๚ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส๚

ขุทฺทกนิกาเย

จูฬนิเทฺทสปาฬิ

ปารายนวคฺค

วตฺถุคาถา

๑. โกสลานํ ปุรา รมฺมา, อคมา ทกฺขิณาปถํ;
อากิญฺจญฺญํ ปตฺถยาโน, พฺราหฺมโณ มนฺตปารคูฯ

๒. โส อสฺสกสฺส วิสเย, มฬกสฺส [อฬกสฺส (สุ. นิ. ๙๘๓) มุฬกสฺส (สฺยา.), มูฬฺหกสฺส (ก.)] สมาสเน [สมาสเนฺน (ก.)];
วสิ โคธาวรีกูเล, อุเญฺฉน จ ผเลน จฯ

๓. ตเสฺสว [ตํเยว (ก.) อฏฺฐกถา โอโลเกตพฺพา] อุปนิสฺสาย, คาโม จ วิปุโล อหุ;
ตโต ชาเตน อาเยน, มหายญฺญมกปฺปยิฯ

๔. มหายญฺญํ ยชิตฺวาน, ปุน ปาวิสิ อสฺสมํ;
ตสฺมิํ ปฏิปวิฏฺฐมฺหิ, อโญฺญ อาคญฺฉิ พฺราหฺมโณฯ

๕. อุคฺฆฏฺฏปาโท ตสิโต [ตสฺสิโต (ก.)], ปงฺกทโนฺต รชสฺสิโร;
โส จ นํ อุปสงฺกมฺม, สตานิ ปญฺจ ยาจติฯ

๖. ตเมนํ พาวรี ทิสฺวา, อาสเนน นิมนฺตยิ;
สุขญฺจ กุสลํ ปุจฺฉิ, อิทํ วจนมพฺรวิ [วจนมพฺรุวิ (สี.)]ฯ

๗. “ยํ โข มม เทยฺยธมฺมํ, สพฺพํ วิสชฺชิตํ มยา;
อนุชานาหิ เม พฺรเหฺม, นตฺถิ ปญฺจสตานิ เม”ฯ

๘. “สเจ เม ยาจมานสฺส, ภวํ นานุปทสฺสติ [ปเทสฺสติ (ก.)];
สตฺตเม ทิวเส ตุยฺหํ, มุทฺธา ผลตุ สตฺตธา”ฯ

๙. อภิสงฺขริตฺวา กุหโก, เภรวํ โส อกิตฺตยิ;
ตสฺส ตํ วจนํ สุตฺวา, พาวรี ทุกฺขิโต อหุฯ

๑๐. อุสฺสุสฺสติ อนาหาโร, โสกสลฺลสมปฺปิโต;
อโถปิ เอวํ จิตฺตสฺส, ฌาเน น รมตี มโนฯ

๑๑. อุตฺรสฺตํ ทุกฺขิตํ ทิสฺวา, เทวตา อตฺถกามินี;
พาวริํ อุปสงฺกมฺม, อิทํ วจนมพฺรวิฯ

๑๒. “น โส มุทฺธํ ปชานาติ, กุหโก โส ธนตฺถิโก;

มุทฺธนิ มุทฺธปาเต [มุทฺธนิมฺมุทฺธปาเต (ก.)] วา, ญาณํ ตสฺส น วิชฺชติ''ฯ

๑๓. ''โภตี [โภติ (ก.)] จรหิ ชานาติ, ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิตา;
มุทฺธํ มุทฺธาธิปาตญฺจ [มุทฺธาติปาตญฺจ (ก.)], ตํ สุโณม วโจ ตว''ฯ

๑๔. ''อหเมฺปตํ น ชานามิ, ญาณเมตฺถ น วิชฺชติ;
มุทฺธนิ มุทฺธาธิปาเต จ, ชินานเญฺหตฺถ [ชนานเญฺหตฺถ (ก.)] ทสฺสนํ''ฯ

๑๕. ''อถ โก จรหิ [โย จรติ (ก.)] ชานาติ, อสฺมึ ปถวิมณฺฑเล [ปุถวิมณฺฑเล (สี.)];
มุทฺธํ มุทฺธาธิปาตญฺจ, ตํ เม อกฺขาหิ เทวเต''ฯ

๑๖. ''ปุรา กปิลวตฺถุมฺหา, นิกฺขนฺโต โลกนายโก;
อปโจฺจ โอกฺกากราชสฺส, สกฺยปุโตฺต ปภงฺกโรฯ

๑๗. ''โส หิ พฺราหฺมณ สมฺพุโทฺธ, สพฺพธมฺมาน ปารคู;
สพฺพาภิญฺญาพลปฺปโตฺต [ผลปฺปโตฺต (ก.)], สพฺพธเมฺมสุ จกฺขุมา;
สพฺพกมฺมกฺขยํ ปโตฺต, วิมุโตฺต อุปธิกฺขเยฯ

๑๘. ''พุโทฺธ โส ภควา โลเก, ธมฺมํ เทเสติ จกฺขุมา;
ตํ ตฺวํ คนฺตฺวาน ปุจฺฉสฺสุ, โส เต ตํ พฺยากริสฺสติ''ฯ

๑๙. สมฺพุโทฺธติ วโจ สุตฺวา, อุทโคฺค พาวรี อหุ;
โสกสฺส ตนุโก อาสิ, ปีติญฺจ วิปุลํ ลภิฯ

๒๐. โส พาวรี อตฺตมโน อุทโคฺค, ตํ เทวตํ ปุจฺฉติ เวทชาโต;
''กตมมฺหิ คาเม นิคมมฺหิ วา ปน, กตมมฺหิ วา ชนปเท โลกนาโถ;
ยตฺถ คนฺตฺวาน ปเสฺสมุ, สมฺพุทฺธํ ทฺวิปทุตฺตมํ''ฯ

๒๑. ''สาวตฺถิยํ โกสลมนฺทิเร ชิโน, ปหูตปโญฺญ วรภูริเมธโส;
โส สกฺยปุโตฺต วิธุโร อนาสโว, มุทฺธาธิปาตสฺส วิทู นราสโภ''ฯ

๒๒. ตโต อามนฺตยี สิเสฺส, พฺราหฺมเณ มนฺตปารคู [ปารเค (สฺยา.)];
''เอถ มาณวา อกฺขิสฺสํ, สุณาถ วจนํ มมฯ

๒๓. ''ยเสฺสโส ทุลฺลโภ โลเก, ปาตุภาโว อภิณฺหโส;
สฺวาชฺช โลกมฺหิ อุปฺปโนฺน, สมฺพุโทฺธ อิติ วิสฺสุโต;
ขิปฺปํ คนฺตฺวาน สาวตฺถึ, ปสฺสโวฺห ทฺวิปทุตฺตมํ''ฯ

๒๔. ''กถํ จรหิ ชาเนมุ, ทิสฺวา พุโทฺธติ พฺราหฺมณ;
อชานตํ โน ปพฺรูหิ, ยถา ชาเนมุ ตํ มยํ''ฯ

๒๕. ''อาคตานิ หิ มเนฺตสุ, มหาปุริสลกฺขณา;
ทฺวตฺติํสานิ จ พฺยากฺขาตา, สมตฺตา อนุปุพฺพโสฯ

๒๖. ''ยเสฺสเต โหนฺติ คเตฺตสุ, มหาปุริสลกฺขณา;
เทฺวเยว ตสฺส คติโย, ตติยา หิ น วิชฺชติฯ

๒๗. “สเจ อคารํ อาวสติ, วิเชยฺย ปถวึ อิมํ;
อทเณฺฑน อสเตฺถน, ธมฺเมน อนุสาสติฯ

๒๘. “สเจ จ โส ปพฺพชติ, อคารา อนคาริยํ;
วิวฏฺฏจฺฉโท [วิวตฺตจฺฉโทฺท (สี.)] สมฺพุโทฺธ, อรหา ภวติ อนุตฺตโรฯ

๒๙. “ชาตึ โคตฺตญฺจ ลกฺขณํ, มเนฺต สิเสฺส ปุนาปเร;
มุทฺธํ มุทฺธาธิปาตญฺจ, มนสาเยว ปุจฺฉถฯ

๓๐. “อนาวรณทสฺสาวี, ยทิ พุโทฺธ ภวิสฺสติ;
มนสา ปุจฺฉิเต ปเญฺห, วาจาย วิสชฺชิสฺสติ” [วิสฺสชิสฺสติ (ก.)]ฯ

๓๑. พาวริสฺส วโจ สุตฺวา, สิสฺสา โสฬส พฺราหฺมณา;
อชิโต ติสฺสเมเตฺตยฺโย, ปุณฺณโก อถ เมตฺตคูฯ

๓๒. โธตโก อุปสีโว จ, นโนฺท จ อถ เหมโก;
โตเทยฺย-กปฺปา ทุภโย, ชตุกณฺณี จ ปณฺฑิโตฯ

๓๓. ภทฺราวุโธ อุทโย จ, โปสาโล จาปิ พฺราหฺมโณ;
โมฆราชา จ เมธาวี, ปิงฺคิโย จ มหาอิสิฯ
๓๔. ปเจฺจกคณิโน สเพฺพ, สพฺพโลกสฺส วิสฺสุตา;
ฌายี ฌานรตา ธีรา, ปุพฺพวาสนวาสิตาฯ
๓๕. พาวรึ อภิวาเทตฺวา, กตฺวา จ นํ ปทกฺขิณํ;
ชฎาชินธรา สเพฺพ, ปกฺกามุํ อุตฺตรามุขาฯ
๓๖. มฬกสฺส ปติฏฺฐานํ, ปุรมาหิสฺสตึ [ปุรมาหิยติ (ก.)] ตทา [สทา (ก.)];
อุเชฺชนิญฺจาปิ โคนทฺธํ, เวทิสํ วนสวฺหยํฯ

๓๗. โกสมฺพิญฺจาปิ สาเกตํ, สาวตฺถิญฺจ ปุรุตฺตมํ;
เสตพฺยํ กปิลวตฺถุํ, กุสินารญฺจ มนฺทิรํฯ

๓๘. ปาวญฺจ โภคนครํ, เวสาลึ มาคธํ ปุรํ;
ปาสาณกํ เจติยญฺจ, รมณียํ มโนรมํฯ

๓๙. ตสิโตวุทกํ สีตํ, มหาลาภํว วาณิโช;
ฉายํ ฆมฺมาภิตโตฺตว ตุริตา ปพฺพตมารุหุํฯ

๔๐. ภควา ตมฺหิ สมเย, ภิกฺขุสงฺฆปุรกฺขโต;
ภิกฺขูนํ ธมฺมํ เทเสติ, สีโหว นทตี วเนฯ

๔๑. อชิโต อทฺทส พุทฺธํ, ปีตรํสึว [ชิตรํสึ สีตรํสึ (ก.), วีตรํสึ (สี. สฺยา.)] ภาณุมํ;
จนฺทํ ยถา ปนฺนรเส, ปริปูรํ [ปาริปูรึ (สี. สฺยา.)] อุปาคตํฯ

๔๒. อถสฺส คเตฺต ทิสฺวาน, ปริปูรญฺจ พฺยญฺชนํ;
เอกมนฺตํ ฐิโต หเฎฺฐ, มโนปเญฺห อปุจฺฉถฯ

๔๓. “อาทิสฺส ชมฺมนํ พฺรูหิ, โคตฺตํ พฺรูหิ สลกฺขณํ;
มเนฺตสุ ปารมึ พฺรูหิ, กติ วาเจติ พฺราหฺมโณ”ฯ

๔๔. “วีสํ วสฺสสตํ อายุ, โส จ โคเตฺตน พาวรี;
ตีณิสฺส ลกฺขณา คเตฺต, ติณฺณํ เวทาน ปารคูฯ

๔๕. “ลกฺขเณ อิติหาเส จ, สนิฆณฺฑุสเกฎุเภ;
ปญฺจสตานิ วาเจติ, สธเมฺม ปารมึ คโต”ฯ

๔๖. “ลกฺขณานํ ปวิจยํ, พาวริสฺส นรุตฺตม;
ตณฺหจฺฉิท [กงฺขจฺฉิท (ก.)] ปกาเสหิ, มา โน กงฺขายิตํ อหุ”ฯ

๔๗. “มุขํ ชิวฺหาย ฉาเทติ, อุณฺณสฺส ภมุกนฺตเร;
โกโสหิตํ วตฺถคุยฺหํ, เอวํ ชานาหิ มาณว”ฯ

๔๘. ปุจฺฉญฺหิ กิญฺจิ อสุณนฺโต, สุตฺวา ปเญฺห วิยากเต;
วิจิเนฺตติ ชโน สโพฺพ, เวทชาโต กตญฺชลีฯ

๔๙. “โก นุ เทโว วา พฺรหฺมา วา, อิโนฺท วาปิ สุชมฺปติ;
มนสา ปุจฺฉิเต ปเญฺห, กเมตํ ปฏิภาสติฯ

๕๐. “มุทฺธํ มุทฺธาธิปาตญฺจ, พาวรี ปริปุจฺฉติ;
ตํ พฺยากโรหิ ภควา, กงฺขํ วินย โน อิเส”ฯ

๕๑. “อวิชฺชา มุทฺธาติ ชานาหิ, วิชฺชา มุทฺธาธิปาตินี;
สทฺธาสติสมาธีหิ, ฉนฺทวีริเยน สํยุตา”ฯ

๕๒. ตโต เวเทน มหตา, สนฺถเมฺภตฺวาน มาณโว;
เอกํสํ อชินํ กตฺวา, ปาเทสุ สิรสา ปติฯ

๕๓. “พาวรี พฺราหฺมโณ โภโต, สห สิเสฺสหิ มาริส;
อุทคฺคจิโตฺต สุมโน, ปาเท วนฺทติ จกฺขุม”ฯ

๕๔. “สุขิโต พาวรี โหตุ, สห สิเสฺสหิ พฺราหฺมโณ;
ตฺวญฺจาปิ สุขิโต โหหิ, จิรํ ชีวาหิ มาณวฯ

๕๕. “พาวริสฺส จ ตุยฺหํ วา, สเพฺพสํ สพฺพสํสยํ;
กตาวกาสา ปุจฺฉโวฺห, ยํ กิญฺจิ มนสิจฺฉถ”ฯ

๕๖. สมฺพุเทฺธน กโตกาโส, นิสีทิตฺวาน ปญฺชลี;
อชิโต ปฐมํ ปญฺหํ, ตตฺถ ปุจฺฉิ ตถาคตํฯ

วตฺถุคาถา นิฏฺฐิตาฯ

๑. อชิตมาณวปุจฺฉา

๕๗. “เกนสฺสุ นิวุโต โลโก, [อิจฺจายสฺมา อชิโต]
เกนสฺสุ นปฺปกาสติ;
กิสฺสาภิเลปนํ พฺรูสิ, กึสุ ตสฺส มหพฺภยํ”ฯ

๕๘. “อวิชฺชาย นิวุโต โลโก, [อชิตาติ ภควา]
เววิจฺฉา ปมาทา นปฺปกาสติ;
ชปฺปาภิเลปนํ พฺรูมิ, ทุกฺขมสฺส มหพฺภยํ”ฯ

๕๙. “สวนฺติ สพฺพธิ โสตา, [อิจฺจายสฺมา อชิโต]
โสตานํ กึ นิวารณํ;
โสตานํ สํวรํ พฺรูหิ, เกน โสตา ปิธิยฺยเร”ฯ

๖๐. “ยานิ โสตานิ โลกสฺมึ, [อชิตาติ ภควา]
สติ เตสํ นิวารณํ;
โสตานํ สํวรํ พฺรูมิ, ปญฺญาเยเต ปิธิยฺยเร”ฯ

๖๑. “ปญฺญา เจว สติ จาปิ [สตี เจว (สี.)], [อิจฺจายสฺมา อชิโต]
นามรูปญฺจ มาริส;

เอตํ เม ปุโฏฺฐ ปพฺรูหิ, กเตฺถตํ อุปรุชฺฌติ”ฯ
๖๒. “ยเมตํ ปญฺหํ อปุจฺฉิ, อชิต ตํ วทามิ เต;
ยตฺถ นามญฺจ รูปญฺจ, อเสสํ อุปรุชฺฌติ;
วิญฺญาณสฺส นิโรเธน, เอเตฺถตํ อุปรุชฺฌติ”ฯ

๖๓. “เย จ สงฺขาตธมฺมาเส, เย จ เสขา [เสกฺขา (ก.)] ปุถู อิธ;
เตสํ เม นิปโก อิริยํ, ปุโฏฺฐ ปพฺรูหิ มาริส”ฯ

๖๔. “กาเมสุ นาภิคิเชฺฌยฺย, มนสานาวิโล สิยา;
กุสโล สพฺพธมฺมานํ, สโต ภิกฺขุ ปริพฺพเช”ติฯ

อชิตมาณวปุจฺฉา ปฐมาฯ

๒. ติสฺสเมเตฺตยฺยมาณวปุจฺฉา

๖๕. “โกธ สนฺตุสิโต โลเก, [อิจฺจายสฺมา ติสฺสเมเตฺตโยฺย]
กสฺส โน สนฺติ อิญฺชิตา;
โก อุภนฺตมภิญฺญาย, มเชฺฌ มนฺตา น ลิปฺปติ [น ปิมฺปติ (พหูสุ)];
กํ พฺรูสิ มหาปุริโสติ, โก อิธ สิพฺพินิมจฺจคา”ติ [สิพฺพนิมจฺจคา (สี. สฺยา.)]ฯ

๖๖. “กาเมสุ พฺรหฺมจริยวา, [เมเตฺตยฺยาติ ภควา]
วีตตโณฺห สทา สโต;
สงฺขาย นิพฺพุโต ภิกฺขุ, ตสฺส โน สนฺติ อิญฺชิตาฯ

๖๗. “โส อุภนฺตมภิญฺญาย, มเชฺฌ มนฺตา น ลิปฺปติ;
ตํ พฺรูมิ มหาปุริโสติ, โส อิธ สิพฺพินิมจฺจคา”ติฯ

ติสฺสเมเตฺตยฺยมาณวปุจฺฉา ทุติยาฯ

๓. ปุณฺณกมาณวปุจฺฉา

๖๘. ‘‘อเนชํ มูลทสฺสาวึ, [อิจฺจายสฺมา ปุณฺณโก]
อตฺถิ ปเญฺหน อาคมํ;
กึ นิสฺสิตา อิสโย มนุชา, ขตฺติยา พฺราหฺมณา เทวตานํ;
ยญฺญมกปฺปยึสุ ปุถูธ โลเก, ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พฺรูหิ เมตํ’’ฯ

๖๙. ‘‘เย เกจิเม อิสโย มนุชา, [ปุณฺณกาติ ภควา]
ขตฺติยา พฺราหฺมณา เทวตานํ;
ยญฺญมกปฺปยึสุ ปุถูธ โลเก, อาสีสมานา ปุณฺณก อิตฺถตฺตํ;
ชรํ สิตา ยญฺญมกปฺปยึสุ’’ฯ

๗๐. ‘‘เย เกจิเม อิสโย มนุชา, [อิจฺจายสฺมา ปุณฺณโก]
ขตฺติยา พฺราหฺมณา เทวตานํ;
ยญฺญมกปฺปยึสุ ปุถูธ โลเก, กจฺจิสฺสุ เต ภควา ยญฺญปเถ อปฺปมตฺตา;
อตารุํ ชาติญฺจ ชรญฺจ มาริส, ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พฺรูหิ เมตํ’’ฯ

๗๑. ‘‘อาสีสนฺติ โถมยนฺติ, อภิชปฺปนฺติ ชุหนฺติ; [ปุณฺณกาติ ภควา]
กามาภิชปฺปนฺติ ปฏิจฺจ ลาภํ, เต ยาชโยคา ภวราครตฺตา;
นาตรึสุ ชาติชรนฺติ พฺรูมิ’’ฯ

๗๒. ‘‘เต เจ นาตรึสุ ยาชโยคา, [อิจฺจายสฺมา ปุณฺณโก]
ยเญฺญหิ ชาติญฺจ ชรญฺจ มาริส;
อถ โก จรหิ เทวมนุสฺสโลเก, อตาริ ชาติญฺจ ชรญฺจ มาริส;
ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พฺรูหิ เมตํ’’ฯ

๗๓. ‘‘สงฺขาย โลกสฺมิ ปโรปรานิ, [ปุณฺณกาติ ภควา]
ยสฺสิญฺชิตํ นตฺถิ กุหิญฺจิ โลเก;
สนฺโต วิธูโม อนีโฆ นิราโส, อตาริ โส ชาติชรนฺติ พฺรูมี’’ติฯ

ปุณฺณกมาณวปุจฺฉา ตติยาฯ

๔. เมตฺตคูมาณวปุจฺฉา

๗๔. ‘‘ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พฺรูหิ เมตํ, [อิจฺจายสฺมา เมตฺตคู]
มญฺญามิ ตํ เวทคุํ ภาวิตตฺตํ;
กุโต นุ ทุกฺขา สมุทาคตา อิเม, เย เกจิ โลกสฺมิมเนกรูปา’’ฯ

๗๕. ‘‘ทุกฺขสฺส เว มํ ปภวํ อปุจฺฉสิ, [เมตฺตคูติ ภควา]
ตํ เต ปวกฺขามิ ยถา ปชานํ;
อุปธินิทานา ปภวนฺติ ทุกฺขา, เย เกจิ โลกสฺมิมเนกรูปาฯ

๗๖. ‘‘โย เว อวิทฺวา อุปธึ กโรติ, ปุนปฺปุนํ ทุกฺขมุเปติ มนฺโท;
ตสฺมา ปชานํ อุปธึ น กยิรา, ทุกฺขสฺส ชาติปฺปภวานุปสฺสี’’ฯ

๗๗. ‘‘ยํ ตํ อปุจฺฉิมฺห อกิตฺตยี โน, อญฺญํ ตํ ปุจฺฉาม ตทิงฺฆ พฺรูหิ;
‘กถํ นุ ธีรา วิตรนฺติ โอฆํ, ชาตึ ชรํ โสกปริทฺทวญฺจ’;

ตํ เม มุนิ สาธุ วิยากโรหิ, ตถา หิ เต วิทิโต เอส ธโมฺม’’ฯ

๗๘. ‘‘กิตฺตยิสฺสามิ เต ธมฺมํ, [เมตฺตคูติ ภควา]
ทิฏฺเฐ ธเมฺม อนีติหํ;
ยํ วิทิตฺวา สโต จรํ, ตเร โลเก วิสตฺติกํ’’ฯ

๗๙. ‘‘ตญฺจาหํ อภินนฺทามิ, มเหสิ ธมฺมมุตฺตมํ;
ยํ วิทิตฺวา สโต จรํ, ตเร โลเก วิสตฺติกํ’’ฯ

๘๐. ‘‘ยํ กิญฺจิ สมฺปชานาสิ, [เมตฺตคูติ ภควา]
อุทฺธํ อโธ ติริยญฺจาปิ มเชฺฌ;
เอเตสุ นนฺทิญฺจ นิเวสนญฺจ, ปนุชฺช วิญฺญาณํ ภเว น ติเฏฺฐฯ

๘๑. ‘‘เอวํวิหารี สโต อปฺปมโตฺต, ภิกฺขุ จรํ หิตฺวา มมายิตานิ;
ชาติํ ชรํ โสกปริทฺทวญฺจ, อิเธว วิทฺวา ปชเหยฺย ทุกฺขํ’’ฯ

๘๒. ‘‘เอตาภินนฺทามิ วโจ มเหสิโน, สุกิตฺติตํ โคตมนูปธีกํ;
อทฺธา หิ ภควา ปหาสิ ทุกฺขํ, ตถา หิ เต วิทิโต เอส ธโมฺมฯ

๘๓. ‘‘เต จาปิ นูนปฺปชเหยฺยุ ทุกฺขํ, เย ตฺวํ มุนิ อฏฺฐิตํ โอวเทยฺย;
ตํ ตํ นมสฺสามิ สเมจฺจ นาค, อเปฺปว มํ ภควา อฏฺฐิตํ โอวเทยฺย’’ฯ

๘๔. ‘‘ยํ พฺราหฺมณํ เวทคุมาภิชญฺญา, อกิญฺจนํ กามภเว อสตฺตํ;
อทฺธา หิ โส โอฆมิมํ อตาริ, ติโณฺณ จ ปารํ อขิโล อกโงฺขฯ

๘๕. ‘‘วิทฺวา จ โย เวทคู นโร อิธ, ภวาภเว สงฺคมิมํ วิสชฺช;
โส วีตตโณฺห อนีโฆ นิราโส, อตาริ โส ชาติชรนฺติ พฺรูมี’’ติฯ

เมตฺตคูมาณวปุจฺฉา จตุตฺถีฯ

๕. โธตกมาณวปุจฺฉา

๘๖. ‘‘ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พฺรูหิ เมตํ, [อิจฺจายสฺมา โธตโก]
วาจาภิกงฺขามิ มเหสิ ตุยฺหํ;
ตว สุตฺวาน นิโคฺฆสํ, สิกฺเข นิพฺพานมตฺตโน’’ฯ

๘๗. ‘‘เตนหาตปฺปํ กโรหิ, [โธตกาติ ภควา]
อิเธว นิปโก สโต;
อิโต สุตฺวาน นิโคฺฆสํ, สิกฺเข นิพฺพานมตฺตโน’’ฯ

๘๘. ‘‘ปสฺสามหํ เทวมนุสฺสโลเก, อกิญฺจนํ พฺราหฺมณมิริยมานํ;
ตํ ตํ นมสฺสามิ สมนฺตจกฺขุ, ปมุญฺจ มํ สกฺก กถํกถาหิ’’ฯ

๘๙. ‘‘นาหํ สหิสฺสามิ ปโมจนาย, กถํกถิํ โธตก กญฺจิ โลเก;
ธมฺมญฺจ เสฏฺฐํ อภิชานมาโน [อาชานมาโน (สี. สฺยา. ปี.)], เอวํ ตุวํ โอฆมิมํ ตเรสิ’’ฯ

๙๐. “อนุสาส พฺรเหฺม กรุณายมาโน, วิเวกธมฺมํ ยมหํ วิชญฺญํ;
ยถาหํ อากาโสว อพฺยาปชฺชมาโน, อิเธว สนฺโต อสิโต จเรยฺยํ”ฯ

๙๑. “กิตฺตยิสฺสามิ เต สนฺตึ, [โธตกาติ ภควา]
ทิฏฺเฐ ธมฺเม อนีติหํ;
ยํ วิทิตฺวา สโต จรํ, ตเร โลเก วิสตฺติกํ”ฯ

๙๒. “ตญฺจาหํ อภินนฺทามิ, มเหสิ สนฺติมุตฺตมํ;
ยํ วิทิตฺวา สโต จรํ, ตเร โลเก วิสตฺติกํ”ฯ

๙๓. “ยํ กิญฺจิ สมฺปชานาสิ, [โธตกาติ ภควา]
อุทฺธํ อโธ ติริยญฺจาปิ มชฺเฌ;
เอตํ วิทิตฺวา สงฺโคติ โลเก, ภวาภวาย มากาสิ ตณฺห”นฺติฯ

โธตกมาณวปุจฺฉา ปญฺจมีฯ

๖. อุปสีวมาณวปุจฺฉา

๙๔. “เอโก อหํ สกฺก มหนฺตโมฆํ, [อิจฺจายสฺมา อุปสีโว]
อนิสฺสิโต โน วิสหามิ ตาริตุํ;
อารมฺมณํ พฺรูหิ สมนฺตจกฺขุ, ยํ นิสฺสิโต โอฆมิมํ ตเรยฺยํ”ฯ

๙๕. “อากิญฺจญฺญํ เปกฺขมาโน สติมา, [อุปสีวาติ ภควา]
นตฺถีติ นิสฺสาย ตรสฺสุ โอฆํ;
กาเม ปหาย วิรโต กถาหิ, ตณฺหกฺขยํ นตฺตมหาภิปสฺส”ฯ

๙๖. “สพฺเพสุ กาเมสุ โย วีตราโค, [อิจฺจายสฺมา อุปสีโว]
อากิญฺจญฺญํ นิสฺสิโต หิตฺวา มญฺญํ;
สญฺญาวิโมกฺเข ปรเม วิมุตฺโต [ธิมุตฺโต (ก.)], ติฏฺเฐ นุ โส ตตฺถ อนานุยายี” [อนานุวายี (สฺยา. ก.)]ฯ

๙๗. “สพฺเพสุ กาเมสุ โย วีตราโค, [อุปสีวาติ ภควา]
อากิญฺจญฺญํ นิสฺสิโต หิตฺวา มญฺญํ;
สญฺญาวิโมกฺเข ปรเม วิมุตฺโต, ติฏฺเฐยฺย โส ตตฺถ อนานุยายี”ฯ

๙๘. “ติฏฺเฐ เจ โส ตตฺถ อนานุยายี, ปูคมฺปิ วสฺสานํ สมนฺตจกฺขุ;
ตตฺเถว โส สีติสิยา วิมุตฺโต, จเวถ วิญฺญาณํ ตถาวิธสฺส”ฯ

๙๙. “อจฺจิ ยถา วาตเวเคน ขิตฺตา, [อุปสีวาติ ภควา]
อตฺถํ ปเลติ น อุเปติ สงฺขํ;
เอวํ มุนี นามกายา วิมุตฺโต, อตฺถํ ปเลติ น อุเปติ สงฺขํ”ฯ

๑๐๐. “อตฺถงฺคโต โส อุท วา โส นตฺถิ, อุทาหุ เว สสฺสติยา อโรโค;
ตํ เม มุนี สาธุ วิยากโรหิ, ตถา หิ เต วิทิโต เอส ธมฺโม”ฯ

๑๐๑. “อตฺถงฺคตสฺส น ปมาณมตฺถิ, [อุปสีวาติ ภควา]

เยน นํ วชฺชุํ ตํ ตสฺส นตฺถิ;
สเพฺพสุ ธเมฺมสุ สมูหเตสุ, สมูหตา วาทปถาปิ สเพฺพ’’ติฯ

อุปสีวมาณวปุจฺฉา ฉฎฺฐีฯ

๗. นนฺทมาณวปุจฺฉา

๑๐๒.‘‘สนฺติ โลเก มุนโย, [อิจฺจายสฺมา นโนฺท]
ชนา วทนฺติ ตยิทํ กถํสุ;
ญาณูปปนฺนํ มุนิ โน วทนฺติ, อุทาหุ เว ชีวิเตนูปปนฺนํ’’ฯ

๑๐๓.‘‘น ทิฎฺฐิยา น สุติยา น ญาเณน, มุนีธ นนฺท กุสลา วทนฺติ;
วิเสนิกตฺวา อนีฆา นิราสา, จรนฺติ เย เต มุนโยติ พฺรูมิ’’ฯ

๑๐๔.‘‘เย เกจิเม สมณพฺราหฺมณาเส, [อิจฺจายสฺมา นโนฺท]
ทิฎฺฐสฺสุเตนาปิ วทนฺติ สุทฺธึ;
สีลพฺพเตนาปิ วทนฺติ สุทฺธึ,
อเนกรูเปน วทนฺติ สุทฺธึ;
กจฺจิสฺสุ เต ภควา ตตฺถ ยตา จรนฺตา,
อตารุ ชาติญฺจ ชรญฺจ มาริส;
ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พฺรูหิ เมตํ’’ฯ

๑๐๕.‘‘เย เกจิเม สมณพฺราหฺมณาเส, [นนฺทาติ ภควา]
ทิฎฺฐสฺสุเตนาปิ วทนฺติ สุทฺธึ;
สีลพฺพเตนาปิ วทนฺติ สุทฺธึ, อเนกรูเปน วทนฺติ สุทฺธึ;
กิญฺจาปิ เต ตตฺถ ยตา จรนฺติ, นาตรึสุ ชาติชรนฺติ พฺรูมิ’’ฯ

๑๐๖.‘‘เย เกจิเม สมณพฺราหฺมณาเส, [อิจฺจายสฺมา นโนฺท]
ทิฎฺฐสฺสุเตนาปิ วทนฺติ สุทฺธึ;
สีลพฺพเตนาปิ วทนฺติ สุทฺธึ, อเนกรูเปน วทนฺติ สุทฺธึ;
เต เจ มุนิ พฺรูสิ อโนฆติเณฺณ, อถ โก จรหิ เทวมนุสฺสโลเก;
อตาริ ชาติญฺจ ชรญฺจ มาริส, ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พฺรูหิ เมตํ’’ฯ

๑๐๗.‘‘นาหํ สเพฺพ สมณพฺราหฺมณาเส, [นนฺทาติ ภควา]
ชาติชราย นิวุตาติ พฺรูมิ;
เย สีธ ทิฎฺฐํ ว สุตํ มุตํ วา, สีลพฺพตํ วาปิ ปหาย สพฺพํ;
อเนกรูปมฺปิ ปหาย สพฺพํ, ตณฺหํ ปริญฺญาย อนาสวาเส;
เต เว นรา โอฆติณฺณาติ พฺรูมิ’’ฯ

๑๐๘.‘‘เอตาภินนฺทามิ วโจ มเหสิโน, สุกิตฺติตํ โคตมนูปธีกํ;
เย สีธ ทิฎฺฐํ ว สุตํ มุตํ วา, สีลพฺพตํ วาปิ ปหาย สพฺพํ;
อเนกรูปมฺปิ ปหาย สพฺพํ, ตณฺหํ ปริญฺญาย อนาสวาเส;
อหมฺปิ เต โอฆติณฺณาติ พฺรูมี’’ติฯ

นนฺทมาณวปุจฺฉา สตฺตมาฯ

๘. เหมกมาณวปุจฺฉา

๑๐๙. ‘‘เย เม ปุพฺเพ วิยากํสุ, [อิจฺจายสฺมา เหมโก]
หุรํ โคตมสาสนา;
อิจฺจาสิ อิติ ภวิสฺสติ, สพฺพํ ตํ อิติหีติหํ;
สพฺพํ ตํ ตกฺกวฑฺฒนํ, นาหํ ตตฺถ อภิรมึ฿

๑๑๐. ‘‘ตฺวญฺจ เม ธมฺมมกฺขาหิ, ตณฺหานิคฺฆาตนํ มุนิ;
ยํ วิทิตฺวา สโต จรํ, ตเร โลเก วิสตฺติกํ’’ฯ

๑๑๑. ‘‘อิธ ทิฏฺฐสุตมุตวิญฺญาเตสุ, ปิยรูเปสุ เหมก;
ฉนฺทราควิโนทนํ, นิพฺพานปทมจฺจุตํฯ

๑๑๒. ‘‘เอตทญฺญาย เย สตา, ทิฏฺฐธมฺมาภินิพฺพุตา;
อุปสนฺตา จ เต สทา, ติณฺณา โลเก วิสตฺติก’’นฺติฯ

เหมกมาณวปุจฺฉา อฏฺฐมาฯ

๙. โตเทยฺยมาณวปุจฺฉา

๑๑๓. ‘‘ยสฺมึ กามา น วสนฺติ, [อิจฺจายสฺมา โตเทยฺโย]
ตณฺหา ยสฺส น วิชฺชติ;
กถํกถา จ โย ติณฺโณ, วิโมกฺโข ตสฺส กีทิโส’’ฯ
๑๑๔. ‘‘ยสฺมึ กามา น วสนฺติ, [โตเทยฺยาติ ภควา]
ตณฺหา ยสฺส น วิชฺชติ;
กถํกถา จ โย ติณฺโณ, วิโมกฺโข ตสฺส นาปโร’’ฯ

๑๑๕. ‘‘นิราสโส โส อุท อาสสาโน [อาสยาโน (ก.)], ปญฺญาณวา โส อุท ปญฺญกปฺปี;
มุนิํ อหํ สกฺก ยถา วิชญฺญํ, ตํ เม วิยาจิกฺข สมนฺตจกฺขุ’’ฯ

๑๑๖. ‘‘นิราสโส โส น จ อาสสาโน, ปญฺญาณวา โส น จ ปญฺญกปฺปี;
เอวมฺปิ โตเทยฺย มุนิํ วิชาน, อกิญฺจนํ กามภเว อสตฺต’’นฺติฯ

โตเทยฺยมาณวปุจฺฉา นวมาฯ

๑๐. กปฺปมาณวปุจฺฉา

๑๑๗. ‘‘มชฺเฌ สรสฺมึ ติฏฺฐตํ, [อิจฺจายสฺมา กปฺโป]
โอเฆ ชาเต มหพฺภเย;
ชรามจฺจุปเรตานํ, ทีปํ ปพฺรูหิ มาริส;
ตฺวญฺจ เม ทีปมกฺขาหิ, ยถายิทํ นาปรํ สิยา’’ฯ

๑๑๘. ‘‘มชฺเฌ สรสฺมึ ติฏฺฐตํ, [กปฺปาติ ภควา]
โอเฆ ชาเต มหพฺภเย;
ชรามจฺจุปเรตานํ, ทีปํ ปพฺรูมิ กปฺป เตฯ

๑๑๙. ‘‘อกิญฺจนํ อนาทานํ, เอตํ ทีปํ อนาปรํ;
นิพฺพานํ อิติ นํ พฺรูมิ, ชรามจฺจุปริกฺขยํฯ

๑๒๐. ‘‘เอตทญฺญาย เย สตา, ทิฏฺฐธมฺมาภินิพฺพุตา;
น เต มารวสานุคา, น เต มารสฺส ปทฺธคู’’ติ [ปฏฺฐคู (สี.)]ฯ

กปฺปมาณวปุจฺฉา ทสมาฯ

๑๑. ชตุกณฺณิมาณวปุจฺฉา

๑๒๑. ‘‘สุตฺวานหํ วีรมกามกามึ, [อิจฺจายสฺมา ชตุกณฺณิ]
โอฆาติคํ ปุฏฺฐุมกามมาคมํ;
สนฺติปทํ พฺรูหิ สหชเนตฺต, ยถาตจฺฉํ ภควา พฺรูหิ เมตํฯ

๑๒๒. ‘‘ภควา หิ กาเม อภิภุยฺย อิริยติ, อาทิจฺโจว ปถวึ เตชี เตชสา;
ปริตฺตปญฺญสฺส เม ภูริปญฺญ, อาจิกฺข ธมฺมํ ยมหํ วิชญฺญํ;
ชาติชราย อิธ วิปฺปหานํ’’ฯ

๑๒๓. ‘‘กาเมสุ วินย เคธํ, [ชตุกณฺณีติ ภควา]
เนกฺขมฺมํ ทฏฺฐุ เขมโต;
อุคฺคหิตํ นิรตฺตํ วา, มา เต วิชฺชิตฺถ กิญฺจนํฯ

๑๒๔. ‘‘ยํ ปุพฺเพ ตํ วิโสเสหิ, ปจฺฉา เต มาหุ กิญฺจนํ;
มชฺเฌ เจ โน คเหสฺสสิ, อุปสนฺโต จริสฺสสิฯ

๑๒๕. ‘‘สพฺพโส นามรูปสฺมึ, วีตเคธสฺส พฺราหฺมณ;
อาสวาสฺส น วิชฺชนฺติ, เยหิ มจฺจุวสํ วเช’’ติฯ

ชตุกณฺณิมาณวปุจฺฉา เอกาทสมาฯ

๑๒. ภทฺราวุธมาณวปุจฺฉา

๑๒๖. ‘‘โอกญฺชหํ ตณฺหจฺฉิทํ อเนชํ, [อิจฺจายสฺมา ภทฺราวุโธ]
นนฺทิญฺชหํ โอฆติณฺณํ วิมุตฺตํ;
กปฺปญฺชหํ อภิยาเจ สุเมธํ, สุตฺวาน นาคสฺส อปนมิสฺสนฺติ อิโตฯ

๑๒๗. ‘‘นานาชนา ชนปเทหิ สงฺคตา,
ตว วีร วากฺยํ อภิกงฺขมานา;
เตสํ ตุวํ สาธุ วิยากโรหิ, ตถา หิ เต วิทิโต เอส ธมฺโม’’ฯ

๑๒๘. ‘‘อาทานตณฺหํ วินเยถ สพฺพํ, [ภทฺราวุธาติ ภควา]
อุทฺธํ อโธ ติริยญฺจาปิ มชฺเฌ;
ยํ ยญฺหิ โลกสฺมิมุปาทิยนฺติ, เตเนว มาโร อเนฺวติ ชนฺตุํฯ

๑๒๙. ‘‘ตสฺมา ปชานํ น อุปาทิเยถ, ภิกฺขุ สโต กิญฺจนํ สพฺพโลเก;
อาทานสตฺเต อิติ เปกฺขมาโน, ปชํ อิมํ มจฺจุเธยฺเย วิสตฺต’’นฺติฯ

ภทฺราวุธมาณวปุจฺฉา ทฺวาทสมาฯ

๑๓. อุทยมาณวปุจฺฉา

๑๓๐. ‘‘ฌายึ วิรชมาสีนํ, [อิจฺจายสฺมา อุทโย]
กตกิจฺจํ อนาสวํ;
ปารคุํ สพฺพธมฺมานํ, อตฺถิ ปเญฺหน อาคมํ;
อญฺญาวิโมกฺขํ ปพฺรูหิ, อวิชฺชาย ปเภทนํ’’ฯ

๑๓๑. ‘‘ปหานํ กามจฺฉนฺทานํ, [อุทยาติ ภควา]
โทมนสฺสาน จูภยํ;
ถินสฺส จ ปนูทนํ, กุกฺกุจฺจานํ นิวารณํฯ

๑๓๒. ‘‘อุเปกฺขาสติสํสุทฺธํ , ธมฺมตกฺกปุเรชวํ;
อญฺญาวิโมกฺขํ ปพฺรูมิ, อวิชฺชาย ปเภทนํ’’ฯ
๑๓๓. ‘‘กึสุ สํโยชโน โลโก, กึสุ ตสฺส วิจารณํ;
กิสฺสสฺส วิปฺปหาเนน, นิพฺพานํ อิติ วุจฺจติ’’ฯ

๑๓๔. ‘‘นนฺทิสํโยชโน โลโก, วิตกฺกสฺส วิจารณํ;
ตณฺหาย วิปฺปหาเนน, นิพฺพานํ อิติ วุจฺจติ’’ฯ

๑๓๕. ‘‘กถํ สตสฺส จรโต, วิญฺญาณํ อุปรุชฺฌติ;
ภควนฺตํ ปุฏฺฐุมาคมฺม, ตํ สุโณม วโจ ตว’’ฯ

๑๓๖. ‘‘อชฺฌตฺตญฺจ พหิทฺธา จ, เวทนํ นาภินนฺทโต;
เอวํ สตสฺส จรโต, วิญฺญาณํ อุปรุชฺฌตี’’ติฯ

อุทยมาณวปุจฺฉา เตรสมาฯ

๑๔. โปสาลมาณวปุจฺฉา

๑๓๗. ‘‘โย อตีตํ อาทิสติ, [อิจฺจายสฺมา โปสาโล]
อเนโช ฉินฺนสํสโย;
ปารคุํ สพฺพธมฺมานํ, อตฺถิ ปเญฺหน อาคมํฯ

๑๓๘. ‘‘วิภูตรูปสญฺญิสฺส, สพฺพกายปฺปหายิโน;
อชฺฌตฺตญฺจ พหิทฺธา จ, นตฺถิ กิญฺจีติ ปสฺสโต;
ญาณํ สกฺกานุปุจฺฉามิ, กถํ เนยฺโย ตถาวิโธ’’ฯ

๑๓๙. ‘‘วิญฺญาณฏฺฐิติโย สพฺพา, [โปสาลาติ ภควา]
อภิชานํ ตถาคโต;
ติฏฺฐนฺตเมนํ ชานาติ, วิมุตฺตํ ตปฺปรายณํฯ

๑๔๐. ‘‘อากิญฺจญฺญสมฺภวํ ญตฺวา, นนฺที สํโยชนํ อิติ;
เอวเมตํ อภิญฺญาย, ตโต ตตฺถ วิปสฺสติ;
เอตํ [เอวํ (สฺยา. ก.)] ญาณํ ตถํ ตสฺส, พฺราหฺมณสฺส วุสีมโต’’ติฯ

โปสาลมาณวปุจฺฉา จุทฺทสมาฯ

๑๕. โมฆราชมาณวปุจฺฉา

๑๔๑. ‘‘ทฺวาหํ สกฺกํ อปุจฺฉิสฺสํ, [อิจฺจายสฺมา โมฆราชา]
น เม พฺยากาสิ จกฺขุมา;
ยาวตติยญฺจ เทวีสิ, พฺยากโรตีติ เม สุตํฯ

๑๔๒. ‘‘อยํ โลโก ปโร โลโก, พฺรหฺมโลโก สเทวโก;
ทิฏฺฐึ เต นาภิชานาติ, โคตมสฺส ยสสฺสิโนฯ

๑๔๓. ‘‘เอวํ อภิกฺกนฺตทสฺสาวึ, อตฺถิ ปเญฺหน อาคมํ;
กถํ โลกํ อเวกฺขนฺตํ, มจฺจุราชา น ปสฺสติ’’ฯ

๑๔๔. ‘‘สุญฺญโต โลกํ อเวกฺขสฺสุ, โมฆราช สทา สโต;
อตฺตานุทิฏฺฐึ อูหจฺจ, เอวํ มจฺจุตโร สิยา;
เอวํ โลกํ อเวกฺขนฺตํ, มจฺจุราชา น ปสฺสตี’’ติฯ

โมฆราชมาณวปุจฺฉา ปนฺนรสมาฯ

๑๖. ปิงฺคิยมาณวปุจฺฉา

๑๔๕. ‘‘ชิโณฺณหมสฺมิ อพโล วีตวโณฺณ, [อิจฺจายสฺมา ปิงฺคิโย]
เนตฺตา น สุทฺธา สวนํ น ผาสุ;
มาหํ นสฺสํ โมมุโห อนฺตราว, อาจิกฺข ธมฺมํ ยมหํ วิชญฺญํ;
ชาติชราย อิธ วิปฺปหานํ’’ฯ

๑๔๖. ‘‘ทิสฺวาน รูเปสุ วิหญฺญมาเน, [ปิงฺคิยาติ ภควา]
รุปฺปนฺติ รูเปสุ ชนา ปมตฺตา;
ตสฺมา ตุวํ ปิงฺคิย อปฺปมโตฺต, ชหสฺสุ รูปํ อปุนพฺภวาย’’ฯ

๑๔๗. ‘‘ทิสา จตโสฺส วิทิสา จตโสฺส, อุทฺธํ อโธ ทส ทิสา อิมาโย;
น ตุยฺหํ อทิฏฺฐํ อสุตํ อมุตํ [อสุตํ อมุตํ วา (สี.), อสุตามุตํ วา (สฺยา.), อสุตํ’มุตํ วา (ปี.)], อโถ อวิญฺญาตํ กิญฺจนมตฺถิ [กญฺจิ มตฺถิ (สฺยา.), กิญฺจิ นตฺถิ (ปี.), กิญฺจิ นมตฺถิ (ก.)] โลเก;
อาจิกฺข ธมฺมํ ยมหํ วิชญฺญํ, ชาติชราย อิธ วิปฺปหานํ’’ฯ

๑๔๘. ‘‘ตณฺหาธิปเนฺน มนุเช เปกฺขมาโน, [ปิงฺคิยาติ ภควา]
สนฺตาปชาเต ชรสา ปเรเต;
ตสฺมา ตุวํ ปิงฺคิย อปฺปมโตฺต, ชหสฺสุ ตณฺหํ อปุนพฺภวายา’’ติฯ

ปิงฺคิยมาณวปุจฺฉา โสฬสมาฯ

๑๗. ปารายนตฺถุติคาถา

อิทมโวจ ภควา มคเธสุ วิหรนฺโต ปาสาณเก เจติเย, ปริจารกโสฬสานํ [ปริจารกโสฬสนฺนํ (สฺยา. ก.)] พฺราหฺมณานํ อชฺฌิฏฺโฐ ปุฏฺโฐ ปุฏฺโฐ ปญฺหํ [ปเญฺห (สี. ปี.)] พฺยากาสิฯ เอกเมกสฺส เจปิ ปญฺหสฺส อตฺถมญฺญาย ธมฺมมญฺญาย ธมฺมานุธมฺมํ ปฏิปเชฺชยฺย, คเจฺฉยฺเยว ชรามรณสฺส ปารํฯ “ปารงฺคมนียา อิเม ธมฺมา”ติ – ตสฺมา อิมสฺส ธมฺมปริยายสฺส ปารายนเนฺตว [ปารายณํเตฺวว (สี. อฏฺฐ.)] อธิวจนํฯ

๑๔๙. อชิโต ติสฺสเมเตฺตโยฺย, ปุณฺณโก อถ เมตฺตคู;
โธตโก อุปสีโว จ, นโนฺท จ อถ เหมโกฯ

๑๕๐. โตเทยฺยกปฺปา ทุภโย, ชตุกณฺณี จ ปณฺฑิโต;
ภทฺราวุโธ อุทโย จ, โปสาโล จาปิ พฺราหฺมโณ;
โมฆราชา จ เมธาวี, ปิงฺคิโย จ มหาอิสิฯ

๑๕๑. เอเต พุทฺธํ อุปาคจฺฉุํ, สมฺปนฺนจรณํ อิสึ;
ปุจฺฉนฺตา นิปุเณ ปเญฺห, พุทฺธเสฏฺฐํ อุปาคมุํฯ

๑๕๒. เตสํ พุโทฺธ ปพฺยากาสิ, ปเญฺห ปุฏฺโฐ ยถาตถํ;
ปญฺหานํ เวยฺยากรเณน, โตเสสิ พฺราหฺมเณ มุนิฯ

๑๕๓. เต โตสิตา จกฺขุมตา, พุเทฺธนาทิจฺจพนฺธุนา;
พฺรหฺมจริยมจรึสุ, วรปญฺญสฺส สนฺติเกฯ

๑๕๔. เอกเมกสฺส ปญฺหสฺส, ยถา พุเทฺธน เทสิตํ;
ตถา โย ปฏิปเชฺชยฺย, คเจฺฉ ปารํ อปารโตฯ

๑๕๕. อปารา ปารํ คเจฺฉยฺย, ภาเวโนฺต มคฺคมุตฺตมํ;
มโคฺค โส ปารํ คมนาย, ตสฺมา ปารายนํ อิติฯ

๑๘. ปารายนานุคีติคาถา

๑๕๖. “ปารายนมนุคายิสฺสํ , [อิจฺจายสฺมา ปิงฺคิโย]
ยถาทฺทกฺขิ ตถากฺขาสิ, วิมโล ภูริเมธโส;
นิกฺกาโม นิพฺพโน [นิพฺพุโต (สฺยา.)] นาโค, กิสฺส เหตุ มุสา ภเณฯ

๑๕๗. “ปหีนมลโมหสฺส, มานมกฺขปฺปหายิโน;
หนฺทาหํ กิตฺตยิสฺสามิ, คิรํ วณฺณูปสญฺหิตํฯ

๑๕๘. “ตโมนุโท พุโทฺธ สมนฺตจกฺขุ, โลกนฺตคู สพฺพภวาติวโตฺต;
อนาสโว สพฺพทุกฺขปฺปหีโน, สจฺจวฺหโย พฺรเหฺม อุปาสิโต เมฯ

๑๕๙. “ทิโช ยถา กุพฺพนกํ ปหาย, พหุปฺผลํ กานนมาวเสยฺย;
เอวมฺปหํ อปฺปทเสฺส ปหาย, มโหทธึ หํโสริว อชฺฌปโตฺตฯ

๑๖๐. “เยเม ปุเพฺพ วิยากํสุ, หุรํ โคตมสาสนา;
อิจฺจาสิ อิติ ภวิสฺสติ;
สพฺพํ ตํ อิติหีติหํ, สพฺพํ ตํ ตกฺกวฑฺฒนํฯ

๑๖๑.“เอโก ตมนุทาสิโน, ชุติมา โส ปภงฺกโร;
โคตโม ภูริปญฺญาโณ, โคตโม ภูริเมธโสฯ

๑๖๒.“โย เม ธมฺมมเทเสสิ, สนฺทิฏฺฐิกมกาลิกํ;
ตณฺหกฺขยมนีติกํ, ยสฺส นตฺถิ อุปมา กฺวจิ”ฯ

๑๖๓.“กึ นุ ตมฺหา วิปฺปวสสิ, มุหุตฺตมปิ ปิงฺคิย;
โคตมา ภูริปญฺญาณา, โคตมา ภูริเมธสาฯ

๑๖๔.“โย เต ธมฺมมเทเสสิ, สนฺทิฏฺฐิกมกาลิกํ;
ตณฺหกฺขยมนีติกํ, ยสฺส นตฺถิ อุปมา กฺวจิ”ฯ

๑๖๕.“นาหํ ตมฺหา วิปฺปวสามิ, มุหุตฺตมปิ พฺราหฺมณ;
โคตมา ภูริปญฺญาณา, โคตมา ภูริเมธสาฯ

๑๖๖.“โย เม ธมฺมมเทเสสิ, สนฺทิฏฺฐิกมกาลิกํ;
ตณฺหกฺขยมนีติกํ, ยสฺส นตฺถิ อุปมา กฺวจิฯ

๑๖๗.“ปสฺสามิ นํ มนสา จกฺขุนาว, รตฺตินฺทิวํ พฺราหฺมณ อปฺปมตฺโตฯ

นมสฺสมาโน วิวเสมิ รตฺตึ, เตเนว มญฺญามิ อวิปฺปวาสํฯ

๑๖๘.“สทฺธา จ ปีติ จ มโน สติ จ,
นาเปนฺติเม โคตมสาสนมฺหา;
ยํ ยํ ทิสํ วชติ ภูริปญฺโญ, ส เตน เตเนว นโตหมสฺมิฯ

๑๖๙.“ชิณฺณสฺส เม ทุพฺพลถามกสฺส, เตเนว กาโย น ปเลติ ตตฺถ;
สงฺกปฺปยนฺตาย [สํกปฺปยตฺตาย (สี.)] วชามิ นิจฺจํ, มโน หิ เม พฺราหฺมณ เตน ยุตฺโตฯ

๑๗๐.“ปงฺเก สยาโน ปริผนฺทมาโน, ทีปา ทีปํ อุปลฺลวึ;
อถทฺทสาสึ สมฺพุทฺธํ, โอฆติณฺณมนาสวํฯ

๑๗๑.“ยถา อหู วกฺกลิ มุตฺตสทฺโธ, ภทฺราวุโธ อาฬวิโคตโม จ;
เอวเมว ตฺวมฺปิ ปมุญฺจสฺสุ สทฺธํ, คมิสฺสสิ ตฺวํ ปิงฺคิย มจฺจุเธยฺยสฺส ปารํ” [มจฺจุเธยฺย ปารํ (สี.)]ฯ

๑๗๒.“เอส ภิยฺโย ปสีทามิ, สุตฺวาน มุนิโน วโจ;
วิวฏฺฏจฺฉโท สมฺพุทฺโธ, อขิโล ปฏิภานวาฯ

๑๗๓.“อธิเทเว อภิญฺญาย, สพฺพํ เวทิ ปโรปรํ;
ปญฺหานนฺตกโร สตฺถา, กงฺขีนํ ปฏิชานตํฯ

๑๗๔.“อสํหีรํ อสํกุปฺปํ, ยสฺส นตฺถิ อุปมา กฺวจิ;
อทฺธา คมิสฺสามิ น เมตฺถ กงฺขา, เอวํ มํ ธาเรหิ อธิมุตฺตจิตฺต”นฺติ [อชิตมาณวปุจฺฉาย ปฏฺฐาย ยาวปารายนานุคีติคาถาปริโยสานา สฺยา. … โปตฺถเก นตฺถิ]ฯ

ปารายนานุคีติคาถา นิฏฺฐิตาฯ

ปารายนวคฺคนิเทฺทโส

๑. อชิตมาณวปุจฺฉานิเทฺทโส

๑. **เกนสฺสุ นิวุโต โลโก, [อิจฺจายสฺมา อชิโต]**
เกนสฺสุ นปฺปกาสติ;
กิสฺสาภิเลปนํ พฺรูสิ [พฺรูหิ (สฺยา.)], **กึสุ ตสฺส มหพฺภยํฯ**

เกนสฺสุ นิวุโต โลโกติฯ **โลโก**ติ นิรยโลโก ติรจฺฉานโลโก เปตฺติวิสยโลโก มนุสฺสโลโก เทวโลโก ขนฺธโลโก ธาตุโลโก อายตนโลโก อยํ โลโก ปโร โลโก พฺรหฺมโลโก เทวโลโก – อยํ วุจฺจติ โลโกฯ อยํ โลโก เกน อาวุโต นิวุโต โอวุโต [โอผุโต (สฺยา.)] ปิหิโต ปฏิจฺฉนฺโน ปฏิกุชฺชิโตติ – เกนสฺสุ นิวุโต โลโก?

อิจฺจายสฺมา อชิโตติฯ **อิจฺจา**ติ ปทสนฺธิ ปทสํสโคฺค ปทปาริปูรี อกฺขรสมวาโย พฺยญฺชนสิลิฏฺฐตา ปทานุปุพฺพตาเปตํ [ปทานุปุพฺพตาเมตํ (พหูสุ)] อิจฺจาติฯ **อายสฺมา**ติ ปิยวจนํ ครุวจนํ สคารวสปฺปติสฺสาธิวจนเมตํ อายสฺมาติฯ **อชิโต**ติ ตสฺส พฺราหฺมณสฺส นามํ สงฺขา สมญฺญา ปญฺญตฺติ โวหาโร นามํ นามกมฺมํ นามเธยฺยํ นิรุตฺติ พฺยญฺชนํ อภิลาโปติ – อิจฺจายสฺมา อชิโตฯ

เกนสฺสุ นปฺปกาสตีติ เกน โลโก นปฺปกาสติ น ภาสติ น ตปติ น วิโรจติ น ญายติ น ปญฺญายตีติ – เกนสฺสุ นปฺปกาสติ ฯ

กิสฺสาภิเลปนํ พฺรูสีติ กึ โลกสฺส เลปนํ ลคฺคนํ พนฺธนํ อุปกฺกิเลโสฯ เกน โลโก ลิตฺโต สํลิตฺโต อุปลิตฺโต กิลิฏฺโฐ สํกิลิฏฺโฐ มกฺขิโต สํสฏฺโฐ ลโคฺค ลคฺคิโต ปลิพุทฺโธ, พฺรูสิ อาจิกฺขสิ เทเสสิ ปญฺญเปสิ [ปญฺญาเปสิ (ก.)] ปฏฺฐเปสิ วิวรสิ วิภชสิ อุตฺตานีกโรสิ [อุตฺตานึ กโรสิ (ก.)] ปกาเสสีติ – กิสฺสาภิเลปนํ พฺรูสิฯ

กึสุ ตสฺส มหพฺภยนฺติ กึ โลกสฺส ภยํ มหพฺภยํ ปีฬนํ ฆฏฺฏนํ อุปทฺทโว อุปสโคฺคติ – กึสุ ตสฺส มหพฺภยํฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

“เกนสฺสุ นิวุโต โลโก, [อิจฺจายสฺมา อชิโต]
เกนสฺสุ นปฺปกาสติ;
กิสฺสาภิเลปนํ พฺรูสิ, กึสุ ตสฺส มหพฺภย”นฺติฯ

๒. **อวิชฺชาย นิวุโต โลโก, [อชิตาติ ภควา]**
เววิจฺฉา ปมาทา นปฺปกาสติ;
ชปฺปาภิเลปนํ พฺรูมิ, ทุกฺขมสฺส มหพฺภยํฯ

อวิชฺชาย นิวุโต โลโกติฯ **อวิชฺชา**ติ ทุกฺเข อญฺญาณํ ทุกฺขสมุทเย อญฺญาณํ ทุกฺขนิโรเธ อญฺญาณํ ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย อญฺญาณํ, ปุพฺพนฺเต อญฺญาณํ อปรนฺเต อญฺญาณํ ปุพฺพนฺตาปรนฺเต อญฺญาณํ, อิทปฺปจฺจยตาปฏิจฺจสมุปฺปนฺเนสุ ธมฺเมสุ อญฺญาณํ, ยํ เอวรูปํ อญฺญาณํ อทสฺสนํ อนภิสมโย อนนุโพโธ อสมฺโพโธ อปฺปฏิเวโธ อสํคาหนา อปริโยคาหนา อสมเปกฺขนา อปจฺจเวกฺขณา [อปจฺจเวกฺขนา (สฺยา.)] อปจฺจเวกฺขณกมฺมํ ทุเมฺมชฺฌํ

พาลฺยํ อสมฺปชญฺญํ โมโห ปโมโห สโมฺมโห อวิชฺชา อวิโชฺชโฆ อวิชฺชาโยโค อวิชฺชานุสโย อวิชฺชาปริยุฏฺฐานํ อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํ, อยํ วุจฺจติ – อวิชฺชาฯ

โลโกติ นิรยโลโก ติรจฺฉานโลโก เปตฺติวิสยโลโก มนุสฺสโลโก เทวโลโก ขนฺธโลโก ธาตุโลโก อายตนโลโก อยํ โลโก ปโร โลโก พฺรหฺมโลโก เทวโลโก – อยํ วุจฺจติ โลโกฯ อยํ โลโก อิมาย อวิชฺชาย อาวุโต นิวุโต โอวุโต ปิหิโต ปฏิจฺฉโนฺน ปฏิกุชฺชิโตติ – อวิชฺชาย นิวุโต โลโกฯ

อชิตาติ ภควา ตํ พฺราหฺมณํ นาเมน อาลปติฯ ***ภควา***ติ คารวาธิวจนํฯ อปิ จ, ภคฺคราโคติ ภควา; ภคฺคโทโสติ ภควา; ภคฺคโมโหติ ภควา; ภคฺคมาโนติ ภควา; ภคฺคทิฏฺฐีติ ภควา; ภคฺคกณฺฏโกติ ภควา; ภคฺคกิเลโสติ ภควา; ภชิ วิภชิ ปวิภชิ ธมฺมรตนนฺติ ภควา; ภวานํ อนฺตกโรติ ภควา; ภาวิตกาโย ภาวิตสีโล ภาวิตจิโตฺต [ภาวิตกาโยติ ภควา, ภาวิตสีโลติ ภาวิตจิโตฺตติ (สฺยา.)] ภาวิตปโญฺญติ ภควา; ภชิ วา ภควา อรญฺญวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิโคฺฆสานิ วิชนวาตานิ มนุสฺสราหเสฺสยฺยกานิ [มนุสฺสราหเสยฺยกานิ (สฺยา.)] ปฏิสลฺลานสารุปฺปานีติ ภควา; ภาคี วา ภควา จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานนฺติ ภควา; ภาคี วา ภควา อตฺถรสสฺส ธมฺมรสสฺส วิมุตฺติรสสฺส อธิสีลสฺส อธิจิตฺตสฺส อธิปญฺญายาติ ภควา; ภาคี วา ภควา จตุนฺนํ ฌานานํ จตุนฺนํ อปฺปมญฺญานํ จตุนฺนํ อรูปสมาปตฺตีนนฺติ ภควา; ภาคี วา ภควา อฏฺฐนฺนํ วิโมกฺขานํ อฏฺฐนฺนํ อภิภายตนานํ นวนฺนํ อนุปุพฺพสมาปตฺตีนนฺติ ภควา; ภาคี วา ภควา ทสนฺนํ สญฺญาภาวนานํ กสิณสมาปตฺตีนํ อานาปานสฺสติสมาธิสฺส อสุภสมาปตฺติยาติ ภควา; ภาคี วา ภควา จตุนฺนํ สติปฏฺฐานานํ จตุนฺนํ สมฺมปฺปธานานํ จตุนฺนํ อิทฺธิปาทานํ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ ปญฺจนฺนํ พลานํ สตฺตนฺนํ โพชฺฌงฺคานํ อริยสฺส อฏฺฐงฺคิกสฺส มคฺคสฺสาติ ภควา; ภาคี วา ภควา ทสนฺนํ ตถาคตพลานํ จตุนฺนํ เวสารชฺชานํ จตุนฺนํ ปฏิสมฺภิทานํ ฉนฺนํ อภิญฺญานํ ฉนฺนํ พุทฺธธมฺมานนฺติ ภควา; ภควาติ เนตํ นามํ มาตรา กตํ น ปิตรา กตํ น ภาตรา กตํ น ภคินิยา กตํ น มิตฺตามเจฺจหิ กตํ น ญาติสาโลหิเตหิ กตํ น สมณพฺราหฺมเณหิ กตํ น เทวตาหิ กตํฯ วิโมกฺขนฺติกเมตํ พุทฺธานํ ภควนฺตานํ โพธิยา มูเล สห สพฺพญฺญุตญาณสฺส ปฏิลาภา สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติ – อชิตาติ ภควาฯ

เววิจฺฉา ปมาทา นปฺปกาสตีติฯ เววิจฺฉํ วุจฺจติ ปญฺจ มจฺฉริยานิ – อาวาสมจฺฉริยํ, กุลมจฺฉริยํ, ลาภมจฺฉริยํ, วณฺณมจฺฉริยํ , ธมฺมมจฺฉริยํฯ ยํ เอวรูปํ มเจฺฉรํ มจฺฉรายนา มจฺฉรายิตตฺตํ เววิจฺฉํ กทริยํ กฏุกญฺจุกตา อคฺคหิตตฺตํ จิตฺตสฺส – อิทํ วุจฺจติ มจฺฉริยํฯ อปิ จ ขนฺธมจฺฉริยมฺปิ มจฺฉริยํ, ธาตุมจฺฉริยมฺปิ มจฺฉริยํ, อายตนมจฺฉริยมฺปิ มจฺฉริยํ, คาโห วุจฺจติ มจฺฉริยํฯ ปมาโท วตฺตโพฺพ – กายทุจฺจริเต วา วจีทุจฺจริเต วา มโนทุจฺจริเต วา ปญฺจสุ กามคุเณสุ วา จิตฺตสฺส โวสโคฺค [โวสฺสโคฺค (พหูสุ)] โวสคฺคานุปฺปทานํ กุสลานํ ธมฺมานํ ภาวนาย อสกฺกจฺจกิริยตา อสาตจฺจกิริยตา อนฏฺฐิตกิริยตา [อนิฏฺฐิตกิริยตา (ก.) วิภ. ๘๔๖] โอลีนวุตฺติตา นิกฺขิตฺตจฺฉนฺทตา นิกฺขิตฺตธุรตา อนาเสวนา อภาวนา อพหุลีกมฺมํ อนธิฏฺฐานํ อนนุโยโค ปมาโทฯ โย เอวรูโป ปมาโท ปมชฺชนา ปมชฺชิตตฺตํ – อยํ วุจฺจติ ปมาโทฯ **เววิจฺฉา ปมาทา นปฺปกาสตี**ติ อิมินา จ มจฺฉริเยน อิมินา จ ปมาเทน โลโก นปฺปกาสติ น ภาสติ น ตปติ น วิโรจติ น ญายติ น ปญฺญายตีติ – เววิจฺฉา ปมาทา นปฺปกาสติฯ

ชปฺปาภิเลปนํ พฺรูมีติ ชปฺปา วุจฺจติ ตณฺหาฯ โย ราโค สาราโค อนุนโย อนุโรโธ นนฺที [นนฺทิ (สฺยา.)] นนฺทิราโค จิตฺตสฺส สาราโค อิจฺฉา มุจฺฉา อโชฺฌสานํ เคโธ ปลิเคโธ สโงฺค ป

โงฺก เอชา มายา ชนิกา สญฺชนนี สิพฺพินี ชาลินี สริตา วิสตฺติกา สุตฺตํ วิสฏา [โสตฺตํ วิสตา (สฺยา.)] อายูหนี ทุติยา ทุปณิธิ ภวเนตฺติ วนํ วนโถ สนฺถโว [สนฺธโว (ก.) วิภ. ๙๐๙] สิเนโห อเปกฺขา ปฏิพนฺธุ อาสา อาสีสนา [อาสึสนา (สฺยา.)] อาสีสิตตฺตํ รูปาสา สทฺทาสา คนฺธาสา รสาสา โผฏฺฐพฺพาสา ลาภาสา ธนาสา ปุตฺตาสา ชีวิตาสา ชปฺปา ปชปฺปา อภิชปฺปา ชปฺปนา ชปฺปิตตฺตํ โลลุปฺปํ โลลุปฺปายนา โลลุปฺปายิตตฺตํ ปุจฺฉญฺชิกตา สาธุกมฺยตา อธมฺมราโค วิสมโลโภ นิกนฺติ นิกามนา ปตฺถนา ปิหนา สมฺปตฺถนา กามตณฺหา ภวตณฺหา วิภวตณฺหา รูปตณฺหา อรูปตณฺหา นิโรธตณฺหา รูปตณฺหา สทฺทตณฺหา คนฺธตณฺหา รสตณฺหา โผฏฺฐพฺพตณฺหา ธมฺมตณฺหา โอโฆ โยโค คนฺโถ อุปาทานํ อาวรณํ นีวรณํ ฉทนํ พนฺธนํ อุปกฺกิเลโส อนุสโย ปริยุฏฺฐานํ ลตา เววิจฺฉํ ทุกฺขมูลํ ทุกฺขนิทานํ ทุกฺขปฺปภโว มารปาโส มารพฬิสํ มารามิสํ มารวิสโย มารนิวาโส มารโคจโร มารพนฺธนํ ตณฺหานที ตณฺหาชาลํ ตณฺหาคทฺทุลํ ตณฺหาสมุทฺโท อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ – อยํ วุจฺจติ ชปฺปาฯ โลกสฺส เลปนํ ลคฺคนํ พนฺธนํ อุปกฺกิเลโส อิมาย ชปฺปาย โลโก ลิตฺโต สํลิตฺโต อุปลิตฺโต กิลิฏฺโฐ สํกิลิฏฺโฐ มกฺขิโต สํสฏฺโฐ ลคฺโค ลคฺคิโต ปลิพุทฺโธติ พฺรูมิ อาจิกฺขามิ เทเสมิ ปญฺญเปมิ ปฏฺฐเปมิ วิวรามิ วิภชามิ อุตฺตานีกโรมิ ปกาเสมีติ – ชปฺปาภิเลปนํ พฺรูมิฯ

ทุกฺขมสฺส มหพฺภยนฺติฯ **ทุกฺข**นฺติ ชาติทุกฺขํ ชราทุกฺขํ พฺยาธิทุกฺขํ มรณทุกฺขํ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสทุกฺขํ เนรยิกํ ทุกฺขํ ติรจฺฉานโยนิกํ ทุกฺขํ เปตฺติวิสยิกํ ทุกฺขํ มานุสิกํ ทุกฺขํ คพฺภกฺกนฺติมูลกํ ทุกฺขํ คพฺภฏฺฐิติมูลกํ [คเพฺภฐิติมูลกํ (สฺยา. ก.)] ทุกฺขํ คพฺภวุฏฺฐานมูลกํ ทุกฺขํ ชาตสฺสูปนิพนฺธกํ ทุกฺขํ ชาตสฺส ปราเธยฺยกํ ทุกฺขํ อตฺตูปกฺกมทุกฺขํ ปรูปกฺกมทุกฺขํ สงฺขารทุกฺขํ วิปริณามทุกฺขํ จกฺขุโรโค โสตโรโค ฆานโรโค ชิวฺหาโรโค กายโรโค สีสโรโค กณฺณโรโค มุขโรโค ทนฺตโรโค กาโส สาโส ปินาโส ฑาโห [ฑโห (สฺยา.)] ชโร กุจฺฉิโรโค มุจฺฉา ปกฺขนฺทิกา สูลา วิสูจิกา กุฏฺฐํ คโณฺฑ กิลาโส โสโส อปมาโร ทหฺทุ กณฺฑุ กจฺฉุ รขสา [รกฺขสา (ก.)] วิตจฺฉิกา โลหิตปิตฺตํ [โลหิตํ ปิตฺตํ (พหูสุ)] มธุเมโห อํสา ปิฬกา ภคนฺทลา ปิตฺตสมุฏฺฐานา อาพาธา เสมฺหสมุฏฺฐานา อาพาธา วาตสมุฏฺฐานา อาพาธา สนฺนิปาติกา อาพาธา อุตุปริณามชา อาพาธา วิสมปริหารชา อาพาธา โอปกฺกมิกา อาพาธา กมฺมวิปากชา อาพาธา สีตํ อุณฺหํ ชิฆจฺฉา ปิปาสา อุจฺจาโร ปสฺสาโว ฑํสมกสวาตาตปสรีสปสมฺผสฺสํ ทุกฺขํ มาตุมรณํ ทุกฺขํ ปิตุมรณํ ทุกฺขํ ภาตุมรณํ ทุกฺขํ ภคินิมรณํ ทุกฺขํ ปุตฺตมรณํ ทุกฺขํ ธีตุมรณํ ทุกฺขํ ญาติพฺยสนํ ทุกฺขํ โรคพฺยสนํ ทุกฺขํ โภคพฺยสนํ ทุกฺขํ สีลพฺยสนํ ทุกฺขํ ทิฏฺฐิพฺยสนํ ทุกฺขํ เยสํ ธมฺมานํ อาทิโต สมุทาคมนํ ปญฺญายติฯ อตฺถงฺคมโต นิโรโธ ปญฺญายติฯ กมฺมสนฺนิสฺสิโต วิปาโกฯ วิปากสนฺนิสฺสิตํ กมฺมํ, นามสนฺนิสฺสิตํ รูปํ รูปสนฺนิสฺสิตํ นามํ, ชาติยา อนุคตํ ชราย อนุสฏํ พฺยาธินา อภิภูตํ มรเณน อพฺภาหตํ ทุเกฺข ปติฏฺฐิตํ อตาณํ อเลณํ อสรณํ อสรณีภูตํ – อิทํ วุจฺจติ ทุกฺขํฯ อิทํ ทุกฺขํ โลกสฺส ภยํ มหาภยํ ปีฬนํ ฆฏฺฏนํ อุปทฺทโว อุปสโคฺคติ – ทุกฺขมสฺส มหพฺภยํฯ เตนาห ภควา –

“อวิชฺชาย นิวุโต โลโก, [อชิตาติ ภควา]
เววิจฺฉา ปมาทา นปฺปกาสติ;
ชปฺปาภิเลปนํ พฺรูมิ, ทุกฺขมสฺส มหพฺภย”นฺติฯ

๓. **สวนฺติ สพฺพธิ โสตา, [อิจฺจายสฺมา อชิโต]**
โสตานํ กึ นิวารณํ;
โสตานํ สํวรํ พฺรูหิ, เกน โสตา ปิธิยฺยเร [ปิถิยฺยเร (สฺยา.), ปิถียเร (สี. อฏฺฐ.)] ฯ

สวนฺติ สพฺพธิ โสตาติฯ โสตาติ ตณฺหาโสโต ทิฏฺฐิโสโต กิเลสโสโต ทุจฺจริตโสโต อวิชฺชาโสโตฯ **สพฺพธีติ** สเพฺพสุ อายตเนสุฯ **สวนฺตีติ** สวนฺติ อาสวนฺติ สนฺทนฺติ ปวตฺตนฺติฯ จกฺขุโต รูเป สวนฺติ อาสวนฺติ สนฺทนฺติ ปวตฺตนฺติฯ โสตโต สเทฺท สวนฺติ…เป.… ฆานโต คเนฺธ สวนฺติ… ชิวฺหาโต รเส สวนฺติ… กายโต โผฏฺฐเพฺพ สวนฺติ… มนโต ธเมฺม สวนฺติ อาสวนฺติ สนฺทนฺติ ปวตฺตนฺติฯ จกฺขุโต รูปตณฺหา สวนฺติ อาสวนฺติ สนฺทนฺติ ปวตฺตนฺติฯ โสตโต สทฺทตณฺหา สวนฺติ อาสวนฺติ สนฺทนฺติ ปวตฺตนฺติฯ ฆานโต คนฺธตณฺหา สวนฺติ… ชิวฺหาโต รสตณฺหา สวนฺติ… กายโต โผฏฺฐพฺพตณฺหา สวนฺติ… มนโต ธมฺมตณฺหา สวนฺติ อาสวนฺติ สนฺทนฺติ ปวตฺตนฺตีติ – สวนฺติ สพฺพธิ โสตาฯ

อิจฺจายสฺมา อชิโตติฯ อิจฺจาติ ปทสนฺธิ…เป.… ปทานุปุพฺพตาเปตํ อิจฺจาติ…เป.… อิจฺจายสฺมา อชิโตฯ

โสตานํ กิํ นิวารณนฺติ โสตานํ กิํ อาวรณํ นีวรณํ สํวรณํ รกฺขนํ โคปนนฺติ – โสตานํ กิํ นิวารณํฯ

โสตานํ สํวรํ พฺรูหีติ โสตานํ อาวรณํ นีวรณํ สํวรณํ รกฺขนํ โคปนํ พฺรูหิ อาจิกฺข เทเสหิ ปญฺญเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวราหิ วิภชาหิ อุตฺตานีกโรหิ ปกาเสหีติ – โสตานํ สํวรํ พฺรูหิฯ

เกน โสตา ปิธิยฺยเรติ เกน โสตา ปิธียนฺติ ปจฺฉิชฺชนฺติ น สวนฺติ น อาสวนฺติ น สนฺทนฺติ นปฺปวตฺตนฺตีติ – เกน โสตา ปิธิยฺยเรฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

> ‘‘สวนฺติ สพฺพธิ โสตา, [อิจฺจายสฺมา อชิโต]
> โสตานํ กิํ นิวารณํ;
> โสตานํ สํวรํ พฺรูหิ, เกน โสตา ปิธิยฺยเร’’ฯ

๔. **ยานิ โสตานิ โลกสฺมิํ, [อชิตาติ ภควา]**
สติ เตสํ นิวารณํ;
โสตานํ สํวรํ พฺรูมิ, ปญฺญาเยเต ปิธิยฺยเรฯ

ยานิ โสตานิ โลกสฺมินฺติ ยานิ เอตานิ โสตานิ มยา กิตฺติตานิ ปกิตฺติตานิ อาจิกฺขิตานิ เทสิตานิ ปญฺญปิตานิ ปฏฺฐปิตานิ วิวริตานิ วิภชิตานิ [วิภตฺตานิ (ก.)] อุตฺตานีกตานิ ปกาสิตานิ, เสยฺยถิทํ [เสยฺยถีทํ (สฺยา.)] – ตณฺหาโสโต ทิฏฺฐิโสโต กิเลสโสโต ทุจฺจริตโสโต อวิชฺชาโสโตฯ **โลกสฺมินฺติ** อปายโลเก มนุสฺสโลเก เทวโลเก ขนฺธโลเก ธาตุโลเก อายตนโลเกติ – ยานิ โสตานิ โลกสฺมิํฯ **อชิตาติ** ภควา ตํ พฺราหฺมณํ นาเมน อาลปติฯ

สติ เตสํ นิวารณนฺติฯ สตีติ ยา สติ อนุสฺสติ ปฏิสฺสติ สติ สรณตา ธารณตา อปิลาปนตา อสมฺมุสฺสนตา สติ สตินฺทฺริยํ สติพลํ สมฺมาสติ สติสโมฺพชฺฌโงฺค เอกายนมโคฺค – อยํ วุจฺจติ สติฯ **นิวารณนฺติ** อาวรณํ นีวรณํ สํวรณํ รกฺขนํ โคปนนฺติ – สติ เตสํ นิวารณํฯ

โสตานํ สํวรํ พฺรูมีติ โสตานํ อาวรณํ นีวรณํ สํวรณํ รกฺขนํ โคปนํ พฺรูมิ อาจิกฺขามิ…เป.… อุตฺตานีกโรมิ ปกาเสมีติ – โสตานํ สํวรํ พฺรูมิฯ

ปญฺญาเยเต ปิธิยฺยเรติฯ ปญฺญาติ ยา ปญฺญา ปชานนา…เป.… อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิฯ ปญฺญาเยเต ปิธิยฺยเรติ – ปญฺญาเยเต โสตา ปิธียนฺติ ปจฺฉิชฺชนฺติ น สวนฺติ น อา

สวนฺติ น สนฺทนฺติ นปฺปวตฺตนฺติฯ ‘‘สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา’’ติ ชานโต ปสฺสโต ปญฺญาเยเต โสตา ปิธียนฺติ ปจฺฉิชฺชนฺติ น สวนฺติ น อาสวนฺติ น สนฺทนฺติ นปฺปวตฺตนฺติฯ ‘‘สเพฺพ สงฺขารา ทุกฺขา’’ติ ชานโต ปสฺสโต ปญฺญาเยเต โสตา ปิธียนฺติ ปจฺฉิชฺชนฺติ น สวนฺติ น อาสวนฺติ น สนฺทนฺติ นปฺปวตฺตนฺติฯ ‘‘สเพฺพ สงฺขารา อนตฺตา’’ติ ชานโต ปสฺสโต ปญฺญาเยเต โสตา ปิธียนฺติ ปจฺฉิชฺชนฺติ น สวนฺติ น อาสวนฺติ น สนฺทนฺติ นปฺปวตฺตนฺติฯ ‘‘อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา’’ติ ชานโต ปสฺสโต ปญฺญาเยเต โสตา ปิธียนฺติ ปจฺฉิชฺชนฺติ น สวนฺติ น อาสวนฺติ น สนฺทนฺติ นปฺปวตฺตนฺติฯ ‘‘สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณ’’นฺติ...เป.... ‘‘วิญฺญาณปจฺจยา นามรูป’’นฺติ... ‘‘นามรูปปจฺจยา สฬายตน’’นฺติ... ‘‘สฬายตนปจฺจยา ผโสฺส’’ติ... ‘‘ผสฺสปจฺจยา เวทนา’’ติ... ‘‘เวทนาปจฺจยา ตณฺหา’’ติ... ‘‘ตณฺหาปจฺจยา อุปาทาน’’นฺติ... ‘‘อุปาทานปจฺจยา ภโว’’ติ... ‘‘ภวปจฺจยา ชาตี’’ติ... ‘‘ชาติปจฺจยา ชรามรณ’’นฺติ ชานโต ปสฺสโต ปญฺญาเยเต โสตา ปิธียนฺติ ปจฺฉิชฺชนฺติ น สวนฺติ น อาสวนฺติ น สนฺทนฺติ นปฺปวตฺตนฺติฯ ‘‘อวิชฺชานิโรธา สงฺขารนิโรโธ’’ติ... ‘‘สงฺขารนิโรธา วิญฺญาณนิโรโธ’’ติ... ‘‘วิญฺญาณนิโรธา นามรูปนิโรโธ’’ติ... ‘‘นามรูปนิโรธา สฬายตนนิโรโธ’’ติ... ‘‘สฬายตนนิโรธา ผสฺสนิโรโธ’’ติ... ‘‘ผสฺสนิโรธา เวทนานิโรโธ’’ติ... ‘‘เวทนานิโรธา ตณฺหานิโรโธ’’ติ... ‘‘ตณฺหานิโรธา อุปาทานนิโรโธ’’ติ... ‘‘อุปาทานนิโรธา ภวนิโรโธ’’ติ... ‘‘ภวนิโรธา ชาตินิโรโธ’’ติ... ‘‘ชาตินิโรธา ชรามรณนิโรโธ’’ติ ชานโต ปสฺสโต ปญฺญาเยเต โสตา ปิธียนฺติ ปจฺฉิชฺชนฺติ น สวนฺติ น อาสวนฺติ น สนฺทนฺติ นปฺปวตฺตนฺติฯ ‘‘อิทํ ทุกฺข’’นฺติ...เป.... ‘‘อยํ ทุกฺขสมุทโย’’ติ... ‘‘อยํ ทุกฺขนิโรโธ’’ติ... ‘‘อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา’’ติ ชานโต ปสฺสโต ปญฺญาเยเต โสตา ปิธียนฺติ ปจฺฉิชฺชนฺติ น สวนฺติ น อาสวนฺติ น สนฺทนฺติ นปฺปวตฺตนฺติฯ ‘‘อิเม ธมฺมา อาสวา’’ติ...เป.... ‘‘อยํ อาสวสมุทโย’’ติ... ‘‘อยํ อาสวนิโรโธ’’ติ... ‘‘อยํ อาสวนิโรธคามินี ปฏิปทา’’ติ ชานโต ปสฺสโต ปญฺญาเยเต โสตา ปิธียนฺติ ปจฺฉิชฺชนฺติ น สวนฺติ น อาสวนฺติ น สนฺทนฺติ นปฺปวตฺตนฺติฯ ‘‘อิเม ธมฺมา อภิเญฺญยฺยา’’ติ...เป.... ‘‘อิเม ธมฺมา ปริเญฺญยฺยา’’ติ... ‘‘อิเม ธมฺมา ปหาตพฺพา’’ติ... ‘‘อิเม ธมฺมา ภาเวตพฺพา’’ติ... ‘‘อิเม ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา’’ติ ชานโต ปสฺสโต ปญฺญาเยเต โสตา ปิธียนฺติ ปจฺฉิชฺชนฺติ น สวนฺติ น อาสวนฺติ น สนฺทนฺติ นปฺปวตฺตนฺติฯ ฉนฺนํ ผสฺสายตนานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ชานโต ปสฺสโต ปญฺญาเยเต โสตา ปิธียนฺติ ปจฺฉิชฺชนฺติ น สวนฺติ น อาสวนฺติ น สนฺทนฺติ นปฺปวตฺตนฺติฯ ปญฺจนฺนํ อุปาทานกฺขนฺธานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ชานโต ปสฺสโต... จตุนฺนํ มหาภูตานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ชานโต ปสฺสโต... ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺมนฺติ ชานโต ปสฺสโต ปญฺญาเยเต โสตา ปิธียนฺติ ปจฺฉิชฺชนฺติ น สวนฺติ น อาสวนฺติ น สนฺทนฺติ นปฺปวตฺตนฺตีติ – ปญฺญาเยเต ปิธิยฺยเรฯ เตนาห ภควา –

‘‘ยานิ โสตานิ โลกสฺมึ, [อชิตาติ ภควา]
สติ เตสํ นิวารณํ;
โสตานํ สํวรํ พฺรูมิ, ปญฺญาเยเต ปิธิยฺยเร’’ติฯ

๕. **ปญฺญา เจว สติ จาปิ, [อิจฺจายสฺมา อชิโต]**
นามรูปญฺจ มาริส;
เอตํ เม ปุฏฺโฐ ปพฺรูหิ, กเตฺถตํ อุปรุชฺฌติฯ

ปญฺญา เจว สติ จาปีติฯ **ปญฺญา**ติ ยา ปญฺญา ปชานนา วิจโย ปวิจโย ธมฺมวิจโย สลฺลกฺขณา อุปลกฺขณา ปจฺจุปลกฺขณา ปณฺฑิจฺจํ โกสลฺลํ เนปุญฺญํ เวภพฺยา จินฺตา อุปปริกฺ

ขา ภูรี [ภูริ (ก.)] เมธา ปริณายิกา วิปสฺสนา สมฺปชญฺญํ ปโตโท ปญฺญา ปญฺญินฺทฺริยํ ปญฺญาพลํ ปญฺญาสตฺถํ ปญฺญาปาสาโท ปญฺญาอาโลโก ปญฺญาโอภาโส ปญฺญาปโชฺชโต ปญฺญารตนํ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิฯ **สตี**ติ ยา สติ อนุสฺสติ...เป.... สมฺมาสตีติ – ปญฺญา เจว สติจาปิ, อิจฺจายสฺมา อชิโตฯ

นามรูปญฺจ มาริสาติฯ **นาม**นฺติ จตฺตาโร อรูปิโน ขนฺธาฯ **รูป**นฺติ จตฺตาโร จ มหาภูตา จตุนฺนญฺจ มหาภูตานํ อุปาทายรูปํ ฯ **มาริสา**ติ ปิยวจนํ ครุวจนํ สคารวสปฺปติสฺสาธิวจนเมตํ มาริสาติ – นามรูปญฺจ มาริสฯ

เอตํ เม ปุฏฺโฐ ปพฺรูหีติฯ **เอตํ เม**ติ ยํ ปุจฺฉามิ ยํ ยาจามิ ยํ อเชฺฌสามิ ยํ ปสาเทมิฯ **ปุฏฺโฐ**ติ ปุจฺฉิโต ยาจิโต อเชฺฌสิโต ปสาทิโตฯ **ปพฺรูหี**ติ พฺรูหิ อาจิกฺขาหิ เทเสหิ ปญฺญเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวราหิ วิภชาหิ [วิวเรหิ วิภเชหิ (ก.)] อุตฺตานีกโรหิ ปกาเสหีติ – เอตํ เม ปุฏฺโฐ ปพฺรูหิฯ

กเตฺถตํ อุปรุชฺฌตีติ กเตฺถตํ นิรุชฺฌติ วูปสมฺมติ อตฺถํ คจฺฉติ ปฏิปฺปสฺสมฺภตีติฯ กเตฺถตํ อุปรุชฺฌติฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

> “ปญฺญา เจว สติ จาปิ, [อิจฺจายสฺมา อชิโต]
> นามรูปญฺจ มาริส;
> เอวํ เม ปุฏฺโฐ ปพฺรูหิ, กเตฺถตํ อุปรุชฺฌตี”ติฯ

๖. **ยเมตํ ปญฺหํ อปุจฺฉิ, อชิต ตํ วทามิ เต;**
ยตฺถ นามญฺจ รูปญฺจ, อเสสํ อุปรุชฺฌติ;
วิญฺญาณสฺส นิโรเธน, เอเตฺถตํ อุปรุชฺฌติฯ

ยเมตํ ปญฺหํ อปุจฺฉีติฯ **ยเมต**นฺติ ปญฺญญฺจ สติญฺจ นามรูปญฺจฯ **อปุจฺฉี**ติ อปุจฺฉสิ ยาจสิ อเชฺฌสติ [อเชฺฌสิ (ก.)] ปสาเทสีติ – ยเมตํ ปญฺหํ อปุจฺฉิฯ

อชิต ตํ วทามิ เตติฯ **อชิตา**ติ ภควา ตํ พฺราหฺมณํ นาเมน อาลปติฯ **ต**นฺติ ปญฺญญฺจ สติญฺจ นามรูปญฺจฯ **วทามี**ติ วทามิ อาจิกฺขามิ เทเสมิ ปญฺญเปมิ ปฏฺฐเปมิ วิวรามิ วิภชามิ อุตฺตานีกโรมิ ปกาเสมีติฯ อชิต ตํ วทามิ เตฯ

ยตฺถ นามญฺจ รูปญฺจ, อเสสํ อุปรุชฺฌตีติ **นาม**นฺติ จตฺตาโร อรูปิโน ขนฺธาฯ **รูป**นฺติ จตฺตาโร จ มหาภูตา จตุนฺนญฺจ มหาภูตานํ อุปาทายรูปํฯ **อเสส**นฺติ สเพฺพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ อเสสํ นิเสฺสสํ ปริยาทิยนวจนเมตํ [ปริยาทายวจนเมตํ (สฺยา. ก.)] อเสสนฺติฯ **อุปรุชฺฌตี**ติ นิรุชฺฌติ วูปสมฺมติ อตฺถํ คจฺฉติ ปฏิปฺปสฺสมฺภตีติฯ ยตฺถ นามญฺจ รูปญฺจ อเสสํ อุปรุชฺฌติฯ

วิญฺญาณสฺส นิโรเธน, เอเตฺถตํ อุปรุชฺฌตีติ โสตาปตฺติมคฺคญาเณน อภิสงฺขารวิญฺญาณสฺส นิโรเธน สตฺต ภเว ฐเปตฺวา อนมตเคฺค สํสาเร เย อุปฺปเชฺชยฺยุํ นามญฺจ รูปญฺจ, เอเตฺถเต นิรุชฺฌนฺติ วูปสมฺมนฺติ อตฺถํ คจฺฉนฺติ ปฏิปฺปสฺสมฺภนฺติฯ สกทาคามิมคฺคญาเณน อภิสงฺขารวิญฺญาณสฺส นิโรเธน เทฺว ภเว ฐเปตฺวา ปญฺจสุ ภเวสุ เย อุปฺปเชฺชยฺยุํ นามญฺจ รูปญฺจ, เอเตฺถเต นิรุชฺฌนฺติ วูปสมฺมนฺติ อตฺถํ คจฺฉนฺติ ปฏิปฺปสฺสมฺภนฺติฯ อนาคามิมคฺคญาเณน อภิสงฺขารวิญฺญาณสฺส นิโรเธน เอกํ ภวํ ฐเปตฺวา รูปธาตุยา วา อรูปธาตุยา วา เย อุปฺปเชฺชยฺยุํ นาม

ญฺจ รูปญฺจ, เอเตฺถเต นิรุชฺฌนฺติ วูปสมฺมนฺติ อตฺถํ คจฺฉนฺติ ปฏิปฺปสฺสมฺภนฺติฯ อรหตฺตมคฺคญาเณน อภิสงฺขารวิญฺญาณสฺส นิโรเธน เย อุปฺปชฺเชยฺยุํ นามญฺจ รูปญฺจ, เอเตฺถเต นิรุชฺฌนฺติ วูปสมฺมนฺติ อตฺถํ คจฺฉนฺติ ปฏิปฺปสฺสมฺภนฺติ ฯ อรหโต อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพายนฺตสฺส จริมวิญฺญาณสฺส นิโรเธน ปญฺญา จ สติ จ นามญฺจ รูปญฺจ, เอเตฺถเต นิรุชฺฌนฺติ วูปสมฺมนฺติ อตฺถํ คจฺฉนฺติ ปฏิปฺปสฺสมฺภนฺตีติ – วิญฺญาณสฺส นิโรเธน เอเตฺถตํ อุปรุชฺฌติฯ เตนาห ภควา –

> “ยเมตํ ปญฺหํ อปุจฺฉิ, อชิต ตํ วทามิ เต;
> ยตฺถ นามญฺจ รูปญฺจ, อเสสํ อุปรุชฺฌติ;
> วิญฺญาณสฺส นิโรเธน, เอเตฺถตํ อุปรุชฺฌตี”ติฯ

๗. **เย จ สงฺขาตธมฺมาเส, เย จ เสขา** [เสกฺขา (สฺยา. ก.)] **ปุถู อิธ;**
เตสํ เม นิปโก อิริยํ, ปุโฏฺฐ ปพฺรูหิ มาริสฯ

เย จ สงฺขาตธมฺมาเสติ สงฺขาตธมฺมา วุจฺจนฺติ อรหนฺโต ขีณาสวาฯ กึการณา สงฺขาตธมฺมา วุจฺจนฺติ อรหนฺโต ขีณาสวา? เต สงฺขาตธมฺมา ญาตธมฺมา ตุลิตธมฺมา ตีริตธมฺมา วิภูตธมฺมา วิภาวิตธมฺมาฯ “สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา”ติ สงฺขาตธมฺมา ญาตธมฺมา ตุลิตธมฺมา ตีริตธมฺมา วิภูตธมฺมา วิภาวิตธมฺมาฯ “สเพฺพ สงฺขารา ทุกฺขา”ติ สงฺขาตธมฺมา…เป…. “สเพฺพ ธมฺมา อนตฺตา”ติ สงฺขาตธมฺมา… “อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา”ติ สงฺขาตธมฺมา… “ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม”นฺติ สงฺขาตธมฺมา ญาตธมฺมา ตุลิตธมฺมา ตีริตธมฺมา วิภูตธมฺมา วิภาวิตธมฺมาฯ อถ วา เตสํ ขนฺธา สงฺขาตา ธาตุโย สงฺขาตา อายตนานิ สงฺขาตา คติโย สงฺขาตา อุปปตฺติโย สงฺขาตา ปฏิสนฺธิ สงฺขาตา ภวา สงฺขาตา สํสารา สงฺขาตา วฎฺฎา สงฺขาตาฯ อถ วา เต ขนฺธปริยเนฺต ฐิตา ธาตุปริยเนฺต ฐิตา อายตนปริยเนฺต ฐิตา คติปริยเนฺต ฐิตา อุปปตฺติปริยเนฺต ฐิตา ปฏิสนฺธิปริยเนฺต ฐิตา ภวปริยเนฺต ฐิตา สํสารปริยเนฺต ฐิตา วฎฺฎปริยเนฺต ฐิตา อนฺติเม ภเว ฐิตา อนฺติเม สมุสฺสเย ฐิตา อนฺติมเทหธรา อรหนฺโตฯ

> เตสํ จายํ [ยายํ (ก.)] ปจฺฉิมโก, จริโมยํ สมุสฺสโย;
> ชาติมรณสํสาโร, นตฺถิ เนสํ ปุนพฺภโวติฯ

ตํการณา สงฺขาตธมฺมา วุจฺจนฺติ อรหนฺโต ขีณาสวาติฯ **เย จ สงฺขาตธมฺมาเส, เย จ เสขา ปุถู อิธา**ติฯ **เสขา**ติ กึการณา วุจฺจนฺติ เสขา? สิกฺขนฺตีติ เสขาฯ กิญฺจ สิกฺขนฺติ? อธิสีลมฺปิ สิกฺขนฺติ, อธิจิตฺตมฺปิ สิกฺขนฺติ, อธิปญฺญมฺปิ สิกฺขนฺติฯ กตมา อธิสีลสิกฺขา? อิธ ภิกฺขุ สีลวา โหติ ปาติโมกฺขสํวรสํวุโต วิหรติ อาจารโคจรสมฺปโนฺน อณุมเตฺตสุ วเชฺชสุ ภยทสฺสาวี, สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุฯ ขุทฺทโก สีลกฺขโนฺธ มหโนฺต สีลกฺขโนฺธ สีลํ ปติฎฺฐา อาทิ จรณํ สํยโม สํวโร มุขํ ปมุขํ กุสลานํ ธมฺมานํ สมาปตฺติยา – อยํ อธิสีลสิกฺขาฯ

กตมา อธิจิตฺตสิกฺขา? อิธ ภิกฺขุ วิวิเจฺจว กาเมหิ…เป…. ปฐมํ ฌานํ… ทุติยํ ฌานํ… ตติยํ ฌานํ… จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ – อยํ อธิจิตฺตสิกฺขาฯ

กตมา อธิปญฺญาสิกฺขา? อิธ ภิกฺขุ ปญฺญวา โหติ อุทยตฺถคามินิยา ปญฺญาย สมนฺนาคโต อริยาย นิเพฺพธิกาย สมฺมา ทุกฺขกฺขยคามินิยาฯ โส “อิทํ ทุกฺข”นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ, “อยํ ทุกฺขสมุทโย”ติ…เป…. “อยํ ทุกฺขนิโรโธ”ติ… “อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา”ติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ “อิเม อาสวา”ติ…เป…. “อยํ อาสวสมุทโย”ติ… “อยํ อาสวนิ

โรโธ’’ติ… ‘‘อยํ อาสวนิโรธคามินี ปฏิปทา’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ ‘‘อยํ อธิปญฺญาสิกฺขา’’… อิมา ติโสฺส สิกฺขาโย อาวชฺชนฺตา สิกฺขนฺติ ชานนฺตา สิกฺขนฺติ ปสฺสนฺตา สิกฺขนฺติ จิตฺตํ อธิฏฺฐหนฺตา สิกฺขนฺติ สทฺธาย อธิมุจฺจนฺตา สิกฺขนฺติ วีริยํ [วิริยํ (สฺยา.)] ปคฺคณฺหนฺตา สิกฺขนฺติ สติ อุปฏฺฐเปนฺตา สิกฺขนฺติ จิตฺตํ สมาทหนฺตา สิกฺขนฺติ ปญฺญาย ปชานนฺตา สิกฺขนฺติ อภิเญฺญยฺยํ อภิชานนฺตา สิกฺขนฺติ ปริเญฺญยฺยํ ปริชานนฺตา สิกฺขนฺติ ปหาตพฺพํ ปชหนฺตา สิกฺขนฺติ ภาเวตพฺพํ ภาเวนฺตา สิกฺขนฺติ สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรนฺตา สิกฺขนฺติ อาจรนฺติ สมาจรนฺติ สมาทาย วตฺตนฺติฯ ตํการณา วุจฺจนฺติ – เสขาฯ **ปุถู**ติ พหุกาฯ เอเต เสขา โสตาปนฺนา จ ปฏิปนฺนา จ สกทาคามิโน จ ปฏิปนฺนา จ อนาคามิโน จ ปฏิปนฺนา จ อรหโนฺต จ ปฏิปนฺนา จฯ **อิธา**ติ อิมิสฺสา ทิฏฺฐิยา อิมิสฺสา ขนฺติยา อิมิสฺสา รุจิยา อิมสฺมึ อาทาเย อิมสฺมึ ธเมฺม อิมสฺมึ วินเย อิมสฺมึ ธมฺมวินเย อิมสฺมึ ปาวจเน อิมสฺมึ พฺรหฺมจริเย อิมสฺมึ สตฺถุสาสเน อิมสฺมึ อตฺตภาเว อิมสฺมึ มนุสฺสโลเกติ – เย จ เสขา ปุถู อิธฯ

เตสํ เม นิปโก อิริยํ, ปุโฏฺฐ ปพฺรูหิ มาริสาติ ตฺวมฺปิ นิปโก ปณฺฑิโต ปญฺญวา พุทฺธิมา ญาณี เมธาวีฯ เตสํ สงฺขาตธมฺมานญฺจ เสกฺขานญฺจ อิริยํ จริยํ วุตฺติ ปวตฺติ อาจรํ โคจรํ วิหารํ ปฏิปทํฯ **ปุโฏฺฐ**ติ ปุจฺฉิโต ยาจิโต อเชฺฌสิโต ปสาทิโตฯ **ปพฺรูหี**ติ พฺรูหิ อาจิกฺขาหิ เทเสหิ ปญฺญเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวราหิ วิภชาหิ อุตฺตานีกโรหิ ปกาเสหิฯ **มาริสา**ติ ปิยวจนํ ครุวจนํ สคารวสปฺปติสฺสาธิวจนเมตํ มาริสาติ – เตสํ เม นิปโก อิริยํ, ปุโฏฺฐ ปพฺรูหิ มาริสฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

‘‘เย จ สงฺขาตธมฺมาเส, เย จ เสขา ปุถู อิธ;
เตสํ เม นิปโก อิริยํ, ปุโฏฺฐ ปพฺรูหิ มาริสา’’ติฯ

๘. **กาเมสุ นาภิคิเชฺฌยฺย, มนสานาวิโล สิยา;**
กุสโล สพฺพธมฺมานํ, สโต ภิกฺขุ ปริพฺพเชฯ

กาเมสุ นาภิคิเชฺฌยฺยาติฯ **กามา**ติ อุทฺทานโต เทฺว กามา – วตฺถุกามา จ กิเลสกามา จฯ กตเม วตฺถุกามา? มนาปิกา รูปา มนาปิกา สทฺทา มนาปิกา คนฺธา มนาปิกา รสา มนาปิกา โผฏฺฐพฺพา, อตฺถรณา ปาวุรณา [ปาปุรณา (สฺยา.)] ทาสิทาสา อเชฬกา กุกฺกุฏสูกรา หตฺถิควาสฺสวฬวา เขตฺตํ วตฺถุ หิรญฺญํ สุวณฺณํ คามนิคมราชธานิโย [ราชฐานิโย (ก.)] รฏฺฐญฺจ ชนปโท จ โกโส จ โกฏฺฐาคารญฺจ – ยํ กิญฺจิ รชนียวตฺถุ วตฺถุกามาฯ

อปิ จ อตีตา กามา อนาคตา กามา ปจฺจุปฺปนฺนา กามา อชฺฌตฺตา กามา พหิทฺธา กามา อชฺฌตฺตพหิทฺธา กามา, หีนา กามา มชฺฌิมา กามา ปณีตา กามา, อาปายิกา กามา มานุสิกา กามา ทิพฺพา กามา, ปจฺจุปฏฺฐิตา กามา, นิมฺมิตา กามา ปรนิมฺมิตา กามา, ปริคฺคหิตา กามา อปริคฺคหิตา กามา, มมายิตา กามา อมมายิตา กามา, สเพฺพปิ กามาวจรา ธมฺมา, สเพฺพปิ รูปาวจรา ธมฺมา, สเพฺพปิ อรูปาวจรา ธมฺมา, ตณฺหาวตฺถุกา ตณฺหารมฺมณา, กามนียเฏฺฐน รชนียเฏฺฐน มทนียเฏฺฐน รมณียเฏฺฐน [นตฺถิ สฺยา. โปตฺถเก มหานิ. ๑] กามาฯ อิเม วุจฺจนฺติ วตฺถุกามาฯ

กตเม กิเลสกามา? ฉโนฺท กาโม ราโค กาโม ฉนฺทราโค กาโม สงฺกโปฺป กาโม ราโค กาโม สงฺกปฺปราโค กาโม, โย กาเมสุ กามจฺฉโนฺท กามราโค กามนนฺที กามตณฺหา กามสิเนโห กามปิปาสา กามปริฬาโห กามเคโธ กามมุจฺฉา กามโชฺฌสานํ กาโมโฆ กามโยโค กามุปาทานํ กามจฺฉนฺทนีวรณํ –

อทฺทสํ กาม เต มูลํ, สงฺกปฺปา กาม ชายสิ;
น ตํ สงฺกปฺปยิสฺสามิ, เอวํ กาม น เหหิสีติฯ

อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามาฯ เคโธ วุจฺจติ ตณฺหา, โย ราโค สาราโค…เป…. อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํฯ **กาเมสุ นาภิคิเชฺฌยฺยา**ติ กิเลสกาเมน วตฺถุกาเมสุ นาภิคิเชฺฌยฺย น ปลิพุเนฺธยฺย [ปลิพุเชฺฌยฺย (สฺยา.)] อคิโทฺธ อสฺส อคธิโต อมุจฺฉิโต อนชฺฌาปโนฺน [อนโชฺฌปโนฺน (สฺยา.)] วีตเคโธ วิคตเคโธ จตฺตเคโธ วนฺตเคโธ มุตฺตเคโธ ปหีนเคโธ ปฏินิสฺสฏฺฐเคโธ วีตราโค วิคตราโค จตฺตราโค วนฺตราโค มุตฺตราโค ปหีนราโค ปฏินิสฺสฏฺฐราโค นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีติภูโต สุขปฺปฏิสํเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหเรยฺยาติ – กาเมสุ นาภิคิเชฺฌยฺยฯ

มนสานาวิโล สิยาติฯ **มโน**ติ ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺฑรํ มโน มนายตนํ มนินฺทฺริยํ วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขโนฺธ ตชฺชา มโนวิญฺญาณธาตุฯ กายทุจฺจริเตน จิตฺตํ อาวิลํ โหติ ลุฬิตํ เอริตํ ฆฏฺฏิตํ จลิตํ ภนฺตํ อวูปสนฺตํฯ วจีทุจฺจริเตน…เป…. มโนทุจฺจริเตน… ราเคน… โทเสน… โมเหน… โกเธน… อุปนาเหน… มเกฺขน… ปฬาเสน… อิสฺสาย… มจฺฉริเยน… มายาย… สาเฐยฺเยน… ถเมฺภน… สารเมฺภน… มาเนน… อติมาเนน… มเทน… ปมาเทน… สพฺพกิเลเสหิ… สพฺพทุจฺจริเตหิ… สพฺพทเรเหิ… สพฺพปริฬาเหหิ… สพฺพสนฺตาเปหิ… สพฺพากุสลาภิสงฺขาเรหิ จิตฺตํ อาวิลํ โหติ ลุฬิตํ เอริตํ ฆฏฺฏิตํ จลิตํ ภนฺตํ อวูปสนฺตํฯ **มนสานาวิโล สิยา**ติ จิเตฺตน อนาวิโล สิยา – อลุฬิโต อเนริโต อฆฏฺฏิโต อจลิโต อภโนฺต วูปสโนฺต อาวิลกเร กิเลเส ชเหยฺย ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย [พฺยนฺตึ กเรยฺย (ก.)] อนภาวํ คเมยฺย, อาวิลกเรหิ กิเลเสหิ จ อารโต [อารโต อสฺส (ก.) มหานิ. ๑๘ ปสฺส] วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขโนฺต นิสฺสโฏ วิปฺปมุโตฺต วิสญฺญุโตฺต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหเรยฺยาติ – มนสานาวิโล สิยาฯ

กุสโล สพฺพธมฺมานนฺติ “สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา”ติ กุสโล สพฺพธมฺมานํ, “สเพฺพ สงฺขารา ทุกฺขา”ติ กุสโล สพฺพธมฺมานํ, “สเพฺพ ธมฺมา อนตฺตา”ติ กุสโล สพฺพธมฺมานํ, “อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา”ติ กุสโล สพฺพธมฺมานํ…เป…. “ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม”นฺติ กุสโล สพฺพธมฺมานํฯ เอวมฺปิ กุสโล สพฺพธมฺมานํฯ

อถ วา, อนิจฺจโต กุสโล สพฺพธมฺมานํ, ทุกฺขโต…เป…. โรคโต… คณฺฑโต… สลฺลโต… อฆโต… อาพาธโต… ปรโต… ปโลกโต… อีติโต… อุปทฺทวโต… ภยโต… อุปสคฺคโต… จลโต… ปภงฺคุโต… อทฺธุวโต [อธุวโต (ก.) มหานิ. ๑๓] … อตาณโต… อเลณโต… อสรณโต… อสรณีภูตโต… ริตฺตโต… ตุจฺฉโต… สุญฺญโต… อนตฺตโต… อาทีนวโต… วิปริณามธมฺมโต… อสารกโต… อฆมูลโต… วธกโต… วิภวโต… สาสวโต… สงฺขตโต… มารามิสโต… ชาติธมฺมโต… ชราธมฺมโต… พฺยาธิธมฺมโต… มรณธมฺมโต… โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสธมฺมโต … สํกิเลสิกธมฺมโต… สมุทยโต… อตฺถงฺคมโต… อสฺสาทโต… อาทีนวโต… นิสฺสรณโต กุสโล สพฺพธมฺมานํฯ เอวมฺปิ กุสโล สพฺพธมฺมานํฯ

อถ วา, ขนฺธกุสโล ธาตุกุสโล อายตนกุสโล ปฏิจฺจสมุปฺปาทกุสโล สติปฏฺฐานกุสโล สมฺมปฺปธานกุสโล อิทฺธิปาทกุสโล อินฺทฺริยกุสโล พลกุสโล โพชฺฌงฺคกุสโล มคฺคกุสโล ผลกุสโล นิพฺพานกุสโลฯ เอวมฺปิ กุสโล สพฺพธมฺมานํฯ

อถ วา, สพฺพธมฺมา วุจฺจนฺติ ทฺวาทสายตนานิ – จกฺขุ เจว [จกฺขุเญฺจว (ก.)] รูปา จ, โสตญฺจ สทฺทา จ, ฆานญฺจ คนฺธา จ, ชิวฺหา จ รสา จ, กาโย จ โผฏฺฐพฺพา จ, มโน จ ธมฺมา จฯ

ยโต จ อชฺฌตฺติกพาหิเรสุ อายตเนสุ ฉนฺทราโค ปหีโน โหติ อุจฺฉินฺนมูโล ตาลาวตฺถุกโต อนภาวํกโต [อนภาวงฺคโต (สฺยา.)] อายตึ อนุปฺปาทธมฺโม, เอตฺตาวตาปิ กุสโล สพฺพธมฺมานนฺติ – กุสโล สพฺพธมฺมานํฯ

สโต ภิกฺขุ ปริพฺพเชติฯ **สโต**ติ จตูหิ การเณหิ สโต – กาเย กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ ภาเวโนฺต สโต, เวทนาสุ เวทนานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ ภาเวโนฺต สโต, จิเตฺต จิตฺตานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ ภาเวโนฺต สโต, ธเมฺมสุ ธมฺมานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ ภาเวโนฺต สโตฯ

อปเรหิปิ จตูหิ การเณหิ สโต – อสติปริวชฺชนาย สโต, สติกรณียานํ ธมฺมานํ กตตฺตา สโต, สติปริพนฺธานํ [สติปฏิปกฺขานํ (สฺยา.) มหานิ. ๓] ธมฺมานํ หตตฺตา สโต, สตินิมิตฺตานํ ธมฺมานํ อสมฺมุฏฺฐตฺตา [อปฺปมุฏฺฐตฺตา (สฺยา.)] สโตฯ

อปเรหิปิ จตูหิ การเณหิ สโต – สติยา สมนฺนาคตตฺตา สโต, สติยา วสิตตฺตา สโต, สติยา ปาคุเญฺญน สมนฺนาคตตฺตา สโต, สติยา อปโจฺจโรหณตาย สโตฯ

อปเรหิปิ จตูหิ การเณหิ สโต – สติยา สมนฺนาคตตฺตา สโต, สนฺตตฺตา สโต, สมิตตฺตา สโต, สนฺตธมฺมสมนฺนาคตตฺตา สโตฯ พุทฺธานุสฺสติยา สโต, ธมฺมานุสฺสติยา สโต, สงฺฆานุสฺสติยา สโต, สีลานุสฺสติยา สโต, จาคานุสฺสติยา สโต, เทวตานุสฺสติยา สโต , อานาปานสฺสติยา สโต, มรณสฺสติยา สโต, กายคตาสติยา สโต, อุปสมานุสฺสติยา สโตฯ ยา สติ อนุสฺสติ...เป.... สมฺมาสติ สติสโมฺพชฺฌโงฺค เอกายนมโคฺค, อยํ วุจฺจติ สติฯ อิมาย สติยา อุเปโต โหติ สมุเปโต อุปาคโต สมุปาคโต อุปปโนฺน สมุปปโนฺน [สมฺปโนฺน (ก.)] สมนฺนาคโต, โส วุจฺจติ สโตฯ **ภิกฺขู**ติ สตฺตนฺนํ ธมฺมานํ ภินฺนตฺตา ภิกฺขุ – สกฺกายทิฏฺฐิ ภินฺนา โหติ, วิจิกิจฺฉา ภินฺนา โหติ, สีลพฺพตปรามาโส ภิโนฺน โหติ, ราโค ภิโนฺน โหติ, โทโส ภิโนฺน โหติ, โมโห ภิโนฺน โหติ, มาโน ภิโนฺน โหติฯ ภินฺนา โหนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สํกิเลสิกา โปโนภวิกา [โปโนพฺภวิกา (สฺยา. ก.)] สทรา ทุกฺขวิปากา อายตึ ชาติชรามรณิยาฯ

> ปเชฺชน กเตน [ปโชฺชตกเตน (ก.) สุ. นิ. ๕๑๙] อตฺตนา, [สภิยาติ ภควา]
> ปรินิพฺพานคโต วิติณฺณกโงฺข;
> วิภวญฺจ ภวญฺจ วิปฺปหาย, วุสิตวา ขีณปุนพฺภโว ส ภิกฺขูติฯ

สโต ภิกฺขุ ปริพฺพเชติ สโต ภิกฺขุ ปริพฺพเช, สโต คเจฺฉยฺย, สโต ติเฎฺฐยฺย, สโต นิสีเทยฺย, สโต เสยฺยํ กเปฺปยฺย, สโต อภิกฺกเมยฺย, สโต ปฏิกฺกเมยฺย, สโต อาโลเกยฺย, สโต วิโลเกยฺย, สโต สมิเญฺชยฺย, สโต ปสาเรยฺย, สโต สงฺฆาฏิปตฺตจีวรํ ธาเรยฺย, สโต จเรยฺย วิหเรยฺย อิริเยยฺย วเตฺตยฺย ปาเลยฺย ยเปยฺย ยาเปยฺยาติ – สโต ภิกฺขุ ปริพฺพเชฯ เตนาห ภควา –

> ‘‘กาเมสุ นาภิคิเชฺฌยฺย, มนสานาวิโล สิยา;
> กุสโล สพฺพธมฺมานํ, สโต ภิกฺขุ ปริพฺพเช’’ติฯ

สห คาถาปริโยสานา เย เต พฺราหฺมเณน สทฺธึ เอกจฺฉนฺทา เอกปโยคา เอกาธิปฺปายา เอกวาสนวาสิตา, เตสํ อเนกปาณสหสฺสานํ วิรชํ วีตมลํ ธมฺมจกฺขุํ อุทปาทิ – ‘‘ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม’’นฺติฯ ตสฺส พฺราหฺมณสฺส อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุจฺจิฯ สห อรหตฺตปฺปตฺตา อชินชฏาวากจีรติทณฺฑกมณฺฑลุเกสา จ มสฺสู จ อนฺตรหิตา, ภณฺฑุกาสาย

วตฺถวสโน สงฺฆาฏิปตฺตจีวรธโร อนุวตฺตปฏิปตฺติยา ปญฺชลิโก ภควนฺตํ นมสฺสมาโน นิสินฺโน โหติ – ‘‘สตฺถา เม ภเนฺต ภควา, สาวโกหมสฺมี’’ติฯ

อชิตมาณวปุจฺฉานิเทฺทโส ปฐโมฯ

๒. ติสฺสเมเตฺตยฺยมาณวปุจฺฉานิเทฺทโส

๙. **โกธ สนฺตุสิโต โลเก, [อิจฺจายสฺมา ติสฺสเมเตฺตโยฺย]**
กสฺส โน สนฺติ อิญฺชิตา;
โก อุภนฺตมภิญฺญาย, มเชฺฌ มนฺตา น ลิปฺปติ;
กํ พฺรูสิ มหาปุริโสติ, โก อิธ สิพฺพินิมจฺจคาฯ

โกธ สนฺตุสิโต โลเกติ โก โลเก ตุโฎฺฐ สนฺตุโฎฺฐ อตฺตมโน ปริปุณฺณสงฺกโปฺปติ – โกธ สนฺตุสิโต โลเกฯ

อิจฺจายสฺมา ติสฺสเมเตฺตโยฺยติฯ **อิจฺจา**ติ ปทสนฺธิ ปทสํสโคฺค ปทปาริปูรี อกฺขรสมวาโย พฺยญฺชนสิลิฎฺฐตา ปทานุปุพฺพตาเปตํ – อิจฺจาติฯ **อายสฺมา**ติ ปิยวจนํ ครุวจนํ สคารวสปฺปติสฺสาธิวจนเมตํ – อายสฺมาติฯ **ติโสฺส**ติ ตสฺส พฺราหฺมณสฺส นามํ สงฺขา สมญฺญา ปญฺญตฺติ โวหาโร นามํ นามกมฺมํ นามเธยฺยํ นิรุตฺติ พฺยญฺชนํ อภิลาโปฯ **เมเตฺตโยฺย**ติ ตสฺส พฺราหฺมณสฺส โคตฺตํ สงฺขา สมญฺญา ปญฺญตฺติ โวหาโรติ – อิจฺจายสฺมา ติสฺสเมเตฺตโยฺยฯ

กสฺส โน สนฺติ อิญฺชิตาติ ตณฺหิญฺชิตํ ทิฎฺฐิญฺชิตํ มานิญฺชิตํ กิเลสิญฺชิตํ กามิญฺชิตํฯ กสฺสิเม อิญฺชิตา นตฺถิ น สนฺติ น สํวิชฺชนฺติ นุปลพฺภนฺติ ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ – กสฺส โน สนฺติ อิญฺชิตาฯ

โก อุภนฺตมภิญฺญายาติ โก อุโภ อเนฺต อภิญฺญาย ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ – โก อุภนฺตมภิญฺญายฯ

มเชฺฌ มนฺตา น ลิปฺปตีติ มเชฺฌ มนฺตาย น ลิปฺปติ, อลิโตฺต อนุปลิโตฺต นิกฺขโนฺต นิสฺสโฎ วิปฺปมุโตฺต วิสญฺญุโตฺต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ – มเชฺฌ มนฺตา น ลิปฺปติฯ

กํ พฺรูสิ มหาปุริโสติ มหาปุริโส อคฺคปุริโส เสฎฺฐปุริโส วิเสฎฺฐปุริโส ปาโมกฺขปุริโส อุตฺตมปุริโส ปธานปุริโส ปวรปุริโสติฯ กํ พฺรูสิ กํ กเถสิ กํ มญฺญสิ กํ ภณสิ กํ ปสฺสสิ กํ โวหรสีติ – กํ พฺรูสิ มหาปุริโสติฯ

โก อิธ สิพฺพินิมจฺจคาติ โก อิธ สิพฺพินิํ ตณฺหํ อชฺฌคา อุปจฺจคา อติกฺกโนฺต สมติกฺกโนฺต วีติวโตฺตติ – โก อิธ สิพฺพินิมจฺจคาฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

‘‘โกธ สนฺตุสิโต โลเก, [อิจฺจายสฺมา ติสฺสเมเตฺตโยฺย]
กสฺส โน สนฺติ อิญฺชิตา;
โก อุภนฺตมภิญฺญาย, มเชฺฌ มนฺตา น ลิปฺปติ;
กํ พฺรูสิ มหาปุริโสติ, โก อิธ สิพฺพินิมจฺจคา’’ติฯ

๑๐. **กาเมสุ พฺรหฺมจริยวา, [เมเตฺตยฺยาติ ภควา]**
วีตตโณฺห สทา สโต;

สงฺขาย นิพฺพุโต ภิกฺขุ, ตสฺส โน สนฺติ อิญฺชิตาฯ

กาเมสุ พฺรหฺมจริยวาติฯ **กามา**ติ อุทฺทานโต เทฺว กามา – วตฺถุกามา จ กิเลสกามา จ…เป…. อิเม วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา…เป…. อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามาฯ พฺรหฺมจริยํ วุจฺจติ อสทฺธมฺมสมาปตฺติยา อารติ วิรติ ปฏิวิรติ เวรมณี อกิริยา อกรณํ อนชฺฌาปตฺติ เวลาอนติกฺกโมฯ อปิ จ, นิปฺปริยาเยน พฺรหฺมจริยํ วุจฺจติ อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค, เสยฺยถิทํ – สมฺมาทิฏฺฐิ, สมฺมาสงฺกปฺโป, สมฺมาวาจา, สมฺมากมฺมนฺโต, สมฺมาอาชีโว, สมฺมาวายาโม, สมฺมาสติ, สมฺมาสมาธิฯ โย อิมินา อริเยน อฏฺฐงฺคิเกน มคฺเคน อุเปโต สมุเปโต อุปาคโต สมุปาคโต อุปปนฺโน สมุปปนฺโน สมนฺนาคโต, โส วุจฺจติ พฺรหฺมจริยวาฯ ยถา จ ธเนน ธนวาติ วุจฺจติ, โภเคน โภควาติ วุจฺจติ, ยเสน ยสวาติ วุจฺจติ, สิปฺเปน สิปฺปวาติ วุจฺจติ, สีเลน สีลวาติ วุจฺจติ, วีริเยน วีริยวาติ วุจฺจติ, ปญฺญาย ปญฺญวาติ วุจฺจติ, วิชฺชาย วิชฺชวาติ วุจฺจติ – เอวเมว โย อิมินา อริเยน อฏฺฐงฺคิเกน มคฺเคน อุเปโต สมุเปโต อุปาคโต สมุปาคโต อุปปนฺโน สมุปปนฺโน สมนฺนาคโต, โส วุจฺจติ พฺรหฺมจริยวาติ – กาเมสุ พฺรหฺมจริยวาฯ

เมเตฺตยฺยาติ ภควา ตํ พฺราหฺมณํ โคเตฺตน อาลปติฯ **ภควา**ติ คารวาธิวจนเมตํ…เป…. สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติ – เมเตฺตยฺยาติ ภควาฯ

วีตตโณฺห สทา สโตติฯ **ตณฺหา**ติ รูปตณฺหา…เป…. ธมฺมตณฺหาฯ ยเสฺสสา ตณฺหา ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒา, โส วุจฺจติ วีตตโณฺห จตฺตตโณฺห วนฺตตโณฺห มุตฺตตโณฺห ปหีนตโณฺห ปฏินิสฺสฏฺฐตโณฺห วีตราโค จตฺตราโค วนฺตราโค มุตฺตราโค ปหีนราโค ปฏินิสฺสฏฺฐราโค นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีติภูโต สุขปฺปฏิสํเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรติฯ **สทา**ติ สทา สพฺพทา สพฺพกาลํ นิจฺจกาลํ ธุวกาลํ สตตํ สมิตํ อโพฺพกิณฺณํ โปงฺขานุโปงฺขํ [โปขานุโปขํ (สฺยา.)] อุทกูมิกชาตํ อวีจิสนฺตติสหิตํ [อวีจิสมงฺหิสหิตํ (สฺยา.)] ผสฺสิตํ [ผุสิตํ (สฺยา.)] ปุเรภตฺตํ ปจฺฉาภตฺตํ ปุริมยามํ มชฺฌิมยามํ ปจฺฉิมยามํ กาเฬ ชุเณฺห วเสฺส เหมเนฺต คิเมฺห ปุริเม วโยขเนฺธ มชฺฌิเม วโยขเนฺธ ปจฺฉิเม วโยขเนฺธฯ **สโต**ติ จตูหิ การเณหิ สโต – กาเย กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ ภาเวโนฺต สโต, เวทนาสุ เวทนานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ ภาเวโนฺต สโต, จิเตฺต จิตฺตานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ ภาเวโนฺต สโต, ธเมฺมสุ ธมฺมานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ ภาเวโนฺต สโต…เป…. โส วุจฺจติ สโตติ – วีตตโณฺห สทา สโตฯ

สงฺขาย นิพฺพุโต ภิกฺขูติ สงฺขา วุจฺจติ ญาณํฯ ยา ปญฺญา ปชานนา วิจโย ปวิจโย…เป…. อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิฯ **สงฺขายา**ติ สงฺขาย ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา, ‘‘สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา’’ติ สงฺขาย ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา, ‘‘สเพฺพ สงฺขารา ทุกฺขา’’ติ…เป…. ‘‘สเพฺพ ธมฺมา อนตฺตา’’ติ… ‘‘อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา’’ติ… ‘‘ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม’’นฺติ สงฺขาย ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาฯ

อถ วา, อนิจฺจโต สงฺขาย ชานิตฺวา…เป…. ทุกฺขโต… โรคโต… คณฺฑโต… สลฺลโต…เป…. นิสฺสรณโต สงฺขาย ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาฯ **นิพฺพุโต**ติ ราคสฺส นิพฺพาปิตตฺตา นิพฺพุโต, โทสสฺส นิพฺพาปิตตฺตา นิพฺพุโต, โมหสฺส นิพฺพาปิตตฺตา นิพฺพุโต, โกธสฺส… อุปนาหสฺส… มกฺขสฺส… ปฬาสสฺส… อิสฺสาย… มจฺฉริยสฺส… มายาย… สาเฐยฺยสฺส… ถมฺภสฺส… สารมฺภสฺส… มานสฺส… อติมานสฺส… มทสฺส… ปมาทสฺส… สพฺพกิเลสานํ… สพฺพทุจฺจริตานํ… สพฺพทรถานํ … สพฺพปริฬาหานํ… สพฺพ

สนฺตาปานํ... สพฺพากุสลาภิสงฺขารานํ นิพฺพาปิตตฺตา นิพฺพุโตฯ **ภิกฺขู**ติ สตฺตนฺนํ ธมฺมานํ ภินฺนตฺตา ภิกฺขุ...เป.... วุสิตวา ขีณปุนพฺภโว ส ภิกฺขูติ – สงฺขาย นิพฺพุโต ภิกฺขุฯ

ตสฺส โน สนฺติ อิญฺชิตาติฯ **ตสฺสา**ติ อรหโต ขีณาสวสฺสฯ **อิญฺชิตา**ติ ตณฺหิญฺชิตํ ทิฏฺฐิญฺชิตํ มานิญฺชิตํ กิเลสิญฺชิตํ กามิญฺชิตํฯ ตสฺสิเม อิญฺชิตา นตฺถิ น สนฺติ น สํวิชฺชนฺติ นุปลพฺภนฺติ ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ – ตสฺส โน สนฺติ อิญฺชิตาฯ เตนาห ภควา –

“กาเมสุ พฺรหฺมจริยวา, [เมเตฺตยฺยาติ ภควา]
วีตตโณฺห สทา สโต;
สงฺขาย นิพฺพุโต ภิกฺขุ, ตสฺส โน สนฺติ อิญฺชิตา”ติฯ

๑๑. **โส อุภนฺตมภิญฺญาย, มเชฺฌ มนฺตา น ลิปฺปติ;**
ตํ พฺรูมิ มหาปุริโสติ, โส อิธ สิพฺพินิมจฺจคาฯ

โส อุภนฺตมภิญฺญาย, มเชฺฌ มนฺตา น ลิปฺปตีติฯ **อนฺตา**ติ ผโสฺส เอโก อโนฺต, ผสฺสสมุทโย ทุติโย อโนฺต, ผสฺสนิโรโธ มเชฺฌ; อตีตํ เอโก อโนฺต, อนาคตํ ทุติโย อโนฺต, ปจฺจุปฺปนฺนํ มเชฺฌ; สุขา เวทนา เอโก อโนฺต, ทุกฺขา เวทนา ทุติโย อโนฺต, อทุกฺขมสุขา เวทนา มเชฺฌ; นามํ เอโก อโนฺต, รูปํ ทุติโย อโนฺต, วิญฺญาณํ มเชฺฌ; ฉ อชฺฌตฺติกานิ อายตนานิ เอโก อโนฺต, ฉ พาหิรานิ อายตนานิ ทุติโย อโนฺต, วิญฺญาณํ มเชฺฌ; สกฺกาโย เอโก อโนฺต, สกฺกายสมุทโย ทุติโย อโนฺต, สกฺกายนิโรโธ มเชฺฌฯ มนฺตา วุจฺจติ ปญฺญา, ยา ปญฺญา ปชานนา...เป.... อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิฯ

เลปาติ เทฺว เลปา – ตณฺหาเลโป จ ทิฏฺฐิเลโป จฯ กตโม ตณฺหาเลโป ? ยาวตา ตณฺหาสงฺขาเตน สีมกตํ โอธิกตํ [มริยาทิกตํ โอธิกตํ (สฺยา.)] ปริยนฺตกตํ ปริคฺคหิตํ มมายิตํ – “อิทํ มม, เอตํ มม, เอตฺตกํ มม, เอตฺตาวตา มม รูปา สทฺทา คนฺธา รสา โผฏฺฐพฺพา อตฺถรณา ปาวุรณา ทาสิทาสา อเชฬกา กุกฺกุฏสูกรา หตฺถิควาสฺสวฬวา เขตฺตํ วตฺถุ หิรญฺญํ สุวณฺณํ คามนิคมราชธานิโย รฏฺฐญฺจ ชนปโท จ โกโส จ โกฏฺฐาคารญฺจ”ฯ เกวลมฺปิ มหาปถวึ ตณฺหาวเสน มมายติฯ ยาวตา อฏฺฐสตตณฺหาวิจริตํ – อยํ ตณฺหาเลโปฯ

กตโม ทิฏฺฐิเลโป? วีสติวตฺถุกา สกฺกายทิฏฺฐิ, ทสวตฺถุกา มิจฺฉาทิฏฺฐิ, ทสวตฺถุกา อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิ, ยา เอวรูปา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ ทิฏฺฐิคหนํ ทิฏฺฐิกนฺตาโร ทิฏฺฐิวิสูกายิกํ ทิฏฺฐิวิปฺผนฺทิตํ ทิฏฺฐิสํโยชนํ คาโห ปฏิคฺคาโห อภินิเวโส ปรามาโส กุมฺมโคฺค มิจฺฉาปโถ มิจฺฉตฺตํ ติตฺถายตนํ วิปริเยสคฺคาโห [วิปริเยสคฺคาโห (พหูสุ)] วิปรีตคฺคาโห วิปลฺลาสคฺคาโห มิจฺฉาคาโห อยาถาวกสฺมึ ยาถาวกนฺติ คาโห, ยาวตา ทฺวาสฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตานิ – อยํ ทิฏฺฐิเลโปฯ

โส อุภนฺตมภิญฺญาย, มเชฺฌ มนฺตา น ลิปฺปตีติ โส อุโภ จ อเนฺต มชฺฌญฺจ มนฺตาย อภิญฺญาย ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา น ลิปฺปติ น ปลิปฺปติ น อุปลิปฺปติ, อลิโตฺต อสํลิโตฺต อนุปลิโตฺต นิกฺขโนฺต นิสฺสโฏ วิปฺปมุโตฺต วิสญฺญุโตฺต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ – โส อุภนฺตมภิญฺญาย มเชฺฌ มนฺตา น ลิปฺปติฯ

ตํ พฺรูมิ มหาปุริโสติ มหาปุริโส อคฺคปุริโส เสฏฺฐปุริโส วิเสฏฺฐปุริโส ปาโมกฺขปุริโส อุตฺตมปุริโส ปวรปุริโส, ตํ พฺรูมิ ตํ กเถมิ ตํ ภณามิ ตํ ทีเปมิ ตํ โวหรามิฯ

อายสฺมา สาริปุตฺโต [ปสฺส สํ. นิ. ๕.๓๗๗] ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘มหาปุริโส มหาปุริโส’ติ, ภนฺเต, วุจฺจติฯ กิตฺตาวตา นุ โข, ภนฺเต, มหาปุริโส โหตี’’ติ? ‘‘วิมุตฺตจิตฺตตฺตา ขฺวาหํ, สาริปุตฺต, มหาปุริโสติ วทามิ, อวิมุตฺตจิตฺตตฺตา โน มหาปุริโสติ วทามิฯ

‘‘กถญฺจ, สาริปุตฺต, วิมุตฺตจิตฺโต โหติ? อิธ, สาริปุตฺต, ภิกฺขุ อชฺฌตฺตํ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํฯ ตสฺส กาเย กายานุปสฺสิโน วิหรโต จิตฺตํ วิรชฺชติ วิมุจฺจติ อนุปาทาย อาสเวหิฯ เวทนาสุ…เป.… จิตฺเต… ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํฯ ตสฺส ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสิโน วิหรโต จิตฺตํ วิรชฺชติ วิมุจฺจติ อนุปาทาย อาสเวหิฯ เอวํ โข, สาริปุตฺต, ภิกฺขุ วิมุตฺตจิตฺโต โหติฯ วิมุตฺตจิตฺตตฺตา ขฺวาหํ, สาริปุตฺต, มหาปุริโสติ วทามิ, อวิมุตฺตจิตฺตตฺตา โน มหาปุริโสติ วทามี’’ติ – ตํ พฺรูมิ มหาปุริโสติฯ

โส อิธ สิพฺพินิมจฺจคาติ สิพฺพินี วุจฺจติ ตณฺหาฯ โย ราโค สาราโค…เป.… อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ, ยเสฺสสา สิพฺพินี ตณฺหา ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาฯ โส สิพฺพินึ ตณฺหํ อจฺจคา อุปจฺจคา อติกฺกนฺโต สมติกฺกนฺโต วีติวตฺโตติ – โส อิธ สิพฺพินิมจฺจคาฯ เตนาห ภควา –

‘‘โส อุภนฺตมภิญฺญาย, มเชฺฌ มนฺตา น ลิปฺปติ;
ตํ พฺรูมิ มหาปุริโสติ, โส อิธ สิพฺพินิมจฺจคา’’ติฯ

สห คาถาปริโยสานา เย เต พฺราหฺมเณน สทฺธึ เอกจฺฉนฺทา เอกปโยคา เอกาธิปฺปายา เอกวาสนวาสิตา, เตสํ อเนกปาณสหสฺสานํ วิรชํ วีตมลํ ธมฺมจกฺขุํ อุทปาทิ – ‘‘ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม’’นฺติฯ ตสฺส พฺราหฺมณสฺส อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุจฺจิฯ สห อรหตฺตปฺปตฺตา อชินชฏาวากจีรติทณฺฑกมณฺฑลุเกสา จ มสฺสู จ อนฺตรหิตาฯ ภณฺฑุกาสายวตฺถวสโน สงฺฆาฏิปตฺตจีวรธโร อนฺวตฺถปฏิปตฺติยา ปญฺชลิโก ภควนฺตํ นมสฺสมาโน นิสินฺโน โหติ – ‘‘สตฺถา เม ภนฺเต ภควา, สาวโกหมสฺมี’’ติฯ

ติสฺสเมตฺเตยฺยมาณวปุจฺฉานิเทฺทโส ทุติโยฯ

๓. ปุณฺณกมาณวปุจฺฉานิเทฺทโส

๑๒. **อเนชํ มูลทสฺสาวึ, [อิจฺจายสฺมา ปุณฺณโก]**
อตฺถิ ปเญฺหน อาคมํ;
กึนิสฺสิตา อิสโย มนุชา, ขตฺติยา พฺราหฺมณา เทวตานํ;
ยญฺญมกปฺปยึสุ ปุถูธ โลเก, ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พฺรูหิ เมตํฯ

อเนชํ มูลทสฺสาวินฺติ เอชา วุจฺจติ ตณฺหาฯ โย ราโค สาราโค…เป.… อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ สา เอชา ตณฺหา พุทฺธสฺส ภควโต ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมาฯ ตสฺมา พุทฺโธ อเนโชฯ เอชาย ปหีนตฺตา อเนโชฯ ภควา ลาเภปิ น อิญฺชติ, อลาเภปิ น อิญฺชติ, ยเสปิ น อิญฺชติ, อยเสปิ น อิญฺชติ, ปสํสายปิ น อิญฺชติ, นินฺทายปิ น อิญฺชติ, สุเขปิ น อิญฺชติ, ทุเกฺขปิ น อิญฺชติ น จลติ น เวธติ นปฺปเวธตีติ – อเนชํฯ **มูลทสฺสาวิ**นฺติ ภควา มูลทสฺสาวี เหตุทสฺสาวี นิทานทสฺสาวี สมฺภวทสฺสาวี ปภวทสฺสาวี สมุฏฺฐานทสฺสาวี อาหารทสฺสาวี อารมฺมณทสฺสาวี ปจฺจยทสฺสาวี สมุทยทสฺสาวีฯ

ตีณิ อกุสลมูลานิ – โลโภ อกุสลมูลํ, โทโส อกุสลมูลํ, โมโห อกุสลมูลํฯ

วุตฺตเญฺหตํ ภควตา – [ปสฺส อ. นิ. ๓.๑๑๒] “ตีณิมานิ, ภิกฺขเว, นิทานานิ กมฺมานํ สมุทยายฯ กตมานิ ตีณิ? โลโภ นิทานํ กมฺมานํ สมุทยาย, โทโส นิทานํ กมฺมานํ สมุทยาย, โมโห นิทานํ กมฺมานํ สมุทยายฯ น, ภิกฺขเว, โลภเชน กเมฺมน โทสเชน กเมฺมน โมหเชน กเมฺมน เทวา ปญฺญายนฺติ, มนุสฺสา ปญฺญายนฺติ, ยา วา ปนญฺญาปิ กาจิ สุคติโยฯ อถ โข, ภิกฺขเว, โลภเชน กเมฺมน โทสเชน กเมฺมน โมหเชน กเมฺมน นิรโย ปญฺญายติ, ติรจฺฉานโยนิ ปญฺญายติ, เปตฺติวิสโย ปญฺญายติ, ยา วา ปนญฺญาปิ กาจิ ทุคฺคติโย นิรเย ติรจฺฉานโยนิยา เปตฺติวิสเย อตฺตภาวาภินิพฺพตฺติยา”ฯ อิมานิ ตีณิ อกุสลมูลานีติ ภควา ชานาติ ปสฺสติฯ เอวมฺปิ ภควา มูลทสฺสาวี…เป.… สมุทยทสฺสาวีฯ ตีณิ กุสลมูลานิ – อโลโภ กุสลมูลํ, อโทโส กุสลมูลํ, อโมโห กุสลมูลํฯ

วุตฺตเญฺหตํ ภควตา – “ตีณิมานิ…เป.… น, ภิกฺขเว, อโลภเชน กเมฺมน อโทสเชน กเมฺมน อโมหเชน กเมฺมน นิรโย ปญฺญายติ, ติรจฺฉานโยนิ ปญฺญายติ, เปตฺติวิสโย ปญฺญายติ, ยา วา ปนญฺญาปิ กาจิ ทุคฺคติโยฯ อถ โข, ภิกฺขเว, อโลภเชน กเมฺมน อโทสเชน กเมฺมน อโมหเชน กเมฺมน เทวา ปญฺญายนฺติ, มนุสฺสา ปญฺญายนฺติ, ยา วา ปนญฺญาปิ กาจิ สุคติโย เทเว จ มนุเสฺส จ อตฺตภาวาภินิพฺพตฺติยา”ฯ อิมานิ ตีณิ กุสลมูลานีติ ภควา ชานาติ ปสฺสติฯ เอวมฺปิ ภควา มูลทสฺสาวี…เป.… สมุทยทสฺสาวีฯ

วุตฺตเญฺหตํ ภควตา – “เย เกจิ, ภิกฺขเว, ธมฺมา อกุสลา อกุสลภาคิยา อกุสลปกฺขิกา สเพฺพ เต อวิชฺชามูลกา อวิชฺชาสโมสรณา อวิชฺชาสมุคฺฆาตา”ฯ สเพฺพ เต สมุคฺฆาตํ คจฺฉนฺตีติ ภควา ชานาติ ปสฺสติฯ เอวมฺปิ ภควา มูลทสฺสาวี…เป.… สมุทยทสฺสาวีฯ

วุตฺตเญฺหตํ ภควตา – “เย เกจิ, ภิกฺขเว, ธมฺมา กุสลา กุสลภาคิยา กุสลปกฺขิกา, สเพฺพ เต อปฺปมาทมูลกา อปฺปมาทสโมสรณาฯ อปฺปมาโท เตสํ ธมฺมานํ อคฺคมกฺขายตี”ติ ภควา ชานาติ ปสฺสติฯ เอวมฺปิ ภควา มูลทสฺสาวี…เป.… สมุทยทสฺสาวีฯ

อถ วา, ภควา ชานาติ ปสฺสติฯ “อวิชฺชา มูลํ สงฺขารานํ, สงฺขารา มูลํ วิญฺญาณสฺส , วิญฺญาณํ มูลํ นามรูปสฺส, นามรูปํ มูลํ สฬายตนสฺส, สฬายตนํ มูลํ ผสฺสสฺส, ผโสฺส มูลํ เวทนาย, เวทนา มูลํ ตณฺหาย, ตณฺหา มูลํ อุปาทานสฺส, อุปาทานํ มูลํ ภวสฺส, ภโว มูลํ ชาติยา, ชาติ มูลํ ชรามรณสฺสา”ติ – ภควา ชานาติ ปสฺสติฯ เอวมฺปิ ภควา มูลทสฺสาวี…เป.… สมุทยทสฺสาวีฯ

อถ วา, ภควา ชานาติ ปสฺสติฯ “จกฺขุ มูลํ จกฺขุโรคานํ, โสตํ มูลํ โสตโรคานํ, ฆานํ มูลํ ฆานโรคานํ, ชิวฺหา มูลํ ชิวฺหาโรคานํ, กาโย มูลํ กายโรคานํ, มโน มูลํ เจตสิกานํ ทุกฺขาน”นฺติ – ภควา ชานาติ ปสฺสติฯ เอวมฺปิ ภควา มูลทสฺสาวี เหตุทสฺสาวี นิทานทสฺสาวี สมฺภวทสฺสาวี ปภวทสฺสาวี สมุฏฺฐานทสฺสาวี อาหารทสฺสาวี อารมฺมณทสฺสาวี ปจฺจยทสฺสาวี สมุทยทสฺสาวีติ – อเนชํ มูลทสฺสาวึฯ

อิจฺจายสฺมา ปุณฺณโกติ **อิจฺจา**ติ ปทสนฺธิ…เป.… อายสฺมา ปุณฺณโก ฯ

อตฺถิ ปเญฺหน อาคมนฺติ ปเญฺหน อตฺถิโก อาคโตมฺหิ, [ปญฺหตฺถิกามฺห อาคตา (พหูสุ) ปสฺส มหานิ. ๑๙๒] ปญฺหํ ปุจฺฉิตุกาโม อาคโตมฺหิ, ปญฺหํ โสตุกาโม อาคโตมฺหีติ – เอวมฺปิ

อตฺถิ ปเญฺหน อาคมํฯ อถ วา, ปญฺหตฺถิกานํ ปญฺหํ ปุจฺฉิตุกามานํ ปญฺหํ โสตุกามานํ อาคมนํ อภิกฺกมนํ อุปสงฺกมนํ ปยิรุปาสนํ อตฺถีติ – เอวมฺปิ อตฺถิ ปเญฺหน อาคมํฯ อถ วา, ปญฺหาคโม ตุยฺหํ อตฺถิ, ตฺวมฺปิ ปหุ ตฺวมสิ อลมโตฺตฯ มยา ปุจฺฉิตํ กเถตุํ วิสเชฺชตุํ วหเสฺสตํ ภารนฺติ [วิสเชฺชตุํ สนฺทเสฺสตุํ ภณิตุนฺติ (สฺยา.) วหสฺสุ + เอตํ] – เอวมฺปิ อตฺถิ ปเญฺหน อาคมํฯ

กิํ นิสฺสิตา อิสโย มนุชาติ กิํ นิสฺสิตา อาสิตา อลฺลีนา อุปคตา อโชฺฌสิตา อธิมุตฺตาฯ **อิสโย**ติ อิสินามกา เย เกจิ อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตา อาชีวกา นิคณฺฐา ชฏิลา ตาปสาฯ **มนุชา**ติ มนุสฺสา วุจฺจนฺตีติ – กิํ นิสฺสิตา อิสโย มนุชาฯ

ขตฺติยา พฺราหฺมณา เทวตานนฺติฯ **ขตฺติยา**ติ เย เกจิ ขตฺติยชาติกาฯ **พฺราหฺมณา**ติ เย เกจิ โภวาทิกาฯ **เทวตาน**นฺติ อาชีวกสาวกานํ อาชีวกา เทวตา, นิคณฺฐสาวกานํ นิคณฺฐา เทวตา, ชฏิลสาวกานํ ชฏิลา เทวตา, ปริพฺพาชกสาวกานํ ปริพฺพาชกา เทวตา, อวิรุทฺธกสาวกานํ อวิรุทฺธกา [อวรุทฺธกสาวกานํ อวรุทฺธกา (สฺยา.)] เทวตา, หตฺถิวติกานํ หตฺถี เทวตา, อสฺสวติกานํ อสฺสา เทวตา, โควติกานํ คาโว เทวตา, กุกฺกุรวติกานํ กุกฺกุรา เทวตา, กากวติกานํ กากา เทวตา, วาสุเทววติกานํ วาสุเทโว เทวตา, พลเทววติกานํ พลเทโว เทวตา, ปุณฺณภทฺทวติกานํ ปุณฺณภโทฺท เทวตา, มณิภทฺทวติกานํ มณิภโทฺท เทวตา, อคฺคิวติกานํ อคฺคิ เทวตา, นาควติกานํ นาคา เทวตา, สุปณฺณวติกานํ สุปณฺณา เทวตา, ยกฺขวติกานํ ยกฺขา เทวตา, อสุรวติกานํ อสุรา เทวตา, คนฺธพฺพวติกานํ คนฺธพฺพา เทวตา, มหาราชวติกานํ มหาราชาโน เทวตา, จนฺทวติกานํ จโนฺท เทวตา, สูริยวติกานํ สูริโย เทวตา, อินฺทวติกานํ อิโนฺท เทวตา, พฺรหฺมวติกานํ พฺรหฺมา เทวตา, เทววติกานํ เทโว เทวตา, ทิสาวติกานํ ทิสา เทวตา, เย เยสํ ทกฺขิเณยฺยา เต เตสํ เทวตาติ – ขตฺติยพฺราหฺมณา เทวตานํฯ

ยญฺญมกปฺปยิํสุ ปุถูธ โลเกติ ยญฺญํ วุจฺจติ เทยฺยธโมฺม จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ อนฺนํ ปานํ วตฺถํ ยานํ มาลาคนฺธวิเลปนํ [มาลาคนฺธํ วิเลปนํ (สฺยา.) อิติวุ. ๗๕] เสยฺยาวสถปทีเปยฺยํฯ **ยญฺญมกปฺปยิํสู**ติ เยปิ ยญฺญํ เอสนฺติ คเวสนฺติ ปริเยสนฺติ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ อนฺนํ ปานํ วตฺถํ ยานํ มาลาคนฺธวิเลปนํ เสยฺยาวสถปทีเปยฺยํ, เตปิ ยญฺญํ กเปฺปนฺติฯ เยปิ ยญฺญํ อภิสงฺขโรนฺติ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ อนฺนํ ปานํ…เป.… เสยฺยาวสถปทีเปยฺยํ, เตปิ ยญฺญํ กเปฺปนฺติฯ เยปิ ยญฺญํ เทนฺติ ยชนฺติ ปริจฺจชนฺติ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ อนฺนํ ปานํ…เป.… เสยฺยาวสถปทีเปยฺยํ , เตปิ ยญฺญํ กเปฺปนฺติฯ **ปุถู**ติ ยญฺญา วา เอเต ปุถู, ยญฺญยาชกา [ยญฺญยชกา (สฺยา.)] วา เอเต ปุถู, ทกฺขิเณยฺยา วา เอเต ปุถูฯ กถํ ยญฺญา วา เอเต ปุถู? พหุกานํ เอเต ยญฺญา จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารา อนฺนํ ปานํ วตฺถํ ยานํ มาลํ คนฺธํ วิเลปนํ เสยฺยาวสถปทีเปยฺยํ – เอวํ ยญฺญา วา เอเต ปุถูฯ

กถํ ยญฺญยาชกา วา เอเต ปุถู? พหุกา เอเต ยญฺญยาชกา ขตฺติยา จ พฺราหฺมณา จ เวสฺสา จ สุทฺทา จ คหฏฺฐา จ ปพฺพชิตา จ เทวา จ มนุสฺสา จ – เอวํ ยญฺญยาชกา วา เอเต ปุถูฯ

กถํ ทกฺขิเณยฺยา วา เอเต ปุถู? พหุกา เอเต ทกฺขิเณยฺยา ปุถู สมณพฺราหฺมณา กปณทฺธิกวนิพฺพกยาจกา [… วณิพฺพกสาวกา (สฺยา.) อิติวุ. ๗๕] – เอวํ ทกฺขิเณยฺยา วา เอเต ปุถูฯ **อิธ โลเก**ติ มนุสฺสโลเกติ ยญฺญมกปฺปยิํสุ – ปุถูธ โลเกฯ

ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พฺรูหิ เมตนฺติฯ **ปุจฺฉา**ติ ติโสฺส ปุจฺฉา – อทิฏฺฐโชตนา ปุจฺฉา, ทิฏฺฐสํสนฺทนา ปุจฺฉา, วิมติเจฺฉทนา ปุจฺฉาฯ กตมา อทิฏฺฐโชตนา ปุจฺฉา? ปกติยา ลกฺขณํ

อญฺญาตํ โหติ อทิฏฺฐํ อตุลิตํ อตีริตํ อวิภูตํ อวิภาวิตํ, ตสฺส ญาณาย ทสฺสนาย ตุลนาย ตีรณาย วิภูตตฺถาย วิภาวนตฺถาย ปญฺหํ ปุจฺฉติ – อยํ อทิฏฺฐโชตนา ปุจฺฉาฯ

กตมา ทิฏฺฐสํสนฺทนา ปุจฺฉา? ปกติยา ลกฺขณํ ญาตํ โหติ ทิฏฺฐํ ตุลิตํ ตีริตํ วิภูตํ วิภาวิตํฯ อเญฺญหิ ปณฺฑิเตหิ สทฺธึ สํสนฺทนตฺถาย ปญฺหํ ปุจฺฉติ – อยํ ทิฏฺฐสํสนฺทนา ปุจฺฉาฯ

กตมา วิมติเจฺฉทนา ปุจฺฉา? ปกติยา สํสยปกฺขนฺโท [สํสยปกฺขโนฺน (สฺยา.)] โหติ วิมติปกฺขนฺโท เทฺวฬฺหกชาโต – ''เอวํ นุ โข, น นุ โข, กึ นุ โข, กถํ นุ โข''ติ! โส วิมติเจฺฉทนตฺถาย ปญฺหํ ปุจฺฉติ – อยํ วิมติเจฺฉทนา ปุจฺฉาฯ อิมา ติโสฺส ปุจฺฉาฯ

อปราปิ ติโสฺส ปุจฺฉา – มนุสฺสปุจฺฉา, อมนุสฺสปุจฺฉา, นิมฺมิตปุจฺฉาฯ กตมา มนุสฺสปุจฺฉา? มนุสฺสา พุทฺธํ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉนฺติ, ภิกฺขู ปุจฺฉนฺติ, ภิกฺขุนิโย ปุจฺฉนฺติ, อุปาสกา ปุจฺฉนฺติ, อุปาสิกาโย ปุจฺฉนฺติ, ราชาโน ปุจฺฉนฺติ, ขตฺติยา ปุจฺฉนฺติ, พฺราหฺมณา ปุจฺฉนฺติ, เวสฺสา ปุจฺฉนฺติ, สุทฺทา ปุจฺฉนฺติ, คหฏฺฐา ปุจฺฉนฺติ, ปพฺพชิตา ปุจฺฉนฺติ – อยํ มนุสฺสปุจฺฉาฯ

กตมา อมนุสฺสปุจฺฉา? อมนุสฺสา พุทฺธํ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺหํ ปุจฺฉนฺติ, นาคา ปุจฺฉนฺติ, สุปณฺณา ปุจฺฉนฺติ, ยกฺขา ปุจฺฉนฺติ, อสุรา ปุจฺฉนฺติ, คนฺธพฺพา ปุจฺฉนฺติ, มหาราชาโน ปุจฺฉนฺติ, อินฺทา ปุจฺฉนฺติ, พฺรหฺมาโน ปุจฺฉนฺติ, เทวตาโย ปุจฺฉนฺติ – อยํ อมนุสฺสปุจฺฉาฯ

กตมา นิมฺมิตปุจฺฉา? ยํ ภควา รูปํ อภินิมฺมินาติ มโนมยํ สพฺพงฺคปจฺจงฺคํ อหีนินฺทฺริยํ, โส นิมฺมิโต พุทฺธํ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺหํ ปุจฺฉติ; ภควา วิสเชฺชติ [วิสฺสเชฺชติ (ก.)] – อยํ นิมฺมิตปุจฺฉาฯ อิมา ติโสฺส ปุจฺฉาฯ

อปราปิ ติโสฺส ปุจฺฉา – อตฺตตฺถปุจฺฉา, ปรตฺถปุจฺฉา, อุภยตฺถปุจฺฉาฯ อปราปิ ติโสฺส ปุจฺฉา – ทิฏฺฐธมฺมิกตฺถปุจฺฉา, สมฺปรายิกตฺถปุจฺฉา, ปรมตฺถปุจฺฉาฯ อปราปิ ติโสฺส ปุจฺฉา – อนวชฺชตฺถปุจฺฉา, นิกฺกิเลสตฺถปุจฺฉา, โวทานตฺถปุจฺฉาฯ อปราปิ ติโสฺส ปุจฺฉา – อตีตปุจฺฉา, อนาคตปุจฺฉา, ปจฺจุปฺปนฺนปุจฺฉาฯ อปราปิ ติโสฺส ปุจฺฉา – อชฺฌตฺตปุจฺฉา, พหิทฺธาปุจฺฉา , อชฺฌตฺตพหิทฺธาปุจฺฉาฯ อปราปิ ติโสฺส ปุจฺฉา – กุสลปุจฺฉา, อกุสลปุจฺฉา, อพฺยากตปุจฺฉาฯ อปราปิ ติโสฺส ปุจฺฉา – ขนฺธปุจฺฉา, ธาตุปุจฺฉา, อายตนปุจฺฉาฯ อปราปิ ติโสฺส ปุจฺฉา – สติปฏฺฐานปุจฺฉา, สมฺมปฺปธานปุจฺฉา, อิทฺธิปาทปุจฺฉาฯ อปราปิ ติโสฺส ปุจฺฉา – อินฺทฺริยปุจฺฉา, พลปุจฺฉา, โพชฺฌงฺคปุจฺฉาฯ อปราปิ ติโสฺส ปุจฺฉา – มคฺคปุจฺฉา, ผลปุจฺฉา, นิพฺพานปุจฺฉาฯ

ปุจฺฉามิ ตนฺติ ปุจฺฉามิ ตํ ยาจามิ ตํ อเชฺฌสามิ ตํ ปสาเทมิ ตํ ''กถยสฺสุ เม''ติ ปุจฺฉามิ ตํฯ **ภควา**ติ คารวาธิวจนเมตํ... สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ – ยทิทํ ภควาติฯ **พฺรูหิ เมต**นฺติ พฺรูหิ อาจิกฺขาหิ เทเสหิ ปญฺญเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวราหิ วิภชาหิ อุตฺตานีกโรหิ ปกาเสหีติ – ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พฺรูหิ เมตํฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

''อเนชํ มูลทสฺสาวึ, [อิจฺจายสฺมา ปุณฺณโก]
อตฺถิ ปเญฺหน อาคมํ;
กึ นิสฺสิตา อิสโย มนุชา, ขตฺติยา พฺราหฺมณา เทวตานํ;
ยญฺญมกปฺปยึสุ ปุถูธ โลเก, ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พฺรูหิ เมต''นฺติฯ

๑๓. **เย เกจิเม อิสโย มนุชา, [ปุณฺณกาติ ภควา]**

ขตฺติยา พฺราหฺมณา เทวตานํ;
ยญฺญมกปฺปยึสุ ปุถูธ โลเก, อาสีสมานา ปุณฺณก อิตฺถตฺตํ [อิตฺถตํ (สฺยา.), อิตฺถภาวํ (ก.)] **;**
ชรํ สิตา ยญฺญมกปฺปยึสุฯ

เย เกจิเม อิสโย มนุชาติฯ **เย เกจี**ติ สเพฺพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ อเสสํ นิเสฺสสํ ปริยาทิยนวจนเมตํ – เย เกจีติฯ **อิสโย**ติ อิสินามกา เย เกจิ อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตา อาชีวกา นิคณฺฐา ชฏิลา ตาปสาฯ **มนุชา**ติ มนุสฺสา วุจฺจนฺตีติ – เย เกจิเม อิสโย มนุชา ปุณฺณกาติ ภควาฯ

ขตฺติยา พฺราหฺมณา เทวตานนฺติฯ **ขตฺติยา**ติ เย เกจิ ขตฺติยชาติกาฯ **พฺราหฺมณา**ติ เย เกจิ โภวาทิกาฯ **เทวตาน**นฺติ อาชีวกสาวกานํ อาชีวกา เทวตา…เป.… ทิสาวติกานํ ทิสา เทวตาฯ เย เยสํ ทกฺขิเณยฺยา, เต เตสํ เทวตาติ – ขตฺติยา พฺราหฺมณา เทวตานํฯ

ยญฺญมกปฺปยึสุ ปุถูธ โลเกติฯ ยญฺญํ วุจฺจติ เทยฺยธมฺโม จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ อนฺนํ ปานํ…เป.… เสยฺยาวสถปทีเปยฺยํฯ **ยญฺญมกปฺปยึสู**ติ เยปิ ยญฺญํ เอสนฺติ คเวสนฺติ ปริเยสนฺติ…เป.… เสยฺยาวสถปทีเปยฺยํ, เตปิ ยญฺญํ กเปฺปนฺติฯ **ปุถู**ติ ยญฺญา วา เอเต ปุถู, ยญฺญยาชกา วา เอเต ปุถู, ทกฺขิเณยฺยา วา เอเต ปุถู…เป.… เอวํ ทกฺขิเณยฺยา วา เอเต ปุถูฯ **อิธ โลเก**ติ มนุสฺสโลเกติ ยญฺญมกปฺปยึสุ – ปุถูธ โลเกฯ

อาสีสมานา ปุณฺณก อิตฺถตฺตนฺติฯ **อาสีสมานา**ติ รูปปฏิลาภํ อาสีสมานา, สทฺทปฏิลาภํ อาสีสมานา, คนฺธปฏิลาภํ อาสีสมานา, รสปฏิลาภํ อาสีสมานา, โผฏฺฐพฺพปฏิลาภํ อาสีสมานา, ปุตฺตปฏิลาภํ อาสีสมานา, ทารปฏิลาภํ อาสีสมานา, ธนปฏิลาภํ อาสีสมานา, ยสปฏิลาภํ อาสีสมานา, อิสฺสริยปฏิลาภํ อาสีสมานา, ขตฺติยมหาสาลกุเล อตฺตภาวปฏิลาภํ อาสีสมานา, พฺราหฺมณมหาสาลกุเล อตฺตภาวปฏิลาภํ อาสีสมานา, คหปติมหาสาลกุเล อตฺตภาวปฏิลาภํ อาสีสมานา, จาตุมหาราชิเกสุ [จาตุมฺมหาราชิเกสุ (สฺยา.)] เทเวสุ อตฺตภาวปฏิลาภํ อาสีสมานา, ตาวตึเสสุ เทเวสุ ยาเมสุ เทเวสุ ตุสิเตสุ เทเวสุ นิมฺมานรตีสุ เทเวสุ ปรนิมฺมิตวสวตฺตีสุ เทเวสุ พฺรหฺมกายิเกสุ เทเวสุ อตฺตภาวปฏิลาภํ อาสีสมานา อิจฺฉมานา สาทิยมานา ปตฺถยมานา ปิหยมานา อภิชปฺปมานาติ อาสีสมานาฯ

ปุณฺณก อิตฺถตฺตนฺติ เอตฺถ อตฺตภาวาภินิพฺพตฺตึ อาสีสมานา เอตฺถ ขตฺติยมหาสาลกุเล อตฺตภาวาภินิพฺพตฺตึ อาสีสมานา…เป.… เอตฺถ พฺรหฺมกายิเกสุ เทเวสุ อตฺตภาวาภินิพฺพตฺตึ อาสีสมานา อิจฺฉมานา สาทิยมานา ปตฺถยมานา ปิหยมานา อภิชปฺปมานาติ อาสีสมานา – ปุณฺณก อิตฺถตฺตํฯ

ชรํ สิตา ยญฺญมกปฺปยึสูติ ชรานิสฺสิตา พฺยาธินิสฺสิตา มรณนิสฺสิตา โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสนิสฺสิตาฯ ยเทว เต ชาตินิสฺสิตา ตเทว เต ชรานิสฺสิตาฯ ยเทว เต ชรานิสฺสิตา ตเทว เต พฺยาธินิสฺสิตาฯ ยเทว เต พฺยาธินิสฺสิตา ตเทว เต มรณนิสฺสิตาฯ ยเทว เต มรณนิสฺสิตา ตเทว เต โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสนิสฺสิตาฯ ยเทว เต โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสนิสฺสิตา ตเทว เต คตินิสฺสิตาฯ ยเทว เต คตินิสฺสิตา ตเทว เต อุปปตฺตินิสฺสิตาฯ ยเทว เต อุปปตฺตินิสฺสิตา ตเทว เต ปฏิสนฺธินิสฺสิตาฯ ยเทว เต ปฏิสนฺธินิสฺสิตา ตเทว เต ภวนิสฺสิตาฯ ยเทว เต ภวนิสฺสิตา ตเทว เต สํสารนิสฺสิตาฯ ยเทว เต สํสารนิสฺสิตา ตเทว เต

วฏฺฏนิสฺสิตา อลฺลีนา อุปคตา อโชฺฌสิตา อธิมุตฺตาติ – ชรํ สิตา ยญฺญมกปฺปยึสุฯ เตนาห ภควา –

> ‘‘เย เกจิเม อิสโย มนุชา, [ปุณฺณกาติ ภควา]
> ขตฺติยา พฺราหฺมณา เทวตานํ;
> ยญฺญมกปฺปยึสุ ปุถูธ โลเก, อาสีสมานา ปุณฺณก อิตฺถตฺตํ;
> ชรํ สิตา ยญฺญมกปฺปยึสู’’ติฯ

๑๔. **เย เกจิเม อิสโย มนุชา, [อิจฺจายสฺมา ปุณฺณโก]**
ขตฺติยา พฺราหฺมณา เทวตานํ;
ยญฺญมกปฺปยึสุ ปุถูธ โลเก, กจฺจิสฺสุ เต ภควา ยญฺญปเถ อปฺปมตฺตา;
อตารุํ [อตารุํ (สฺยา. ก.)] **ชาติญฺจ ชรญฺจ มาริส, ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พฺรูหิ เมตํฯ**

เย เกจิเม อิสโย มนุชาติฯ **เย เกจี**ติ…เป.…ฯ

กจฺจิสฺสุ เต ภควา ยญฺญปเถ อปฺปมตฺตาติฯ **กจฺจิสฺสู**ติ สํสยปุจฺฉา วิมติปุจฺฉา เทฺวฬฺหกปุจฺฉา อเนกํสปุจฺฉา – ‘‘เอวํ นุ โข, น นุ โข, กึ นุ โข, กถํ นุ โข’’ติ – กจฺจิสฺสุฯ **เต**ติ ยญฺญยาชกา วุจฺจนฺติฯ **ภควา**ติ คารวาธิวจนํ…เป.… สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติ – กจฺจิสฺสุ เต ภควาฯ **ยญฺญปเถ อปฺปมตฺตา**ติ ยโญฺญเยว วุจฺจติ ยญฺญปโถฯ ยถา อริยมโคฺค อริยปโถ เทวมโคฺค เทวปโถ พฺรหฺมมโคฺค พฺรหฺมปโถ, เอวเมว ยโญฺญเยว วุจฺจติ ยญฺญปโถฯ **อปฺปมตฺตา**ติ ยญฺญปเถ อปฺปมตฺตา สกฺกจฺจการิโน สาตจฺจการิโน อฏฺฐิตการิโน อโนลีนวุตฺติโน อนิกฺขิตฺตจฺฉนฺทา อนิกฺขิตฺตธุรา ตจฺจริตา ตพฺพหุลา ตคฺครุกา ตนฺนินฺนา ตโปฺปณา ตปฺปพฺภารา ตทธิมุตฺตา ตทธิปเตยฺยาติ – เตปิ ยญฺญปเถ อปฺปมตฺตาฯ เยปิ ยญฺญํ เอสนฺติ คเวสนฺติ ปริเยสนฺติ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ อนฺนํ ปานํ…เป.… เสยฺยาวสถปทีเปยฺยํ สกฺกจฺจการิโน…เป.… ตทธิปเตยฺยา, เตปิ ยญฺญปเถ อปฺปมตฺตาฯ เยปิ ยญฺญํ อภิสงฺขโรนฺติ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ อนฺนํ ปานํ…เป.… เสยฺยาวสถปทีเปยฺยํ สกฺกจฺจการิโน…เป.… ตทธิปเตยฺยา, เตปิ ยญฺญปเถ อปฺปมตฺตาฯ เยปิ ยญฺญํ เทนฺติ ยชนฺติ ปริจฺจชนฺติ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ อนฺนํ ปานํ…เป.… เสยฺยาวสถปทีเปยฺยํ สกฺกจฺจการิโน …เป.… ตทธิปเตยฺยา, เตปิ ยญฺญปเถ อปฺปมตฺตาติ – กจฺจิสฺสุ เต ภควา ยญฺญปเถ อปฺปมตฺตาฯ

อตารุํ ชาติญฺจ ชรญฺจ มาริสาติ ชรามรณํ อตรึสุ อุตฺตรึสุ ปตรึสุ สมติกฺกมึสุ วีติวตฺตึสุฯ **มาริสา**ติ ปิยวจนํ ครุวจนํ สคารวสปฺปติสฺสาธิวจนเมตํ มาริสาติ – อตารุ ชาติญฺจ ชรญฺจ มาริสฯ

ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พฺรูหิ เมตนฺติฯ **ปุจฺฉามิ ตนฺ**ติ ปุจฺฉามิ ตํ ยาจามิ ตํ อเชฺฌสามิ ตํ ปสาเทมิ ตํ กถยสฺสุ เมติ – ปุจฺฉามิ ตํฯ **ภควา**ติ คารวาธิวจนํ…เป.… สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ – ยทิทํ ภควาติฯ **พฺรูหิ เมตนฺ**ติ พฺรูหิ อาจิกฺขาหิ เทเสหิ ปญฺญเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวราหิ วิภชาหิ อุตฺตานีกโรหิ ปกาเสหีติ – ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พฺรูหิ เมตํฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

> ‘‘เย เกจิเม อิสโย มนุชา, [อิจฺจายสฺมา ปุณฺณโก]
> ขตฺติยา พฺราหฺมณา เทวตานํ;
> ยญฺญมกปฺปยึสุ ปุถูธ โลเก, กจฺจิสฺสุ เต ภควา ยญฺญปเถ อปฺปมตฺตา;

อตารุ ชาติญฺจ ชรญฺจ มาริส, ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พฺรูหิ เมต’’นฺติฯ

๑๕. **อาสีสนฺติ** [อาสึสนฺติ (สฺยา.)] **โถมยนฺติ, อภิชปฺปนฺติ ชุหนฺติ; [ปุณฺณกาติ ภควา]**
กามาภิชปฺปนฺติ ปฏิจฺจ ลาภํ, เต ยาชโยคา ภวราครตฺตา;
นาตรึสุ ชาติชรนฺติ พฺรูมิฯ

อาสีสนฺติ โถมยนฺติ อภิชปฺปนฺติ ชุหนฺตีติฯ **อาสีสนฺตีติ** รูปปฏิลาภํ อาสีสนฺติ, สทฺทปฏิลาภํ อาสีสนฺติ, คนฺธปฏิลาภํ อาสีสนฺติ, รสปฏิลาภํ อาสีสนฺติ, โผฏฺฐพฺพปฏิลาภํ อาสีสนฺติ, ปุตฺตปฏิลาภํ อาสีสนฺติ, ทารปฏิลาภํ อาสีสนฺติ, ธนปฏิลาภํ อาสีสนฺติ, ยสปฏิลาภํ อาสีสนฺติ, อิสฺสริยปฏิลาภํ อาสีสนฺติ, ขตฺติยมหาสาลกุเล อตฺตภาวปฏิลาภํ อาสีสนฺติ, พฺราหฺมณมหาสาลกุเล…เป.… คหปติมหาสาลกุเล อตฺตภาวปฏิลาภํ อาสีสนฺติ, จาตุมหาราชิเกสุ เทเวสุ…เป.… พฺรหฺมกายิเกสุ เทเวสุ อตฺตภาวปฏิลาภํ อาสีสนฺติ อิจฺฉนฺติ สาทิยนฺติ ปตฺถยนฺติ ปิหยนฺตีติ – อาสีสนฺติฯ

โถมยนฺตีติ ยญฺญํ วา โถเมนฺติ ผลํ วา โถเมนฺติ ทกฺขิเณยฺเย วา โถเมนฺติฯ กถํ ยญฺญํ โถเมนฺติ? สุจึ ทินฺนํ [วิยํ ทินฺนํ (สฺยา.)], มนาปํ ทินฺนํ, ปณีตํ ทินฺนํ, กาเลน ทินฺนํ, กปฺปิยํ ทินฺนํ, วิเจยฺย ทินฺนํ, อนวชฺชํ ทินฺนํ, อภิณฺหํ ทินฺนํ ททํ จิตฺตํ ปสาทิตนฺติ – โถเมนฺติ กิเตฺตนฺติ วณฺณนฺติ ปสํสนฺติฯ เอวํ ยญฺญํ โถเมนฺติฯ

กถํ ผลํ โถเมนฺติ? อิโต นิทานํ รูปปฏิลาโภ ภวิสฺสติ…เป.… พฺรหฺมกายิเกสุ เทเวสุ อตฺตภาวปฏิลาโภ ภวิสฺสตีติ – โถเมนฺติ กิเตฺตนฺติ วณฺณนฺติ ปสํสนฺติฯ เอวํ ผลํ โถเมนฺติฯ

กถํ ทกฺขิเณยฺเย โถเมนฺติ? ทกฺขิเณยฺยา ชาติสมฺปนฺนา โคตฺตสมฺปนฺนา อชฺฌายกา มนฺตธรา ติณฺณํ เวทานํ ปารคู สนิฆณฺฑุเกฏุภานํ สากฺขรปฺปเภทานํ อิติหาสปญฺจมานํ ปทกา เวยฺยากรณา โลกายตมหาปุริสลกฺขเณสุ อนวยาติ, วีตราคา วา ราควินยาย วา ปฏิปนฺนา, วีตโทสา วา โทสวินยาย วา ปฏิปนฺนา, วีตโมหา วา โมหวินยาย วา ปฏิปนฺนา, สทฺธาสมฺปนฺนา สีลสมฺปนฺนา สมาธิสมฺปนฺนา ปญฺญาสมฺปนฺนา วิมุตฺติสมฺปนฺนา วิมุตฺติญาณทสฺสนสมฺปนฺนาติ – โถเมนฺติ กิเตฺตนฺติ วณฺณนฺติ ปสํสนฺติฯ เอวํ ทกฺขิเณยฺเย โถเมนฺตีติ – อาสีสนฺติ โถมยนฺติฯ

อภิชปฺปนฺตีติ รูปปฏิลาภํ อภิชปฺปนฺติ, สทฺทปฏิลาภํ อภิชปฺปนฺติ, คนฺธปฏิลาภํ อภิชปฺปนฺติ, รสปฏิลาภํ อภิชปฺปนฺติ…เป.… พฺรหฺมกายิเกสุ เทเวสุ อตฺตภาวปฏิลาภํ อภิชปฺปนฺตีติ – อาสีสนฺติ โถมยนฺติ อภิชปฺปนฺติฯ **ชุหนฺตีติ** ชุหนฺติ เทนฺติ ยชนฺติ ปริจฺจชนฺติ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ อนฺนํ ปานํ วตฺถํ ยานํ มาลาคนฺธวิเลปนํ เสยฺยาวสถปทีเปยฺยนฺติ – อาสีสนฺติ โถมยนฺติ อภิชปฺปนฺติ ชุหนฺติ ปุณฺณกาติ ภควาฯ

กามาภิชปฺปนฺติ ปฏิจฺจ ลาภนฺติ รูปปฏิลาภํ ปฏิจฺจ กาเม อภิชปฺปนฺติ, สทฺทปฏิลาภํ ปฏิจฺจ กาเม อภิชปฺปนฺติ…เป.… พฺรหฺมกายิเกสุ เทเวสุ อตฺตภาวปฏิลาภํ ปฏิจฺจ กาเม อภิชปฺปนฺติ ปชปฺปนฺตีติ – กามาภิชปฺปนฺติ ปฏิจฺจ ลาภํฯ

เต ยาชโยคา ภวราครตฺตา นาตรึสุ ชาติชรนฺติ พฺรูมีติ เตติ ยญฺญยาชกา วุจฺจนฺติ, **ยาชโยคา**ติ ยาชโยเคสุ ยุตฺตา ปยุตฺตา อายุตฺตา สมายุตฺตา ตจฺจริตา ตพฺพหุลา ตคฺครุกา

ตนฺนินฺนา ตโปฺปณา ตปฺปพฺภารา ตทธิมุตฺตา ตทธิปเตยฺยาติ – เต ยาชโยคา, **ภวราครตฺตา**ติ ภวราโค วุจฺจติ โย ภเวสุ ภวจฺฉนฺโท ภวราโค ภวนนฺที ภวตณฺหา ภวสิเนโห ภวปริฬาโห ภวมุจฺฉา ภวโชฺฌสานํฯ ภวราเคน ภเวสุ รตฺตา คิทฺธา คธิตา มุจฺฉิตา อโชฺฌสนฺนา ลคฺคา ลคฺคิตา ปลิพุทฺธาติ – เต ยาชโยคา ภวราครตฺตาฯ

นาตรึสุ ชาติชรนฺติ พฺรูมีติ เต ยาชโยคา ภวราครตฺตา ชาติชรามรณํ นาตรึสุ น อุตฺตรึสุ น ปตรึสุ น สมติกฺกมึสุ น วีติวตฺตึสุ, ชาติชรามรณา อนิกฺขนฺตา อนิสฺสฏา อนติกฺกนฺตา อสมติกฺกนฺตา อวีติวตฺตา อโนฺตชาติชรามรเณ ปริวตฺตนฺติ อโนฺตสํสารปเถ ปริวตฺตนฺติฯ ชาติยา อนุคตา ชราย อนุสฏา พฺยาธินา อภิภูตา มรเณน อพฺภาหตา อตาณา อเลณา อสรณา อสรณีภูตาติ; พฺรูมิ อาจิกฺขามิ เทเสมิ ปญฺญเปมิ ปฏฺฐเปมิ วิวรามิ วิภชามิ อุตฺตานีกโรมิ ปกาเสมีติ – เต ยาชโยคา ภวราครตฺตา นาตรึสุ ชาติชรนฺติ พฺรูมิฯ เตนาห ภควา –

> ‘‘อาสีสนฺติ โถมยนฺติ, อภิชปฺปนฺติ ชุหนฺติ; [ปุณฺณกาติ ภควา]
> กามาภิชปฺปนฺติ ปฏิจฺจ ลาภํ, เต ยาชโยคา ภวราครตฺตา;
> นาตรึสุ ชาติชรนฺติ พฺรูมี’’ติฯ

๑๖. **เต เจ นาตรึสุ ยาชโยคา, [อิจฺจายสฺมา ปุณฺณโก]**
ยเญฺญหิ ชาติญฺจ ชรญฺจ มาริส;
อถ โก จรหิ เทวมนุสฺสโลเก, อตาริ ชาติญฺจ ชรญฺจ มาริส;
ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พฺรูหิ เมตํฯ

เต เจ นาตรึสุ ยาชโยคาติ เต ยญฺญยาชกา ยาชโยคา ภวราครตฺตา ชาติชรามรณํ นาตรึสุ น อุตฺตรึสุ น ปตรึสุ น สมติกฺกมึสุ น วีติวตฺตึสุ, ชาติชรามรณา อนิกฺขนฺตา อนิสฺสฏา อนติกฺกนฺตา อสมติกฺกนฺตา อวีติวตฺตา อโนฺตชาติชรามรเณ ปริวตฺตนฺติ อโนฺตสํสารปเถ ปริวตฺตนฺติฯ ชาติยา อนุคตา ชราย อนุสฏา พฺยาธินา อภิภูตา มรเณน อพฺภาหตา อตาณา อเลณา อสรณา อสรณีภูตาติ – เต เจ นาตรึสุ ยาชโยคาฯ

อิจฺจายสฺมา ปุณฺณโกติฯ อิจฺจาติ ปทสนฺธิ…เป.… อายสฺมา ปุณฺณโกฯ

ยเญฺญหิ ชาติญฺจ ชรญฺจ มาริสาติฯ **ยเญฺญหี**ติ ยเญฺญหิ ปหูเตหิ ยเญฺญหิ วิวิเธหิ ยเญฺญหิ ปุถูหิฯ **มาริสา**ติ ปิยวจนํ ครุวจนํ สคารวสปฺปติสฺสาธิวจนเมตํ มาริสาติ – ยเญฺญหิ ชาติญฺจ ชรญฺจ มาริสฯ

อถ โก จรหิ เทวมนุสฺสโลเก, อตาริ ชาติญฺจ ชรญฺจ มาริสาติ อถ โก เอโส สเทวเก โลเก สมารเก สพฺรหฺมเก สสฺสมณพฺราหฺมณิยา ปชาย สเทวมนุสฺสาย ชาติชรามรณํ อตริ อุตฺตริ ปตริ สมติกฺกมิ วีติวตฺตยิ [วีติวตฺติ (ก.)]ฯ **มาริสา**ติ ปิยวจนํ ครุวจนํ สคารวสปฺปติสฺสาธิวจนเมตํ มาริสาติ – อถ โก จรหิ เทวมนุสฺสโลเก, อตาริ ชาติญฺจ ชรญฺจ มาริสฯ

ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พฺรูหิ เมตนฺติฯ **ปุจฺฉามิ ต**นฺติ ปุจฺฉามิ ตํ ยาจามิ ตํ อเชฺฌสามิ ตํ ปสาเทมิ ตํ กถยสฺสุ เมตนฺติ – ปุจฺฉามิ ตํฯ **ภควา**ติ คารวาธิวจนํ…เป.… สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ – ยทิทํ ภควาติฯ **พฺรูหิ เมต**นฺติ พฺรูหิ อาจิกฺขาหิ เทเสหิ ปญฺญเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวราหิ วิภชาหิ อุตฺตานีกโรหิ ปกาเสหีติ – ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พฺรูหิ เมตํฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

> ‘‘เต เจ นาตรึสุ ยาชโยคา, [อิจฺจายสฺมา ปุณฺณโก]

ยเณฺญูหิ ชาติญฺจ ชรญฺจ มาริส;
อถ โก จรหิ เทวมนุสฺสโลเก, อตาริ ชาติญฺจ ชรญฺจ มาริส;
ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พฺรูหิ เมต’’นฺติฯ

๑๗. **สงฺขาย โลกสฺมิ** [โลกสฺมึ (สฺยา. ก.)] **ปโรปรานิ, [ปุณฺณกาติ ภควา]**
ยสฺสิญฺชิตํ นตฺถิ กุหิญฺจิ โลเก;
สนฺโต วิธูโม อนีโฆ นิราโส, อตาริ โส ชาติชรนฺติ พฺรูมิฯ

สงฺขาย โลกสฺมิ ปโรปรานีติ สงฺขา วุจฺจติ ญาณํ ยา ปญฺญา ปชานนา…เป.… อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิฯ **ปโรปรานี**ติ โอรํ วุจฺจติ สกตฺตภาโว, ปรํ วุจฺจติ ปรตฺตภาโว โอรํ วุจฺจติ สกรูปเวทนาสญฺญาสงฺขารวิญฺญาณํ, ปรํ วุจฺจติ ปรรูปเวทนาสญฺญาสงฺขารวิญฺญาณํ ; โอรํ วุจฺจติ ฉ อชฺฌตฺติกานิ อายตนานิ, ปรํ วุจฺจติ ฉ พาหิรานิ อายตนานิฯ โอรํ วุจฺจติ มนุสฺสโลโก, ปรํ วุจฺจติ เทวโลโก; โอรํ วุจฺจติ กามธาตุ, ปรํ วุจฺจติ รูปธาตุ อรูปธาตุ; โอรํ วุจฺจติ กามธาตุ รูปธาตุ, ปรํ วุจฺจติ อรูปธาตุฯ **สงฺขาย โลกสฺมิ ปโรปรานี**ติ ปโรปรานิ อนิจฺจโต สงฺขาย ทุกฺขโต โรคโต คณฺฑโต…เป.… นิสฺสรณโต สงฺขาย ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ – สงฺขาย โลกสฺมิ ปโรปรานิฯ **ปุณฺณกาติ ภควา**ติฯ **ปุณฺณกา**ติ ภควา ตํ พฺราหฺมณํ นาเมน อาลปติ ฯ **ภควา**ติ คารวาธิวจนเมตํ…เป.… ยทิทํ ภควาติ – ปุณฺณกาติ ภควาฯ

ยสฺสิญฺชิตํ นตฺถิ กุหิญฺจิ โลเกติฯ **ยสฺสา**ติ อรหโต ขีณาสวสฺสฯ **อิญฺชิต**นฺติ ตณฺหิญฺชิตํ ทิฏฺฐิญฺชิตํ มานิญฺชิตํ กิเลสิญฺชิตํ กามิญฺชิตํฯ ยสฺสิเม อิญฺชิตา นตฺถิ น สนฺติ น สํวิชฺชนฺติ นุปลพฺภนฺติ, ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาฯ **กุหิญฺจี**ติ กุหิญฺจิ กิสฺมิญฺจิ กตฺถจิ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา อชฺฌตฺตพหิทฺธา วาฯ **โลเก**ติ อปายโลเก…เป.… อายตนโลเกติ – ยสฺสิญฺชิตํ นตฺถิ กุหิญฺจิ โลเกฯ

สนฺโต วิธูโม อนีโฆ นิราโส, อตาริ โส ชาติชรนฺติ พฺรูมีติฯ **สนฺโต**ติ ราคสฺส สนฺตตฺตา สนฺโต, โทสสฺส…เป.… โมหสฺส… โกธสฺส… อุปนาหสฺส… มกฺขสฺส… สพฺพากุสลาภิสงฺขารานํ สนฺตตฺตา สมิตตฺตา วูปสมิตตฺตา วิชฺฌาตตฺตา [นิชฺฌาตตฺตา (ก.) มหานิ. ๑๘] นิพฺพุตตฺตา วิคตตฺตา ปฏิปสฺสทฺธตฺตา สนฺโต อุปสนฺโต วูปสนฺโต นิพฺพุโต ปฏิปสฺสทฺโธติ สนฺโต; **วิธูโม**ติ กายทุจฺจริตํ วิธูมิตํ วิธมิตํ โสสิตํ วิโสสิตํ พฺยนฺตีกตํ [พฺยนฺติกตํ (ก.)], วจีทุจฺจริตํ…เป.… มโนทุจฺจริตํ วิธูมิตํ วิธมิตํ โสสิตํ วิโสสิตํ พฺยนฺตีกตํ, ราโค… โทโส… โมโห วิธูมิโต วิธมิโต โสสิโต วิโสสิโต พฺยนฺตีกโต, โกโธ… อุปนาโห… มกฺโข… ปฬาโส… อิสฺสา… มจฺฉริยํ… มายา… สาเฐยฺยํ… ถมฺโภ… สารมฺโภ… มาโน… อติมาโน… มโท… ปมาโท… สพฺเพ กิเลสา สพฺเพ ทุจฺจริตา สพฺเพ ทรถา สพฺเพ ปริฬาหา สพฺเพ สนฺตาปา สพฺพากุสลาภิสงฺขารา วิธูมิตา วิธมิตา โสสิตา วิโสสิตา พฺยนฺตีกตาฯ อถ วา, โกโธ วุจฺจติ ธูโม –

มาโน หิ เต พฺราหฺมณ ขาริภาโร, โกโธ ธูโม ภสฺมนิ [คมฺมนิ (สฺยา.)] โมสวชฺชํ;
ชิวฺหา สุชา หทยํ [ตปฺปรสฺส (สฺยา.)] โชติฏฺฐานํ, อตฺตา สุทนฺโต ปุริสสฺส โชติฯ

อปิ จ, ทสหากาเรหิ โกโธ ชายติ – อนตฺถํ เม อจรีติ โกโธ ชายติ, อนตฺถํ เม จรตีติ โกโธ ชายติ, อนตฺถํ เม จริสฺสตีติ โกโธ ชายติ, ปิยสฺส เม มนาปสฺส อนตฺถํ อจริ, อนตฺถํ จรติ, อนตฺถํ จริสฺสตีติ โกโธ ชายติ, อปฺปิยสฺส เม อมนาปสฺส อตฺถํ อจริ, อตฺถํ จรติ, อตฺถํ จริสฺสตีติ โกโธ ชายติ, อฏฺฐาเน วา ปน โกโธ ชายติฯ โย เอวรูโป จิตฺตสฺส อาฆาโต ปฏิฆาโต ปฏิฆํ

ปฏิวิโรโธ โกโป ปโกโป สมฺปโกโป โทโส ปโทโส สมฺปโทโส จิตฺตสฺส พฺยาปตฺติ มโนปโทโส โกโธ กุชฺฌนา กุชฺฌิตตฺตํ โทโส ทุสฺสนา ทุสฺสิตตฺตํ พฺยาปตฺติ พฺยาปชฺชนา พฺยาปชฺชิตตฺตํ วิโรโธ ปฏิวิโรโธ จณฺฑิกฺกํ อสุโรโป [อสฺสุโรโป (สฺยา.)] อนตฺตมนตา จิตฺตสฺส – อยํ วุจฺจติ โกโธฯ

อปิ จ, โกธสฺส อธิมตฺตปริตฺตตา เวทิตพฺพาฯ อตฺถิ กญฺจิ [กิญฺจิ (ก.) มหานิ. ๘๕] กาลํ โกโธ จิตฺตาวิลกรณมตฺโต โหติ, น จ ตาว มุขกุลานวิกุลาโน โหติฯ อตฺถิ กญฺจิ กาลํ โกโธ มุขกุลานวิกุลานมตฺโต โหติ, น จ ตาว หนุสญฺจปโน โหติฯ อตฺถิ กญฺจิ กาลํ โกโธ หนุสญฺจปนมตฺโต โหติ, น จ ตาว ผรุสวาจํ นิจฺฉารโณ [ผรุสวาจนิจฺฉารโณ (สฺยา.)] โหติฯ อตฺถิ กญฺจิ กาลํ โกโธ ผรุสวาจํ นิจฺฉารณมตฺโต โหติ, น จ ตาว ทิสาวิทิสานุวิโลกโน โหติฯ อตฺถิ กญฺจิ กาลํ โกโธ ทิสาวิทิสานุวิโลกนมตฺโต โหติ, น จ ตาว ทณฺฑสตฺถปรามสโน โหติฯ อตฺถิ กญฺจิ กาลํ โกโธ ทณฺฑสตฺถปรามสนมตฺโต โหติ, น จ ตาว ทณฺฑสตฺถอพฺภุกฺกิรโณ โหติฯ อตฺถิ กญฺจิ กาลํ โกโธ ทณฺฑสตฺถอพฺภุกฺกิรณมตฺโต โหติ, น จ ตาว ทณฺฑสตฺถอภินิปาตโน โหติฯ อตฺถิ กญฺจิ กาลํ โกโธ ทณฺฑสตฺถอภินิปาตนมตฺโต โหติ, น จ ตาว ฉินฺนวิจฺฉินฺนกรโณ โหติฯ อตฺถิ กญฺจิ กาลํ โกโธ ฉินฺนวิจฺฉินฺนกรณมตฺโต โหติ, น จ ตาว สมฺภญฺชนปลิภญฺชโน โหติฯ อตฺถิ กญฺจิ กาลํ โกโธ สมฺภญฺชนปลิภญฺชนมตฺโต โหติ, น จ ตาว องฺคมงฺคอปกฑฺฒโน โหติฯ อตฺถิ กญฺจิ กาลํ โกโธ องฺคมงฺคอปกฑฺฒนมตฺโต โหติ, น จ ตาว ชีวิตาโวโรปโน [ชีวิตปนาสโน (สฺยา.) มหานิ. ๘๕] โหติฯ อตฺถิ กญฺจิ กาลํ โกโธ ชีวิตาโวโรปนมตฺโต โหติ, น จ ตาว สพฺพจาคปริจฺจาคาย สณฺฐิโต โหติฯ ยโต โกโธ ปรํ ปุคฺคลํ ฆาเตตฺวา อตฺตานํ ฆาเตติ, เอตฺตาวตา โกโธ ปรมุสฺสทคโต ปรมเวปุลฺลปตฺโต โหติฯ ยสฺส โส โหติ โกโธ ปหีโน สมุจฺฉิโนฺน วูปสโนฺต ปฏิปสฺสโทฺธ อภพฺพุปฺปตฺติโก ญาณคฺคินา ทโฑฺฒ, โส วุจฺจติ – วิธูโมฯ

โกธสฺส ปหีนตฺตา วิธูโม, โกธวตฺถุสฺส ปริญฺญาตตฺตา วิธูโม, โกธเหตุสฺส ปริญฺญาตตฺตา วิธูโม, โกธเหตุสฺส อุปจฺฉินฺนตฺตา วิธูโมฯ **อนีโฆ**ติ ราโค นีโฆ, โทโส นีโฆ, โมโห นีโฆ, โกโธ นีโฆ, อุปนาโห นีโฆ…เป.… สพฺพากุสลาภิสงฺขารา นีฆาฯ ยเสฺสเต นีฆา ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒา, โส วุจฺจติ อนีโฆฯ

นิราโสติ อาสา วุจฺจติ ตณฺหาฯ โย ราโค สาราโค…เป.… อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํฯ ยเสฺสสา อาสา ตณฺหา ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒา, โส วุจฺจติ นิราโสฯ **ชาตี**ติ ยา เตสํ เตสํ สตฺตานํ ตมฺหิ ตมฺหิ สตฺตนิกาเย ชาติ สญฺชาติ โอกฺกนฺติ อภินิพฺพตฺติ ขนฺธานํ ปาตุภาโว อายตนานํ ปฏิลาโภฯ **ชรา**ติ ยา เตสํ เตสํ สตฺตานํ ตมฺหิ ตมฺหิ สตฺตนิกาเย ชรา ชีรณตา ขณฺฑิจฺจํ ปาลิจฺจํ วลิตฺตจตา อายุโน สํหานิ อินฺทฺริยานํ ปริปาโกฯ **สโนฺต วิธูโม อนีโฆ นิราโส, อตาริ โส ชาติชรนฺติ พฺรูมี**ติ โย สโนฺต จ วิธูโม จ อนีโฆ จ นิราโส จ, โส ชาติชรามรณํ อตริ อุตฺตริ ปตริ สมติกฺกมิ วีติวตฺตยีติ พฺรูมิ อาจิกฺขามิ เทเสมิ ปญฺญเปมิ ปฏฺฐเปมิ วิวรามิ วิภชามิ อุตฺตานีกโรมิ ปกาเสมีติ – สโนฺต วิธูโม อนีโฆ นิราโส, อตาริ โส ชาติชรนฺติ พฺรูมิฯ เตนาห ภควา –

> ‘‘สงฺขาย โลกสฺมิ ปโรปรานิ, [ปุณฺณกาติ ภควา]
> ยสฺสิญฺชิตํ นตฺถิ กุหิญฺจิ โลเก;
> สโนฺต วิธูโม อนีโฆ นิราโส, อตาริ โส ชาติชรนฺติ พฺรูมี’’ติฯ

สหคาถาปริโยสานา…เป…. ปญฺชลิโก ภควนฺตํ นมสฺสมาโน นิสิโนฺน โหติ – ‘‘สตฺถา เม ภเนฺต ภควา, สาวโกหมสฺมี’’ติฯ

ปุณฺณกมาณวปุจฺฉานิเทฺทโส ตติโยฯ

๔. เมตฺตคูมาณวปุจฺฉานิเทฺทโส

๑๘. ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พฺรูหิ เมตํ, [อิจฺจายสฺมา เมตฺตคู]
มญฺญามิ ตํ เวทคู ภาวิตตฺตํ;
กุโต นุ ทุกฺขา สมุทาคตา อิเม, เย เกจิ โลกสฺมิมเนกรูปาฯ

ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พฺรูหิ เมตนฺติฯ **ปุจฺฉามี**ติ ติโสฺส ปุจฺฉา – อทิฎฺฐโชตนา ปุจฺฉา, ทิฎฺฐสํสนฺทนา ปุจฺฉา, วิมติเจฺฉทนา ปุจฺฉาฯ กตมา อทิฎฺฐโชตนา ปุจฺฉา? ปกติยา ลกฺขณํ อญฺญาตํ โหติ อทิฎฺฐํ อตุลิตํ อตีริตํ อวิภูตํ อวิภาวิตํฯ ตสฺส ญาณาย ทสฺสนาย ตุลนาย ตีรณาย วิภูตตฺถาย วิภาวนตฺถาย ปญฺหํ ปุจฺฉติ – อยํ อทิฎฺฐโชตนา ปุจฺฉาฯ

กตมา ทิฎฺฐสํสนฺทนา ปุจฺฉา? ปกติยา ลกฺขณํ ญาตํ โหติ ทิฎฺฐํ ตุลิตํ ตีริตํ วิภูตํ วิภาวิตํฯ อเญฺญหิ ปณฺฑิเตหิ สทฺธิํ สํสนฺทนตฺถาย ปญฺหํ ปุจฺฉติ – อยํ ทิฎฺฐสํสนฺทนา ปุจฺฉาฯ

กตมา วิมติเจฺฉทนา ปุจฺฉา? ปกติยา สํสยปกฺขโนฺท โหติ วิมติปกฺขโนฺท เทฺวฬฺหกชาโต – ‘‘เอวํ นุ โข, น นุ โข, กิํ นุ โข, กถํ นุ โข’’ติ? โส วิมติเจฺฉทนตฺถาย ปญฺหํ ปุจฺฉติ – อยํ วิมติเจฺฉทนา ปุจฺฉาฯ อิมา ติโสฺส ปุจฺฉาฯ

อปราปิ ติโสฺส ปุจฺฉา – มนุสฺสปุจฺฉา, อมนุสฺสปุจฺฉา, นิมฺมิตปุจฺฉาฯ กตมา มนุสฺสปุจฺฉา? มนุสฺสา พุทฺธํ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺหํ ปุจฺฉนฺติ, ภิกฺขู ปุจฺฉนฺติ, ภิกฺขุนิโย ปุจฺฉนฺติ, อุปาสกา ปุจฺฉนฺติ, อุปาสิกาโย ปุจฺฉนฺติ, ราชาโน ปุจฺฉนฺติ ขตฺติยา ปุจฺฉนฺติ, พฺราหฺมณา ปุจฺฉนฺติ, เวสฺสา ปุจฺฉนฺติ, สุทฺทา ปุจฺฉนฺติ, คหฎฺฐา ปุจฺฉนฺติ, ปพฺพชิตา ปุจฺฉนฺติ – อยํ มนุสฺสปุจฺฉาฯ

กตมา อมนุสฺสปุจฺฉา? อมนุสฺสา พุทฺธํ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺหํ ปุจฺฉนฺติ, นาคา ปุจฺฉนฺติ, สุปณฺณา ปุจฺฉนฺติ, ยกฺขา ปุจฺฉนฺติ, อสุรา ปุจฺฉนฺติ, คนฺธพฺพา ปุจฺฉนฺติ, มหาราชาโน ปุจฺฉนฺติ, อินฺทา ปุจฺฉนฺติ, พฺรหฺมา ปุจฺฉนฺติ, เทวา ปุจฺฉนฺติ – อยํ อมนุสฺสปุจฺฉาฯ

กตมา นิมฺมิตปุจฺฉา? ภควา รูปํ อภินิมฺมินาติ มโนมยํ สพฺพงฺคปจฺจงฺคํ อหีนินฺทฺริยํฯ โส นิมฺมิโต พุทฺธํ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺหํ ปุจฺฉติฯ ภควา วิสเชฺชติฯ อยํ นิมฺมิตปุจฺฉาฯ อิมา ติโสฺส ปุจฺฉาฯ

อปราปิ ติโสฺส ปุจฺฉา – อตฺตตฺถปุจฺฉา, ปรตฺถปุจฺฉา, อุภยตฺถปุจฺฉา…เป…. อปราปิ ติโสฺส ปุจฺฉา – ทิฎฺฐธมฺมิกตฺถปุจฺฉา, สมฺปรายิกตฺถปุจฺฉา , ปรมตฺถปุจฺฉา… อปราปิ ติโสฺส ปุจฺฉา – อนวชฺชตฺถปุจฺฉา, นิกฺกิเลสตฺถปุจฺฉา, โวทานตฺถปุจฺฉา… อปราปิ ติโสฺส ปุจฺฉา – อตีตปุจฺฉา, อนาคตปุจฺฉา, ปจฺจุปฺปนฺนปุจฺฉา… อปราปิ ติโสฺส ปุจฺฉา – อชฺฌตฺตปุจฺฉา, พหิทฺธาปุจฺฉา, อชฺฌตฺตพหิทฺธาปุจฺฉา… อปราปิ ติโสฺส ปุจฺฉา – กุสลปุจฺฉา, อกุสลปุจฺฉา, อพฺยากตปุจฺฉา… อปราปิ ติโสฺส ปุจฺฉา – ขนฺธปุจฺฉา, ธาตุปุจฺฉา อายตนปุจฺฉา… อปราปิ ติโสฺส ปุจฺฉา – สติปฎฺฐานปุจฺฉา, สมฺมปฺปธานปุจฺฉา, อิทฺธิปาทปุจฺฉา… อปราปิ ติโสฺส ปุจฺฉา

– อินฺทฺริยปุจฺฉา, พลปุจฺฉา, โพชฺฌงฺคปุจฺฉา... อปราปิ ติโสฺส ปุจฺฉา – มคฺคปุจฺฉา, ผลปุจฺฉา, นิพฺพานปุจฺฉา...ฯ

ปุจฺฉามิ ตนฺติ ปุจฺฉามิ ตํ ยาจามิ ตํ อเชฺฌสามิ ตํ ปสาเทมิ ตํ ‘‘กถยสฺสุ เม’’ติ ปุจฺฉามิ ตํฯ ***ภควา***ติ คารวาธิวจนเมตํ...เป.... สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ – ยทิทํ ภควาติฯ **พฺรูหิ เมต**นฺติ พฺรูหิ อาจิกฺขาหิ เทเสหิ ปญฺญเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวราหิ วิภชาหิ อุตฺตานีกโรหิ ปกาเสหีติ – ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พฺรูหิ เมตํฯ

อิจฺจายสฺมา เมตฺตคูติ อิจฺจาติ ปทสนฺธิ...เป.... อิจฺจายสฺมา เมตฺตคูฯ

มญฺญามิ ตํ เวทคู ภาวิตตฺตนฺติฯ **เวทคู**ติ ตํ มญฺญามิ, ภาวิตโตฺตติ ตํ มญฺญามิ, เอวํ ชานามิ, เอวํ อาชานามิ เอวํ ปฏิชานามิ เอวํ ปฏิวิชฺฌามิฯ **เวทคู ภาวิตโตฺต**ติ กถญฺจ ภควา เวทคู? **เวทา** วุจฺจนฺติ จตูสุ มเคฺคสุ ญาณํ ปญฺญา ปญฺญินฺทฺริยํ ปญฺญาพลํ...เป.... ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌโงฺค วีมํสา วิปสฺสนา สมฺมาทิฏฺฐิฯ ภควา เตหิ เวเทหิ ชาติชรามรณสฺส อนฺตคโต อนฺตปฺปโตฺต โกฏิคโต โกฏิปฺปโตฺต ปริยนฺตคโต ปริยนฺตปฺปโตฺต โวสานคโต โวสานปฺปโตฺต ตาณคโต ตาณปฺปโตฺต เลณคโต เลณปฺปโตฺต สรณคโต สรณปฺปโตฺต อภยคโต อภยปฺปโตฺต อจฺจุตคโต อจฺจุตปฺปโตฺต อมตคโต อมตปฺปโตฺต นิพฺพานคโต นิพฺพานปฺปโตฺตฯ เวทานํ วา อนฺตคโตติ เวทคู; เวเทหิ วา อนฺตคโตติ เวทคู; สตฺตนฺนํ วา ธมฺมานํ วิทิตตฺตา เวทคู; สกฺกายทิฏฺฐิ วิทิตา โหติ, วิจิกิจฺฉา วิทิตา โหติ, สีลพฺพตปรามาโส วิทิโต โหติ, ราโค โทโส โมโห มาโน วิทิโต โหติ, วิทิตาสฺส โหนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สํกิเลสิกา โปโนภวิกา สทรา ทุกฺขวิปากา อายตึ ชาติชรามรณิยาฯ

> เวทานิ วิเจยฺย เกวลานิ, [สภิยาติ ภควา]
> สมณานํ ยานีธตฺถิ [ยานิ ปตฺถิ (สฺยา.), ยานิ อตฺถิ (ก.) สุ. นิ. ๕๓๔] พฺราหฺมณานํ;
> สพฺพเวทนาสุ วีตราโค;
> สพฺพํ เวทมติจฺจ เวทคู โสติฯ

เอวํ ภควา เวทคูฯ

กถํ ภควา ภาวิตโตฺต? ภควา ภาวิตกาโย ภาวิตสีโล ภาวิตจิโตฺต ภาวิตปโญฺญ ภาวิตสติปฏฺฐาโน ภาวิตสมฺมปฺปธาโน ภาวิตอิทฺธิปาโท ภาวิตอินฺทฺริโย ภาวิตพโล ภาวิตโพชฺฌโงฺค ภาวิตมโคฺค, ปหีนกิเลโส ปฏิวิทฺธากุโปฺป สจฺฉิกตนิโรโธฯ ทุกฺขํ ตสฺส ปริญฺญาตํ, สมุทโย ปหีโน, มโคฺค ภาวิโต, นิโรโธ สจฺฉิกโต, อภิเญฺญยฺยํ อภิญฺญาตํ, ปริเญฺญยฺยํ ปริญฺญาตํ, ปหาตพฺพํ ปหีนํ, ภาเวตพฺพํ ภาวิตํ, สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกตํ, อปริโตฺต มหโนฺต คมฺภีโร อปฺปเมโยฺย ทุปฺปริโยคาโฬฺห พหุรตโน สาครูปโม [สาครสโม (ก.)] ฉฬงฺคุเปกฺขาย สมนฺนาคโต โหติฯ

จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา เนว สุมโน โหติ น ทุมฺมโน; อุเปกฺขโก วิหรติ สโต สมฺปชาโนฯ โสเตน สทฺทํ สุตฺวา, ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา, ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา, กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา, มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย เนว สุมโน โหติ น ทุมฺมโน; อุเปกฺขโก วิหรติ สโต สมฺปชาโนฯ

จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา มนาปํ รูปํ นาภิคิชฺฌติ นาภิหํสติ [นาภิปิหยติ (สฺยา.) มหานิ. ๙๐] น ราคํ ชเนติฯ ตสฺส ฐิโตว กาโย โหติ, ฐิตํ จิตฺตํ อชฺฌตฺตํ สุสณฺฐิตํ สุวิมุตฺตํฯ จกฺขุนา โข ปเนว

รูปํ ทิสฺวา อมนาปํ น มงฺกุ โหติ อปฺปติฏฺฐิตจิโตฺต [อปฺปติฏฺฐีนจิโตฺต (สฺยา.)] อลีนมนโส [อาทีนมนโส (สฺยา.) มหานิ. ๙๐] อพฺยาปนฺนเจตโสฯ ตสฺส ฐิโตว กาโย โหติ ฐิตํ จิตฺตํ อชฺฌตฺตํ สุสณฺฐิตํ สุวิมุตฺตํฯ โสเตน สทฺทํ สุตฺวา…เป…. ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา… ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา… กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา… มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย มนาปํ นาภิคิชฺฌติ นาภิหํสติ น ราคํ ชเนติฯ ตสฺส ฐิโตว กาโย โหติ ฐิตํ จิตฺตํ อชฺฌตฺตํ สุสณฺฐิตํ สุวิมุตฺตํฯ มนสาเยว โข ปน ธมฺมํ วิญฺญาย อมนาปํ น มงฺกุ โหติฯ อปฺปติฏฺฐิตจิโตฺต อลีนมนโส อพฺยาปนฺนเจตโส ตสฺส ฐิโตว กาโย โหติ ฐิตํ จิตฺตํ อชฺฌตฺตํ สุสณฺฐิตํ สุวิมุตฺตํฯ

จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา มนาปามนาเปสุ รูเปสุ ฐิโตว กาโย โหติ ฐิตํ จิตฺตํ อชฺฌตฺตํ สุสณฺฐิตํ สุวิมุตฺตํฯ โสเตน สทฺทํ สุตฺวา…เป…. มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย มนาปามนาเปสุ ธเมฺมสุ ฐิโตว กาโย โหติ ฐิตํ จิตฺตํ อชฺฌตฺตํ สุสณฺฐิตํ สุวิมุตฺตํฯ

จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา รชนีเย น รชฺชติ, ทุสฺสนีเย [โทสนีเย (สฺยา. ก.) มหานิ. ๙๐] น ทุสฺสติ, โมหนีเย น มุยฺหติ, โกปนีเย น กุปฺปติ, มทนีเย น มชฺชติ, กิเลสนีเย น กิลิสฺสติฯ โสเตน สทฺทํ สุตฺวา…เป…. มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย รชนีเย น รชฺชติ, ทุสฺสนีเย น ทุสฺสติ, โมหนีเย น มุยฺหติ, โกปนีเย น กุปฺปติ, มทนีเย น มชฺชติ, กิเลสนีเย น กิลิสฺสติฯ

ทิเฏฺฐ ทิฏฺฐมโตฺต, สุเต สุตมโตฺต, มุเต มุตมโตฺต, วิญฺญาเต วิญฺญาตมโตฺตฯ ทิเฏฺฐ น ลิมฺปติ, สุเต น ลิมฺปติ, มุเต น ลิมฺปติ, วิญฺญาเต น ลิมฺปติฯ ทิเฏฺฐ อนูปโย [อนุปโย (สฺยา.), อนุสโย (ก.) มหานิ. ๙๐] อนปาโย อนิสฺสิโต อปฺปฏิพโทฺธ วิปฺปมุโตฺต วิสญฺญุโตฺต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรติฯ สุเต…เป…. มุเต … วิญฺญาเต อนูปโย [อนุปโย (สฺยา.), อนุสโย (ก.) มหานิ. ๙๐] อนปาโย อนิสฺสิโต อปฺปฏิพโทฺธ วิปฺปมุโตฺต วิสญฺญุโตฺต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรติฯ

สํวิชฺชติ ภควโต จกฺขุ, ปสฺสติ ภควา จกฺขุนา รูปํ, ฉนฺทราโค ภควโต นตฺถิ, สุวิมุตฺตจิโตฺต ภควาฯ สํวิชฺชติ ภควโต โสตํ, สุณาติ ภควา โสเตน สทฺทํ, ฉนฺทราโค ภควโต นตฺถิ, สุวิมุตฺตจิโตฺต ภควาฯ สํวิชฺชติ ภควโต ฆานํ, ฆายติ ภควา ฆาเนน คนฺธํ, ฉนฺทราโค ภควโต นตฺถิ, สุวิมุตฺตจิโตฺต ภควาฯ สํวิชฺชติ ภควโต ชิวฺหา, สายติ ภควา ชิวฺหาย รสํ, ฉนฺทราโค ภควโต นตฺถิ, สุวิมุตฺตจิโตฺต ภควาฯ สํวิชฺชติ ภควโต กาโย, ผุสติ ภควา กาเยน โผฏฺฐพฺพํ, ฉนฺทราโค ภควโต นตฺถิ, สุวิมุตฺตจิโตฺต ภควาฯ สํวิชฺชติ ภควโต มโน, วิชานาติ ภควา มนสา ธมฺมํ, ฉนฺทราโค ภควโต นตฺถิ, สุวิมุตฺตจิโตฺต ภควาฯ

จกฺขุ รูปารามํ รูปรตํ รูปสมฺมุทิตํ, ตํ ภควโต [ภควตา (สฺยา.) มหานิ. ๙๐] ทนฺตํ คุตฺตํ รกฺขิตํ สํวุตํ; ตสฺส จ สํวราย ธมฺมํ เทเสติฯ โสตํ สทฺทารามํ สทฺทรตํ…เป…. ฆานํ คนฺธารามํ คนฺธรตํ… ชิวฺหา รสารามา รสรตา รสสมฺมุทิตา, สา ภควโต ทนฺตา คุตฺตา รกฺขิตา สํวุตา; ตสฺส จ สํวราย ธมฺมํ เทเสติฯ กาโย โผฏฺฐพฺพาราโม โผฏฺฐพฺพรโต โผฏฺฐพฺพสมฺมุทิโต… มโน ธมฺมาราโม ธมฺมรโต ธมฺมสมฺมุทิโต, โส ภควโต ทโนฺต คุโตฺต รกฺขิโต สํวุโต; ตสฺส จ สํวราย ธมฺมํ เทเสติ –

“ทนฺตํ นยนฺติ สมิติํ, ทนฺตํ ราชาภิรูหติ;
ทโนฺต เสโฎฺฐ มนุเสฺสสุ, โยติวากฺยํ ติติกฺขติฯ

“วรมสฺสตรา ทนฺตา, อาชานียา จ [อาชานิยาว (สฺยา.) ธ. ป. ๓๒๒] สินฺธวา;

กุญฺชรา จ [กุญฺชราว (สฺยา.)] มหานาคา, อตฺตทนฺโต ตโต วรํฯ

“น หิ เอเตหิ ยาเนหิ, คเจฺฉยฺย อคตํ ทิสํ;
ยถาตฺตนา สุทเนฺตน, ทนฺโต ทเนฺตน คจฺฉติฯ

“วิธาสุ น วิกมฺปนฺติ, วิปฺปมุตฺตา ปุนพฺภวา;
ทนฺตภูมึ อนุปฺปตฺตา, เต โลเก วิชิตาวิโนฯ

“ยสฺสินฺทฺริยานิ ภาวิตานิ, อชฺฌตฺตญฺจ พหิทฺธา จ สพฺพโลเก;
นิพฺพิชฺฌ อิมํ ปรญฺจ โลกํ, กาลํ กงฺขติ ภาวิโต ส ทนฺโต”ติ [สุทโนฺตติ (สฺยา.) สุ. นิ. ๕๒๑; มหานิ. ๙๐]ฯ

เอวํ ภควา ภาวิตโตฺตติฯ

มญฺญามิ ตํ เวทคู ภาวิตตฺตํ, กุโต นุ ทุกฺขา สมุทาคตา อิเมติฯ **กุโต นู**ติ สํสยปุจฺฉา วิมติปุจฺฉา เทฺวฬฺหกปุจฺฉา อเนกํสปุจฺฉา – “เอวํ นุ โข, น นุ โข, กึ นุ โข, กถํ นุ โข”ติ – กุโต นุฯ **ทุกฺขา**ติ ชาติทุกฺขํ, ชราทุกฺขํ, พฺยาธิทุกฺขํ, มรณทุกฺขํ, โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสทุกฺขํ, พฺยสนํ ทุกฺขํ, เนรยิกํ ทุกฺขํ, ติรจฺฉานโยนิกํ ทุกฺขํ, เปตฺติวิสยิกํ ทุกฺขํ, มานุสิกํ ทุกฺขํ, คโพฺภกฺกนฺติมูลกํ ทุกฺขํ, คพฺภฎฺฐิติมูลกํ ทุกฺขํ, คพฺภวุฎฺฐานมูลกํ ทุกฺขํ, ชาตสฺสูปนิพนฺธกํ ทุกฺขํ, ชาตสฺส ปราเธยฺยกํ ทุกฺขํ, อตฺตูปกฺกมํ ทุกฺขํ, ปรูปกฺกมํ ทุกฺขํ, ทุกฺขทุกฺขํ, สงฺขารทุกฺขํ, วิปริณามทุกฺขํ , จกฺขุโรโค โสตโรโค ฆานโรโค ชิวฺหาโรโค กายโรโค สีสโรโค กณฺณโรโค มุขโรโค ทนฺตโรโค กาโส สาโส ปินาโส ฑาโห ชโร กุจฺฉิโรโค มุจฺฉา ปกฺขนฺทิกา สูลา วิสูจิกา กุฎฺฐํ คโณฺฑ กิลาโส โสโส อปมาโร ททฺทุ กณฺฑุ กจฺฉุ รขสา วิตจฺฉิกา โลหิตปิตฺตํ มธุเมโห อํสา ปิฬกา ภคนฺทลา ปิตฺตสมุฎฺฐานา อาพาธา เสมฺหสมุฎฺฐานา อาพาธา วาตสมุฎฺฐานา อาพาธา สนฺนิปาติกา อาพาธา อุตุปริณามชา อาพาธา วิสมปริหารชา อาพาธา โอปกฺกมิกา อาพาธา กมฺมวิปากชา อาพาธา สีตํ อุณฺหํ ชิฆจฺฉา ปิปาสา อุจฺจาโร ปสฺสาโว ฑํสมกสวาตาตปสรีสปสมฺผสฺสํ ทุกฺขํ, มาตุมรณํ ทุกฺขํ , ปิตุมรณํ ทุกฺขํ, ภาตุมรณํ ทุกฺขํ, ภคินิมรณํ ทุกฺขํ, ปุตฺตมรณํ ทุกฺขํ, ธีตุมรณํ ทุกฺขํ, ญาติพฺยสนํ ทุกฺขํ, โรคพฺยสนํ ทุกฺขํ, โภคพฺยสนํ ทุกฺขํ, สีลพฺยสนํ ทุกฺขํ, ทิฎฺฐิพฺยสนํ ทุกฺขํ; เยสํ ธมฺมานํ อาทิโต สมุทาคมนํ ปญฺญายติ, อตฺถงฺคมโต นิโรโธ ปญฺญายติ, กมฺมสนฺนิสฺสิโต วิปาโก, วิปากสนฺนิสฺสิตํ กมฺมํ, นามสนฺนิสฺสิตํ รูปํ, รูปสนฺนิสฺสิตํ นามํ, ชาติยา อนุคตํ, ชราย อนุสฎํ, พฺยาธินา อภิภูตํ, มรเณน อพฺภาหตํ, ทุเกฺข ปติฎฺฐิตํ, อตาณํ อเลณํ อสรณํ อสรณีภูตํ – อิเม วุจฺจนฺติ ทุกฺขาฯ อิเม ทุกฺขา กุโต สมุทาคตา กุโต ชาตา กุโต สญฺชาตา กุโต นิพฺพตฺตา กุโต อภินิพฺพตฺตา กุโต ปาตุภูตา กึนิทานา กึสมุทยา กึชาติกา กึปภวาติ, อิเมสํ ทุกฺขานํ มูลํ ปุจฺฉติ เหตุํ ปุจฺฉติ นิทานํ ปุจฺฉติ สมฺภวํ ปุจฺฉติ ปภวํ ปุจฺฉติ สมุฎฺฐานํ ปุจฺฉติ อาหารํ ปุจฺฉติ อารมฺมณํ ปุจฺฉติ ปจฺจยํ ปุจฺฉติ สมุทยํ ปุจฺฉติ ปปุจฺฉติ ยาจติ อเชฺฌสติ ปสาเทตีติ – กุโต นุ ทุกฺขา สมุทาคตา อิเมฯ

เย เกจิ โลกสฺมิมเนกรูปาติฯ **เย เกจี**ติ สเพฺพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ อเสสํ นิเสฺสสํ ปริยาทิยนวจนเมตํ – เย เกจีติฯ **โลกสฺมิ**นฺติ อปายโลเก มนุสฺสโลเก เทวโลเก ขนฺธโลเก ธาตุโลเก อายตนโลเกฯ **อเนกรูปา**ติ อเนกวิธา นานาปฺปการา ทุกฺขาติ – เย เกจิ โลกสฺมิมเนกรูปาฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

“ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พฺรูหิ เมตํ, [อิจฺจายสฺมา เมตฺตคู]
มญฺญามิ ตํ เวทคู ภาวิตตฺตํ;
กุโต นุ ทุกฺขา สมุทาคตา อิเม, เย เกจิ โลกสฺมิมเนกรูปา”ติฯ

๑๙. **ทุกฺขสฺส เว มํ ปภวํ อปุจฺฉสิ, [เมตฺตคูติ ภควา]**
ตํ เต ปวกฺขามิ ยถา ปชานํ;
อุปธินิทานา ปภวนฺติ ทุกฺขา, เย เกจิ โลกสฺมิมเนกรูปาฯ

ทุกฺขสฺส เว มํ ปภวํ อปุจฺฉสีติฯ **ทุกฺขสฺสา**ติ ชาติทุกฺขสฺส ชราทุกฺขสฺส พฺยาธิทุกฺขสฺส มรณทุกฺขสฺส โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสทุกฺขสฺสฯ **ปภวํ อปุจฺฉสี**ติ ทุกฺขสฺส มูลํ ปุจฺฉสิ เหตุํ ปุจฺฉสิ นิทานํ ปุจฺฉสิ สมฺภวํ ปุจฺฉสิ ปภวํ ปุจฺฉสิ สมุฏฺฐานํ ปุจฺฉสิ อาหารํ ปุจฺฉสิ อารมฺมณํ ปุจฺฉสิ ปจฺจยํ ปุจฺฉสิ สมุทยํ ปุจฺฉสิ ยาจสิ อชฺเฌสสิ ปสาเทสีติ – ทุกฺขสฺส เว มํ ปภวํ อปุจฺฉสิฯ **เมตฺตคู**ติ ภควา ตํ พฺราหฺมณํ นาเมน อาลปติฯ **ภควา**ติ คารวาธิวจนเมตํ…เป.… สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติ – เมตฺตคูติ ภควาฯ

ตํ เต ปวกฺขามิ ยถา ปชานนฺติฯ **ต**นฺติ ทุกฺขสฺส มูลํ ปวกฺขามิ เหตุํ ปวกฺขามิ นิทานํ ปวกฺขามิ สมฺภวํ ปวกฺขามิ ปภวํ ปวกฺขามิ สมุฏฺฐานํ ปวกฺขามิ อาหารํ ปวกฺขามิ อารมฺมณํ ปวกฺขามิ ปจฺจยํ ปวกฺขามิ สมุทยํ ปวกฺขามิ อาจิกฺขิสฺสามิ เทเสสฺสามิ ปญฺญเปสฺสามิ ปฏฺฐเปสฺสามิ วิวริสฺสามิ วิภชิสฺสามิ อุตฺตานีกริสฺสามิ ปกาเสสฺสามีติ – ตํ เต ปวกฺขามิฯ **ยถา ปชาน**นฺติ ยถา ปชานนฺโต อาชานนฺโต วิชานนฺโต ปฏิวิชานนฺโต ปฏิวิชฺฌนฺโตฯ น อิติหีติหํ น อิติกิราย น ปรมฺปราย น ปิฏกสมฺปทาย [น ปิฏกสมฺปทาเนน (ก.) มหานิ. ๑๕๖] น ตกฺกเหตุ น นยเหตุ น อาการปริวิตกฺเกน น ทิฏฺฐินิชฺฌานกฺขนฺติยา สามํ สยมภิญฺญาตํ อตฺตปจฺจกฺขธมฺมํ ตํ กถยิสฺสามีติ – ตํ เต ปวกฺขามิ ยถา ปชานํฯ

อุปธินิทานา ปภวนฺติ ทุกฺขาติฯ **อุปธี**ติ ทส อุปธี – ตณฺหูปธิ, ทิฏฺฐูปธิ, กิเลสูปธิ, กมฺมูปธิ, ทุจฺจริตูปธิ, อาหารูปธิ, ปฏิฆูปธิ, จตสฺโส อุปาทินฺนธาตุโย อุปธี, ฉ อชฺฌตฺติกานิ อายตนานิ อุปธี, ฉ วิญฺญาณกายา อุปธี, สพฺพมฺปิ ทุกฺขํ ทุกฺขมนฏฺฐน [ทุกฺขเฏฺฐน (สฺยา.)] อุปธิฯ อิเม วุจฺจนฺติ ทส อุปธีฯ **ทุกฺขา**ติ ชาติทุกฺขํ ชราทุกฺขํ พฺยาธิทุกฺขํ มรณทุกฺขํ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสทุกฺขํ เนรยิกํ ทุกฺขํ…เป.… ทิฏฺฐิพฺยสนํ ทุกฺขํฯ เยสํ ธมฺมานํ อาทิโต สมุทาคมนํ ปญฺญายติ, อตฺถงฺคมโต นิโรโธ ปญฺญายติ, กมฺมสนฺนิสฺสิโต วิปาโก, วิปากสนฺนิสฺสิตํ กมฺมํ, นามสนฺนิสฺสิตํ รูปํ, รูปสนฺนิสฺสิตํ นามํ, ชาติยา อนุคตํ, ชราย อนุสฏํ, พฺยาธินา อภิภูตํ, มรเณน อพฺภาหตํ, ทุกฺเข ปติฏฺฐิตํ, อตาณํ อเลณํ อสรณํ อสรณีภูตํ – อิเม วุจฺจนฺติ ทุกฺขาฯ อิเม ทุกฺขา อุปธินิทานา อุปธิเหตุกา อุปธิปจฺจยา อุปธิการณา โหนฺติ ปภวนฺติ สมฺภวนฺติ ชายนฺติ สญฺชายนฺติ นิพฺพตฺตนฺติ ปาตุภวนฺตีติ – อุปธินิทานา ปภวนฺติ ทุกฺขาฯ

เย เกจิ โลกสฺมิมเนกรูปาติฯ **เย เกจี**ติ สเพฺพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ อเสสํ นิสฺเสสํ ปริยาทิยนวจนเมตํ – เย เกจีติฯ **โลกสฺมิ**นฺติ อปายโลเก มนุสฺสโลเก เทวโลเก ขนฺธโลเก ธาตุโลเก อายตนโลเกฯ **อเนกรูปา**ติ อเนกวิธา นานปฺปการา ทุกฺขาติ – เย เกจิ โลกสฺมิมเนกรูปาฯ เตนาห ภควา –

“ทุกฺขสฺส เว มํ ปภวํ อปุจฺฉสิ, [เมตฺตคูติ ภควา]
ตํ เต ปวกฺขามิ ยถา ปชานํ;
อุปธินิทานา ปภวนฺติ ทุกฺขา, เย เกจิ โลกสฺมิมเนกรูปา”ติฯ

๒๐. โย เว อวิทฺวา อุปธึ กโรติ, ปุนปฺปุนํ ทุกฺขมุเปติ มโนฺท;
ตสฺมา ปชานํ อุปธึ น กยิรา, ทุกฺขสฺส ชาติปฺปภวานุปสฺสีฯ

โย เว อวิทฺวา อุปธึ กโรตีติฯ **โย**ติ โย ยาทิโส ยถายุตฺโต ยถาวิหิโต ยถาปกาโร ยํ ฐานปฺปตฺโต ยํธมฺมสมนฺนาคโต ขตฺติโย วา พฺราหฺมโณ วา เวสฺโส วา สุทฺโท วา คหฏฺฐ วา ปพฺพชิโต วา เทโว วา มนุสฺโส วาฯ **อวิทฺวา**ติ อวิชฺชาคโต อญฺญาณี อวิภาวี ทุปฺปญฺโญฯ **อุปธึ กโรตี**ติ ตณฺหูปธึ กโรติ, ทิฏฺฐูปธึ กโรติ, กิเลสูปธึ กโรติ, กมฺมูปธึ กโรติ, ทุจฺจริตูปธึ กโรติ, อาหารูปธึ กโรติ, ปฏิฆูปธึ กโรติ, จตโสฺส อุปาทินฺนธาตุโย อุปธี กโรติ, ฉ อชฺฌตฺติกานิ อายตนานิ อุปธี กโรติ, ฉ วิญฺญาณกาเย อุปธี กโรติ ชเนติ สญฺชเนติ นิพฺพเตฺตติ อภินิพฺพเตฺตตีติ – อวิทฺวา อุปธึ กโรติฯ

ปุนปฺปุนํ ทุกฺขมุเปติ มโนฺทติ ปุนปฺปุนํ ชาติทุกฺขํ ชราทุกฺขํ พฺยาธิทุกฺขํ มรณทุกฺขํ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสทุกฺขํ เอติ สมุเปติ อุปคจฺฉติ คณฺหาติ ปรามสติ อภินิวิสตีติ – ปุนปฺปุนํ ทุกฺขมุเปติฯ **มโนฺท**ติ มโนฺท โมมูโห อวิทฺวา อวิชฺชาคโต อญฺญาณี อวิภาวี ทุปฺปญฺโญติ – ปุนปฺปุนํ ทุกฺขมุเปติ มโนฺทฯ

ตสฺมา ปชานํ อุปธึ น กยิราติฯ **ตสฺมา**ติ ตํการณา ตํเหตุ ตปฺปจฺจยา ตํนิทานา เอตํ อาทีนวํ สมฺปสฺสมาโน อุปธีสูติ ตสฺมาฯ **ปชานนฺ**ติ ปชานโนฺต อาชานโนฺต วิชานโนฺต ปฏิวิชานโนฺต ปฏิวิชฺฌโนฺต, ‘‘สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา’’ติ ปชานโนฺต อาชานโนฺต วิชานโนฺต ปฏิวิชานโนฺต ปฏิวิชฺฌโนฺต , ‘‘สเพฺพ สงฺขารา ทุกฺขา’’ติ…เป.… ‘‘สเพฺพ ธมฺมา อนตฺตา’’ติ…เป.… ‘‘ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม’’นฺติ ปชานโนฺต อาชานโนฺต วิชานโนฺต ปฏิวิชานโนฺต ปฏิวิชฺฌโนฺตฯ **อุปธึ น กยิรา**ติ ตณฺหูปธึ น กเรยฺย, ทิฏฺฐูปธึ น กเรยฺย, กิเลสูปธึ น กเรยฺย, ทุจฺจริตูปธึ น กเรยฺย, อาหารูปธึ น กเรยฺย, ปฏิฆูปธึ น กเรยฺย, จตโสฺส อุปาทินฺนธาตุโย อุปธี น กเรยฺย, ฉ อชฺฌตฺติกานิ อายตนานิ อุปธี น กเรยฺย, ฉ วิญฺญาณกาเย อุปธี น กเรยฺย, น ชเนยฺย น สญฺชเนยฺย น นิพฺพเตฺตยฺย นาภินิพฺพเตฺตยฺยาติ – ตสฺมา ปชานํ อุปธึ น กยิราฯ

ทุกฺขสฺสาติ ชาติทุกฺขสฺส ชราทุกฺขสฺส พฺยาธิทุกฺขสฺส มรณทุกฺขสฺส โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสทุกฺขสฺสฯ **ปภวานุปสฺสี**ติ ทุกฺขสฺส มูลานุปสฺสี เหตานุปสฺสี นิทานานุปสฺสี สมฺภวานุปสฺสี ปภวานุปสฺสี สมุฏฺฐานานุปสฺสี อาหารานุปสฺสี อารมฺมณานุปสฺสี ปจฺจยานุปสฺสี สมุทยานุปสฺสีฯ อนุปสฺสนา วุจฺจติ ญาณํฯ ยา ปญฺญา ปชานนา…เป.… อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิฯ อิมาย อนุปสฺสนาย ปญฺญาย อุเปโต โหติ สมุเปโต อุปาคโต สมุปาคโต อุปปโนฺน สมุปปโนฺน สมนฺนาคโตฯ โส วุจฺจติ อนุปสฺสีติ – ทุกฺขสฺส ชาติปฺปภวานุปสฺสีฯ เตนาห ภควา –

‘‘โย เว อวิทฺวา อุปธึ กโรติ, ปุนปฺปุนํ ทุกฺขมุเปติ มโนฺท;
ตสฺมา ปชานํ อุปธึ น กยิรา, ทุกฺขสฺส ชาติปฺปภวานุปสฺสี’’ติฯ

๒๑. ยํ ตํ อปุจฺฉิมฺห อกิตฺตยี โน, อญฺญํ ตํ ปุจฺฉาม ตทิงฺฆ พฺรูหิ;
กถํ นุ ธีรา วิตรนฺติ โอฆํ, ชาตึ ชรํ โสกปริทฺทวญฺจ;

ตํ เม มุนี สาธุ วิยากโรหิ, ตถา หิ เต วิทิโต เอส ธโมฺมฯ

ยํ ตํ อปุจฺฉิมฺห อกิตฺตยี โนติ ยํ ตํ อปุจฺฉิมฺห อยาจิมฺห อเชฺฌสิมฺห ปสาทยิมฺหฯ **อกิตฺตยี โน**ติ กิตฺติตํ [อกิตฺติ ตํ (สฺยา.) เอวมีทิเสสุ ปเทสุ อตีตวิภตฺติวเสน มหานิ. ๑๑๐] ปกิตฺติตํ อาจิกฺขิตํ เทสิตํ ปญฺญปิตํ [ปญฺญาปิตํ (ก.)] ปฏฺฐปิตํ วิวริตํ วิภตฺตํ อุตฺตานีกตํ ปกาสิตนฺติ – ยํ ตํ อปุจฺฉิมฺห อกิตฺตยี โนฯ

อญฺญํ ตํ ปุจฺฉาม ตทิงฺฆ พฺรูหีติ อญฺญํ ตํ ปุจฺฉาม, อญฺญํ ตํ ยาจาม, อญฺญํ ตํ อเชฺฌสาม, อญฺญํ ตํ ปสาเทม, อุตฺตริ ตํ ปุจฺฉามฯ **ตทิงฺฆ พฺรูหี**ติ อิงฺฆ พฺรูหิ อาจิกฺขาหิ เทเสหิ ปญฺญเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวราหิ วิภชาหิ อุตฺตานีกโรหิ ปกาเสหีติ – อญฺญํ ตํ ปุจฺฉาม ตทิงฺฆ พฺรูหิฯ

กถํ นุ ธีรา วิตรนฺติ โอฆํ, ชาตึ ชรํ โสกปริทฺทวญฺจาติฯ **กถํ นุ**ติ สํสยปุจฺฉา วิมติปุจฺฉา เทฺวฬฺหกปุจฺฉา อเนกํสปุจฺฉา – ‘‘เอวํ นุ โข, นนุ โข, กึ นุ โข, กถํ นุ โข’’ติ – กถํ นุฯ **ธีรา**ติ ธีรา ปณฺฑิตา ปญฺญวนฺโต พุทฺธิมนฺโต ญาณิโน วิภาวิโน เมธาวิโน ฯ **โอฆ**นฺติ กาโมฆํ ภโวฆํ ทิโฏฺฐฆํ อวิโชฺชฆํฯ **ชาตี**ติ ยา เตสํ เตสํ สตฺตานํ ตมฺหิ ตมฺหิ สตฺตนิกาเย ชาติ สญฺชาติ โอกฺกนฺติ นิพฺพตฺติ อภินิพฺพตฺติ ขนฺธานํ ปาตุภาโว อายตนานํ ปฏิลาโภฯ **ชรา**ติ ยา เตสํ เตสํ สตฺตานํ ตมฺหิ ตมฺหิ สตฺตนิกาเย ชรา ชีรณตา ขณฺฑิจฺจํ ปาลิจฺจํ วลิตฺตจตา อายุโน สํหานิ อินฺทฺริยานํ ปริปาโกฯ **โสโก**ติ ญาติพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส โภคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส โรคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส สีลพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส ทิฏฺฐิพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส อญฺญตรญฺญตเรน พฺยสเนน วา สมนฺนาคตสฺส อญฺญตรญฺญตเรน ทุกฺขธเมฺมน วา ผุฏฺฐสฺส โสโก โสจนา โสจิตตฺตํ อโนฺตโสโก อโนฺตปริโสโก อโนฺตฑาโห อโนฺตปริฑาโห เจตโส ปริชฺฌายนา โทมนสฺสํ โสกสลฺลํฯ **ปริเทโว**ติ ญาติพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส โภคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส โรคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส สีลพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส ทิฏฺฐิพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส อญฺญตรญฺญตเรน พฺยสเนน วา สมนฺนาคตสฺส อญฺญตรญฺญตเรน ทุกฺขธเมฺมน วา ผุฏฺฐสฺส อาเทโว ปริเทโว อาเทวนา ปริเทวนา อาเทวิตตฺตํ ปริเทวิตตฺตํ วาจา ปลาโป [ลาโป ปลาโป (สฺยา.) ธมฺมสงฺคณิเย] วิปฺปลาโป ลาลโปฺป ลาลปฺปนา ลาลปฺปิตตฺตํ [ลาลปฺปายนา ลาลปฺปายิตตฺตํ (พหูสุ) ชราสุตฺตนิเทฺทสฏฺฐกถา โอโลเกตพฺพา]ฯ

กถํ นุ ธีรา วิตรนฺติ โอฆํ, ชาตึ ชรํ โสกปริทฺทวญฺจาติ ธีรา กถํ โอฆญฺจ ชาติญฺจ ชรญฺจ โสกญฺจ ปริเทวญฺจ ตรนฺติ อุตฺตรนฺติ ปตรนฺติ สมติกฺกมนฺติ วีติวตฺตนฺตีติ – กถํ นุ ธีรา วิตรนฺติ โอฆํ, ชาตึ ชรํ โสกปริทฺทวญฺจฯ

ตํ เม มุนี สาธุ วิยากโรหีติฯ **ต**นฺติ ยํ ปุจฺฉามิ ยํ ยาจามิ ยํ อเชฺฌสามิ ยํ ปสาเทมิฯ **มุนี**ติ โมนํ วุจฺจติ ญาณํ ฯ ยา ปญฺญา ปชานนา…เป…. อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิฯ ภควา เตน ญาเณน สมนฺนาคโต มุนิ โมนปฺปโตฺตฯ ตีณิ โมเนยฺยานิ – กายโมเนยฺยํ วจีโมเนยฺยํ มโนโมเนยฺยํฯ

กตมํ กายโมเนยฺยํ? ติวิธานํ กายทุจฺจริตานํ ปหานํ กายโมเนยฺยํฯ ติวิธํ กายสุจริตํ กายโมเนยฺยํฯ กายารมฺมเณ ญาณํ กายโมเนยฺยํฯ กายปริญฺญา กายโมเนยฺยํฯ ปริญฺญาสหคโต มโคฺค กายโมเนยฺยํฯ กาเย ฉนฺทราคสฺส ปหานํ กายโมเนยฺยํฯ กายสงฺขารนิโรโธ จตุตฺถชฺฌานสมาปตฺติ กายโมเนยฺยํฯ อิทํ กายโมเนยฺยํฯ

กตมํ วจีโมเนยฺยํ? จตุพฺพิธานํ วจีทุจฺจริตานํ ปหานํ วจีโมเนยฺยํฯ จตุพฺพิธํ วจีสุจริตํ วจีโมเนยฺยํฯ วาจารมฺมเณ ญาณํ วจีโมเนยฺยํฯ วาจาปริญฺญา วจีโมเนยฺยํฯ ปริญฺญาสหคโต ม

โคฺค วจีโมเนยฺยํฯ วาจาย ฉนฺทราคสฺส ปหานํ วจีโมเนยฺยํฯ วจีสงฺขารนิโรโธ ทุติยชฺฌานสมาปตฺติ วจีโมเนยฺยํฯ อิทํ วจีโมเนยฺยํฯ

กตมํ มโนโมเนยฺยํ? ติวิธานํ มโนทุจฺจริตานํ ปหานํ มโนโมเนยฺยํฯ ติวิธํ มโนสุจริตํ มโนโมเนยฺยํฯ จิตฺตารมฺมเณ ญาณํ มโนโมเนยฺยํฯ จิตฺตปริญฺญา มโนโมเนยฺยํฯ ปริญฺญาสหคโต มโคฺค มโนโมเนยฺยํฯ จิเตฺต ฉนฺทราคสฺส ปหานํ มโนโมเนยฺยํฯ จิตฺตสงฺขารนิโรโธ สญฺญาเวทยิตนิโรธสมาปตฺติ มโนโมเนยฺยํฯ อิทํ มโนโมเนยฺยํ ฯ

กายมุนิํ วจีมุนิํ [วาจามุนิํ (พหูสุ) อิติวุ. ๖๗], มโนมุนิมนาสวํ;
มุนิํ โมเนยฺยสมฺปนฺนํ, อาหุ สพฺพปฺปหายินํฯ

กายมุนิํ วจีมุนิํ, มโนมุนิมนาสวํ;
มุนิํ โมเนยฺยสมฺปนฺนํ, อาหุ นินฺหาตปาปกนฺติฯ

อิเมหิ ตีหิ โมเนยฺเยหิ ธเมฺมหิ สมนฺนาคตาฯ ฉ มุนิโน [มุนโย (สฺยา.) มหานิ. ๑๔] – อคารมุนิโน, อนคารมุนิโน, เสขมุนิโน [เสกฺขมุนิโน (สฺยา. ก.)], อเสขมุนิโน, ปเจฺจกมุนิโน มุนิมุนิโนติฯ กตเม อคารมุนิโน? เย เต อคาริกา ทิฎฺฐปทา วิญฺญาตสาสนา – อิเม อคารมุนิโนฯ กตเม อนคารมุนิโน? เย เต ปพฺพชิตา ทิฎฺฐปทา วิญฺญาตสาสนา – อิเม อนคารมุนิโนฯ สตฺต เสขา เสขมุนิโนฯ อรหเนฺต อเสขมุนิโนฯ ปเจฺจกสมฺพุทฺธา ปเจฺจกมุนิโนฯ ตถาคตา อรหเนฺต สมฺมาสมฺพุทฺธา มุนิมุนิโนฯ

น โมเนน มุนี [มุนิ (สฺยา. ก.) ธ. ป. ๒๖๘] โหติ, มูฬฺหรูโป อวิทฺทสุ;
โย จ ตุลํว ปคฺคยฺห, วรมาทาย ปณฺฑิโตฯ

ปาปานิ ปริวเชฺชติ, ส มุนี เตน โส มุนิ;
โย มุนาติ อุโภ โลเก, มุนิ เตน ปวุจฺจติฯ

อสตญฺจ สตญฺจ ญตฺวา ธมฺมํ, อชฺฌตฺตํ พหิทฺธา จ สพฺพโลเก;
เทวมนุเสฺสหิ ปูชนีโย [ปูชิโต (สฺยา. ก.) มหานิ. ๑๔], สงฺคชาลมติจฺจ [สงฺค ชาลมติจฺจ, สุ. นิ. ๕๓๒] โส มุนีติฯ

สาธุ วิยากโรหีติ ตํ สาธุ อาจิกฺขาหิ เทเสหิ ปญฺญเปหิ ปฎฺฐเปหิ วิวราหิ วิภชาหิ อุตฺตานีกโรหิ ปกาเสหีติ – ตํ เม มุนี สาธุ วิยากโรหิฯ **ตถา หิ เต วิทิโต เอส ธโมฺม**ติ ตถา หิ เต วิทิโต ตุลิโต ตีริโต วิภูโต วิภาวิโต เอส ธโมฺมติ – ตถา หิ เต วิทิโต เอส ธโมฺมฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

‘‘ยํ ตํ อปุจฺฉิมฺห อกิตฺตยี โน, อญฺญํ ตํ ปุจฺฉาม ตทิงฺฆ พฺรูหิ;
กถํ นุ ธีรา วิตรนฺติ โอฆํ, ชาติํ ชรํ โสกปริทฺทวญฺจ;
ตํ เม มุนี สาธุ วิยากโรหิ, ตถา หิ เต วิทิโต เอส ธโมฺม’’ติฯ

๒๒. **กิตฺตยิสฺสามิ เต ธมฺมํ, [เมตฺตคูติ ภควา]**
ทิเฎฺฐ ธเมฺม อนีติหํ;
ยํ วิทิตฺวา สโต จรํ, ตเร โลเก วิสตฺติกํฯ

กิตฺตยิสฺสามิ เต ธมฺมนฺติฯ **ธมฺมนฺ**ติ อาทิกลฺยาณํ มชฺเฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ, จตฺตาโร สติปฏฺฐาเน, จตฺตาโร สมฺมปฺปธาเน, จตฺตาโร อิทฺธิปาเท , ปญฺจินฺทฺริยานิ, ปญฺจ พลานิ, สตฺต โพชฺฌงฺเค, อริยํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ, นิพฺพานญฺจ, นิพฺพานคามินิญฺจ ปฏิปทํ กิตฺตยิสฺสามิ อาจิกฺขิสฺสามิ เทเสสฺสามิ ปญฺญเปสฺสามิ ปฏฺฐเปสฺสามิ วิวริสฺสามิ วิภชิสฺสามิ อุตฺตานีกริสฺสามิ ปกาสิสฺสามีติ – กิตฺตยิสฺสามิ เต ธมฺมํฯ **เมตฺตคู**ติ ภควา ตํ พฺราหฺมณํ นาเมน อาลปติฯ

ทิเฏฺฐ ธเมฺม อนีติหนฺติฯ **ทิเฏฺฐ ธเมฺม**ติ ทิเฏฺฐ ธเมฺม ญาเต ธเมฺม ตุลิเต ธเมฺม ตีริเต ธเมฺม วิภูเต ธเมฺม วิภาวิเต ธเมฺม สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจาติ…เป.… ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺมนฺติ ทิเฏฺฐ ธเมฺม ญาเต ธเมฺม ตุลิเต ธเมฺม ตีริเต ธเมฺม วิภูเต ธเมฺม วิภาวิเต ธเมฺมติ – เอวมฺปิ ทิเฏฺฐ ธเมฺม กถยิสฺสามิฯ อถ วา, ทุเกฺข ทิเฏฺฐ ทุกฺขํ กถยิสฺสามิ, สมุทเย ทิเฏฺฐ สมุทยํ กถยิสฺสามิ, มเคฺค ทิเฏฺฐ มคฺคํ กถยิสฺสามิ, นิโรเธ ทิเฏฺฐ นิโรธํ กถยิสฺสามีติ – เอวมฺปิ ทิเฏฺฐ ธเมฺม กถยิสฺสามิฯ อถ วา, ทิเฏฺฐ ธเมฺม สนฺทิฏฺฐิกํ อกาลิกํ เอหิปสฺสิกํ โอปเนยฺยิกํ ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺพํ วิญฺญูหีติ – เอวมฺปิ ทิเฏฺฐ ธเมฺม กถยิสฺสามีติ ทิเฏฺฐ ธเมฺมฯ **อนีติหนฺ**ติ น อิติหีติหํ น อิติกิราย น ปรมฺปราย น ปิฏกสมฺปทาย น ตกฺกเหตุ น นยเหตุ น อาการปริวิตเกฺกน น ทิฏฺฐินิชฺฌานกฺขนฺติยา, สามํ สยมภิญฺญาตํ อตฺตปจฺจกฺขธมฺมํ, ตํ กถยิสฺสามีติ – ทิเฏฺฐ ธเมฺม อนีติหํฯ

ยํ วิทิตฺวา สโต จรนฺติ ยํ วิทิตํ กตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา, ‘‘สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา’’ติ วิทิตํ กตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา, ‘‘สเพฺพ สงฺขารา ทุกฺขา’’ติ… ‘‘สเพฺพ ธมฺมา อนตฺตา’’ติ…เป.… ‘‘ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม’’นฺติ วิทิตํ กตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาฯ **สโต**ติ จตูหิ การเณหิ สโต – กาเย กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ ภาเวโนฺต สโต…เป.… โส วุจฺจติ สโตฯ **จรนฺ**ติ จรโนฺต วิหรโนฺต อิริยโนฺต วเตฺตโนฺต ปาเลโนฺต ยเปโนฺต ยาเปโนฺตติ – ยํ วิทิตฺวา สโต จรํฯ

ตเร โลเก วิสตฺติกนฺติ วิสตฺติกา วุจฺจติ ตณฺหาฯ โย ราโค สาราโค…เป.… อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํฯ **วิสตฺติกา**ติ เกนเฏฺฐน วิสตฺติกา? วิสตาติ วิสตฺติกา, วิสาลาติ วิสตฺติกา, วิสฏาติ วิสตฺติกา, วิสมาติ วิสตฺติกา, วิสกฺกตีติ วิสตฺติกา, วิสํหรตีติ วิสตฺติกา, วิสํวาทิกาติ วิสตฺติกา, วิสมูลาติ วิสตฺติกา, วิสผลาติ วิสตฺติกา, วิสปริโภคาติ วิสตฺติกา, วิสาลา วา ปน สา ตณฺหา รูเป สเทฺท คเนฺธ รเส โผฏฺฐเพฺพ กุเล คเณ อาวาเส ลาเภ ยเส ปสํสาย สุเข จีวเร ปิณฺฑปาเต เสนาสเน คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเร กามธาตุยา รูปธาตุยา อรูปธาตุยา กามภเว รูปภเว อรูปภเว สญฺญาภเว อสญฺญาภเว เนวสญฺญานาสญฺญาภเว เอกโวการภเว จตุโวการภเว ปญฺจโวการภเว อตีเต อนาคเต ปจฺจุปฺปเนฺน ทิฏฺฐสุตมุตวิญฺญาตเพฺพสุ ธเมฺมสุ วิสฏา วิตฺถตาติ วิสตฺติกาฯ **โลเก**ติ อปายโลเก มนุสฺสโลเก เทวโลเก ขนฺธโลเก ธาตุโลเก อายตนโลเกฯ **ตเร โลเก วิสตฺติกนฺ**ติ โลเก เวสา วิสตฺติกา [ยา สา โลเก วิสตฺติกา (สฺยา.) กามสุตฺตนิเทฺทสฏฺฐกถา โอโลเกตพฺพา], โลเก เวตํ วิสตฺติกํ สโต ตเรยฺย อุตฺตเรยฺย ปตเรยฺย สมติกฺกเมยฺย วีติวเตฺตยฺยาติ – ตเร โลเก วิสตฺติกํฯ เตนาห ภควา –

‘‘กิตฺตยิสฺสามิ เต ธมฺมํ, [เมตฺตคูติ ภควา]
ทิเฏฺฐ ธเมฺม อนีติหํ;
ยํ วิทิตฺวา สโต จรํ, ตเร โลเก วิสตฺติก’’นฺติฯ

๒๓. **ตญฺจาหํ อภินนฺทามิ, มเหสิ ธมฺมมุตฺตมํ;**

ยํ วิทิตฺวา สโต จรํ, ตเร โลเก วิสตฺติกํฯ

ตญฺจาหํ อภินนฺทามีติฯ **ต**นฺติ ตุยฺหํ วจนํ พฺยปฺปถํ [พฺยปถํ (สฺยา. ก.)] เทสนํ อนุสาสนํ อนุสิฏฺฐํ [เทสนํ อนุสนฺธิ (สฺยา.)]ฯ นนฺทามีติ อภินนฺทามิ โมทามิ อนุโมทามิ อิจฺฉามิ สาทิยามิ ยาจามิ ปตฺถยามิ ปิหยามิ อภิชปฺปามีติ – ตญฺจาหํ อภินนฺทามิฯ

มเหสิ ธมฺมมุตฺตมนฺติฯ **มเหสี**ติ กึ มเหสิ ภควา, มหนฺตํ สีลกฺขนฺธํ เอสี คเวสี [เอสิ คเวสิ (สฺยา.) มหานิ. ๑๕๐] ปริเยสีติ มเหสิ, มหนฺตํ สมาธิกฺขนฺธํ…เป.… มหนฺตํ ปญฺญากฺขนฺธํ… มหนฺตํ วิมุตฺติกฺขนฺธํ… มหนฺตํ วิมุตฺติญาณทสฺสนกฺขนฺธํ เอสี คเวสี ปริเยสีติ มเหสิ, มหโต ตโมกายสฺส ปทาลนํ เอสี คเวสี ปริเยสีติ มเหสิ, มหโต วิปลฺลาสสฺส ปเภทนํ เอสี คเวสี ปริเยสีติ มเหสิ, มหโต ตณฺหาสลฺลสฺส อพฺพหนํ [อพฺพูหนํ (พหูสุ), อพฺพูหํ (สี. อฏฺฐ.)] เอสี คเวสี ปริเยสีติ มเหสิ, มหโต ทิฏฺฐิสงฺฆาตสฺส วินิเวฐนํ เอสี คเวสี ปริเยสีติ มเหสิ, มหโต มานธชสฺส ปปาตนํ เอสี คเวสี ปริเยสีติ มเหสิ, มหโต อภิสงฺขารสฺส วูปสมํ เอสี คเวสี ปริเยสีติ มเหสิ, มหโต โอฆสฺส นิตฺถรณํ เอสี คเวสี ปริเยสีติ มเหสิ, มหโต ภารสฺส นิเกฺขปนํ เอสี คเวสี ปริเยสีติ มเหสิ, มหโต สํสารวฏฺฏสฺส อุปเจฺฉทํ เอสี คเวสี ปริเยสีติ มเหสิ, มหโต สนฺตาปสฺส นิพฺพาปนํ เอสี คเวสี ปริเยสีติ มเหสิ, มหโต ปริฬาหสฺส ปฏิปฺปสฺสทฺธึ เอสี คเวสี ปริเยสีติ มเหสิ, มหโต ธมฺมธชสฺส อุสฺสาปนํ เอสี คเวสี ปริเยสีติ มเหสิ, มหนฺเต สติปฏฺฐาเน…เป.… มหนฺเต สมฺมปฺปธาเน… มหนฺเต อิทฺธิปาเท… มหนฺตานิ อินฺทฺริยานิ… มหนฺตานิ พลานิ… มหนฺเต โพชฺฌงฺเค… มหนฺตํ อริยํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ… มหนฺตํ ปรมตฺถํ อมตํ นิพฺพานํ เอสี คเวสี ปริเยสีติ มเหสิ, มเหสกฺเขหิ สเตฺตหิ เอสิโต คเวสิโต ปริเยสิโต – ''กหํ พุทฺโธ, กหํ ภควา, กหํ เทวเทโว, กหํ นราสโภ''ติ มเหสิฯ **ธมฺมมุตฺตม**นฺติ ธมฺมมุตฺตมํ วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํฯ โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสโคฺค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํฯ **อุตฺตม**นฺติ อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวรํ ธมฺมนฺติ – มเหสิ ธมฺมมุตฺตมํฯ

ยํ วิทิตฺวา สโต จรนฺติ วิทิตํ กตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา, ''สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา''ติ วิทิตํ กตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา, ''สเพฺพ สงฺขารา ทุกฺขา''ติ… ''สเพฺพ ธมฺมา อนตฺตา''ติ…เป.… ''ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม''นฺติ วิทิตํ กตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาฯ **สโต**ติ จตูหิ การเณหิ สโต – กาเย กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ ภาเวโนฺต สโต, เวทนาสุ…เป.… จิเตฺต… ธเมฺมสุ… ธมฺมานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ ภาเวโนฺต สโต… โส วุจฺจติ สโตฯ **จร**นฺติ จรโนฺต วิหรโนฺต อิริยโนฺต วเตฺตโนฺต ปาเลโนฺต ยเปโนฺต ยาเปโนฺตติ – ยํ วิทิตฺวา สโต จรํฯ

ตเร โลเก วิสตฺติกนฺติ วิสตฺติกา วุจฺจติ ตณฺหาฯ โย ราโค สาราโค…เป.… อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํฯ **วิสตฺติกา**ติ เกนเฏฺฐน วิสตฺติกา…เป.… วิสฏา วิตฺถตาติ วิสตฺติกาฯ **โลเก**ติ อปายโลเก…เป.… อายตนโลเกฯ **ตเร โลเก วิสตฺติก**นฺติ โลเก เวสา วิสตฺติกา, โลเก เวตํ วิสตฺติกํ สโต ตเรยฺย อุตฺตเรยฺย ปตเรยฺย สมติกฺกเมยฺย วีติวเตฺตยฺยาติ – ตเร โลเก วิสตฺติกํฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

''ตญฺจาหํ อภินนฺทามิ, มเหสิ ธมฺมมุตฺตมํ;
ยํ วิทิตฺวา สโต จรํ, ตเร โลเก วิสตฺติก''นฺติฯ

๒๔. **ยํ กิญฺจิ สมฺปชานาสิ, [เมตฺตคูติ ภควา]**
อุทฺธํ อโธ ติริยญฺจาปิ มเชฺฌ;
เอเตสุ นนฺทิญฺจ นิเวสนญฺจ, ปนุชฺช วิญฺญาณํ ภเว น ติเฏฺฐฯ

ยํ กิญฺจิ สมฺปชานาสีติ ยํ กิญฺจิ ปชานาสิ อาชานาสิ วิชานาสิ ปฏิวิชานาสิ ปฏิวิชฺฌสีติ – ยํ กิญฺจิ สมฺปชานาสิฯ **เมตฺตคู**ติ ภควา ตํ พฺราหฺมณํ นาเมน อาลปติฯ **ภควา**ติ คารวาธิวจนเมตํ…เป.… สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติ – เมตฺตคูติ ภควาฯ

อุทฺธํ อโธ ติริยญฺจาปิ มชฺเฌติฯ **อุทฺธ**นฺติ อนาคตํ [อุทฺธํ วุจฺจติ อนาคตํ (สฺยา. ก.)]; **อโธ**ติ อตีตํ; **ติริยญฺจาปิ มชฺเฌ**ติ ปจฺจุปฺปนฺนํฯ **อุทฺธ**นฺติ เทวโลโก; **อโธ**ติ นิรยโลโก; **ติริยญฺจาปิ มชฺเฌ**ติ มนุสฺสโลโกฯ อถ วา, **อุทฺธ**นฺติ กุสลา ธมฺมา; **อโธ**ติ อกุสลา ธมฺมา; **ติริยญฺจาปิ มชฺเฌ**ติ อพฺยากตา ธมฺมาฯ **อุทฺธ**นฺติ อรูปธาตุ; **อโธ**ติ กามธาตุ; **ติริยญฺจาปิ มชฺเฌ**ติ รูปธาตุฯ **อุทฺธ**นฺติ สุขา เวทนา; **อโธ**ติ ทุกฺขา เวทนา; **ติริยญฺจาปิ มชฺเฌ**ติ อทุกฺขมสุขา เวทนาฯ **อุทฺธ**นฺติ อุทฺธํ ปาทตลา; **อโธ**ติ อโธ เกสมตฺถกา; **ติริยญฺจาปิ มชฺเฌ**ติ เวมชฺเฌติ – อุทฺธํ อโธ ติริยญฺจาปิ มชฺเฌฯ

เอเตสุ นนฺทิญฺจ นิเวสนญฺจ, ปนุชฺช วิญฺญาณํ ภเว น ติฏฺเฐติ **เอเตสู**ติ อาจิกฺขิเตสุ เทสิเตสุ ปญฺญปิเตสุ ปฏฺฐปิเตสุ วิวริเตสุ วิภชิเตสุ อุตฺตานีกเตสุ ปกาสิเตสุฯ นนฺที วุจฺจติ ตณฺหาฯ โย ราโค สาราโค…เป.… อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํฯ **นิเวสน**นฺติ เทฺว นิเวสนา – ตณฺหานิเวสนา จ ทิฏฺฐินิเวสนา จฯ กตมา ตณฺหา นิเวสนา? ยาวตา ตณฺหาสงฺขาเตน …เป.… อยํ ตณฺหานิเวสนาฯ กตมา ทิฏฺฐินิเวสนา? วีสติวตฺถุกา สกฺกายทิฏฺฐิ …เป.… อยํ ทิฏฺฐินิเวสนาฯ

ปนุชฺช วิญฺญาณนฺติ ปุญฺญาภิสงฺขารสหคตํ วิญฺญาณํ, อปุญฺญาภิสงฺขารสหคตํ วิญฺญาณํ, อาเนญฺชาภิสงฺขารสหคตํ วิญฺญาณํฯ เอเตสุ นนฺทิญฺจ นิเวสนญฺจ อภิสงฺขารสหคตญฺจ วิญฺญาณํ นุชฺช ปนุชฺช นุท ปนุท ชห ปชห วิโนเทหิ พฺยนฺตีกโรหิ อนภาวํ คเมหีติ – เอเตสุ นนฺทิญฺจ นิเวสนญฺจ ปนุชฺช วิญฺญาณํฯ

ภเว น ติฏฺเฐติฯ **ภวา**ติ เทฺว ภวา – กมฺมภโว จ ปฏิสนฺธิโก จ ปุนพฺภโวฯ กตโม กมฺมภโว? ปุญฺญาภิสงฺขาโร อปุญฺญาภิสงฺขาโร อาเนญฺชาภิสงฺขาโร – อยํ กมฺมภโวฯ กตโม ปฏิสนฺธิโก ปุนพฺภโว? ปฏิสนฺธิกา รูปํ เวทนา สญฺญา สงฺขารา วิญฺญาณํ – อยํ ปฏิสนฺธิโก ปุนพฺภโวฯ **ภเว น ติฏฺเฐ**ติ นนฺทิญฺจ นิเวสนญฺจ อภิสงฺขารสหคตํ วิญฺญาณญฺจ กมฺมภวญฺจ ปฏิสนฺธิกญฺจ ปุนพฺภวํ ปชหนฺโต วิโนเทนฺโต พฺยนฺตีกโรนฺโต อนภาวํ คเมนฺโต กมฺมภเว น ติฏฺเฐยฺย ปฏิสนฺธิเก ปุนพฺภเว น ติฏฺเฐยฺย น สนฺติฏฺเฐยฺยาติ – ปนุชฺช วิญฺญาณํ ภเว น ติฏฺเฐฯ เตนาห ภควา –

“ยํ กิญฺจิ สมฺปชานาสิ, [เมตฺตคูติ ภควา]
อุทฺธํ อโธ ติริยญฺจาปิ มชฺเฌ;
เอเตสุ นนฺทิญฺจ นิเวสนญฺจ, ปนุชฺช วิญฺญาณํ ภเว น ติฏฺเฐ”ติฯ

๒๕. **เอวํวิหารี สโต อปฺปมตฺโต,**
ภิกฺขุ จรํ หิตฺวา มมายิตานิ;
ชาติํ ชรํ โสกปริทฺทวญฺจ, อิเธว วิทฺวา ปชเหยฺย ทุกฺขํฯ

เอวํวิหารี สโต อปฺปมตฺโตติฯ **เอวํวิหารี**ติ นนฺทิญฺจ นิเวสนญฺจ อภิสงฺขารสหคตวิญฺญาณญฺจ กมฺมภวญฺจ ปฏิสนฺธิกญฺจ ปุนพฺภวํ ปชหนฺโต วิโนเทนฺโต พฺยนฺตีกโรนฺโต อนภาวํ คเมนฺโตติ – เอวํวิหารีฯ **สโต**ติ จตูหิ การเณหิ สโต – กาเย กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ ภาเว

โนฺต…เป…. โส วุจฺจติ สโตฯ **อปฺปมตฺโต**ติ สกฺกจฺจการี สาตจฺจการี อฏฺฐิตการี อโนลีนวุตฺตี [อโนลีนวุตฺติโก (ก.) มหานิ. ๑๔] อนิกฺขิตฺตจฺฉนฺโท อนิกฺขิตฺตธุโร อปฺปมตฺโต กุสเลสุ ธมฺเมสุ – “กถาหํ [กทาหํ (สฺยา.)] อปริปูรํ วา สีลกฺขนฺธํ ปริปูเรยฺยํ, ปริปูรํ วา สีลกฺขนฺธํ ตตฺถ ตตฺถ ปญฺญาย อนุคฺคเณฺหยฺย”นฺติ โย ตตฺถ ฉนฺโท จ วายาโม จ อุสฺสาโห จ อุโสฺสฬฺหี จ อปฺปฏิวานี [อปฺปฏิวานิ (ก.) มหานิ. ๑๔] จ สติ จ สมฺปชญฺญญฺจ อาตปฺปํ ปธานํ อธิฏฺฐานํ อนุโยโค อปฺปมตฺโต อปฺปมาโท กุสเลสุ ธมฺเมสุฯ “กถาหํ อปริปูรํ วา สมาธิกฺขนฺธํ…เป…. ปญฺญากฺขนฺธํ… วิมุตฺติกฺขนฺธํ… วิมุตฺติญาณทสฺสนกฺขนฺธํ ปริปูเรยฺยํ ปริปูรํ วา วิมุตฺติญาณทสฺสนกฺขนฺธํ ตตฺถ ตตฺถ ปญฺญาย อนุคฺคเณฺหยฺย”นฺติ โย ตตฺถ ฉนฺโท จ วายาโม จ อุสฺสาโห จ อุโสฺสฬฺหี จ อปฺปฏิวานี จ สติ จ สมฺปชญฺญญฺจ อาตปฺปํ ปธานํ อธิฏฺฐานํ อนุโยโค อปฺปมตฺโต อปฺปมาโท กุสเลสุ ธมฺเมสุฯ “กถาหํ อปริญฺญาตํ วา ทุกฺขํ ปริชาเนยฺยํ, อปฺปหีเน วา กิเลเส ปชเหยฺยํ , อภาวิตํ วา มคฺคํ ภาเวยฺยํ, อสจฺฉิกตํ วา นิโรธํ สจฺฉิกเรยฺย”นฺติ โย ตตฺถ ฉนฺโท จ วายาโม จ อุสฺสาโห จ อุโสฺสฬฺหี จ อปฺปฏิวานี จ สติ จ สมฺปชญฺญญฺจ อาตปฺปํ ปธานํ อธิฏฺฐานํ อนุโยโค อปฺปมตฺโต อปฺปมาโท กุสเลสุ ธมฺเมสูติ – เอวํวิหารี สโต อปฺปมตฺโตฯ

ภิกฺขุ* จรํ หิตฺวา มมายิตานี**ติฯ ***ภิกฺขูติ ปุถุชฺชนกลฺยาณโก [กลฺยาณปุถุชฺชโน (สฺยา.), เอวมีทิเสสุ ฐาเนสุ] วา ภิกฺขุ เสโกฺข วา ภิกฺขุฯ **จร**นฺติ จรนฺโต วิหรนฺโต อิริยนฺโต วเตฺตนฺโต ปาเลนฺโต ยเปนฺโต ยาเปนฺโตฯ **มมตฺตา**ติ เทฺว มมตฺตา – ตณฺหามมตฺตญฺจ ทิฏฺฐิมมตฺตญฺจ…เป…. อิทํ ตณฺหามมตฺตํ…เป…. อิทํ ทิฏฺฐิมมตฺตํ… ตณฺหามมตฺตํ ปหาย ทิฏฺฐิมมตฺตํ ปฏินิสฺสชฺชิตฺวา มมเตฺต ชหิตฺวา จชิตฺวา ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวาติ – *ภิกฺขุ* จรํ หิตฺวา มมายิตานิฯ

ชาติํ ชรํ โสกปริทฺทวญฺจ, อิเธว วิทฺวา ปชเหยฺย ทุกฺขนฺติฯ **ชาตี**ติ ยา เตสํ เตสํ สตฺตานํ…เป…. ***ชร***นฺติ ยา เตสํ เตสํ สตฺตานํ…เป…. **โสโก**ติ ญาติพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส…เป…. **ปริเทโว**ติ ญาติพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส…เป…. **อิธา**ติ อิมิสฺสา ทิฏฺฐิยา…เป…. อิมสฺมิํ มนุสฺสโลเกฯ **วิทฺวา**ติ วิชฺชาคโต ญาณี วิภาวี เมธาวีฯ **ทุกฺขน**ฺติ ชาติทุกฺขํ…เป…. โทมนสฺสุปายาสทุกฺขํฯ **ชาติํ ชรํ โสกปริทฺทวญฺจ, อิเธว วิทฺวา ปชเหยฺย ทุกฺขน**ฺติ วิชฺชาคโต ญาณี วิภาวี เมธาวี อิเธว ชาติญฺจ ชรญฺจ โสกปริทฺทวญฺจ ทุกฺขญฺจ ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวํ คเมยฺยาติ – ชาติํ ชรํ โสกปริทฺทวญฺจ, อิเธว วิทฺวา ปชเหยฺย ทุกฺขํฯ เตนาห ภควา –

“เอวํวิหารี สโต อปฺปมตฺโต, ภิกฺขุ จรํ หิตฺวา มมายิตานิ;
ชาติํ ชรํ โสกปริทฺทวญฺจ, อิเธว วิทฺวา ปชเหยฺย ทุกฺข”นฺติฯ

๒๖. **เอตาภินนฺทามิ วโจ มเหสิโน, สุกิตฺติตํ โคตมนูปธีกํ;**
อทฺธา หิ ภควา ปหาสิ ทุกฺขํ, ตถา หิ เต วิทิโต เอส ธโมฺมฯ

เอตาภินนฺทามิ วโจ มเหสิโนติฯ **เอต**นฺติ ตุยฺหํ วจนํ พฺยปฺปถํ เทสนํ อนุสาสนํ อนุสิฏฺฐํ นนฺทามิ อภินนฺทามิ โมทามิ อนุโมทามิ อิจฺฉามิ สาทิยามิ ปตฺถยามิ ปิหยามิ อภิชปฺปามิฯ **มเหสิโน**ติ กิํ มเหสิ ภควา? มหนฺตํ สีลกฺขนฺธํ เอสี คเวสี ปริเยสีติ มเหสิ…เป…. กหํ นราสโภติ มเหสีติ – เอตาภินนฺทามิ วโจ มเหสิโนฯ

สุกิตฺติตํ โคตมนูปธีกนฺติฯ **สุกิตฺติต**นฺติ สุกิตฺติตํ สุอาจิกฺขิตํ สุเทสิตํ สุปญฺญปิตํ สุปฏฺฐปิตํ สุวิวริตํ สุวิภชิตํ สุอุตฺตานีกตํ สุปกาสิตนฺติ – สุกิตฺติตํฯ **โคตมนูปธีก**นฺติ อุปธี วุจฺจนฺ

ติ กิเลสา จ ขนฺธา จ อภิสงฺขารา จฯ อุปธิปฺปหานํ อุปธิวูปสมํ อุปธิปฏินิสฺสคฺคํ อุปธิปฏิปสฺสทฺธํ อมตํ นิพฺพานนฺติ – สุกิตฺติตํ โคตมนูปธีกํฯ

อทฺธา หิ ภควา ปหาสิ ทุกฺขนฺติฯ **อทฺธา**ติ เอกํสวจนํ นิสฺสํสยวจนํ นิกฺกงฺขาวจนํ อเทฺวชฺฌวจนํ อเทฺวฬฺหกวจนํ นิโรธวจนํ อปฺปณฺณกวจนํ อวตฺถาปนวจนเมตํ – อทฺธาติฯ **ภควา**ติ คารวาธิวจนเมตํ…เป.… สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติฯ **ปหาสิ ทุกฺข**นฺติ ชาติทุกฺขํ ชราทุกฺขํ พฺยาธิทุกฺขํ มรณทุกฺขํ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสทุกฺขํ ปหาสิ ปชหิ วิโนเทสิ พฺยนฺตีกโรสิ อนภาวํ คเมสีติ – อทฺธา หิ ภควา ปหาสิ ทุกฺขํฯ

ตถา หิ เต วิทิโต เอส ธมฺโมติ ตถา หิ เต วิทิโต ตุลิโต ตีริโต วิภูโต วิภาวิโต เอส ธมฺโมติ – ตถา หิ เต วิทิโต เอส ธมฺโมฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

> ‘‘เอตาภินนฺทามิ วโจ มเหสิโน, สุกิตฺติตํ โคตมนูปธีกํ;
> อทฺธา หิ ภควา ปหาสิ ทุกฺขํ, ตถา หิ เต วิทิโต เอส ธมฺม’’ติฯ

๒๗. **เต จาปิ นูนปฺปชเหยฺยุ ทุกฺขํ, เย ตฺวํ มุนี อฏฺฐิตํ โอวเทยฺย;**
ตํ ตํ นมสฺสามิ สเมจฺจ นาค, อเปฺปว มํ ภควา อฏฺฐิตํ โอวเทยฺยฯ

เต จาปิ นูนปฺปชเหยฺยุ ทุกฺขนฺติฯ **เต จาปี**ติ ขตฺติยา จ พฺราหฺมณา จ เวสฺสา จ สุทฺทา จ คหฏฺฐา จ ปพฺพชิตา จ เทวา จ มนุสฺสา จฯ **ปชเหยฺยุ ทุกฺข**นฺติ ชาติทุกฺขํ ชราทุกฺขํ พฺยาธิทุกฺขํ มรณทุกฺขํ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสทุกฺขํ ปชเหยฺยุํ วิโนเทยฺยุํ พฺยนฺตีกเรยฺยุํ อนภาวํ คเมยฺยุนฺติ – เต จาปิ นูนปฺปชเหยฺยุ ทุกฺขํฯ

เย ตฺวํ มุนี อฏฺฐิตํ โอวเทยฺยาติฯ **เย**ติ ขตฺติเย จ พฺราหฺมเณ จ เวเสฺส จ สุเทฺท จ คหเฏฺฐ จ ปพฺพชิเต จ เทเว จ มนุเสฺส จฯ **ตฺวน**ฺติ ภควนฺตํ ภณติฯ **มุนี**ติ โมนํ วุจฺจติ ญาณํ…เป.… สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนิฯ **อฏฺฐิตํ โอวเทยฺยา**ติ อฏฺฐิตํ โอวเทยฺย สกฺกจฺจํ โอวเทยฺย อภิณฺหํ โอวเทยฺย ปุนปฺปุนํ โอวเทยฺย อนุสาเสยฺยาติ – เย ตฺวํ มุนี อฏฺฐิตํ โอวเทยฺยฯ

ตํ ตํ นมสฺสามิ สเมจฺจ นาคาติฯ **ต**นฺติ ภควนฺตํ ภณติฯ **นมสฺสามี**ติ กาเยน วา นมสฺสามิ, วาจาย วา นมสฺสามิ, จิเตฺตน วา นมสฺสามิ, อนฺวตฺถปฏิปตฺติยา วา นมสฺสามิ, ธมฺมานุธมฺมปฏิปตฺติยา วา นมสฺสามิ, สกฺกโรมิ ครุํ กโรมิ [ครุกโรมิ (สฺยา.)] มาเนมิ ปูเชมิฯ **สเมจฺจา**ติ สเมจฺจ อภิสเมจฺจ สมาคนฺตฺวา อภิสมาคนฺตฺวา สมฺมุขา ตํ นมสฺสามิฯ **นาคา**ติ นาโค จ ภควา อาคุํ น กโรตีติ – นาโค, น คจฺฉตีติ – นาโค, น อาคจฺฉตีติ – นาโคฯ กถํ ภควา อาคุํ น กโรตีติ – นาโค? อาคุ วุจฺจติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สํกิเลสิกา โปโนภวิกา สทรา ทุกฺขวิปากา อายตึ ชาติชรามรณิยาฯ

> อาคุํ น กโรติ กิญฺจิ โลเก, [สภิยาติ ภควา]
> สพฺพสํโยเค [สพฺพโยเค (ก.), สุ. นิ. ๕๒๗] วิสชฺช พนฺธนานิ;
> สพฺพตฺถ น สชฺชตี วิมุโตฺต, นาโค ตาทิ ปวุจฺจเต ตถตฺตาติฯ

เอวํ ภควา อาคุํ น กโรตีติ – นาโคฯ

กถํ ภควา น คจฺฉตีติ – นาโคฯ ภควา น ฉนฺทาคตึ คจฺฉติ, น โทสาคตึ คจฺฉติ, น โมหาคตึ คจฺฉติ, น ภยาคตึ คจฺฉติ, น ราควเสน คจฺฉติ, น โทสวเสน คจฺฉติ, น โมหวเสน คจฺฉติ,

น มานวเสน คจฺฉติ, น ทิฏฺฐิวเสน คจฺฉติ, น อุทฺธจฺจวเสน คจฺฉติ, น วิจิกิจฺฉาวเสน คจฺฉติ, น อนุสยวเสน คจฺฉติ, น วเคฺคหิ ธเมฺมหิ ยายติ นียติ [นิยฺยติ (สฺยา. ก.)] วุยฺหติ สํหรียติฯ เอวํ ภควา น คจฺฉตีติ – นาโคฯ

กถํ ภควา น อาคจฺฉตีติ – นาโคฯ โสตาปตฺติมเคฺคน เย กิเลสา ปหีนา เต กิเลเส น ปุเนติ น ปเจฺจติ น ปจฺจาคจฺฉติฯ สกทาคามิมเคฺคน…เป.… อนาคามิมเคฺคน… อรหตฺตมเคฺคน เย กิเลสา ปหีนา เต กิเลเส น ปุเนติ น ปเจฺจติ น ปจฺจาคจฺฉติฯ เอวํ ภควา น อาคจฺฉตีติ นาโคติ – ตํ ตํ นมสฺสามิ สเมจฺจ นาคฯ

อเปฺปว มํ ภควา อฎฺฐิตํ โอวเทยฺยาติ อเปฺปว มํ ภควา อฎฺฐิตํ โอวเทยฺย สกฺกจฺจํ โอวเทยฺย อภิณฺหํ โอวเทยฺย ปุนปฺปุนํ โอวเทยฺย อนุสาเสยฺยาติ – อเปฺปว มํ ภควา อฎฺฐิตํ โอวเทยฺยฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

“เต จาปิ นูนปฺปชเหยฺยุ ทุกฺขํ, เย ตฺวํ มุนี อฎฺฐิตํ โอวเทยฺย;
ตํ ตํ นมสฺสามิ สเมจฺจ นาค, อเปฺปว มํ ภควา อฎฺฐิตํ โอวเทยฺยา”ติฯ

๒๘. **ยํ พฺราหฺมณํ เวทคุมาภิชญฺญา, อกิญฺจนํ กามภเว อสตฺตํ;**
อทฺธา หิ โส โอฆมิมํ อตาริ, ติโณฺณ จ ปารํ อขิโล อกโงฺขฯ

ยํ พฺราหฺมณํ เวทคุมาภิชญฺญาติฯ **พฺราหฺมโณ**ติ สตฺตนฺนํ ธมฺมานํ พาหิตตฺตา พฺราหฺมโณฯ สกฺกายทิฎฺฐิ พาหิตา โหติ, วิจิกิจฺฉา พาหิตา โหติ, สีลพฺพตปรามาโส พาหิโต โหติ, ราโค พาหิโต โหติ, โทโส พาหิโต โหติ, โมโห พาหิโต โหติ, มาโน พาหิโต โหติฯ พาหิตาสฺส โหนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สํกิเลสิกา โปโนภวิกา สทรา ทุกฺขวิปากา อายตึ ชาติชรามรณิยาฯ

พาหิตฺวา สพฺพปาปกานิ, [สภิยาติ ภควา]
วิมโล สาธุสมาหิโต ฐิตโตฺต;
สํสารมติจฺจ เกวลี โส, อสิโต [อนิสฺสิโต (สฺยา.) สุ. นิ. ๕๒๔] ตาทิ ปวุจฺจเต ส พฺรหฺมาฯ

เวทคูติ เวโท วุจฺจติ จตูสุ มเคฺคสุ ญาณํ…เป.… สพฺพํ เวทมติจฺจ เวทคู โสติฯ **อภิชญฺญา**ติ อภิชาเนยฺย อาชาเนยฺย วิชาเนยฺย ปฎิวิชาเนยฺย ปฎิวิเชฺฌยฺยาติ – ยํ พฺราหฺมณํ เวทคุมาภิชญฺญาฯ

อกิญฺจนํ กามภเว อสตฺตนฺติฯ **อกิญฺจน**นฺติ ราคกิญฺจนํ โทสกิญฺจนํ โมหกิญฺจนํ มานกิญฺจนํ ทิฎฺฐิกิญฺจนํ กิเลสกิญฺจนํ ทุจฺจริตกิญฺจนํ, ยเสฺสเต กิญฺจนา ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฎิปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒา, โส วุจฺจติ อกิญฺจโนฯ **กามา**ติ อุทฺทานโต เทฺว กามา – วตฺถุกามา จ กิเลสกามา จ…เป.… อิเม วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา…เป.… อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามาฯ **ภวา**ติ เทฺว ภวา – กมฺมภโว จ ปฎิสนฺธิโก จ ปุนพฺภโว …เป.… อยํ ปฎิสนฺธิโก ปุนพฺภโวฯ **อกิญฺจนํ กามภเว อสตฺตน**ฺติ อกิญฺจนํ ปุคฺคลํ กามภเว จ อสตฺตํ อลคฺคํ อลคฺคิตํ อปลิพุทฺธํ นิกฺขนฺตํ นิสฺสฎํ วิปฺปมุตฺตํ วิสญฺญุตฺตํ วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรนฺตนฺติ – อกิญฺจนํ กามภเว อสตฺตํฯ

อทฺธา หิ โส โอฆมิมํ อตารีติฯ **อทฺธา**ติ เอกํสวจนํ...เป.... อวตฺถาปนวจนเมตํ – อทฺธาติฯ **โอฆ**นฺติ กาโมฆํ ภโวฆํ ทิฏฺฐฆํ อวิชฺชฆํฯ **อตารี**ติ อุตฺตริ ปตริ สมติกฺกมิ วีติวตฺตยีติ – อทฺธา หิ โส โอฆมิมํ อตาริฯ

ติโณฺณ จ ปารํ อขิโล อกโงฺขติฯ **ติโณฺณ**ติ กาโมฆํ ติโณฺณ, ภโวฆํ ติโณฺณ, ทิฏฺฐฆํ ติโณฺณ, อวิชฺชฆํ ติโณฺณ, สํสารปถํ ติโณฺณ อุตฺติโณฺณ นิตฺถิโณฺณ [นิตฺติโณฺณ (สฺยา.)] อติกฺกโนฺต สมติกฺกโนฺต วีติวโตฺตฯ โส วุตฺถวาโส [วุฏฺฐวาโส (สฺยา.) มหานิ. ๖] จิณฺณจรโณ คตโทฺธ คตทิโส คตโกฏิโก ปาลิตพฺรหฺมจริโย อุตฺตมทิฏฺฐิปฺปโตฺต ภาวิตมโคฺค, ปหีนกิเลโส ปฏิวิทฺธากุโปฺป สจฺฉิกตนิโรโธ ฯ ทุกฺขํ ตสฺส ปริญฺญาตํ, สมุทโย ปหีโน, มโคฺค ภาวิโต, นิโรโธ สจฺฉิกโต, อภิเญฺญยฺยํ อภิญฺญาตํ, ปริเญฺญยฺยํ ปริญฺญาตํ, ปหาตพฺพํ ปหีนํ, ภาเวตพฺพํ ภาวิตํ, สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกตํฯ โส อุกฺขิตฺตปลิโฆ สํกิณฺณปริโกฺข อพฺพุเฬฺหสิโก นิรคฺคโฬ อริโย ปนฺนทฺธโช ปนฺนภาโร วิสญฺญุโตฺต ปญฺจงฺควิปฺปหีโน ฉฬงฺคสมนฺนาคโต เอการโกฺข จตุราปเสฺสโน ปนุณฺณปเจฺจกสเจฺจ [ปณุนฺนปเจฺจกสเจฺจ (ก.)] สมวยสเฏฺฐสโน อนาวิลสงฺกโปฺป ปสฺสทฺธกายสงฺขาโร สุวิมุตฺตจิโตฺต สุวิมุตฺตปโญฺญ เกวลี วุสิตวา อุตฺตมปุริโส ปรมปุริโส ปรมปตฺติปฺปโตฺตฯ โส เนว อาจินาติ น อปจินาติ, อปจินิตฺวา ฐิโตฯ เนว ปชหติ น อุปาทิยติ, ปชหิตฺวา ฐิโตฯ เนว วิสิเนติ น อุสฺสิเนติ, วิสิเนตฺวา ฐิโตฯ เนว วิธูเปติ น สนฺธูเปติ, วิธูเปตฺวา ฐิโตฯ อเสเกฺขน สีลกฺขเนฺธน สมนฺนาคตตฺตา ฐิโตฯ อเสเกฺขน สมาธิกฺขเนฺธน...เป.... ปญฺญากฺขเนฺธน... วิมุตฺติกฺขเนฺธน... วิมุตฺติญาณทสฺสนกฺขเนฺธน สมนฺนาคตตฺตา ฐิโตฯ สจฺจํ สมฺปฏิปาทยิตฺวา [ปฏิปาทยิตฺวา (สฺยา.)] ฐิโตฯ เอชํ สมติกฺกมิตฺวา ฐิโตฯ กิเลสคฺคิํ ปริยาทิยิตฺวา ฐิโตฯ อปริคมนตาย ฐิโตฯ กถํ [กฏํ (สฺยา.) กามสุตฺตนิเทฺทสฏฺฐกถา โอโลเกตพฺพา] สมาทาย ฐิโต? วิมุตฺติปฏิเสวนตาย ฐิโต ฯ เมตฺตาย ปาริสุทฺธิยา ฐิโตฯ กรุณาย ...เป.... มุทิตาย... อุเปกฺขาย ปาริสุทฺธิยา ฐิโตฯ อจฺจนฺตปาริสุทฺธิยา ฐิโตฯ อตมฺมยตาย [อกมฺมญฺญตาย (สฺยา.)] ปาริสุทฺธิยา ฐิโตฯ วิมุตฺตตฺตา ฐิโตฯ สนฺตุสฺสิตตฺตา ฐิโตฯ ขนฺธปริยเนฺต ฐิโตฯ ธาตุปริยเนฺต ฐิโตฯ อายตนปริยเนฺต ฐิโตฯ คติปริยเนฺต ฐิโตฯ อุปปตฺติปริยเนฺต ฐิโตฯ ปฏิสนฺธิปริยเนฺต ฐิโตฯ ภวปริยเนฺต ฐิโตฯ สํสารปริยเนฺต ฐิโตฯ วฏฺฏปริยเนฺต ฐิโตฯ อนฺติมภเว ฐิโตฯ อนฺติเม สมุสฺสเย ฐิโตฯ อนฺติมเทหธโร อรหาฯ

ตสฺสายํ ปจฺฉิมโก ภโว, จริโมยํ สมุสฺสโย;
ชาติมรณสํสาโร, นตฺถิ ตสฺส ปุนพฺภโวติฯ

ติโณฺณ จ ปารนฺติ ปารํ วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํฯ โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสโคฺค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํฯ โส ปารคโต ปารปฺปโตฺต อนฺตคโต อนฺตปฺปโตฺต โกฏิคโต โกฏิปฺปโตฺต ปริยนฺตคโต ปริยนฺตปฺปโตฺต โวสานคโต โวสานปฺปโตฺต ตาณคโต ตาณปฺปโตฺต เลณคโต เลณปฺปโตฺต สรณคโต สรณปฺปโตฺต อภยคโต อภยปฺปโตฺต อจฺจุตคโต อจฺจุตปฺปโตฺต อมตคโต อมตปฺปโตฺต นิพฺพานคโต นิพฺพานปฺปโตฺตฯ โส วุตฺถวาโส จิณฺณจรโณ...เป.... ชาติมรณสํสาโร, นตฺถิ ตสฺส ปุนพฺภโวติ – ติโณฺณ จ ปารํฯ

อขิโลติ ราโค ขิโล, โทโส ขิโล, โมโห ขิโล, โกโธ ขิโล, อุปนาโห ขิโล...เป.... สพฺพากุสลาภิสงฺขารา ขิลาฯ ยเสฺสเต ขิลา ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒา โส วุจฺจติ อขิโลฯ **อกโงฺข**ติ ทุเกฺข กงฺขา, ทุกฺขสมุทเย กงฺขา, ทุกฺขนิโรเธ กงฺขา, ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย กงฺขา, ปุพฺพเนฺต กงฺขา, อปรเนฺต กงฺขา, ปุพฺพนฺตาปรเนฺต กงฺขา, อิทปฺปจฺจยตาปฏิจฺจสมุปฺปเนฺนสุ ธเมฺมสุ กงฺขา, ยา เอวรูปา กงฺ

ขา กงฺขายนา กงฺขายิตตฺตํ วิมติ วิจิกิจฺฉา เทฺวฬฺหกํ เทฺวธาปโถ สํสโย อเนกํสคฺคาโห อาสปฺปนา ปริสปฺปนา อปริโยคาหนา ฉมฺภิตตฺตํ จิตฺตสฺส มโนวิเลโขฯ ยเสฺสเต กงฺขา ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒา โส วุจฺจติ อกโงฺขติ – ติโณฺณ จ ปารํ อขิโล อกโงฺขฯ เตนาห ภควา –

“ยํ พฺราหฺมณํ เวทคุมาภิชญฺญา, อกิญฺจนํ กามภเว อสตฺตํ;
อทฺธา หิ โส โอฆมิมํ อตาริ, ติโณฺณ จ ปารํ อขิโล อกโงฺข”ติฯ

๒๙. วิทฺวา จ โย เวทคู นโร อิธ, ภวาภเว สงฺคมิมํ วิสชฺช;
โส วีตตโณฺห อนีโฆ นิราโส, อตาริ โส ชาติชรนฺติ พฺรูมิฯ

วิทฺวา จ โย เวทคู นโร อิธาติฯ **วิทฺวา**ติ วิชฺชาคโต ญาณี วิภาวี เมธาวีฯ **โย**ติ โย ยาทิโส…เป…. มนุโสฺส วาฯ **เวทคู**ติ เวทา วุจฺจนฺติ จตูสุ มเคฺคสุ ญาณํ ปญฺญา ปญฺญินฺทฺริยํ ปญฺญาพลํ ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌโงฺค วีมํสา วิปสฺสนา สมฺมาทิฏฺฐิ [ญาณํ…เป…. สพฺพเวทมติจฺจ เวทคู โสติฯ (สฺยา.) ปสฺส มหานิ. ๘๑]ฯ เตหิ เวเทหิ ชาติชรามรณสฺส อนฺตคโต อนฺตปฺปโตฺต โกฏิคโต โกฏิปฺปโตฺต ปริยนฺตคโต ปริยนฺตปฺปโตฺต โวสานคโต โวสานปฺปโตฺต ตาณคโต ตาณปฺปโตฺต เลณคโต เลณปฺปโตฺต สรณคโต สรณปฺปโตฺต อภยคโต อภยปฺปโตฺต อจฺจุตคโต อจฺจุตปฺปโตฺต อมตคโต อมตปฺปโตฺต นิพฺพานคโต นิพฺพานปฺปโตฺตฯ เวทานํ วา อนฺตคโตติ เวทคู, เวเทหิ วา อนฺตคโตติ เวทคู, สตฺตนฺนํ วา ธมฺมานํ วิทิตตฺตา เวทคูฯ สกฺกายทิฏฺฐิ วิทิตา โหติ, วิจิกิจฺฉา…เป…. สีลพฺพตปรามาโส… ราโค… โทโส… โมโห… มาโน วิทิโต โหติฯ วิทิตาสฺส โหนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สํกิเลสิกา โปโนพฺภวิกา สทรา ทุกฺขวิปากา อายตึ ชาติชรามรณิยาฯ

เวทานิ วิเจยฺย เกวลานิ, [สภิยาติ ภควา]
สมณานํ ยานีธตฺถิ พฺราหฺมณานํ;
สพฺพเวทนาสุ วีตราโค, สพฺพํ เวทมติจฺจ เวทคู โสฯ

นโรติ สโตฺต นโร มานโว โปโส ปุคฺคโล ชีโว ชาคุ [ชาตุ (สฺยา.)] ชนฺตุ อินฺทคุ [อินฺทคู (สฺยา.)] มนุโชฯ **อิธา**ติ อิมิสฺสา ทิฏฺฐิยา…เป…. อิมสฺมึ มนุสฺสโลเกติ – วิทฺวา จ โย เวทคู นโร อิธฯ

ภวาภเว สงฺคมิมํ วิสชฺชาติฯ ***ภวาภเว***ติ ภวาภเว กมฺมภเว ปุนพฺภเว กามภเว, กมฺมภเว กามภเว ปุนพฺภเว รูปภเว, กมฺมภเว รูปภเว ปุนพฺภเว อรูปภเว, กมฺมภเว อรูปภเว ปุนพฺภเว ปุนปฺปุนภเว, ปุนปฺปุนคติยา ปุนปฺปุนอุปปตฺติยา ปุนปฺปุนปฏิสนฺธิยา ปุนปฺปุนอตฺตภาวาภินิพฺพตฺติยาฯ **สงฺคา**ติ สตฺต สงฺคา – ราคสโงฺค, โทสสโงฺค, โมหสโงฺค, มานสโงฺค, ทิฏฺฐิสโงฺค, กิเลสสโงฺค, ทุจฺจริตสโงฺคฯ **วิสชฺชา**ติ สเงฺค โวสเชฺชตฺวา วา วิสชฺชฯ อถ วา, สเงฺค พเนฺธ วิพเนฺธ อาพเนฺธ ลเคฺค ลคฺคิเต ปลิพุเทฺธ พนฺธเน โผฏยิตฺวา [โมจยิตฺวา (สฺยา.)] วา วิสชฺชฯ ยถา ยานํ วา วยฺหํ วา รถํ วา สกฏํ วา สนฺทมานิกํ วา สชฺชํ วิสชฺชํ กโรนฺติ วิโกเปนฺติ – เอวเมว เต สเงฺค โวสเชฺชตฺวา วา วิสชฺชฯ อถ วา, สเงฺค พเนฺธ วิพเนฺธ อาพเนฺธ ลเคฺค ลคฺคิเต ปลิพุเทฺธ พนฺธเน โผฏยิตฺวา วา วิสชฺชาติ – ภวาภเว สงฺคมิมํ วิสชฺชฯ

โส วีตตโณฺห อนีโฆ นิราโส, อตาริ โส ชาติชรนฺติ พฺรูมีติฯ **ตณฺหา**ติ รูปตณฺหา…เป…. ธมฺมตณฺหา… ยเสฺสสา ตณฺหา ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปต

ติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒา, โส วุจฺจติ วีตตโณฺห วิคตตโณฺห จตฺตตโณฺห วนฺตตโณฺห มุตฺตตโณฺห ปหีนตโณฺห ปฏินิสฺสฏฺฐตโณฺห วีตราโค จตฺตราโค ปหีนราโค ปฏินิสฺสฏฺฐราโค นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีติภูโต สุขปฺปฏิสํเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรตีติ – โส วีตตโณฺหฯ **อนีโฆ**ติ ราโค นีโฆ, โทโส นีโฆ, โมโห นีโฆ, โกโธ นีโฆ, อุปนาโห นีโฆ…เป.… สพฺพากุสลาภิสงฺขารา นีฆาฯ ยเสฺสเต นีฆา ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒา, โส วุจฺจติ อนีโฆฯ **นิราโส**ติ อาสา วุจฺจติ ตณฺหาฯ โย ราโค สาราโค…เป.… อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํฯ ยเสฺสสา อาสา ตณฺหา ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒา, โส วุจฺจติ นิราโสฯ **ชาตี**ติ ยา เตสํ เตสํ สตฺตานํ…เป.… อายตนานํ ปฏิลาโภฯ **ชรา**ติ ยา เตสํ เตสํ สตฺตานํ …เป.… อินฺทฺริยานํ ปริปาโกฯ อยํ วุจฺจติ ชราฯ **โส วีตตโณฺห อนีโฆ นิราโส, อตาริ โส ชาติชรนฺติ พฺรูมี**ติ โย โส วีตตโณฺห อนีโฆ จ นิราโส จ, โส โข ชาติชรามรณํ อตริ อุตฺตริ ปตริ สมติกฺกมิ วีติวตฺตยีติ พฺรูมิ อาจิกฺขามิ เทเสมิ ปญฺญเปมิ ปฏฺฐเปมิ วิวรามิ วิภชามิ อุตฺตานีกโรมิ ปกาเสมีติ – โส วีตตโณฺห อนีโฆ นิราโส, อตาริ โส ชาติชรนฺติ พฺรูมิฯ เตนาห ภควา –

> ‘‘วิทฺวา จ โย เวทคู นโร อิธ, ภวาภเว สงฺคมิมํ วิสชฺช;
> โส วีตตโณฺห อนีโฆ นิราโส, อตาริ โส ชาติชรนฺติ พฺรูมี’’ติฯ

สห คาถาปริโยสานา…เป.… สตฺถา เม, ภเนฺต ภควา, สาวโกหมสฺมีติฯ

เมตฺตคูมาณวปุจฺฉานิเทฺทโส จตุโตฺถฯ

๕. โธตกมาณวปุจฺฉานิเทฺทโส

๓๐. ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พฺรูหิ เมตํ, [อิจฺจายสฺมา โธตโก]
วาจาภิกงฺขามิ มเหสิ ตุยฺหํ;
ตว สุตฺวาน นิโคฺฆสํ, สิเกฺข นิพฺพานมตฺตโนฯ

ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พฺรูหิ เมตนฺติฯ **ปุจฺฉามี**ติ ติโสฺส ปุจฺฉา – อทิฏฺฐโชตนา ปุจฺฉา, ทิฏฺฐสํสนฺทนา ปุจฺฉา, วิมติเจฺฉทนา ปุจฺฉา…เป.… อิมา ติโสฺส ปุจฺฉา…เป.… นิพฺพานปุจฺฉาฯ **ปุจฺฉามิ ต**นฺติ ปุจฺฉามิ ตํ ยาจามิ ตํ อเชฺฌสามิ ตํ ปสาเทมิ ตํ, กถยสฺสุ เมติ – ปุจฺฉามิ ตํฯ **ภควา**ติ คารวาธิวจนเมตํ…เป.… สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติฯ **พฺรูหิ เมต**นฺติ พฺรูหิ อาจิกฺขาหิ เทเสหิ ปญฺญเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวราหิ วิภชาหิ อุตฺตานีกโรหิ ปกาเสหีติ – ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พฺรูหิ เมตํฯ

อิจฺจายสฺมา โธตโกติฯ **อิจฺจา**ติ ปทสนฺธิ…เป.… **อายสฺมา**ติ ปิยวจนํ ครุวจนํ สคารวสปฺปติสฺสาธิวจนเมตํ อายสฺมาติฯ **โธตโก**ติ ตสฺส พฺราหฺมณสฺส นามํ สงฺขา สมญฺญา ปญฺญตฺติ โวหาโร นามํ นามกมฺมํ นามเธยฺยํ นิรุตฺติ พฺยญฺชนํ อภิลาโปติ – อิจฺจายสฺมา โธตโกฯ

วาจาภิกงฺขามิ มเหสิ ตุยฺหนฺติ ตุยฺหํ วจนํ พฺยปฺปถํ เทสนํ อนุสาสนํ อนุสิฏฺฐํ กงฺขามิ อภิกงฺขามิ อิจฺฉามิ สาทิยามิ ปตฺถยามิ ปิหยามิ อภิชปฺปามิฯ **มเหสี**ติ กึ มเหสิ ภควา? มหนฺตํ สีลกฺขนฺธํ เอสี คเวสี ปริเยสีติ มเหสิ…เป.… กหํ นราสโภติ มเหสีติ – วาจาภิกงฺขามิ มเหสิ ตุยฺหํฯ

ตว สุตฺวาน นิโคฺฆสนฺติ ตุยฺหํ วจนํ พฺยปฺปถํ เทสนํ อนุสาสนํ อนุสิฏฺฐํ สุตฺวา สุณิตฺวา อุคฺคเหตฺวา อุปธารยิตฺวา อุปลกฺขยิตฺวาติ – ตว สุตฺวาน นิโคฺฆสํฯ

สิเกฺข นิพฺพานมตฺตโนติฯ **สิกฺขา**ติ ติโสฺส สิกฺขา – อธิสีลสิกฺขา, อธิจิตฺตสิกฺขา, อธิปญฺญาสิกฺขา…เป.… อยํ อธิปญฺญาสิกฺขาฯ **นิพฺพานมตฺตโน**ติ อตฺตโน ราคสฺส นิพฺพาปนาย, โทสสฺส นิพฺพาปนาย, โมหสฺส นิพฺพาปนาย, โกธสฺส นิพฺพาปนาย , อุปนาหสฺส นิพฺพาปนาย…เป.… สพฺพากุสลาภิสงฺขารานํ สมาย อุปสมาย วูปสมาย นิพฺพาปนาย ปฏินิสฺสคฺคาย ปฏิปสฺสทฺธิยา อธิสีลมฺปิ สิเกฺขยฺย, อธิจิตฺตมฺปิ สิเกฺขยฺย, อธิปญฺญมฺปิ สิเกฺขยฺยฯ อิมา ติโสฺส สิกฺขาโย อาวชฺชโนฺต สิเกฺขยฺย, ชานโนฺต สิเกฺขยฺย, ปสฺสโนฺต สิเกฺขยฺย, ปจฺจเวกฺขโนฺต สิเกฺขยฺย, จิตฺตํ ปทหโนฺต สิเกฺขยฺย, สทฺธาย อธิมุจฺจโนฺต สิเกฺขยฺย, วีริยํ ปคฺคณฺหโนฺต สิเกฺขยฺย, สติํ อุปฏฺฐเปโนฺต สิเกฺขยฺย, จิตฺตํ สมาทหโนฺต สิเกฺขยฺย, ปญฺญาย ปชานโนฺต สิเกฺขยฺย, อภิเญฺญยฺยํ อภิชานโนฺต สิเกฺขยฺย, ปริเญฺญยฺยํ ปริชานโนฺต สิเกฺขยฺย, ปหาตพฺพํ ปชหโนฺต สิเกฺขยฺย, ภาเวตพฺพํ ภาเวโนฺต สิเกฺขยฺย, สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรโนฺต สิเกฺขยฺย, อาจเรยฺย สมาจเรยฺย สมาทาย วเตฺตยฺยาติ – สิเกฺข นิพฺพานมตฺตโนฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

> ‘‘ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พฺรูหิ เมตํ, [อิจฺจายสฺมา โธตโก]
> วาจาภิกงฺขามิ มเหสิ ตุยฺหํ;
> ตว สุตฺวาน นิโคฺฆสํ, สิเกฺข นิพฺพานมตฺตโน’’ติฯ

๓๑. **เตนหาตปฺปํ กโรหิ, [โธตกาติ ภควา]**
อิเธว นิปโก สโต;
อิโต สุตฺวาน นิโคฺฆสํ, สิเกฺข นิพฺพานมตฺตโนฯ

เตนหาตปฺปํ กโรหีติ อาตปฺปํ กโรหิ, อุสฺสาหํ กโรหิ, อุโสฺสฬฺหิํ กโรหิ, ถามํ กโรหิ, ธิติํ กโรหิ, วีริยํ กโรหิ, ฉนฺทํ ชเนหิ สญฺชเนหิ อุปฏฺฐเปหิ สมุฏฺฐเปหิ นิพฺพเตฺตหิ อภินิพฺพเตฺตหีติ – เตนหาตปฺปํ กโรหิฯ

โธตกาติ ภควา ตํ พฺราหฺมณํ นาเมน อาลปติฯ ***ภควา***ติ คารวาธิวจนเมตํ…เป.… สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติ – โธตกาติ ภควาฯ

อิเธว นิปโก สโตติฯ **อิธา**ติ อิมิสฺสา ทิฏฺฐิยา อิมิสฺสา ขนฺติยา อิมิสฺสา รุจิยา อิมสฺมิํ อาทาเย อิมสฺมิํ ธเมฺม อิมสฺมิํ วินเย อิมสฺมิํ ธมฺมวินเย อิมสฺมิํ ปาวจเน อิมสฺมิํ พฺรหฺมจริเย อิมสฺมิํ สตฺถุสาสเน อิมสฺมิํ อตฺตภาเว อิมสฺมิํ มนุสฺสโลเกฯ **นิปโก**ติ นิปโก ปณฺฑิโต ปญฺญวา พุทฺธิมา ญาณี วิภาวี เมธาวีฯ **สโต**ติ จตูหิ การเณหิ สโต – กาเย กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ ภาเวโนฺต สโต…เป.… โส วุจฺจติ สโตติ – อิเธว นิปโก สโตฯ

อิโต สุตฺวาน นิโคฺฆสนฺติ อิโต มยฺหํ วจนํ พฺยปฺปถํ เทสนํ อนุสาสนํ อนุสิฏฺฐํ สุตฺวา สุณิตฺวา อุคฺคณฺหิตฺวา อุปธารยิตฺวา อุปลกฺขยิตฺวาติ – อิโต สุตฺวาน นิโคฺฆสํฯ

สิเกฺข นิพฺพานมตฺตโนติฯ **สิกฺขา**ติ ติโสฺส สิกฺขา – อธิสีลสิกฺขา, อธิจิตฺตสิกฺขา, อธิปญฺญาสิกฺขา…เป.… อยํ อธิปญฺญาสิกฺขาฯ **นิพฺพานมตฺตโน**ติ อตฺตโน ราคสฺส นิพฺพาปนาย, โทสสฺส นิพฺพาปนาย, โมหสฺส นิพฺพาปนาย, โกธสฺส นิพฺพาปนาย, อุปนาหสฺส นิพฺพาปนาย…เป.… สพฺพากุสลาภิสงฺขารานํ สมาย อุปสมาย วูปสมาย นิพฺพาปนาย ปฏินิสฺสคฺ

คาย ปฏิปสฺสทฺธิยา อธิสีลมฺปิ สิเกฺขยฺย, อธิจิตฺตมฺปิ สิเกฺขยฺย, อธิปญฺญมฺปิ สิเกฺขยฺยฯ อิมา ติโสฺส สิกฺขาโย อาวชฺชนฺโต สิเกฺขยฺย, ชานนฺโต สิเกฺขยฺย…เป…. สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรนฺโต สิเกฺขยฺย, อาจเรยฺย สมาจเรยฺย สมาทาย วเตฺตยฺยาติ – สิเกฺข นิพฺพานมตฺตโนฯ เตนาห ภควา –

“เตนหาตปฺปํ กโรหิ, [โธตกาติ ภควา]
อิเธว นิปโก สโต;
อิโต สุตฺวาน นิโคฺฆสํ, สิเกฺข นิพฺพานมตฺตโน”ติฯ

๓๒. **ปสฺสามหํ เทวมนุสฺสโลเก, อกิญฺจนํ พฺราหฺมณมิริยมานํ;**
ตํ ตํ นมสฺสามิ สมนฺตจกฺขุ, ปมุญฺจ มํ สกฺก กถํกถาหิฯ

ปสฺสามหํ เทวมนุสฺสโลเกติฯ **เทวา**ติ ตโย เทวา – สมฺมุติเทวา, อุปปตฺติเทวา, วิสุทฺธิเทวาฯ กตเม สมฺมุติเทวา? สมฺมุติเทวา วุจฺจนฺติ ราชาโน จ ราชกุมารา จ เทวิโย จฯ อิเม วุจฺจนฺติ สมฺมุติเทวาฯ กตเม อุปปตฺติเทวา? อุปปตฺติเทวา วุจฺจนฺติ จาตุมหาราชิกา เทวา ตาวตึสา เทวา ยามา เทวา ตุสิตา เทวา นิมฺมานรตี เทวา ปรนิมฺมิตวสวตฺตี เทวา พฺรหฺมกายิกา เทวา เย จ เทวา ตทุตฺตริ [ตตุปริ (สฺยา.)]ฯ อิเม วุจฺจนฺติ อุปปตฺติเทวาฯ กตเม วิสุทฺธิเทวา? วิสุทฺธิเทวา วุจฺจนฺติ ตถาคตสาวกา อรหนฺโต ขีณาสวา เย จ ปเจฺจกพุทฺธาฯ อิเม วุจฺจนฺติ วิสุทฺธิเทวาฯ ภควา สมฺมุติเทวานญฺจ อุปปตฺติเทวานญฺจ วิสุทฺธิเทวานญฺจ เทโว จ อติเทโว จ เทวาติเทโว จ สีหสีโห นาคนาโค คณิคณี มุนิมุนี ราชราชาฯ **ปสฺสามหํ เทวมนุสฺสโลเก**ติ มนุสฺสโลเก เทวํ ปสฺสามิ อติเทวํ ปสฺสามิ เทวาติเทวํ ปสฺสามิ ทกฺขามิ โอโลเกมิ นิชฺฌายามิ อุปปริกฺขามีติ – ปสฺสามหํ เทวมนุสฺสโลเกฯ

อากิญฺจนํ พฺราหฺมณมิริยมานนฺติฯ **อกิญฺจน**นฺติ ราคกิญฺจนํ โทสกิญฺจนํ โมหกิญฺจนํ มานกิญฺจนํ ทิฏฺฐิกิญฺจนํ กิเลสกิญฺจนํ ทุจฺจริตกิญฺจนํ, เต กิญฺจนา พุทฺธสฺส ภควโต ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา, ตสฺมา พุโทฺธ อกิญฺจโนฯ **พฺราหฺมโณ**ติ ภควา สตฺตนฺนํ ธมฺมานํ พาหิตตฺตา พฺราหฺมโณ – สกฺกายทิฏฺฐิ พาหิตา โหติ, วิจิกิจฺฉา พาหิตา โหติ, สีลพฺพตปรามาโส พาหิโต โหติ, ราโค พาหิโต โหติ, โทโส พาหิโต โหติ, โมโห พาหิโต โหติ, มาโน พาหิโต โหติ, พาหิตาสฺส โหนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สํกิเลสิกา โปโนภวิกา สทรา ทุกฺขวิปากา อายตึ ชาติชรามรณิยาฯ

พาหิตฺวา สพฺพปาปกานิ, [สภิยาติ ภควา]
วิมโล สาธุสมาหิโต ฐิตโตฺต;
สํสารมติจฺจ เกวลี โส, อสิโต ตาทิ ปวุจฺจเต ส พฺรหฺมาติฯ

อิริยมานนฺติ จรนฺตํ วิหรนฺตํ อิริยนฺตํ วเตฺตนฺตํ ปาเลนฺตํ ยเปนฺตํ ยาเปนฺตนฺติ – อกิญฺจนํ พฺราหฺมณมิริยมานํฯ

ตํ ตํ นมสฺสามิ สมนฺตจกฺขูติฯ **ต**นฺติ ภควนฺตํ ภณติฯ **นมสฺสามี**ติ กาเยน วา นมสฺสามิ, วาจาย วา นมสฺสามิ, จิเตฺตน วา นมสฺสามิ, อนฺวตฺถปฏิปตฺติยา วา นมสฺสามิ, ธมฺมานุธมฺมปฏิปตฺติยา วา นมสฺสามิ สกฺกโรมิ ครุํ กโรมิ มาเนมิ ปูเชมิฯ **สมนฺตจกฺขู**ติ สมนฺตจกฺขุ วุจฺจติ สพฺพญฺญุตญาณํฯ ภควา สพฺพญฺญุตญาเณน อุเปโต สมุเปโต อุปาคโต สมุปาคโต อุปปโนฺน สมุปปโนฺน สมนฺนาคโตฯ

“น ตสฺส อทฺทิฏฺฐมิธตฺถิ [อทิฏฺฐมิธตฺถิ (สฺยา. ก.) มหานิ. ๑๕๖] กิญฺจิ, อโถ อ
วิญฺญาตมชานิตพฺพํ;
สพฺพํ อภิญฺญาสิ ยทตฺถิ เนยฺยํ, ตถาคโต เตน สมนฺตจกฺขู”ติฯ

ตํ ตํ นมสฺสามิ สมนฺตจกฺขุฯ

ปมุญฺจ มํ สกฺก กถํกถาหีติฯ **สกฺกา**ติ สโกฺก ภควา สกฺยกุลา ปพฺพชิโตติปิ สโกฺกฯ อถ วา, อโฑฺฒ [อโทฺธ (สฺยา. ก.)] มหทฺธโน ธนวาติปิ สโกฺกฯ ตสฺสิมานิ ธนานิ, เสยฺยถิทํ – สทฺธาธนํ สีลธนํ หิริธนํ โอตฺตปฺปธนํ สุตธนํ จาคธนํ ปญฺญาธนํ สติปฏฺฐานธนํ สมฺมปฺปธานธนํ อิทฺธิปาทธนํ อินฺทฺริยธนํ พลธนํ โพชฺฌงฺคธนํ มคฺคธนํ ผลธนํ นิพฺพานธนํฯ อิเมหิ อเนกวิเธหิ ธนรตเนหิ อโฑฺฒ มหทฺธโน ธนวาติปิ สโกฺกฯ อถ วา, สโกฺก ปหุ วิสวี อลมโตฺต สูโร วีโร วิกฺกโนฺต อภีรู อจฺฉมฺภี อนุตฺราสี อปลายี ปหีนภยเภรโว วิคตโลมหํโสติปิ สโกฺก ฯ กถํกถา วุจฺจติ วิจิกิจฺฉาฯ ทุเกฺข กงฺขา, ทุกฺขสมุทเย กงฺขา, ทุกฺขนิโรเธ กงฺขา, ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย กงฺขา, ปุพฺพเนฺต กงฺขา, อปรเนฺต กงฺขา, ปุพฺพนฺตาปรเนฺต กงฺขา, อิทปฺปจฺจยตาปฏิจฺจสมุปฺปเนฺนสุ ธเมฺมสุ กงฺขาฯ ยา เอวรูปา กงฺขา กงฺขายนา กงฺขายิตตฺตํ วิมติ วิจิกิจฺฉา เทฺวฬฺหกํ เทฺวธาปโถ สํสโย อเนกํสคฺคาโห อาสปฺปนา ปริสปฺปนา อปริโยคาหนา ฉมฺภิตตฺตํ จิตฺตสฺส มโนวิเลโขฯ **ปมุญฺจ มํ สกฺก กถํกถาหี**ติ มุญฺจ มํ ปมุญฺจ มํ โมเจหิ มํ ปโมเจหิ มํ อุทฺธร มํ สมุทฺธร มํ วุฏฺฐาเปหิ มํ กถํกถาสลฺลโตติ – ปมุญฺจ มํ สกฺก กถํกถาหิฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

“ปสฺสามหํ เทวมนุสฺสโลเก, อกิญฺจนํ พฺราหฺมณมิริยมานํ;
ตํ ตํ นมสฺสามิ สมนฺตจกฺขุ, ปมุญฺจ มํ สกฺก กถํกถาหี”ติฯ

๓๓. **นาหํ สหิสฺสามิ ปโมจนาย, กถํกถึ โธตก กญฺจิ โลเก;**
ธมฺมญฺจ เสฏฺฐํ อาชานมาโน, เอวํ ตุวํ โอฆมิมํ ตเรสิฯ

นาหํ สหิสฺสามิ [สมีหามิ (ก.)] **ปโมจนายา**ติ นาหํ ตํ สโกฺกมิ มุญฺจิตุํ ปมุญฺจิตุํ โมเจตุํ ปโมเจตุํ อุทฺธริตุํ สมุทฺธริตุํ อุฎฺฐาเปตุํ สมุฎฺฐาเปตุํ กถํกถาสลฺลโตติฯ เอวมฺปิ นาหํ สหิสฺสามิ ปโมจนายฯ อถ วา, น อีหามิ น สมีหามิ น อุสฺสหามิ น วายมามิ น อุสฺสาหํ กโรมิ น อุโสฺสฬฺหึ กโรมิ น ถามํ กโรมิ น ธิตึ กโรมิ น วีริยํ กโรมิ น ฉนฺทํ ชเนมิ น สญฺชเนมิ น นิพฺพเตฺตมิ น อภินิพฺพเตฺตมิ อสฺสเทฺธ ปุคฺคเล อจฺฉนฺทิเก กุสีเต หีนวีริเย อปฺปฏิปชฺชมาเน ธมฺมเทสนายาติฯ เอวมฺปิ นาหํ สหิสฺสามิ ปโมจนายฯ อถ วา, นตฺถโญฺญ โกจิ โมเจตาฯ เต ยทิ โมเจยฺยุํ สเกน ถาเมน สเกน พเลน สเกน วีริเยน สเกน ปรกฺกเมน สเกน ปุริสถาเมน สเกน ปุริสพเลน สเกน ปุริสวีริเยน สเกน ปุริสปรกฺกเมน อตฺตนา สมฺมาปฏิปทํ อนุโลมปฏิปทํ อปจฺจนีกปฏิปทํ อนฺวตฺถปฏิปทํ ธมฺมานุธมฺมปฏิปทํ ปฏิปชฺชมานา โมเจยฺยุนฺติฯ เอวมฺปิ นาหํ สหิสฺสามิ ปโมจนายฯ

วุตฺตเญฺหตํ ภควตา – “โส วต, จุนฺท, อตฺตนา ปลิปปลิปโนฺน ปรํ ปลิปปลิปนฺนํ อุทฺธริสฺสตีติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ โส วต, จุนฺท, อตฺตนา อทโนฺต อวินีโต อปรินิพฺพุโต ปรํ ทเมสฺสติ วิเนสฺสติ ปรินิพฺพาเปสฺสตีติ เนตํ ฐานํ วิชฺชตีติฯ เอวมฺปิ นาหํ สหิสฺสามิ ปโมจนายฯ

วุตฺตเญฺหตํ ภควตา –

“อตฺตนา หิ [อตฺตนาว (พหูสุ) ธ. ป. ๑๖๕] กตํ ปาปํ, อตฺตนา สํกิลิสฺสติ;
อตฺตนา อกตํ ปาปํ, อตฺตนาว วิสุชฺฌติ;
สุทฺธิ อสุทฺธิ ปจฺจตฺตํ, นาโญฺญ อญฺญํ วิโสธเย”ติฯ

เอวมฺปิ นาหํ สหิสฺสามิ ปโมจนายฯ

วุตฺตเญฺหตํ ภควตา – “เอวเมว โข, พฺราหฺมณ, ติฏฺฐเตว นิพฺพานํ ติฏฺฐติ นิพฺพานคามิมโคฺค ติฏฺฐามหํ สมาทเปตา, อถ จ ปน มม สาวกา มยา เอวํ โอวทิยมานา เอวํ อนุสาสิยมานา อเปฺปกเจฺจ อจฺจนฺตนิฏฺฐํ นิพฺพานํ อาราเธนฺติ เอกเจฺจ นาราเธนฺตีติฯ เอตฺถ กฺยาหํ, พฺราหฺมณ กโรมิ? มคฺคกฺขายี, พฺราหฺมณ, ตถาคโตฯ มคฺคํ พุทฺธ อาจิกฺขติฯ อตฺตนา ปฏิปชฺชมานา มุเจฺจยฺยุนฺติ [มุเญฺจยฺยุนฺติ (สฺยา.)]ฯ เอวมฺปิ นาหํ สหิสฺสามิ ปโมจนาย”ฯ

กถํกถึ โธตก กญฺจิ โลเกติ กถํกถึ ปุคฺคลํ สกงฺขํ สขิลํ สเทฺวฬฺหกํ สวิจิกิจฺฉํฯ **กญฺจี**ติ กญฺจิ ขตฺติยํ วา พฺราหฺมณํ วา เวสฺสํ วา สุทฺทํ วา คหฏฺฐํ วา ปพฺพชิตํ วา เทวํ วา มนุสฺสํ วาฯ **โลเก**ติ อปายโลเก…เป.… อายตนโลเกติ – กถํกถึ โธตก กญฺจิ โลเกฯ

ธมฺมญฺจ เสฏฺฐํ อาชานมาโนติ ธมฺมํ เสฏฺฐํ วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํฯ โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสโคฺค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํฯ **เสฏฺฐ**นฺติ อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวรํ ธมฺมํ อาชานมาโน วิชานมาโน ปฏิวิชานมาโน ปฏิวิชฺฌมาโนติ – ธมฺมญฺจ เสฏฺฐํ อาชานมาโนฯ

เอวํ ตุวํ โอฆมิมํ ตเรสีติ เอวํ กาโมฆํ ภโวฆํ ทิฏฺโฐฆํ อวิโชฺชฆํ ตเรยฺยาสิ อุตฺตเรยฺยาสิ ปตเรยฺยาสิ สมติกฺกเมยฺยาสิ วีติวเตฺตยฺยาสีติ – เอวํ ตุวํ โอฆมิมํ ตเรสิฯ เตนาห ภควา –

“นาหํ สหิสฺสามิ ปโมจนาย, กถํกถึ โธตก กญฺจิ โลเก;
ธมฺมญฺจ เสฏฺฐํ อาชานมาโน, เอวํ ตุวํ โอฆมิมํ ตเรสี”ติฯ

๓๔. **อนุสาส พฺรเหฺม กรุณายมาโน, วิเวกธมฺมํ ยมหํ วิชญฺญํ;**
ยถาหํ อากาโสว [อากาโส จ (สฺยา.)] **อพฺยาปชฺชมาโน** [อพฺยาปชฺฌมาโน (สฺยา.)], **อิเธว สโนฺต อสิโต จเรยฺยํฯ**

อนุสาส พฺรเหฺม กรุณายมาโนติ อนุสาส พฺรเหฺม อนุคฺคณฺห พฺรเหฺม อนุกมฺป พฺรเหฺมติ – อนุสาส พฺรเหฺมฯ **กรุณายมาโน**ติ กรุณายมาโน อนุทยมาโน [อนุทฺทยมาโน (พหูสุ)] อนุรกฺขมาโน อนุคฺคณฺหมาโน อนุกมฺปมาโนติ – อนุสาส พฺรเหฺม กรุณายมาโนฯ

วิเวกธมฺมํ ยมหํ วิชญฺญนฺติ วิเวกธมฺมํ วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํฯ โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสโคฺค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํฯ **ยมหํ วิชญฺญ**นฺติ ยมหํ ชาเนยฺยํ อาชาเนยฺยํ วิชาเนยฺยํ ปฏิวิชาเนยฺยํ ปฏิวิเชฺฌยฺยํ อธิคเจฺฉยฺยํ ผเสฺสยฺยํ สจฺฉิกเรยฺยนฺติ – วิเวกธมฺมํ ยมหํ วิชญฺญํฯ

ยถาหํ อากาโสว อพฺยาปชฺชมาโนติ ยถา อากาโส น ปชฺชติ น คณฺหติ [นตฺถิ… สฺยา. … โปตฺถเก] น พชฺฌติ น ปลิพชฺฌติ, เอวํ อปชฺชมาโน อคณฺหมาโน อพชฺฌมาโน อปลิพชฺฌมาโนติ – เอวมฺปิ อากาโสว อพฺยาปชฺชมาโนฯ ยถา อากาโส น รชฺชติ ลาขาย วา หลิทฺทิยา [หลิเทฺทน (สฺยา.)] วา นีลิยา [นีเลน (สฺยา.)] วา มเญฺชฏฺฐาย วา เอวํ อรชฺชมาโน

อทุสฺสมาโน อมุยฺหมาโน อกิลิสฺสมาโนติ [อกิลิยมาโน (สฺยา.)] – เอวมฺปิ อากาโสว อพฺยาปชฺชมาโนฯ ยถา อากาโส น กุปฺปติ น พฺยาปชฺชติ น ปติลียติ [ปติฏฺฐิยติ (ก.)] น ปฏิหญฺญติ, เอวํ อกุปฺปมาโน อพฺยาปชฺชมาโน อปฺปติลียมาโน อปฺปฏิหญฺญมาโน อปฺปฏิหตมาโนติ – เอวมฺปิ อากาโสว อพฺยาปชฺชมาโนฯ

อิเธว สโนฺต อสิโต จเรยฺยนฺติฯ **อิเธว สโนฺต**ติ อิเธว สโนฺต อิเธว สมาโน อิเธว นิสิโนฺน สมาโน อิมสฺมิํเยว อาสเน นิสิโนฺน สมาโน อิมิสฺสาเยว ปริสาย นิสิโนฺน สมาโนติ, เอวมฺปิ – อิเธว สโนฺตฯ อถ วา, อิเธว สโนฺต อุปสโนฺต วูปสโนฺต นิพฺพุโต ปฏิปฺปสฺสโทฺธติ, เอวมฺปิ – อิเธว สโนฺตฯ **อสิโต**ติ เทฺว นิสฺสยา – ตณฺหานิสฺสโย จ ทิฏฺฐินิสฺสโย จ…เป.… อยํ ตณฺหานิสฺสโย…เป.… อยํ ทิฏฺฐินิสฺสโย… ตณฺหานิสฺสยํ ปหาย ทิฏฺฐินิสฺสยํ ปฏินิสฺสชฺชิตฺวา จกฺขุํ อนิสฺสิโต, โสตํ อนิสฺสิโต, ฆานํ อนิสฺสิโต, ชิวฺหํ อนิสฺสิโต, กายํ อนิสฺสิโต, มนํ อนิสฺสิโต, รูเป… สเทฺท… คเนฺธ … รเส… โผฏฺฐเพฺพ… ธเมฺม… กุลํ… คณํ… อาวาสํ… ลาภํ… ยสํ… ปสํสํ… สุขํ… จีวรํ… ปิณฺฑปาตํ… เสนาสนํ… คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ… กามธาตุํ… รูปธาตุํ… อรูปธาตุํ… กามภวํ… รูปภวํ… อรูปภวํ… สญฺญาภวํ… อสญฺญาภวํ… เนวสญฺญานาสญฺญาภวํ… เอกโวการภวํ… จตุโวการภวํ… ปญฺจโวการภวํ… อตีตํ… อนาคตํ… ปจฺจุปฺปนฺนํ… ทิฏฺฐสุตมุตวิญฺญาตเพฺพ [ทิฏฺฐํ, สุตํ, มุตํ, วิญฺญาตํ, สเพฺพฯ มหานิ. ๔๖ ปสฺสิตพฺพํ] ธเมฺม อสิโต อนิสฺสิโต อนลฺลีโน อนุปคโต อนโชฺฌสิโต อนธิมุโตฺต นิกฺขโนฺต นิสฺสโฏ [นิสฺสโฏฺฐ (สฺยา.)] วิปฺปมุโตฺต วิสํยุโตฺต วิมริยาทิกเตน เจตสาฯ **จเรยฺยนฺ**ติ จเรยฺยํ วิหเรยฺยํ อิริเยยฺยํ วเตฺตยฺยํ ยเปยฺยํ ยาเปยฺยนฺติ – อิเธว สโนฺต อสิโต จเรยฺยํฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

> “อนุสาส พฺรเหฺม กรุณายมาโน, วิเวกธมฺมํ ยมหํ วิชญฺญํ;
> ยถาหํ อากาโสว อพฺยาปชฺชมาโน, อิเธว สโนฺต อสิโต จเรยฺย”นฺติฯ

> ๓๕. **กิตฺตยิสฺสามิ เต สนฺติํ, [โธตกาติ ภควา]**
> **ทิเฏฺฐ ธเมฺม อนีติหํ;**
> **ยํ วิทิตฺวา สโต จรํ, ตเร โลเก วิสตฺติกํฯ**

กิตฺตยิสฺสามิ เต สนฺตินฺติ ราคสฺส สนฺติํ, โทสสฺส สนฺติํ, โมหสฺส สนฺติํ, โกธสฺส สนฺติํ, อุปนาหสฺส…เป.… มกฺขสฺส… ปฬาสสฺส… อิสฺสาย… มจฺฉริยสฺส… มายาย… สาเฐยฺยสฺส… ถมฺภสฺส… สารมฺภสฺส… มานสฺส… อติมานสฺส… มทสฺส… ปมาทสฺส… สพฺพกิเลสานํ… สพฺพทุจฺจริตานํ… สพฺพทรถานํ… สพฺพปริฬาหานํ… สพฺพสนฺตาปานํ… สพฺพากุสลาภิสงฺขารานํ สนฺติํ อุปสนฺติํ วูปสนฺติํ นิพฺพุติํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิํ กิตฺตยิสฺสามิ ปกิตฺตยิสฺสามิ อาจิกฺขิสฺสามิ เทเสสฺสามิ ปญฺญเปสฺสามิ ปฏฺฐเปสฺสามิ วิวริสฺสามิ วิภชิสฺสามิ อุตฺตานีกริสฺสามิ ปกาสิสฺสามีติ – กิตฺตยิสฺสามิ เต สนฺติํฯ

โธตกาติ ภควาติฯ **โธตกา**ติ ภควา ตํ พฺราหฺมณํ นาเมน อาลปติฯ **ภควา**ติ คารวาธิวจนเมตํ…เป.… สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติ – โธตกาติ ภควาฯ

ทิเฏฺฐ ธเมฺม อนีติหนฺติฯ **ทิเฏฺฐ ธเมฺม**ติ ทิเฏฺฐ ธเมฺม ญาเต ธเมฺม ตุลิเต ธเมฺม ตีริเต ธเมฺม วิภูเต ธเมฺม วิภาวิเต ธเมฺม สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจาติ…เป.… ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺมนฺติ ทิเฏฺฐ ธเมฺม ญาเต ธเมฺม ตุลิเต ธเมฺม ตีริเต ธเมฺม วิภาวิเต ธเมฺม วิภูเต ธเมฺมติ, เอวมฺปิ – ทิเฏฺฐ ธเมฺม…เป.…ฯ อถ วา, ทุเกฺข ทิเฏฺฐ ทุกฺขํ กถยิสฺสามิ, สมุทเย ทิเฏฺฐ

สมุทยํ กถยิสฺสามิ, มเคฺค ทิเฏฺฐ มคฺคํ กถยิสฺสามิ, นิโรเธ ทิเฏฺฐ นิโรธํ กถยิสฺสามีติ, เอวมฺปิ – ทิเฏฺฐ ธเมฺม…เป….ฯ อถ วา, สนฺทิฏฺฐิกํ อกาลิกํ เอหิปสฺสิกํ โอปเนยฺยิกํ [โอปนยิกํ (สฺยา. ก.)] ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺพํ วิญฺญูหีติ, เอวมฺปิ – ทิเฏฺฐ ธเมฺมฯ **อนีติห**นฺติ น อิติหีติหํ น อิติกิราย น ปรมฺปราย น ปิฏกสมฺปทาย น ตกฺกเหตุ น นยเหตุ น อาการปริวิตกฺเกน น ทิฏฺฐินิชฺฌานกฺขนฺติยา สามํ สยมภิญฺญาตํ อตฺตปจฺจกฺขธมฺมํ, ตํ กถยิสฺสามีติ – ทิเฏฺฐ ธเมฺม อนีติหํฯ

ยํ วิทิตฺวา สโต จรนฺติ ยํ วิทิตํ กตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา; ‘‘สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา’’ติ วิทิตํ กตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา; ‘‘สเพฺพ สงฺขารา ทุกฺขา’’ติ…เป…. ‘‘สเพฺพ ธมฺมา อนตฺตา’’ติ…เป…. ‘‘ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม’’นฺติ วิทิตํ กตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา ฯ **สโต**ติ จตูหิ การเณหิ สโต – กาเย กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ ภาเวโนฺต สโต…เป…. โส วุจฺจติ สโตฯ **จร**นฺติ จรโนฺต วิหรโนฺต อิริยโนฺต วเตฺตโนฺต ปาเลโนฺต ยเปโนฺต ยาเปโนฺตติ – ยํ วิทิตฺวา สโต จรํ ฯ

ตเร โลเก วิสตฺติกนฺติ วิสตฺติกา วุจฺจติ ตณฺหาฯ โย ราโค สาราโค…เป…. อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํฯ **วิสตฺติกา**ติ เกนเฏฺฐน วิสตฺติกา…เป…. วิสฏา วิตฺถตาติ วิสตฺติกาฯ **โลเก**ติ อปายโลเก…เป…. อายตนโลเกฯ **ตเร โลเก วิสตฺติก**นฺติ โลเก เวสา วิสตฺติกา, โลเก เวตํ วิสตฺติกํ สโต ตเรยฺย อุตฺตเรยฺย ปตเรยฺย สมติกฺกเมยฺย วีติวเตฺตยฺยาติ – ตเร โลเก วิสตฺติกํฯ เตนาห ภควา –

‘‘กิตฺตยิสฺสามิ เต สนฺติํ, [โธตกาติ ภควา]
ทิเฏฺฐ ธเมฺม อนีติหํ;
ยํ วิทิตฺวา สโต จรํ, ตเร โลเก วิสตฺติก’’นฺติฯ

๓๖. **ตญฺจาหํ อภินนฺทามิ, มเหสิ สนฺติมุตฺตมํ;**
ยํ วิทิตฺวา สโต จรํ, ตเร โลเก วิสตฺติกํฯ

ตญฺจาหํ อภินนฺทามีติฯ **ต**นฺติ ตุยฺหํ วจนํ พฺยปฺปถํ เทสนํ อนุสาสนํ อนุสิฏฺฐํ นนฺทามิ อภินนฺทามิ โมทามิ อนุโมทามิ อิจฺฉามิ สาทิยามิ ปตฺถยามิ ปิหยามิ อภิชปฺปามีติ – ตญฺจาหํ อภินนฺทามิฯ

มเหสิสนฺติมุตฺตมนฺติฯ **มเหสี**ติ กิํ มเหสิ ภควา? มหนฺตํ สีลกฺขนฺธํ เอสี คเวสี ปริเยสีติ มเหสิ, มหนฺตํ สมาธิกฺขนฺธํ…เป…. กหํ นราสโภติ มเหสิฯ **สนฺติมุตฺตม**นฺติ สนฺติ วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํฯ โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสโคฺค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํฯ **อุตฺตม**นฺติ อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวรนฺติ – มเหสิ สนฺติมุตฺตมํฯ

ยํ วิทิตฺวา สโต จรนฺติ ยํ วิทิตํ กตฺวา…เป…. ‘‘สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา’’ติ วิทิตํ กตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา; ‘‘สเพฺพ สงฺขารา ทุกฺขา’’ติ… ‘‘สเพฺพ ธมฺมา อนตฺตา’’ติ…เป…. ‘‘ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม’’นฺติ วิทิตํ กตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาฯ **สโต**ติ จตูหิ การเณหิ สโต – กาเย กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ ภาเวโนฺต สโต…เป…. โส วุจฺจติ สโตฯ **จร**นฺติ จรโนฺต…เป…. ยาเปโนฺตติ – ยํ วิทิตฺวา สโต จรํฯ

ตเร โลเก วิสตฺติกนฺติฯ วิสตฺติกา วุจฺจติ ตณฺหาฯ โย ราโค สาราโค…เป.… อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํฯ **วิสตฺติกา**ติ เกนฏฺเฐน วิสตฺติกา…เป.… วิสฏา วิตฺถตาติ วิสตฺติกาฯ **โลเก**ติ อปายโลเก…เป.… อายตนโลเกฯ **ตเร โลเก วิสตฺติกนฺ**ติ โลเก เวสา วิสตฺติกา, โลเก เวตํ วิสตฺติกํ สโต ตเรยฺยํ อุตฺตเรยฺยํ…เป.… วีติวเตฺตยฺยนฺติ – ตเร โลเก วิสตฺติกํฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

> ‘‘ตญฺจาหํ อภินนฺทามิ, มเหสิ สนฺติมุตฺตมํ;
> ยํ วิทิตฺวา สโต จรํ, ตเร โลเก วิสตฺติก’’นฺติฯ

๓๗. **ยํ กิญฺจิ สมฺปชานาสิ, [โธตกาติ ภควา]**
อุทฺธํ อโธ ติริยญฺจาปิ มชฺเฌ;
เอตํ วิทิตฺวา สงฺโคติ โลเก, ภวาภวาย มากาสิ ตณฺหํฯ

ยํ กิญฺจิ สมฺปชานาสีติ ยํ กิญฺจิ สมฺปชานาสิ อาชานาสิ ปฏิวิชานาสิ ปฏิวิชฺฌสีติ – ยํ กิญฺจิ สมฺปชานาสิฯ **โธตกาติ *ภควา***ติฯ **โธตกา**ติ ภควา ตํ พฺราหฺมณํ นาเมน อาลปติฯ ***ภควา***ติ คารวาธิวจนเมตํ…เป.… สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติ – โธตกาติ ภควาฯ

อุทฺธํ อโธ ติริยญฺจาปิ มชฺเฌติฯ **อุทฺธ**นฺติ อนาคตํ; **อโธ**ติ อตีตํ; **ติริยญฺจาปิ มชฺเฌ**ติ ปจฺจุปฺปนฺนํฯ **อุทฺธ**นฺติ เทวโลโก; **อโธ**ติ อปายโลโก; **ติริยญฺจาปิ มชฺเฌ**ติ มนุสฺสโลโกฯ อถ วา, **อุทฺธ**นฺติ กุสลา ธมฺมา; **อโธ**ติ อกุสลา ธมฺมา; **ติริยญฺจาปิ มชฺเฌ**ติ อพฺยากตา ธมฺมาฯ **อุทฺธ**นฺติ อรูปธาตุ; **อโธ**ติ กามธาตุ; **ติริยญฺจาปิ มชฺเฌ**ติ รูปธาตุฯ **อุทฺธ**นฺติ สุขา เวทนา; **อโธ**ติ ทุกฺขา เวทนา; **ติริยญฺจาปิ มชฺเฌ**ติ อทุกฺขมสุขา เวทนาฯ **อุทฺธ**นฺติ อุทฺธํ ปาทตลา; **อโธ**ติ อโธ เกสมตฺถกา; **ติริยญฺจาปิ มชฺเฌ**ติ เวมชฺเฌติ – อุทฺธํ อโธ ติริยญฺจาปิ มชฺเฌฯ

เอตํ วิทิตฺวา สงฺโคติ โลเกติ สงฺโค เอโส ลคฺคนํ เอตํ พนฺธนํ เอตํ ปลิโพโธ เอโสติ ญตฺวา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ – เอตํ วิทิตฺวา สงฺโคติ โลเกฯ

ภวาภวาย* มากาสิ ตณฺหนฺ**ติฯ **ตณฺหา**ติ รูปตณฺหา สทฺทตณฺหา…เป.… ธมฺมตณฺหาฯ ***ภวาภวายาติ ภวาภวาย กมฺมภวาย ปุนพฺภวาย กามภวาย, กมฺมภวาย กามภวาย ปุนพฺภวาย รูปภวาย, กมฺมภวาย รูปภวาย ปุนพฺภวาย อรูปภวาย, กมฺมภวาย อรูปภวาย ปุนพฺภวาย ปุนปฺปุนพฺภวาย, ปุนปฺปุนคติยา ปุนปฺปุนอุปปตฺติยา ปุนปฺปุนปฏิสนฺธิยา ปุนปฺปุนอตฺตภาวาภินิพฺพตฺติยา ตณฺหํ มากาสิ มา ชเนสิ มา สญฺชเนสิ มา นิพฺพเตฺตสิ มาภินิพฺพเตฺตสิ, ปชห วิโนเทหิ พฺยนฺตีกโรหิ อนภาวํ คเมหีติ – ภวาภวาย มากาสิ ตณฺหนฺติฯ เตนาห ภควา –

> ‘‘ยํ กิญฺจิ สมฺปชานาสิ, [โธตกาติ ภควา]
> อุทฺธํ อโธ ติริยญฺจาปิ มชฺเฌ;
> เอตํ วิทิตฺวา สงฺโคติ โลเก, ภวาภวาย มากาสิ ตณฺห’’นฺติฯ

สห คาถาปริโยสานา…เป.… สตฺถา เม, ภเนฺต ภควา, สาวโกหมสฺมีติฯ

โธตกมาณวปุจฺฉานิเทฺทโส ปญฺจโมฯ

๖. อุปสีวมาณวปุจฺฉานิเทฺทโส

๓๘. เอโก อหํ สกฺก มหนฺตโมฆํ, [อิจฺจายสฺมา อุปสีโว]
อนิสฺสิโต โน วิสหามิ ตาริตุํ;
อารมฺมณํ [อารมณํ (ก.)] **พฺรูหิ สมนฺตจกฺขุ, ยํ นิสฺสิโต โอฆมิมํ ตเรยฺยํฯ**

เอโก อหํ สกฺก มหนฺตโมฆนฺติฯ **เอโก**ติ ปุคฺคโล วา เม ทุติโย นตฺถิ, ธมฺโม วา เม ทุติโย นตฺถิ, ยํ วา ปุคฺคลํ นิสฺสาย ธมฺมํ วา นิสฺสาย มหนฺตํ กาโมฆํ ภโวฆํ ทิฏฺโฐฆํ อวิชฺโชฆํ ตเรยฺยํ อุตฺตเรยฺยํ ปตเรยฺยํ สมติกฺกเมยฺยํ วีติวเตฺตยฺยนฺติฯ **สกฺกา**ติ สโกฺกฯ ภควา สกฺยกุลา ปพฺพชิโตติปิ สโกฺกฯ อถ วา, อโฑฺฒ มหทฺธโน ธนวาติปิ สโกฺกฯ ตสฺสิมานิ ธนานิ, เสยฺยถิทํ – สทฺธาธนํ สีลธนํ หิริธนํ โอตฺตปฺปธนํ สุตธนํ จาคธนํ ปญฺญาธนํ สติปฏฺฐานธนํ…เป.… นิพฺพานธนํฯ อิเมหิ อเนเกหิ ธนรตเนหิ อโฑฺฒ มหทฺธโน ธนวาติปิ สโกฺกฯ อถ วา, สโกฺก ปหุ วิสวี อลมโตฺต สูโร วีโร วิกฺกโนฺต อภีรู อฉมฺภี อนุตฺราสี อปลายี ปหีนภยเภรโว วิคตโลมหํโสติปิ สโกฺกติ – เอโก อหํ สกฺก มหนฺตโมฆํฯ

อิจฺจายสฺมา อุปสีโวติฯ **อิจฺจา**ติ ปทสนฺธิ…เป.…ฯ **อายสฺมา**ติ ปิยวจนํ…เป.…ฯ **อุปสีโว**ติ ตสฺส พฺราหฺมณสฺส นามํ…เป.… อภิลาโปติ – อิจฺจายสฺมา อุปสีโวฯ

อนิสฺสิโต โน วิสหามิ ตาริตุนฺติฯ **อนิสฺสิโต**ติ ปุคฺคลํ วา อนิสฺสิโต ธมฺมํ วา อนิสฺสิโต โน วิสหามิ น อุสฺสหามิ น สโกฺกมิ น ปฏิพโล มหนฺตํ กาโมฆํ ภโวฆํ ทิฏฺโฐฆํ อวิชฺโชฆํ ตริตุํ อุตฺตริตุํ ปตริตุํ สมติกฺกมิตุํ วีติวตฺติตุนฺติ – อนิสฺสิโต โน วิสหามิ ตาริตุํฯ

อารมฺมณํ พฺรูหิ สมนฺตจกฺขูติ อารมฺมณํ อาลมฺพณํ นิสฺสยํ อุปนิสฺสยํ พฺรูหิ อาจิกฺขาหิ เทเสหิ ปญฺญเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวราหิ วิภชาหิ อุตฺตานีกโรหิ ปกาเสหิฯ **สมนฺตจกฺขู**ติ สมนฺตจกฺขุ วุจฺจติ สพฺพญฺญุตญฺญาณํฯ ภควา เตน สพฺพญฺญุตญฺญาเณน อุเปโต สมุเปโต อุปาคโต สมุปาคโต อุปปโนฺน สมุปปโนฺน สมนฺนาคโตฯ

น ตสฺส อทิฏฺฐมิธตฺถิ กิญฺจิ, อโถ อวิญฺญาตมชานิตพฺพํ;
สพฺพํ อภิญฺญาสิ ยทตฺถิ เนยฺยํ, ตถาคโต เตน สมนฺตจกฺขูติฯ

อารมฺมณํ พฺรูหิ สมนฺตจกฺขุฯ

ยํ นิสฺสิโต โอฆมิมํ ตเรยฺยนฺติฯ **ยํ นิสฺสิโต**ติ ยํ ปุคฺคลํ วา นิสฺสิโต ธมฺมํ วา นิสฺสิโต มหนฺตํ กาโมฆํ ภโวฆํ ทิฏฺโฐฆํ อวิชฺโชฆํ ตเรยฺยํ อุตฺตเรยฺยํ ปตเรยฺยํ สมติกฺกเมยฺยํ วีติวเตฺตยฺยนฺติ – ยํ นิสฺสิโต โอฆมิมํ ตเรยฺยํ ฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

‘‘เอโก อหํ สกฺก มหนฺตโมฆํ, [อิจฺจายสฺมา อุปสีโว]
อนิสฺสิโต โน วิสหามิ ตาริตุํ;
อารมฺมณํ พฺรูหิ สมนฺตจกฺขุ, ยํ นิสฺสิโต โอฆมิมํ ตเรยฺย’’นฺติฯ

๓๙. อากิญฺจญฺญํ เปกฺขมาโน สติมา, [อุปสีวาติ ภควา]
นตฺถีติ นิสฺสาย ตรสฺสุ โอฆํ;
กาเม ปหาย วิรโต กถาหิ, ตณฺหกฺขยํ นตฺตมหาภิปสฺส [รตฺตมหาภิปสฺส (สฺยา.) ปสฺส อภิธานคเนฺถ อพฺยยวเคฺค] **ฯ**

อากิญฺจญฺญํ เปกฺขมาโน สติมาติ โส พฺราหฺมโณ ปกติยา อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติํ ลาภีเยว นิสฺสยํ น ชานาติ – ‘‘อยํ เม นิสฺสโย’’ติฯ ตสฺส ภควา นิสฺสยญฺจ อาจิกฺขติ อุตฺตริญฺจ นิยฺยานปถํฯ อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติํ สโต สมาปชฺชิตฺวา ตโต วุฏฺฐหิตฺวา ตตฺถ ชาเต จิตฺตเจตสิเก ธมฺเม อนิจฺจโต เปกฺขมาโน, ทุกฺขโต…เป.… โรคโต… คณฺฑโต… สลฺลโต… อฆโต… อาพาธโต… ปรโต… ปโลกโต… อีติโต… อุปทฺทวโต… ภยโต… อุปสคฺคโต… จลโต… ปภงฺคุโต… อทฺธุวโต… อตาณโต… อเลณโต… อสรณโต… อสรณีภูตโต… ริตฺตโต… ตุจฺฉโต… สุญฺญโต… อนตฺตโต… อาทีนวโต… วิปริณามธมฺมโต… อสารกโต… อฆมูลโต… ภวโต… วิภวโต… สาสวโต… สงฺขตโต… มารามิสโต… ชาติธมฺมโต… ชราธมฺมโต… พฺยาธิธมฺมโต… มรณธมฺมโต… โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสธมฺมโต … สมุทยธมฺมโต… อตฺถงฺคมโต… อสฺสาทโต… อาทีนวโต… นิสฺสรณโต เปกฺขมาโน ทกฺขมาโน โอโลกยมาโน นิชฺฌายมาโน อุปปริกฺขมาโนฯ

สติมาติ ยา สติ อนุสฺสติ ปฏิสฺสติ…เป.… สมฺมาสติ – อยํ วุจฺจติ สติฯ อิมาย สติยา อุเปโต โหติ…เป.… สมนฺนาคโต, โส วุจฺจติ สติมาติ – อากิญฺจญฺญํ เปกฺขมาโน สติมาฯ

อุปสีวาติ ภควาติฯ **อุปสีวา**ติ ภควา ตํ พฺราหฺมณํ นาเมน อาลปติฯ **ภควา**ติ คารวาธิวจนเมตํ…เป.… สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติ – อุปสีวาติ ภควาฯ

นตฺถีติ นิสฺสาย ตรสฺสุ โอฆนฺติ นตฺถิ กิญฺจีติ อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติฯ กิํการณา นตฺถิ กิญฺจีติ อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติ? วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติํ สโต สมาปชฺชิตฺวา ตโต วุฏฺฐหิตฺวา ตเญฺญว วิญฺญาณํ อภาเวติ, วิภาเวติ, อนฺตรธาเปติ, นตฺถิ กิญฺจีติ ปสฺสติฯ ตํการณา นตฺถิ กิญฺจีติ อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติํ นิสฺสาย อุปนิสฺสาย อาลมฺพณํ กริตฺวา กาโมฆํ ภโวฆํ ทิโฏฺฐฆํ อวิโชฺชฆํ ตรสฺสุ อุตฺตรสฺสุ ปตรสฺสุ สมติกฺกมสฺสุ วีติวตฺตสฺสูติ – นตฺถีติ นิสฺสาย ตรสฺสุ โอฆํฯ

กาเม ปหาย วิรโต กถาหีติฯ **กามา**ติ อุทฺทานโต เทฺว กามา – วตฺถุกามา จ กิเลสกามา จ…เป.… อิเม วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา …เป.… อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามาฯ **กาเม ปหายา**ติ วตฺถุกาเม ปริชานิตฺวา กิเลสกาเม ปหาย ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวาติ – กาเม ปหายฯ **วิรโต กถาหี**ติ กถํกถา วุจฺจติ วิจิกิจฺฉาฯ ทุเกฺข กงฺขา…เป.… ฉมฺภิตตฺตํ จิตฺตสฺส มโนวิเลโข กถํกถาย อารโต วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขโนฺต นิสฺสโฎ วิปฺปมุโตฺต วิสญฺญุโตฺต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ – เอวมฺปิ วิรโต กถาหิ…เป.… อถ วา, ทฺวตฺติํสาย ติรจฺฉานกถาย อารโต วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขโนฺต นิสฺสโฎ วิปฺปมุโตฺต วิสญฺญุโตฺต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ เอวมฺปิ วิรโต กถาหีติ – กาเม ปหาย วิรโต กถาหิฯ

ตณฺหกฺขยํ นตฺตมหาภิปสฺสาติฯ **ตณฺหา**ติ รูปตณฺหา…เป.… ธมฺมตณฺหาฯ **นตฺตํ** วุจฺจติ รตฺติฯ **อโห**ติ ทิวโสฯ รตฺติญฺจ ทิวา จ ตณฺหกฺขยํ ราคกฺขยํ โทสกฺขยํ โมหกฺขยํ คติกฺขยํ อุปปตฺติกฺขยํ ปฏิสนฺธิกฺขยํ ภวกฺขยํ สํสารกฺขยํ วฏฺฏกฺขยํ ปสฺส อภิปสฺส ทกฺข โอโลกย นิชฺฌาย อุปปริกฺขาติ – ตณฺหกฺขยํ นตฺตมหาภิปสฺสฯ เตนาห ภควา –

‘‘อากิญฺจญฺญํ เปกฺขมาโน สติมา, [อุปสีวาติ ภควา]
นตฺถีติ นิสฺสาย ตรสฺสุ โอฆํ;
กาเม ปหาย วิรโต กถาหิ, ตณฺหกฺขยํ นตฺตมหาภิปสฺสา’’ติฯ

๔๐. สเพฺพสุ กาเมสุ โย วีตราโค, [อิจฺจายสฺมา อุปสีโว]
อากิญฺจญฺญํ นิสฺสิโต หิตฺวา มญฺญํ;
สญฺญาวิโมเกฺข ปรเมธิมุโตฺต, ติเฏฺฐ นุ โส ตตฺถ อนานุยายีฯ

สเพฺพสุ กาเมสุ โย วีตราโคติฯ **สเพฺพสู**ติ สเพฺพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ อเสสํ นิเสฺสสํ ปริยาทิยนวจนเมตํ สเพฺพสูติฯ **กาเมสูติ กามา**ติ อุทฺทานโต เทฺว กามา – วตฺถุกามา จ กิเลสกามา จ...เป.... อิเม วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา...เป.... อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามาฯ สเพฺพสุ กาเมสุ โย วีตราโคติฯ สเพฺพสุ กาเมสุ โย วีตราโค วิคตราโค จตฺตราโค วนฺตราโค มุตฺตราโค ปหีนราโค ปฏินิสฺสฏฺฐราโค วิกฺขมฺภนโตติ – สเพฺพสุ กาเมสุ โย วีตราโคฯ

อิจฺจายสฺมา อุปสีโวติฯ **อิจฺจา**ติ ปทสนฺธิ...เป....ฯ **อายสฺมา**ติ ปิยวจนํ...เป....ฯ **อุปสีโว**ติ ตสฺส พฺราหฺมณสฺส นามํ...เป.... อภิลาโปติ – อิจฺจายสฺมา อุปสีโวฯ

อากิญฺจญฺญํ นิสฺสิโต หิตฺวา มญฺญนฺติฯ เหฏฺฐิมา ฉ สมาปตฺติโย หิตฺวา จชิตฺวา ปริจฺจชิตฺวา อติกฺกมิตฺวา สมติกฺกมิตฺวา วีติวตฺติตฺวา อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺตึ นิสฺสิโต อลฺลีโน อุปคโต สมุปคโต อโชฺฌสิโต อธิมุโตฺตติ – อากิญฺจญฺญํ นิสฺสิโต หิตฺวา มญฺญํฯ

สญฺญาวิโมเกฺข ปรเมธิมุโตฺตติ สญฺญาวิโมกฺขา วุจฺจนฺติ สตฺต สญฺญาสมาปตฺติโยฯ ตาสํ สญฺญาสมาปตฺตีนํ อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติวิโมโกฺข [วิโมกฺขา (ก.) เอวมเญฺญสุ ปเทสุ พหุวจเนน] อโคฺค จ เสโฏฺฐ จ วิเสโฏฺฐ จ ปาโมโกฺข จ อุตฺตโม จ ปวโร จ, ปรเม อเคฺค เสเฏฺฐ วิเสเฏฺฐ ปาโมเกฺข อุตฺตเม ปวเร อธิมุตฺติวิโมเกฺขน อธิมุโตฺต ตตฺราธิมุโตฺต ตทธิมุโตฺต ตจฺจริโต ตพฺพหุโล ตคฺครุโก ตนฺนิโนฺน ตโปฺปโณ ตปฺปพฺภาโร ตทธิมุโตฺต ตทธิปเตยฺยติ – สญฺญาวิโมเกฺข ปรเมธิมุโตฺตฯ

ติเฏฺฐ นุ โส ตตฺถ อนานุยายีติฯ **ติเฏฺฐ นู**ติ สํสยปุจฺฉา วิมติปุจฺฉา เทฺวฬฺหกปุจฺฉา อเนกํสปุจฺฉา , ‘‘เอวํ นุ โข, นนุ โข, กึ นุ โข, กถํ นุ โข’’ติ – ติเฏฺฐ นุฯ **ตตฺถา**ติ อากิญฺจญฺญายตเนฯ **อนานุยายี**ติ อนานุยายี อวิจฺจมาโน [อเวธมาโน (สฺยา.)] อวิคจฺฉมาโน อนนฺตรธายมาโน อปริหายมาโน...เป....ฯ อถ วา, อรชฺชมาโน อทุสฺสมาโน อมุยฺหมาโน อกิลิสฺสมาโนติ – ติเฏฺฐ นุ โส ตตฺถ อนานุยายีฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

‘‘สเพฺพสุ กาเมสุ โย วีตราโค, [อิจฺจายสฺมา อุปสีโว]
อากิญฺจญฺญํ นิสฺสิโต หิตฺวา มญฺญํ;
สญฺญาวิโมเกฺข ปรเมธิมุโตฺต, ติเฏฺฐ นุ โส ตตฺถ อนานุยายี’’ติฯ

๔๑. สเพฺพสุ กาเมสุ โย วีตราโค, [อุปสีวาติ ภควา]
อากิญฺจญฺญํ นิสฺสิโต หิตฺวา มญฺญํ;
สญฺญาวิโมเกฺข ปรเมธิมุโตฺต, ติเฏฺฐยฺย โส ตตฺถ อนานุยายีฯ

สเพฺพสุ กาเมสุ โย วีตราโคติฯ **สเพฺพสู**ติ สเพฺพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ อเสสํ นิเสฺสสํ ปริยาทิยนวจนเมตํ สเพฺพสูติฯ **กาเมสูติ กามา**ติ อุทฺทานโต เทฺว กามา – วตฺถุกามา จ กิเลสกามา จ...เป.... อิเม วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา...เป.... อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามาฯ **สเพฺพสุ กาเมสุ โย วีตราโค**ติ สเพฺพสุ กาเมสุ โย วีตราโค...เป.... ปฏินิสฺสฏฺฐราโค วิกฺขมฺภนโตติ – สเพฺพสุ กาเมสุ โย วีตราโคฯ

อุปสีวาติ ภควาติฯ **อุปสีวา**ติ ภควา ตํ พฺราหฺมณํ นาเมน อาลปติฯ **ภควา**ติ คารวาธิวจนเมตํ…เป.… สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติ – อุปสีวาติ ภควาฯ

อากิญฺจญฺญํ นิสฺสิโต หิตฺวา มญฺญุติฯ เหฏฺฐิมา ฉ สมาปตฺติโย หิตฺวา จชิตฺวา ปริจฺจชิตฺวา อติกฺกมิตฺวา สมติกฺกมิตฺวา วีติวตฺติตฺวา อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺตึ นิสฺสิโต อลฺลีโน อุปคโต สมุปคโต อโชฺฌสิโต อธิมุตฺโตติ – อากิญฺจญฺญํ นิสฺสิโต หิตฺวา มญฺญํฯ

สญฺญาวิโมเกฺข ปรเมธิมุตฺโตติ สญฺญาวิโมกฺขา วุจฺจนฺติ สตฺต สญฺญาสมาปตฺติโยฯ ตาสํ สญฺญาสมาปตฺตีนํ อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติวิโมโกฺข อโคฺค จ เสฏฺโฐ จ วิเสฏฺโฐ จ ปาโมโกฺข จ อุตฺตโม จ ปวโร จ, ปรเม อเคฺค เสเฏฺฐ วิเสเฏฺฐ ปาโมเกฺข อุตฺตเม ปวเร อธิมุตฺติวิโมเกฺขน อธิมุตฺโต ตตฺราธิมุตฺโต ตทธิมุตฺโต…เป.… ตทธิปเตโยฺยติ – สญฺญาวิโมเกฺข ปรเมธิมุตฺโตฯ

ติเฏฺฐยฺย โส ตตฺถ อนานุยายีติฯ **ติเฏฺฐยฺยา**ติ ติเฏฺฐยฺย สฏฺฐิกปฺปสหสฺสานิฯ **ตตฺถา**ติ อากิญฺจญฺญายตเนฯ **อนานุยายี**ติ อนานุยายี อวิจฺจมาโน อวิคจฺฉมาโน อนนฺตรธายมาโน อปริหายมาโนฯ อถ วา, อรชฺชมาโน อทุสฺสมาโน อมุยฺหมาโน อกิลิสฺสมาโนติ – ติเฏฺฐยฺย โส ตตฺถ อนานุยายีฯ เตนาห ภควา –

> ‘‘สเพฺพสุ กาเมสุ โย วีตราโค, [อุปสีวาติ ภควา]
> อากิญฺจญฺญํ นิสฺสิโต หิตฺวา มญฺญํ;
> สญฺญาวิโมเกฺข ปรเมธิมุตฺโต, ติเฏฺฐยฺย โส ตตฺถ อนานุยายี’’ติฯ

๔๒. **ติเฏฺฐ เจ โส ตตฺถ อนานุยายี, ปูคมฺปิ วสฺสานิ** [วสฺสานํ (สฺยา. ก.)] **สมนฺตจกฺขุ;**
ตเตฺถว โส สีติสิยา วิมุโตฺต, จเวถ วิญฺญาณํ ตถาวิธสฺสฯ

ติเฏฺฐ เจ โส ตตฺถ อนานุยายีติ สเจ โส ติเฏฺฐยฺย สฏฺฐิกปฺปสหสฺสานิฯ **ตตฺถา**ติ อากิญฺจญฺญายตเนฯ **อนานุยายี**ติ อนานุยายี อวิจฺจมาโน อวิคจฺฉมาโน อนนฺตรธายมาโน อปริหายมาโนฯ อถ วา, อรชฺชมาโน อทุสฺสมาโน อมุยฺหมาโน อกิลิสฺสมาโนติ – ติเฏฺฐ เจ โส ตตฺถ อนานุยายีฯ

ปูคมฺปิ วสฺสานิ สมนฺตจกฺขูติฯ **ปูคมฺปิ วสฺสานี**ติ ปูคมฺปิ วสฺสานิ พหูนิ วสฺสานิ [พหุนฺนํ วสฺสานํ (สฺยา.)] พหูนิ วสฺสสตานิ พหูนิ วสฺสสหสฺสานิ พหูนิ วสฺสสตสหสฺสานิ พหูนิ กปฺปานิ พหูนิ กปฺปสตานิ พหูนิ กปฺปสหสฺสานิ พหูนิ กปฺปสตสหสฺสานิฯ **สมนฺตจกฺขู**ติ สมนฺตจกฺขุ วุจฺจติ สพฺพญฺญุตญาณํ…เป.… ตถาคโต เตน สมนฺตจกฺขูติ – ปูคมฺปิ วสฺสานิ สมนฺตจกฺขุฯ

ตเตฺถว โส สีติสิยา วิมุโตฺต, จเวถ วิญฺญาณํ ตถาวิธสฺสาติ ตเตฺถว โส สีติภาวมนุปฺปโตฺต นิโจฺจ ธุโว สสฺสโต อวิปริณามธโมฺม สสฺสติสมํ ตเถว ติเฏฺฐยฺยฯ อถ วา, ตสฺส วิญฺญาณํ จเวยฺย อุจฺฉิเชฺชยฺย นเสฺสยฺย วินเสฺสยฺย น ภเวยฺยาติ ปุนพฺภวปฏิสนฺธิวิญฺญาณํ นิพฺพเตฺตยฺย กามธาตุยา วา รูปธาตุยา วา อรูปธาตุยา วาติ อากิญฺจญฺญายตนํ สมาปนฺนสฺส สสฺสตญฺจ อุเจฺฉทญฺจ ปุจฺฉติฯ อุทาหุ ตเตฺถว อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพาเยยฺยฯ อถ วา, ตสฺส วิญฺญาณํ จเวยฺย ปุน ปฏิสนฺธิวิญฺญาณํ นิพฺพเตฺตยฺย กามธาตุยา วา รูปธาตุ

ยา วา อรูปธาตุยา วาติ, อากิญฺจญฺญายตนํ อุปปนฺนสฺส ปรินิพฺพานญฺจ ปฏิสนฺธิญฺจ ปุจฺฉติฯ **ตถาวิธสฺสา**ติ ตถาวิธสฺส ตาทิสสฺส ตสฺสณฺฐิตสฺส ตปฺปการสฺส ตปฺปฏิภาคสฺส อากิญฺจญฺญายตนํ อุปปนฺนสฺสาติ – ตเตฺถว โส สีติสิยา วิมุโตฺต, จเวถ วิญฺญาณํ ตถาวิธสฺสฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

> “ติเฏฺฐ เจ โส ตตฺถ อนานุยายี, ปูคมฺปิ วสฺสานิ สมนฺตจกฺขุ;
> ตเตฺถว โส สีติสิยา วิมุโตฺต, จเวถ วิญฺญาณํ ตถาวิธสฺสา”ติฯ

๔๓. อจฺจิ ยถา วาตเวเคน ขิตฺตา, [อุปสีวาติ ภควา]
อตฺถํ ปเลติ น อุเปติ สงฺขํ;
เอวํ มุนี นามกายา วิมุโตฺต, อตฺถํ ปเลติ น อุเปติ สงฺขํฯ

อจฺจิ ยถา วาตเวเคน ขิตฺตาติ อจฺจิ วุจฺจติ ชาลสิขาฯ **วาตา**ติ ปุรตฺถิมา วาตา ปจฺฉิมา วาตา อุตฺตรา วาตา ทกฺขิณา วาตา สรชา วาตา อรชา วาตา สีตา วาตา อุณฺหา วาตา ปริตฺตา วาตา อธิมตฺตา วาตา [กาฬวาตา (ก.)] เวรมฺภวาตา ปกฺขวาตา สุปณฺณวาตา ตาลปณฺณวาตา วิธูปนวาตาฯ **วาตเวเคน ขิตฺตา**ติ วาตเวเคน ขิตฺตา [ขิตฺตํ (สฺยา.) เอวมเญฺญสุ ปเทสุ นิคฺคหีตนฺตวเสน] อุกฺขิตฺตา นุนฺนา ปณุนฺนา ขมฺภิตา วิกฺขมฺภิตาติ – อจฺจิ ยถา วาตเวเคน ขิตฺตาฯ **อุปสีวาติ ภควา**ติฯ **อุปสีวา**ติ ภควา ตํ พฺราหฺมณํ นาเมน อาลปติฯ **ภควา**ติ คารวาธิวจนเมตํ…เป.… สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติ – อุปสีวาติ ภควาฯ

อตฺถํ ปเลติ น อุเปติ สงฺขนฺติฯ **อตฺถํ ปเลตี**ติ อตฺถํ ปเลติ, อตฺถํ คเมติ, อตฺถํ คจฺฉติ นิรุชฺฌติ วูปสมติ ปฏิปฺปสฺสมฺภติฯ **น อุเปติ สงฺขน**ฺติ สงฺขํ [อมุกํ นาม ทิสํ คโตติ สงฺขํ (สฺยา.)] น อุเปติ, อุเทฺทสํ น อุเปติ, คณนํ น อุเปติ, ปณฺณตฺตึ น อุเปติ, “ปุรตฺถิมํ วา ทิสํ คตา, ปจฺฉิมํ วา ทิสํ คตา, อุตฺตรํ วา ทิสํ คตา, ทกฺขิณํ วา ทิสํ คตา อุทฺธํ วา คตา, อโธ วา คตา, ติริยํ วา คตา, วิทิสํ วา คตา”ติ, โส เหตุ นตฺถิ, ปจฺจโย นตฺถิ, การณํ นตฺถิ, เยน สงฺขํ คเจฺฉยฺยาติ – อตฺถํ ปเลติ น อุเปติ สงฺขํฯ

เอวํ มุนี นามกายา วิมุโตฺตติฯ **เอวน**ฺติ โอปมฺมสมฺปฏิปาทนํฯ **มุนี**ติ โมนํ วุจฺจติ ญาณํ …เป.… สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนิฯ **นามกายา วิมุโตฺต**ติ โส มุนิ ปกติยา ปุเพฺพว รูปกายา วิมุโตฺตฯ ตทงฺคํ สมติกฺกมา [ตทงฺคํ สมติกฺกมฺม (ก.)] วิกฺขมฺภนปฺปหาเนน ปหีโนฯ ตสฺส มุนิโน ภวนฺตํ อาคมฺม จตฺตาโร อริยมคฺคา ปฏิลทฺธา โหนฺติฯ จตุนฺนํ อริยมคฺคานํ ปฏิลทฺธตฺตา นามกาโย จ รูปกาโย จ ปริญฺญาตา โหนฺติฯ นามกายสฺส จ รูปกายสฺส จ ปริญฺญาตตฺตา นามกายา จ รูปกายา จ มุโตฺต วิมุโตฺต สุวิมุโตฺต อจฺจนฺตอนุปาทาวิโมเกฺขนาติ – เอวํ มุนี นามกายา วิมุโตฺตฯ

อตฺถํ ปเลติ น อุเปติ สงฺขนฺติฯ **อตฺถํ ปเลตี**ติ อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพายติฯ **น อุเปติ สงฺขน**ฺติ อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพุโต สงฺขํ น อุเปติ, อุเทฺทสํ น อุเปติ, คณนํ น อุเปติ, ปณฺณตฺตึ น อุเปติ – ขตฺติโยติ วา พฺราหฺมโณติ วา เวโสฺสติ วา สุโทฺทติ วา คหโฏฺฐติ วา ปพฺพชิโตติ วา เทโวติ วา มนุโสฺสติ วา รูปีติ วา อรูปีติ วา สญฺญีติ วา อสญฺญีติ วา เนวสญฺญีนาสญฺญีติ วาฯ โส เหตุ นตฺถิ ปจฺจโย นตฺถิ การณํ นตฺถิ เยน สงฺขํ คเจฺฉยฺยาติ – อตฺถํ ปเลติ น อุเปติ สงฺขํฯ เตนาห ภควา –

> “อจฺจิ ยถา วาตเวเคน ขิตฺตา, [อุปสีวาติ ภควา]

อตฺถํ ปเลติ น อุเปติ สงฺขํ;
เอวํ มุนี นามกายา วิมุตฺโต, อตฺถํ ปเลติ น อุเปติ สงฺข''นฺติฯ

๔๔. **อตฺถงฺคโต โส อุท วา โส นตฺถิ, อุทาหุ เว สสฺสติยา อโรโค;**
ตํ เม มุนี สาธุ วิยากโรหิ, ตถา หิ เต วิทิโต เอส ธมฺโมฯ

อตฺถงฺคโต โส อุท วา โส นตฺถีติ โส อตฺถงฺคโต อุทาหุ นตฺถิ โส นิรุทฺโธ อุจฺฉินฺโน วินฏฺโฐติ – อตฺถงฺคโต โส อุท วา โส นตฺถิฯ

อุทาหุ เว สสฺสติยา อโรโคติ อุทาหุ นิจฺโจ ธุโว สสฺสโต อวิปริณามธมฺโม สสฺสติสมํ ตเถว ติฏฺเฐยฺยาติ – อุทาหุ เว สสฺสติยา อโรโคฯ

ตํ เม มุนี สาธุ วิยากโรหีติฯ **ต**นฺติ ยํ ปุจฺฉามิ ยํ ยาจามิ ยํ อชฺเฌสามิ ยํ ปสาเทมิฯ **มุนี**ติ โมนํ วุจฺจติ ญาณํ…เป.… สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนิฯ **สาธุ วิยากโรหี**ติ สาธุ อาจิกฺขาหิ เทเสหิ ปญฺญเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวราหิ วิภชาหิ อุตฺตานีกโรหิ ปกาเสหีติ – ตํ เม มุนี สาธุ วิยากโรหิฯ

ตถา หิ เต วิทิโต เอส ธมฺมติ ตถา หิ เต วิทิโต ตุลิโต ตีริโต วิภูโต วิภาวิโต เอส ธมฺมติ – ตถา หิ เต วิทิโต เอส ธมฺโมฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

''อตฺถงฺคโต โส อุท วา โส นตฺถิ, อุทาหุ เว สสฺสติยา อโรโค;
ตํ เม มุนี สาธุ วิยากโรหิ, ตถา หิ เต วิทิโต เอส ธมฺม''ติฯ

๔๕. **อตฺถงฺคตสฺส น ปมาณมตฺถิ, [อุปสีวาติ ภควา]**
เยน นํ วชฺชุํ ตํ ตสฺส นตฺถิ;
สเพฺพสุ ธเมฺมสุ สมูหเตสุ, สมูหตา วาทปถาปิ สเพฺพฯ

อตฺถงฺคตสฺส น ปมาณมตฺถีติ อตฺถงฺคตสฺส อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพุตสฺส รูปปมาณํ นตฺถิ, เวทนาปมาณํ นตฺถิ, สญฺญาปมาณํ นตฺถิ, สงฺขารปมาณํ นตฺถิ, วิญฺญาณปมาณํ นตฺถิ, น อตฺถิ น สํวิชฺชติ นุปลพฺภติ ปหีนํ สมุจฺฉินฺนํ วูปสนฺตํ ปฏิปฺปสฺสทฺธํ อภพฺพุปฺปตฺติกํ ญาณคฺคินา ทฑฺฒนฺติ – อตฺถงฺคตสฺส น ปมาณมตฺถิฯ **อุปสีวาติ ภควา**ติ **อุปสีวา**ติ ภควา ตํ พฺราหฺมณํ นาเมน อาลปติฯ **ภควา**ติ คารวาธิวจนเมตํ…เป.… สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติ – อุปสีวาติ ภควาฯ

เยน นํ วชฺชุํ ตํ ตสฺส นตฺถีติ เยน ตํ ราเคน [เยน ราเคน (สฺยา. ก.) มหานิ. ๙๔] วเทยฺยุํ, เยน โทเสน วเทยฺยุํ, เยน โมเหน วเทยฺยุํ, เยน มาเนน วเทยฺยุํ, ยาย ทิฏฺฐิยา วเทยฺยุํ, เยน อุทฺธเจฺจน วเทยฺยุํ, ยาย วิจิกิจฺฉาย วเทยฺยุํ, เยหิ อนุสเยหิ วเทยฺยุํ – รโตฺตติ วา ทุโฏฺฐติ วา มูโฬฺหติ วา วินิพโทฺธติ วา ปรามโฏฺฐติ วา วิกฺเขปคโตติ วา อนิฏฺฐงฺคโตติ [อนิฏฺฐาคโตติ (ก.)] วา ถามคโตติ วา, เต อภิสงฺขารา ปหีนาฯ อภิสงฺขารานํ ปหีนตฺตา คติยา เยน ตํ วเทยฺยุํ – เนรยิโกติ วา ติรจฺฉานโยนิโกติ วา เปตฺติวิสยิโกติ วา มนุโสฺสติ วา เทโวติ วา รูปีติ วา อรูปีติ วา สญฺญีติ วา อสญฺญีติ วา เนวสญฺญีนาสญฺญีติ วา, โส เหตุ นตฺถิ ปจฺจโย นตฺถิ การณํ นตฺถิ เยน วเทยฺยุํ กเถยฺยุํ ภเณยฺยุํ ทีเปยฺยุํ โวหเรยฺยุนฺติ – เยน นํ วชฺชุํ ตํ ตสฺส นตฺถิฯ

สเพฺพสุ ธเมฺมสุ สมูหเตสูติ สเพฺพสุ ธเมฺมสุ สเพฺพสุ ขเนฺธสุ สเพฺพสุ อายตเนสุ สพฺพาสุ ธาตูสุ สพฺพาสุ คตีสุ สพฺพาสุ อุปปตฺตีสุ สพฺพาสุ ปฏิสนฺธีสุ สเพฺพสุ ภเวสุ สเพฺพสุ สํสาเรสุ สเพฺพสุ วเฏฺฏสุ อูหเตสุ สมูหเตสุ อุทฺธเตสุ สมุทฺธเตสุ อุปฺปาฏิเตสุ สมุปฺปาฏิเตสุ ปหีเนสุ สมุจฺฉิเนฺนสุ วูปสเนฺตสุ ปฏิปฺปสฺสเทฺธสุ อภพฺพุปฺปตฺติเกสุ ญาณคฺคินา ทเฑฺฒสูติ – สเพฺพสุ ธเมฺมสุ สมูหเตสุฯ

สมูหตา วาทปถาปิ สเพฺพติ วาทปถา วุจฺจนฺติ กิเลสา จ ขนฺธา จ อภิสงฺขารา จฯ ตสฺส วาทา จ วาทปถา จ อธิวจนานิ จ อธิวจนปถา จ นิรุตฺติ จ นิรุตฺติปถา จ ปญฺญตฺติ จ ปญฺญตฺติปถา จ อูหตา สมูหตา อุทฺธตา สมุทฺธตา อุปฺปาฏิตา สมุปฺปาฏิตา ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ – สมูหตา วาทปถาปิ สเพฺพฯ เตนาห ภควา –

> “อตฺถงฺคตสฺส น ปมาณมตฺถิ, [อุปสีวาติ ภควา]
> เยน นํ วชฺชุํ ตํ ตสฺส นตฺถิ;
> สเพฺพสุ ธเมฺมสุ สมูหเตสุ, สมูหตา วาทปถาปิ สเพฺพ”ติฯ

สห คาถาปริโยสานา เย เต พฺราหฺมเณน สทฺธิํ…เป…. ปญฺชลิโก นมสฺสมาโน นิสิโนฺน โหติ – สตฺถา เม, ภเนฺต ภควา, สาวโกหมสฺมีติฯ

อุปสีวมาณวปุจฺฉานิเทฺทโส ฉโฏฺฐฯ

๗. นนฺทมาณวปุจฺฉานิเทฺทโส

> ๔๖. **สนฺติ โลเก มุนโย, [อิจฺจายสฺมา นโนฺท]**
> **ชนา วทนฺติ ตยิทํ กถํสุ;**
> **ญาณูปปนฺนํ มุนิ โน วทนฺติ, อุทาหุ เว ชีวิเตนูปปนฺนํ** [ชีวิเกนูปปนฺนํ (สฺยา.)] ฯ

สนฺติ โลเก มุนโยติฯ **สนฺตี**ติ สนฺติ สํวิชฺชนฺติ อตฺถิ อุปลพฺภนฺติฯ **โลเก**ติ อปายโลเก…เป…. อายตนโลเกฯ **มุนโย**ติ มุนินามกา อาชีวกา นิคณฺฐา ชฏิลา ตาปสา ฯ (เทวา โลเก มุนโยติ สญฺชานนฺติ, น จ เต มุนโย) [( ) เอตฺถนฺตเร ปาโฐ นตฺถิ สฺยา. โปตฺถเก] ติฯ สนฺติ โลเก มุนโยฯ **อิจฺจายสฺมา นโนฺท**ติฯ **อิจฺจา**ติ ปทสนฺธิ…เป….ฯ **อายสฺมา**ติ ปิยวจนํ…เป….ฯ **นโนฺท**ติ ตสฺส พฺราหฺมณสฺส นามํ…เป…. อภิลาโปติ – อิจฺจายสฺมา นโนฺทฯ

ชนา วทนฺติ ตยิทํ กถํสูติฯ **ชนา**ติ ขตฺติยา จ พฺราหฺมณา จ เวสฺสา จ สุทฺทา จ คหฏฺฐา จ ปพฺพชิตา จ เทวา จ มนุสฺสา จฯ **วทนฺตี**ติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติฯ **ตยิทํ กถํสู**ติ สํสยปุจฺฉา วิมติปุจฺฉา เทฺวฬฺหกปุจฺฉา อเนกํสปุจฺฉา “เอวํ นุ โข, น นุ โข, กิํ นุ โข, กถํ นุ โข”ติ – ชนา วทนฺติ ตยิทํ กถํสุฯ

ญาณูปปนฺนํ มุนิ โน วทนฺตีติ ฯ อฎฺฐ สมาปตฺติญาเณน วา ปญฺจาภิญฺญาญาเณน วา อุเปตํ สมุเปตํ อุปาคตํ สมุปาคตํ อุปปนฺนํ สมุปปนฺนํ สมนฺนาคตํ มุนิํ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ – ญาณูปปนฺนํ มุนิ โน วทนฺติฯ

อุทาหุ เว ชีวิเตนูปปนฺนนฺติ อุทาหุ อเนกวิวิธอติปรมทุกฺกรการิกลูขชีวิตานุโยเคน อุเปตํ สมุเปตํ อุปาคตํ สมุปาคตํ อุปปนฺนํ สมุปปนฺนํ สมนฺนาคตํ มุนิํ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีป

ยนฺติ โวหรนฺตีติ – อุทาหุ เว ชีวิเตนูปปนฺนํฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

“สนฺติ โลเก มุนโย, [อิจฺจายสฺมา นโนฺท]
ชนา วทนฺติ ตยิทํ กถํสุ;
ญาณูปปนฺนํ มุนิ โน วทนฺติ, อุทาหุ เว ชีวิเตนูปปนฺน’’นฺติฯ

๔๗. **น ทิฏฺฐิยา น สุติยา น ญาเณน,**
มุนีธ นนฺท กุสลา วทนฺติ;
วิเสนิกตฺวา [วิเสนีกตฺวา (ก.) มหานิ. ๖๘] **อนีฆา นิราสา, จรนฺติ เย เต มุนโยติ พฺรูมิฯ**

น ทิฏฺฐิยา น สุติยา น ญาเณนาติฯ **น ทิฏฺฐิยา**ติ น ทิฏฺฐสุทฺธิยาฯ **น สุติยา**ติ น สุตสุทฺธิยาฯ **น ญาเณนา**ติ นปิ อฏฺฐสมาปตฺติญาเณน นปิ ปญฺจาภิญฺญาญาเณน นปิ มิจฺฉาญาเณนาติ – น ทิฏฺฐิยา น สุติยา น ญาเณนฯ

มุนีธ นนฺท กุสลา วทนฺตีติฯ **กุสลา**ติ เย เต ขนฺธกุสลา ธาตุกุสลา อายตนกุสลา ปฏิจฺจสมุปฺปาทกุสลา สติปฏฺฐานกุสลา สมฺมปฺปธานกุสลา อิทฺธิปาทกุสลา อินฺทฺริยกุสลา พลกุสลา โพชฺฌงฺคกุสลา มคฺคกุสลา ผลกุสลา นิพฺพานกุสลา ทิฏฺฐสุทฺธิยา วา สุตสุทฺธิยา วา อฏฺฐสมาปตฺติญาเณน วา ปญฺจาภิญฺญาญาเณน วา มิจฺฉาญาเณน วา ทิเฏฺฐน วา สุเตน วา อุเปตํ สมุเปตํ อุปาคตํ สมุปาคตํ อุปปนฺนํ สมุปปนฺนํ สมนฺนาคตํ มุนึ น วทนฺติ น กเถนฺติ น ภณนฺติ น ทีปยนฺติ น โวหรนฺตีติ – มุนีธ นนฺท กุสลา วทนฺติฯ

วิเสนิกตฺวา อนีฆา นิราสา, จรนฺติ เย เต มุนโยติ พฺรูมีติ เสนา วุจฺจติ มารเสนา, กายทุจฺจริตํ มารเสนา, วจีทุจฺจริตํ มารเสนา, มโนทุจฺจริตํ มารเสนา, ราโค มารเสนา, โทโส มารเสนา, โมโห มารเสนา, โกโธ…เป.… อุปนาโห… มกฺโข… ปฬาโส… อิสฺสา… มจฺฉริยํ… มายา… สาเฐยฺยํ… ถมฺโภ… สารมฺโภ… มาโน… อติมาโน… มโท… ปมาโท… สเพฺพ กิเลสา สเพฺพ ทุจฺจริตา สเพฺพ ทรถา สเพฺพ ปริฬาหา สเพฺพ สนฺตาปา สพฺพากุสลาภิสงฺขารา มารเสนาฯ วุตฺตเญฺหตํ ภควตา –

“กามา เต ปฐมา เสนา, ทุติยา อรติ วุจฺจติ;
ตติยา ขุปฺปิปาสา เต, จตุตฺถี ตณฺหา ปวุจฺจติฯ

“ปญฺจมํ ถินมิทฺธํ เต, ฉฎฺฐา ภีรู ปวุจฺจติ;
สตฺตมี วิจิกิจฺฉา เต, มกฺโข ถมฺโภ เต อฏฺฐโม;
ลาโภ สิโลโก สกฺกาโร, มิจฺฉาลโทฺธ จ โย ยโสฯ

“โย จตฺตานํ สมุกฺกํเส, ปเร จ อวชานาติ;
เอสา นมุจิ เต เสนา [เอสา เต นมุจิ เสนา (สฺยา. ก.) สุ. นิ. ๔๔๑], กณฺหสฺสาภิปฺปหารินี;
น นํ อสูโร ชินาติ, เชตฺวา จ ลภเต สุข’’นฺติฯ

ยโต จตูหิ อริยมเคฺคหิ สพฺพา จ มารเสนา สเพฺพ จ ปฏิเสนิกรา [วิเสนีกตฺวา (ก.) มหานิ. ๖๘] กิเลสา ชิตา จ ปราชิตา จ ภคฺคา วิปฺปลุคฺคา [วิปฺปลุคฺคตา (สฺยา.) ปสฺส มหานิ. ๒๘] ปรมฺมุขา, เตน วุจฺจนฺติ วิเสนิกตฺวาฯ **อนีฆา**ติ ราโค นีโฆ, โทโส นีโฆ, โมโห นีโฆ, โกโธ

นีโฆ, อุปนาโห นีโฆ…เป.… สพฺพากุสลาภิสงฺขารา นีฆาฯ เยสํ เอเต นีฆา ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒา เต วุจฺจนฺติ อนีฆาฯ **นิราสา**ติ อาสา วุจฺจติ ตณฺหาฯ โย ราโค สาราโค…เป.… อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํฯ เยสํ เอสา อาสา ตณฺหา ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒา, เต วุจฺจนฺติ นิราสา อรหนฺโต ขีณาสวาฯ **วิเสนิกตฺวา อนีฆา นิราสา, จรนฺติ เย เต มุนโยติ พฺรูมี**ติ เย เต วิเสนิกตฺวาว อนีฆา จ นิราสา จ จรนฺติ วิหรนฺติ อิริยนฺติ วตฺตนฺติ ปาเลนฺติ ยเปนฺติ ยาเปนฺติ, เต โลเก มุนโยติ พฺรูมิ อาจิกฺขามิ เทเสมิ ปญฺญเปมิ ปฏฺฐเปมิ วิวรามิ วิภชามิ อุตฺตานีกโรมิ ปกาเสมีติ – วิเสนิกตฺวา อนีฆา นิราสา, จรนฺติ เย เต มุนโยติ พฺรูมิฯ เตนาห ภควา –

> “น ทิฏฺฐิยา น สุติยา น ญาเณน, มุนีธ นนฺท กุสลา วทนฺติ;
> วิเสนิกตฺวา อนีฆา นิราสา, จรนฺติ เย เต มุนโยติ พฺรูมี”ติฯ

๔๘. เย เกจิเม สมณพฺราหฺมณาเส, [อิจฺจายสฺมา นนฺโท]
ทิฏฺฐสฺสุเตนาปิ วทนฺติ สุทฺธิํ;
สีลพฺพเตนาปิ วทนฺติ สุทฺธิํ, อเนกรูเปน วทนฺติ สุทฺธิํฯ

กจฺจิสฺสุ เต ภควา ตตฺถ ยตา จรนฺตา, อตารุ ชาติญฺจ ชรญฺจ มาริส;
ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พฺรูหิ เมตํฯ

เย เกจิเม สมณพฺราหฺมณาเสติฯ **เย เกจี**ติ สเพฺพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ อเสสํ นิเสฺสสํ ปริยาทิยนวจนเมตํ – เย เกจีติฯ **สมณา**ติ เย เกจิ อิโต พหิทฺธา ปพฺพชฺชูปคตา ปริพฺพาชกสมาปนฺนาฯ **พฺราหฺมณา**ติ เย เกจิ โภวาทิกาติ – เย เกจิเม สมณพฺราหฺมณาเสฯ **อิจฺจายสฺมา นนฺโท**ติฯ **อิจฺจา**ติ ปทสนฺธิ…เป.…ฯ **อายสฺมา**ติ ปิยวจนํ…เป.…ฯ **นนฺโท**ติฯ ตสฺส พฺราหฺมณสฺส นามํ…เป.… อภิลาโปติ – อิจฺจายสฺมา นนฺโทฯ

ทิฏฺฐสฺสุเตนาปิ วทนฺติ สุทฺธินฺติ ทิเฏฺฐนปิ สุทฺธิํ วิสุทฺธิํ ปริสุทฺธิํ มุตฺติํ วิมุตฺติํ ปริมุตฺติํ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติ ; สุเตนปิ สุทฺธิํ วิสุทฺธิํ ปริสุทฺธิํ มุตฺติํ วิมุตฺติํ ปริมุตฺติํ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติ; ทิฏฺฐสฺสุเตนปิ สุทฺธิํ วิสุทฺธิํ ปริสุทฺธิํ มุตฺติํ วิมุตฺติํ ปริมุตฺติํ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ – ทิฏฺฐสฺสุเตนาปิ วทนฺติ สุทฺธิํฯ

สีลพฺพเตนาปิ วทนฺติ สุทฺธินฺติ สีเลนปิ สุทฺธิํ วิสุทฺธิํ ปริสุทฺธิํ มุตฺติํ วิมุตฺติํ ปริมุตฺติํ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติ; วเตนปิ สุทฺธิํ วิสุทฺธิํ ปริสุทฺธิํ มุตฺติํ วิมุตฺติํ ปริมุตฺติํ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติ; สีลพฺพเตนาปิ สุทฺธิํ วิสุทฺธิํ ปริสุทฺธิํ มุตฺติํ วิมุตฺติํ ปริมุตฺติํ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ – สีลพฺพเตนาปิ วทนฺติ สุทฺธิํฯ

อเนกรูเปน วทนฺติ สุทฺธินฺติ อเนกวิธโกตูหลมงฺคเลน [อเนกวิธวตฺต กุตูหลมงฺคเลน (สฺยา.)] สุทฺธิํ วิสุทฺธิํ ปริสุทฺธิํ มุตฺติํ วิมุตฺติํ ปริมุตฺติํ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ – อเนกรูเปน วทนฺติ สุทฺธิํฯ

กจฺจิสฺสุ เต ภควา ตตฺถ ยตา จรนฺตาติฯ **กจฺจิสฺสู**ติ สํสยปุจฺฉา วิมติปุจฺฉา เทฺวฬฺหกปุจฺฉา อเนกํสปุจฺฉา, “เอวํ นุ โข, น นุ โข, กิํ นุ โข, กถํ นุ โข”ติ – กจฺจิสฺสุฯ **เต**ติ ทิฏฺฐิคติกาฯ **ภควา**ติ คารวาธิวจนเมตํ…เป.… สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติ – กจฺจิสฺสุ เต

ภควาฯ **ตตฺถ ยตา จรนฺตา**ติฯ **ตตฺถา**ติ สกาย ทิฏฺฐิยา สกาย ขนฺติยา สกาย รุจิยา สกาย ลทฺธิยาฯ **ยตา**ติ ยตฺตา ปฏิยตฺตา [ยตา ปฏิยตา (สฺยา.)] คุตฺตา โคปิตา รกฺขิตา สํวุตาฯ **จรนฺตา**ติ จรนฺตา วิหรนฺตา อิริยนฺตา วเตฺตนฺตา ปาเลนฺตา ยเปนฺตา ยาเปนฺตาติ – กจฺจิสฺสุ เต ภควา ตตฺถ ยตา จรนฺตาฯ

อตารุ ชาติญฺจ ชรญฺจ มาริสาติ ชาติชรามรณํ อตริํสุ อุตฺตริํสุ ปตริํสุ สมติกฺกมิํสุ วีติวตฺติํสุฯ **มาริสา**ติ ปิยวจนํ ครุวจนํ สคารวสปฺปติสฺสาธิวจนเมตํ – มาริสาติ – อตารุ ชาติญฺจ ชรญฺจ มาริสฯ

ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พฺรูหิ เมตนฺติฯ **ปุจฺฉามิ ตนฺ**ติ ปุจฺฉามิ ตํ ยาจามิ ตํ อเชฺฌสามิ ตํ, กถยสฺสุ เมติ ปุจฺฉามิ ตํฯ **ภควา**ติ...เป.... สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติฯ **พฺรูหิ เมตนฺ**ติ พฺรูหิ อาจิกฺขาหิ เทเสหิ ปญฺญเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวราหิ วิภชาหิ อุตฺตานีกโรหิ ปกาเสหีติ – ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พฺรูหิ เมตํฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

“เย เกจิเม สมณพฺราหฺมณาเส, [อิจฺจายสฺมา นโนฺท]
ทิฏฺฐสฺสุเตนาปิ วทนฺติ สุทฺธิํ;
สีลพฺพเตนาปิ วทนฺติ สุทฺธิํ, อเนกรูเปน วทนฺติ สุทฺธิํฯ

“กจฺจิสฺสุ เต ภควา ตตฺถ ยตา จรนฺตา,
อตารุ ชาติญฺจ ชรญฺจ มาริส;
ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พฺรูหิ เมต”นฺติฯ

๔๙. **เย เกจิเม สมณพฺราหฺมณาเส, [นนฺทาติ ภควา]**
ทิฏฺฐสฺสุเตนาปิ วทนฺติ สุทฺธิํ;
สีลพฺพเตนาปิ วทนฺติ สุทฺธิํ, อเนกรูเปน วทนฺติ สุทฺธิํ;
กิญฺจาปิ เต ตตฺถ ยตา จรนฺติ, นาตริํสุ ชาติชรนฺติ พฺรูมิฯ

เย เกจิเม สมณพฺราหฺมณาเสติฯ **เย เกจี**ติ สเพฺพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ อเสสํ นิเสฺสสํ ปริยาทิยนวจนเมตํ – เย เกจีติฯ **สมณา**ติ เย เกจิ อิโต พหิทฺธา ปพฺพชฺชูปคตา ปริพฺพาชกสมาปนฺนาฯ **พฺราหฺมณา**ติ เย เกจิ โภวาทิกาติ – เย เกจิเม สมณพฺราหฺมณาเสฯ **นนฺทาติ ภควา**ติฯ **นนฺทา**ติ ภควา ตํ พฺราหฺมณํ นาเมน อาลปติฯ **ภควา**ติ คารวาธิวจนเมตํ...เป.... สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติ – นนฺทาติ ภควาฯ

ทิฏฺฐสฺสุเตนาปิ วทนฺติ สุทฺธินฺติ ทิเฏฺฐนปิ สุทฺธิํ วิสุทฺธิํ ปริสุทฺธิํ มุตฺติํ วิมุตฺติํ ปริมุตฺติํ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติ; สุเตนปิ สุทฺธิํ...เป.... ทิฏฺฐสฺสุเตนปิ สุทฺธิํ วิสุทฺธิํ ปริสุทฺธิํ มุตฺติํ วิมุตฺติํ ปริมุตฺติํ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ – ทิฏฺฐสฺสุเตนาปิ วทนฺติ สุทฺธิํฯ

สีลพฺพเตนาปิ วทนฺติ สุทฺธินฺติ สีเลนปิ สุทฺธิํ วิสุทฺธิํ ปริสุทฺธิํ มุตฺติํ วิมุตฺติํ ปริมุตฺติํ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติ ; วเตนปิ สุทฺธิํ...เป.... โวหรนฺติ; สีลพฺพเตนาปิ สุทฺธิํ วิสุทฺธิํ ปริสุทฺธิํ มุตฺติํ วิมุตฺติํ ปริมุตฺติํ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ – สีลพฺพเตนาปิ วทนฺติ สุทฺธิํฯ

อเนกรูเปน วทนฺติ สุทฺธินฺติ อเนกวิธโกตูหลมงฺคเลน สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ – อเนกรูเปน วทนฺติ สุทฺธึฯ

กิญฺจาปิ เต ตตฺถ ยตา จรนฺตีติฯ **กิญฺจาปี**ติ ปทสนฺธิ ปทสํสโคฺค ปทปาริปูรี อกฺขรสมวาโย พฺยญฺชนสิลิฏฺฐตา ปทานุปุพฺพตาเปตํ – กิญฺจาปีติฯ **เต**ติ ทิฏฺฐิคติกาฯ **ตตฺถา**ติ สกาย ทิฏฺฐิยา สกาย ขนฺติยา สกาย รุจิยา สกาย ลทฺธิยาฯ **ยตา**ติ ยตฺตา ปฏิยตฺตา คุตฺตา โคปิตา รกฺขิตา สํวุตาฯ **จรนฺตี**ติ จรนฺติ วิหรนฺติ อิริยนฺติ วเตฺตนฺติ ปาเลนฺติ ยเปนฺติ ยาเปนฺตีติ – กิญฺจาปิ เต ตตฺถ ยตา จรนฺติฯ

นาตริํสุ ชาติชรนฺติ พฺรูมีติ ชาติชรามรณํ น ตริํสุ น อุตฺตริํสุ น ปตริํสุ น สมติกฺกมิํสุ น วีติวตฺติํสุ, ชาติชรามรณา อนิกฺขนฺตา อนิสฺสฏา อนติกฺกนฺตา อสมติกฺกนฺตา อวีติวตฺตา, อโนฺตชาติชรามรเณ ปริวเตฺตนฺติ, อโนฺตสํสารปเถ ปริวเตฺตนฺติ, ชาติยา อนุคตา, ชราย อนุสฏา, พฺยาธินา อภิภูตา, มรเณน อพฺภาหตา อตาณา อเลณา อสรณา อสรณีภูตาติ พฺรูมิ อาจิกฺขามิ เทเสมิ ปญฺญเปมิ ปฏฺฐเปมิ วิวรามิ วิภชามิ อุตฺตานีกโรมิ ปกาเสมีติ – นาตริํสุ ชาติชรนฺติ พฺรูมิฯ เตนาห ภควา –

> ‘‘เย เกจิเม สมณพฺราหฺมณาเส, [นนฺทาติ ภควา]
> ทิฏฺฐสฺสุเตนาปิ วทนฺติ สุทฺธึ;
>
> สีลพฺพเตนาปิ วทนฺติ สุทฺธึ, อเนกรูเปน วทนฺติ สุทฺธึ;
> กิญฺจาปิ เต ตตฺถ ยตา จรนฺติ, นาตริํสุ ชาติชรนฺติ พฺรูมี’’ติฯ

๕๐. **เย เกจิเม สมณพฺราหฺมณาเส, [อิจฺจายสฺมา นโนฺท]**
ทิฏฺฐสฺสุเตนาปิ วทนฺติ สุทฺธึ;
สีลพฺพเตนาปิ วทนฺติ สุทฺธึ, อเนกรูเปน วทนฺติ สุทฺธึฯ

เต เจ มุนี พฺรูสิ อโนฆติเณฺณ, อถ โก จรหิ เทวมนุสฺสโลเก;
อตาริ ชาติญฺจ ชรญฺจ มาริส, ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พฺรูหิ เมตํฯ

เย เกจิเม สมณพฺราหฺมณาเสติฯ **เย เกจี**ติ สเพฺพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ อเสสํ นิเสฺสสํ ปริยาทิยนวจนเมตํ – เย เกจีติฯ **สมณา**ติ เย เกจิ อิโต พหิทฺธา ปพฺพชฺชูปคตา ปริพฺพาชกสมาปนฺนาฯ **พฺราหฺมณา**ติ เย เกจิ โภวาทิกาติ – เย เกจิเม สมณพฺราหฺมณาเสฯ **อิจฺจายสฺมา นโนฺท**ติฯ **อิจฺจา**ติ ปทสนฺธิ…เป.… อิจฺจายสฺมา นโนฺทฯ

ทิฏฺฐสฺสุเตนาปิ วทนฺติ สุทฺธินฺติ ทิเฏฺฐนปิ สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติ; สุเตนาปิ สุทฺธึ…เป.… ทิฏฺฐสฺสุเตนาปิ สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ – ทิฏฺฐสฺสุเตนาปิ วทนฺติ สุทฺธึฯ

สีลพฺพเตนาปิ วทนฺติ สุทฺธินฺติ สีเลนาปิ สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺติ; วเตนาปิ สุทฺธึ…เป.… โวหรนฺติ; สีลพฺพเตนาปิ สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ – สีลพฺพเตนาปิ วทนฺติ สุทฺธึฯ

อเนกรูเปน วทนฺติ สุทฺธินฺติ อเนกวิธโกตูหลมงฺคเลน สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ วทนฺติ กเถนฺติ ภณนฺติ ทีปยนฺติ โวหรนฺตีติ – อเนกรูเปน วทนฺติ สุทฺธึฯ

เต เจ มุนี พฺรูสิ อโนฆติเณฺณติฯ **เต เจ**ติ ทิฏฺฐิคติเกฯ **มุนี**ติ โมนํ วุจฺจติ ญาณํ…เป.… สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนิ ฯ **พฺรูสิ อโนฆติเณฺณ**ติ กาโมฆํ ภโวฆํ ทิโฏฺฐฆํ อวิโชฺชฆํ อติเณฺณ อนติกฺกเนฺต อสมติกฺกเนฺต อวีติวเตฺต อโนฺตชาติชรามรเณ ปริวเตฺตเนฺต อโนฺตสํสารปเถ ปริวเตฺตเนฺต ชาติยา อนุคเต ชราย อนุสเฏ พฺยาธินา อภิภูเต มรเณน อพฺภาหเต อตาเณ อเลเณ อสรเณ อสรณีภูเตฯ **พฺรูสี**ติ พฺรูสิ อาจิกฺขสิ เทเสสิ ปญฺญเปสิ ปฏฺฐเปสิ วิวรสิ วิภชสิ อุตฺตานีกโรสิ ปกาเสสีติ – เต เจ มุนี พฺรูสิ อโนฆติเณฺณฯ

อถ โก จรหิ เทวมนุสฺสโลเก, อตาริ ชาติญฺจ ชรญฺจ มาริสาติ อถ โก เอโส สเทวเก โลเก สมารเก สพฺรหฺมเก สสฺสมณพฺราหฺมณิยา ปชาย สเทวมนุสฺสาย ชาติชรามรณํ อตริ อุตฺตริ ปตริ สมติกฺกมิ วีติวตฺตยิฯ **มาริสา**ติ ปิยวจนํ ครุวจนํ สคารวสปฺปติสฺสาธิวจนเมตํ มาริสาติ – อถ โก จรหิ เทวมนุสฺสโลเก, อตาริ ชาติญฺจ ชรญฺจ มาริสฯ

ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พฺรูหิ เมตนฺติฯ **ปุจฺฉามิ ต**นฺติ ปุจฺฉามิ ตํ ยาจามิ ตํ อเชฺฌสามิ ตํ ปสาเทมิ ตํฯ **ภควา**ติ คารวาธิวจนเมตํ…เป.… สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติฯ **พฺรูหิ เมต**นฺติ พฺรูหิ อาจิกฺขาหิ เทเสหิ ปญฺญเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวราหิ วิภชาหิ อุตฺตานีกโรหิ ปกาเสหีติ – ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พฺรูหิ เมตํฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

> “เย เกจิเม สมณพฺราหฺมณาเส, [อิจฺจายสฺมา นโนฺท]
> ทิฏฺฐสฺสุเตนาปิ วทนฺติ สุทฺธึ;
> สีลพฺพเตนาปิ วทนฺติ สุทฺธึ, อเนกรูเปน วทนฺติ สุทฺธึฯ
>
> เต เจ มุนี พฺรูสิ อโนฆติเณฺณ, อถ โก จรหิ เทวมนุสฺสโลเก;
> อตาริ ชาติญฺจ ชรญฺจ มาริส, ปุจฺฉามิ ตํ ภควา พฺรูหิ เมต”นฺติฯ

๕๑. **นาหํ สเพฺพ สมณพฺราหฺมณาเส, [นนฺทาติ ภควา]**
ชาติชราย นิวุตาติ พฺรูมิ;
เย สีธ ทิฏฺฐํ ว สุตํ มุตํ วา, สีลพฺพตํ วาปิ ปหาย สพฺพํฯ

อเนกรูปมฺปิ ปหาย สพฺพํ, ตณฺหํ ปริญฺญาย อนาสวาเส [อนาสวา เย (สฺยา. ก.)] ;
เต เว นรา โอฆติณฺณาติ พฺรูมิฯ

นาหํ สเพฺพ สมณพฺราหฺมณาเส, นนฺทาติ ภควา ชาติชราย นิวุตาติ พฺรูมีติ นาหํ, นนฺท, สเพฺพ สมณพฺราหฺมณา ชาติชราย อาวุตา นิวุตา โอวุตา ปิหิตา ปฏิจฺฉนฺนา ปฏิกุชฺชิตาติ วทามิฯ อตฺถิ เต สมณพฺราหฺมณา เยสํ ชาติ จ ชรามรณญฺจ ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมาติ พฺรูมิ อาจิกฺขามิ เทเสมิ ปญฺญเปมิ ปฏฺฐเปมิ วิวรามิ วิภชามิ อุตฺตานีกโรมิ ปกาเสมีติ – นาหํ สเพฺพ สมณพฺราหฺมณาเส นนฺทาติ ภควา ชาติชราย นิวุตาติ พฺรูมิฯ

เย สีธ ทิฏฺฐํ ว สุตํ มุตํ วา, สีลพฺพตํ วาปิ ปหาย สพฺพนฺติ เย สพฺพา ทิฏฺฐสุทฺธิโย ปหาย ชหิตฺวา ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวาฯ เย สพฺพา สุตสุทฺธิโย

ปหาย…เป…. เย สพฺพา มุตสุทฺธิโย ปหาย, เย สพฺพา ทิฏฺฐสุตมุตสุทฺธิโย ปหาย เย สพฺพา สีลสุทฺธิโย ปหาย, เย สพฺพา วตสุทฺธิโย ปหาย, เย สพฺพา สีลพฺพตสุทฺธิโย ปหาย ชหิตฺวา ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวาติ – เย สีธ ทิฏฺฐํว สุตํ มุตํ วา, สีลพฺพตํ วาปิ ปหาย สพฺพํฯ

อเนกรูปมฺปิ ปหาย สพฺพนฺติ อเนกวิธโกตูหลมงฺคเลน สุทฺธิํ วิสุทฺธิํ ปริสุทฺธิํ มุตฺติํ วิมุตฺติํ ปริมุตฺติํ ปหาย ชหิตฺวา ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวาติ – อเนกรูปมฺปิ ปหาย สพฺพํฯ

ตณฺหํ ปริญฺญาย อนาสวา เส, เต เว นรา โอฆติณฺณาติ พฺรูมีติฯ **ตณฺหา**ติ รูปตณฺหา สทฺทตณฺหา คนฺธตณฺหา รสตณฺหา โผฏฺฐพฺพตณฺหา ธมฺมตณฺหาฯ **ตณฺหํ ปริญฺญายา**ติ ตณฺหํ ตีหิ ปริญฺญาหิ ปริชานิตฺวา – ญาตปริญฺญาย, ตีรณปริญฺญาย, ปหานปริญฺญายฯ กตมา ญาตปริญฺญา? ตณฺหํ ชานาติ [ปชานาติ (สฺยา.) ปริชานาติ (ก.) มหานิ. ๑๓] “อยํ รูปตณฺหา, อยํ สทฺทตณฺหา, อยํ คนฺธตณฺหา, อยํ รสตณฺหา, อยํ โผฏฺฐพฺพตณฺหา, อยํ ธมฺมตณฺหา”ติ ชานาติ ปสฺสติ – อยํ ญาตปริญฺญาฯ

กตมา ตีรณปริญฺญา? เอวํ ญาตํ กตฺวา ตณฺหํ ตีเรติ อนิจฺจโต ทุกฺขโต โรคโต คณฺฑโต…เป…. นิสฺสรณโต ตีเรติ – อยํ ตีรณปริญฺญาฯ

กตมา ปหานปริญฺญา? เอวํ ตีรยิตฺวา ตณฺหํ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวํ คเมติฯ วุตฺตเญฺหตํ ภควตา – “โย, ภิกฺขเว, ตณฺหาย ฉนฺทราโค ตํ ปชหถฯ เอวํ สา ตณฺหา ปหีนา ภวิสฺสติ อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายติํ อนุปฺปาทธมฺมา”ฯ อยํ ปหานปริญฺญาฯ **ตณฺหํ ปริญฺญายา**ติ ตณฺหํ อิมาหิ ตีหิ ปริญฺญาหิ ปริชานิตฺวาฯ **อนาสวา**ติ จตฺตาโร อาสวา – กามาสโว, ภวาสโว, ทิฏฺฐาสโว, อวิชฺชาสโวฯ เยสํ อิเม อาสวา ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายติํ อนุปฺปาทธมฺมา, เต วุจฺจนฺติ อนาสวา อรหนฺโต ขีณาสวา – ตณฺหํ ปริญฺญาย อนาสวาฯ

เต เว นรา โอฆติณฺณาติ พฺรูมีติ เย ตณฺหํ ปริญฺญาย อนาสวา, เต กาโมฆํ ติณฺณา ภโวฆํ ติณฺณา ทิโฏฺฐฆํ ติณฺณา อวิโชฺชฆํ ติณฺณา สพฺพสํสารปถํ ติณฺณา อุตฺติณฺณา นิตฺติณฺณา อติกฺกนฺตา สมติกฺกนฺตา วีติวตฺตาติ พฺรูมิ อาจิกฺขามิ เทเสมิ ปญฺญเปมิ ปฏฺฐเปมิ วิวรามิ วิภชามิ อุตฺตานีกโรมิ ปกาเสมีติ – ตณฺหํ ปริญฺญาย อนาสวาเส เต เว นรา โอฆติณฺณาติ พฺรูมิฯ เตนาห ภควา –

“นาหํ สเพฺพ สมณพฺราหฺมณาเส, [นนฺทาติ ภควา]
ชาติชราย นิวุตาติ พฺรูมิ;
เย สีธ ทิฏฺฐํ ว สุตํ มุตํ วา, สีลพฺพตํ วาปิ ปหาย สพฺพํฯ

อเนกรูปมฺปิ ปหาย สพฺพํ, ตณฺหํ ปริญฺญาย อนาสวาเส;
เต เว นรา โอฆติณฺณาติ พฺรูมี”ติฯ

๕๒. **เอตาภินนฺทามิ วโจ มเหสิโน, สุกิตฺติตํ โคตมนูปธีกํ;**
เย สีธ ทิฏฺฐํ ว สุตํ มุตํ วา, สีลพฺพตํ วาปิ ปหาย สพฺพํฯ

อเนกรูปมฺปิ ปหาย สพฺพํ, ตณฺหํ ปริญฺญาย อนาสวาเส;

อหมฺปิ เต โอฆติณฺณาติ พฺรูมิฯ

เอตาภินนฺทามิ วโจ มเหสิโนติฯ **เอต**นฺติ ตุยฺหํ วจนํ พฺยปฺปถํ เทสนํ อนุสาสนํ อนุสิฏฺฐํ นนฺทามิ อภินนฺทามิ โมทามิ อนุโมทามิ อิจฺฉามิ สาทิยามิ ปตฺถยามิ ปิหยามิ อภิชปฺปามิฯ **มเหสิโน**ติ กึ มเหสิ ภควา? มหนฺตํ สีลกฺขนฺธํ เอสี คเวสี ปริเยสีติ มเหสิ...เป.... กหํ นราสโภติ มเหสีติ – เอตาภินนฺทามิ วโจ มเหสิโนฯ

สุกิตฺติตํ โคตมนูปธีกนฺติฯ **สุกิตฺติต**นฺติ สุกิตฺติตํ สุอาจิกฺขิตํ [สฺวาจิกฺขิตํ (ก.)] สุเทสิตํ สุปญฺญปิตํ สุปฏฺฐปิตํ สุวิวฏํ สุวิภตฺตํ สุอุตฺตานีกตํ สุปกาสิตํฯ **โคตมนูปธีก**นฺติ อุปธี วุจฺจนฺติ กิเลสา จ ขนฺธา จ อภิสงฺขารา จฯ อุปธิปฺปหานํ อุปธิวูปสมํ อุปธินิสฺสคฺคํ อุปธิปฏิปฺปสฺสทฺธํ อมตํ นิพฺพานนฺติ – สุกิตฺติตํ โคตมนูปธีกํฯ

เย สีธ ทิฏฺฐํ ว สุตํ มุตํ วา, สีลพฺพตํ วาปิ ปหาย สพฺพนฺติ เย สพฺพา ทิฏฺฐสุทฺธิโย ปหาย ชหิตฺวา ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวาฯ เย สพฺพา สุตสุทฺธิโย...เป.... เย สพฺพา มุตสุทฺธิโย... เย สพฺพา ทิฏฺฐสุตมุตสุทฺธิโย... เย สพฺพา สีลสุทฺธิโย... เย สพฺพา วตสุทฺธิโย... เย สพฺพา สีลพฺพตสุทฺธิโย ปหาย ชหิตฺวา ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวาติ – เย สีธ ทิฏฺฐํ ว สุตํ มุตํ วา, สีลพฺพตํ วาปิ ปหาย สพฺพํฯ

อเนกรูปมฺปิ ปหาย สพฺพนฺติ อเนกวิธโกตูหลมงฺคเลน สุทฺธึ วิสุทฺธึ ปริสุทฺธึ มุตฺตึ วิมุตฺตึ ปริมุตฺตึ ปหาย ชหิตฺวา ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวาติ – อเนกรูปมฺปิ ปหาย สพฺพํฯ

ตณฺหํ ปริญฺญาย อนาสวาเส, อหมฺปิ เต โอฆติณฺณาติ พฺรูมีติฯ **ตณฺหา**ติ รูปตณฺหา สทฺทตณฺหา คนฺธตณฺหา รสตณฺหา โผฏฺฐพฺพตณฺหา ธมฺมตณฺหาฯ **ตณฺหํ ปริญฺญายา**ติ ตณฺหํ ตีหิ ปริญฺญาหิ ปริชานิตฺวา – ญาตปริญฺญาย, ตีรณปริญฺญาย [ติรณปริญฺญาย (สฺยา.)], ปหานปริญฺญายฯ กตมา ญาตปริญฺญา ? ตณฺหํ ชานาติ – อยํ รูปตณฺหา, อยํ สทฺทตณฺหา, อยํ คนฺธตณฺหา, อยํ รสตณฺหา, อยํ โผฏฺฐพฺพตณฺหา, อยํ ธมฺมตณฺหาติ ชานาติ ปสฺสติ – อยํ ญาตปริญฺญาฯ

กตมา ตีรณปริญฺญา? เอวํ ญาตํ กตฺวา ตณฺหํ ตีเรติ [ติเรติ (สฺยา.)] อนิจฺจโต ทุกฺขโต โรคโต คณฺฑโต สลฺลโต อฆโต อาพาธโต ปรโต ปโลกโต อีติโต อุปทฺทวโต ภยโต อุปสคฺคโต จลโต ปภงฺคุโต อทฺธุวโต อตาณโต อเลณโต อสรณโต อสรณีภูตโต ริตฺตโต ตุจฺฉโต สุญฺญโต อนตฺตโต อาทีนวโต วิปริณามธมฺมโต อสารกโต อฆมูลโต วธกโต วิภวโต สาสวโต สงฺขตโต มารามิสโต ชาติธมฺมโต ชราธมฺมโต พฺยาธิธมฺมโต มรณธมฺมโต โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสธมฺมโต สํกิเลสธมฺมโต สมุทยโต อตฺถงฺคมโต อสฺสาทโต อาทีนวโต นิสฺสรณโต ตีเรติ – อยํ ตีรณปริญฺญาฯ

กตมา ปหานปริญฺญา? เอวํ ตีรยิตฺวา ตณฺหํ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวํ คเมติ – อยํ ปหานปริญฺญาฯ

ตณฺหํ ปริญฺญายาติ ตณฺหํ อิมาหิ ตีหิ ปริญฺญาหิ ปริชานิตฺวาฯ **อนาสวา**ติ จตฺตาโร อาสวา – กามาสโว, ภวาสโว, ทิฏฺฐาสโว, อวิชฺชาสโวฯ เยสํ อิเม อาสวา ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมา, เต วุจฺจนฺติ อนาสวา อรหนฺโต ขีณาสวาฯ

ตณฺหํ ปริญฺญาย อนาสวาเส, อหมฺปิ เต โอฆติณฺณาติฯ **พฺรูมี**ติ เย ตณฺหํ ปริญฺญาย อนาสวา, อหมฺปิ เต กาโมฆํ ติณฺณา ภโวฆํ ติณฺณา ทิฏฺโฐฆํ ติณฺณา อวิโชฺชฆํ ติณฺณา สพฺพสํสารปถํ ติณฺณา อุตฺติณฺณา นิตฺติณฺณา อติกฺกนฺตา สมติกฺกนฺตา วีติวตฺตาติ พฺรูมิ วทามิติ – ตณฺหํ ปริญฺญาย อนาสวาเส, อหมฺปิ เต โอฆติณฺณาติ พฺรูมิฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

“เอตาภินนฺทามิ วโจ มเหสิโน, สุกิตฺติตํ โคตมนูปธีกํ;
เย สีธ ทิฏฺฐํ ว สุตํ มุตํ วา, สีลพฺพตํ วาปิ ปหาย สพฺพํฯ

อเนกรูปมฺปิ ปหาย สพฺพํ, ตณฺหํ ปริญฺญาย อนาสวาเส;
อหมฺปิ เต โอฆติณฺณาติ พฺรูมี”ติฯ

นนฺทมาณวปุจฺฉานิเทฺทโส สตฺตโมฯ

๘. เหมกมาณวปุจฺฉานิเทฺทโส

๕๓. **เย เม ปุเพฺพ วิยากํสุ, [อิจฺจายสฺมา เหมโก]**
หุรํ โคตมสาสนา;
อิจฺจาสิ อิติ ภวิสฺสติ, สพฺพํ ตํ อิติหีติหํ;
สพฺพํ ตํ ตกฺกวฑฺฒนํ, นาหํ ตตฺถ อภิรมิํฯ

เย เม ปุเพฺพ วิยากํสูติ โย จ พาวรี พฺราหฺมโณ เย จเญฺญ ตสฺส อาจริยา, เต สกํ ทิฏฺฐิํ สกํ ขนฺติํ สกํ รุจิํ สกํ ลทฺธิํ สกํ อชฺฌาสยํ สกํ อธิปฺปายํ พฺยากํสุ อาจิกฺขิํสุ เทสยิํสุ ปญฺญปิํสุ ปฏฺฐปิํสุ วิวริํสุ วิภชิํสุ อุตฺตานีอกํสุ ปกาเสสุนฺติ – เย เม ปุเพฺพ วิยากํสุฯ **อิจฺจายสฺมา เหมโก**ติฯ **อิจฺจา**ติ ปทสนฺธิ…เป.… ปทานุปุพฺพตาเปตํ – อิจฺจาติฯ **อายสฺมา**ติ ปิยวจนํ…เป.…ฯ **เหมโก**ติ ตสฺส พฺราหฺมณสฺส นามํ…เป.… อภิลาโปติ – อิจฺจายสฺมา เหมโกฯ

หุรํ โคตมสาสนาติ หุรํ โคตมสาสนา ปรํ โคตมสาสนา ปุเร โคตมสาสนา ปฐมตรํ โคตมสาสนา พุทฺธสาสนา ชินสาสนา ตถาคตสาสนา [ตถาคตสาสนา เทวสาสนา (ก.)] อรหนฺตสาสนาติ – หุรํ โคตมสาสนาฯ

อิจฺจาสิ อิติ ภวิสฺสตีติ เอวํ กิร อาสิ, เอวํ กิร ภวิสฺสตีติ – อิจฺจาสิ อิติ ภวิสฺสติฯ

สพฺพํ ตํ อิติหีติหนฺติ สพฺพํ ตํ อิติหีติหํ อิติกิราย ปรํปราย ปิฏกสมฺปทาย ตกฺกเหตุ นยเหตุ อาการปริวิตเกฺกน ทิฏฺฐินิชฺฌานกฺขนฺติยา น สามํ สยมภิญฺญาตํ น อตฺตปจฺจกฺขธมฺมํ กถยิํสูติ – สพฺพํ ตํ อิติหีติหํฯ

สพฺพํ ตํ ตกฺกวฑฺฒนนฺติ สพฺพํ ตํ ตกฺกวฑฺฒนํ วิตกฺกวฑฺฒนํ สงฺกปฺปวฑฺฒนํ กามวิตกฺกวฑฺฒนํ พฺยาปาทวิตกฺกวฑฺฒนํ วิหิํสาวิตกฺกวฑฺฒนํ ญาติวิตกฺกวฑฺฒนํ ชนปทวิตกฺกวฑฺฒนํ อมราวิตกฺกวฑฺฒนํ ปรานุทยตาปฏิสํยุตฺตวิตกฺกวฑฺฒนํ ลาภสกฺการสิโลกปฏิสํยุตฺตวิตกฺกวฑฺฒนํ อนวญฺญตฺติปฏิสํยุตฺตวิตกฺกวฑฺฒนนฺติ – สพฺพํ ตํ ตกฺกวฑฺฒนํฯ

นาหํ ตตฺถ อภิรมินฺติ นาหํ ตตฺถ อภิรมิํ น วินฺทิํ นาธิคจฺฉิํ น ปฏิลภินฺติ – นาหํ ตตฺถ อภิรมิํฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

‘‘เย เม ปุเพฺพ วิยากํสุ, [อิจฺจายสฺมา เหมโก]
หุรํ โคตมสาสนา;
อิจฺจาสิ อิติ ภวิสฺสติ, สพฺพํ ตํ อิติหีติหํ;
สพฺพํ ตํ ตกฺกวฑฺฒนํ, นาหํ ตตฺถ อภิรมิ’’นฺติฯ

๕๔. ตฺวญฺจ เม ธมฺมมกฺขาหิ, ตณฺหานิคฺฆาตนํ มุนิ;
ยํ วิทิตฺวา สโต จรํ, ตเร โลเก วิสตฺติกํฯ

ตฺวญฺจ เม ธมฺมมกฺขาหีติฯ **ตฺว**นฺติ ภควนฺตํ ภณติฯ **ธมฺมมกฺขาหี**ติฯ **ธมฺม**นฺติ อาทิกลฺยาณํ มชฺเฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ, จตฺตาโร สติปฏฺฐาเน จตฺตาโร สมฺมปฺปธาเน จตฺตาโร อิทฺธิปาเท ปญฺจินฺทฺริยานิ ปญฺจ พลานิ สตฺต โพชฺฌงฺเค อริยํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ นิพฺพานญฺจ นิพฺพานคามินิญฺจ ปฏิปทํ อกฺขาหิ อาจิกฺขาหิ เทเสหิ ปญฺญเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวราหิ วิภชาหิ อุตฺตานีกโรหิ ปกาเสหีติ – ตฺวญฺจ เม ธมฺมมกฺขาหิฯ

ตณฺหานิคฺฆาตนํ มุนีติฯ **ตณฺหา**ติ – รูปตณฺหา…เป.… ธมฺมตณฺหาฯ ตณฺหานิคฺฆาตนํ ตณฺหาปหานํ ตณฺหาวูปสมํ ตณฺหาปฏินิสฺสคฺคํ ตณฺหาปฏิปฺปสฺสทฺธึ อมตํ นิพฺพานํฯ **มุนี**ติ โมนํ วุจฺจติ ญาณํ…เป.… สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนีติ – ตณฺหานิคฺฆาตนํ มุนิฯ

ยํ วิทิตฺวา สโต จรนฺติ ยํ วิทิตํ กตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาฯ ‘‘สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา’’ติ วิทิตํ กตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา, ‘‘สเพฺพ สงฺขารา ทุกฺขา’’ติ…เป.… ‘‘สเพฺพ ธมฺมา อนตฺตา’’ติ…เป.… ‘‘ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม’’นฺติ วิทิตํ กตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาฯ **สโต**ติ จตูหิ การเณหิ สโต – กาเย กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ ภาเวโนฺต สโต…เป.… โส วุจฺจติ สโตฯ **จร**นฺติ จรโนฺต วิหรโนฺต อิริยโนฺต วเตฺตโนฺต ปาเลโนฺต ยเปโนฺต ยาเปโนฺตติ – ยํ วิทิตฺวา สโต จรํฯ

ตเร โลเก วิสตฺติกนฺติ วิสตฺติกา วุจฺจติ ตณฺหาฯ โย ราโค สาราโค…เป.… อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํฯ **วิสตฺติกา**ติ เกนเฏฺฐน วิสตฺติกา…เป.… วิสฏา วิตฺถตาติ วิสตฺติกาฯ **โลเก**ติ อปายโลเก มนุสฺสโลเก เทวโลเก ขนฺธโลเก ธาตุโลเก อายตนโลเกฯ **ตเร โลเก วิสตฺติก**นฺติ โลเก เวสา วิสตฺติกา โลเก เวตํ วิสตฺติกํ สโต ตเรยฺยํ อุตฺตเรยฺยํ ปตเรยฺยํ สมติกฺกเมยฺยํ วีติวเตฺตยฺยนฺติ – ตเร โลเก วิสตฺติกํฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

‘‘ตฺวญฺจ เม ธมฺมมกฺขาหิ, ตณฺหานิคฺฆาตนํ มุนิ;
ยํ วิทิตฺวา สโต จรํ, ตเร โลเก วิสตฺติก’’นฺติฯ

๕๕. อิธ ทิฏฺฐสุตมุตวิญฺญาเตสุ, ปิยรูเปสุ เหมก;
ฉนฺทราควิโนทนํ, นิพฺพานปทมจฺจุตํฯ

อิธ ทิฏฺฐสุตมุตวิญฺญาเตสูติฯ **ทิฏฺฐ**นฺติ จกฺขุนา ทิฏฺฐํ; **สุต**นฺติ โสเตน สุตํ; **มุต**นฺติ ฆาเนน ฆายิตํ ชิวฺหาย สายิตํ กาเยน ผุฏฺฐํ; **วิญฺญาต**นฺติ มนสา วิญฺญาตนฺติ – อิธ ทิฏฺฐสุตมุตวิญฺญาเตสุฯ

ปิยรูเปสุ เหมกาติ กิญฺจ โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ? จกฺขุ [จกฺขุํ (สฺยา. ก.)] โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, โสตํ โลเก…เป.… ฆานํ โลเก… ชิวฺหา โลเก… กาโย โลเก… มโน โลเก ปิยรูปํ สา

ตรูปํ; รูปา โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, สทฺทา โลเก… คนฺธา โลเก… รสา โลเก… โผฏฺฐพฺพา โลเก… ธมฺมา โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ; จกฺขุวิญฺญาณํ โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, โสตวิญฺญาณํ โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, ฆานวิญฺญาณํ โลเก… ชิวฺหาวิญฺญาณํ โลเก… กายวิญฺญาณํ โลเก… มโนวิญฺญาณํ โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, จกฺขุสมฺผสฺส โลเก… โสตสมฺผสฺส โลเก… ฆานสมฺผสฺส โลเก… ชิวฺหาสมฺผสฺส โลเก… กายสมฺผสฺส โลเก… มโนสมฺผสฺส โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ; จกฺขุสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ… โสตสมฺผสฺสชา เวทนา… ฆานสมฺผสฺสชา เวทนา… ชิวฺหาสมฺผสฺสชา เวทนา… กายสมฺผสฺสชา เวทนา… มโนสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ; รูปสญฺญา โลเก… สทฺทสญฺญา โลเก… คนฺธสญฺญา โลเก… รสสญฺญา โลเก… โผฏฺฐพฺพสญฺญา โลเก… ธมฺมสญฺญา โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, รูปสเญฺจตนา โลเก… สทฺทสเญฺจตนา โลเก… คนฺธสเญฺจตนา โลเก… รสสเญฺจตนา โลเก… โผฏฺฐพฺพสเญฺจตนา โลเก… ธมฺมสเญฺจตนา โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ; รูปตณฺหา โลเก… สทฺทตณฺหา โลเก… คนฺธตณฺหา โลเก… รสตณฺหา โลเก … โผฏฺฐพฺพตณฺหา โลเก… ธมฺมตณฺหา โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ; รูปวิตกฺโก โลเก… สทฺทวิตกฺโก โลเก… คนฺธวิตกฺโก โลเก… รสวิตกฺโก โลเก… โผฏฺฐพฺพวิตกฺโก โลเก… ธมฺมวิตกฺโก โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ; รูปวิจาโร โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, สทฺทวิจาโร โลเก… คนฺธวิจาโร โลเก… รสวิจาโร โลเก… โผฏฺฐพฺพวิจาโร โลเก… ธมฺมวิจาโร โลเก ปิยรูปํ สาตรูปนฺติ – ปิยรูเปสุ เหมกฯ

ฉนฺทราควิโนทนนฺติฯ **ฉนฺทราโค**ติ โย กาเมสุ กามจฺฉนฺโท กามราโค กามนนฺที กามตณฺหา กามสิเนโห กามปริฬาโห กามมุจฺฉา กามชฺโฌสานํ กาโมโฆ กามโยโค กามุปาทานํ กามจฺฉนฺทนีวรณํฯ **ฉนฺทราควิโนทน**นฺติ ฉนฺทราคปฺปหานํ ฉนฺทราควูปสมํ ฉนฺทราคปฏินิสฺสคฺคํ ฉนฺทราคปฏิปฺปสฺสทฺธํ อมตํ นิพฺพานนฺติ – ฉนฺทราควิโนทนํฯ

นิพฺพานปทมจฺจุตนฺติ นิพฺพานปทํ ตาณปทํ เลณปทํ สรณปทํ อภยปทํฯ **อจฺจุต**นฺติ นิจฺจํ ธุวํ สสฺสตํ อวิปริณามธมฺมนฺติ – นิพฺพานปทมจฺจุตํฯ เตนาห ภควา –

> ‘‘อิธ ทิฏฺฐสุตมุตวิญฺญาเตสุ, ปิยรูเปสุ เหมก;
> ฉนฺทราควิโนทนํ, นิพฺพานปทมจฺจุต’’นฺติฯ

๕๖. **เอตทญฺญาย เย สตา, ทิฏฺฐธมฺมาภินิพฺพุตา;**
อุปสนฺตา จ เต สทา, ติณฺณา โลเก วิสตฺติกํฯ

เอตทญฺญาย เย สตาติฯ **เอต**นฺติ อมตํ นิพฺพานํฯ โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํฯ **อญฺญายา**ติ อญฺญาย ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาฯ ‘‘สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา’’ติ อญฺญาย ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาฯ ‘‘สเพฺพ สงฺขารา ทุกฺขา’’ติ… ‘‘สเพฺพ ธมฺมา อนตฺตา’’ติ…เป.… ‘‘ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม’’นฺติ อญฺญาย ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาฯ **เย**ติ อรหนฺโต ขีณาสวาฯ **สตา**ติ จตูหิ การเณหิ สตา – กาเย กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ ภาวิตตฺตา สตา…เป.… เต วุจฺจนฺติ สตาติ – เอตทญฺญาย เย สตาฯ

ทิฏฺฐธมฺมาภินิพฺพุตาติฯ **ทิฏฺฐธมฺมา**ติ ทิฏฺฐธมฺมา ญาตธมฺมา ตุลิตธมฺมา ตีริตธมฺมา วิภูตธมฺมา วิภาวิตธมฺมาฯ ‘‘สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา’’ติ ทิฏฺฐธมฺมา…เป.… ‘‘ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม’’นฺติ ทิฏฺฐธมฺมา ญาตธมฺมา ตุลิตธมฺมา ตีริตธมฺมา วิภูตธมฺมา วิภา

วิตธมฺมาฯ **อภินิพฺพุตา**ติ ราคสฺส นิพฺพาปิตตฺตา นิพฺพุตา, โทสสฺส นิพฺพาปิตตฺตา นิพฺพุตา, โมหสฺส นิพฺพาปิตตฺตา นิพฺพุตา, โกธสฺส…เป.… อุปนาหสฺส… สพฺพากุสลาภิสงฺขารานํ สนฺตตฺตา สมิตตฺตา วูปสมิตตฺตา นิชฺฌาตตฺตา นิพฺพุตตฺตา วิคตตฺตา ปฏิปฺปสทฺธตฺตา สนฺตา อุปสนฺตา วูปสนฺตา นิพฺพุตา ปฏิปฺปสฺสทฺธาติ – ทิฏฺฐธมฺมาภินิพฺพุตาฯ

อุปสนฺตา จ เต สทาติฯ **อุปสนฺตา**ติ ราคสฺส อุปสมิตตฺตา นิพฺพาปิตตฺตา อุปสนฺตา…เป.… โทสสฺส… โมหสฺส… โกธสฺส… อุปนาหสฺส…เป.… สพฺพากุสลาภิสงฺขารานํ สนฺตตฺตา สมิตตฺตา วูปสมิตตฺตา นิชฺฌาตตฺตา นิพฺพุตตฺตา วิคตตฺตา ปฏิปฺปสทฺธตฺตา สนฺตา อุปสนฺตา วูปสนฺตา นิพฺพุตา ปฏิปฺปสฺสทฺธาติ อุปสนฺตาฯ **เต**ติ อรหนฺโต ขีณาสวาฯ **สทา**ติ สทา สพฺพกาลํ นิจฺจกาลํ ธุวกาลํ สตตํ สมิตํ อโพฺพกิณฺณํ โปงฺขานุโปงฺขํ อุทกูมิกชาตํ อวีจิสนฺตติ สหิตํ ผสฺสิตํ ปุเรภตฺตํ ปจฺฉาภตฺตํ ปุริมยามํ มชฺฌิมยามํ ปจฺฉิมยามํ กาเฬ ชุเณฺห วเสฺส เหมเนฺต คิเมฺห ปุริเม วโยขเนฺธ มชฺฌิเม วโยขเนฺธ ปจฺฉิเม วโยขเนฺธติ – อุปสนฺตา จ เต สทาฯ

ติณฺณา โลเก วิสตฺติกนฺติ วิสตฺติกา วุจฺจติ ตณฺหาฯ โย ราโค สาราโค…เป.… อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํฯ **วิสตฺติกา**ติ เกนเฏฺฐน วิสตฺติกา…เป.… วิสฏา วิตฺถตาติ วิสตฺติกาฯ **โลเก**ติ อปายโลเก…เป.… อายตนโลเกฯ **ติณฺณา โลเก วิสตฺติก**นฺติ โลเก เวสา วิสตฺติกา โลเก เวตํ วิสตฺติกํ ติณฺณา อุตฺติณฺณา นิตฺถิณฺณา อติกฺกนฺตา สมติกฺกนฺตา วีติวตฺตาติ – ติณฺณา โลเก วิสตฺติกํฯ เตนาห ภควา –

‘‘เอตทญฺญาย เย สตา, ทิฏฺฐธมฺมาภินิพฺพุตา;
อุปสนฺตา จ เต สทา, ติณฺณา โลเก วิสตฺติก’’นฺติฯ

สห คาถาปริโยสานา…เป.… สตฺถา เม ภเนฺต ภควา, สาวโกหมสฺมีติฯ

เหมกมาณวปุจฺฉานิเทฺทโส อฏฺฐโมฯ

๙. โตเทยฺยมาณวปุจฺฉานิเทฺทโส

๕๗. **ยสฺมิํ กามา น วสนฺติ, [อิจฺจายสฺมา โตเทโยฺย]**
ตณฺหา ยสฺส น วิชฺชติ;
กถํกถา จ โย ติโณฺณ, วิโมโกฺข ตสฺส กีทิโสฯ

ยสฺมิํ กามา น วสนฺตีติ ยสฺมิํ กามา น วสนฺติ น สํวสนฺติ น อาวสนฺติ น ปริวสนฺตีติ – ยสฺมิํ กามา น วสนฺติฯ **อิจฺจายสฺมา โตเทโยฺย**ติฯ **อิจฺจา**ติ ปทสนฺธิ…เป.… ปทานุปุพฺพตาเปตํ – อิจฺจาติฯ **อายสฺมา**ติ ปิยวจนํ…เป.…ฯ **โตเทโยฺย**ติ ตสฺส พฺราหฺมณสฺส นามํ…เป.… อภิลาโปติ – อิจฺจายสฺมา โตเทโยฺยฯ

ตณฺหา ยสฺส น วิชฺชตีติ ตณฺหา ยสฺส นตฺถิ น สติ น สํวิชฺชติ นุปลพฺภติ ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ – ตณฺหา ยสฺส น วิชฺชติฯ

กถํกถา จ โย ติโณฺณติ กถํกถา จ โย ติโณฺณ อุตฺติโณฺณ นิตฺถิโณฺณ อติกฺกโนฺต สมติกฺกโนฺต วีติวโตฺตติ – กถํกถา จ โย ติโณฺณฯ

วิโมโกฺข ตสฺส กีทิโสติ วิโมโกฺข ตสฺส กีทิโส กึสณฺฐิโต กึปกาโร กึปฏิภาโค อิจฺฉิตโพฺพติ วิโมกฺขํ ปุจฺฉตีติ – วิโมโกฺข ตสฺส กีทิโสฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

“ยสฺมึ กามา น วสนฺติ, [อิจฺจายสฺมา โตเทโยฺย]
ตณฺหา ยสฺส น วิชฺชติ;
กถํกถา จ โย ติโณฺณ, วิโมโกฺข ตสฺส กีทิโส”ติฯ

๕๘. **ยสฺมึ กามา น วสนฺติ, [โตเทยฺยาติ ภควา]**
ตณฺหา ยสฺส น วิชฺชติ;
กถํกถา จ โย ติโณฺณ, วิโมโกฺข ตสฺส นาปโรฯ

ยสฺมึ กามา น วสนฺตีติฯ **ยสฺมิน**ฺติ ยสฺมึ ปุคฺคเล อรหเนฺต ขีณาสเวฯ **กามา**ติ อุทฺทานโต เทฺว กามา – วตฺถุกามา จ กิเลสกามา จ…เป.… อิเม วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา…เป.… อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามาฯ **ยสฺมึ กามา น วสนฺตี**ติ ยสฺมึ กามา น วสนฺติ น สํวสนฺติ น อาวสนฺติ น ปริวสนฺตีติ – ยสฺมึ กามา น วสนฺติฯ

โตเทยฺยาติ ภควาติฯ **โตเทยฺยา**ติ ภควา ตํ พฺราหฺมณํ นาเมน อาลปติฯ **ภควา**ติ คารวาธิวจนเมตํ…เป.… สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติ – โตเทยฺยาติ ภควาฯ

ตณฺหา ยสฺส น วิชฺชตีติฯ **ตณฺหา**ติ รูปตณฺหา สทฺทตณฺหา คนฺธตณฺหา รสตณฺหา โผฎฺฐพฺพตณฺหา ธมฺมตณฺหาฯ **ยสฺสา**ติ อรหโต ขีณาสวสฺสฯ **ตณฺหา ยสฺส น วิชฺชตี**ติ ตณฺหา ยสฺส นตฺถิ น สติ น สํวิชฺชติ นุปลพฺภติ, ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ – ตณฺหา ยสฺส น วิชฺชติฯ

กถํกถา จ โย ติโณฺณติ กถํกถา วุจฺจติ วิจิกิจฺฉาฯ ทุเกฺข กงฺขา…เป.… ฉมฺภิตตฺตํ จิตฺตสฺส มโนวิเลโขฯ **โย**ติ โย โส อรหํ ขีณาสโวฯ **กถํกถา จ โย ติโณฺณ**ติ กถํกถา จ โย ติโณฺณ อุตฺติโณฺณ นิตฺถิโณฺณ อติกฺกโนฺต สมติกฺกโนฺต วีติวโตฺตติ – กถํกถา จ โย ติโณฺณฯ

วิโมโกฺข ตสฺส นาปโรติ นตฺถิ ตสฺส อปโร วิโมโกฺขฯ เยน วิโมเกฺขน วิมุเจฺจยฺย วิมุโตฺต โสฯ กตํ ตสฺส วิโมเกฺขน กรณียนฺติ – วิโมโกฺข ตสฺส นาปโรฯ เตนาห ภควา –

“ยสฺมึ กามา น วสนฺติ, [โตเทยฺยาติ ภควา]
ตณฺหา ยสฺส น วิชฺชติ;
กถํกถา จ โย ติโณฺณ, วิโมโกฺข ตสฺส นาปโร”ติฯ

๕๙. **นิราสโส โส อุท อาสสาโน, ปญฺญาณวา โส อุท ปญฺญกปฺปี;**
มุนึ อหํ สกฺก ยถา วิชญฺญํ, ตํ เม วิยาจิกฺข สมนฺตจกฺขุฯ

นิราสโส โส อุท อาสสาโนติ นิตฺตโณฺห โส, อุทาหุ สตโณฺห รูเป อาสีสติ [อาสึสติ (สฺยา.)], สเทฺท…เป.… คเนฺธ… รเส… โผฎฺฐเพฺพ… กุลํ… คณํ… อาวาสํ… ลาภํ… ยสํ… ปสํสํ… สุขํ… จีวรํ… ปิณฺฑปาตํ… เสนาสนํ… คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ… กามธาตุํ … รูปธาตุํ… อรูปธาตุํ… กามภวํ… รูปภวํ… อรูปภวํ… สญฺญาภวํ… อสญฺญาภวํ… เนวสญฺญานาสญฺญาภวํ… เอกโวการภวํ… จตุโวการภวํ… ปญฺจโวการภวํ… อตีตํ… อนาคตํ… ปจฺ

จุปฺปนฺนํ… ทิฏฺฐสุตมุตวิญฺญาตเพฺพ ธเมฺม อาสีสติ สาทิยติ ปเตฺถติ ปิเหติ อภิชปฺปตีติ – นิราสโส โส อุท อาสสาโนฯ

ปญฺญาณวา โส อุท ปญฺญกปฺปีติฯ **ปญฺญาณวา โส**ติ ปณฺฑิโต ปญฺญวา พุทฺธิมา ญาณี วิภาวี เมธาวีฯ **อุท ปญฺญกปฺปี**ติ อุทาหุ อฏฺฐสมาปตฺติญาเณน วา ปญฺจาภิญฺญาญาเณน วา มิจฺฉาญาเณน วา ตณฺหากปฺปํ วา ทิฏฺฐิกปฺปํ วา กเปฺปติ ชเนติ สญฺชเนติ นิพฺพเตฺตติ อภินิพฺพเตฺตตีติ – ปญฺญาณวา โส อุท ปญฺญกปฺปีฯ

มุนึ อหํ สกฺก ยถา วิชญฺญนฺติฯ **สกฺกา**ติ สโกฺก ภควาฯ สกฺยกุลา ปพฺพชิโตติปิ สโกฺกฯ อถ วา, อโฑฺฒ มหทฺธโน ธนวาติปิ สโกฺกฯ ตสฺสิมานิ ธนานิ, เสยฺยถิทํ – สทฺธาธนํ สีลธนํ หิริธนํ โอตฺตปฺปธนํ สุตธนํ จาคธนํ ปญฺญาธนํ สติปฏฺฐานธนํ สมฺมปฺปธานธนํ อิทฺธิปาทธนํ อินฺทฺริยธนํ พลธนํ โพชฺฌงฺคธนํ มคฺคธนํ ผลธนํ นิพฺพานธนนฺติฯ เตหิ อเนกวิเธหิ ธนรตเนหิ อโฑฺฒ มหทฺธโน ธนวาติปิ สโกฺกฯ อถ วา, ปหุ วิสวี อลมโตฺต สูโร วีโร วิกฺกโนฺต อภีรู อจฺฉมฺภี อนุตฺราสี อปลายี ปหีนภยเภรโว วิคตโลมหํโสติปิ สโกฺกฯ **มุนึ อหํ สกฺก ยถา วิชญฺญ**นฺติ สกฺก ยถาหํ มุนึ ชาเนยฺยํ อาชาเนยฺยํ วิชาเนยฺยํ ปฏิวิชาเนยฺยํ ปฏิวิเชฺฌยฺยนฺติ – มุนึ อหํ สกฺก ยถา วิชญฺญํฯ

ตํ เม วิยาจิกฺข สมนฺตจกฺขูติฯ **ต**นฺติ ยํ ปุจฺฉามิ ยํ ยาจามิ ยํ อเชฺฌสามิ ยํ ปสาเทมิฯ **วิยาจิกฺขา**ติ อาจิกฺขาหิ เทเสหิ ปญฺญเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวราหิ วิภชาหิ อุตฺตานีกโรหิ ปกาเสหิฯ **สมนฺตจกฺขู**ติ สมนฺตจกฺขุ วุจฺจติ สพฺพญฺญุตญาณํ…เป.… ตถาคโต เตน สมนฺตจกฺขูติ – ตํ เม วิยาจิกฺข สมนฺตจกฺขุฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

> ‘‘นิราสโส โส อุท อาสสาโน, ปญฺญาณวา โส อุท ปญฺญกปฺปี;
> มุนึ อหํ สกฺก ยถา วิชญฺญํ, ตํ เม วิยาจิกฺข สมนฺตจกฺขู’’ติฯ

> ๖๐. **นิราสโส โส น จ อาสสาโน, ปญฺญาณวา โส น จ ปญฺญกปฺปี;**
> **เอวมฺปิ โตเทยฺย มุนึ วิชาน, อกิญฺจนํ กามภเว อสตฺตํฯ**

นิราสโส โส น จ อาสสาโนติ นิตฺตโณฺห โสฯ น โส สตโณฺห รูเป นาสีสติฯ สเทฺท… เป.… คเนฺธ… ทิฏฺฐสุตมุตวิญฺญาตเพฺพ ธเมฺม นาสีสติ น อิจฺฉติ น สาทิยติ น ปเตฺถติ น ปิเหติ นาภิชปฺปตีติ – นิราสโส โส น จ อาสสาโนฯ

ปญฺญาณวา โส น จ ปญฺญกปฺปีติฯ **ปญฺญาณวา**ติ ปณฺฑิโต ปญฺญวา พุทฺธิมา ญาณี วิภาวี เมธาวีฯ **น จ ปญฺญกปฺปี**ติ อฏฺฐสมาปตฺติญาเณน วา ปญฺจาภิญฺญาญาเณน วา มิจฺฉาญาเณน วา ตณฺหากปฺปํ วา น กเปฺปติ ทิฏฺฐิกปฺปํ วา น กเปฺปติ น ชเนติ น สญฺชเนติ น นิพฺพเตฺตติ นาภินิพฺพเตฺตตีติ – ปญฺญาณวา โส น จ ปญฺญกปฺปีฯ

เอวมฺปิ โตเทยฺย มุนึ วิชานาติฯ **มุนี**ติ โมนํ วุจฺจติ ญาณํ…เป.… สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนิฯ **เอวมฺปิ โตเทยฺย มุนึ วิชานา**ติ โตเทยฺย, เอวํ มุนึ ชาน ปฏิชาน ปฏิวิชาน ปฏิวิชฺฌาติ – เอวมฺปิ โตเทยฺย มุนึ วิชานฯ

อกิญฺจนํ กามภเว อสตฺตนฺติฯ **อกิญฺจน**นฺติ ราคกิญฺจนํ โทสกิญฺจนํ โมหกิญฺจนํ มานกิญฺจนํ ทิฏฺฐิกิญฺจนํ กิเลสกิญฺจนํ ทุจฺจริตกิญฺจนํฯ ยเสฺสตานิ [ยเสฺสเต (สฺยา.)] กิญฺจนานิ [กิญฺจนา (สฺยา.)] ปหีนานิ สมุจฺฉินฺนานิ วูปสนฺตานิ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ อภพฺพุปฺปตฺติกานิ ญาณ

คฺคินา ทชฺฌานิ, โส วุจฺจติ อกิญฺจโนฯ **กามา**ติ อุทฺทานโต เทฺว กามา – วตฺถุกามา จ กิเลสกามา จ…เป.… อิเม วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา…เป.… อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามาฯ **ภวา**ติ เทฺว ภวา – กมฺมภโว จ ปฏิสนฺธิโก จ ปุนพฺภโว…เป.… อยํ ปฏิสนฺธิโก ปุนพฺภโวฯ

อกิญฺจนํ กามภเว อสตฺตนฺติ อกิญฺจนํ ปุคฺคลํ กาเม จ ภเว จ อสตฺตํ อลคฺคํ อลคฺคิตํ อปลิพุทฺธํ นิกฺขนฺตํ นิสฺสฏํ วิปฺปมุตฺตํ วิสญฺญุตฺตํ วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรนฺตนฺติ – อกิญฺจนํ กามภเว อสตฺตํฯ เตนาห ภควา –

‘‘นิราสโส โส น จ อาสสาโน, ปญฺญาณวา โส น จ ปญฺญกปฺปี;
เอวมฺปิ โตเทยฺย มุนึ วิชาน, อกิญฺจนํ กามภเว อสตฺตนฺติฯ

สห คาถาปริโยสานา…เป.… สตฺถา เม ภนฺเต ภควา, สาวโกหมสฺมีติฯ

โตเทยฺยมาณวปุจฺฉานิเทฺทโส นวโมฯ

๑๐. กปฺปมาณวปุจฺฉานิเทฺทโส

๖๑. มชฺเฌ สรสฺมึ ติฏฺฐตํ, [อิจฺจายสฺมา กปฺโป]
โอเฆ ชาเต มหพฺภเย;
ชรามจฺจุปเรตานํ, ทีปํ ปพฺรูหิ มาริส;
ตฺวญฺจ เม ทีปมกฺขาหิ, ยถายิทํ นาปรํ สิยาฯ

มชฺเฌ สรสฺมึ ติฏฺฐตนฺติ สโร วุจฺจติ สํสาโร อาคมนํ คมนํ คมนาคมนํ กาลํ คติ ภวาภโว จุติ จ อุปปตฺติ จ นิพฺพตฺติ จ เภโท จ ชาติ จ ชรา จ มรณญฺจฯ สํสารสฺส ปุริมาปิ โกฏิ น ปญฺญายติ, ปจฺฉิมาปิ โกฏิ น ปญฺญายติ; มชฺเฌว สํสาเร สตฺตา ฐิตา ปติฏฺฐิตา อลฺลีนา อุปคตา อชฺโฌสิตา อธิมุตฺตาฯ

กถํ สํสารสฺส ปุริมา โกฏิ น ปญฺญายติ? เอตฺตกา ชาติโย วฏฺฏํ วตฺติ, ตโต ปรํ น วตฺตตีติ เหวํ นตฺถิ, เอวมฺปิ สํสารสฺส ปุริมา โกฏิ น ปญฺญายติฯ เอตฺตกานิ ชาติสตานิ วฏฺฏํ วตฺติ, ตโต ปรํ น วตฺตตีติ เหวํ นตฺถิ, เอวมฺปิ สํสารสฺส ปุริมา โกฏิ น ปญฺญายติฯ เอตฺตกานิ ชาติสหสฺสานิ วฏฺฏํ วตฺติ, ตโต ปรํ น วตฺตตีติ เหวํ นตฺถิ, เอวมฺปิ สํสารสฺส ปุริมา โกฏิ น ปญฺญายติฯ เอตฺตกานิ ชาติสตสหสฺสานิ วฏฺฏํ วตฺติ , ตโต ปรํ น วตฺตตีติ เหวํ นตฺถิ, เอวมฺปิ สํสารสฺส ปุริมา โกฏิ น ปญฺญายติฯ เอตฺตกา ชาติโกฏิโย วฏฺฏํ วตฺติ, ตโต ปรํ น วตฺตตีติ เหวํ นตฺถิ, เอวมฺปิ สํสารสฺส ปุริมา โกฏิ น ปญฺญายติฯ เอตฺตกานิ ชาติโกฏิสตานิ วฏฺฏํ วตฺติ, ตโต ปรํ น วตฺตตีติ เหวํ นตฺถิ, เอวมฺปิ สํสารสฺส ปุริมา โกฏิ น ปญฺญายติฯ เอตฺตกานิ ชาติโกฏิสหสฺสานิ วฏฺฏํ วตฺติ, ตโต ปรํ น วตฺตตีติ, เหวํ นตฺถิฯ เอวมฺปิ สํสารสฺส ปุริมา โกฏิ น ปญฺญายติฯ เอตฺตกานิ ชาติโกฏิสตสหสฺสานิ วฏฺฏํ วตฺติ, ตโต ปรํ น วตฺตตีติ เหวํ นตฺถิ, เอวมฺปิ สํสารสฺส ปุริมา โกฏิ น ปญฺญายติฯ

เอตฺตกานิ วสฺสานิ วฏฺฏํ วตฺติ, ตโต ปรํ น วตฺตตีติ เหวํ นตฺถิ, เอวมฺปิ สํสารสฺส ปุริมา โกฏิ น ปญฺญายติฯ เอตฺตกานิ วสฺสสตานิ วฏฺฏํ วตฺติ, ตโต ปรํ น วตฺตตีติ เหวํ นตฺถิ, เอวมฺปิ สํสารสฺส ปุริมา โกฏิ น ปญฺญายติฯ เอตฺตกานิ วสฺสสหสฺสานิ วฏฺฏํ วตฺติ, ตโต ปรํ น วตฺตตีติ เหวํ นตฺถิ, เอวมฺปิ สํสารสฺส ปุริมา โกฏิ น ปญฺญายติฯ เอตฺตกานิ วสฺสสตสหสฺสานิ วฏฺฏํ วตฺติ, ตโต ปรํ น วตฺตตีติ เหวํ นตฺถิ, เอวมฺปิ สํสารสฺส ปุริมา โกฏิ น ปญฺญายติฯ เอตฺตกา วสฺส

โกฏิโย วฏฺฏํ วตฺติ, ตโต ปรํ น วตฺตตีติ เหวํ นตฺถิ, เอวมฺปิ สํสารสฺส ปุริมา โกฏิ น ปญฺญายติฯ เอตฺตกานิ วสฺสโกฏิสตานิ วฏฺฏํ วตฺติ, ตโต ปรํ น วตฺตตีติ เหวํ นตฺถิ, เอวมฺปิ สํสารสฺส ปุริมา โกฏิ น ปญฺญายติฯ เอตฺตกานิ วสฺสโกฏิสหสฺสานิ วฏฺฏํ วตฺติ, ตโต ปรํ น วตฺตตีติ เหวํ นตฺถิ, เอวมฺปิ สํสารสฺส ปุริมา โกฏิ น ปญฺญายติฯ เอตฺตกานิ วสฺสโกฏิสตสหสฺสานิ วฏฺฏํ วตฺติ, ตโต ปรํ น วตฺตตีติ เหวํ นตฺถิ, เอวมฺปิ สํสารสฺส ปุริมา โกฏิ น ปญฺญายติฯ

เอตฺตกานิ กปฺปานิ วฏฺฏํ วตฺติ, ตโต ปรํ น วตฺตตีติ เหวํ นตฺถิ, เอวมฺปิ สํสารสฺส ปุริมา โกฏิ น ปญฺญายติฯ เอตฺตกานิ กปฺปสตานิ วฏฺฏํ วตฺติ, ตโต ปรํ น วตฺตตีติ เหวํ นตฺถิ, เอวมฺปิ สํสารสฺส ปุริมา โกฏิ น ปญฺญายติฯ เอตฺตกานิ กปฺปสหสฺสานิ วฏฺฏํ วตฺติ, ตโต ปรํ น วตฺตตีติ เหวํ นตฺถิ, เอวมฺปิ สํสารสฺส ปุริมา โกฏิ น ปญฺญายติฯ เอตฺตกานิ กปฺปสตสหสฺสานิ วฏฺฏํ วตฺติ, ตโต ปรํ น วตฺตตีติ เหวํ นตฺถิ, เอวมฺปิ สํสารสฺส ปุริมา โกฏิ น ปญฺญายติฯ เอตฺตกา กปฺปโกฏิโย วฏฺฏํ วตฺติ, ตโต ปรํ น วตฺตตีติ เหวํ นตฺถิ, เอวมฺปิ สํสารสฺส ปุริมา โกฏิ น ปญฺญายติฯ เอตฺตกานิ กปฺปโกฏิสตานิ วฏฺฏํ วตฺติ, ตโต ปรํ น วตฺตตีติ เหวํ นตฺถิ, เอวมฺปิ สํสารสฺส ปุริมา โกฏิ น ปญฺญายติฯ เอตฺตกานิ กปฺปโกฏิสหสฺสานิ วฏฺฏํ วตฺติ, ตโต ปรํ น วตฺตตีติ เหวํ นตฺถิ, เอวมฺปิ สํสารสฺส ปุริมา โกฏิ น ปญฺญายติฯ เอตฺตกานิ กปฺปโกฏิสตสหสฺสานิ วฏฺฏํ วตฺติ, ตโต ปรํ น วตฺตตีติ เหวํ นตฺถิ, เอวมฺปิ สํสารสฺส ปุริมา โกฏิ น ปญฺญายติฯ

วุตฺตเญฺหตํ ภควตา – ‘‘อนมตโคฺคยํ, ภิกฺขเว, สํสาโร, ปุพฺพา โกฏิ น ปญฺญายติ อวิชฺชา นีวรณานํ สตฺตานํ ตณฺหาสํโยชนานํ สนฺธาวตํ สํสรตํฯ เอวํ ทีฆรตฺตํ โข, ภิกฺขเว, ทุกฺขํ ปจฺจนุภูตํ ติพฺพํ ปจฺจนุภูตํ พฺยสนํ ปจฺจนุภูตํ, กฏสี วฑฺฒิตา [กฏสีววฑฺฒิตํ (สฺยา.) ปสฺส สํ. นิ. ๒.๑๒๔]ฯ ยาวญฺจิทํ, ภิกฺขเว, อลเมว สพฺพสงฺขาเรสุ นิพฺพินฺทิตุํ อลํ วิรชฺชิตุํ อลํ วิมุจฺจิตุ’’นฺติฯ เอวมฺปิ สํสารสฺส ปุริมา โกฏิ น ปญฺญายติฯ

กถํ สํสารสฺส ปจฺฉิมา โกฏิ น ปญฺญายติ? เอตฺตกา ชาติโย วฏฺฏํ วตฺติสฺสติ, ตโต ปรํ น วตฺติสฺสตีติ เหวํ นตฺถิ, เอวมฺปิ สํสารสฺส ปจฺฉิมา โกฏิ น ปญฺญายติฯ เอตฺตกานิ ชาติสตานิ, เอตฺตกานิ ชาติสหสฺสานิ, เอตฺตกานิ ชาติสตสหสฺสานิ, เอตฺตกา ชาติโกฏิโย, เอตฺตกานิ ชาติโกฏิสตานิ, เอตฺตกานิ ชาติโกฏิสหสฺสานิ, เอตฺตกานิ ชาติโกฏิสตสหสฺสานิ, เอตฺตกานิ วสฺสานิ, เอตฺตกานิ วสฺสสตานิ, เอตฺตกานิ วสฺสสหสฺสานิ, เอตฺตกานิ วสฺสสตสหสฺสานิ, เอตฺตกา วสฺสโกฏิโย, เอตฺตกานิ วสฺสโกฏิสตานิ, เอตฺตกานิ วสฺสโกฏิสหสฺสานิ, เอตฺตกานิ วสฺสโกฏิสตสหสฺสานิ, เอตฺตกานิ กปฺปานิ, เอตฺตกานิ กปฺปสตานิ, เอตฺตกานิ กปฺปสหสฺสานิ, เอตฺตกานิ กปฺปสตสหสฺสานิ, เอตฺตกา กปฺปโกฏิโย, เอตฺตกานิ กปฺปโกฏิสตานิ , เอตฺตกานิ กปฺปโกฏิสหสฺสานิ, เอตฺตกานิ กปฺปโกฏิสตสหสฺสานิ วฏฺฏํ วตฺติสฺสติ, ตโต ปรํ น วตฺติสฺสตีติ เหวํ นตฺถิ, เอวมฺปิ สํสารสฺส ปจฺฉิมา โกฏิ น ปญฺญายติฯ เอวมฺปิ สํสารสฺส ปุริมาปิ โกฏิ น ปญฺญายติ, ปจฺฉิมาปิ โกฏิ น ปญฺญายติ, มเชฺฌว สํสาเร สตฺตา ฐิตา ปติฏฺฐิตา อลฺลีนา อุปคตา อโชฺฌสิตา อธิมุตฺตาติ – มเชฺฌ สรสฺมิํ ติฏฺฐตํฯ **อิจฺจายสฺมา กโปฺป**ติฯ **อิจฺจา**ติ ปทสนฺธิ…เป.…ฯ **อายสฺมา**ติ ปิยวจนํ…เป.…ฯ **กโปฺป**ติ ตสฺส พฺราหฺมณสฺส นามํ…เป.… อภิลาโปติ – อิจฺจายสฺมา กโปฺปฯ

โอเฆ ชาเต มหพฺภเยติ กาโมเฆ ภโวเฆ ทิโฏฺฐเฆ อวิโชฺชเฆ ชาเต สญฺชาเต นิพฺพเตฺต อภินิพฺพเตฺต ปาตุภูเตฯ **มหพฺภเย**ติ ชาติภเย ชราภเย พฺยาธิภเย มรณภเยติ – โอเฆ ชาเต มหพฺภเยฯ

ชรามจฺจุปเรตานนฺติ ชราย ผุฏฺฐานํ ปเรตานํ สโมหิตานํ สมนฺนาคตานํฯ มจฺจุนา ผุฏฺฐานํ ปเรตานํ สโมหิตานํ สมนฺนาคตานํ, ชาติยา อนุคตานํ ชราย อนุสฏานํ พฺยาธินา อภิภูตานํ มรเณน อพฺภาหตานํ อตาณานํ อเลณานํ อสรณานํ อสรณีภูตานนฺติ – ชรามจฺจุปเรตานํฯ

ทีปํ ปพฺรูหิ มาริสาติ ทีปํ ตาณํ เลณํ สรณํ คตึ ปรายนํ [คติปรายนํ (สฺยา.) เอวมุปริปิ] พฺรูหิ อาจิกฺขาหิ เทเสหิ ปญฺญเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวราหิ วิภชาหิ อุตฺตานีกโรหิ ปกาเสหิฯ **มาริสา**ติ ปิยวจนํ ครุวจนํ สคารวสปฺปติสฺสาธิวจนเมตํ มาริสาติ – ทีปํ ปพฺรูหิ มาริสฯ

ตฺวญฺจ เม ทีปมกฺขาหีติฯ **ตฺวํ**นฺติ ภควนฺตํ ภณติฯ **ทีปมกฺขาหี**ติ ทีปํ ตาณํ เลณํ สรณํ คตึ ปรายนํ อกฺขาหิ อาจิกฺขาหิ เทเสหิ ปญฺญเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวราหิ วิภชาหิ อุตฺตานีกโรหิ ปกาเสหีติ – ตฺวญฺจ เม ทีปมกฺขาหิฯ

ยถายิทํ นาปรํ สิยาติ ยถยิทํ ทุกฺขํ อิเธว นิรุชฺเฌยฺย วูปสเมยฺย อตฺถํ คเจฺฉยฺย ปฏิปฺปสฺสเมฺภยฺย ปุนปฏิสนฺธิกํ ทุกฺขํ น นิพฺพเตฺตยฺย, กามธาตุยา วา รูปธาตุยา วา อรูปธาตุยา วา กามภเว วา รูปภเว วา อรูปภเว วา สญฺญาภเว วา อสญฺญาภเว วา เนวสญฺญานาสญฺญาภเว วา เอกโวการภเว วา จตุโวการภเว วา ปญฺจโวการภเว วา ปุนคติยา วา อุปปตฺติยา วา ปฏิสนฺธิยา วา ภเว วา สํสาเร วา วเฏฺฏ วา น ชเนยฺย น สญฺชเนยฺย น นิพฺพเตฺตยฺย นาภินิพฺพเตฺตยฺยฯ อิเธว นิรุชฺเฌยฺย วูปสเมยฺย อตฺถํ คเจฺฉยฺย ปฏิปฺปสฺสเมฺภยฺยาติ – ยถายิทํ นาปรํ สิยาฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

> “มเชฺฌ สรสฺมิํ ติฏฺฐตํ, [อิจฺจายสฺมา กโปฺป]
> โอเฆ ชาเต มหพฺภเย;
> ชรามจฺจุปเรตานํ, ทีปํ ปพฺรูหิ มาริส;
> ตฺวญฺจ เม ทีปมกฺขาหิ, ยถายิทํ นาปรํ สิยา”ติฯ

๖๒. **มเชฺฌ สรสฺมิํ ติฏฺฐตํ, [กปฺปาติ ภควา]**
โอเฆ ชาเต มหพฺภเย;
ชรามจฺจุปเรตานํ, ทีปํ ปพฺรูมิ กปฺป เตฯ

มเชฺฌ สรสฺมิํ ติฏฺฐตนฺติ สโร วุจฺจติ สํสาโร อาคมนํ คมนํ คมนาคมนํ กาลํ คติ ภวาภโว, จุติ จ อุปปตฺติ จ นิพฺพตฺติ จ เภโท จ ชาติ จ ชรา จ มรณญฺจฯ สํสารสฺส ปุริมาปิ โกฏิ น ปญฺญายติ, ปจฺฉิมาปิ โกฏิ น ปญฺญายติฯ มเชฺฌว สํสาเร สตฺตา ฐิตา ปติฏฺฐิตา อลฺลีนา อุปคตา อโชฺฌสิตา อธิมุตฺตาฯ

กถํ สํสารสฺส ปุริมา โกฏิ น ปญฺญายติ…เป.… เอวํ สํสารสฺส ปุริมา โกฏิ น ปญฺญายติฯ กถํ สํสารสฺส ปจฺฉิมา โกฏิ น ปญฺญายติ…เป.… เอวํ สํสารสฺส ปจฺฉิมา โกฏิ น ปญฺญายติฯ เอวํ สํสารสฺส ปุริมาปิ โกฏิ น ปญฺญายติ, ปจฺฉิมาปิ โกฏิ น ปญฺญายติฯ มเชฺฌว สํสาเร สตฺตา ฐิตา ปติฏฺฐิตา อลฺลีนา อุปคตา อโชฺฌสิตา อธิมุตฺตาติ – มเชฺฌ สรสฺมิํ ติฏฺฐตํฯ **กปฺปาติ ภควา**ติฯ **กปฺปา**ติ ภควา ตํ พฺราหฺมณํ นาเมน อาลปติฯ **ภควา**ติ คารวาธิวจนเมตํ…เป.… สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติ – กปฺปาติ ภควาฯ

โอเฆ ชาเต มหพฺภเยติ กาโมเฆ ภโวเฆ ทิฏฺฐิเฆ อวิชฺชเฆ ชาเต สญฺชาเต นิพฺพ เตฺต อภินิพฺพเตฺต ปาตุภูเตฯ **มหพฺภเย**ติ ชาติภเย ชราภเย พฺยาธิภเย มรณภเยติ – โอเฆ ชาเต มหพฺภเยฯ

ชรามจฺจุปเรตานนฺติ ชราย ผุฏฺฐานํ ปเรตานํ สโมหิตานํ สมนฺนาคตานํ, มจฺจุนา ผุฏฺฐานํ ปเรตานํ สโมหิตานํ สมนฺนาคตานํ ชาติยา อนุคตานํ ชราย อนุสฏานํ พฺยาธินา อภิภูตานํ มรเณน อพฺภาหตานํ อตาณานํ อเลณานํ อสรณานํ อสรณีภูตานนฺติ – ชรามจฺจุปเรตานํฯ

ทีปํ ปพฺรูมิ กปฺป เตติ ทีปํ ตาณํ เลณํ สรณํ คตึ ปรายนํ พฺรูมิ อาจิกฺขามิ เทเสมิ ปญฺญเปมิ ปฏฺฐเปมิ วิวรามิ วิภชามิ อุตฺตานีกโรมิ ปกาเสมีติ – ทีปํ ปพฺรูมิ กปฺป เตฯ เตนาห ภควา –

> ‘‘มเชฺฌ สรสฺมึ ติฏฺฐตํ, [กปฺปาติ ภควา]
> โอเฆ ชาเต มหพฺภเย;
> ชรามจฺจุปเรตานํ, ทีปํ ปพฺรูมิ กปฺป เต’’ติฯ

๖๓. **อกิญฺจนํ อนาทานํ, เอตํ ทีปํ อนาปรํ;**
นิพฺพานํ อิติ นํ พฺรูมิ, ชรามจฺจุปริกฺขยํฯ

อกิญฺจนํ อนาทานนฺติฯ **กิญฺจน**นฺติ – ราคกิญฺจนํ โทสกิญฺจนํ โมหกิญฺจนํ มานกิญฺจนํ ทิฏฺฐิกิญฺจนํ กิเลสกิญฺจนํ ทุจฺจริตกิญฺจนํ; กิญฺจนปฺปหานํ กิญฺจนวูปสมํ [กิญฺจนวูปสโม (สฺยา.) เอวมีทิเสสุ ฐาเนสุ] กิญฺจนปฏินิสฺสคฺคํ [กิญฺจนปฏินิสฺสโคฺค (สฺยา.)] กิญฺจนปฏิปฺปสฺสทฺธึ อมตํ นิพฺพานนฺติ – อกิญฺจนํฯ **อนาทาน**นฺติ อาทานํ วุจฺจติ ตณฺหาฯ โย ราโค สาราโค…เป.… อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํฯ อาทานปฺปหานํ อาทานวูปสมํ อาทานปฏินิสฺสคฺคํ อาทานปฏิปฺปสฺสทฺธึ อมตํ นิพฺพานนฺติ – อกิญฺจนํ อนาทานํฯ

เอตํ ทีปํ อนาปรนฺติ เอตํ ทีปํ ตาณํ เลณํ สรณํ คติ ปรายนํฯ **อนาปร**นฺติ ตมฺหา ปโร อโญฺญ ทีโป นตฺถิฯ อถ โข โส เอวํ ทีโป อโคฺค จ เสโฏฺฐ จ วิเสโฏฺฐ จ ปาโมโกฺข จ อุตฺตโม จ ปวโร จาติ – เอตํ ทีปํ อนาปรํฯ

นิพฺพานํ อิติ นํ พฺรูมีติ วานํ วุจฺจติ ตณฺหาฯ โย ราโค สาราโค…เป.… อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํฯ วานปฺปหานํ วานวูปสมํ วานปฏินิสฺสคฺคํ วานปฏิปฺปสฺสทฺธึ อมตํ นิพฺพานํฯ **อิตี**ติ ปทสนฺธิ ปทสํสโคฺค ปทปาริปูรี อกฺขรสมวาโย พฺยญฺชนสิลิฏฺฐตา ปทานุปุพฺพตาเปตํ – อิตีติฯ **พฺรูมี**ติ พฺรูมิ อาจิกฺขามิ เทเสมิ ปญฺญเปมิ ปฏฺฐเปมิ วิวรามิ วิภชามิ อุตฺตานีกโรมิ ปกาเสมีติ – นิพฺพานํ อิติ นํ พฺรูมิฯ

ชรามจฺจุปริกฺขยนฺติ ชรามรณสฺส ปหานํ วูปสมํ ปฏินิสฺสคฺคํ ปฏิปฺปสฺสทฺธึ อมตํ นิพฺพานนฺติ – ชรามจฺจุปริกฺขยํฯ เตนาห ภควา –

> ‘‘อกิญฺจนํ อนาทานํ, เอตํ ทีปํ อนาปรํ;
> นิพฺพานํ อิติ นํ พฺรูมิ, ชรามจฺจุปริกฺขย’’นฺติฯ

๖๔. **เอตทญฺญาย เย สตา, ทิฏฺฐธมฺมาภินิพฺพุตา;**

น เต มารวสานุคา, น เต มารสฺส ปทฺธคู [ปฏฺฐคู (สฺยา. ก.)] ฯ

เอตทญฺญาย เย สตาติฯ **เอต**นฺติ อมตํ นิพฺพานํฯ โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสโคฺค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํฯ **อญฺญายา**ติ อญฺญาย ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา, ‘‘สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา’’ติ...เป.... ‘‘ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม’’นฺติ อญฺญาย ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาฯ **เย**ติ อรหโนฺต ขีณาสวาฯ **สตา**ติ จตูหิ การเณหิ สตา – กาเย กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ ภาเวนฺตา [ภาวิตตฺตา (ก.)] สตา...เป.... เต วุจฺจนฺติ สตาติ – เอตทญฺญาย เย สตาฯ

ทิฏฺฐธมฺมาภินิพฺพุตาติฯ **ทิฏฺฐธมฺมา**ติ ทิฏฺฐธมฺมา ญาตธมฺมา ตุลิตธมฺมา ตีริตธมฺมา วิภูตธมฺมา วิภาวิตธมฺมาฯ **อภินิพฺพุตา**ติ ราคสฺส นิพฺพาปิตตฺตา นิพฺพุตา, โทสสฺส...เป.... สพฺพากุสลาภิสงฺขารานํ สนฺตตฺตา สมิตตฺตา วูปสมิตตฺตา นิชฺฌาตตฺตา นิพฺพุตตฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธตฺตา สนฺตา อุปสนฺตา วูปสนฺตา นิพฺพุตา ปฏิปฺปสฺสทฺธาติ – ทิฏฺฐธมฺมาภินิพฺพุตาฯ

น เต มารวสานุคาติฯ **มาโร**ติ โย โส มาโร กโณฺห อธิปติ อนฺตคู นมุจิ ปมตฺตพนฺธุฯ **น เต มารวสานุคา**ติ น เต มารสฺส วเส วตฺตนฺติ, นาปิ มาโร เตสุ วสํ วเตฺตติ ฯ เต มารญฺจ มารปกฺขญฺจ มารปาสญฺจ มารพฬิสญฺจ [มารพลิสญฺจ (ก.)] มารามิสญฺจ มารวิสยญฺจ มารนิวาสญฺจ มารโคจรญฺจ มารพนฺธนญฺจ อภิภุยฺย อภิภวิตฺวา อโชฺฌตฺถริตฺวา ปริยาทิยิตฺวา มทฺทิตฺวา จรนฺติ วิหรนฺติ อิริยนฺติ วเตฺตนฺติ ปาเลนฺติ ยเปนฺติ ยาเปนฺตีติ – น เต มารวสานุคาฯ

น เต มารสฺส ปทฺธคูติ น เต มารสฺส ปทฺธา ปทฺธจรา [ปฏฺฐา ปฏฺฐจรา (สฺยา. ก.)] ปริจาริกา สิยา; พุทฺธสฺส เต ภควโต ปทฺธา ปทฺธจรา ปริจาริกา สิยาติ – น เต มารสฺส ปทฺธคูฯ เตนาห ภควา –

‘‘เอตทญฺญาย เย สตา, ทิฏฺฐธมฺมาภินิพฺพุตา;
น เต มารวสานุคา, น เต มารสฺส ปทฺธคู’’ติฯ

สห คาถาปริโยสานา...เป.... สตฺถา เม ภเนฺต ภควา, สาวโกหมสฺมีติฯ

กปฺปมาณวปุจฺฉานิเทฺทโส ทสโมฯ

๑๑. ชตุกณฺณิมาณวปุจฺฉานิเทฺทโส

๖๕. **สุตฺวานหํ วีร อกามกามิํ, [อิจฺจายสฺมา ชตุกณฺณิ]**
โอฆาติคํ ปุฏฺฐุมกามมาคมํ;
สนฺติปทํ พฺรูหิ สหชเนตฺต, ยถาตจฺฉํ ภควา พฺรูหิ เมตํฯ

สุตฺวานหํ วีร อกามกามินฺติ สุตฺวา สุณิตฺวา อุคฺคเหตฺวา อุปธาเรตฺวา อุปลกฺขยิตฺวาฯ อิติปิ โส ภควา อรหํ...เป.... พุโทฺธ ภควาติ – สุตฺวานหํฯ **วีรา**ติ วีโร ภควาฯ วีริยวาติ วีโร, ปหูติ วีโร, วิสวีติ วีโร, อลมโตฺตติ วีโร, สูโรติ วีโร, วิกฺกโนฺต อภีรู อจฺฉมฺภี อนุตฺราสี อปลายี ปหีนภยเภรโว วิคตโลมหํโสติ วีโรฯ

วิรโต อิธ สพฺพปาปเกหิ, นิรยทุกฺขํ อติจฺจ วีริยวา [วิริยวา (สฺยา.) สุ. นิ. ๕๓๖] โส;

โส วีริยวา ปธานวา, วีโร ตาทิ ปวุจฺจเต ตถตฺตาติฯ

สุตฺวานหํ วีรฯ **อกามกามิ**นฺติฯ **กามา**ติ อุทฺทานโต เทฺว กามา – วตฺถุกามา จ กิเลสกามา จ…เป.… อิเม วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา…เป.… อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามาฯ พุทฺธสฺส ภควโต วตฺถุกามา ปริญฺญาตา, กิเลสกามา ปหีนาฯ วตฺถุกามานํ ปริญฺญาตตฺตา กิเลสกามานํ ปหีนตฺตา ภควา น กาเม กาเมติ, น กาเม ปตฺเถติ, น กาเม ปิเหติ, น กาเม อภิชปฺปติฯ เย กาเม กาเมนฺติ, กาเม ปตฺเถนฺติ, กาเม ปิเหนฺติ, กาเม อภิชปฺปนฺติ, เต กามกามิโน ราคราคิโน สญฺญาสญฺญิโนฯ ภควา น กาเม กาเมติ, น กาเม ปตฺเถติ, น กาเม ปิเหติ, น กาเม อภิชปฺปติฯ ตสฺมา พุทฺโธ อกาโม นิกฺกาโม จตฺตกาโม วนฺตกาโม มุตฺตกาโม ปหีนกาโม ปฏินิสฺสฏฺฐกาโม วีตราโค วิคตราโค จตฺตราโค วนฺตราโค มุตฺตราโค ปหีนราโค ปฏินิสฺสฏฺฐราโค นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีติภูโต สุขปฺปฏิสํเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรตีติ – สุตฺวานหํ วีร อมกามกามิํฯ

อิจฺจายสฺมา ชตุกณฺณีติฯ **อิจฺจา**ติ ปทสนฺธิ…เป.… ปทานุปุพฺพตาเปตํ – อิจฺจาติฯ **อายสฺมา**ติ ปิยวจนํ สคารวสปฺปติสฺสาธิวจนเมตํ อายสฺมาติฯ **ชตุกณฺณี**ติ ตสฺส พฺราหฺมณสฺส โคตฺตํ สงฺขา สมญฺญา ปญฺญตฺติ โวหาโรติ – อิจฺจายสฺมา ชตุกณฺณิฯ

โอฆาติคํ ปุฏฺฐุมกามมาคมนฺติฯ **โอฆาติค**นฺติ โอฆาติคํ โอฆํ อติกฺกนฺตํ สมติกฺกนฺตํ วีติวตฺตนฺติ – โอฆาติคํฯ **ปุฏฺฐุ**นฺติ ปุฏฺฐุํ ปุจฺฉิตุํ ยาจิตุํ อเชฺฌสิตุํ ปสาเทตุํฯ **อกามมาคม**นฺติ อกามํ ปุฏฺฐุํ นิกฺกามํ จตฺตกามํ วนฺตกามํ มุตฺตกามํ ปหีนกามํ ปฏินิสฺสฏฺฐกามํ วีตราคํ วิคตราคํ จตฺตราคํ วนฺตราคํ มุตฺตราคํ ปหีนราคํ ปฏินิสฺสฏฺฐราคํ อาคมฺหา อาคตมฺหา อุปาคตมฺหา สมฺปตฺตมฺหา ตยา สทฺธิํ สมาคตมฺหาติ – โอฆาติคํ ปุฏฺฐุมกามมาคมํฯ

สนฺติปทํ พฺรูหิ สหชเนตฺตาติฯ **สนฺตี**ติ เอเกน อากาเรน สนฺติปิ สนฺติปทมฺปิ [สนฺติปทนฺติ (ก.)] ตํเยว อมตํ นิพฺพานํฯ โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํ ฯ วุตฺตเญฺหตํ ภควตา – “สนฺตเมตํ ปทํ, ปณีตเมตํ ปทํ, ยทิทํ สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสคฺโค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพาน”นฺติฯ อถาปเรนาการเน เย ธมฺมา สนฺตาธิคมาย สนฺติผุสนาย สนฺติสจฺฉิกิริยาย สํวตฺตนฺติ, เสยฺยถิทํ – จตฺตาโร สติปฏฺฐานา จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ปญฺจินฺทฺริยานิ ปญฺจ พลานิ สตฺต โพชฺฌงฺคา อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค – อิเม วุจฺจนฺติ สนฺติปทาฯ สนฺติปทํ ตาณปทํ เลณปทํ สรณปทํ อภยปทํ อจฺจุตปทํ อมตปทํ นิพฺพานปทํ พฺรูหิ อาจิกฺขาหิ เทเสหิ ปญฺญเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวราหิ วิภชาหิ อุตฺตานีกโรหิ ปกาเสหิฯ **สหชเนตฺตา**ติ เนตฺตํ วุจฺจติ สพฺพญฺญุตญาณํฯ พุทฺธสฺส ภควโต เนตฺตญฺจ ชินภาโว จ โพธิยา มูเล อปุพฺพํ อจริมํ เอกสฺมิํ ขเณ อุปฺปนฺนํ, ตสฺมา พุทฺโธ สหชเนตฺโตติ – สนฺติปทํ พฺรูหิ สหชเนตฺตฯ

ยถาตจฺฉํ ภควา พฺรูหิ เมตนฺติ ยถาตจฺฉํ วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํ…เป.… นิโรโธ นิพฺพานํฯ **ภควา**ติ คารวาธิวจนํ…เป.… สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติฯ **พฺรูหิ เมต**นฺติ พฺรูหิ อาจิกฺขาหิ…เป.… ปกาเสหีติ – ยถาตจฺฉํ ภควา พฺรูหิ เมตํฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

“สุตฺวานหํ วีร อกามกามิํ, [อิจฺจายสฺมา ชตุกณฺณิ]
โอฆาติคํ ปุฏฺฐุมกามมาคมํ;
สนฺติปทํ พฺรูหิ สหชเนตฺต, ยถาตจฺฉํ ภควา พฺรูหิ เมต”นฺติฯ

๖๖. **ภควา หิ กาเม อภิภุยฺย อิริยติ, อาทิโจฺจว ปถวึ เตชี เตชสา;**
ปริตฺตปญฺญสฺส เม ภูริปโญฺญ, อาจิกฺข ธมฺมํ ยมหํ วิชญฺญํ;
ชาติชราย อิธ วิปฺปหานํฯ

ภควา หิ กาเม อภิภุยฺย อิริยตีติฯ **ภควา**ติ คารวาธิวจนํ…เป…. สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติฯ **กามา**ติ อุทฺทานโต เทฺว กามา – วตฺถุกามา จ กิเลสกามา จ…เป…. อิเม วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา…เป…. อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามาฯ ภควา วตฺถุกาเม ปริชานิตฺวา กิเลสกาเม ปหาย อภิภุยฺย อภิภวิตฺวา อโชฺฌตฺถริตฺวา ปริยาทิยิตฺวา จรติ วิหรติ อิริยติ วเตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปตีติ – ภควา หิ กาเม อภิภุยฺย อิริยติฯ

อาทิโจฺจว ปถวึ เตชี เตชสาติ อาทิโจฺจ วุจฺจติ สูริโย [สุริโย (สฺยา.)]ฯ ปถวี วุจฺจติ ชคตี [ชรา (สฺยา.)]ฯ ยถา สูริโย เตชี เตเชน สมนฺนาคโต ปถวึ อภิภุยฺย อภิภวิตฺวา อโชฺฌตฺถริตฺวา ปริยาทิยิตฺวา สนฺตาปยิตฺวา สพฺพํ อากาสคตํ ตมคตํ อภิวิหจฺจ อนฺธการํ วิธมิตฺวา อาโลกํ ทสฺสยิตฺวา อากาเส อนฺตลิเกฺข คคนปเถ [คมนปเถ (สฺยา.) อฎฺฐกถา โอโลเกตพฺพา] คจฺฉติ, เอวเมว ภควา ญาณเตชี ญาณเตเชน สมนฺนาคโต สพฺพํ อภิสงฺขารสมุทยํ…เป…. กิเลสตมํ อวิชฺชนฺธการํ วิธมิตฺวา ญาณาโลกํ ทเสฺสตฺวา วตฺถุกาเม ปริชานิตฺวา กิเลสกาเม ปหาย อภิภุยฺย อภิภวิตฺวา อโชฺฌตฺถริตฺวา ปริยาทิยิตฺวา มทฺทิตฺวา จรติ วิหรติ อิริยติ วเตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปตีติ – อาทิโจฺจว ปถวึ เตชี เตชสาฯ

ปริตฺตปญฺญสฺส เม ภูริปโญฺญติ อหมสฺมิ ปริตฺตปโญฺญ โอมกปโญฺญ ลามกปโญฺญ ฉตุกฺกปโญฺญฯ ตฺวมฺปิ มหาปโญฺญ ปุถุปโญฺญ หาสปโญฺญ ชวนปโญฺญ ติกฺขปโญฺญ นิเพฺพธิกปโญฺญฯ ภูริ วุจฺจติ ปถวีฯ ภควา ตาย ปถวิสมาย ปญฺญาย วิปุลาย วิตฺถตาย สมนฺนาคโตติ – ปริตฺตปญฺญสฺส เม ภูริปโญฺญฯ

อาจิกฺข ธมฺมํ ยมหํ วิชญฺญนฺติฯ **ธมฺม**นฺติ อาทิกลฺยาณํ มเชฺฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ, จตฺตาโร สติปฎฺฐาเน…เป…. นิพฺพานญฺจ นิพฺพานคามินิญฺจ ปฎิปทํ อาจิกฺขาหิ เทเสหิ ปญฺญเปหิ ปฎฺฐเปหิ วิวราหิ วิภชาหิ อุตฺตานีกโรหิ ปกาเสหิฯ **ยมหํ วิชญฺญ**นฺติ ยมหํ ชาเนยฺยํ อาชาเนยฺยํ วิชาเนยฺยํ ปฎิชาเนยฺยํ ปฎิวิเชฺฌยฺยํ อธิคเจฺฉยฺยํ ผเสฺสยฺยํ สจฺฉิกเรยฺยนฺติ – อาจิกฺข ธมฺมํ ยมหํ วิชญฺญํฯ

ชาติชราย อิธ วิปฺปหานนฺติ อิเธว ชาติชราย มรณสฺส ปหานํ วูปสมํ ปฎินิสฺสคฺคํ ปฎิปฺปสฺสทฺธึ อมตํ นิพฺพานนฺติ – ชาติชราย อิธ วิปฺปหานํฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

“ภควา หิ กาเม อภิภุยฺย อิริยติ, อาทิโจฺจว ปถวึ เตชี เตชสา;
ปริตฺตปญฺญสฺส เม ภูริปโญฺญ, อาจิกฺข ธมฺมํ ยมหํ วิชญฺญํ;
ชาติชราย อิธ วิปฺปหาน”นฺติฯ

๖๗. **กาเมสุ วินย เคธํ, [ชตุกณฺณีติ ภควา]**
เนกฺขมฺมํ ทฎฺฐุ เขมโต;
อุคฺคหิตํ นิรตฺตํ วา, มา เต วิชฺชิตฺถ กิญฺจนํฯ

กาเมสุ วินย เคธนฺติฯ **กามา**ติ อุทฺทานโต เทฺว กามา – วตฺถุกามา จ กิเลสกามา จ…เป…. อิเม วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา…เป…. อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามาฯ **เคธ**นฺติ เคโธ วุจฺจติ ตณฺ

หาฯ โย ราโค สาราโค…เป.… อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํฯ **กาเมสุ วินย เคธ**นฺติ กาเมสุ เคธํ วินย ปฏิวินย ปชห วิโนเทหิ พฺยนฺตีกโรหิ อนภาวํ คเมหีติ – กาเมสุ วินย เคธํฯ **ชตุกณฺณี**ติ ภควา ตํ พฺราหฺมณํ โคเตฺตน อาลปติฯ ***ภควา***ติ คารวาธิวจนเมตํ…เป.… สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติ – ชตุกณฺณีติ ภควาฯ

เนกฺขมฺมํ ทฏฺฐุ เขมโตติฯ **เนกฺขมฺม**นฺติ สมฺมาปฏิปทํ อนุโลมปฏิปทํ อปจฺจนีกปฏิปทํ อนฺวตฺถปฏิปทํ ธมฺมานุธมฺมปฏิปทํ สีเลสุ ปริปูรการิตํ อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารตํ โภชเน มตฺตญฺญุตํ ชาคริยานุโยคํ สติสมฺปชญฺญํ จตฺตาโร สติปฏฺฐาเน จตฺตาโร สมฺมปฺปธาเน จตฺตาโร อิทฺธิปาเท ปญฺจินฺทฺริยานิ ปญฺจ พลานิ สตฺต โพชฺฌงฺเค อริยํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ นิพฺพานญฺจ นิพฺพานคามินิญฺจ ปฏิปทํ เขมโต ตาณโต เลณโต สรณโต สรณีภูตโต อภยโต อจฺจุตโต อมตโต นิพฺพานโต ทฏฺฐุํ ปสฺสิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ – เนกฺขมฺมํ ทฏฺฐุ เขมโตฯ

อุคฺคหิตํ นิรตฺตํ วาติฯ **อุคฺคหิต**นฺติ ตณฺหาวเสน ทิฏฺฐิวเสน คหิตํ ปรามฏฺฐํ อภินิวิฏฺฐํ อโชฺฌสิตํ อธิมุตฺตํฯ **นิรตฺตํ วา**ติ นิรตฺตํ วา มุญฺจิตพฺพํ วิชหิตพฺพํ วิโนทิตพฺพํ พฺยนฺตีกาตพฺพํ อนภาวํ คเมตพฺพนฺติ – อุคฺคหิตํ นิรตฺตํ วาฯ

มา เต วิชฺชิตฺถ กิญฺจนนฺติ ราคกิญฺจนํ โทสกิญฺจนํ โมหกิญฺจนํ มานกิญฺจนํ ทิฏฺฐิกิญฺจนํ กิเลสกิญฺจนํ ทุจฺจริตกิญฺจนํฯ อิทํ กิญฺจนํ [อิเม กิญฺจนา (ก.)] ตุยฺหํ มา วิชฺชิตฺถ มา ปวิชฺชิตฺถ มา สํวิชฺชิตฺถ ปชห วิโนเทหิ พฺยนฺตีกโรหิ อนภาวํ คเมหีติ – มา เต วิชฺชิตฺถ กิญฺจนํฯ เตนาห ภควา –

> “กาเมสุ วินย เคธํ, [ชตุกณฺณีติ ภควา]
> เนกฺขมฺมํ ทฏฺฐุ เขมโต;
> อุคฺคหิตํ นิรตฺตํ วา, มา เต วิชฺชิตฺถ กิญฺจน”นฺติฯ

๖๘. **ยํ ปุพฺเพ ตํ วิโสเสหิ, ปจฺฉา เต มาหุ กิญฺจนํ;**
มชฺเฌ เจ โน คเหสฺสสิ, อุปสนฺโต จริสฺสสิฯ

ยํ ปุพฺเพ ตํ วิโสเสหีติ อตีเต สงฺขาเร อารพฺภ เย กิเลสา อุปฺปชฺเชยฺยุํ เต กิเลเส โสเสหิ วิโสเสหิ สุกฺขาเปหิ วิสุกฺขาเปหิ อพีชํ กโรหิ ปชห วิโนเทหิ พฺยนฺตีกโรหิ อนภาวํ คเมหีติ – เอวมฺปิ ยํ ปุพฺเพ ตํ วิโสเสหิฯ อถ วา, เย อตีตา กมฺมาภิสงฺขารา อวิปกฺกวิปากา เต กมฺมาภิสงฺขาเร โสเสหิ วิโสเสหิ สุกฺขาเปหิ วิสุกฺขาเปหิ อพีชํ [อวีชํ (สฺยา.)] กโรหิ ปชห วิโนเทหิ พฺยนฺตีกโรหิ อนภาวํ คเมหีติ – เอวมฺปิ ยํ ปุพฺเพ ตํ วิโสเสหิฯ

ปจฺฉา เต มาหุ กิญฺจนนฺติ ปจฺฉา วุจฺจติ อนาคเต สงฺขาเร อารพฺภ ราคกิญฺจนํ โทสกิญฺจนํ โมหกิญฺจนํ มานกิญฺจนํ ทิฏฺฐิกิญฺจนํ กิเลสกิญฺจนํ ทุจฺจริตกิญฺจนํฯ อิทํ กิญฺจนํ ตุยฺหํ มา อหุ มา อโหสิ มา ชเนสิ [มา ชเนหิ (สฺยา.) ตถาวเสเสสุ ทฺวีสุ ปเทสุปิ] มา สญฺชเนสิ มาภินิพฺพเตฺตสิ ปชห วิโนเทหิ พฺยนฺตีกโรหิ อนภาวํ คเมหีติ – ปจฺฉา เต มาหุ กิญฺจนํฯ

มชฺเฌ เจ โน คเหสฺสสีติ มชฺเฌ วุจฺจติ ปจฺจุปฺปนฺนํ รูปํ เวทนา สญฺญา สงฺขารา วิญฺญาณํฯ ปจฺจุปฺปเนฺน สงฺขาเร ตณฺหาวเสน ทิฏฺฐิวเสน น คเหสฺสสิ น ตณฺหิสฺสสิ น ปรามสิสฺสสิ น นนฺทิสฺสสิ นาภินนฺทิสฺสสิ น อโชฺฌสิสฺสสิฯ อภินนฺทนํ อภิวทนํ อโชฺฌสานํ คาหํ

ปรามาสํ อภินิเวสํ ปชหิสฺสสิ วิโนเทสฺสสิ พฺยนฺตีกริสฺสสิ อนภาวํ คเมสฺสสีติ – มเชฺฌ เจ โน คเหสฺสสิฯ

อุปสโนฺต จริสฺสสีติ ราคสฺส อุปสมิตตฺตา อุปสโนฺต จริสฺสสิ, โทสสฺส…เป.… สพฺพากุสลาภิสงฺขารานํ สนฺตตฺตา สมิตตฺตา อุปสมิตตฺตา วูปสมิตตฺตา นิชฺฌาตตฺตา นิพฺพุตตฺตา วิคตตฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธตฺตา สโนฺต อุปสโนฺต วูปสโนฺต นิพฺพุโต ปฏิปฺปสฺสโทฺธ จริสฺสสิ วิหริสฺสสิ อิริยิสฺสสิ วตฺติสฺสสิ ปาเลสฺสสิ ยเปสฺสสิ ยาเปสฺสสีติ – อุปสโนฺต จริสฺสสิฯ เตนาห ภควา –

“ยํ ปุเพฺพ ตํ วิโสเสหิ, ปจฺฉา เต มาหุ กิญฺจนํ;
มเชฺฌ เจ โน คเหสฺสสิ, อุปสโนฺต จริสฺสสี”ติฯ

๖๙. **สพฺพโส นามรูปสฺมิํ, วีตเคธสฺส พฺราหฺมณ;**
อาสวาสฺส น วิชฺชนฺติ, เยหิ มจฺจุวสํ วเชฯ

สพฺพโส นามรูปสฺมิํ วีตเคธสฺส พฺราหฺมณาติฯ **สพฺพโส**ติ สเพฺพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ อเสสํ นิเสฺสสํ ปริยาทิยนวจนเมตํ สพฺพโสติฯ **นาม**นฺติ จตฺตาโร อรูปิโน ขนฺธาฯ **รูป**นฺติ จตฺตาโร จ มหาภูตา จตุนฺนญฺจ มหาภูตานํ อุปาทาย รูปํฯ **เคโธ** วุจฺจติ ตณฺหาฯ โย ราโค สาราโค…เป.… อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํฯ **สพฺพโส นามรูปสฺมิํ วีตเคธสฺส พฺราหฺมณา**ติ สพฺพโส นามรูปสฺมิํ วีตเคธสฺส วิคตเคธสฺส จตฺตเคธสฺส วนฺตเคธสฺส มุตฺตเคธสฺส ปหีนเคธสฺส ปฏินิสฺสฎฺฐเคธสฺส วีตราคสฺส วิคตราคสฺส จตฺตราคสฺส วนฺตราคสฺส มุตฺตราคสฺส ปหีนราคสฺส ปฏินิสฺสฎฺฐราคสฺสาติ – สพฺพโส นามรูปสฺมิํ วีตเคธสฺส พฺราหฺมณฯ

อาสวาสฺส น วิชฺชนฺตีติฯ **อาสวา**ติ จตฺตาโร อาสวา – กามาสโว, ภวาสโว, ทิฎฺฐาสโว, อวิชฺชาสโวฯ **อสฺสา**ติ อรหโต ขีณาสวสฺสฯ **น วิชฺชนฺตี**ติ อิเม อาสวา ตสฺส นตฺถิ น สนฺติ น สํวิชฺชนฺติ นุปลพฺภนฺติ ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ – อาสวาสฺส น วิชฺชนฺติฯ

เยหิ มจฺจุวสํ วเชติ เยหิ อาสเวหิ มจฺจุโน วา วสํ คเจฺฉยฺย, มรณสฺส วา วสํ คเจฺฉยฺย, มารปกฺขสฺส วา วสํ คเจฺฉยฺย; เต อาสวา ตสฺส นตฺถิ น สนฺติ น สํวิชฺชนฺติ นุปลพฺภนฺติ ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติ – เยหิ มจฺจุวสํ วเชฯ เตนาห ภควา –

“สพฺพโส นามรูปสฺมิํ, วีตเคธสฺส พฺราหฺมณ;
อาสวาสฺส น วิชฺชนฺติ, เยหิ มจฺจุวสํ วเช”ติฯ

สห คาถาปริโยสานา…เป.… สตฺถา เม ภเนฺต ภควา, สาวโกหมสฺมีติฯ

ชตุกณฺณิมาณวปุจฺฉานิเทฺทโส เอกาทสโมฯ

๑๒. ภทฺราวุธมาณวปุจฺฉานิเทฺทโส

๗๐. **โอกญฺชหํ ตณฺหจฺฉิทํ อเนชํ, [อิจฺจายสฺมา ภทฺราวุโธ]**
นนฺทิญฺชหํ โอฆติณฺณํ วิมุตฺตํ;

กปฺปญฺชหํ อภิยาเจ สุเมธํ, สุตฺวาน นาคสฺส อปนมิสฺสนฺติ [อปคมิสฺสนฺติ (ก.)] **อิโตฯ**

โอกญฺชหํ ตณฺหจฺฉิทํ อเนชนฺติฯ **โอกญฺชหนฺ**ติ รูปธาตุยา โย ฉนฺโท โย ราโค ยา นนฺที ยา ตณฺหา เย อุปายุปาทานา [อุปยุปาทานา (ก.)] เจตโส อธิฏฺฐานาภินิเวสานุสยา, เต พุทฺธสฺส ภควโต ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมาฯ ตสฺมา พุโทฺธ โอกญฺชโหฯ เวทนาธาตุยา…เป.… สญฺญาธาตุยา… สงฺขารธาตุยา… วิญฺญาณธาตุยา โย ฉนฺโท โย ราโค ยา นนฺที ยา ตณฺหา เย อุปายุปาทานา เจตโส อธิฏฺฐานาภินิเวสานุสยา, เต พุทฺธสฺส ภควโต ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมาฯ ตสฺมา พุโทฺธ โอกญฺชโหฯ

ตณฺหจฺฉิทนฺติฯ **ตณฺหา**ติ รูปตณฺหา…เป.… ธมฺมตณฺหาฯ สา ตณฺหา พุทฺธสฺส ภควโต ฉินฺนา อุจฺฉินฺนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาฯ ตสฺมา พุโทฺธ ตณฺหจฺฉิโทฯ **อเนโช**ติ เอชา วุจฺจติ ตณฺหาฯ โย ราโค สาราโค …เป.… อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํฯ สา เอชา ตณฺหา พุทฺธสฺส ภควโต ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมาฯ ตสฺมา พุโทฺธ อเนโชฯ เอชาย ปหีนตฺตา อเนโช ภควา ลาเภปิ น อิญฺชติ, อลาเภปิ น อิญฺชติ, ยเสปิ น อิญฺชติ, อยเสปิ น อิญฺชติ, ปสํสายปิ น อิญฺชติ, นินฺทายปิ น อิญฺชติ, สุเขปิ น อิญฺชติ, ทุเกฺขปิ น อิญฺชติ น จลติ น เวธติ น ปเวธติ น สมฺปเวธตีติฯ ตสฺมา พุโทฺธ อเนโชติ – โอกญฺชหํ ตณฺหจฺฉิทํ อเนชํฯ **อิจฺจายสฺมา ภทฺราวุโธ**ติฯ **อิจฺจา**ติ ปทสนฺธิ…เป.… **อายสฺมา**ติ, ปิยวจนํ…เป.… **ภทฺราวุโธ**ติ ตสฺส พฺราหฺมณสฺส นามํ…เป.… อภิลาโปติ – อิจฺจายสฺมา ภทฺราวุโธฯ

นนฺทิญฺชหํ โอฆติณฺณํ วิมุตฺตนฺติ นนฺที วุจฺจติ ตณฺหาฯ โย ราโค สาราโค…เป.… อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํฯ สา นนฺที สา ตณฺหา พุทฺธสฺส ภควโต ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมาฯ ตสฺมา พุโทฺธ นนฺทิญฺชโหฯ **โอฆติณฺณนฺ**ติ ภควา กาโมฆํ ติโณฺณ ภโวฆํ ติโณฺณ ทิโฏฺฐฆํ ติโณฺณ อวิโชฺชฆํ ติโณฺณ สพฺพสํสารปถํ ติโณฺณ อุตฺติโณฺณ นิตฺถิโณฺณ อติกฺกโนฺต สมติกฺกโนฺต วีติวโตฺตฯ โส วุตฺถวาโส จิณฺณจรโณ…เป.… ชาติมรณสํสาโร นตฺถิ ตสฺส ปุนพฺภโวติ – นนฺทิญฺชหํ โอฆติณฺณํฯ **วิมุตฺตนฺ**ติ ภควโต ราคา จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตํ, โทสา จิตฺตํ… โมหา จิตฺตํ…เป.… สพฺพากุสลาภิสงฺขาเรหิ จิตฺตํ มุตฺตํ วิมุตฺตํ สุวิมุตฺตนฺติ – นนฺทิญฺชหํ โอฆติณฺณํ วิมุตฺตํฯ

กปฺปญฺชหํ อภิยาเจ สุเมธนฺติฯ **กปฺปา**ติ เทฺว กปฺปา – ตณฺหากโปฺป จ ทิฏฺฐิกโปฺป จ…เป.… อยํ ตณฺหากโปฺป…เป.… อยํ ทิฏฺฐิกโปฺปฯ พุทฺธสฺส ภควโต ตณฺหากโปฺป ปหีโน ทิฏฺฐิกโปฺป ปฏินิสฺสโฏฺฐฯ ตณฺหากปฺปสฺส ปหีนตฺตา ทิฏฺฐิกปฺปสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา ตสฺมา พุโทฺธ กปฺปญฺชโห ฯ **อภิยาเจ**ติ ยาจามิ อภิยาจามิ อเชฺฌสามิ สาทิยามิ ปตฺถยามิ ปิหยามิ ชปฺปามิ อภิชปฺปามิฯ **สุเมธา** วุจฺจติ ปญฺญาฯ ยา ปญฺญา ปชานนา…เป.… อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิฯ ภควา อิมาย เมธาย ปญฺญาย อุเปโต สมุเปโต อุปาคโต สมุปาคโต อุปปโนฺน สมุปปโนฺน สมนฺนาคโตฯ ตสฺมา พุโทฺธ สุเมโธติ – กปฺปญฺชหํ อภิยาเจ สุเมธํฯ

สุตฺวาน นาคสฺส อปนมิสฺสนฺติ อิโตติฯ **นาคสฺสา**ติ นาโคฯ ภควา อาคุํ น กโรตีติ นาโค, น คจฺฉตีติ นาโค, น อาคจฺฉตีติ นาโค…เป.… เอวํ ภควา น คจฺฉตีติ นาโคฯ **สุตฺวาน นาคสฺส อปนมิสฺสนฺติ อิโต**ติ ตุยฺหํ วจนํ พฺยปฺปถํ เทสนํ อนุสาสนํ อนุสิฏฺฐํ สุตฺวา สุณิตฺวา

อุคฺคเหตฺวา อุปธารยิตฺวา อุปลกฺขยิตฺวา อิโต อปนมิสฺสนฺติ วชิสฺสนฺติ ปกฺกมิสฺสนฺติ ทิสาวิทิสํ คมิสฺสนฺตีติ – สุตฺวาน นาคสฺส อปนมิสฺสนฺติ อิโตฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

“โอกญฺชหํ ตณฺหจฺฉิทํ อเนชํ, [อิจฺจายสฺมา ภทฺราวุโธ]
นนฺทิญฺชหํ โอฆติณฺณํ วิมุตฺตํ;
กปฺปญฺชหํ อภิยาเจ สุเมธํ, สุตฺวาน นาคสฺส อปนมิสฺสนฺติ อิโต”ติฯ

๗๑. **นานาชนา ชนปเทหิ สงฺคตา, ตว วีร วากฺยํ อภิกงฺขมานา;**
เตสํ ตุวํ สาธุ วิยากโรหิ, ตถา หิ เต วิทิโต เอส ธมฺโมฯ

นานาชนา ชนปเทหิ สงฺคตาติฯ **นานาชนา**ติ ขตฺติยา จ พฺราหฺมณา จ เวสฺสา จ สุทฺทา จ คหฏฺฐา จ ปพฺพชิตา จ เทวา จ มนุสฺสา จฯ **ชนปเทหิ สงฺคตา**ติ องฺคา จ มคธา จ กลิงฺคา จ กาสิยา จ โกสลา จ วชฺชิยา จ มลฺลา จ เจติยมฺหา จ [เจติยมฺหา จ สาครมฺหา จ (สฺยา.)] วํสา จ กุรุมฺหา จ ปญฺจาลา จ มจฺฉา จ สุรเสนา จ อสฺสกา จ อวนฺติยา จ โยนา [โยนกา (ก.) มหานิ. ๕๕] จ กมฺโพชา จฯ **สงฺคตา**ติ สงฺคตา สมาคตา สโมหิตา สนฺนิปติตาติ – นานาชนา ชนปเทหิ สงฺคตาฯ

ตว วีร วากฺยํ อภิกงฺขมานาติฯ **วีรา**ติ วีโรฯ ภควา วีริยวาติ วีโร, ปหูติ วีโร, วิสวีติ วีโร, อลมโตฺตติ วีโร, วิคตโลมหํโสติปิ วีโรฯ

วิรโต อิธ สพฺพปาปเกหิ, นิรยทุกฺขํ อติจฺจ วีริยวา โส;
โส วีริยวา ปธานวา, วีโร ตาทิ ปวุจฺจเต ตถตฺตาติฯ

ตว วีร วากฺยํ อภิกงฺขมานาติ ตุยฺหํ วจนํ พฺยปฺปถํ เทสนํ อนุสาสนํ อนุสิฏฺฐํฯ **อภิกงฺขมานา**ติ อภิกงฺขมานา อิจฺฉมานา สาทิยมานา ปตฺถยมานา ปิหยมานา อภิชปฺปมานาติ – ตว วีร วากฺยํ อภิกงฺขมานาฯ

เตสํ ตุวํ สาธุ วิยากโรหีติฯ **เตส**นฺติ เตสํ ขตฺติยานํ พฺราหฺมณานํ เวสฺสานํ สุทฺทานํ คหฏฺฐานํ ปพฺพชิตานํ เทวานํ มนุสฺสานํฯ **ตุว**นฺติ ภควนฺตํ ภณติฯ **สาธุ วิยากโรหี**ติ สาธุ อาจิกฺขาหิ เทเสหิ ปญฺญเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวราหิ วิภชาหิ อุตฺตานีกโรหิ ปกาเสหีติ – เตสํ ตุวํ สาธุ วิยากโรหิฯ

ตถา หิ เต วิทิโต เอส ธมฺโมติ ตถา หิ เต วิทิโต ตุลิโต ตีริโต วิภูโต วิภาวิโต เอส ธมฺโมติ – ตถา หิ เต วิทิโต เอส ธมฺโมฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

“นานาชนา ชนปเทหิ สงฺคตา, ตว วีร วากฺยํ อภิกงฺขมานา;
เตสํ ตุวํ สาธุ วิยากโรหิ, ตถา หิ เต วิทิโต เอส ธมฺโม”ติฯ

๗๒. **อาทานตณฺหํ วินเยถ สพฺพํ, [ภทฺราวุธาติ ภควา]**
อุทฺธํ อโธ ติริยญฺจาปิ มชฺเฌ;
ยํ ยญฺหิ โลกสฺมิมุปาทิยนฺติ, เตเนว มาโร อเนฺวติ ชนฺตุํฯ

อาทานตณฺหํ วินเยถ สพฺพนฺติ อาทานตณฺหํ วุจฺจติ รูปตณฺหา…เป.… อาทานตณฺหาติ กึการณา วุจฺจติ อาทานตณฺหา? ตาย ตณฺหาย รูปํ อาทิยนฺติ อุปาทิยนฺติ คณฺหนฺติ ปรามสนฺติ

สนฺติ อภินิวิสนฺติฯ เวทนํ…เป.… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ… คตึ… อุปปตฺตึ… ปฏิสนฺธึ… ภวํ… สํสารํ… วฏฺฏํ อาทิยนฺติ อุปาทิยนฺติ คณฺหนฺติ ปรามสนฺติ อภินิวิสนฺติฯ ตํการณา วุจฺจติ อาทานตณฺหาฯ **อาทานตณฺหํ วินเยถ สพฺพ**นฺติ สพฺพํ อาทานตณฺหํ วินเยยฺย ปฏิวินเยยฺย ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวํ คเมยฺยาติ – อาทานตณฺหํ วินเยถ สพฺพํฯ ***ภทฺราวุธาติ ภควา***ติฯ ***ภทฺราวุธา***ติ ภควา ตํ พฺราหฺมณํ นาเมน อาลปติฯ ***ภควา***ติ คารวาธิวจนเมตํ…เป.… สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติ – ภทฺราวุธาติ ภควาฯ

อุทฺธํ อโธ ติริยญฺจาปิ มเชฺฌติฯ **อุทฺธ**นฺติ อนาคตํ; **อโธ**ติ อตีตํ; **ติริยญฺจาปิ มเชฺฌ**ติ ปจฺจุปฺปนฺนํฯ **อุทฺธ**นฺติ เทวโลโก; **อโธ**ติ นิรยโลโก; **ติริยญฺจาปิ มเชฺฌ**ติ มนุสฺสโลโกฯ อถ วา, **อุทฺธ**นฺติ กุสลา ธมฺมา; **อโธ**ติ อกุสลา ธมฺมา; **ติริยญฺจาปิ มเชฺฌ**ติ อพฺยากตา ธมฺมาฯ **อุทฺธ**นฺติ อรูปธาตุ; **อโธ**ติ กามธาตุ; **ติริยญฺจาปิ มเชฺฌ**ติ รูปธาตุฯ **อุทฺธ**นฺติ สุขา เวทนา; **อโธ**ติ ทุกฺขา เวทนา; **ติริยญฺจาปิ มเชฺฌ**ติ อทุกฺขมสุขา เวทนาฯ **อุทฺธ**นฺติ อุทฺธํ ปาทตลา; **อโธ**ติ อโธ เกสมตฺถกา; **ติริยญฺจาปิ มเชฺฌ**ติ เวมเชฺฌติ – อุทฺธํ อโธ ติริยญฺจาปิ มเชฺฌฯ

ยํ ยญฺหิ โลกสฺมิมุปาทิยนฺตีติ ยํ ยํ รูปคตํ เวทนาคตํ สญฺญาคตํ สงฺขารคตํ วิญฺญาณคตํ อาทิยนฺติ อุปาทิยนฺติ คณฺหนฺติ ปรามสนฺติ อภินิวิสนฺติฯ **โลกสฺมิ**นฺติ อปายโลเก…เป.… อายตนโลเกติ – ยํ ยญฺหิ โลกสฺมิมุปาทิยนฺติฯ

เตเนว มาโร อเนฺวติ ชนฺตุนฺติ เตเนว กมฺมาภิสงฺขารวเสน ปฏิสนฺธิโก ขนฺธมาโร ธาตุมาโร อายตนมาโร คติมาโร อุปปตฺติมาโร ปฏิสนฺธิมาโร ภวมาโร สํสารมาโร วฏฺฏมาโร อเนฺวติ อนุคจฺฉติ อนฺวายิโก โหติฯ **ชนฺตุ**นฺติ สตฺตํ ชนํ นรํ มาณวํ [มานวํ (สฺยา.)] โปสํ ปุคฺคลํ ชีวํ ชาคุํ ชนฺตุํ อินฺทคุํ มนุชนฺติ – เตเนว มาโร อเนฺวติ ชนฺตุํฯ เตนาห ภควา –

> ‘‘อาทานตณฺหํ วินเยถ สพฺพํ, [ภทฺราวุธาติ ภควา]
> อุทฺธํ อโธ ติริยญฺจาปิ มเชฺฌ;
> ยํ ยญฺหิ โลกสฺมิมุปาทิยนฺติ, เตเนว มาโร อเนฺวติ ชนฺตุ’’นฺติฯ

๗๓. **ตสฺมา ปชานํ น อุปาทิเยถ, ภิกฺขุ สโต กิญฺจนํ สพฺพโลเก;**
อาทานสเตฺต อิติ เปกฺขมาโน, ปชํ อิมํ มจฺจุเธยฺเย วิสตฺตํฯ

ตสฺมา ปชานํ น อุปาทิเยถาติฯ **ตสฺมา**ติ ตสฺมา ตํการณา ตํเหตุ ตปฺปจฺจยา ตํนิทานา, เอตํ อาทีนวํ สมฺปสฺสมาโน อาทานตณฺหายาติ – ตสฺมาฯ **ปชาน**นฺติ ชานนฺโต ปชานนฺโต อาชานนฺโต วิชานนฺโต ปฏิวิชานนฺโต ปฏิวิชฺฌนฺโต ‘‘สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา’’ติ…เป.… ‘‘ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม’’นฺติ ชานนฺโต ปชานนฺโต อาชานนฺโต วิชานนฺโต ปฏิวิชานนฺโต ปฏิวิชฺฌนฺโตฯ **น อุปาทิเยถา**ติ รูปํ นาทิเยยฺย น อุปาทิเยยฺย น คเณฺหยฺย น ปรามเสยฺย นาภินิวิเสยฺย; เวทนํ…เป.… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ… คตึ … อุปปตฺตึ… ปฏิสนฺธึ… ภวํ… สํสารํ… วฏฺฏํ นาทิเยยฺย น อุปาทิเยยฺย น คเณฺหยฺย น ปรามเสยฺย นาภินิวิเสยฺยาติ – ตสฺมา ปชานํ น อุปาทิเยถฯ

ภิกฺขุ สโต กิญฺจนํ สพฺพโลเกติฯ ***ภิกฺขู***ติ ปุถุชฺชนกลฺยาณโก วา ภิกฺขุ, เสโกฺข วา ภิกฺขุฯ **สโต**ติ จตูหิ การเณหิ สโต – กาเย กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานํ ภาเวนฺโต สโต…เป.… โส วุจฺจติ สโตติ – ภิกฺขุ สโตฯ **กิญฺจน**นฺติ กิญฺจิ รูปคตํ เวทนาคตํ สญฺญาคตํ สงฺขารคตํ วิญฺ

ญาณคตํฯ **สพฺพโลเก**ติ สพฺพอปายโลเก สพฺพมนุสฺสโลเก สพฺพเทวโลเก สพฺพขนฺธโลเก สพฺพธาตุโลเก สพฺพอายตนโลเกติ – ภิกฺขุ สโต กิญฺจนํ สพฺพโลเกฯ

อาทานสเตฺต อิติ เปกฺขมาโนติ อาทานสตฺตา วุจฺจนฺติ เย รูปํ อาทิยนฺติ อุปาทิยนฺติ คณฺหนฺติ ปรามสนฺติ อภินิวิสนฺติ; เวทนํ…เป…. สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ… คตึ… อุปปตฺตึ… ปฏิสนฺธึ… ภวํ… สํสารํ… วฏฺฏํ อาทิยนฺติ อุปาทิยนฺติ คณฺหนฺติ ปรามสนฺติ อภินิวิสนฺติฯ **อิตี**ติ ปทสนฺธิ…เป…. ปทานุปุพฺพตาเปตํ อิตีติฯ **เปกฺขมาโน**ติ เปกฺขมาโน ทกฺขมาโน ทิสฺสมาโน ปสฺสมาโน โอโลกยมาโน นิชฺฌายมาโน อุปปริกฺขมาโนติ – อาทานสเตฺต อิติ เปกฺขมาโนฯ

ปชํ อิมํ มจฺจุเธเยฺย วิสตฺตนฺติฯ **ปชา**ติ สตฺตาธิวจนํ มจฺจุเธยฺยา วุจฺจนฺติ กิเลสา จ ขนฺธา จ อภิสงฺขารา จฯ ปชา มจฺจุเธเยฺย มารเธเยฺย มรณเธเยฺย สตฺตา วิสตฺตา อาสตฺตา ลคฺคา ลคฺคิตา ปลิพุทฺธาฯ ยถา ภิตฺติขิเล วา นาคทเนฺต วา ภณฺฑํ สตฺตํ วิสตฺตํ อาสตฺตํ ลคฺคํ ลคฺคิตํ ปลิพุทฺธํ, เอวเมว ปชา มจฺจุเธเยฺย มารเธเยฺย มรณเธเยฺย สตฺตา วิสตฺตา อาสตฺตา ลคฺคา ลคฺคิตา ปลิพุทฺธาติ – ปชํ อิมํ มจฺจุเธเยฺย วิสตฺตํฯ เตนาห ภควา –

“ตสฺมา ปชานํ น อุปาทิเยถ, ภิกฺขุ สโต กิญฺจนํ สพฺพโลเก;
อาทานสเตฺต อิติ เปกฺขมาโน, ปชํ อิมํ มจฺจุเธเยฺย วิสตฺต”นฺติฯ

สห คาถาปริโยสานา…เป…. สตฺถา เม ภเนฺต ภควา, สาวโกหมสฺมีติฯ

ภทฺราวุธมาณวปุจฺฉานิเทฺทโส ทฺวาทสโมฯ

๑๓. อุทยมาณวปุจฺฉานิเทฺทโส

๗๔. **ฌายึ วิรชมาสีนํ, [อิจฺจายสฺมา อุทโย]**
กตกิจฺจํ อนาสวํ;
ปารคุํ สพฺพธมฺมานํ, อตฺถิ ปเญฺหน อาคมํ;
อญฺญาวิโมกฺขํ ปพฺรูหิ [สํพฺรูหิ (สฺยา.)], **อวิชฺชาย ปเภทนํฯ**

ฌายึ วิรชมาสีนนฺติฯ **ฌายิน**ฺติ ฌายี ภควาฯ ปฐเมนปิ ฌาเนน ฌายี, ทุติเยนปิ ฌาเนน ฌายี, ตติเยนปิ ฌาเนน ฌายี, จตุเตฺถนปิ ฌาเนน ฌายี, สวิตกฺกสวิจาเรนปิ ฌาเนน ฌายี, อวิตกฺกวิจารมเตฺตนปิ ฌาเนน ฌายี, อวิตกฺกอวิจาเรนปิ ฌาเนน ฌายี, สปฺปีติเกนปิ ฌาเนน ฌายี, นิปฺปีติเกนปิ ฌาเนน ฌายี, สาตสหคเตนปิ ฌาเนน ฌายี, อุเปกฺขาสหคเตนปิ ฌาเนน ฌายี, สุญฺญเตนปิ ฌาเนน ฌายี, อนิมิเตฺตนปิ ฌาเนน ฌายี, อปฺปณิหิเตนปิ ฌาเนน ฌายี, โลกิเยนปิ ฌาเนน ฌายี, โลกุตฺตเรนปิ ฌาเนน ฌายี ฌานรโต เอกตฺตมนุยุโตฺต สทตฺถครุโกติ – ฌายึฯ **วิรช**นฺติ ราโค รโช, โทโส รโช, โมโห รโช, โกโธ รโช, อุปนาโห รโช…เป…. สพฺพากุสลาภิสงฺขารา รชาฯ เต รชา พุทฺธสฺส ภควโต ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมาฯ ตสฺมา พุโทฺธ อรโช วิรโช นิรโช รชาปคโต รชวิปฺปหีโน รชวิปฺปยุโตฺต สพฺพรชวีติวโตฺตฯ

ราโค รโช น จ ปน เรณุ วุจฺจติ,
ราคเสฺสตํ อธิวจนํ รโชติ;

เอตํ รชํ วิปฺปชหิตฺวา [ปฏิวิโนทิตฺวา (ก.) มหานิ. ๒๐๙] จกฺขุมา, ตสฺมา ชิโน วิคตรโชติ วุจฺจติฯ

โทโส รโช น จ ปน เรณุ วุจฺจติ, โทสเสฺสตํ อธิวจนํ รโชติ;
เอตํ รชํ วิปฺปชหิตฺวา จกฺขุมา, ตสฺมา ชิโน วิคตรโชติ วุจฺจติฯ

โมโห รโช น จ ปน เรณุ วุจฺจติ, โมหเสฺสตํ อธิวจนํ รโชติ;
เอตํ รชํ วิปฺปชหิตฺวา จกฺขุมา, ตสฺมา ชิโน วิคตรโชติ วุจฺจตีติฯ –

วิรชํ …เป….ฯ

อาสีนนฺติ นิสิโนฺน ภควา ปาสาณเก เจติเยติ – อาสีโนฯ

นคสฺส [นครสฺส (ก.)] ปเสฺส อาสีนํ, มุนิํ ทุกฺขสฺส ปารคุํ;
สาวกา ปยิรุปาสนฺติ, เตวิชฺชา มจฺจุหายิโนติฯ

เอวมฺปิ ภควา อาสีโนฯ อถ วา, ภควา สโพฺพสฺสุกฺกปฏิปฺปสฺสทฺธตฺตา อาสีโน วุตฺถวาโส จิณฺณจรโณ…เป…. ชาติมรณสํสาโร นตฺถิ ตสฺส ปุนพฺภโวติฯ เอวมฺปิ ภควา อาสีโนติ – ฌายิํ วิรชมาสีนํ ฯ

อิจฺจายสฺมา อุทโยติฯ **อิจฺจา**ติ ปทสนฺธิ…เป…. **อายสฺมา**ติ ปิยวจนํ…เป…. **อุทโย**ติ ตสฺส พฺราหฺมณสฺส นามํ…เป…. อภิลาโปติ – อิจฺจายสฺมา อุทโยฯ

กตกิจฺจํ อนาสวนฺติ พุทฺธสฺส ภควโต กิจฺจากิจฺจํ กรณียากรณียํ ปหีนํ อุจฺฉินฺนมูลํ ตาลาวตฺถุกตํ อนภาวํกตํ อายติํ อนุปฺปาทธมฺมํฯ ตสฺมา พุโทฺธ กตกิโจฺจฯ

ยสฺส จ วิสตา [ยสฺส ปริปตา (สฺยา.) ปสฺส มหานิ. ๒๐๒] นตฺถิ, ฉินฺนโสตสฺส ภิกฺขุโน;
กิจฺจากิจฺจปฺปหีนสฺส, ปริฬาโห น วิชฺชตีติฯ

กตกิจฺจํ อนาสวนฺติฯ **อาสวา**ติ จตฺตาโร อาสวา – กามาสโว, ภวาสโว, ทิฏฺฐาสโว, อวิชฺชาสโวฯ เต อาสวา พุทฺธสฺส ภควโต ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายติํ อนุปฺปาทธมฺมาฯ ตสฺมา พุโทฺธ อนาสโวติ – กตกิจฺจํ อนาสวํฯ

ปารคุํ สพฺพธมฺมานนฺติ ภควา สพฺพธมฺมานํ อภิญฺญาปารคู ปริญฺญาปารคู ปหานปารคู ภาวนาปารคู สจฺฉิกิริยาปารคู สมาปตฺติปารคูฯ อภิญฺญาปารคู สพฺพธมฺมานํ, ปริญฺญาปารคู สพฺพทุกฺขานํ, ปหานปารคู สพฺพกิเลสานํ, ภาวนาปารคู จตุนฺนํ มคฺคานํ, สจฺฉิกิริยาปารคู นิโรธสฺส, สมาปตฺติปารคู สพฺพสมาปตฺตีนํฯ โส วสิปฺปโตฺต ปารมิปฺปโตฺต อริยสฺมิํ สีลสฺมิํ; วสิปฺปโตฺต ปารมิปฺปโตฺต อริยสฺมิํ สมาธิสฺมิํ; วสิปฺปโตฺต ปารมิปฺปโตฺต อริยาย ปญฺญาย; วสิปฺปโตฺต ปารมิปฺปโตฺต อริยาย วิมุตฺติยาฯ โส ปารคโต ปารปฺปโตฺต อนฺตคโต อนฺตปฺปโตฺต โกฏิคโต โกฏิปฺปโตฺต ปริยนฺตคโต ปริยนฺตปฺปโตฺต โวสานคโต โวสานปฺปโตฺต ตาณคโต ตาณปฺปโตฺต เลณคโต เลณปฺปโตฺต สรณคโต สรณปฺปโตฺต อภยคโต อภยปฺปโตฺต อจฺจุตคโต อจฺจุตปฺปโตฺต อมตคโต อมตปฺปโตฺต นิพฺพานคโต นิพฺพานปฺปโตฺตฯ โส

วุตฺตวาโส จิณฺณจรโณ…เป…. ชาติมรณสํสาโร นตฺถิ ตสฺส ปุนพฺภโวติ – ปารคุํ สพฺพธมฺมานํฯ

อตฺถิ ปเญฺหน อาคมนฺติ ปเญฺหน อตฺถิโก อาคโตมฺหิ, ปญฺหํ ปุจฺฉิตุกาโม อาคโตมฺหิ, ปญฺหํ โสตุกาโม อาคโตมฺหีติ, เอวมฺปิ อตฺถิ ปเญฺหน อาคมํฯ อถ วา, ปญฺหตฺถิกานํ ปญฺหํ ปุจฺฉิตุกามานํ ปญฺหํ โสตุกามานํ อาคมนํ อภิกฺกมนํ อุปสงฺกมนํ ปยิรุปาสนํ อตฺถีติ, เอวมฺปิ อตฺถิ ปเญฺหน อาคมํฯ อถ วา, ปญฺหาคโม ตุยฺหํ อตฺถิ, ตฺวมฺปิ ปหุ ตฺวมสิ อลมโตฺต มยา ปุจฺฉิตํ กเถตุํ วิสเชฺชตุํ, วหเสฺสตํ ภารนฺติ, เอวมฺปิ อตฺถิ ปเญฺหน อาคมํฯ

อญฺญาวิโมกฺขํ ปพฺรูหีติ อญฺญาวิโมโกฺข วุจฺจติ อรหตฺตวิโมโกฺขฯ อรหตฺตวิโมกฺขํ ปพฺรูหิ อาจิกฺขาหิ เทเสหิ ปญฺญเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวราหิ วิภชาหิ อุตฺตานีกโรหิ ปกาเสหีติ – อญฺญาวิโมกฺขํ ปพฺรูหิฯ

อวิชฺชาย ปเภทนนฺติ อวิชฺชาย เภทนํ ปเภทนํ ปหานํ วูปสมํ ปฏินิสฺสคฺคํ ปฏิปฺปสฺสทฺธํ อมตํ นิพฺพานนฺติ – อวิชฺชาย ปเภทนํฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

“ฌายิํ วิรชมาสีนํ, [อิจฺจายสฺมา อุทโย]
กตกิจฺจํ อนาสวํ;
ปารคุํ สพฺพธมฺมานํ, อตฺถิ ปเญฺหน อาคมํ;

อญฺญาวิโมกฺขํ ปพฺรูหิ, อวิชฺชาย ปเภทน”นฺติฯ

๗๕. **ปหานํ กามจฺฉนฺทานํ, [อุทยาติ ภควา]**
โทมนสฺสาน จูภยํ;
ถินสฺส [ถีนสฺส (สฺยา.)] **จ ปนูทนํ, กุกฺกุจฺจานํ นิวารณํฯ**

ปหานํ กามจฺฉนฺทานนฺติฯ **ฉโนฺท**ติ โย กาเมสุ กามจฺฉโนฺท กามราโค กามนนฺที กามตณฺหา กามสิเนโห กามปิปาสา กามปริฬาโห กามมุจฺฉา กามโชฺฌสานํ กาโมโฆ กามโยโค กามุปาทานํ กามจฺฉนฺทนีวรณํฯ **ปหานํ กามจฺฉนฺทาน**นฺติ กามจฺฉนฺทานํ ปหานํ วูปสมํ ปฏินิสฺสคฺคํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิํ อมตํ นิพฺพานนฺติ – ปหานํ กามจฺฉนฺทานํฯ **อุทยาติ *ภควา***ติฯ **อุทยา**ติ ภควา ตํ พฺราหฺมณํ นาเมน อาลปติฯ ***ภควา***ติ คารวาธิวจนเมตํ…เป…. สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติ – อุทยาติ ภควาฯ

โทมนสฺสาน จูภยนฺติฯ **โทมนสฺสา**ติ ยํ เจตสิกํ อสาตํ เจตสิกํ ทุกฺขํ เจโตสมฺผสฺสชํ อสาตํ ทุกฺขํ เวทยิตํ, เจโตสมฺผสฺสชา อสาตา ทุกฺขา เวทนาฯ **โทมนสฺสาน จูภย**นฺติ กามจฺฉนฺทสฺส จ โทมนสฺสสฺส จ อุภินฺนํ ปหานํ วูปสมํ ปฏินิสฺสคฺคํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิํ อมตํ นิพฺพานนฺติ – โทมนสฺสาน จูภยํฯ

ถินสฺส จ ปนูทนนฺติฯ **ถิน**นฺติ ยา จิตฺตสฺส อกลฺยตา อกมฺมญฺญตา โอลียนา สลฺลียนา ลีนา ลียนา ลียิตตฺตํ ถินํ ถิยนา [ถีนํ ถียนา (สฺยา.)] ถิยิตตฺตํ จิตฺตสฺสฯ **ปนูทน**นฺติ ถินสฺส จ ปนูทนํ ปหานํ วูปสมํ ปฏินิสฺสคฺคํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิํ อมตํ นิพฺพานนฺติ – ถินสฺส จ ปนูทนํฯ

กุกฺกุจฺจานํ นิวารณนฺติฯ **กุกฺกุจฺจ**นฺติ หตฺถกุกฺกุจฺจมฺปิ กุกฺกุจฺจํ, ปาทกุกฺกุจฺจมฺปิ กุกฺกุจฺจํ, หตฺถปาทกุกฺกุจฺจมฺปิ กุกฺกุจฺจํฯ อกปฺปิเย กปฺปิยสญฺญิตา, กปฺปิเย อกปฺปิยสญฺญิตา…เป…. อวเชฺช วชฺชสญฺญิตา, วเชฺช อวชฺชสญฺญิตาฯ ยํ เอวรูปํ กุกฺกุจฺจํ กุกฺกุจฺจายนา กุกฺกุจ

จายิตตฺตํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข, อิทํ วุจฺจติ กุกฺกุจฺจํฯ อปิ จ, ทฺวีหิ การเณหิ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข – กตตฺตา จ อกตตฺตา จฯ กถํ กตตฺตา จ อกตตฺตา จ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข? “กตํ เม กายทุจฺจริตํ, อกตํ เม กายสุจริต”นฺติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข ฯ “กตํ เม วจีทุจฺจริตํ, อกตํ เม วจีสุจริต”นฺติ…เป.… “กตํ เม มโนทุจฺจริตํ, อกตํ เม มโนสุจริต”นฺติ…เป.… “กโต เม ปาณาติปาโต, อกตา เม ปาณาติปาตา เวรมณี”ติ…เป.… “กตํ เม อทินฺนาทานํ, อกตา เม อทินฺนาทานา เวรมณี”ติ…เป.… “กโต เม กาเมสุมิจฺฉาจาโร, อกตา เม กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณี”ติ…เป.… “กโต เม มุสาวาโท, อกตา เม มุสาวาทา เวรมณี”ติ…เป.… “กตา เม ปิสุณา วาจา [ปิสุณวาจา (ก.)], อกตา เม ปิสุณาย วาจาย เวรมณี”ติ…เป.… “กตา เม ผรุสา วาจา, อกตา เม ผรุสาย วาจาย เวรมณี”ติ…เป.… “กโต เม สมฺผปฺปลาโป, อกตา เม สมฺผปฺปลาปา เวรมณี”ติ…เป.… “กตา เม อภิชฺฌา, อกตา เม อนภิชฺฌา”ติ…เป.… “กโต เม พฺยาปาโท, อกโต เม อพฺยาปาโท”ติ…เป.… “กตา เม มิจฺฉาทิฏฺฐิ, อกตา เม สมฺมาทิฏฺฐี”ติ , อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโขฯ เอวํ กตตฺตา จ อกตตฺตา จ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโขฯ

อถ วา, “สีเลสุมฺหิ อปริปูรการี”ติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโข; “อินฺทฺริเยสุมฺหิ อคุตฺตทฺวาโร”ติ…เป.… “โภชเน อมตฺตญฺญุมฺหี”ติ… “ชาคริยํ อนนุยุตฺโตมฺหี”ติ… “น สติสมฺปชญฺเญน สมนฺนาคโตมฺหี”ติ… “อภาวิตา เม จตฺตาโร สติปฏฺฐานาติ, จตฺตาโร สมฺมปฺปธานาติ จตฺตาโร อิทฺธิปาทาติ, ปญฺจินฺทฺริยานีติ, ปญฺจ พลานีติ, สตฺต โพชฺฌงฺคาติ, อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค”ติ… “ทุกฺขํ เม อปริญฺญาตํ, สมุทโย เม อปฺปหีโน, มคฺโค เม อภาวิโต, นิโรโธ เม อสจฺฉิกโต”ติ อุปฺปชฺชติ กุกฺกุจฺจํ เจตโส วิปฺปฏิสาโร มโนวิเลโขฯ

กุกฺกุจฺจานํ นิวารณนฺติ กุกฺกุจฺจานํ อาวรณํ นีวรณํ ปหานํ อุปสมํ วูปสมํ ปฏินิสฺสคฺคํ ปฏิปฺปสฺสทฺธึ อมตํ นิพฺพานนฺติ – กุกฺกุจฺจานํ นิวารณํฯ เตนาห ภควา –

“ปหานํ กามจฺฉนฺทานํ, [อุทยาติ ภควา]
โทมนสฺสาน จูภยํ;
ถินสฺส จ ปนูทนํ, กุกฺกุจฺจานํ นิวารณ”นฺติฯ

๗๖. อุเปกฺขาสติสํสุทฺธํ , ธมฺมตกฺกปุเรชวํ;
อญฺญาวิโมกฺขํ ปพฺรูมิ, อวิชฺชาย ปเภทนํฯ

อุเปกฺขาสติสํสุทฺธนฺติฯ **อุเปกฺขา**ติ ยา จตุตฺเถ ฌาเน อุเปกฺขา อุเปกฺขนา อชฺฌุเปกฺขนา จิตฺตสมตา [จิตฺตสมโถ (สฺยา.) มหานิ. ๒๐๗] จิตฺตปฺปสฺสทฺธตา มชฺฌตฺตตา จิตฺตสฺสฯ **สตี**ติ ยา จตุตฺเถ ฌาเน อุเปกฺขํ อารพฺภ สติ อนุสฺสติ…เป.… สมฺมาสติฯ **อุเปกฺขาสติสํสุทฺธ**นฺติ จตุตฺเถ ฌาเน อุเปกฺขา จ สติ จ สุทฺธา โหนฺติ วิสุทฺธา สํสุทฺธา ปริสุทฺธา ปริโยทาตา อนงฺคณา วิคตูปกฺกิเลสา มุทุภูตา กมฺมนิยา ฐิตา อาเนญฺชปฺปตฺตาติ – อุเปกฺขาสติสํสุทฺธํฯ

ธมฺมตกฺกปุเรชวนฺติ ธมฺมตกฺโก วุจฺจติ สมฺมาสงฺกปฺโปฯ โส อาทิโต โหติ, ปุรโต โหติ, ปุพฺพงฺคโม โหติ อญฺญาวิโมกฺขสฺสาติ, เอวมฺปิ ธมฺมตกฺกปุเรชวํฯ อถ วา, ธมฺมตกฺโก วุจฺจติ สมฺมาทิฏฺฐิฯ สา อาทิโต โหติ, ปุรโต โหติ, ปุพฺพงฺคโม โหติ อญฺญาวิโมกฺขสฺสาติ , เอวมฺปิ

ธมฺมตกฺกปุเรชวํฯ อถ วา, ธมฺมตกฺโก วุจฺจติ จตุนฺนํ มคฺคานํ ปุพฺพภาควิปสฺสนาฯ สา อาทิโต โหติ, ปุรโต โหติ, ปุพฺพงฺคโม โหติ อญฺญาวิโมกฺขสฺสาติ – เอวมฺปิ ธมฺมตกฺกปุเรชวํฯ

อญฺญาวิโมกฺขํ ปพฺรูมีติ อญฺญาวิโมกฺโข วุจฺจติ อรหตฺตวิโมกฺโขฯ อรหตฺตวิโมกฺขํ ปพฺรูมิ อาจิกฺขามิ เทเสมิ ปญฺญเปมิ ปฏฺฐเปมิ วิวรามิ วิภชามิ อุตฺตานีกโรมิ ปกาเสมีติ – อญฺญาวิโมกฺขํ ปพฺรูมิฯ

อวิชฺชาย ปเภทนนฺติฯ **อวิชฺชา**ติ ทุกฺเข อญฺญาณํ…เป.… อวิชฺชา โมโห อกุสลมูลํฯ **ปเภทน**นฺติ อวิชฺชาย ปเภทนํ ปหานํ วูปสมํ ปฏินิสฺสคฺคํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิํ อมตํ นิพฺพานนฺติ – อวิชฺชาย ปเภทนํฯ เตนาห ภควา –

‘‘อุเปกฺขาสติสํสุทฺธํ, ธมฺมตกฺกปุเรชวํ;
อญฺญาวิโมกฺขํ ปพฺรูมิ, อวิชฺชาย ปเภทน’’นฺติฯ

๗๗.กิํสุ สํโยชโน โลโก, กิํสุ ตสฺส วิจารณํ;
กิสฺสสฺส วิปฺปหาเนน, นิพฺพานํ อิติ วุจฺจติฯ

กิํสุ สํโยชโน โลโกติ โลกสฺส สํโยชนํ ลคฺคนํ พนฺธนํ อุปกฺกิเลโสฯ เกน โลโก ยุตฺโต ปยุตฺโต อายุตฺโต สมายุตฺโต ลคฺโค ลคฺคิโต ปลิพุทฺโธติ – กิํสุ สํโยชโน โลโกฯ

กิํสุ ตสฺส วิจารณนฺติ กิํสุ ตสฺส จารณํ วิจารณํ ปฏิวิจารณํฯ เกน โลโก จรติ วิจรติ ปฏิวิจรตีติ – กิํสุ ตสฺส วิจารณํฯ **กิสฺสสฺส วิปฺปหาเนน นิพฺพานํ อิติ วุจฺจตี**ติ กิสฺสสฺส วิปฺปหาเนน วูปสเมน ปฏินิสฺสคฺเคน ปฏิปฺปสฺสทฺธิยา นิพฺพานํ อิติ วุจฺจติ ปวุจฺจติ กถียติ ภณียติ ทีปียติ โวหรียตีติ – กิสฺสสฺส วิปฺปหาเนน นิพฺพานํ อิติ วุจฺจติฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

‘‘กิํสุ สํโยชโน โลโก, กิํสุ ตสฺส วิจารณํ;
กิสฺสสฺส วิปฺปหาเนน, นิพฺพานํ อิติ วุจฺจตี’’ติฯ

๗๘.นนฺทิสํโยชโน โลโก, วิตกฺกสฺส วิจารณา;
ตณฺหาย วิปฺปหาเนน, นิพฺพานํ อิติ วุจฺจติฯ

นนฺทิสํโยชโน โลโกติ นนฺที วุจฺจติ ตณฺหาฯ โย ราโค สาราโค…เป.… อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํ, อยํ วุจฺจติ นนฺทีฯ ยา นนฺที โลกสฺส สํโยชนํ ลคฺคนํ พนฺธนํ อุปกฺกิเลโส, อิมาย นนฺทิยา โลโก ยุตฺโต ปยุตฺโต อายุตฺโต สมายุตฺโต ลคฺโค ลคฺคิโต ปลิพุทฺโธติ – นนฺทิสํโยชโน โลโกฯ

วิตกฺกสฺส วิจารณาติฯ **วิตกฺกา**ติ นว วิตกฺกา – กามวิตกฺโก, พฺยาปาทวิตกฺโก, วิหิํสาวิตกฺโก, ญาติวิตกฺโก ชนปทวิตกฺโก , อมราวิตกฺโก, ปรานุทยตาปฏิสํยุตฺโต วิตกฺโก, ลาภสกฺการสิโลกปฏิสํยุตฺโต วิตกฺโก, อนวญฺญตฺติปฏิสํยุตฺโต วิตกฺโกฯ อิเม วุจฺจนฺติ นว วิตกฺกาฯ อิเม นว วิตกฺกา โลกสฺส จารณา วิจารณา ปฏิวิจารณาฯ อิเมหิ นวหิ วิตเกฺกหิ โลโก จรติ วิจรติ ปฏิวิจรตีติ – วิตกฺกสฺส วิจารณาฯ

ตณฺหาย วิปฺปหาเนน นิพฺพานํ อิติ วุจฺจตีติฯ **ตณฺหา**ติ รูปตณฺหา…เป.… ธมฺมตณฺหาฯ **ตณฺหาย วิปฺปหาเนน นิพฺพานํ อิติ วุจฺจตี**ติ ตณฺหาย วิปฺปหาเนน วูปสเมน ปฏิ

นิสฺสเคฺคน ปฏิปฺปสฺสทฺธิยา นิพฺพานํ อิติ วุจฺจติ ปวุจฺจติ กถียติ ภณียติ ทีปียติ โวหรียตีติ – ตณฺหาย วิปฺปหาเนน นิพฺพานํ อิติ วุจฺจติฯ เตนาห ภควา –

> ‘‘นนฺทิสํโยชโน โลโก, วิตกฺกสฺส วิจารณา;
> ตณฺหาย วิปฺปหาเนน, นิพฺพานํ อิติ วุจฺจตี’’ติฯ

๗๙. กถํ สตสฺส จรโต, วิญฺญาณํ อุปรุชฺฌติ;
ภควนฺตํ ปุฏฺฐุมาคมา, ตํ สุโณม วโจ ตวฯ

กถํ สตสฺส จรโตติ กถํ สตสฺส สมฺปชานสฺส จรโต วิหรโต อิริยโต วตฺตยโต ปาลยโต ยปยโต ยาปยโตติ – กถํ สตสฺส จรโตฯ

วิญฺญาณํ อุปรุชฺฌตีติ วิญฺญาณํ นิรุชฺฌติ วูปสมฺมติ อตฺถํ คจฺฉติ ปฏิปฺปสฺสมฺภตีติ – วิญฺญาณํ อุปรุชฺฌติฯ

ภควนฺตํ ปุฏฺฐุมาคมาติ พุทฺธํ ภควนฺตํ ปุฏฺฐุํ ปุจฺฉิตุํ ยาจิตุํ อชฺเฌสิตุํ ปสาเทตุํ อาคมฺหา อาคตมฺหา อุปาคตมฺหา สมฺปตฺตมฺหา, ‘‘ตยา สทฺธิํ สมาคตมฺหา’’ติ – ภควนฺตํ ปุฏฺฐุมาคมาฯ

ตํ สุโณม วโจ ตวาติฯ **ต**นฺติ ตุยฺหํ วจนํ พฺยปฺปถํ เทสนํ อนุสาสนํ อนุสิฏฺฐํ สุโณม อุคฺคณฺหาม ธาเรม อุปธาเรม อุปลกฺเขมาติ – ตํ สุโณม วโจ ตวฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

> ‘‘กถํ สตสฺส จรโต, วิญฺญาณํ อุปรุชฺฌติ;
> ภควนฺตํ ปุฏฺฐุมาคมา, ตํ สุโณม วโจ ตวา’’ติฯ

๘๐. อชฺฌตฺตญฺจ พหิทฺธา จ, เวทนํ นาภินนฺทโต;
เอวํ สตสฺส จรโต, วิญฺญาณํ อุปรุชฺฌติฯ

อชฺฌตฺตญฺจ พหิทฺธา จ เวทนํ นาภินนฺทโตติ อชฺฌตฺตํ เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรนฺโต เวทนํ นาภินนฺทติ นาภิวทติ น อชฺโฌเสติ [น อชฺโฌสาย ติฏฺฐติ (สฺยา.)], อภินนฺทนํ อภิวทนํ อชฺโฌสานํ คาหํ ปรามาสํ อภินิเวสํ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวํ คเมติ; พหิทฺธา เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรนฺโต เวทนํ นาภินนฺทติ นาภิวทติ น อชฺโฌเสติ, อภินนฺทนํ อภิวทนํ อชฺโฌสานํ คาหํ ปรามาสํ อภินิเวสํ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวํ คเมติ; อชฺฌตฺตพหิทฺธา เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรนฺโต เวทนํ นาภินนฺทติ นาภิวทติ น อชฺโฌเสติ, อภินนฺทนํ อภิวทนํ อชฺโฌสานํ คาหํ ปรามาสํ อภินิเวสํ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวํ คเมติฯ อชฺฌตฺตํ สมุทยธมฺมานุปสฺสี เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี [อิทํ ปทํ นตฺถิ สฺยา. โปตฺถเก] วิหรนฺโต เวทนํ นาภินนฺทติ นาภิวทติ น อชฺโฌเสติ, อภินนฺทนํ อภิวทนํ อชฺโฌสานํ คาหํ ปรามาสํ อภินิเวสํ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวํ คเมติ; อชฺฌตฺตํ วยธมฺมานุปสฺสี เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรนฺโต…เป.… อชฺฌตฺตํ สมุทยวยธมฺมานุปสฺสี เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรนฺโต…เป.… พหิทฺธา สมุทยธมฺมานุปสฺสี เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรนฺโต เวทนํ นาภินนฺทติ นาภิวทติ น อชฺโฌเสติ, อภินนฺทนํ อภิวทนํ อชฺโฌสานํ คาหํ ปรามาสํ อภินิเวสํ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวํ คเมติ; พหิทฺธา วยธมฺมานุปสฺสี เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรนฺโต…เป.… พหิทฺธา สมุทยวยธมฺมานุปสฺสี เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรนฺโต…เป.… อชฺฌตฺตพหิทฺธา สมุทยธมฺมานุปสฺสี เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรนฺโต…เป.…

อชฺฌตฺตพหิทฺธา วยธมฺมานุปสฺสี เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรนฺโต…เป…. อชฺฌตฺตพหิทฺธา สมุทยวยธมฺมานุปสฺสี เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรนฺโต เวทนํ นาภินนฺทติ นาภิวทติ น อโชฺฌเสติ, อภินนฺทนํ อภิวทนํ อโชฺฌสานํ คาหํ ปรามาสํ อภินิเวสํ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวํ คเมติฯ อิเมหิ ทฺวาทสหิ อากาเรหิ เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรนฺโต…เป…. อนภาวํ คเมติฯ

อถ วา, เวทนํ อนิจฺจโต ปสฺสนฺโต เวทนํ นาภินนฺทติ นาภิวทติ น อโชฺฌเสติ, อภินนฺทนํ อภิวทนํ อโชฺฌสานํ คาหํ ปรามาสํ อภินิเวสํ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวํ คเมติฯ เวทนํ ทุกฺขโต โรคโต คณฺฑโต สลฺลโต อฆโต อาพาธโต…เป…. นิสฺสรณโต ปสฺสนฺโต เวทนํ นาภินนฺทติ นาภิวทติ น อโชฺฌเสติ, อภินนฺทนํ อภิวทนํ อโชฺฌสานํ คาหํ ปรามาสํ อภินิเวสํ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวํ คเมติฯ อิเมหิ จตฺตาลีสาย [ทฺวาจตฺตาฬีสาย (สฺยา.)] อากาเรหิ เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรนฺโต เวทนํ นาภินนฺทติ นาภิวทติ น อโชฺฌเสติ, อภินนฺทนํ อภิวทนํ อโชฺฌสานํ คาหํ ปรามาสํ อภินิเวสํ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวํ คเมตีติ – อชฺฌตฺตญฺจ พหิทฺธา จ เวทนํ นาภินนฺทโตฯ

เอวํ สตสฺส จรโตติ เอวํ สตสฺส สมฺปชานสฺส จรโต วิหรโต อิริยโต วตฺตยโต ปาลยโต ยปยโต ยาปยโตติ – เอวํ สตสฺส จรโตฯ

วิญฺญาณํ อุปรุชฺฌตีติ ปุญฺญาภิสงฺขารสหคตํ วิญฺญาณํ อปุญฺญาภิสงฺขารสหคตํ วิญฺญาณํ อาเนญฺชาภิสงฺขารสหคตํ วิญฺญาณํ นิรุชฺฌติ วูปสมฺมติ อตฺถํ คจฺฉติ ปฏิปฺปสฺสมฺภตีติ – วิญฺญาณํ อุปรุชฺฌตีฯ เตนาห ภควา –

> ‘‘อชฺฌตฺตญฺจ พหิทฺธา จ, เวทนํ นาภินนฺทโต;
> เอวํ สตสฺส จรโต, วิญฺญาณํ อุปรุชฺฌตี’’ติฯ

สห คาถาปริโยสานา…เป…. สตฺถา เม, ภนฺเต ภควา, สาวโกหมสฺมีติฯ

อุทยมาณวปุจฺฉานิเทฺทโส เตรสโมฯ

๑๔. โปสาลมาณวปุจฺฉานิเทฺทโส

๘๑. **โย อตีตํ อาทิสติ, [อิจฺจายสฺมา โปสาโล]**
อเนโช ฉินฺนสํสโย;
ปารคุํ [ปารคู (สฺยา. ก.)] **สพฺพธมฺมานํ, อตฺถิ ปเญฺหน อาคมํฯ**

โย อตีตํ อาทิสตีติฯ **โย**ติ โย โส ภควา สยมฺภูฯ อนาจริยโก ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ สามํ สจฺจานิ อภิสมฺพุชฺฌิ, ตตฺถ จ สพฺพญฺญุตํ ปโตฺต, พเลสุ จ วสีภาวํฯ **อตีตํ อาทิสตี**ติ ภควา อตฺตโน จ ปเรสญฺจ อตีตมฺปิ อาทิสติ, อนาคตมฺปิ อาทิสติ, ปจฺจุปฺปนฺนมฺปิ อาทิสติฯ

กถํ ภควา อตฺตโน อตีตํ อาทิสติ? ภควา อตฺตโน อตีตํ เอกมฺปิ ชาตึ อาทิสติ, เทฺวปิ ชาติโย อาทิสติ, ติโสฺสปิ ชาติโย อาทิสติ, จตโสฺสปิ ชาติโย อาทิสติ, ปญฺจปิ ชาติโย อาทิสติ, ทสปิ ชาติโย อาทิสติ, วีสมฺปิ ชาติโย อาทิสติ, ตึสมฺปิ ชาติโย อาทิสติ, จตฺตาลีสมฺปิ ชาติโย อาทิสติ , ปญฺญาสมฺปิ ชาติโย อาทิสติ, ชาติสตมฺปิ…เป…. ชาติสหสฺสมฺปิ… ชาติสตสหสฺสมฺปิ… อเนเกปิ สํวฏฺฏกเปฺป… อเนเกปิ วิวฏฺฏกเปฺป… อเนเกปิ สํวฏฺฏวิวฏฺฏกเปฺป

อาทิสติ – ‘‘อมุตฺราสึ เอวํนาโม เอวํโคโตฺต เอวํวโณฺณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวมายุปริยโนฺต, โส ตโต จุโต อมุตฺร อุทปาทึ; ตตฺราปาสึ เอวํนาโม เอวํโคโตฺต เอวํวโณฺณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวมายุปริยโนฺต, โส ตโต จุโต อิธูปปโนฺน’’ติฯ อิติ สาการํ สอุเทฺทสํ อเนกวิหิตํ ปุเพฺพนิวาสํ อาทิสติฯ เอวํ ภควา อตฺตโน อตีตํ อาทิสติฯ

กถํ ภควา ปเรสํ อตีตํ อาทิสติ? ภควา ปเรสํ อตีตํ เอกมฺปิ ชาตึ อาทิสติ, เทฺวปิ ชาติโย อาทิสติ…เป.… อเนเกปิ สํวฏฺฏวิวฏฺฏกเปฺป อาทิสติ – ‘‘อมุตฺราสิ เอวํนาโม เอวํโคโตฺต เอวํวโณฺณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวมายุปริยโนฺต, โส ตโต จุโต อมุตฺร อุทปาทิ; ตตฺราปาสิ เอวํนาโม เอวํโคโตฺต เอวํวโณฺณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวมายุปริยโนฺต, โส ตโต จุโต อิธูปปโนฺน’’ติฯ อิติ สาการํ สอุเทฺทสํ อเนกวิหิตํ ปุเพฺพนิวาสํ อาทิสติฯ เอวํ ภควา ปเรสํ อตีตํ อาทิสติฯ

ภควา ปญฺจ ชาตกสตานิ ภาสโนฺต อตฺตโน จ ปเรสญฺจ อตีตํ อาทิสติ, มหาปทานิยสุตฺตนฺตํ [มหาธนิยสุตฺตํ (สฺยา.)] ภาสโนฺต อตฺตโน จ ปเรสญฺจ อตีตํ อาทิสติ, มหาสุทสฺสนิยสุตฺตนฺตํ ภาสโนฺต อตฺตโน จ ปเรสญฺจ อตีตํ อาทิสติ, มหาโควินฺทิยสุตฺตนฺตํ ภาสโนฺต อตฺตโน จ ปเรสญฺจ อตีตํ อาทิสติ, มฆเทวิยสุตฺตนฺตํ ภาสโนฺต อตฺตโน จ ปเรสญฺจ อตีตํ อาทิสติฯ

วุตฺตเญฺหตํ ภควตา – ‘‘อตีตํ โข, จุนฺท, อทฺธานํ อารพฺภ ตถาคตสฺส สตานุสาริญาณํ [สตานุสฺสริยญาณํ (ก.) ปสฺส ที. นิ. ๓.๑๘๗] โหติฯ โส ยาวตกํ อากงฺขติ ตาวตกํ อนุสฺสรติฯ อนาคตญฺจ โข, จุนฺท…เป.… ปจฺจุปฺปนฺนญฺจ โข, จุนฺท, อทฺธานํ อารพฺภ ตถาคตสฺส โพธิชํ ญาณํ อุปฺปชฺชติ – ‘อยมนฺติมา ชาติ, นตฺถิทานิ ปุนพฺภโว’’’ติฯ

อินฺทฺริยปโรปริยตฺตญาณํ [อินฺทฺริยปโรปริยตฺติญาณํ (ก.) อฎฺฐกถา โอโลเกตพฺพา] ตถาคตสฺส ตถาคตพลํ, สตฺตานํ อาสยานุสยญาณํ ตถาคตสฺส ตถาคตพลํ, ยมกปาฏิหีเร ญาณํ [ยมกปาฏิหิริยญาณํ (สฺยา.)] ตถาคตสฺส ตถาคตพลํ, มหากรุณาสมาปตฺติยา ญาณํ ตถาคตสฺส ตถาคตพลํ, สพฺพญฺญุตญาณํ ตถาคตสฺส ตถาคตพลํ, อนาวรณญาณํ ตถาคตสฺส ตถาคตพลํ, สพฺพตฺถ อสงฺคมปฺปฏิหตมนาวรณญาณํ ตถาคตสฺส ตถาคตพลํฯ เอวํ ภควา อตฺตโน จ ปเรสญฺจ อตีตมฺปิ อาทิสติ อนาคตมฺปิ อาทิสติ ปจฺจุปฺปนฺนมฺปิ อาทิสติ อาจิกฺขติ เทเสติ ปญฺญเปติ ปฏฺฐเปติ วิวรติ วิภชติ อุตฺตานีกโรติ ปกาเสตีติ – โย อตีตํ อาทิสติฯ

อิจฺจายสฺมา โปสาโลติฯ **อิจฺจา**ติ ปทสนฺธิ…เป.… **อายสฺมา**ติ ปิยวจนํ…เป.… **โปสาโล**ติ ตสฺส พฺราหฺมณสฺส นามํ…เป.… อภิลาโปติ – อิจฺจายสฺมา โปสาโลฯ

อเนโช ฉินฺนสํสโยติ เอชา วุจฺจติ ตณฺหาฯ โย ราโค สาราโค…เป.… อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํฯ สา เอชา ตณฺหา พุทฺธสฺส ภควโต ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมาฯ ตสฺมา พุโทฺธ อเนโชฯ เอชาย ปหีนตฺตา อเนโชฯ ภควา ลาเภปิ น อิญฺชติ…เป.… ทุเกฺขปิ น อิญฺชติ น จลติ น เวธติ นปฺปเวธติ น สมฺปเวธตีติ อเนโชฯ **ฉินฺนสํสโย**ติ สํสโย วุจฺจติ วิจิกิจฺฉาฯ ทุเกฺข กงฺขา…เป.… ฉมฺภิตตฺตํ จิตฺตสฺส มโนวิเลโขฯ โส สํสโย พุทฺธสฺส ภควโต ปหีโน ฉิโนฺน อุจฺฉิโนฺน สมุจฺฉิโนฺน วูปสโนฺต ปฏินิสฺสโฎฺฐ ปฏิปฺปสฺสโทฺธ อภพฺพุปฺปตฺติโก ญาณคฺคินา ทโฑฺฒฯ ตสฺมา พุโทฺธ ฉินฺนสํสโยติ – อเนโช ฉินฺนสํสโยฯ

ปารคุํ สพฺพธมฺมานนฺติ ภควา สพฺพธมฺมานํ อภิญฺญาปารคู ปริญฺญาปารคู ปหานปารคู ภาวนาปารคู สจฺฉิกิริยาปารคู สมาปตฺติปารคู อภิญฺญาปารคู สพฺพธมฺมานํ…เป…. ชาติมรณสํสาโร นตฺถิ ตสฺส ปุนพฺภโวติ – ปารคู สพฺพธมฺมานํฯ

อตฺถิ ปเญฺหน อาคมนฺติ ปเญฺหน อตฺถิโก อาคโตมฺหิ…เป…. “วหเสฺสตํ ภาร”นฺติ – อตฺถิ ปเญฺหน อาคมํฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

“โย อตีตํ อาทิสติ, [อิจฺจายสฺมา โปสาโล]
อเนโช ฉินฺนสํสโย;
ปารคุํ สพฺพธมฺมานํ, อตฺถิ ปเญฺหน อาคม”นฺติฯ

๘๒. **วิภูตรูปสญฺญิสฺส, สพฺพกายปฺปหายิโน;**
อชฺฌตฺตญฺจ พหิทฺธา จ, นตฺถิ กิญฺจีติ ปสฺสโต;
ญาณํ สกฺกานุปุจฺฉามิ, กถํ เนยฺโย ตถาวิโธฯ

วิภูตรูปสญฺญิสฺสาติ กตมา รูปสญฺญา? รูปาวจรสมาปตฺตึ สมาปนฺนสฺส วา อุปปนฺนสฺส วา ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหาริสฺส วา สญฺญา สญฺชานนา สญฺชานิตตฺตํ – อยํ รูปสญฺญาฯ **วิภูตรูปสญฺญิสฺสา**ติ จตโสฺส อรูปสมาปตฺติโย ปฏิลทฺธสฺส [ลาภิสฺส (สฺยา.)] รูปสญฺญา วิภูตา โหนฺติ วิคตา อติกฺกนฺตา สมติกฺกนฺตา วีติวตฺตาติ – วิภูตรูปสญฺญิสฺสฯ

สพฺพกายปฺปหายิโนติ สโพฺพ ตสฺส ปฏิสนฺธิโก รูปกาโย ปหีโน, ตทงฺคสมติกฺกมา วิกฺขมฺภนปฺปหาเนน ปหีโน ตสฺส รูปกาโยติ – สพฺพกายปฺปหายิโนฯ

อชฺฌตฺตญฺจ พหิทฺธา จ, นตฺถิ กิญฺจีติ ปสฺสโตติฯ **นตฺถิ กิญฺจี**ติ อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติฯ กึการณา? นตฺถิ กิญฺจีติ อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติฯ ยํ วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺตึ สโต สมาปชฺชิตฺวา ตโต วุฏฺฐหิตฺวา ตเญฺญว วิญฺญาณํ อภาเวติ, วิภาเวติ, อนฺตรธาเปติ, “นตฺถิ กิญฺจี”ติ ปสฺสติ – ตํการณา นตฺถิ กิญฺจีติ อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺตีติ – อชฺฌตฺตญฺจ พหิทฺธา จ นตฺถิ กิญฺจีติ ปสฺสโตฯ

ญาณํ สกฺกานุปุจฺฉามีติฯ **สกฺกา**ติ – สโกฺกฯ ภควา สกฺยกุลา ปพฺพชิโตติปิ สโกฺก …เป…. ปหีนภยเภรโว วิคตโลมหํโสติปิ สโกฺกฯ **ญาณํ สกฺกานุปุจฺฉามี**ติ ตสฺส ญาณํ ปุจฺฉามิ, ปญฺญํ ปุจฺฉามิ, สมฺพุทฺธํ ปุจฺฉามิฯ “กีทิสํ กึสณฺฐิตํ กึปการํ กึปฏิภาคํ ญาณํ อิจฺฉิตพฺพ”นฺติ – ญาณํ สกฺกานุปุจฺฉามิฯ

กถํ เนยฺโย ตถาวิโธติ กถํ โส เนตโพฺพ วิเนตโพฺพ อนุเนตโพฺพ ปญฺญเปตโพฺพ นิชฺฌาเปตโพฺพ เปเกฺขตโพฺพ ปสาเทตโพฺพ? กถํ เตน [กถมสฺส (สฺยา.)] อุตฺตริ ญาณํ อุปฺปาเทตพฺพํ? **ตถาวิโธ**ติ ตถาวิโธ ตาทิโส ตสฺสณฺฐิโต ตปฺปกาโร ตปฺปฏิภาโค โย โส อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติลาภีติ – กถํ เนยฺโย ตถาวิโธฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

“วิภูตรูปสญฺญิสฺส, สพฺพกายปฺปหายิโน;
อชฺฌตฺตญฺจ พหิทฺธา จ, นตฺถิ กิญฺจีติ ปสฺสโต;
ญาณํ สกฺกานุปุจฺฉามิ, กถํ เนยฺโย ตถาวิโธ”ติฯ

๘๓. **วิญฺญาณฏฺฐิติโย สพฺพา, [โปสาลาติ ภควา]**

อภิชานํ ตถาคโต;
ติฏฺฐนฺตเมนํ ชานาติ, ธิมุตฺตํ ตปฺปรายณํ;

วิญฺญาณฏฺฐิติโย สพฺพาติ ภควา อภิสงฺขารวเสน จตโสฺส วิญฺญาณฏฺฐิติโย ชานาติ, ปฏิสนฺธิวเสน สตฺต วิญฺญาณฏฺฐิติโย ชานาติฯ กถํ ภควา อภิสงฺขารวเสน จตโสฺส วิญฺญาณฏฺฐิติโย ชานาติ? วุตฺตเญฺหตํ ภควตา – “รูปุปยํ [รูปูปายํ (สฺยา. ก.) ปสฺส สํ. นิ. ๓.๕๓] วา, ภิกฺขเว, วิญฺญาณํ ติฏฺฐมานํ ติเฎฺฐยฺย [ติฏฺฐติ (สฺยา. ก.)], รูปารมฺมณํ รูปปฺปติฏฺฐํ นนฺทูปเสจนํ วุทฺธิํ วิรูฬฺหิํ เวปุลฺลํ อาปเชฺชยฺยฯ เวทนุปยํ วา, ภิกฺขเว…เป.… สญฺญุปยํ วา, ภิกฺขเว…เป.… สงฺขารุปยํ วา, ภิกฺขเว, วิญฺญาณํ ติฏฺฐมานํ ติเฎฺฐยฺย, สงฺขารารมฺมณํ สงฺขารปฺปติฏฺฐํ นนฺทูปเสจนํ วุทฺธิํ วิรูฬฺหิํ เวปุลฺลํ อาปเชฺชยฺยา”ติฯ เอวํ ภควา อภิสงฺขารวเสน จตโสฺส วิญฺญาณฏฺฐิติโย ชานาติฯ

กถํ ภควา ปฏิสนฺธิวเสน สตฺต วิญฺญาณฏฺฐิติโย ชานาติ? วุตฺตเญฺหตํ ภควตา – “สนฺติ, ภิกฺขเว, สตฺตา นานตฺตกายา นานตฺตสญฺญิโน – เสยฺยถาปิ มนุสฺสา เอกเจฺจ จ เทวา เอกเจฺจ จ วินิปาติกาฯ อยํ ปฐมา วิญฺญาณฏฺฐิติฯ

“สนฺติ , ภิกฺขเว, สตฺตา นานตฺตกายา เอกตฺตสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ เทวา พฺรหฺมกายิกา ปฐมาภินิพฺพตฺตาฯ อยํ ทุติยา วิญฺญาณฏฺฐิติฯ

“สนฺติ, ภิกฺขเว, สตฺตา เอกตฺตกายา นานตฺตสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ เทวา อาภสฺสราฯ อยํ ตติยา วิญฺญาณฏฺฐิติฯ

“สนฺติ , ภิกฺขเว, สตฺตา เอกตฺตกายา เอกตฺตสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ เทวา สุภกิณฺหาฯ อยํ จตุตฺถี [จตุตฺถา (สฺยา.) ปสฺส อ. นิ. ๗.๔๔] วิญฺญาณฏฺฐิติฯ

“สนฺติ, ภิกฺขเว, สตฺตา สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา ปฏิฆสญฺญานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการา, อนโนฺต อากาโสติ อากาสานญฺจายตนูปคาฯ อยํ ปญฺจมี [ปญฺจมา (สฺยา.)] วิญฺญาณฏฺฐิติฯ

“สนฺติ, ภิกฺขเว, สตฺตา สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม, อนนฺตํ วิญฺญาณนฺติ วิญฺญาณญฺจายตนูปคาฯ อยํ ฉฎฺฐี [ฉโฎฺฐ (สฺยา.)] วิญฺญาณฏฺฐิติฯ

“สนฺติ, ภิกฺขเว, สตฺตา สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม, นตฺถิ กิญฺจีติ อากิญฺจญฺญายตนูปคาฯ อยํ สตฺตมี [สตฺตมา (สฺยา.)] วิญฺญาณฏฺฐิติ”ฯ เอวํ ภควา ปฏิสนฺธิวเสน สตฺต วิญฺญาณฏฺฐิติโย ชานาตีติ – วิญฺญาณฏฺฐิติโย สพฺพาฯ

โปสาลาติ ภควาติฯ **โปสาลา**ติ ภควา ตํ พฺราหฺมณํ นาเมน อาลปติฯ **ภควา**ติ คารวาธิวจนเมตํ…เป.… สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติ – โปสาลาติ ภควาฯ

อภิชานํ ตถาคโตติฯ **อภิชาน**นฺติ อภิชานโนฺต วิชานโนฺต ปฏิวิชานโนฺต ปฏิวิชฺฌโนฺต ตถาคโตฯ วุตฺตเญฺหตํ ภควตา – “อตีตํ เจปิ โข, จุนฺท, โหติ อภูตํ อตจฺฉํ อนตฺถสญฺหิตํ, น ตํ ตถาคโต พฺยากโรติฯ อตีตํ เจปิ, จุนฺท, โหติ ภูตํ ตจฺฉํ อนตฺถสญฺหิตํ, ตมฺปิ ตถาคโต น พฺยากโรติฯ อตีตํ เจปิ โข, จุนฺท, โหติ ภูตํ ตจฺฉํ อตฺถสญฺหิตํ, ตตฺร กาลญฺญู ตถาคโต โหติ ตเสฺสว ปญฺหสฺส เวยฺยากรณายฯ อนาคตํ เจปิ, จุนฺท, โหติ…เป.… ปจฺจุปฺปนฺนํ เจปิ, จุนฺท, โหติ

อภูตํ อตจฺฉํ อนตฺถสญฺหิตํ, น ตํ ตถาคโต พฺยากโรติฯ ปจฺจุปฺปนฺนํ เจปิ, จุนฺท, โหติ ภูตํ ตจฺฉํ อนตฺถสญฺหิตํ, ตมฺปิ ตถาคโต น พฺยากโรติฯ ปจฺจุปฺปนฺนํ เจปิ, จุนฺท, โหติ ภูตํ ตจฺฉํ อตฺถสญฺหิตํ, ตตฺร กาลญฺญู ตถาคโต โหติ ตสฺส ปญฺหสฺส เวยฺยากรณายฯ อิติ โข, จุนฺท, อตีตานาคตปจฺจุปฺปเนฺนสุ ธเมฺมสุ ตถาคโต กาลวาที ภูตวาที อตฺถวาที ธมฺมวาที วินยวาทีฯ ตสฺมา ตถาคโตติ วุจฺจติฯ

‘‘ยํ โข, จุนฺท, สเทวกสฺส โลกสฺส สมารกสฺส สพฺรหฺมกสฺส สสฺสมณพฺราหฺมณิยา ปชาย สเทวมนุสฺสาย ทิฎฺฐํ สุตํ มุตํ วิญฺญาตํ ปตฺตํ ปริเยสิตํ อนุวิจริตํ มนสา , สพฺพํ ตํ ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธํฯ ตสฺมา ตถาคโตติ วุจฺจติฯ ยญฺจ, จุนฺท, รตฺติํ ตถาคโต อนุตฺตรํ สมฺมาสโมฺพธิํ อภิสมฺพุชฺฌติ, ยญฺจ รตฺติํ อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพายติ, ยํ เอตสฺมิํ อนฺตเร ภาสติ ลปติ นิทฺทิสติ สพฺพํ ตํ ตเถว โหติ โน อญฺญถาฯ ตสฺมา ตถาคโตติ วุจฺจติฯ ยถาวาที, จุนฺท, ตถาคโต ตถาการี; ยถาการี ตถาวาทีฯ อิติ ยถาวาที ตถาการี, ยถาการี ตถาวาทีฯ ตสฺมา ตถาคโตติ วุจฺจติฯ สเทวเก, จุนฺท, โลเก สมารเก สพฺรหฺมเก สสฺสมณพฺราหฺมณิยา ปชาย สเทวมนุสฺสาย ตถาคโต อภิภู อนภิภูโต อญฺญทตฺถุทโส วสวตฺตีฯ ตสฺมา ตถาคโตติ วุจฺจตี’’ติ – อภิชานํ ตถาคโตฯ

ติฎฺฐนฺตเมนํ ชานาตีติ ภควา อิธตฺถเญฺญว [อิธฎฺฐเญฺญว (สฺยา.)] ชานาติ กมฺมาภิสงฺขารวเสน – ‘‘อยํ ปุคฺคโล กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคติํ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชิสฺสตี’’ติฯ ภควา อิธตฺถเญฺญว ชานาติ กมฺมาภิสงฺขารวเสน – ‘‘อยํ ปุคฺคโล กายสฺส เภทา ปรํ มรณา ติรจฺฉานโยนิํ อุปปชฺชิสฺสตี’’ติฯ ภควา อิธตฺถเญฺญว ชานาติ กมฺมาภิสงฺขารวเสน – ‘‘อยํ ปุคฺคโล กายสฺส เภทา ปรํ มรณา เปตฺติวิสยํ อุปปชฺชิสฺสตี’’ติฯ ภควา อิธตฺถเญฺญว ชานาติ กมฺมาภิสงฺขารวเสน – ‘‘อยํ ปุคฺคโล กายสฺส เภทา ปรํ มรณา มนุเสฺสสุ อุปฺปชฺชิสฺสตี’’ติฯ ภควา อิธตฺถเญฺญว ชานาติ กมฺมาภิสงฺขารวเสน – ‘‘อยํ ปุคฺคโล สุปฺปฎิปโนฺน กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคติํ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชิสฺสตี’’ติฯ

วุตฺตเญฺหตํ ภควตา – ‘‘อิธ ปนาหํ, สาริปุตฺต, เอกจฺจํ ปุคฺคลํ เอวํ เจตสา เจโต ปริจฺจ ปชานามิ – ‘ตถายํ ปุคฺคโล ปฎิปโนฺน, ตถา จ อิริยติ, ตญฺจ มคฺคํ สมารูโฬฺห, ยถา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคติํ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชิสฺสตี’ติฯ

‘‘อิธ ปนาหํ, สาริปุตฺต, เอกจฺจํ ปุคฺคลํ เอวํ เจตสา เจโต ปริจฺจ ปชานามิ – ‘ตถายํ ปุคฺคโล ปฎิปโนฺน ตถา จ อิริยติ ตญฺจ มคฺคํ สมารูโฬฺห, ยถา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา ติรจฺฉานโยนิํ อุปปชฺชิสฺสตี’ติฯ

‘‘อิธ ปนาหํ, สาริปุตฺต, เอกจฺจํ ปุคฺคลํ เอวํ เจตสา เจโต ปริจฺจ ปชานามิ – ‘ตถายํ ปุคฺคโล ปฎิปโนฺน ตถา จ อิริยติ ตญฺจ มคฺคํ สมารูโฬฺห, ยถา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา เปตฺติวิสยํ อุปปชฺชิสฺสตี’ติฯ

‘‘อิธ ปนาหํ, สาริปุตฺต, เอกจฺจํ ปุคฺคลํ เอวํ เจตสา เจโต ปริจฺจ ปชานามิ – ‘ตถายํ ปุคฺคโล ปฎิปโนฺน ตถา จ อิริยติ ตญฺจ มคฺคํ สมารูโฬฺห, ยถา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา มนุเสฺสสุ อุปฺปชฺชิสฺสตี’ติฯ

‘‘อิธ ปนาหํ, สาริปุตฺต, เอกจฺจํ ปุคฺคลํ เอวํ เจตสา เจโต ปริจฺจ ปชานามิ – ‘ตถายํ ปุคฺคโล ปฎิปโนฺน ตถา จ อิริยติ ตญฺจ มคฺคํ สมารูโฬฺห, ยถา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคติํ

สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชิสฺสตี’ติฯ

‘‘อิธ ปนาหํ, สาริปุตฺต, เอกจฺจํ ปุคฺคลํ เอวํ เจตสา เจโต ปริจฺจ ปชานามิ – ‘ตถายํ ปุคฺคโล ปฏิปนฺโน ตถา จ อิริยติ ตญฺจ มคฺคํ สมารูโฬฺห, ยถา อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิเฏฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรตี’’’ติ – ติฎฺฐนฺตเมนํ ชานาติฯ

ธิมุตฺตํ ตปฺปรายณนฺติฯ **ธิมุตฺต**นฺติ อากิญฺจญฺญายตนํฯ ธิมุตฺตนฺติ วิโมเกฺขน ธิมุตฺตํ ตตฺราธิมุตฺตํ ตทธิมุตฺตํ ตทาธิปเตยฺยํฯ อถ วา, ภควา ชานาติ – ‘‘อยํ ปุคฺคโล รูปาธิมุโตฺต สทฺทาธิมุโตฺต คนฺธาธิมุโตฺต รสาธิมุโตฺต โผฎฺฐพฺพาธิมุโตฺต กุลาธิมุโตฺต คณาธิมุโตฺต อาวาสาธิมุโตฺต ลาภาธิมุโตฺต ยสาธิมุโตฺต ปสํสาธิมุโตฺต สุขาธิมุโตฺต จีวราธิมุโตฺต ปิณฺฑปาตาธิมุโตฺต เสนาสนาธิมุโตฺต คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาราธิมุโตฺต สุตฺตนฺตาธิมุโตฺต วินยาธิมุโตฺต อภิธมฺมาธิมุโตฺต อารญฺญกงฺคาธิมุโตฺต ปิณฺฑปาติกงฺคาธิมุโตฺต ปํสุกูลิกงฺคาธิมุโตฺต เตจีวริกงฺคาธิมุโตฺต สปทานจาริกงฺคาธิมุโตฺต ขลุปจฺฉาภตฺติกงฺคาธิมุโตฺต เนสชฺชิกงฺคาธิมุโตฺต ยถาสนฺถติกงฺคาธิมุโตฺต ปฐมชฺฌานาธิมุโตฺต ทุติยชฺฌานาธิมุโตฺต ตติยชฺฌานาธิมุโตฺต จตุตฺถชฺฌานาธิมุโตฺตอากาสานญฺจายตนสมาปตฺตาธิมุโตฺต วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺตาธิมุโตฺต อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺตาธิมุโตฺต เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺตาธิมุโตฺต’’ติธิมุตฺตํฯ

ตปฺปรายณนฺติ อากิญฺจญฺญายตนมยํ ตปฺปรายณํ กมฺมปรายณํ วิปากปรายณํ กมฺมครุกํ ปฏิสนฺธิครุกํ ฯ อถ วา, ภควา ชานาติ – ‘‘อยํ ปุคฺคโล รูปปรายโณ…เป.… เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติปรายโณ’’ติ – ธิมุตฺตํ ตปฺปรายณํฯ เตนาห ภควา –

‘‘วิญฺญาณฎฺฐิติโย สพฺพา, [โปสาลาติ ภควา]
อภิชานํ ตถาคโต;
ติฎฺฐนฺตเมนํ ชานาติ, ธิมุตฺตํ ตปฺปรายณ’’นฺติฯ

๘๔. **อากิญฺจญฺญาสมฺภวํ ญตฺวา, นนฺทิสํโยชนํ อิติ;**
เอวเมตํ อภิญฺญาย, ตโต ตตฺถ วิปสฺสติ;
เอตํ ญาณํ ตถํ ตสฺส, พฺราหฺมณสฺส วุสีมโตฯ

อากิญฺจญฺญาสมฺภวํ ญตฺวาติ อากิญฺจญฺญาสมฺภโวติ วุจฺจติ อากิญฺจญฺญายตนสํวตฺตนิโก กมฺมาภิสงฺขาโรฯ อากิญฺจญฺญายตนสํวตฺตนิกํ กมฺมาภิสงฺขารํ อากิญฺจญฺญาสมฺภโวติ ญตฺวา, ลคฺคนนฺติ ญตฺวา, พนฺธนนฺติ ญตฺวา, ปลิโพโธติ ญตฺวา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ – อากิญฺจญฺญาสมฺภวํ ญตฺวาฯ

นนฺทิสํโยชนํ อิตีติ นนฺทิสํโยชนํ วุจฺจติ อรูปราโคฯ อรูปราเคน ตํ กมฺมํ ลคฺคํ ลคฺคิตํ ปลิพุทฺธํ อรูปราคํ นนฺทิสํโยชนนฺติ ญตฺวา, ลคฺคนนฺติ ญตฺวา, พนฺธนนฺติ ญตฺวา, ปลิโพโธติ ญตฺวา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาฯ **อิตี**ติ ปทสนฺธิ ปทสํสโคฺค ปทปาริปูรี อกฺขรสมวาโย พฺยญฺชนสิลิฎฺฐตา ปทานุปุพฺพตาเปตํ อิตีติ – นนฺทิสํโยชนํ อิติฯ

เอวเมตํ อภิญฺญายาติ เอวํ เอตํ อภิญฺญาย ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ – เอวเมตํ อภิญฺญายฯ

ตโต ตตฺถ วิปสฺสตีติฯ **ตตฺถา**ติ อากิญฺจญฺญายตนํ สมาปชฺชิตฺวา ตโต วุฏฺฐหิตฺวา ตตฺถ ชาเต จิตฺตเจตสิเก ธมฺเม อนิจฺจโต วิปสฺสติ, ทุกฺขโต วิปสฺสติ, โรคโต…เป.… นิสฺสรณโต วิปสฺสติ ทกฺขติ โอโลเกติ นิชฺฌายติ อุปปริกฺขตีติ – ตโต ตตฺถ วิปสฺสติฯ

เอตํ ญาณํ ตถํ ตสฺสาติ เอตํ ญาณํ ตจฺฉํ ภูตํ ยาถาวํ อวิปรีตํ ตสฺสาติ – เอตํ ญาณํ ตถํ ตสฺสฯ

พฺราหฺมณสฺส วุสีมโตติฯ **พฺราหฺมโณ**ติ สตฺตนฺนํ ธมฺมานํ พาหิตตฺตา พฺราหฺมโณ…เป.… อสิโต ตาทิ ปวุจฺจเต ส พฺรหฺมาติฯ **พฺราหฺมณสฺส วุสีมโต**ติ ปุถุชฺชนกลฺยาณํ อุปาทาย สตฺต เสกฺขา อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยาย วสนฺติ สํวสนฺติ อาวสนฺติ ปริวสนฺติ; อรหา วุสิตวา กตกรณีโย โอหิตภาโร อนุปฺปตฺตสทตฺโถ ปริกฺขีณภวสํโยชโน สมฺมทญฺญา วิมุตฺโต; โส วุตฺถวาโส จิณฺณจรโณ…เป.… ชาติมรณสํสาโร; นตฺถิ ตสฺส ปุนพฺภโวติ – พฺราหฺมณสฺส วุสีมโตฯ เตนาห ภควา –

> “อากิญฺจญฺญาสมฺภวํ ญตฺวา, นนฺทิสํโยชนํ อิติ;
> เอวเมตํ อภิญฺญาย, ตโต ตตฺถ วิปสฺสติ;
> เอตํ ญาณํ ตถํ ตสฺส, พฺราหฺมณสฺส วุสีมโต”ติฯ

สห คาถาปริโยสานา…เป.… สตฺถา เม, ภนฺเต ภควา, สาวโกหมสฺมีติฯ

โปสาลมาณวปุจฺฉานิเทฺทโส จุทฺทสโมฯ

๑๕. โมฆราชมาณวปุจฺฉานิเทฺทโส

๘๕. **ทฺวาหํ สกฺกํ อปุจฺฉิสฺสํ, [อิจฺจายสฺมา โมฆราชา]**
น เม พฺยากาสิ จกฺขุมา;
ยาวตติยญฺจ เทวีสิ [เทวิสิ (สฺยา.)], **พฺยากโรตีติ เม สุตํฯ**

ทฺวาหํ สกฺกํ อปุจฺฉิสฺสนฺติ โส พฺราหฺมโณ ทฺวิกฺขตฺตุํ พุทฺธํ ภควนฺตํ ปญฺหํ อปุจฺฉิฯ ตสฺส ภควา ปญฺหํ ปุฏฺโฐ น พฺยากาสิ – “ตทนฺตรา [จกฺขุสมนนฺตรา (สฺยา.)] อิมสฺส พฺราหฺมณสฺส อินฺทฺริยปริปาโก ภวิสฺสตี”ติฯ **สกฺก**นฺติ สกฺโกฯ ภควา สกฺยกุลา ปพฺพชิโตติปิ สกฺโกฯ อถ วา, อฑฺฒो มหทฺธโน ธนวาติปิ สกฺโกฯ ตสฺสิมานิ ธนานิ, เสยฺยถิทํ – สทฺธาธนํ สีลธนํ หิริธนํ โอตฺตปฺปธนํ สุตธนํ จาคธนํ ปญฺญาธนํ สติปฏฺฐานธนํ สมฺมปฺปธานธนํ อิทฺธิปาทธนํ อินฺทฺริยธนํ พลธนํ โพชฺฌงฺคธนํ มคฺคธนํ ผลธนํ นิพฺพานธนํฯ อิเมหิ อเนกวิเธหิ ธนรตเนหิ อฑฺฒो มหทฺธโน ธนวาติปิ สกฺโกฯ อถ วา, สกฺโก ปหุ วิสวี อลมตฺโต สูโร วีโร วิกฺกนฺโต อภีรู อจฺฉมฺภี อนุตฺราสี อปลายี ปหีนภยเภรโว วิคตโลมหํโสติปิ สกฺโกฯ **ทฺวาหํ สกฺกํ อปุจฺฉิสฺส**นฺติ ทฺวาหํ สกฺกํ อปุจฺฉิสฺสํ อยาจิสฺสํ อเชฺฌสิสฺสํ ปสาทยิสฺสนฺติ – ทฺวาหํ สกฺกํ อปุจฺฉิสฺสํฯ

อิจฺจายสฺมา โมฆราชาติฯ **อิจฺจา**ติ ปทสนฺธิ…เป.… **อายสฺมา**ติ ปิยวจนํ…เป.… **โมฆราชา**ติ ตสฺส พฺราหฺมณสฺส นามํ…เป.… อภิลาโปติ – อิจฺจายสฺมา โมฆราชาฯ

น เม พฺยากาสิ จกฺขุมาติฯ **น เม พฺยากาสี**ติ น เม พฺยากาสิ น อาจิกฺขิ น เทเสสิ น ปญฺญเปสิ น ปฏฺฐเปสิ น วิวริ น วิภชิ น อุตฺตานีอกาสิ น ปกาเสสิฯ **จกฺขุมา**ติ ภควา ปญฺจหิ

จกฺขูหิ จกฺขุมา – มํสจกฺขุนาปิ จกฺขุมา, ทิพฺพจกฺขุนาปิ [ทิเพฺพน จกฺขุนาปิ (ก.)] จกฺขุมา, ปญฺญาจกฺขุนาปิ จกฺขุมา, พุทฺธจกฺขุนาปิ จกฺขุมา, สมนฺตจกฺขุนาปิ จกฺขุมาฯ

กถํ ภควา มํสจกฺขุนาปิ จกฺขุมา? มํสจกฺขุมฺหิ ภควโต ปญฺจ วณฺณา สํวิชฺชนฺติ – นีโล จ วโณฺณ, ปีตโก จ วโณฺณ, โลหิตโก จ วโณฺณ, กโณฺห จ วโณฺณ, โอทาโต จ วโณฺณฯ ยตฺถ จ อกฺขิโลมานิ ปติฏฺฐิตานิ ตํ นีลํ โหติ สุนีลํ ปาสาทิกํ ทสฺสเนยฺยํ อุมาปุปฺผสมานํ [อุมฺมารปุปฺผสมานํ (สฺยา.) มหานิ. ๑๕๖]ฯ ตสฺส ปรโต ปีตกํ โหติ สุปีตกํ สุวณฺณวณฺณํ ปาสาทิกํ ทสฺสเนยฺยํ กณิการปุปฺผสมานํฯ อุภโต จ อกฺขิกูฏานิ ภควโต โลหิตกานิ โหนฺติ สุโลหิตกานิ ปาสาทิกานิ ทสฺสเนยฺยานิ อินฺทโคปกสมานานิฯ มเชฺฌ กณฺหํ โหติ สุกณฺหํ อลูขํ สินิทฺธํ ปาสาทิกํ ทสฺสเนยฺยํ อทฺทาริฏฺฐกสมานํ [อฬาริฏฺฐกสมานํ (สฺยา.)]ฯ ตสฺส ปรโต โอทาตํ โหติ สุโอทาตํ เสตํ ปณฺฑรํ ปาสาทิกํ ทสฺสเนยฺยํ โอสธิตารกสมานํฯ เตน ภควา ปากติเกน มํสจกฺขุนา อตฺตภาวปริยาปเนฺนน ปุริมสุจริตกมฺมาภินิพฺพเตฺตน สมนฺตา โยชนํ ปสฺสติ ทิวา เจว รตฺติญฺจ ฯ ยทา หิ จตุรงฺคสมนฺนาคโต อนฺธกาโร โหติ สูริโย จ อตฺถงฺคโต [อตฺถงฺคมิโต (สฺยา. ก.)] โหติ; กาฬปโกฺข จ อุโปสโถ โหติ, ติโพฺพ จ วนสโณฺฑ โหติ, มหา จ กาฬเมโฆ [อกาลเมโฆ (สฺยา. ก.) ปสฺส มหานิ. ๑๕๖] อพฺภุฏฺฐิโต โหติฯ เอวรูเป จตุรงฺคสมนฺนาคเต อนฺธกาเร สมนฺตา โยชนํ ปสฺสติฯ นตฺถิ โส กุโฏฺฏ วา กวาฏํ วา ปาการโร วา ปพฺพโต วา คโจฺฉ วา ลตา วา อาวรณํ รูปานํ ทสฺสนายฯ เอกํ เจ ติลผลํ นิมิตฺตํ กตฺวา ติลวาเห ปกฺขิเปยฺย, ตํเยว ติลผลํ อุทฺธเรยฺยฯ เอวํ ปริสุทฺธํ ภควโต ปากติกํ มํสจกฺขุฯ เอวํ ภควา มํสจกฺขุนาปิ จกฺขุมาฯ

กถํ ภควา ทิเพฺพน จกฺขุนาปิ จกฺขุมา? ภควา ทิเพฺพน จกฺขุนา วิสุเทฺธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สเตฺต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวเณฺณ ทุพฺพเณฺณ; สุคเต ทุคฺคเต ยถากมฺมูปเค สเตฺต ปชานาติ – “อิเม วต โภโนฺต สตฺตา กายทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา วจีทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา มโนทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา อริยานํ อุปวาทกา มิจฺฉาทิฏฺฐิกา มิจฺฉาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานา, เต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปนฺนา; อิเม วา ปน โภโนฺต สตฺตา กายสุจริเตน สมนฺนาคตา วจีสุจริเตน สมนฺนาคตา มโนสุจริเตน สมนฺนาคตา อริยานํ อนุปวาทกา สมฺมาทิฏฺฐิกา สมฺมาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานา, เต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปนฺนา”ติฯ อิติ ทิเพฺพน จกฺขุนา วิสุเทฺธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สเตฺต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวเณฺณ ทุพฺพเณฺณ สุคเต ทุคฺคเต, ยถากมฺมูปเค สเตฺต ปชานาติฯ อากงฺขมาโน จ ภควา เอกมฺปิ โลกธาตุํ ปเสฺสยฺย, เทฺวปิ โลกธาตุโย ปเสฺสยฺย, ติโสฺสปิ โลกธาตุโย ปเสฺสยฺย, จตโสฺสปิ โลกธาตุโย ปเสฺสยฺย, ปญฺจปิ โลกธาตุโย ปเสฺสยฺย, ทสปิ โลกธาตุโย ปเสฺสยฺย, วีสมฺปิ โลกธาตุโย ปเสฺสยฺย, ตึสมฺปิ โลกธาตุโย ปเสฺสยฺย, จตฺตาลีสมฺปิ โลกธาตุโย ปเสฺสยฺย, ปญฺญาสมฺปิ โลกธาตุโย ปเสฺสยฺย, สตมฺปิ โลกธาตุโย ปเสฺสยฺย, สหสฺสิมฺปิ จูฬนิกํ โลกธาตุํ ปเสฺสยฺย, ทฺวิสหสฺสิมฺปิ มชฺฌิมิกํ โลกธาตุํ ปเสฺสยฺย, ติสหสฺสิมฺปิ โลกธาตุํ ปเสฺสยฺย, มหาสหสฺสิมฺปิ [ติสหสฺสึ มหาสหสฺสมฺปิ (ก.)] โลกธาตุํ ปเสฺสยฺย, ยาวตกํ วา [ยาวตา (สี. ก.)] ปน อากเงฺขยฺย ตาวตกํ ปเสฺสยฺยฯ เอวํ ปริสุทฺธํ ภควโต ทิพฺพจกฺขุฯ เอวํ ภควา ทิเพฺพน จกฺขุนาปิ จกฺขุมาฯ

กถํ ภควา ปญฺญาจกฺขุนาปิ จกฺขุมา? ภควา มหาปโญฺญ ปุถุปโญฺญ ชวนปโญฺญ หาสปโญฺญ ติกฺขปโญฺญ นิเพฺพธิกปโญฺญ ปญฺญาปเภทกุสโล ปภินฺนญาโณ อธิคตปฏิสมฺภิทปฺปโตฺต จตุเวสารชฺชปฺปโตฺต ทสพลธารี ปุริสาสโภ ปุริสสีโห ปุริสนาโค ปุริสาชโญฺญ ปุริสโธรโยฺห อนนฺตญาโณ อนนฺตเตโช อนนฺตยโส อโฑฺฒ มหทฺธโน ธนวา เนตา วิเนตา อนุเนตา ปญฺญาเปตา นิชฺฌาเปตา เปกฺขตา ปสาเทตาฯ โส หิ ภควา อนุปฺปนฺนสฺส มคฺคสฺส อุปฺปา

เทตา อสญฺชาตสฺส มคฺคสฺส สญฺชเนตา อนกฺขาตสฺส มคฺคสฺส อกฺขาตา, มคฺคญฺญู มคฺควิทู มคฺคโกวิโท มคฺคานุคา จ ปน เอตรหิ สาวกา วิหรนฺติ ปจฺฉา สมนฺนาคตาฯ

โส หิ ภควา ชานํ ชานาติ, ปสฺสํ ปสฺสติ, จกฺขุภูโต ญาณภูโต ธมฺมภูโต พฺรหฺมภูโต วตฺตา ปวตฺตา อตฺถสฺส นิเนฺนตา อมตสฺส ทาตา ธมฺมสฺสามี [ธมฺมสามิ (สฺยา. ก.)] ตถาคโตฯ นตฺถิ ตสฺส ภควโต อญฺญาตํ อทิฏฺฐํ อวิทิตํ อสจฺฉิกตํ อผสฺสิตํ [อผุสิตํ (สฺยา. ก.)] ปญฺญายฯ อตีตํ อนาคตํ ปจฺจุปฺปนฺนํ [อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ (สฺยา.)] อุปาทาย สเพฺพ ธมฺมา สพฺพากาเรน พุทฺธสฺส ภควโต ญาณมุเข อาปาถํ อาคจฺฉนฺติฯ ยํ กิญฺจิ เนยฺยํ นาม อตฺถิ ชานิตพฺพํ [อตฺถิ ธมฺมํ ชานิตพฺพํ (ก.)] อตฺตโตฺถ วา ปรโตฺถ วา อุภยโตฺถ วา ทิฏฺฐธมฺมิโก วา อโตฺถ สมฺปรายิโก วา อโตฺถ อุตฺตาโน วา อโตฺถ คมฺภีโร วา อโตฺถ คูโฬฺห วา อโตฺถ ปฏิจฺฉโนฺน วา อโตฺถ เนโยฺย วา อโตฺถ นีโต วา อโตฺถ อนวโชฺช วา อโตฺถ นิกฺกิเลโส วา อโตฺถ โวทาโน วา อโตฺถ ปรมโตฺถ วา [ปรมโตฺถ วา อโตฺถ (ก.)], สพฺพํ ตํ อโนฺต พุทฺธญาเณ ปริวตฺตติฯ

สพฺพํ กายกมฺมํ พุทฺธสฺส ภควโต ญาณานุปริวตฺติ, สพฺพํ วจีกมฺมํ ญาณานุปริวตฺติ, สพฺพํ มโนกมฺมํ ญาณานุปริวตฺติฯ อตีเต พุทฺธสฺส ภควโต อปฺปฏิหตํ ญาณํ, อนาคเต อปฺปฏิหตํ ญาณํ, ปจฺจุปฺปเนฺน อปฺปฏิหตํ ญาณํ, ยาวตกํ เนยฺยํ ตาวตกํ ญาณํ, ยาวตกํ ญาณํ ตาวตกํ เนยฺยํฯ เนยฺยปริยนฺติกํ ญาณํ, ญาณปริยนฺติกํ เนยฺยํ, เนยฺยํ อติกฺกมิตฺวา ญาณํ นปฺปวตฺตติ, ญาณํ อติกฺกมิตฺวา เนยฺยปโถ นตฺถิฯ อญฺญมญฺญปริยนฺตฏฺฐายิโน เต ธมฺมาฯ ยถา ทฺวินฺนํ สมุคฺคปฏลานํ สมฺมาผุสิตานํ เหฏฺฐิมํ สมุคฺคปฏลํ อุปริมํ นาติวตฺตติ, อุปริมํ สมุคฺคปฏลํ เหฏฺฐิมํ นาติวตฺตติ, อญฺญมญฺญปริยนฺตฏฺฐายิโน; เอวเมว พุทฺธสฺส ภควโต เนยฺยญฺจ ญาณญฺจ อญฺญมญฺญปริยนฺตฏฺฐายิโนฯ ยาวตกํ เนยฺยํ ตาวตกํ ญาณํ, ยาวตกํ ญาณํ ตาวตกํ เนยฺยํ, เนยฺยปริยนฺติกํ ญาณํ, ญาณปริยนฺติกํ เนยฺยํฯ เนยฺยํ อติกฺกมิตฺวา ญาณํ นปฺปวตฺตติ, ญาณํ อติกฺกมิตฺวา เนยฺยปโถ นตฺถิฯ อญฺญมญฺญปริยนฺตฏฺฐายิโน เต ธมฺมาฯ

สพฺพธเมฺมสุ พุทฺธสฺส ภควโต ญาณํ ปวตฺตติฯ สเพฺพ ธมฺมา พุทฺธสฺส ภควโต อาวชฺชนปฏิพทฺธา อากงฺขปฏิพทฺธา มนสิการปฏิพทฺธา จิตฺตุปฺปาทปฏิพทฺธาฯ สพฺพสเตฺตสุ พุทฺธสฺส ภควโต ญาณํ ปวตฺตติฯ สเพฺพสญฺจ สตฺตานํ ภควา อาสยํ ชานาติ, อนุสยํ ชานาติ, จริตํ ชานาติ, อธิมุตฺตึ ชานาติ, อปฺปรชเกฺข มหารชเกฺข ติกฺขินฺทฺริเย มุทินฺทฺริเย สฺวากาเร ทฺวากาเร สุวิญฺญาปเย ทุวิญฺญาปเย ภพฺพาภเพฺพ สเตฺต ชานาติฯ สเทวโก โลโก สมารโก สพฺรหฺมโก สสฺสมณพฺราหฺมณี ปชา สเทวมนุสฺสา อโนฺตพุทฺธญาเณ ปริวตฺตติฯ

ยถา เย เกจิ มจฺฉกจฺฉปา อนฺตมโส ติมิติมิงฺคลํ [ติมิติปิงฺคลํ (ก.)] อุปาทาย อโนฺตมหาสมุเทฺท ปริวตฺตนฺติ, เอวเมว สเทวโก โลโก สมารโก โลโก สพฺรหฺมโก โลโก สสฺสมณพฺราหฺมณี ปชา สเทวมนุสฺสา อโนฺตพุทฺธญาเณ ปริวตฺตติฯ ยถา เย เกจิ ปกฺขี อนฺตมโส ครุฬํ เวนเตยฺยํ อุปาทาย อากาสสฺส ปเทเส ปริวตฺตนฺติ, เอวเมว เยปิ เต สาริปุตฺตสมา ปญฺญาย สมนฺนาคตา เตปิ พุทฺธญาณสฺส ปเทเส ปริวตฺตนฺติ; พุทฺธญาณํ เทวมนุสฺสานํ ปญฺญํ ผริตฺวา อภิภวิตฺวา ติฏฺฐติฯ

เยปิ เต ขตฺติยปณฺฑิตา พฺราหฺมณปณฺฑิตา คหปติปณฺฑิตา สมณปณฺฑิตา นิปุณา กตปรปฺปวาทา วาลเวธิรูปา โวภินฺทนฺตา [เต ภินฺทนฺตา (สฺยา. ก.)] มเญฺญ จรนฺติ ปญฺญาคเตน ทิฏฺฐิคตานิ, เต ปเญฺห อภิสงฺขริตฺวา อภิสงฺขริตฺวา ตถาคตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉนฺติ คูฬฺหานิ จ ปฏิจฺฉนฺนานิฯ กถิตา วิสชฺชิตา จ เต ปญฺหา ภควตา [ภควโต (ก.)] โหนฺติ นิทฺทิฏฺฐการณาฯ

อุปกฺขิตฺตกา จ เต ภควโต สมฺปชฺชนฺติฯ อถ โข ภควาว ตตฺถ อติโรจติ – ยทิทํ ปญฺญายาติฯ เอวํ ภควา ปญฺญาจกฺขุนาปิ จกฺขุมาฯ

กถํ ภควา พุทฺธจกฺขุนาปิ จกฺขุมา? ภควา พุทฺธจกฺขุนา โลกํ โวโลเกนฺโต [โอโลเกนฺโต (ก.)] อทฺทส สตฺเต อปฺปรชกฺเข มหารชกฺเข ติกฺขินฺทฺริเย มุทินฺทฺริเย สฺวาการे ทฺวาการे สุวิญฺญาปเย ทุวิญฺญาปเย อเปฺปกเจฺจ ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน [ปร … ทสฺสาวิเน (ก.)] วิหรเนฺตฯ เสยฺยถาปิ นาม อุปฺปลินิยํ วา ปทุมินิยํ วา ปุณฺฑรีกินิยํ วา อเปฺปกจฺจานิ อุปฺปลานิ วา ปทุมานิ วา ปุณฺฑรีกานิ วา อุทเก ชาตานิ อุทเก สํวฑฺฒานิ อุทกานุคฺคตานิ อโนฺตนิมุคฺคโปสีนิ [อโนฺตนิมฺมุคฺคโปสีนิ (ก.)], อเปฺปกจฺจานิ อุปฺปลานิ วา ปทุมานิ วา ปุณฺฑรีกานิ วา อุทเก ชาตานิ อุทเก สํวฑฺฒานิ สโมทกํ ฐิตานิ, อเปฺปกจฺจานิ อุปฺปลานิ วา ปทุมานิ วา ปุณฺฑรีกานิ วา อุทเก ชาตานิ อุทเก สํวฑฺฒานิ อุทกา อจฺจุคฺคมฺม ติฎฺฐนฺติ อนุปลิตฺตานิ อุทเกน; เอวเมวํ ภควา พุทฺธจกฺขุนา โลกํ โวโลเกนฺโต อทฺทส สตฺเต อปฺปรชกฺเข มหารชกฺเข ติกฺขินฺทฺริเย มุทินฺทฺริเย สฺวาการे ทฺวาการे สุวิญฺญาปเย ทุวิญฺญาปเย อเปฺปกเจฺจ ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน วิหรเนฺตฯ ชานาติ ภควา – ‘‘อยํ ปุคฺคโล ราคจริโต, อยํ โทสจริโต, อยํ โมหจริโต, อยํ วิตกฺกจริโต, อยํ สทฺธาจริโต, อยํ ญาณจริโต’’ติฯ ราคจริตสฺส ภควา ปุคฺคลสฺส อสุภกถํ กเถติ; โทสจริตสฺส ภควา ปุคฺคลสฺส เมตฺตาภาวนํ อาจิกฺขติ; โมหจริตสฺส ภควา ปุคฺคลสฺส อุเทฺทเส ปริปุจฺฉาย กาเลน ธมฺมสฺสวเน กาเลน ธมฺมสากจฺฉาย ครุสํวาเส นิเวเสติ; วิตกฺกจริตสฺส ภควา ปุคฺคลสฺส อานาปานสฺสตึ อาจิกฺขติ; สทฺธาจริตสฺส ภควา ปุคฺคลสฺส ปสาทนียํ นิมิตฺตํ อาจิกฺขติ พุทฺธสุโพธึ [พุทฺธสุพุทฺธตํ (ก.)] ธมฺมสุธมฺมตํ สงฺฆสุปฺปฏิปตฺตึ สีลานิ จ; อตฺตโน ญาณจริตสฺส ภควา ปุคฺคลสฺส วิปสฺสนานิมิตฺตํ อาจิกฺขติ อนิจฺจาการํ ทุกฺขาการํ อนตฺตาการํฯ

‘‘เสเล ยถา ปพฺพตมุทฺธนิฎฺฐิโต, ยถาปิ ปเสฺส ชนตํ สมนฺตโต;
ตถูปมํ ธมฺมมยํ สุเมธ, ปาสาทมารุยฺห สมนฺตจกฺขุ;
โสกาวติณฺณํ [โสกาวกิณฺณํ (สฺยา.)] ชนตมเปตโสโก, อเวกฺขสฺสุ ชาติชราภิภูต’’นฺติฯ

เอวํ ภควา พุทฺธจกฺขุนาปิ จกฺขุมาฯ

กถํ ภควา สมนฺตจกฺขุนาปิ จกฺขุมา? สมนฺตจกฺขุ วุจฺจติ สพฺพญฺญุตญฺญาณํฯ ภควา สพฺพญฺญุตญฺญาเณน อุเปโต สมุเปโต อุปาคโต สมุปาคโต อุปปโนฺน สมุปปโนฺน สมนฺนาคโตฯ

‘‘น ตสฺส อทฺทิฎฺฐมิธตฺถิ กิญฺจิ, อโถ อวิญฺญาตมชานิตพฺพํ;
สพฺพํ อภิญฺญาสิ ยทตฺถิ เนยฺยํ, ตถาคโต เตน สมนฺตจกฺขู’’ติฯ

เอวํ ภควา สมนฺตจกฺขุนาปิ จกฺขุมาติ – น เม พฺยากาสิ จกฺขุมาฯ

ยาวตติยญฺจ เทวีสิ, พฺยากโรตีติ เม สุตนฺติ ยาวตติยํ พุโทฺธ สหธมฺมิกํ ปญฺหํ ปุโฎฺฐ พฺยากโรติ โน สํสาเรตีติ [สมฺปายตีติ (สฺยา.)] – เอวํ มยา อุคฺคหิตํ, เอวํ มยา อุปธาริตํ, เอวํ มยา อุปลกฺขิตํฯ **เทวีสี**ติ ภควา เจว อิสิ จาติ – เทวีสิฯ ยถา ราชา ปพฺพชิตา วุจฺจนฺติ ราชิสโย, พฺราหฺมณา ปพฺพชิตา วุจฺจนฺติ พฺราหฺมณิสโย, เอวเมว ภควา เทโว เจว อิสิ จาติ – เทวีสิฯ

อถ วา, ภควา ปพฺพชิโตติปิ อิสิฯ มหนฺตํ สีลกฺขนฺธํ เอสี คเวสี ปริเยสีติปิ อิสิฯ มหนฺตํ สมาธิกฺขนฺธํ…เป.… มหนฺตํ ปญฺญากฺขนฺธํ… มหนฺตํ วิมุตฺติกฺขนฺธํ… มหนฺตํ วิมุตฺติญาณทสฺสนกฺขนฺธํ เอสี คเวสี ปริเยสีติปิ อิสิฯ มหโต ตโมกายสฺส ปทาลนํ เอสี คเวสี ปริเยสีติปิ อิสิฯ มหโต วิปลฺลาสสฺส ปเภทนํ เอสี คเวสี ปริเยสีติปิ อิสิฯ มหโต ตณฺหาสลฺลสฺส อพฺพหนํ… มหโต ทิฏฺฐิสงฺฆาฏสฺส วินิเวฐนํ… มหโต มานทฺธชสฺส ปปาตนํ… มหโต อภิสงฺขารสฺส วูปสมํ… มหโต โอฆสฺส นิตฺถรณํ… มหโต ภารสฺส นิกฺเขปนํ… มหโต สํสารวฏฺฏสฺส อุปเจฺฉทํ… มหโต สนฺตาปสฺส นิพฺพาปนํ… มหโต ปริฬาหสฺส ปฏิปฺปสฺสทฺธิํ… มหโต ธมฺมทฺธชสฺส อุสฺสาปนํ เอสี คเวสี ปริเยสีติปิ อิสิฯ มหเนฺต สติปฏฺฐาเน… มหเนฺต สมฺมปฺปธาเน… มหนฺตานิ อินฺทฺริยานิ… มหนฺตานิ พลานิ… มหเนฺต โพชฺฌเงฺค… มหนฺตํ อริยํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ… มหนฺตํ ปรมตฺถํ ๑๐ตํ นิพฺพานํ เอสี คเวสี ปริเยสีติปิ อิสิฯ มเหสเกฺขหิ วา สเตฺตหิ เอสิโต คเวสิโต ปริเยสิโต – ‘‘กหํ พุโทฺธ, กหํ ภควา, กหํ เทวเทโว, กหํ นราสโภ’’ติปิ อิสีติ – ยาวตติยญฺจ เทวีสิ พฺยากโรตีติ เม สุตํฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

> ‘‘ทฺวาหํ สกฺกํ อปุจฺฉิสฺสํ, [อิจฺจายสฺมา โมฆราชา]
> น เม พฺยากาสิ จกฺขุมา;
> ยาวตติยญฺจ เทวีสิ, พฺยากโรตีติ เม สุต’’นฺติฯ

๘๖. **อยํ โลโก ปโร โลโก, พฺรหฺมโลโก สเทวโก;**
ทิฏฺฐิํ เต นาภิชานาติ, โคตมสฺส ยสสฺสิโนฯ

อยํ โลโก ปโร โลโกติฯ **อยํ โลโก**ติ มนุสฺสโลโกฯ **ปโร โลโก**ติ มนุสฺสโลกํ ฐเปตฺวา สโพฺพ ปโร โลโกติ – อยํ โลโก ปโร โลโกฯ

พฺรหฺมโลโก สเทวโกติ สเทวโก โลโก สมารโก สพฺรหฺมโก สสฺสมณพฺราหฺมณี ปชา สเทวมนุสฺสาติ – พฺรหฺมโลโก สเทวโกฯ

ทิฏฺฐิํ เต นาภิชานาตีติ ตุยฺหํ ทิฏฺฐิํ ขนฺติํ รุจิํ ลทฺธิํ อชฺฌาสยํ อธิปฺปายํ โลโก น ชานาติ – ‘‘อยํ เอวํทิฏฺฐิโก เอวํขนฺติโก เอวํรุจิโก เอวํลทฺธิโก เอวํอชฺฌาสโย เอวํอธิปฺปาโย’’ติ น ชานาติ น ปสฺสติ น ทกฺขติ นาธิคจฺฉติ น วินฺทติ น ปฏิลภตีติ – ทิฏฺฐิํ เต นาภิชานาติฯ

โคตมสฺส ยสสฺสิโนติ ภควา ยสปฺปโตฺตติ ยสสฺสีฯ อถ วา, ภควา สกฺกโต ครุกโต มานิโต ปูชิโต อปจิโต ลาภี จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานนฺติปิ ยสสฺสีติ – โคตมสฺส ยสฺสิโนฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

> ‘‘อยํ โลโก ปโร โลโก, พฺรหฺมโลโก สเทวโก;
> ทิฏฺฐิํ เต นาภิชานาติ, โคตมสฺส ยสสฺสิโน’’ติฯ

๘๗. **เอวํ อภิกฺกนฺตทสฺสาวิํ, อตฺถิ ปเญฺหน อาคมํ;**
กถํ โลกํ อเวกฺขนฺตํ, มจฺจุราชา น ปสฺสติฯ

เอวํ อภิกฺกนฺตทสฺสาวินฺติ เอวํ อภิกฺกนฺตทสฺสาวิํ อคฺคทสฺสาวิํ เสฏฺฐทสฺสาวิํ วิเสฏฺฐทสฺสาวิํ ปาโมกฺขทสฺสาวิํ อุตฺตมทสฺสาวิํ ปรมทสฺสาวินฺติ – เอวํ อภิกฺกนฺตทสฺสาวิํฯ

อตฺถิ ปเญฺหน อาคมนฺติ ปเญฺหน อตฺถิโก อาคโตมฺหิ...เป.... วหเสฺสตํ ภารนฺติ, เอว มฺปิ อตฺถิ ปเญฺหน อาคมํฯ

กถํ โลกํ อเวกฺขนฺตนฺติ กถํ โลกํ อเวกฺขนฺตํ ปจฺจเวกฺขนฺตํ ตุลยนฺตํ ตีรยนฺตํ วิภาวยนฺตํ วิภูตํ กโรนฺตนฺติ – กถํ โลกํ อเวกฺขนฺตํฯ

มจฺจุราชา น ปสฺสตีติ มจฺจุราชา น ปสฺสติ น ทกฺขติ นาธิคจฺฉติ น วินฺทติ น ปฏิลภตีติ – มจฺจุราชา น ปสฺสติฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

> ‘‘เอวํ อภิกฺกนฺตทสฺสาวิํ, อตฺถิ ปเญฺหน อาคมํ;
> กถํ โลกํ อเวกฺขนฺตํ, มจฺจุราชา น ปสฺสตี’’ติฯ

๘๘. สุญฺญโต โลกํ อเวกฺขสฺสุ, โมฆราช สทา สโต;
อตฺตานุทิฏฺฐิํ อูหจฺจ, เอวํ มจฺจุตโร สิยา;
เอวํ โลกํ อเวกฺขนฺตํ, มจฺจุราชา น ปสฺสติฯ

สุญฺญโต โลกํ อเวกฺขสฺสูติฯ **โลโก**ติ นิรยโลโก ติรจฺฉานโลโก เปตฺติวิสยโลโก มนุสฺสโลโก เทวโลโก ขนฺธโลโก ธาตุโลโก อายตนโลโก อยํ โลโก ปโร โลโก พฺรหฺมโลโก สเทวโก [สเทวโก โลโก (ก.)]ฯ อญฺญตโร ภิกฺขุ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘โลโก โลโกติ, ภนฺเต, วุจฺจติฯ กิตฺตาวตา นุ โข, ภนฺเต, โลโกติ วุจฺจตี’’ติ? ‘‘ลุชฺชตีติ โข, ภิกฺขุ, ตสฺมา โลโกติ วุจฺจติฯ กิญฺจ ลุชฺชติ? จกฺขุ โข ภิกฺขุ ลุชฺชติ, รูปา ลุชฺชนฺติ, จกฺขุวิญฺญาณํ ลุชฺชติ, จกฺขุสมฺผโสฺส ลุชฺชติ, ยมฺปิทํ [ยมิทํ (ก.) ปสฺส สํ. นิ. ๔.๘๒] จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทยิตํ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา ตมฺปิ ลุชฺชติ; โสตํ ลุชฺชติ, คนฺธา ลุชฺชนฺติ...เป.... กาโย ลุชฺชติ , โผฏฺฐพฺพา ลุชฺชนฺติ; มโน ลุชฺชติ, ธมฺมา ลุชฺชนฺติ, มโนวิญฺญาณํ ลุชฺชติ, มโนสมฺผโสฺส ลุชฺชติ; ยมฺปิทํ มโนสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทยิตํ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา ตมฺปิ ลุชฺชติฯ ลุชฺชตีติ โข, ภิกฺขุ, ตสฺมา โลโกติ วุจฺจติ’’ฯ

สุญฺญโต โลกํ อเวกฺขสฺสูติ ทฺวีหิ การเณหิ สุญฺญโต โลกํ อเวกฺขติ – อวสิยปวตฺตสลฺลกฺขณวเสน [อวสฺสิยปวตฺต ... (สฺยา.)] วา ตุจฺฉสงฺขารสมนุปสฺสนาวเสน วาฯ กถํ อวสิยปวตฺตสลฺลกฺขณวเสน สุญฺญโต โลกํ อเวกฺขติ? รูเป วโส น ลพฺภติ, เวทนาย วโส น ลพฺภติ, สญฺญาย วโส น ลพฺภติ, สงฺขาเรสุ วโส น ลพฺภติ, วิญฺญาเณ วโส น ลพฺภติฯ วุตฺตเญฺหตํ ภควตา [ปสฺส สํ. นิ. ๓.๕๙] – ‘‘รูปํ, ภิกฺขเว, อนตฺตาฯ รูปญฺจ หิทํ, ภิกฺขเว, อตฺตา อภวิสฺส, นยิทํ รูปํ อาพาธาย สํวเตฺตยฺย; ลเพฺภถ จ รูเป – ‘เอวํ เม รูปํ โหตุ, เอวํ เม รูปํ มา อโหสี’ติฯ ยสฺมา จ โข, ภิกฺขเว, รูปํ อนตฺตา, ตสฺมา รูปํ อาพาธาย สํวตฺตติ น จ ลพฺภติ รูเป – ‘เอวํ เม รูปํ โหตุ, เอวํ เม รูปํ มา อโหสี’ติฯ

‘‘เวทนา อนตฺตาฯ เวทนา จ หิทํ, ภิกฺขเว, อตฺตา อภวิสฺส, นยิทํ เวทนา อาพาธาย สํวเตฺตยฺย; ลเพฺภถ จ เวทนาย – ‘เอวํ เม เวทนา โหตุ, เอวํ เม เวทนา มา อโหสี’ติฯ ยสฺมา จ โข, ภิกฺขเว, เวทนา อนตฺตา, ตสฺมา เวทนา อาพาธาย สํวตฺตติ, น จ ลพฺภติ เวทนาย – ‘เอวํ เม เวทนา โหตุ, เอวํ เม เวทนา มา อโหสี’ติฯ

‘‘สญฺญา อนตฺตาฯ สญฺญา จ หิทํ, ภิกฺขเว, อตฺตา อภวิสฺส, นยิทํ สญฺญา อาพาธาย สํวเตฺตยฺย; ลเพฺภถ จ สญฺญาย – ‘เอวํ เม สญฺญา โหตุ, เอวํ เม สญฺญา มา อโหสี’ติฯ ยสฺมา จ

โข, ภิกฺขเว, สญฺญา อนตฺตา, ตสฺมา สญฺญา อาพาธาย สํวตฺตติ, น จ ลพฺภติ สญฺญาย – ‘เอวํ เม สญฺญา โหตุ, เอวํ เม สญฺญา มา อโหสี’ติฯ

“สงฺขารา อนตฺตาฯ สงฺขารา จ หิทํ, ภิกฺขเว, อตฺตา อภวิสฺสํสุ, นยิทํ สงฺขารา อาพาธาย สํวเตฺตยฺยุํ; ลเพฺภถ จ สงฺขาเรสุ – ‘เอวํ เม สงฺขารา โหนฺตุ, เอวํ เม สงฺขารา มา อเหสุ’นฺติฯ ยสฺมา จ โข, ภิกฺขเว , สงฺขารา อนตฺตา, ตสฺมา สงฺขารา อาพาธาย สํวตฺตนฺติ, น จ ลพฺภติ สงฺขาเรสุ – ‘เอวํ เม สงฺขารา โหนฺตุ, เอวํ เม สงฺขารา มา อเหสุ’นฺติฯ

“วิญฺญาณํ อนตฺตาฯ วิญฺญาณญฺจ หิทํ, ภิกฺขเว, อตฺตา อภวิสฺส, นยิทํ วิญฺญาณํ อาพาธาย สํวเตฺตยฺย; ลเพฺภถ จ วิญฺญาเณ – ‘เอวํ เม วิญฺญาณํ โหตุ, เอวํ เม วิญฺญาณํ มา อโหสี’ติฯ ยสฺมา จ โข, ภิกฺขเว, วิญฺญาณํ อนตฺตา, ตสฺมา วิญฺญาณํ อาพาธาย สํวตฺตติ, น จ ลพฺภติ วิญฺญาเณ – ‘เอวํ เม วิญฺญาณํ โหตุ, เอวํ เม วิญฺญาณํ มา อโหสี’’’ติฯ

วุตฺตเญฺหตํ ภควตา – “นายํ, ภิกฺขเว, กาโย ตุมฺหากํ, นปิ อเญฺญสํ [ปเรสํ (สฺยา.) ปสฺส สํ. นิ. ๒.๓๗]ฯ ปุราณมิทํ, ภิกฺขเว, กมฺมํ อภิสงฺขตํ อภิสเญฺจตยิตํ เวทนิยํ ทฎฺฐพฺพํฯ ตตฺร โข, ภิกฺขเว, สุตวา อริยสาวโก ปฎิจฺจสมุปฺปาทํเยว สาธุกํ โยนิโส มนสิ กโรติ – ‘อิติ อิมสฺมิํ สติ อิทํ โหติ, อิมสฺสุปฺปาทา อิทํ อุปฺปชฺชติ; อิมสฺมิํ อสติ อิทํ น โหติ, อิมสฺส นิโรธา อิทํ นิรุชฺฌติ, ยทิทํ – อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ, นามรูปปจฺจยา สฬายตนํ, สฬายตนปจฺจยา ผโสฺส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา สมฺภวนฺติ – เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ’’’ฯ

“อวิชฺชาย เตฺวว อเสสวิราคนิโรธา สงฺขารนิโรโธ, สงฺขารนิโรธา วิญฺญาณนิโรโธ …เป. … ชาตินิโรธา ชรามรณํ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา นิรุชฺฌนฺติ , เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส นิโรโธ โหตี’’ติฯ เอวํ อวสิยปวตฺตสลฺลกฺขณวเสน สุญฺญโต โลกํ อเวกฺขติฯ

กถํ ตุจฺฉสงฺขารสมนุปสฺสนาวเสน สุญฺญโต โลกํ อเวกฺขติ? รูเป สาโร น ลพฺภติ, เวทนาย สาโร น ลพฺภติ, สญฺญาย สาโร น ลพฺภติ, สงฺขาเรสุ สาโร น ลพฺภติ, วิญฺญาเณ สาโร น ลพฺภติ; รูปํ อสฺสารํ นิสฺสารํ สาราปคตํ นิจฺจสารสาเรน วา สุขสารสาเรน วา อตฺตสารสาเรน วา นิเจฺจน วา ธุเวน วา สสฺสเตน วา อวิปริณามธเมฺมน วาฯ เวทนา อสฺสารา นิสฺสารา สาราปคตา…เป.… สญฺญา อสฺสารา นิสฺสารา สาราปคตา… สงฺขารา อสฺสารา นิสฺสารา สาราปคตา… วิญฺญาณํ อสฺสารํ นิสฺสารํ สาราปคตํ นิจฺจสารสาเรน วา สุขสารสาเรน วา อตฺตสารสาเรน วา นิเจฺจน วา ธุเวน วา สสฺสเตน วา อวิปริณามธเมฺมน วาฯ ยถา นโฬ อสฺสาโร นิสฺสาโร สาราปคโต, ยถา จ เอรโณฺฑ…เป.… ยถา จ อุทุมฺพโร อสฺสาโร นิสฺสาโร สาราปคโต, ยถา จ เสตคโจฺฉ [เสตวโจฺฉ (ก.)] อสฺสาโร นิสฺสาโร สาราปคโต, ยถา จ ปาลิภทฺทโก [ปาฬิภทฺทโก (ก.)] อสฺสาโร นิสฺสาโร สาราปคโต, ยถา จ เผณปิโณฺฑ [เผณุปิโณฺฑ (สฺยา.)] อสฺสาโร นิสฺสาโร สาราปคโต, ยถา จ อุทกปุพฺพุฬํ [ปุพฺพุลกํ (สฺยา.)] อสฺสารํ นิสฺสารํ สาราปคตํ, ยถา จ มรีจิ อสฺสารา นิสฺสารา สาราปคตา, ยถา กทลิกฺขโนฺธ อสฺสาโร นิสฺสาโร สาราปคโต, ยถา มายา อสฺสารา นิสฺสารา สาราปคตา – เอวเมว รูปํ อสฺสารํ นิสฺสารํ สาราปคตํ นิจฺจสารสาเรน วา สุขสารสาเรน วา อตฺตสารสาเรน วา นิเจฺจน วา ธุเวน วา สสฺสเตน วา อวิปริณามธเมฺมน วาฯ เวทนา อสฺสารา นิสฺสารา สาราปคตา…เป.… สญฺญา อสฺสารา นิสฺสารา สาราปคตา… สงฺขารา อสฺสารา นิสฺสารา สาราปคตา… วิญฺญาณํ อสฺสารํ นิสฺ

สารํ สาราปคตํ นิจฺจสารสาเรน วา สุขสารสาเรน วา อตฺตสารสาเรน วา นิเจฺจน วา ธุเวน วา สสฺสเตน วา อวิปริณามธเมฺมน วาฯ เอวํ ตุจฺฉสงฺขารสมนุปสฺสนาวเสน สุญฺญโต โลกํ อเวกฺขติฯ อิเมหิ ทฺวีหิ การเณหิ สุญฺญโต โลกํ อเวกฺขติฯ

อปิ จ, ฉหากาเรหิ สุญฺญโต โลกํ อเวกฺขติฯ จกฺขุ สุญฺญํ [สฺยา. ... โปตฺถเก อิมสฺมึ ฐาเน อญฺญถา ทิสฺสติ] อเตฺตน วา อตฺตนิเยน วา นิเจฺจน วา ธุเวน วา สสฺสเตน วา อวิปริณามธเมฺมน วา, โสตํ สุญฺญํ...เป.... ฆานํ สุญฺญํ... ชิวฺหา สุญฺญา... กาโย สุโญฺญ... มโน สุโญฺญ อเตฺตน วา อตฺตนิเยน วา นิเจฺจน วา ธุเวน วา สสฺสเตน วา อวิปริณามธเมฺมน วาฯ รูปา สุญฺญา...เป.... สทฺทา สุญฺญา... คนฺธา สุญฺญา... รสา สุญฺญา... โผฎฺฐพฺพา สุญฺญา... ธมฺมา สุญฺญา อเตฺตน วา อตฺตนิเยน วา นิเจฺจน วา ธุเวน วา สสฺสเตน วา อวิปริณามธเมฺมน วา ฯ จกฺขุวิญฺญาณํ สุญฺญํ...เป.... มโนวิญฺญาณํ สุญฺญํ... จกฺขุสมฺผโสฺส สุโญฺญ ... มโนสมฺผโสฺส สุโญฺญ... จกฺขุสมฺผสฺสชา เวทนา สุญฺญา... มโนสมฺผสฺสชา เวทนา สุญฺญา... รูปสญฺญา สุญฺญา... ธมฺมสญฺญา สุญฺญา... รูปสเญฺจตนา สุญฺญา... ธมฺมสเญฺจตนา สุญฺญา... รูปตณฺหา สุญฺญา... รูปวิตโกฺก สุโญฺญ... รูปวิจาโร สุโญฺญ... ธมฺมวิจาโร สุโญฺญ อเตฺตน วา อตฺตนิเยน วา นิเจฺจน วา ธุเวน วา สสฺสเตน วา อวิปริณามธเมฺมน วาฯ เอวํ ฉหากาเรหิ สุญฺญโต โลกํ อเวกฺขติฯ

อปิ จ, ทสหากาเรหิ สุญฺญโต โลกํ อเวกฺขติฯ รูปํ ริตฺตโต ตุจฺฉโต สุญฺญโต อนตฺตโต อสารกโต วธกโต วิภวโต อฆมูลโต สาสวโต สงฺขตโต; เวทนํ...เป.... สญฺญํ... สงฺขาเร... วิญฺญาณํ... จุตึ... อุปปตฺตึ... ปฎิสนฺธึ... ภวํ... สํสารวฎฺฎํ ริตฺตโต ตุจฺฉโต สุญฺญโต อนตฺตโต อสารกโต วธกโต วิภวโต อฆมูลโต สาสวโต สงฺขตโตฯ เอวํ ทสหากาเรหิ สุญฺญโต โลกํ อเวกฺขติฯ

อปิ จ, ทฺวาทสหากาเรหิ สุญฺญโต โลกํ อเวกฺขติฯ รูปํ น สโตฺต น ชีโว น นโร น มาณโว น อิตฺถี น ปุริโส น อตฺตา น อตฺตนิยํ นาหํ น มม น โกจิ น กสฺสจิ; เวทนา...เป.... สญฺญา... สงฺขารา... วิญฺญาณํ น สโตฺต น ชีโว น นโร น มาณโว น อิตฺถี น ปุริโส น อตฺตา น อตฺตนิยํ นาหํ น มม น โกจิ น กสฺสจิฯ เอวํ ทฺวาทสหากาเรหิ สุญฺญโต โลกํ อเวกฺขติฯ

วุตฺตเญฺหตํ ภควตา – ‘‘ยํ, ภิกฺขเว, น ตุมฺหากํ ตํ ปชหถฯ ตํ โว ปหีนํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย ภวิสฺสติฯ กิญฺจ, ภิกฺขเว, น ตุมฺหากํ? รูปํ, ภิกฺขเว, น ตุมฺหากํ; ตํ ปชหถฯ ตํ โว ปหีนํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย ภวิสฺสติฯ เวทนา, ภิกฺขเว, น ตุมฺหากํ; ตํ ปชหถฯ สา โว ปหีนา ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย ภวิสฺสติฯ สญฺญา, ภิกฺขเว, น ตุมฺหากํ; ตํ ปชหถฯ สา โว ปหีนา ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย ภวิสฺสติฯ สงฺขารา, ภิกฺขเว, น ตุมฺหากํ; เต ปชหถฯ เต โว ปหีนา ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย ภวิสฺสนฺติฯ วิญฺญาณํ, ภิกฺขเว, น ตุมฺหากํ; ตํ ปชหถฯ ตํ โว ปหีนํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย ภวิสฺสติฯ เสยฺยถาปิ [ตํ กึ มญฺญถ (สฺยา. ก.) ปสฺส สํ. นิ. ๓.๓๓], ภิกฺขเว, ยํ อิมสฺมึ เชตวเน ติณกฎฺฐสาขาปลาสํ ตํ ชโน หเรยฺย วา ฑเหยฺย วา ยถาปจฺจยํ วา กเรยฺยฯ อปิ นุ ตุมฺหากํ เอวมสฺส – ‘อเมฺห ชโน หรติ วา ฑหติ วา ยถาปจฺจยํ วา กโรตี’ติ? ‘โน เหตํ, ภเนฺต’ฯ ‘ตํ กิสฺส เหตุ’? ‘น หิ โน เอตํ, ภเนฺต, อตฺตา วา อตฺตนิยํ วา’ติฯ เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ยํ น ตุมฺหากํ ตํ ปชหถ; ตํ โว ปหีนํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย ภวิสฺสติฯ กิญฺจ, ภิกฺขเว, น ตุมฺหากํ? รูปํ, ภิกฺขเว, น ตุมฺหากํ; ตํ ปชหถฯ ตํ โว ปหีนํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย ภวิสฺสติฯ เวทนา...เป.... สญฺญา... สงฺขารา... วิญฺญาณํ, ภิกฺขเว, น ตุมฺหากํ; ตํ ปชหถฯ ตํ โว ปหีนํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย ภวิสฺสตี’’ติฯ เอวมฺปิ สุญฺญโต โลกํ อเวกฺขติฯ

อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘‘สุญฺญ [สุญฺญโต (ก.) ปสฺส สํ. นิ. ๔.๘๕] โลโก, สุญฺญ โลโก’ติ, ภนฺเต, วุจฺจติฯ กิตฺตาวตา นุ โข, ภนฺเต, สุญฺญ โลโกติ วุจฺจตี’’ติ? ‘‘ยสฺมา จ โข, อานนฺท, สุญฺญํ อเตฺตน วา อตฺตนิเยน วา, ตสฺมา สุญฺญ โลโกติ วุจฺจติฯ กิญฺจานนฺท, สุญฺญํ อเตฺตน วา อตฺตนิเยน วา? จกฺขุ โข, อานนฺท, สุญฺญํ อเตฺตน วา อตฺตนิเยน วาฯ รูปา สุญฺญา…เป.… จกฺขุวิญฺญาณํ สุญฺญํ… จกฺขุสมฺผโสฺส สุญฺญ… ยมฺปิทํ จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทยิตํ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา ตมฺปิ สุญฺญํ อเตฺตน วา อตฺตนิเยน วาฯ โสตํ สุญฺญํ… สทฺทา สุญฺญา… ฆานํ สุญฺญํ… คนฺธา สุญฺญา… ชิวฺหา สุญฺญา… รสา สุญฺญา… กาโย สุญฺญ … โผฎฺฐพฺพา สุญฺญา… มโน สุญฺญ… ธมฺมา สุญฺญา… มโนวิญฺญาณํ สุญฺญํ… มโนสมฺผโสฺส สุญฺญ… ยมฺปิทํ สุญฺญํ มโนสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทยิตํ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา ตมฺปิ สุญฺญํ อเตฺตน วา อตฺตนิเยน วาฯ ยสฺมา จ โข, อานนฺท, สุญฺญํ อเตฺตน วา อตฺตนิเยน วา, ตสฺมา สุญฺญ โลโกติ วุจฺจตี’’ติฯ เอวมฺปิ สุญฺญโต โลกํ อเวกฺขติฯ

‘‘สุทฺธํ ธมฺมสมุปฺปาทํ, สุทฺธสงฺขารสนฺตติํ;
ปสฺสนฺตสฺส ยถาภูตํ, น ภยํ โหติ คามณิฯ

‘‘ติณกฎฺฐสมํ โลกํ, ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ;
นาญฺญํ [น อญฺญํ (สี. สฺยา. ก.)] ปตฺถยเต กิญฺจิ, อญฺญตฺรปฺปฏิสนฺธิยา’’ติฯ

เอวมฺปิ สุญฺญโต โลกํ อเวกฺขติฯ

วุตฺตเญฺหตํ ภควตา [ปสฺส สํ. นิ. ๔.๒๔๖] – ‘‘เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ รูปํ สมเนฺนสติ ยาวตา รูปสฺส คติ, เวทนํ สมเนฺนสติ ยาวตา เวทนาย คติ, สญฺญํ สมเนฺนสติ ยาวตา สญฺญาย คติ, สงฺขาเร สมเนฺนสติ ยาวตา สงฺขารานํ คติ, วิญฺญาณํ สมเนฺนสติ ยาวตา วิญฺญาณสฺส คติฯ ตสฺส รูปํ [ตสฺส ภิกฺขุโน รูปํ (สฺยา.)] สมเนฺนสโต ยาวตา รูปสฺส คติ, เวทนํ…เป.… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ สมเนฺนสโต ยาวตา วิญฺญาณสฺส คติ, ยมฺปิสฺส ตํ โหติ อหนฺติ วา มมนฺติ วา อสฺมีติ วา, ตมฺปิ ตสฺส น โหตี’’ติฯ เอวมฺปิ สุญฺญโต โลกํ อเวกฺขติฯ

สุญฺญโต โลกํ อเวกฺขสฺสูติ สุญฺญโต โลกํ อเวกฺขสฺสุ ปจฺจเวกฺขสฺสุ ทกฺขสฺสุ ตุเลหิ ตีเรหิ วิภาเวหิ วิภูตํ กโรหีติ – สุญฺญโต โลกํ อเวกฺขสฺสุฯ

โมฆราช สทา สโตติฯ **โมฆราชา**ติ ภควา ตํ พฺราหฺมณํ นาเมน อาลปติฯ **สทา**ติ สพฺพกาลํ…เป.… ปจฺฉิเม วโยขเนฺธฯ **สโต**ติ จตูหิ การเณหิ สโต – กาเย กายานุปสฺสนาสติปฎฺฐานํ ภาเวโนฺต สโต…เป.… โส วุจฺจติ สโตติ – โมฆราช สทา สโตฯ

อตฺตานุทิฎฺฐิํ อูหจฺจาติ อตฺตานุทิฎฺฐิ วุจฺจติ วีสติวตฺถุกา สกฺกายทิฎฺฐิฯ อิธ อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน อริยานํ อทสฺสาวี อริยธมฺมสฺส อโกวิโท อริยธเมฺม อวินีโต สปฺปุริสานํ อทสฺสาวี สปฺปุริสธมฺมสฺส อโกวิโท สปฺปุริสธเมฺม อวินีโต รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ รูปวนฺตํ วา อตฺตานํ อตฺตนิ วา รูปํ รูปสฺมิํ วา อตฺตานํ, เวทนํ…เป.… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ วิญฺญาณวนฺตํ วา อตฺตานํ อตฺตนิ วา วิญฺญาณํ วิญฺญาณสฺมิํ วา อตฺตานํฯ ยา เอวรูปา ทิฎฺฐิ ทิฎฺฐิคตํ ทิฎฺฐิคหนํ ทิฎฺฐิกนฺตาโร ทิฎฺฐิวิสูกายิกํ ทิฎฺฐิวิปฺผนฺทิตํ ทิฎฺฐิสํโยชนํ คาโห ปฎิคฺคาโห อภินิเวโส ปรามาโส กุมฺมโคฺค มิจฺฉาปโถ มิจฺฉตฺตํ ติตฺถายตนํ วิปริเยสคฺคาโห วิปรีตคฺคาโห วิปลฺลาสคฺคาโห มิจฺฉาคาโห อยาถาวกสฺมิํ ยาถาวกนฺติ คาโห ยาวตา ทฺวาสฎฺฐิ

ทิฏฺฐิคตานิ, อยํ อตฺตานุทิฏฺฐิฯ **อตฺตานุทิฏฺฐึ อูหจฺจาติ** อตฺตานุทิฏฺฐึ อูหจฺจ สมูหจฺจ [อุหจฺจ สมุหจฺจ (ก.) สทฺทนีติยา ปน สเมติ] อุทฺธริตฺวา สมุทฺธริตฺวา อุปฺปาฏยิตฺวา สมุปฺปาฏยิตฺวา ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวาติ – อตฺตานุทิฏฺฐึ อูหจฺจฯ

เอวํ มจฺจุตโร สิยาติ เอวํ มจฺจุมฺปิ ตเรยฺยาสิ, ชรามฺปิ ตเรยฺยาสิ, มรณมฺปิ ตเรยฺยาสิ อุตฺตเรยฺยาสิ ปตเรยฺยาสิ สมติกฺกเมยฺยาสิ วีติวตฺเตยฺยาสีติ – เอวํ มจฺจุตโร สิยาฯ

เอวํ โลกํ อเวกฺขนฺตนฺติ เอวํ โลกํ อเวกฺขนฺตํ ปจฺจเวกฺขนฺตํ ตุลยนฺตํ ตีรยนฺตํ วิภาวยนฺตํ วิภูตํ กโรนฺตนฺติ – เอวํ โลกํ อเวกฺขนฺตํฯ

มจฺจุราชา น ปสฺสตีติ มจฺจุมฺปิ มจฺจุราชา, มาโรปิ มจฺจุราชา, มรณมฺปิ มจฺจุราชาฯ **น ปสฺสตีติ** มจฺจุราชา น ปสฺสติ น ทกฺขติ นาธิคจฺฉติ น วินฺทติ น ปฏิลภติฯ วุตฺตเญฺหตํ ภควตา – ‘‘เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, อารญฺญิโก มิโค อรญฺเญ ปวเน จรมาโน วิสฺสตฺโถ คจฺฉติ วิสฺสตฺโถ [วิสฺสฏฺโฐ (ก.)] ติฏฺฐติ วิสฺสตฺโถ นิสีทติ วิสฺสตฺโถ เสยฺยํ กปฺเปติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? อนาปาถคโต [อนาปาตคโต (ก.)], ภิกฺขเว, ลุทฺทสฺสฯ เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ วิวิเจฺจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธเมฺมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, ‘ภิกฺขุ อนฺธมกาสิ [อนฺตมกาสิ (ก.) ปสฺส ม. นิ. ๑.๒๗๑] มารํ, อปทํ วธิตฺวา มารจกฺขุํ อทสฺสนํ คโต ปาปิมโต’ฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ…เป.… ตติยํ ฌานํ… จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, ‘ภิกฺขุ อนฺธมกาสิ มารํ, อปทํ วธิตฺวา มารจกฺขุํ อทสฺสนํ คโต ปาปิมโต’ฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา, ปฏิฆสญฺญานํ อตฺถงฺคมา, นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการา, อนโนฺต อากาโสติ อากาสานญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, ‘ภิกฺขุ อนฺธมกาสิ มารํ, อปทํ วธิตฺวา มารจกฺขุํ อทสฺสนํ คโต ปาปิมโต’ฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม อนนฺตํ วิญฺญาณนฺติ วิญฺญาณญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ…เป.…ฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม นตฺถิ กิญฺจีติ อากิญฺจญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ…เป.…ฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ…เป.…ฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, สพฺพโส เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม สญฺญาเวทยิตนิโรธํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ; ปญฺญาย จสฺส ทิสฺวา อาสวา ปริกฺขีณา โหนฺติฯ อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, ‘ภิกฺขุ อนฺธมกาสิ มารํ, อปทํ วธิตฺวา มารจกฺขุํ อทสฺสนํ คโต ปาปิมโต, ติโณฺณ โลเก วิสตฺติก’นฺติฯ โส วิสฺสตฺโถ คจฺฉติ วิสฺสตฺโถ ติฏฺฐติ วิสฺสตฺโถ นิสีทติ วิสฺสตฺโถ เสยฺยํ กปฺเปติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? อนาปาถคโต ภิกฺขุ ปาปิมโต’’ติ – มจฺจุราชา น ปสฺสติฯ เตนาห ภควา –

‘‘สุญฺญโต โลกํ อเวกฺขสฺสุ, โมฆราช สทา สโต;

อตฺตานุทิฏฺฐึ อูหจฺจ, เอวํ มจฺจุตฺตโร สิยา;

เอวํ โลกํ อเวกฺขนฺตํ, มจฺจุราชา น ปสฺสตี’’ติฯ
สห คาถาปริโยสานา…เป.… สตฺถา เม, ภเนฺต ภควา, สาวโกหมสฺมีติฯ

โมฆราชมาณวปุจฺฉานิเทฺทโส ปนฺนรสโมฯ

๑๖. ปิงฺคิยมาณวปุจฺฉานิเทฺทโส

๘๙. **ชิโณฺณหมสฺมิ อพโล วีตวโณฺณ** [วิวโณฺณ (สฺยา.)], **[อิจฺจายสฺมา ปิงฺคิโย]**
เนตฺตา น สุทฺธา สวนํ น ผาสุ;
มาหํ นสฺสํ โมมุโห อนฺตราว [อนฺตราย (สฺยา. ก.)], **อาจิกฺข ธมฺมํ ยมหํ วิชญฺญํ;**
ชาติชราย อิธ วิปฺปหานํฯ

ชิโณฺณหมสฺมิ อพโล วีตวโณฺณติฯ **ชิโณฺณหมสฺมี**ติ ชิโณฺณ วุโฑฺฒ มหลฺลโก อทฺธคโต วโยอนุปฺปโตฺต วีสวสฺสสติโก ชาติยาฯ **อพโล**ติ ทุพฺพโล อปฺปพโล อปฺปถาโมฯ **วีตวโณฺณ**ติ วีตวโณฺณ วิคตวโณฺณ วิคจฺฉิตวโณฺณฯ ยา สา ปุริมา สุภา วณฺณนิภา สา อนฺตรหิตา, อาทีนโว ปาตุภูโตติ – ชิโณฺณหมสฺมิ อพโล วีตวโณฺณฯ

อิจฺจายสฺมา ปิงฺคิโยติฯ **อิจฺจา**ติ ปทสนฺธิ…เป.…ฯ **อายสฺมา**ติ ปิยวจนํ…เป.…ฯ **ปิงฺคิโย**ติ ตสฺส พฺราหฺมณสฺส นามํ…เป.… อภิลาโปติ – อิจฺจายสฺมา ปิงฺคิโยฯ

เนตฺตา น สุทฺธา สวนํ น ผาสูติ เนตฺตา อสุทฺธา อวิสุทฺธา อปริสุทฺธา อโวทาตาฯ โน ตถา จกฺขุนา รูเป ปสฺสามีติ – เนตฺตา น สุทฺธาฯ **สวนํ น ผาสู**ติ โสตํ อสุทฺธํ อวิสุทฺธํ อปริสุทฺธํ อโวทาตํฯ โน ตถา โสเตน สทฺทํ สุโณมีติ – เนตฺตา น สุทฺธา สวนํ น ผาสุฯ

มาหํ นสฺสํ โมมุโห อนฺตราวาติฯ **มาหํ นสฺส**นฺติ มาหํ นสฺส มาหํ วินสฺสํ มาหํ ปนสฺสํฯ **โมมุโห**ติ โมหมุโห อวิชฺชาคโต อญฺญาณี อวิภาวี ทุปฺปโญฺญฯ **อนฺตราวา**ติ ตุยฺหํ ธมฺมํ ทิฏฺฐึ ปฏิปทํ มคฺคํ อนญฺญาย อนธิคนฺตฺวา อวิทิตฺวา อปฺปฏิลภิตฺวา อผสฺสยิตฺวา อสจฺฉิกริตฺวา อนฺตราเยว กาลงฺกเรยฺยนฺติ – มาหํ นสฺสํ โมมุโห อนฺตราวฯ

อาจิกฺข ธมฺมํ ยมหํ วิชญฺญนฺติฯ **ธมฺม**นฺติ อาทิกลฺยาณํ มเชฺฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ, จตฺตาโร สติปฏฺฐาเน, จตฺตาโร สมฺมปฺปธาเน, จตฺตาโร อิทฺธิปาเท, ปญฺจินฺทฺริยานิ, ปญฺจ พลานิ, สตฺต โพชฺฌเงฺค, อริยํ อฎฺฐงฺคิกํ มคฺคํ, นิพฺพานญฺจ นิพฺพานคามินิญฺจ ปฏิปทํ อาจิกฺขาหิ เทเสหิ ปญฺญเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวราหิ วิภชาหิ อุตฺตานีกโรหิ ปกาเสหีติ – อาจิกฺข ธมฺมํฯ **ยมหํ วิชญฺญ**นฺติ ยมหํ ชาเนยฺยํ อาชาเนยฺยํ วิชาเนยฺยํ ปฏิวิชาเนยฺยํ ปฏิวิเชฺฌยฺยํ อธิคเจฺฉยฺยํ ผเสฺสยฺยํ สจฺฉิกเรยฺยนฺติ – อาจิกฺข ธมฺมํ ยมหํ วิชญฺญํฯ

ชาติชราย อิธ วิปฺปหานนฺติ อิเธว ชาติชรามรณสฺส ปหานํ วูปสมํ ปฏินิสฺสคฺคํ ปฏิปฺปสฺสทฺธึ อมตํ นิพฺพานนฺติ – ชาติชราย อิธ วิปฺปหานํฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

‘‘ชิโณฺณหมสฺมิ อพโล วีตวโณฺณ, [อิจฺจายสฺมา ปิงฺคิโย]

เนตฺตา น สุทฺธา สวนํ น ผาสุ;
มาหํ นสฺสํ โมมุโห อนฺตราว, อาจิกฺข ธมฺมํ ยมหํ วิชญฺญํ;
ชาติชราย อิธ วิปฺปหาน’’นฺติฯ

๙๐. **ทิสฺวาน รูเปสุ วิหญฺญมาเน, [ปิงฺคิยาติ *ภควา*]**
รุปฺปนฺติ รูเปสุ ชนา ปมตฺตา;
ตสฺมา ตุวํ ปิงฺคิย อปฺปมตฺโต, ชหสฺสุ รูปํ อปุนพฺภวายฯ

ทิสฺวาน รูเปสุ วิหญฺญมาเนติฯ **รูป**นฺติ จตฺตาโร จ มหาภูตา จตุนฺนญฺจ มหาภูตานํ อุปาทาย รูปํฯ สตฺตา รูปเหตุ รูปปฺปจฺจยา รูปการณา หญฺญนฺติ วิหญฺญนฺติ อุปหญฺญนฺติ อุปฆาติยนฺติ [อุปฆาตยนฺติ (สฺยา. ก.)]ฯ รูเป สติ วิวิธกมฺมการณา [วิวิธกมฺมกรณานิ (ก.)] กาเรนฺติฯ กสาหิปิ ตาเฬนฺติ, เวเตฺตหิปิ ตาเฬนฺติ, อฑฺฒทณฺฑเกหิปิ ตาเฬนฺติ, หตฺถมฺปิ ฉินฺทนฺติ, ปาทมฺปิ ฉินฺทนฺติ, หตฺถปาทมฺปิ ฉินฺทนฺติ, กณฺณมฺปิ ฉินฺทนฺติ, นาสมฺปิ ฉินฺทนฺติ, กณฺณนาสมฺปิ ฉินฺทนฺติ, พิลงฺคถาลิกมฺปิ กโรนฺติ, สงฺขมุณฺฑิกมฺปิ กโรนฺติ, ราหุมุขมฺปิ กโรนฺติ, โชติมาลิกมฺปิ กโรนฺติ, หตฺถปโชฺชติกมฺปิ กโรนฺติ, เอรกวตฺติกมฺปิ กโรนฺติ, จีรกวาสิกมฺปิ กโรนฺติ, เอเณยฺยกมฺปิ กโรนฺติ, พฬิสมํสิกมฺปิ กโรนฺติ, กหาปณิกมฺปิ กโรนฺติ, ขาราปตจฺฉิกมฺปิ [ขาราปฏิจฺฉิกมฺปิ (ก.)] กโรนฺติ, ปลิฆปริวตฺติกมฺปิ กโรนฺติ, ปลาลปีฐกมฺปิ กโรนฺติ, ตเตฺตนปิ เตเลน โอสิญฺจนฺติ, สุนเขหิปิ ขาทาเปนฺติ, ชีวนฺตมฺปิ สูเล อุตฺตาเสนฺติ, อสินาปิ สีสํ ฉินฺทนฺติฯ เอวํ สตฺตา รูปเหตุ รูปปฺปจฺจยา รูปการณา หญฺญนฺติ วิหญฺญนฺติ อุปหญฺญนฺติ อุปฆาติยนฺติฯ เอวํ หญฺญมาเน วิหญฺญมาเน อุปหญฺญมาเน อุปฆาติยมาเน ทิสฺวา ปสฺสิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ – ทิสฺวาน รูเปสุ วิหญฺญมาเนฯ

ปิงฺคิยาติ *ภควา*ติฯ **ปิงฺคิยา**ติ ภควา ตํ พฺราหฺมณํ นาเมน อาลปติฯ ***ภควา***ติ คารวาธิวจนเมตํ…เป.… สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติ – ปิงฺคิยาติ ภควาฯ

รุปฺปนฺติ รูเปสุ ชนา ปมตฺตาติฯ **รุปฺปนฺตี**ติ รุปฺปนฺติ กุปฺปนฺติ ปีฬยนฺติ [ปีฬียนฺติ (สฺยา. ก.)] ฆฏฺฏยนฺติ, พฺยาธิตา โทมนสฺสิตา โหนฺติฯ จกฺขุโรเคน รุปฺปนฺติ กุปฺปนฺติ ปีฬยนฺติ ฆฏฺฏยนฺติ, พฺยาธิตา โทมนสฺสิตา โหนฺติฯ โสตโรเคน…เป.… กายโรเคน…เป.… ฑํสมกสวาตาตปสรีสปสมฺผเสฺสหิ รุปฺปนฺติ กุปฺปนฺติ ปีฬยนฺติ ฆฏฺฏยนฺติ, พฺยาธิตา โทมนสฺสิตา โหนฺตีติ – รุปฺปนฺติ รูเปสุฯ

อถ วา, จกฺขุสฺมึ หียมาเน หายมาเน ปริหายมาเน เวมาเน [วิหายมาเน (ก.)] วิคจฺฉมาเน อนฺตรธายมาเน รุปฺปนฺติ…เป.… โทมนสฺสิตา โหนฺติฯ โสตสฺมึ…เป.… ฆานสฺมึ… ชิวฺหาย… กายสฺมึ… รูปสฺมึ… สทฺทสฺมึ… คนฺธสฺมึ… รสสฺมึ… โผฏฺฐพฺพสฺมึ… กุลสฺมึ… คณสฺมึ… อาวาสสฺมึ… ลาภสฺมึ… ยสสฺมึ… ปสํสาย… สุขสฺมึ… จีวรสฺมึ… ปิณฺฑปาตสฺมึ… เสนาสนสฺมึ… คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารสฺมึ หียมาเน หายมาเน ปริหายมาเน เวมาเน วิคจฺฉมาเน อนฺตรธายมาเน รุปฺปนฺติ กุปฺปนฺติ ปีฬยนฺติ ฆฏฺฏยนฺติ, พฺยาธิตา โทมนสฺสิตา โหนฺตีติ – เอวมฺปิ รุปฺปนฺติ รูเปสุฯ

ชนาติ ขตฺติยา จ พฺราหฺมณา จ เวสฺสา จ สุทฺทา จ คหฏฺฐา จ ปพฺพชิตา จ เทวา จ มนุสฺสา จฯ **ปมตฺตา**ติ ปมาโท วตฺตโพฺพ กายทุจฺจริเตน วา วจีทุจฺจริเตน วา มโนทุจฺจริเตน วา ปญฺจสุ กามคุเณสุ จิตฺตสฺส โวสโคฺค โวสคฺคานุปฺปทานํ กุสลานํ วา ธมฺมานํ ภาวนาย อสกฺกจฺจกิริยตา อสาตจฺจกิริยตา อนฏฺฐิตกิริยตา โอลีนวุตฺติตา นิกฺขิตฺตจฺฉนฺทตา นิกฺขิตฺตธุร

ตา อนาเสวนา อภาวนา อพหุลีกมฺมํ [อพหุลิกมฺมํ (ก.)] อนธิฏฺฐานํ อนนุโยโค ปมาโทฯ โย เอวรูโป ปมาโท ปมชฺชนา ปมชฺชิตตฺตํ – อยํ วุจฺจติ ปมาโทฯ อิมินา ปมาเทน สมนฺนาคตา ชนา ปมตฺตาติ – รุปฺปนฺติ รูเปสุ ชนา ปมตฺตาฯ

ตสฺมา ตุวํ ปิงฺคิย อปฺปมตฺโตติฯ **ตสฺมา**ติ ตสฺมา ตํการณา ตํเหตุ ตปฺปจฺจยา ตํนิทานา เอวํ อาทีนวํ สมฺปสฺสมาโน รูเปสูติ – ตสฺมา ตุวํ ปิงฺคิยฯ **อปฺปมตฺโต**ติ สกฺกจฺจการี สาตจฺจการี…เป.… อปฺปมาโท กุสเลสุ ธมฺเมสูติ – ตสฺมา ตุวํ ปิงฺคิย อปฺปมตฺโตฯ

ชหสฺสุ รูปํ อปุนพฺภวายาติฯ **รูป**นฺติ จตฺตาโร จ มหาภูตา จตุนฺนญฺจ มหาภูตานํ อุปาทาย รูปํฯ **ชหสฺสุ รูป**นฺติ ชหสฺสุ รูปํ, ปชหสฺสุ รูปํ, วิโนเทหิ รูปํ, พฺยนฺตีกโรหิ รูปํ, อนภาวํ คเมหิ รูปํฯ **อปุนพฺภวายา**ติ ยถา เต รูปํ อิเธว นิรุชฺเฌยฺย, ปุนปฏิสนฺธิโก ภโว น นิพฺพตฺเตยฺย กามธาตุยา วา รูปธาตุยา วา อรูปธาตุยา วา, กามภเว วา รูปภเว วา อรูปภเว วา, สญฺญาภเว วา อสญฺญาภเว วา เนวสญฺญานาสญฺญาภเว วา, เอกโวการภเว วา จตุโวการภเว วา ปญฺจโวการภเว วา, ปุน คติยา วา อุปปตฺติยา วา ปฏิสนฺธิยา วา ภเว วา สํสาเร วา วฏฺเฏ วา น ชเนยฺย น สญฺชเนยฺย น นิพฺพตฺเตยฺย นาภินิพฺพตฺเตยฺย, อิเธว นิรุชฺเฌยฺย วูปสเมยฺย อตฺถํ คเจฺฉยฺย ปฏิปฺปสฺสเมฺภยฺยาติ – ชหสฺสุ รูปํ อปุนพฺภวายฯ เตนาห ภควา –

‘‘ทิสฺวาน รูเปสุ วิหญฺญมาเน, [ปิงฺคิยาติ ภควา]
รุปฺปนฺติ รูเปสุ ชนา ปมตฺตา;
ตสฺมา ตุวํ ปิงฺคิย อปฺปมตฺโต, ชหสฺสุ รูปํ อปุนพฺภวายา’’ติฯ

๙๑. **ทิสา จตโสฺส วิทิสา จตโสฺส, อุทฺธํ อโธ ทส ทิสา อิมาโย;**
น ตุยฺหํ อทิฏฺฐํ อสฺสุตํ อมุตํ, อโถ อวิญฺญาตํ กิญฺจิ นมตฺถิ โลเก;
อาจิกฺข ธมฺมํ ยมหํ วิชญฺญํ, ชาติชราย อิธ วิปฺปหานํฯ

ทิสา จตโสฺส วิทิสา จตโสฺส, อุทฺธํ อโธ ทส ทิสา อิมาโยติ ทส ทิสาฯ

น ตุยฺหํ อทิฏฺฐํ อสฺสุตํ อมุตํ, อโถ อวิญฺญาตํ กิญฺจิ นมตฺถิ โลเกติ น ตุยฺหํ อทิฏฺฐํ อสฺสุตํ อมุตํ อวิญฺญาตํ กิญฺจิ อตฺตโตฺถ วา ปรโตฺถ วา อุภยโตฺถ วา ทิฏฺฐธมฺมิโก วา อโตฺถ สมฺปรายิโก วา อโตฺถ อุตฺตาโน วา อโตฺถ คมฺภีโร วา อโตฺถ คูโฬฺห วา อโตฺถ ปฏิจฺฉโนฺน วา อโตฺถ เนโยฺย วา อโตฺถ นีโต วา อโตฺถ อนวชฺโช วา อโตฺถ นิกฺกิเลโส วา อโตฺถ โวทาโน วา อโตฺถ ปรมโตฺถ วา นตฺถิ น สติ น สํวิชฺชติ นุปลพฺภตีติ – น ตุยฺหํ อทิฏฺฐํ อสฺสุตํ อมุตํ, อโถ อวิญฺญาตํ กิญฺจิ นมตฺถิ โลเกฯ

อาจิกฺข ธมฺมํ ยมหํ วิชญฺญนฺติฯ **ธมฺม**นฺติ อาทิกลฺยาณํ…เป.… นิพฺพานญฺจ นิพฺพานคามินิญฺจ ปฏิปทํ อาจิกฺขาหิ เทเสหิ ปญฺญเปหิ ปฏฺฐเปหิ วิวราหิ วิภชาหิ อุตฺตานีกโรหิ ปกาเสหิฯ **ยมหํ วิชญฺญ**นฺติ ยมหํ ชาเนยฺยํ อาชาเนยฺยํ วิชาเนยฺยํ ปฏิวิชาเนยฺยํ ปฏิวิชฺเฌยฺยํ อธิคเจฺฉยฺยํ ผเสฺสยฺยํ สจฺฉิกเรยฺยนฺติ – อาจิกฺข ธมฺมํ ยมหํ วิชญฺญํฯ

ชาติชราย อิธ วิปฺปหานนฺติ อิเธว ชาติชรามรณสฺส ปหานํ วูปสมํ ปฏินิสฺสคฺคํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิํ อมตํ นิพฺพานนฺติ – ชาติชราย อิธ วิปฺปหานํฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

‘‘ทิสา จตโสฺส วิทิสา จตโสฺส, อุทฺธํ อโธ ทส ทิสา อิมาโย;
น ตุยฺหํ อทิฏฺฐํ อสฺสุตํ อมุตํ, อโถ อวิญฺญาตํ กิญฺจิ นมตฺถิ โลเก;

อาจิกฺข ธมฺมํ ยมหํ วิชญฺญํ, ชาติชราย อิธ วิปฺปหาน’’นฺติฯ

๙๒. **ตณฺหาธิปเนฺน มนุเช เปกฺขมาโน, [ปิงฺคิยาติ ภควา]**
สนฺตาปชาเต ชรสา ปเรเต;
ตสฺมา ตุวํ ปิงฺคิย อปฺปมโตฺต, ชหสฺสุ ตณฺหํ อปุนพฺภวายฯ

ตณฺหาธิปเนฺน มนุเช เปกฺขมาโนติฯ **ตณฺหา**ติ รูปตณฺหา…เป…. ธมฺมตณฺหาฯ **ตณฺหาธิปเนฺน**ติ ตณฺหาธิปเนฺน [ตณฺหาย อธิปเนฺน (ก.)] ตณฺหานุเค ตณฺหานุคเต ตณฺหานุสเฎ ตณฺหาย ปเนฺน ปฏิปเนฺน อภิภูเต ปริยาทินฺนจิเตฺตฯ **มนุเช**ติ สตฺตาธิวจนํฯ **เปกฺขมาโน**ติ เปกฺขมาโน ทกฺขมาโน โอโลกยมาโน นิชฺฌายมาโน อุปปริกฺขมาโนติ – ตณฺหาธิปเนฺน มนุเช เปกฺขมาโนฯ **ปิงฺคิยาติ ภควา**ติฯ **ปิงฺคิยา**ติ ภควา ตํ พฺราหฺมณํ นาเมน อาลปติฯ ***ภควา***ติ คารวาธิวจนเมตํ…เป…. สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติ – ปิงฺคิยาติ ภควาฯ

สนฺตาปชาเต ชรสา ปเรเตติฯ **สนฺตาปชาเต**ติ ชาติยา สนฺตาปชาเต, ชราย สนฺตาปชาเต, พฺยาธินา สนฺตาปชาเต, มรเณน สนฺตาปชาเต, โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาเสหิ สนฺตาปชาเต, เนรยิเกน ทุเกฺขน สนฺตาปชาเต…เป…. ทิฏฺฐิพฺยสเนน ทุเกฺขน สนฺตาปชาเต อีติชาเต อุปทฺทวชาเต อุปสคฺคชาเตติ – สนฺตาปชาเตฯ **ชรสา ปเรเต**ติ ชราย ผุเฏฺฐ ปเรเต สโมหิเต สมนฺนาคเตฯ ชาติยา อนุคเต ชราย อนุสเฎ พฺยาธินา อภิภูเต มรเณน อพฺภาหเต อตาเณ อเลเณ อสรเณ อสรณีภูเตติ – สนฺตาปชาเต ชรสา ปเรเตฯ

ตสฺมา ตุวํ ปิงฺคิย อปฺปมโตฺตติฯ **ตสฺมา**ติ ตสฺมา ตํการณา ตํเหตุ ตปฺปจฺจยา ตํนิทานา เอวํ อาทีนวํ สมฺปสฺสมาโน ตณฺหายาติ – ตสฺมา ตุวํ ปิงฺคิยฯ **อปฺปมโตฺต**ติ สกฺกจฺจการี…เป…. อปฺปมาโท กุสเลสุ ธเมฺมสูติ – ตสฺมา ตุวํ ปิงฺคิย อปฺปมโตฺตฯ

ชหสฺสุ ตณฺหํ อปุนพฺภวายาติฯ **ตณฺหา**ติ รูปตณฺหา…เป…. ธมฺมตณฺหาฯ **ชหสฺสุ ตณฺหนฺ**ติ ชหสฺสุ ตณฺหํ ปชหสฺสุ ตณฺหํ วิโนเทหิ ตณฺหํ พฺยนฺตีกโรหิ ตณฺหํ อนภาวํ คเมหิ ตณฺหํฯ **อปุนพฺภวายา**ติ ยถา เต…เป…. ปุนปฏิสนฺธิโก ภโว น นิพฺพเตฺตยฺย กามธาตุยา วา รูปธาตุยา วา อรูปธาตุยา วา, กามภเว วา รูปภเว วา อรูปภเว วา, สญฺญาภเว วา อสญฺญาภเว วา เนวสญฺญานาสญฺญาภเว วา, เอกโวการภเว วา จตุโวการภเว วา ปญฺจโวการภเว วา, ปุนคติยา วา อุปปตฺติยา วา ปฏิสนฺธิยา วา ภเว วา สํสาเร วา วเฎฺฏ วา น ชเนยฺย น สญฺชเนยฺย น นิพฺพเตฺตยฺย นาภินิพฺพเตฺตยฺย, อิเธว นิรุเชฺฌยฺย วูปสเมยฺย อตฺถํ คเจฺฉยฺย ปฏิปฺปสฺสเมฺภยฺยาติ – ชหสฺสุ ตณฺหํ อปุนพฺภวายฯ เตนาห ภควา –

‘‘ตณฺหาธิปเนฺน มนุเช เปกฺขมาโน, [ปิงฺคิยาติ ภควา]
สนฺตาปชาเต ชรสา ปเรเต;
ตสฺมา ตุวํ ปิงฺคิย อปฺปมโตฺต, ชหสฺสุ ตณฺหํ อปุนพฺภวายา’’ติฯ

สห คาถาปริโยสานา เย เต พฺราหฺมเณน สทฺธิํ เอกจฺฉนฺทา เอกปโยคา เอกาธิปฺปายา เอกวาสนวาสิตา, เตสํ อเนกปาณสหสฺสานํ วิรชํ วีตมลํ ธมฺมจกฺขุํ อุทปาทิ – ‘‘ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม’’นฺติฯ ตสฺส จ พฺราหฺมณสฺส วิรชํ วีตมลํ ธมฺมจกฺขุํ อุทปาทิ – ‘‘ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม’’นฺติฯ สห ธมฺมจกฺขุสฺส ปฏิลาภา อชินชฏาวากจีรติทณฺฑกมณฺฑลุเกสา จ มสฺสู จ อนฺตรหิตา ภณฺฑุกาสายวตฺถวสโน สงฺฆาฏิปตฺตจีวรธโร

อนฺวตฺถปฏิปตฺติยา ปญฺชลิโก ภควนฺตํ นมสฺสมาโน นิสิโนฺน โหติ – ‘‘สตฺถา เม ภเนฺต ภควา, สาวโกหมสฺมี’’ติฯ

ปิงฺคิยมาณวปุจฺฉานิเทฺทโส [สิงฺคิยปญฺหํ (ก.)] โสฬสโมฯ

๑๗. ปารายนตฺถุติคาถานิเทฺทโส

๙๓. อิทมโวจ ภควา มคเธสุ วิหรนฺโต ปาสาณเก เจติเย, ปริจารกโสฬสานํ [ปริจาริตโสฬสนฺนํ (สฺยา. ก.)] **พฺราหฺมณานํ อชฺฌิโฏฺฐ ปุโฏฺฐ ปุโฏฺฐ ปญฺหํ พฺยากาสิฯ**

อิทมโวจ ภควาติ อิทํ ปารายนํ อโวจฯ **ภควา**ติ คารวาธิวจนเมตํ…เป.… สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ ภควาติ – อิทมโวจ ภควาฯ **มคเธสุ วิหรนฺโต**ติ มคธนามเก ชนปเท วิหรนฺโต อิริยนฺโต วเตฺตนฺโต ปาเลนฺโต ยเปนฺโต ยาเปนฺโตฯ **ปาสาณเก เจติเย**ติ ปาสาณกเจติยํ วุจฺจติ พุทฺธาสนนฺติ – มคเธสุ วิหรนฺโต ปาสาณเก เจติเยฯ **ปริจารกโสฬสานํ พฺราหฺมณาน**นฺติ ปิงฺคิโย [สิงฺคิโย (ก.)] พฺราหฺมโณ พาวริสฺส พฺราหฺมณสฺส ปโทฺธ ปทฺธจโร ปริจารโก [ปริจาริโก (สฺยา. ก.)] สิโสฺสฯ ปิงฺคิเยน [เตน (ก.)] เต โสฬสาติ – เอวมฺปิ ปริจารกโสฬสานํ พฺราหฺมณานํฯ อถ วา, เต โสฬส พฺราหฺมณา พุทฺธสฺส ภควโต ปทฺธา ปทฺธจรา ปริจารกา สิสฺสาติ – เอวมฺปิ ปริจารกโสฬสานํ พฺราหฺมณานํฯ

อชฺฌิโฏฺฐ ปุโฏฺฐ ปุโฏฺฐ ปญฺหํ พฺยากาสีติฯ **อชฺฌิโฏฺฐ**ติ อชฺฌิโฏฺฐ อเชฺฌสิโตฯ **ปุโฏฺฐ ปุโฏฺฐ**ติ ปุโฏฺฐ ปุโฏฺฐ ปุจฺฉิโต ปุจฺฉิโต ยาจิโต ยาจิโต อเชฺฌสิโต อเชฺฌสิโต ปสาทิโต ปสาทิโตฯ **ปญฺหํ พฺยากาสี**ติ ปญฺหํ พฺยากาสิ อาจิกฺขิ เทเสสิ ปญฺญเปสิ ปฏฺฐเปสิ วิวริ วิภชิ อุตฺตานีอากาสิ ปกาเสสีติ – อชฺฌิโฏฺฐ ปุโฏฺฐ ปุโฏฺฐ ปญฺหํ พฺยากาสิฯ เตเนตํ วุจฺจติ –

> ‘‘อิทมโวจ ภควา มคเธสุ วิหรนฺโต ปาสาณเก เจติเย, ปริจารกโสฬสานํ พฺราหฺมณานํ อชฺฌิโฏฺฐ ปุโฏฺฐ ปุโฏฺฐ ปญฺหํ พฺยากาสี’’ติฯ

๙๔. เอกเมกสฺส เจปิ ปญฺหสฺส อตฺถมญฺญาย ธมฺมมญฺญาย ธมฺมานุธมฺมํ ปฏิปเชฺชยฺย, คเจฺฉเยฺยว ชรามรณสฺส ปารํฯ ปารงฺคมนียา อิเม ธมฺมาติฯ ตสฺมา อิมสฺส ธมฺมปริยายสฺส ‘‘ปารายน’’เนฺตฺว อธิวจนํฯ

เอกเมกสฺส เจปิ ปญฺหสฺสาติ เอกเมกสฺส เจปิ อชิตปญฺหสฺส, เอกเมกสฺส เจปิ ติสฺสเมเตฺตยฺยปญฺหสฺส, เอกเมกสฺส เจปิ ปุณฺณกปญฺหสฺส, เอกเมกสฺส เจปิ เมตฺตคูปญฺหสฺส, เอกเมกสฺส เจปิ โธตกปญฺหสฺส, เอกเมกสฺส เจปิ อุปสีวปญฺหสฺส, เอกเมกสฺส เจปิ นนฺทกปญฺหสฺส, เอกเมกสฺส เจปิ เหมกปญฺหสฺส, เอกเมกสฺส เจปิ โตเทยฺยปญฺหสฺส, เอกเมกสฺส เจปิ กปฺปปญฺหสฺส, เอกเมกสฺส เจปิ ชตุกณฺณิปญฺหสฺส, เอกเมกสฺส เจปิ ภทฺราวุธปญฺหสฺส, เอกเมกสฺส เจปิ อุทยปญฺหสฺส, เอกเมกสฺส เจปิ โปสาลปญฺหสฺส, เอกเมกสฺส เจปิ โมฆราชปญฺหสฺส, เอกเมกสฺส เจปิ ปิงฺคิยปญฺหสฺสาติ – เอกเมกสฺส เจปิ ปญฺหสฺสฯ

อตฺถมญฺญาย ธมฺมมญฺญายาติ เสฺวว ปโญฺห ธโมฺม, วิสชฺชนํ [วิสฺสชฺชนํ (ก.)] อโตฺถติ อตฺถํ อญฺญาย ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ – อตฺถมญฺญายฯ **ธมฺมมญฺญายา**ติ ธมฺมํ อญฺญาย ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ – ธมฺมมญฺญายาติ – อตฺถมญฺญาย ธมฺมมญฺญายฯ **ธมฺมานุธมฺมํ ปฏิปเชฺชยฺยา**ติ สมฺมาปฏิปทํ อนุโลมปฏิปทํ อปจฺจนีกปฏิปทํ อนฺวตฺถปฏิปทํ ธมฺมานุธมฺมปฏิปทํ ปฏิปเชฺชยฺยาติ –

ธมฺมานุธมฺมํ ปฏิปเชฺชยฺยฯ **คเจฺฉยฺยว ชรามรณสฺส ปารนฺ**ติ ชรามรณสฺส ปารํ วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํฯ โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฺปฏินิสฺสโคฺค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํฯ **คเจฺฉยฺยว ชรามรณสฺส ปารนฺ**ติ ชรามรณสฺส ปารํ คเจฺฉยฺย, ปารํ อธิคเจฺฉยฺย, ปารํ อธิผเสฺสยฺย, ปารํ สจฺฉิกเรยฺยาติ – คเจฺฉยฺยว ชรามรณสฺส ปารํฯ **ปารงฺคมนียา อิเม ธมฺมา**ติ อิเม ธมฺมา ปารงฺคมนียาฯ ปารํ ปาเปนฺติ ปารํ สมฺปาเปนฺติ ปารํ สมนุปาเปนฺติ, ชรามณสฺส ตรณาย [ตารณาย (สฺยา.)] สํวตฺตนฺตีติ – ปารงฺคมนียา อิเม ธมฺมาติฯ

ตสฺมา อิมสฺส ธมฺมปริยายสฺสาติฯ **ตสฺมา**ติ ตสฺมา ตํการณา ตํเหตุ ตปฺปจฺจยา ตํนิทานาติ – ตสฺมาฯ **อิมสฺส ธมฺมปริยายสฺสา**ติ อิมสฺส ปารายนสฺสาติ – ตสฺมา อิมสฺส ธมฺมปริยายสฺสฯ **ปารายนเนฺตว อธิวจนนฺ**ติ ปารํ วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํ…เป.… นิโรโธ นิพฺพานํฯ อยนํ วุจฺจติ มโคฺค, เสยฺยถิทํ – สมฺมาทิฏฺฐิ…เป.… สมฺมาสมาธิฯ **อธิวจนนฺ**ติ สงฺขา สมญฺญา ปญฺญตฺติ โวหาโร นามํ นามกมฺมํ นามเธยฺยํ นิรุตฺติ พฺยญฺชนํ อภิลาโปติ – ปารายนเนฺตว อธิวจนํฯ เตเนตํ วุจฺจติ –

‘‘เอกเมกสฺส เจปิ ปญฺหสฺส อตฺถมญฺญาย ธมฺมมญฺญาย ธมฺมานุธมฺมํ ปฏิปเชฺชยฺย, คเจฺฉยฺยว ชรามรณสฺส ปารํฯ ปารงฺคมนียา อิเม ธมฺมาติฯ ตสฺมา อิมสฺส ธมฺมปริยายสฺส ‘ปารายน’เนฺตว อธิวจน’’นฺติฯ

๙๕. **อชิโต ติสฺสเมเตฺตโยฺย, ปุณฺณโก อถ เมตฺตคู;**
โธตโก อุปสีโว จ, นโนฺท จ อถ เหมโกฯ

๙๖. **โตเทยฺยกปฺปา ทุภโย, ชตุกณฺณี จ ปณฺฑิโต;**
ภทฺราวุโธ อุทโย จ, โปสาโล จาปิ พฺราหฺมโณ;
โมฆราชา จ เมธาวี, ปิงฺคิโย จ มหาอิสิฯ

๙๗. **เอเต พุทฺธํ อุปาคจฺฉุํ, สมฺปนฺนจรณํ อิสึ;**
ปุจฺฉนฺตา นิปุเณ ปเญฺห, พุทฺธเสฏฺฐํ อุปาคมุํฯ

เอเต พุทฺธํ อุปาคจฺฉุนฺติฯ **เอเต**ติ โสฬส ปารายนิยา พฺราหฺมณาฯ **พุโทฺธ**ติ โย โส ภควา สยมฺภู อนาจริยโก ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ สามํ สจฺจานิ อภิสมฺพุชฺฌิ, ตตฺถ จ สพฺพญฺญุตํ ปโตฺต พเลสุ จ วสีภาวํฯ **พุโทฺธ**ติ เกนเฏฺฐน พุโทฺธ? พุชฺฌิตา สจฺจานีติ พุโทฺธ, โพเธตา ปชายาติ พุโทฺธ, สพฺพญฺญุตาย พุโทฺธ, สพฺพทสฺสาวิตาย พุโทฺธ, อภิเญฺญยฺยตาย พุโทฺธ, วิสวิตาย พุโทฺธ, ขีณาสวสงฺขาเตน พุโทฺธ, นิรุปเลปสงฺขาเตน พุโทฺธ, เอกนฺตวีตราโคติ พุโทฺธ, เอกนฺตวีตโทโสติ พุโทฺธ, เอกนฺตวีตโมโหติ พุโทฺธ, เอกนฺตนิกฺกิเลโสติ พุโทฺธ, เอกายนมคฺคํ คโตติ พุโทฺธ, เอโก อนุตฺตรํ สมฺมาสโมฺพธึ อภิสมฺพุโทฺธติ พุโทฺธ, อพุทฺธิวิหตตฺตา พุทฺธิปฏิลาภาติ พุโทฺธฯ **พุโทฺธ**ติ เนตํ นามํ มาตรา กตํ น ปิตรา กตํ น ภาตรา กตํ น ภคินิยา กตํ น มิตฺตามเจฺจหิ กตํ น ญาติสาโลหิเตหิ กตํ น สมณพฺราหฺมเณหิ กตํ น เทวตาหิ กตํฯ วิโมกฺขนฺติกเมตํ พุทฺธานํ ภควนฺตานํ โพธิยา มูเล สห สพฺพญฺญุตญาณสฺส ปฏิลาภา สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ , ยทิทํ พุโทฺธติฯ **เอเต พุทฺธํ อุปาคจฺฉุนฺ**ติ เอเต พุทฺธํ อุปาคมึสุ อุปสงฺกมึสุ ปยิรุปาสึสุ ปริปุจฺฉึสุ ปริปญฺหึสูติ – เอเต พุทฺธํ อุปาคจฺฉุํฯ

สมฺปนฺนจรณํ อิสินฺติ จรณํ วุจฺจติ สีลาจารนิปฺผตฺติฯ สีลสํวโรปิ จรณํ, อินฺทฺริยสํวโรปิ จรณํ, โภชเน มตฺตญฺญุตาปิ จรณํ, ชาคริยานุโยโคปิ จรณํ, สตฺตปิ สทฺธมฺมา จรณํ, จตฺตาริปิ

ฌานานิ จรณํฯ **สมฺปนฺนจรณ**นฺติ สมฺปนฺนจรณํ เสฏฺฐจรณํ วิเสฏฺฐจรณํ [วิสิฏฺฐจรณํ (ก.)] ปาโมกฺขจรณํ อุตฺตมจรณํ ปวรจรณํฯ **อิสี**ติ อิสิ ภควา มหนฺตํ สีลกฺขนฺธํ เอสี คเวสี ปริเยสีติ อิสิ…เป.… มเหสกฺเขหิ วา สตฺเตหิ เอสิโต คเวสิโต ปริเยสิโต – ‘‘กหํ พุโทฺธ, กหํ ภควา, กหํ เทวเทโว กหํ นราสโภ’’ติ – อิสีติ – สมฺปนฺนจรณํ อิสิํฯ

ปุจฺฉนฺตา นิปุเณ ปเญฺหติฯ **ปุจฺฉนฺตา**ติ ปุจฺฉนฺตา ยาจนฺตา อเชฺฌสนฺตา ปสาเทนฺตาฯ **นิปุเณ ปเญฺห**ติ คมฺภีเร ทุทฺทเส ทุรนุโพเธ สเนฺต ปณีเต อตกฺกาวจเร นิปุเณ ปณฺฑิตเวทนีเย ปเญฺหติ – ปุจฺฉนฺตา นิปุเณ ปเญฺหฯ

พุทฺธเสฏฺฐํ อุปาคมุนฺติฯ **พุโทฺธ**ติ โย โส ภควา…เป.… สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ พุโทฺธติฯ **เสฏฺฐ**นฺติ อคฺคํ เสฏฺฐํ วิเสฏฺฐํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวรํ พุทฺธํ อุปาคมุํ อุปาคมิํสุ อุปสงฺกมิํสุ ปยิรุปาสิํสุ ปริปุจฺฉิํสุ ปริปญฺหิํสูติ – พุทฺธเสฏฺฐํ อุปาคมุํฯ เตเนตํ วุจฺจติ –

> ‘‘เอเต พุทฺธํ อุปาคจฺฉุํ, สมฺปนฺนจรณํ อิสิํ;
> ปุจฺฉนฺตา นิปุเณ ปเญฺห, พุทฺธเสฏฺฐํ อุปาคมุ’’นฺติฯ

> ๙๘. **เตสํ พุโทฺธ ปพฺยากาสิ, ปญฺหํ ปุโฎฺฐ ยถาตถํ;**
> **ปญฺหานํ เวยฺยากรเณน, โตเสสิ พฺราหฺมเณ มุนิฯ**

เตสํ พุโทฺธ ปพฺยากาสีติฯ **เตส**นฺติ โสฬสานํ ปารายนิยานํ พฺราหฺมณานํฯ **พุโทฺธ**ติ โย โส ภควา…เป.… สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ พุโทฺธติฯ **ปพฺยากาสี**ติ เตสํ พุโทฺธ ปพฺยากาสิ อาจิกฺขิ เทเสสิ ปญฺญเปสิ ปฏฺฐเปสิ วิวริ วิภชิ อุตฺตานีอกาสิ ปกาเสสีติ – เตสํ พุโทฺธ ปพฺยากาสิฯ

ปญฺหํ ปุโฎฺฐ ยถาตถนฺติฯ **ปญฺหํ ปุโฎฺฐ**ติ ปญฺหํ ปุโฎฺฐ ปุจฺฉิโต ยาจิโต อเชฺฌสิโต ปสาทิโตฯ **ยถาตถ**นฺติ ยถา อาจิกฺขิตพฺพํ ตถา อาจิกฺขิ , ยถา เทสิตพฺพํ ตถา เทเสสิ, ยถา ปญฺญเปตพฺพํ ตถา ปญฺญเปสิ, ยถา ปฏฺฐเปตพฺพํ ตถา ปฏฺฐเปสิ, ยถา วิวริตพฺพํ ตถา วิวริ , ยถา วิภชิตพฺพํ ตถา วิภชิ, ยถา อุตฺตานีกาตพฺพํ ตถา อุตฺตานีอกาสิ, ยถา ปกาสิตพฺพํ ตถา ปกาเสสีติ – ปญฺหํ ปุโฎฺฐ ยถาตถํฯ

ปญฺหานํ เวยฺยากรเณนาติ ปญฺหานํ เวยฺยากรเณน อาจิกฺขเนน เทสเนน ปญฺญปเนน ปฏฺฐปเนน วิวรเณน วิภชเนน อุตฺตานีกเมฺมน ปกาสเนนาติ – ปญฺหานํ เวยฺยากรเณนฯ

โตเสสิ พฺราหฺมเณ มุนีติฯ **โตเสสี**ติ โตเสสิ วิโตเสสิ ปสาเทสิ อาราเธสิ อตฺตมเน อกาสิฯ **พฺราหฺมเณ**ติ โสฬส ปารายนิเย พฺราหฺมเณฯ **มุนี**ติ โมนํ วุจฺจติ ญาณํ…เป.… สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนีติ – โตเสสิ พฺราหฺมเณ มุนิฯ เตเนตํ วุจฺจติ –

> ‘‘เตสํ พุโทฺธ ปพฺยากาสิ, ปญฺหํ ปุโฎฺฐ ยถาตถํ;
> ปญฺหานํ เวยฺยากรเณน, โตเสสิ พฺราหฺมเณ มุนี’’ติฯ

> ๙๙. **เต โตสิตา จกฺขุมตา, พุเทฺธนาทิจฺจพนฺธุนา;**
> **พฺรหฺมจริยมจริํสุ, วรปญฺญสฺส สนฺติเกฯ**

เต โตสิตา จกฺขุมตาติฯ **เต**ติ โสฬส ปารายนิยา พฺราหฺมณาฯ **โตสิตา**ติ โตสิตา วิโตสิตา ปสาทิตา อาราธิตา อตฺตมนา กตาติ – เต โตสิตาฯ **จกฺขุมตา**ติ ภควา ปญฺจหิ จกฺขูหิ จกฺขุมา – มํสจกฺขุนาปิ จกฺขุมา, ทิพฺพจกฺขุนาปิ จกฺขุมา, ปญฺญาจกฺขุนาปิ จกฺขุมา, พุทฺธจกฺขุนาปิ จกฺขุมา, สมนฺตจกฺขุนาปิ จกฺขุมาฯ กถํ ภควา มํสจกฺขุนาปิ จกฺขุมา…เป.… เอวํ ภควา สมนฺตจกฺขุนาปิ จกฺขุมาติ – เต โตสิตา จกฺขุมตาฯ

พุทฺเธนาทิจฺจพนฺธุนาติฯ **พุทฺโธ**ติ โย โส ภควา…เป.… สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ พุทฺโธติฯ **อาทิจฺจพนฺธุนา**ติ อาทิโจฺจ วุจฺจติ สูริโยฯ โส โคตโม โคเตฺตน, ภควาปิ โคตโม โคเตฺตน, ภควา สูริยสฺส โคตฺตญาตโก โคตฺตพนฺธุฯ ตสฺมา พุทฺโธ อาทิจฺจพนฺธูติ – พุทฺเธนาทิจฺจพนฺธุนาฯ

พฺรหฺมจริยมจริํสูติ พฺรหฺมจริยํ วุจฺจติ อสทฺธมฺมสมาปตฺติยา อารติ วิรติ ปฏิวิรติ เวรมณี วิรมณํ อกิริยา อกรณํ อนชฺฌาปตฺติ เวลาอนติกฺกโม เสตุฆาโตฯ อปิ จ, นิปฺปริยายวเสน พฺรหฺมจริยํ วุจฺจติ อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค, เสยฺยถิทํ – สมฺมาทิฏฺฐิ, สมฺมาสงฺกโปฺป, สมฺมาวาจา, สมฺมากมฺมโนฺต, สมฺมาอาชีโว, สมฺมาวายาโม, สมฺมาสติ, สมฺมาสมาธิฯ **พฺรหฺมจริยมจริํสู**ติ พฺรหฺมจริยํ จริํสุ อจริํสุ สมาทาย วตฺติํสูติ – พฺรหฺมจริยมจริํสุฯ

วรปญฺญสฺส สนฺติเกติ วรปญฺญสฺส อคฺคปญฺญสฺส เสฏฺฐปญฺญสฺส วิเสฏฺฐปญฺญสฺส ปาโมกฺขปญฺญสฺส อุตฺตมปญฺญสฺส ปวรปญฺญสฺสฯ **สนฺติเก**ติ สนฺติเก สามนฺตา อาสเนฺน อวิทูเร อุปกฏฺฐติ – วรปญฺญสฺส สนฺติเกฯ เตเนตํ วุจฺจติ –

“เต โตสิตา จกฺขุมตา, พุทฺเธนาทิจฺจพนฺธุนา;
พฺรหฺมจริยมจริํสุ, วรปญฺญสฺส สนฺติเก”ติฯ

๑๐๐. **เอกเมกสฺส ปญฺหสฺส, ยถา พุทฺเธน เทสิตํ;**
ตถา โย ปฏิปเชฺชยฺย, คเจฺฉ ปารํ อปารโตฯ

เอกเมกสฺส ปญฺหสฺสาติ เอกเมกสฺส อชิตปญฺหสฺส, เอกเมกสฺส ติสฺสเมเตฺตยฺยปญฺหสฺส…เป.… เอกเมกสฺส ปิงฺคิยปญฺหสฺสาติ – เอกเมกสฺส ปญฺหสฺสฯ

ยถา พุทฺเธน เทสิตนฺติฯ **พุทฺโธ**ติ โย โส ภควา สยมฺภู…เป.… สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ พุทฺโธติฯ **ยถา พุทฺเธน เทสิตน**ฺติ ยถา พุทฺเธน อาจิกฺขิตํ เทสิตํ ปญฺญปิตํ ปฏฺฐปิตํ วิวริตํ วิภชิตํ [วิภตฺตํ (สฺยา.)] อุตฺตานีกตํ ปกาสิตนฺติ – ยถา พุทฺเธน เทสิตํฯ

ตถา โย ปฏิปเชฺชยฺยาติ สมฺมาปฏิปทํ อนุโลมปฏิปทํ อปจฺจนีกปฏิปทํ อนฺวตฺถปฏิปทํ ธมฺมานุธมฺมปฏิปทํ ปฏิปเชฺชยฺยาติ – ตถา โย ปฏิปเชฺชยฺยฯ

คเจฺฉ ปารํ อปารโตติ ปารํ วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํ…เป.… นิโรโธ นิพฺพานํ; อปารํ วุจฺจนฺติ กิเลสา จ ขนฺธา จ อภิสงฺขารา จฯ **คเจฺฉ ปารํ อปารโต**ติ อปารโต ปารํ คเจฺฉยฺย, ปารํ อธิคเจฺฉยฺย, ปารํ ผเสฺสยฺย, ปารํ สจฺฉิกเรยฺยาติ – คเจฺฉ ปารํ อปารโตฯ เตเนตํ วุจฺจติ –

“เอกเมกสฺส ปญฺหสฺส, ยถา พุทฺเธน เทสิตํ;
ตถา โย ปฏิปเชฺชยฺย, คเจฺฉ ปารํ อปารโต”ติฯ

๑๐๑อปารา ปารํ คเจฺฉยฺย, ภาเวโนฺต มคฺคมุตฺตมํ;
มโคฺค โส ปารํ คมนาย, ตสฺมา ปารายนํ อิติฯ

อปารา ปารํ คเจฺฉยฺยาติ อปารํ วุจฺจนฺติ กิเลสา จ ขนฺธา จ อภิสงฺขารา จ; ปารํ วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํ…เป…. ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํฯ **อปารา ปารํ คเจฺฉยฺยา**ติ อปารา ปารํ คเจฺฉยฺย, ปารํ อธิคเจฺฉยฺย, ปารํ ผเสฺสยฺย, ปารํ สจฺฉิกเรยฺยาติ – อปารา ปารํ คเจฺฉยฺยฯ

ภาเวโนฺต มคฺคมุตฺตมนฺติ มคฺคมุตฺตมํ วุจฺจติ อริโย อฎฺฐงฺคิโก มโคฺค, เสยฺยถิทํ – สมฺมาทิฎฺฐิ…เป…. สมฺมาสมาธิฯ **มคฺคมุตฺตมนฺ**ติ มคฺคํ อคฺคํ เสฎฺฐํ วิเสฎฺฐํ ปาโมกฺขํ อุตฺตมํ ปวรํฯ **ภาเวโนฺต**ติ ภาเวโนฺต อาเสวโนฺต พหุลีกโรโนฺตติ – ภาเวโนฺต มคฺคมุตฺตมํฯ

มโคฺค โส ปารํ คมนายาติ –

มโคฺค ปโนฺถ ปโถ ปโชฺช [อโทฺธ (ก.)], อญฺชสํ วฎุมายนํ;
นาวา อุตฺตรเสตุ จ, กุโลฺล จ ภิสิ สงฺกโม [สงฺคโม (สฺยา. ก.) ปสฺส-ธาตุมาลายํ มคฺคธาตุวณฺณนายํ]ฯ

ปารํ คมนายาติ ปารํ คมนาย ปารํ สมฺปาปนาย ปารํ สมนุปาปนาย ชรามรณสฺส ตรณายาติ – มโคฺค โส ปารํ คมนายฯ

ตสฺมา ปารายนํ อิตีติฯ **ตสฺมา**ติ ตสฺมา ตํการณา ตํเหตุ ตปฺปจฺจยา ตํนิทานาฯ ปารํ วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํ…เป…. นิโรโธ นิพฺพานํฯ อยนํ วุจฺจติ มโคฺคฯ **อิตี**ติ ปทสนฺธิ…เป…. ปทานุปุพฺพตาเปตํ อิตีติ – ตสฺมา ปารายนํ อิติฯ เตเนตํ วุจฺจติ –

‘‘อปารา ปารํ คเจฺฉยฺย, ภาเวโนฺต มคฺคมุตฺตมํ;
มโคฺค โส ปารํ คมนาย, ตสฺมา ปารายนํ อิตี’’ติฯ

ปารายนตฺถุติคาถานิเทฺทโส สตฺตรสโมฯ

๑๘. ปารายนานุคีติคาถานิเทฺทโส

๑๐๒ปารายนมนุคายิสฺสํ , [อิจฺจายสฺมา ปิงฺคิโย]
ยถาทฺทกฺขิ ตถากฺขาสิ, วิมโล ภูริเมธโส;
นิกฺกาโม นิพฺพโน นาโค, กิสฺส เหตุ มุสา ภเณฯ

ปารายนมนุคายิสฺสนฺติ คีตมนุคายิสฺสํ กถิตมนุกถยิสฺสํ [กถิตมนุคายิสฺสํ (สฺยา.) เอวํ สพฺพปเทสุ อนุคายิสฺสนฺติ อาคตํ] ภณิตมนุภณิสฺสํ ลปิตมนุลปิสฺสํ ภาสิตมนุภาสิสฺสนฺติ – ปารายนมนุคายิสฺสํฯ **อิจฺจายสฺมา ปิงฺคิโย**ติฯ **อิจฺจา**ติ ปทสนฺธิ…เป…. ปทานุปุพฺพตาเปตํ – อิจฺจาติฯ **อายสฺมา**ติ ปิยวจนํ ครุวจนํ สคารวสปฺปติสฺสาธิวจนเมตํ – อายสฺมาติฯ **ปิงฺคิโย**ติ ตสฺส เถรสฺส นามํ สงฺขา สมญฺญา ปญฺญตฺติ โวหาโร นามํ นามกมฺมํ นามเธยฺยํ นิรุตฺติ พฺยญฺชนํ อภิลาโปติ – อิจฺจายสฺมา ปิงฺคิโยฯ

ยถาทุทกฺขิ ตถากฺขาสีติ ยถา อทฺทกฺขิ ตถา อกฺขาสิ อาจิกฺขิ เทเสสิ ปญฺญเปสิ ปฏฺฐเปสิ วิวริ วิภชิ อุตฺตานีอกาสิ ปกาเสสิฯ "สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา"ติ ยถา อทฺทกฺขิ ตถา อกฺขาสิ อาจิกฺขิ เทเสสิ ปญฺญเปสิ ปฏฺฐเปสิ วิวริ วิภชิ อุตฺตานีอกาสิ ปกาเสสิฯ "สเพฺพ สงฺขารา ทุกฺขา"ติ...เป.... "สเพฺพ ธมฺมา อนตฺตา"ติ... "ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม"นฺติ ยถา อทฺทกฺขิ ตถา อกฺขาสิ อาจิกฺขิ เทเสสิ ปญฺญเปสิ ปฏฺฐเปสิ วิวริ วิภชิ อุตฺตานีอกาสิ ปกาเสสีติ – ยถาทฺทกฺขิ ตถากฺขาสิฯ

วิมโล ภูริเมธโสติฯ **วิมโล**ติ ราโค มลํ, โทโส มลํ, โมโห มลํ, โกโธ... อุปนาโห...เป.... สพฺพากุสลาภิสงฺขารา มลาฯ เต มลา พุทฺธสฺส ภควโต ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมาฯ อมโล พุโทฺธ วิมโล นิมฺมโล มลาปคโต มลวิปฺปหีโน มลวิมุโตฺต สพฺพมลวีติวโตฺตฯ **ภูริ** วุจฺจติ ปถวีฯ ภควา ตาย [ภควา อิมาย (สฺยา.)] ปถวิสมาย ปญฺญาย วิปุลาย วิตฺถตาย สมนฺนาคโตฯ เมธา วุจฺจติ ปญฺญาฯ ยา ปญฺญา ปชานนา...เป.... อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิฯ ภควา อิมาย เมธาย ปญฺญาย อุเปโต สมุเปโต อุปาคโต สมุปาคโต อุปปโนฺน สมุปปโนฺน สมนฺนาคโต, ตสฺมา พุโทฺธ สุเมธโสติ – วิมโล ภูริเมธโสฯ

นิกฺกาโม นิพฺพโน นาโคติฯ **กามา**ติ อุทฺทานโต เทฺว กามา – วตฺถุกามา จ กิเลสกามา จ...เป.... อิเม วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา...เป.... อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามาฯ พุทฺธสฺส ภควโต วตฺถุกามา ปริญฺญาตา กิเลสกามา ปหีนา วตฺถุกามานํ ปริญฺญาตตฺตา กิเลสกามานํ ปหีนตฺตาฯ ภควา น กาเม กาเมติ น กาเม อิจฺฉติ น กาเม ปเตฺถติ น กาเม ปิเหติ น กาเม อภิชปฺปติฯ เย กาเม กาเมนฺติ กาเม อิจฺฉนฺติ กาเม ปเตฺถนฺติ กาเม ปิเหนฺติ กาเม อภิชปฺปนฺติ เต กามกามิโน ราคราคิโน สญฺญสญฺญิโนฯ ภควา น กาเม กาเมติ น กาเม อิจฺฉติ น กาเม ปเตฺถติ น กาเม ปิเหติ น กาเม อภิชปฺปติฯ ตสฺมา พุโทฺธ อกาโม นิกฺกาโม จตฺตกาโม วนฺตกาโม มุตฺตกาโม ปหีนกาโม ปฏินิสฺสฏฺฐกาโม วีตราโค วิคตราโค จตฺตราโค วนฺตราโค มุตฺตราโค ปหีนราโค ปฏินิสฺสฏฺฐราโค นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีติภูโต สุขปฺปฏิสํเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรตีติ – นิกฺกาโมฯ

นิพฺพโนติ ราโค วนํ, โทโส วนํ, โมโห วนํ, โกโธ วนํ, อุปนาโห วนํ...เป.... สพฺพากุสลาภิสงฺขารา วนาฯ เต วนา พุทฺธสฺส ภควโต ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมาฯ ตสฺมา พุโทฺธ อวโน วิวโน นิพฺพโน วนาปคโต วนวิปฺปหีโน วนวิมุโตฺต สพฺพวนวีติวโตฺตติ – นิพฺพโนฯ **นาโค**ติ นาโค; ภควา อาคุํ น กโรตีติ นาโค, น คจฺฉตีติ นาโค, น อาคจฺฉตีติ นาโค...เป.... เอวํ ภควา น อาคจฺฉตีติ นาโคติ – นิกฺกาโม นิพฺพโน นาโคฯ

กิสฺส เหตุ มุสา ภเณติฯ **กิสฺส เหตู**ติ กิสฺส เหตุ กึเหตุ กึการณา กึนิทานา กึปจฺจยาติ – กิสฺส เหตุฯ **มุสา ภเณ**ติ มุสา ภเณยฺย กเถยฺย ทีเปยฺย โวหเรยฺย; **มุสา ภเณ**ติ โมสวชฺชํ ภเณยฺย, มุสาวาทํ ภเณยฺย, อนริยวาทํ ภเณยฺยฯ อิเธกโจฺจ สภาคโต [สภคฺคโต (สฺยา.)] วา ปริสาคโต [ปริสคฺคโต (สฺยา.)] วา ญาติมชฺฌคโต วา ปูคมชฺฌคโต วา ราชกุลมชฺฌคโต วา อภินีโต สกฺขิปุโฏฺฐ – "เอหโมฺภ [เอหิ โภ (สฺยา.) ปสฺส ม. นิ. ๓.๑๑๒] ปุริส, ยํ ชานาสิ ตํ วเทหี"ติ, โส อชานํ วา อาห – "ชานามี"ติ , ชานํ วา อาห – "น ชานามี"ติ, อปสฺสํ วา อาห – "ปสฺสามี"ติ, ปสฺสํ วา อาห – "น ปสฺสามี"ติฯ อิติ อตฺตเหตุ วา ปรเหตุ วา อามิสกิญฺจิกฺขเหตุ วา สมฺปชานมุสา ภาสติ, อิทํ วุจฺจติ โมสวชฺชํฯ

อปิ จ, ตีหากาเรหิ มุสาวาโท โหติฯ ปุพฺพวสฺส โหติ – ‘‘มุสา ภณิสฺส’’นฺติ, ภณนฺตสฺส โหติ – ‘‘มุสา ภณามี’’ติ, ภณิตสฺส โหติ – ‘‘มุสา มยา ภณิต’’นฺติ – อิเมหิ ตีหากาเรหิ มุสาวาโท โหติฯ อปิ จ, จตูหากาเรหิ มุสาวาโท โหติฯ ปุพฺพวสฺส โหติ – ‘‘มุสา ภณิสฺส’’นฺติ, ภณนฺตสฺส โหติ – ‘‘มุสา ภณามี’’ติ, ภณิตสฺส โหติ – ‘‘มุสา มยา ภณิต’’นฺติ, วินิธาย ทิฏฺฐึ – อิเมหิ จตูหากาเรหิ มุสาวาโท โหติฯ อปิ จ, ปญฺจหากาเรหิ…เป.… ฉหากาเรหิ… สตฺตหากาเรหิ… อฏฺฐหากาเรหิ มุสาวาโท โหติฯ ปุพฺพวสฺส โหติ – ‘‘มุสา ภณิสฺส’’นฺติ, ภณนฺตสฺส โหติ – ‘‘มุสา ภณามี’’ติ, ภณิตสฺส โหติ – ‘‘มุสา มยา ภณิต’’นฺติ, วินิธาย ทิฏฺฐึ, วินิธาย ขนฺตึ, วินิธาย รุจึ, วินิธาย สญฺญํ, วินิธาย ภาวํ – อิเมหิ อฏฺฐหากาเรหิ มุสาวาโท โหติ โมสวชฺชํฯ กิสฺส เหตุ มุสา ภเณยฺย กเถยฺย ทีเปยฺย โวหเรยฺยาติ – กิสฺส เหตุ มุสา ภเณฯ เตนาห เถโร ปิงฺคิโย –

‘‘ปารายนมนุคายิสฺสํ, [อิจฺจายสฺมา ปิงฺคิโย]
ยถาทฺทกฺขิ ตถากฺขาสิ, วิมโล ภูริเมธโส;
นิกฺกาโม นิพฺพโน นาโค, กิสฺส เหตุ มุสา ภเณ’’ติฯ

๑๐๗**ปหีนมลโมหสฺส, มานมกฺขปฺปหายิโน;**
หนฺทาหํ กิตฺตยิสฺสามิ, คิรํ วณฺณูปสํหิตํฯ

ปหีนมลโมหสฺสาติ ฯ **มล**นฺติ ราโค มลํ, โทโส มลํ, โมโห มลํ, มาโน มลํ, ทิฏฺฐิ มลํ, กิเลโส มลํ, สพฺพทุจฺจริตํ มลํ, สพฺพภวคามิกมฺมํ มลํฯ

โมโหติ ยํ ทุกฺเข อญฺญาณํ…เป.… อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํฯ อยํ วุจฺจติ โมโหฯ มลญฺจ โมโห จ พุทฺธสฺส ภควโต ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมาฯ ตสฺมา พุทฺโธ ปหีนมลโมโหติ – ปหีนมลโมหสฺสฯ

มานมกฺขปฺปหายิโนติฯ **มาโน**ติ เอกวิเธน มาโน – ยา จิตฺตสฺส อุนฺนติ [อุณฺณติ (สฺยา. ก.)]ฯ ทุวิเธน มาโน – อตฺตุกฺกํสนมาโน, ปรวมฺภนมาโนฯ ติวิเธน มาโน – เสโยฺยหมสฺมีติ มาโน, สทิโสหมสฺมีติ มาโน, หีโนหมสฺมีติ มาโนฯ จตุพฺพิเธน มาโน – ลาเภน มานํ ชเนติ, ยเสน มานํ ชเนติ, ปสํสาย มานํ ชเนติ, สุเขน มานํ ชเนติฯ ปญฺจวิเธน มาโน – ลาภิมฺหิ มนาปิกานํ รูปานนฺติ มานํ ชเนติ, ลาภิมฺหิ มนาปิกานํ สทฺทานํ…เป.… คนฺธานํ… รสานํ… โผฏฺฐพฺพานนฺติ มานํ ชเนติฯ ฉพฺพิเธน มาโน – จกฺขุสมฺปทาย มานํ ชเนติ, โสตสมฺปทาย…เป.… ฆานสมฺปทาย… ชิวฺหาสมฺปทาย… กายสมฺปทาย… มโนสมฺปทาย มานํ ชเนติฯ สตฺตวิเธน มาโน – มาโน, อติมาโน, มานาติมาโน, โอมาโน, อวมาโน, อสฺมิมาโน, มิจฺฉามาโนฯ อฏฺฐวิเธน มาโน – ลาเภน มานํ ชเนติ, อลาเภน โอมานํ ชเนติ, ยเสน มานํ ชเนติ, อยเสน โอมานํ ชเนติ, ปสํสาย มานํ ชเนติ, นินฺทาย โอมานํ ชเนติ, สุเขน มานํ ชเนติ , ทุกฺเขน โอมานํ ชเนติฯ นววิเธน มาโน – เสยฺยสฺส เสโยฺยหมสฺมีติ มาโน, เสยฺยสฺส สทิโสหมสฺมีติ มาโน, เสยฺยสฺส หีโนหมสฺมีติ มาโน, สทิสสฺส เสโยฺยหมสฺมีติ มาโน, สทิสสฺส สทิโสหมสฺมีติ มาโน, สทิสสฺส หีโนหมสฺมีติ มาโน, หีนสฺส เสโยฺยหมสฺมีติ มาโน, หีนสฺส สทิโสหมสฺมีติ มาโน, หีนสฺส หีโนหมสฺสีติ มาโนฯ ทสวิเธน มาโน – อิเธกโจฺจ มานํ ชเนติ ชาติยา วา โคตฺเตน วา โกลปุตฺติเยน วา วณฺณโปกฺขรตาย วา ธเนน วา อชฺเฌเนน วา กมฺมายตเนน วา สิปฺปายตเนน วา วิชฺชาฏฺฐาเนน [วิชฺชาฐาเนน (ก.)] วา สุเตน วา ปฏิภาเนน วา อญฺญตรญฺญตเรน วา วตฺถุนาฯ โย เอวรูโป มาโน มญฺญนา มญฺญิตตฺตํ อุนฺนติ อุนฺนโม ธโช สมฺปคฺคาโห เกตุกมฺยตา จิตฺตสฺส – อยํ วุจฺจติ มาโนฯ

มโกฺขติ โย มโกฺข มกฺขายนา มกฺขายิตตฺตํ นิฏฺฐุริยํ นิฏฺฐุริยกมฺมํ [นิตฺถุริยกมฺมํ (ก.) ปสฺส วิภ. ๘๙๒] – อยํ วุจฺจติ มโกฺขฯ พุทฺธสฺส ภควโต มาโน จ มโกฺข จ ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมาฯ ตสฺมา พุโทฺธ มานมกฺขปฺปหายีติ – มานมกฺขปฺปหายิโนฯ

หนฺทาหํ กิตฺตยิสฺสามิ คิรํ วณฺณูปสํหิตนฺติฯ **หนฺทา**หนฺติ ปทสนฺธิ ปทสํสโคฺค ปทปาริปูริ อกฺขรสมวาโย พฺยญฺชนสิลิฏฺฐตา ปทานุปุพฺพตาเปตํ – หนฺทาหนฺติฯ **กิตฺตยิสฺสามิ คิรํ วณฺณูปสํหิต**นฺติ วเณฺณน อุเปตํ สมุเปตํ อุปาคตํ สมุปาคตํ อุปปนฺนํ สมฺปนฺนํ สมนฺนาคตํ วาจํ คิรํ พฺยปฺปถํ อุทีรณํ [โอทีรณํ (สฺยา.)] กิตฺตยิสฺสามิ เทเสสฺสามิ ปญฺญเปสฺสามิ ปฏฺฐเปสฺสามิ วิวริสฺสามิ วิภชิสฺสามิ อุตฺตานีกริสฺสามิ ปกาเสสฺสามีติ – หนฺทาหํ กิตฺตยิสฺสามิ คิรํ วณฺณูปสํหิตํฯ เตนาห เถโร ปิงฺคิโย –

> ‘‘ปหีนมลโมหสฺส, มานมกฺขปฺปหายิโน;
> หนฺทาหํ กิตฺตยิสฺสามิ, คิรํ วณฺณูปสํหิต’’นฺติฯ

๑๐๔. ตโมนุโท พุโทฺธ สมนฺตจกฺขุ, โลกนฺตคู สพฺพภวาติวโตฺต;
อนาสโว สพฺพทุกฺขปฺปหีโน, สจฺจวฺหโย พฺรเหฺม อุปาสิโต เมฯ

ตโมนุโท พุโทฺธ สมนฺตจกฺขูติฯ **ตโมนุโท**ติ ราคตมํ โทสตมํ โมหตมํ มานตมํ ทิฏฺฐิตมํ กิเลสตมํ ทุจฺจริตตมํ อนฺธกรณํ อจกฺขุกรณํ อญฺญาณกรณํ ปญฺญานิโรธิกํ วิฆาตปกฺขิกํ อนิพฺพานสํวตฺตนิกํ นุทิ ปนุทิ ปชหิ วิโนเทสิ พฺยนฺตีอกาสิ อนภาวํ คเมสิฯ **พุโทฺธ**ติ โย โส ภควา…เป.… สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ; ยทิทํ พุโทฺธติฯ **สมนฺตจกฺขุ** วุจฺจติ สพฺพญฺญุตญาณํ…เป.… ตถาคโต เตน สมนฺตจกฺขูติ – ตโมนุโท พุโทฺธ สมนฺตจกฺขุฯ

โลกนฺตคู สพฺพภวาติวโตฺตติฯ **โลโก**ติ เอโก โลโก – ภวโลโกฯ เทฺว โลกา – ภวโลโก จ สมฺภวโลโก จ; สมฺปตฺติภวโลโก จ สมฺปตฺติสมฺภวโลโก จ; วิปตฺติภวโลโก จ วิปตฺติสมฺภวโลโก จ [เทฺว โลกา สมฺปตฺติ จ ภวโลโก วิปตฺติ จ ภวโลโก (สฺยา.)]ฯ ตโย โลกา – ติโสฺส เวทนาฯ จตฺตาโร โลกา – จตฺตาโร อาหาราฯ ปญฺจ โลกา – ปญฺจุปาทานกฺขนฺธาฯ ฉ โลกา – ฉ อชฺฌตฺติกานิ อายตนานิฯ สตฺต โลกา – สตฺตวิญฺญาณฏฺฐิติโย ฯ อฏฺฐ โลกา – อฏฺฐ โลกธมฺมาฯ นว โลกา – นว สตฺตาวาสาฯ ทส โลกา – ทส อายตนานิฯ ทฺวาทส โลกา – ทฺวาทสายตนานิฯ อฏฺฐารส โลกา – อฏฺฐารส ธาตุโยฯ **โลกนฺตคู**ติ ภควา โลกสฺส อนฺตคโต อนฺตปฺปโตฺต โกฏิคโต โกฏิปฺปโตฺต… นิพฺพานคโต นิพฺพานปฺปโตฺตฯ โส วุตฺถวาโส จิณฺณจรโณ… ชาติมรณสํสาโร นตฺถิ ตสฺส ปุนพฺภโวติ – โลกนฺตคูฯ

สพฺพภวาติวโตฺตติฯ **ภวา**ติ เทฺว ภวา – กมฺมภโว จ ปฏิสนฺธิโก จ ปุนพฺภโวฯ กตโม กมฺมภโว? ปุญฺญาภิสงฺขาโร อปุญฺญาภิสงฺขาโร อาเนญฺชาภิสงฺขาโร – อยํ กมฺมภโวฯ กตโม ปฏิสนฺธิโก ปุนพฺภโว? ปฏิสนฺธิกา รูปา เวทนา สญฺญา สงฺขารา วิญฺญาณํ – อยํ ปฏิสนฺธิโก ปุนพฺภโวฯ ภควา กมฺมภวญฺจ ปฏิสนฺธิกญฺจ ปุนพฺภวํ อติวโตฺต [อุปาติวโตฺต (ก.)] อติกฺกโนฺต วีติวโตฺตติ – โลกนฺตคู สพฺพภวาติวโตฺตฯ

อนาสโว สพฺพทุกฺขปฺปหีโนติฯ **อนาสโว**ติ จตฺตาโร อาสวา – กามาสโว, ภวาสโว, ทิฏฺฐาสโว, อวิชฺชาสโวฯ เต อาสวา พุทฺธสฺส ภควโต ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมาฯ ตสฺมา พุโทฺธ อนาสโวฯ **สพฺพทุกฺขปฺปหีโน**ติ สพฺพํ

ตสฺส ปฏิสนฺธิกํ ชาติทุกฺขํ ชราทุกฺขํ พฺยาธิทุกฺขํ มรณทุกฺขํ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาส ทุกฺขํ ...เป.... ทิฏฺฐิพฺยสนทุกฺขํ ปหีนํ สมุจฺฉินฺนํ วูปสนฺตํ ปฏิปฺปสฺสทฺธํ อภพฺพุปฺปตฺติกํ ญาณ คฺคินา ทฑฺฒํฯ ตสฺมา พุทฺโธ สพฺพทุกฺขปฺปหีโนติ – อนาสโว สพฺพทุกฺขปฺปหีโนฯ

สจฺจวฺหโย พฺรเหฺม อุปาสิโต เมติฯ **สจฺจวฺหโย**ติ สจฺจวฺหโย สทิสนาโม สทิสวฺหโย สจฺจสทิสวฺหโยฯ วิปสฺสี ภควา, สิขี ภควา, เวสฺสภู ภควา, กกุสนฺโธ ภควา, โกณาคมโน ภควา, กสฺสโป ภควาฯ เต พุทฺธา ภควนฺโต สทิสนามา สทิสวฺหยาฯ ภควาปิ สกฺยมุนิ เตสํ พุทฺธานํ ภควนฺตานํ สทิสนาโม สทิสวฺหโยติ – ตสฺมา พุทฺโธ สจฺจวฺหโยฯ

พฺรเหฺม อุปาสิโต เมติ โส มยา ภควา อาสิโต อุปาสิโต ปยิรุปาสิโต ปริปุจฺฉิโต ปริ ปญฺหิโตติ – สจฺจวฺหโย พฺรเหฺม อุปาสิโต เมฯ เตนาห เถโร ปิงฺคิโย –

“ตโมนุโท พุทฺโธ สมนฺตจกฺขุ, โลกนฺตคู สพฺพภวาติวตฺโต;
อนาสโว สพฺพทุกฺขปฺปหีโน, สจฺจวฺหโย พฺรเหฺม อุปาสิโต เม”ติฯ

๑๐๕. **ทิโช ยถา กุพฺพนกํ ปหาย, พหุปฺผลํ กานนมาวเสยฺย;**
เอวมหํ อปฺปทเสฺส ปหาย, มโหทธึ หํโสริว อชฺฌปโตฺต [อชฺฌ ปโตฺต (ก.)] ฯ

ทิโช ยถา กุพฺพนกํ ปหาย, พหุปฺผลํ กานนมาวเสยฺยาติ ฯ **ทิโช** วุจฺจติ ปกฺขีฯ กึการณา ทิโช วุจฺจติ ปกฺขี? ทฺวิกฺขตฺตุํ ชายตีติ ทิโช, มาตุกุจฺฉิมฺหา จ อณฺฑโกสมฺหา จฯ ตํการณา ทิโช วุจฺจติ ปกฺขีติ – ทิโชฯ **ยถา กุพฺพนกํ ปหายา**ติ ยถา ทิโช กุพฺพนกํ ปริตฺตวนกํ อปฺปผลํ อปฺปภกฺขํ อโปฺปทกํ ปหาย ชหิตฺวา อติกฺกมิตฺวา สมติกฺกมิตฺวา วีติวตฺตตฺวา อญฺญํ พหุปฺผลํ พหุภกฺขํ พหูทกํ [พหุรุกฺขํ (สฺยา.)] มหนฺตํ กานนํ วนสณฺฑํ อธิคเจฺฉยฺย วินฺทยฺย ปฏิลเภยฺย, ตสฺมิญฺจ วนสเณฺฑ วาสํ กเปฺปยฺยาติ – ทิโช ยถา กุพฺพนกํ ปหาย พหุปฺผลํ กานนํ อาวเสยฺยฯ

เอวมหํ อปฺปทเสฺส ปหาย, มโหทธึ หํโสริว อชฺฌปโตฺตติฯ **เอวน**ฺติ โอปมฺมสมฺปฏิปาทนํฯ **อปฺปทเสฺส ปหายา**ติ โย จ พาวรี พฺราหฺมโณ เย จเญฺญ ตสฺส อาจริยา พุทฺธํ ภควนฺตํ อุปาทาย อปฺปทสฺสา ปริตฺตทสฺสา โถกทสฺสา โอมกทสฺสา ลามกทสฺสา ฉตุกฺกทสฺสา [ชตุกฺกทสฺสา (สฺยา.), ชตุกทสฺสา (สี. อฏฺฐ.)] วาฯ เต อปฺปทเสฺส ปริตฺตทเสฺส โถกทเสฺส โอมกทเสฺส ลามกทเสฺส ฉตุกฺกทเสฺส ปหาย ปชหิตฺวา อติกฺกมิตฺวา สมติกฺกมิตฺวา วีติวเตฺตตฺวา พุทฺธํ ภควนฺตํ อปฺปมาณทสฺสํ อคฺคทสฺสํ เสฏฺฐทสฺสํ วิเสฏฺฐทสฺสํ ปาโมกฺขทสฺสํ อุตฺตมทสฺสํ ปวรทสฺสํ อสมํ อสมสมํ อปฺปฏิสมํ อปฺปฏิภาคํ อปฺปฏิปุคฺคลํ เทวาติเทวํ นราสภํ ปุริสสีหํ ปุริสนาคํ ปุริสาชญฺญํ ปุริสนิสภํ ปุริสโธรยฺหํ ทสพลธารึ [ทสพลํ ตาทึ (สฺยา.)] อธิคจฺฉึ วินฺทึ ปฏิลภึฯ ยถา จ หํโส มหนฺตํ มานสกํ [มานุสกตํ (สฺยา.)] วา สรํ อโนตตฺตํ วา ทหํ มหาสมุทฺทํ วา อโกฺขภํ อมิโตทกํ ชลราสึ อธิคเจฺฉยฺย วินฺทยฺย ปฏิลเภยฺย, เอวเมว พุทฺธํ ภควนฺตํ อโกฺขภํ อมิตเตชํ ปภินฺนญาณํ วิวฏจกฺขุํ ปญฺญาปเภทกุสลํ อธิคตปฏิสมฺภิทํ จตุเวสารชฺชปฺปตฺตํ สุทฺธาธิมุตฺตํ เสตปจฺจตฺตํ อทฺวยภาณึ ตาทึ ตถาปฏิญฺญํ อปริตฺตํ มหนฺตํ คมฺภีรํ อปฺปเมยฺยํ ทุปฺปริโยคาหํ ปหูตรตนํ สาครสมํ ฉฬงฺคุเปกฺขาย สมนฺนาคตํ อตุลํ วิปุลํ อปฺปเมยฺยํ, ตํ ตาทิสํ ปวทตํ มคฺควาทินํ [ปวรมคฺควาทินํ (ก.)] เมรุมิว นคานํ ครุฬมิว ทิชานํ สีหมิว มิคานํ อุทธิมิว อณฺณวานํ อธิคจฺฉึ, ตํ สตฺถารํ ชินปวรํ มเหสินฺติ – เอวมหํ อปฺปทเสฺส ปหาย มโหทธึ หํโสริว อชฺฌปโตฺตฯ เตนาห เถโร ปิงฺคิโย –

“ทิโช ยถา กุพฺพนกํ ปหาย, พหุปฺผลํ กานนมาวเสยฺย;
เอวมหํ อปฺปทสฺเส ปหาย, มโหทธึ หํโสริว อชฺฌปฺปตฺโต”ติฯ

๑๐๖.เย เม ปุพฺเพ วิยากํสุ,
หุรํ โคตมสาสนา ‘อิจฺจาสิ อิติ ภวิสฺสติ’;
สพฺพํ ตํ อิติหีติหํ, สพฺพํ ตํ ตกฺกวฑฺฒนํฯ

เย เม ปุพฺเพ วิยากํสูติฯ **เย**ติ โย จ พาวรี พฺราหฺมโณ เย จญฺเญ ตสฺส อาจริยา, เต สกํ ทิฏฺฐึ สกํ ขนฺตึ สกํ รุจึ สกํ ลทฺธึ สกํ อชฺฌาสยํ สกํ อธิปฺปายํ พฺยากํสุ อาจิกฺขึสุ เทสยึสุ ปญฺญปึสุ ปฏฺฐปึสุ วิวรึสุ วิภชึสุ อุตฺตานีอกํสุ ปกาเสสุนฺติ – เย เม ปุพฺเพ วิยากํสุฯ

หุรํ โคตมสาสนาติ หุรํ โคตมสาสนา, ปรํ โคตมสาสนา, ปุเร โคตมสาสนา, ปฐมตรํ โคตมสาสนา พุทฺธสาสนา ชินสาสนา ตถาคตสาสนา [ตถาคตสาสนา เทวสาสนา (สฺยา. ก.)] อรหนฺตสาสนาติ – หุรํ โคตมสาสนาฯ

อิจฺจาสิ อิติ ภวิสฺสตีติ เอวํ กิร อาสิ, เอวํ กิร ภวิสฺสตีติ – อิจฺจาสิ อิติ ภวิสฺสติฯ

สพฺพํ ตํ อิติหีติหนฺติ สพฺพํ ตํ อิติหีติหํ อิติกิราย ปรมฺปราย ปิฏกสมฺปทาย ตกฺกเหตุ นยเหตุ อาการปริวิตกฺเกน ทิฏฺฐินิชฺฌานกฺขนฺติยา น สามํ สยมภิญฺญาตํ น อตฺตปจฺจกฺขํ ธมฺมํ ยํ กถยึสูติ – สพฺพํ ตํ อิติหีติหํฯ

สพฺพํ ตํ ตกฺกวฑฺฒนนฺติ สพฺพํ ตํ ตกฺกวฑฺฒนํ วิตกฺกวฑฺฒนํ สงฺกปฺปวฑฺฒนํ กามวิตกฺกวฑฺฒนํ พฺยาปาทวิตกฺกวฑฺฒนํ วิหิํสาวิตกฺกวฑฺฒนํ ญาติวิตกฺกวฑฺฒนํ ชนปทวิตกฺกวฑฺฒนํ อมราวิตกฺกวฑฺฒนํ ปรานุทยตาปฏิสํยุตฺตวิตกฺกวฑฺฒนํ ลาภสกฺการสิโลกปฏิสํยุตฺตวิตกฺกวฑฺฒนํ อนวญฺญตฺติปฏิสํยุตฺตวิตกฺกวฑฺฒนนฺติ – สพฺพํ ตํ ตกฺกวฑฺฒนํฯ เตนาห เถโร ปิงฺคิโย –

“เย เม ปุพฺเพ วิยากํสุ, หุรํ โคตมสาสนา;
‘อิจฺจาสิ อิติ ภวิสฺส’ติ;
สพฺพํ ตํ อิติหีติหํ, สพฺพํ ตํ ตกฺกวฑฺฒน”นฺติฯ

๑๐๗.เอโก ตโมนุทาสีโน, ชุติมา โส ปภงฺกโร;
โคตโม ภูริปญฺญาโณ, โคตโม ภูริเมธโสฯ

เอโก ตโมนุทาสีโนติฯ **เอโก**ติ ภควา ปพฺพชฺชสงฺขาเตน เอโก, อทุติยฏฺเฐน เอโก, ตณฺหาย ปหานฏฺเฐน เอโก, เอกนฺตวีตราโคติ เอโก, เอกนฺตวีตโทโสติ เอโก, เอกนฺตวีตโมโหติ เอโก, เอกนฺตนิกฺกิเลโสติ เอโก, เอกายนมคฺคํ คโตติ เอโก, เอโก อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธึ อภิสมฺพุทฺโธติ เอโกฯ

กถํ ภควา ปพฺพชฺชสงฺขาเตน เอโก? ภควา ทหโรว สมาโน สุสุ กาฬเกโส ภเทฺรน โยพฺพเนน สมนฺนาคโต ปฐเมน วยสา อกามกานํ มาตาปิตูนํ อสฺสุมุขานํ โรทนฺตานํ วิลปนฺตานํ ญาติสงฺฆํ สพฺพํ ฆราวาสปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา ปุตฺตทารปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา ญาติปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา มิตฺตามจฺจปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺ

วา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตฺวา อกิญฺจนภาวํ อุปคนฺตฺวา เอโก จรติ วิหรติ อิริยติ วเตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติฯ เอวํ ภควา ปพฺพชฺชสงฺขาเตน เอโกฯ

กถํ ภควา อทุติยเฏฺฐน เอโก? เอวํ ปพฺพชิโต สมาโน เอโก อรญฺญวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏิเสวติ อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิโคฺฆสานิ วิชนวาตานิ มนุสฺสราหเสฺสยฺยกานิ [มนุสฺสราหเสยฺยกานิ (สฺยา. ก.)] ปฏิสลฺลานสารุปฺปานิ [ปฏิสลฺลาณสารุปฺปานิ (ก.)]ฯ โส เอโก คจฺฉติ, เอโก ติฏฺฐติ, เอโก นิสีทติ , เอโก เสยฺยํ กเปฺปติ, เอโก คามํ ปิณฺฑาย ปวิสติ, เอโก อภิกฺกมติ, เอโก ปฏิกฺกมติ, เอโก รโห นิสีทติ, เอโก จงฺกมํ อธิฏฺฐาติ, เอโก จรติ วิหรติ อิริยติ วเตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติฯ เอวํ ภควา อทุติยเฏฺฐน เอโกฯ

กถํ ภควา ตณฺหาย ปหานเฏฺฐน เอโก? โส เอวํ เอโก อทุติโย อปฺปมโตฺต อาตาปี ปหิตโตฺต วิหรโนฺต นชฺชา เนรญฺชราย ตีเร โพธิรุกฺขมูเล มหาปธานํ ปทหโนฺต มารํ สเสนํ กณฺหํ นมุจิํ ปมตฺตพนฺธุํ วิธมิตฺวา ตณฺหาชาลินิํ [ตณฺหํ ชาลินิํ (สฺยา.)] วิสฏํ [สริตํ (สฺยา.) มหานิ. ๑๙๑] วิสตฺติกํ ปชหิ วิโนเทสิ พฺยนฺตีอกาสิ อนภาวํ คเมสิฯ

“ตณฺหาทุติโย ปุริโส, ทีฆมทฺธาน สํสรํ;
อิตฺถภาวญฺญถาภาวํ, สํสารํ นาติวตฺตติฯ

“เอตมาทีนวํ [เอวมาทีนวํ (ก.) ปสฺส อิติวุ. ๑๕] ญตฺวา, ตณฺหํ [ตณฺหา (สฺยา. ก.) มหานิ. ๑๙๑] ทุกฺขสฺส สมฺภวํ;
วีตตโณฺห อนาทาโน, สโต ภิกฺขุ ปริพฺพเช”ติฯ

เอวํ ภควา ตณฺหาย ปหานเฏฺฐน เอโกฯ

กถํ ภควา เอกนฺตวีตราโคติ เอโก? ราคสฺส ปหีนตฺตา เอกนฺตวีตราโคติ เอโก, โทสสฺส ปหีนตฺตา เอกนฺตวีตโทโสติ เอโก, โมหสฺส ปหีนตฺตา เอกนฺตวีตโมโหติ เอโก, กิเลสานํ ปหีนตฺตา เอกนฺตนิกฺกิเลโสติ เอโกฯ

กถํ ภควา เอกายนมคฺคํ คโตติ เอโก? เอกายนมโคฺค วุจฺจติ จตฺตาโร สติปฏฺฐานา…เป.… อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺคฯ

“เอกายนํ ชาติขยนฺตทสฺสี, มคฺคํ ปชานาติ หิตานุกมฺปี;
เอเตน มเคฺคน ตริํสุ [อตริํสุ (ก.) ปสฺส สํ. นิ. ๕.๔๐๙; มหานิ. ๑๙๑] ปุเพฺพ, ตริสฺสนฺติ เย จ ตรนฺติ โอฆ”นฺติฯ

เอวํ ภควา เอกายนมคฺคํ คโตติ เอโกฯ

กถํ ภควา เอโก อนุตฺตรํ สมฺมาสโมฺพธิํ อภิสมฺพุโทฺธติ เอโกฯ โพธิ วุจฺจติ จตูสุ มเคฺคสุ ญาณํ ปญฺญา ปญฺญินฺทฺริยํ ปญฺญาพลํ ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌโงฺค วีมํสา วิปสฺสนา สมฺมาทิฏฺฐิ ฯ ภควา เตน โพธิญาเณน “สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา”ติ พุชฺฌิ, “สเพฺพ สงฺขารา ทุกฺขา”ติ พุชฺฌิ, “สเพฺพ ธมฺมา อนตฺตา”ติ พุชฺฌิ…เป.… “ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม”นฺติ พุชฺฌิฯ อถ วา, ยํ พุชฺฌิตพฺพํ อนุพุชฺฌิตพฺพํ ปฏิพุชฺฌิตพฺพํ สมฺพุชฺฌิตพฺพํ อธิคนฺตพฺพํ ผสฺสิตพฺพํ สจฺฉิกาตพฺพํ สพฺพํ ตํ เตน โพธิญาเณน พุชฺฌิ อนุพุชฺฌิ ปฏิพุชฺฌิ สมฺ

พุชฺฌิ อธิคจฺฉิ ผเสฺสสิ สจฺฉากาสิฯ เอวํ ภควา เอโก อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธึ อภิสมฺพุโทฺธติ เอโกฯ

ตโมนุโทติ ภควา ราคตมํ โทสตมํ โมหตมํ ทิฏฺฐิตมํ กิเลสตมํ ทุจฺจริตตมํ อนฺธกรณํ อจกฺขุกรณํ อญฺญาณกรณํ ปญฺญานิโรธิกํ วิฆาตปกฺขิกํ อนิพฺพานสํวตฺตนิกํ นุทิ ปนุทิ ปชหิ วิโนเทสิ พฺยนฺตีอกาสิ อนภาวํ คเมสิฯ **อาสีโน**ติ นิสิโนฺน ภควา ปาสาณเก เจติเยติ – อาสีโน [อาสิโน (ก.)]ฯ

นคสฺส ปเสฺส อาสีนํ, มุนึ ทุกฺขสฺส ปารคุํ;
สาวกา ปยิรุปาสนฺติ, เตวิชฺชา มจฺจุหายิโนติฯ

เอวมฺปิ ภควา อาสีโน…เป.… อถ วา, ภควา สโพฺพสฺสุกฺกปฏิปฺปสฺสทฺธตฺตา อาสีโน โส วุตฺถวาโส จิณฺณจรโณ…เป.… ชาติมรณสํสาโร นตฺถิ ตสฺส ปุนพฺภโวติ, เอวมฺปิ ภควา อาสีโนติ – เอโก ตโมนุทาสีโนฯ

ชุติมา โส ปภงฺกโรติฯ **ชุติมา**ติ ชุติมา มติมา ปณฺฑิโต ปญฺญวา พุทฺธิมา ญาณี วิภาวี เมธาวีฯ **ปภงฺกโร**ติ ปภงฺกโร อาโลกกโร โอภาสกโร ทีปงฺกโร ปทีปกโร อุโชฺชตกโร ปโชฺชตกโรติ – ชุติมา โส ปภงฺกโรฯ

โคตโม ภูริปญฺญาโณติ โคตโม ภูริปญฺญาโณ ญาณปญฺญาโณ ปญฺญาธโช ปญฺญาเกตุ ปญฺญาธิปเตโยฺย วิจยพหุโล ปวิจยพหุโล โอกฺขายนพหุโล สโมกฺขายนธมฺโม วิภูตวิหารี ตจฺจริโต ตพฺพหุโล ตคฺครุโก ตนฺนิโนฺน ตโปฺปโณ ตปฺปพฺภาโร ตทธิมุโตฺต ตทธิปเตโยฺยฯ

ธโช รถสฺส ปญฺญาณํ, ธูโม [ธุโม (สฺยา.)] ปญฺญาณมคฺคิโน;
ราชา รฏฺฐสฺส ปญฺญาณํ, ภตฺตา ปญฺญาณมิตฺถิยาติฯ

เอวเมว โคตโม ภูริปญฺญาโณ ญาณปญฺญาโณ ปญฺญาธโช ปญฺญาเกตุ ปญฺญาธิปเตโยฺย วิจยพหุโล ปวิจยพหุโล โอกฺขายนพหุโล สโมกฺขายนธมฺโม วิภูตวิหารี ตจฺจริโต ตพฺพหุโล ตคฺครุโก ตนฺนิโนฺน ตโปฺปโณ ตปฺปพฺภาโร ตทธิมุโตฺต ตทธิปเตโยฺยติ – โคตโม ภูริปญฺญาโณฯ

โคตโม ภูริเมธโสติ ภูริ วุจฺจติ ปถวีฯ ภควา ตาย ปถวิสมาย ปญฺญาย วิปุลาย วิตฺถตาย สมนฺนาคโตฯ เมธา วุจฺจติ ปญฺญาฯ ยา ปญฺญา ปชานนา…เป.… อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิฯ ภควา อิมาย เมธาย อุเปโต สมุเปโต อุปาคโต สมุปาคโต อุปปโนฺน สมุปปโนฺน สมนฺนาคโต, ตสฺมา พุโทฺธ สุเมธโสติ [ภูริเมธโสติ (สฺยา.) เอวมุปริปิ] – โคตโม ภูริเมธโสฯ เตนาห เถโร ปิงฺคิโย –

“เอโก ตโมนุทาสีโน, ชุติมา โส ปภงฺกโร;
โคตโม ภูริปญฺญาโณ, โคตโม ภูริเมธโส”ติฯ

๑๐๘โยฺย เม ธมฺมมเทเสสิ, สนฺทิฏฺฐิกมกาลิกํ;
ตณฺหกฺขยมนีติกํ, ยสฺส นตฺถิ อุปมา กฺวจิฯ

โย เม ธมฺมเทเสสีติฯ **โย**ติ โย โส ภควา สยมฺภู อนาจริยโก ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ สามํ สจฺจานิ อภิสมฺพุชฺฌิ, ตตฺถ จ สพฺพญฺญุตํ ปโตฺต พเลสุ จ วสีภาวํฯ **ธมฺมมเทเสสี**ติฯ **ธมฺม**นฺติ อาทิกลฺยาณํ มเชฺฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ, จตฺตาโร สติปฏฺฐาเน…เป.… อริยํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ นิพฺพานญฺจ นิพฺพานคามินิญฺจ ปฏิปทํ อาจิกฺขิ เทเสสิ ปญฺญเปสิ ปฏฺฐเปสิ วิวริ วิภชิ อุตฺตานีอกาสิ ปกาเสสีติ – โย เม ธมฺมมเทเสสิฯ

สนฺทิฏฺฐิกมกาลิกนฺติ สนฺทิฏฺฐิกํ อกาลิกํ เอหิปสฺสิกํ โอปเนยฺยิกํ ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺพํ วิญฺญูหีติ – เอวํ สนฺทิฏฺฐิกํฯ อถ วา, โย ทิเฏฺฐว ธเมฺม อริยํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ ภาเวติ, ตสฺส มคฺคสฺส อนนฺตรา สมนนฺตรา อธิคจฺฉเตว ผลํ วินฺทติ ปฏิลภตีติ, เอวมฺปิ สนฺทิฏฺฐิกํฯ **อกาลิก**นฺติ ยถา มนุสฺสา กาลิกํ ธนํ ทตฺวา อนนฺตรา น ลภนฺติ กาลํ อาคเมนฺติ, เนวายํ ธโมฺมฯ โย ทิเฏฺฐว ธเมฺม อริยํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ ภาเวติ, ตสฺส มคฺคสฺส อนนฺตรา สมนนฺตรา อธิคจฺฉเตว ผลํ วินฺทติ ปฏิลภติ, น ปรตฺถ น ปรโลเก, เอวํ อกาลิกนฺติ – สนฺทิฏฺฐิกมกาลิกํฯ

ตณฺหกฺขยมนีติกนฺติฯ **ตณฺหา**ติ รูปตณฺหา…เป.… ธมฺมตณฺหาฯ **ตณฺหกฺขย**นฺติ ตณฺหกฺขยํ ราคกฺขยํ โทสกฺขยํ โมหกฺขยํ คติกฺขยํ อุปปตฺติกฺขยํ ปฏิสนฺธิกฺขยํ ภวกฺขยํ สํสารกฺขยํ วฏฺฏกฺขยํฯ **อนีติก**นฺติ อีติ วุจฺจนฺติ กิเลสา จ ขนฺธา จ อภิสงฺขารา จฯ อีติปฺปหานํ อีติวูปสมํ อีติปฏินิสฺสคฺคํ อีติปฏิปฺปสฺสทฺธิํ อมตํ นิพฺพานนฺติ – ตณฺหกฺขยมนีติกํฯ

ยสฺส นตฺถิ อุปมา กฺวจีติฯ **ยสฺสา**ติ นิพฺพานสฺสฯ **นตฺถิ อุปมา**ติ อุปมา นตฺถิ, อุปนิธา นตฺถิ, สทิสํ นตฺถิ, ปฏิภาโค นตฺถิ น สติ น สํวิชฺชติ นุปลพฺภติฯ **กฺวจี**ติ กฺวจิ กิมฺหิจิ กตฺถจิ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา อชฺฌตฺตพหิทฺธา วาติ – ยสฺส นตฺถิ อุปมา กฺวจิฯ เตนาห เถโร ปิงฺคิโย –

> ‘‘โย เม ธมฺมมเทเสสิ, สนฺทิฏฺฐิกมกาลิกํ;
> ตณฺหกฺขยมนีติกํ, ยสฺส นตฺถิ อุปมา กฺวจี’’ติฯ

๑๐๙. กิํ นุ ตมฺหา วิปฺปวสิ, มุหุตฺตมปิ ปิงฺคิย;
โคตมา ภูริปญฺญาณา, โคตมา ภูริเมธสาฯ

กิํ นุ ตมฺหา วิปฺปวสีติ กิํ นุ พุทฺธมฺหา วิปฺปวสิ อเปสิ อปคจฺฉิ [อปคจฺฉสิ (สฺยา. ก.)] วินา โหสีติ – กิํ นุ ตมฺหา วิปฺปวสิฯ

มุหุตฺตมปิ ปิงฺคิยาติ มุหุตฺตมฺปิ ขณมฺปิ ลยมฺปิ วยมฺปิ อทฺธมฺปีติ – มุหุตฺตมปิฯ **ปิงฺคิยา**ติ พาวรี ตํ นตฺตารํ นาเมน อาลปติฯ

โคตมา ภูริปญฺญาณาติ โคตมา ภูริปญฺญาณา ญาณปญฺญาณา ปญฺญาธชา ปญฺญาเกตุมฺหา ปญฺญาธิปเตยฺยมฺหา วิจยพหุลา ปวิจยพหุลา โอกฺขายนพหุลา สโมกฺขายนธมฺมา วิภูตวิหาริมฺหา ตจฺจริตา ตพฺพหุลา ตคฺครุกา ตนฺนินฺนา ตโปฺปณา ตปฺปพฺภารา ตทธิมุตฺตา ตทธิปเตยฺยมฺหาติ – โคตมา ภูริปญฺญาณาฯ

โคตมา ภูริเมธสาติ ภูริ วุจฺจติ ปถวีฯ ภควา ตาย ปถวิสมาย ปญฺญาย วิปุลาย วิตฺถตาย สมนฺนาคโตฯ เมธา วุจฺจติ ปญฺญาฯ ยา ปญฺญา ปชานนา…เป.… อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิฯ ภควา อิมาย เมธาย ปญฺญาย อุเปโต สมุเปโต อุปาคโต สมุปาคโต อุปปโนฺน

สมุปปโนฺน สมนฺนาคโต, ตสฺมา พุโทฺธ สุเมธโสติ – โคตมา ภูริเมธสาฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

> ‘‘กึนุ ตมฺหา วิปฺปวสิ, มุหุตฺตมปิ ปิงฺคิย;
> โคตมา ภูริปญฺญาณา, โคตมา ภูริเมธสา’’ติฯ

๑๑๐.โย เต ธมฺมมเทเสสิ, สนฺทิฏฺฐิกมกาลิกํ;
ตณฺหกฺขยมนีติกํ, ยสฺส นตฺถิ อุปมา กฺวจิฯ

โย เต ธมฺมมเทเสสีติ โย โส ภควา…เป.… ตตฺถ จ สพฺพญฺญุตํ ปโตฺต พเลสุ จ วสีภาวํฯ **ธมฺมมเทเสสี**ติ **ธมฺม**นฺติ อาทิกลฺยาณํ มเชฺฌกลฺยาณํ…เป.… นิพฺพานญฺจ นิพฺพานคามินิญฺจ ปฏิปทํ อาจิกฺขิ เทเสสิ ปญฺญเปสิ ปฏฺฐเปสิ วิวริ วิภชิ อุตฺตานีอกาสิ ปกาเสสีติ – โย เต ธมฺมมเทเสสิฯ

สนฺทิฏฺฐิกมกาลิกนฺติ สนฺทิฏฺฐิกํ อกาลิกํ เอหิปสฺสิกํ โอปเนยฺยิกํ ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺพํ วิญฺญูหีติ – เอวํ สนฺทิฏฺฐิกํฯ อถ วา, โย ทิเฏฺฐว ธเมฺม อริยํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ ภาเวติ, ตสฺส มคฺคสฺส อนนฺตรา สมนนฺตรา อธิคจฺฉเตว ผลํ วินฺทติ ปฏิลภตีติ – เอวมฺปิ สนฺทิฏฺฐิกํฯ **อกาลิก**นฺติ ยถา มนุสฺสา กาลิกํ ธนํ ทตฺวา อนนฺตรา น ลภนฺติ, กาลํ อาคเมนฺติ, เนวายํ ธโมฺมฯ โย ทิเฏฺฐว ธเมฺม อริยํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ ภาเวติ; ตสฺส มคฺคสฺส อนนฺตรา สมนนฺตรา อธิคจฺฉเตว ผลํ วินฺทติ ปฏิลภติ, น ปรตฺถ น ปรโลเก, เอวํ อกาลิกนฺติ – สนฺทิฏฺฐิกมกาลิกํฯ

ตณฺหกฺขยมนีติกนฺติ ฯ **ตณฺหา**ติ รูปตณฺหา…เป.… ธมฺมตณฺหาฯ **ตณฺหกฺขย**นฺติ ตณฺหกฺขยํ ราคกฺขยํ โทสกฺขยํ โมหกฺขยํ คติกฺขยํ อุปปตฺติกฺขยํ ปฏิสนฺธิกฺขยํ ภวกฺขยํ สํสารกฺขยํ วฏฺฏกฺขยํฯ **อนีติก**นฺติ อีติ วุจฺจนฺติ กิเลสา จ ขนฺธา จ อภิสงฺขารา จฯ อีติปฺปหานํ อีติวูปสมํ อีติปฏินิสฺสคฺคํ อีติปฏิปฺปสฺสทฺธิํ อมตํ นิพฺพานนฺติ – ตณฺหกฺขยมนีติกํฯ

ยสฺส นตฺถิ อุปมา กฺวจีติฯ **ยสฺสา**ติ นิพฺพานสฺสฯ **นตฺถิ อุปมา**ติ อุปมา นตฺถิ, อุปนิธา นตฺถิ, สทิสํ นตฺถิ, ปฏิภาโค นตฺถิ น สติ น สํวิชฺชติ นุปลพฺภติฯ **กฺวจี**ติ กฺวจิ กิมฺหิจิ กตฺถจิ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา อชฺฌตฺตพหิทฺธา วาติ – ยสฺส นตฺถิ อุปมา กฺวจิฯ เตนาห โส พฺราหฺมโณ –

> ‘‘โย เต ธมฺมมเทเสสิ, สนฺทิฏฺฐิกมกาลิกํ;
> ตณฺหกฺขยมนีติกํ, ยสฺส นตฺถิ อุปมา กฺวจี’’ติฯ

๑๑๑.นาหํ ตมฺหา วิปฺปวสามิ, มุหุตฺตมปิ พฺราหฺมณ;
โคตมา ภูริปญฺญาณา, โคตมา ภูริเมธสาฯ

นาหํ ตมฺหา วิปฺปวสามีติ นาหํ พุทฺธมฺหา วิปฺปวสามิ อเปมิ อปคจฺฉามิ วินา โหมีติ – นาหํ ตมฺหา วิปฺปวสามิฯ

มุหุตฺตมปิ พฺราหฺมณาติ มุหุตฺตมฺปิ ขณมฺปิ ลยมฺปิ วยมฺปิ อทฺธมฺปีติ มุหุตฺตมปิฯ **พฺราหฺมณา**ติ คารเวน มาตุลํ อาลปติฯ

โคตมา ภูริปญฺญาณาติ โคตมา ภูริปญฺญาณา ญาณปญฺญาณา ปญฺญาธชา ปญฺญาเกตุมฺหา ปญฺญาธิปเตยฺยมฺหา วิจยพหุลา ปวิจยพหุลา โอกฺขายนพหุลา สโมกฺขายนธมฺมา วิภูตวิหาริมฺหา ตจฺจริตา ตพฺพหุลา ตคฺครุกา ตนฺนินฺนา ตโปฺปณา ตปฺปพฺภารา ตทธิมุตฺตา ตทธิปเตยฺยมฺหาติ – โคตมา ภูริปญฺญาณาฯ

โคตมา ภูริเมธสาติ ภูริ วุจฺจติ ปถวีฯ ภควา ตาย ปถวิสมาย ปญฺญาย วิปุลาย วิตฺถตาย สมนฺนาคโตฯ เมธา วุจฺจติ ปญฺญาฯ ยา ปญฺญา ปชานนา…เป.… อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิฯ ภควา อิมาย เมธาย ปญฺญาย อุเปโต สมุเปโต อุปาคโต สมุปาคโต อุปปนฺโน สมุปปนฺโน สมนฺนาคโตฯ ตสฺมา พุโทฺธ สุเมธโสติ – โคตมา ภูริเมธสาฯ เตนาห เถโร ปิงฺคิโย –

> ‘‘นาหํ ตมฺหา วิปฺปวสามิ, มุหุตฺตมปิ พฺราหฺมณ;
> โคตมา ภูริปญฺญาณา, โคตมา ภูริเมธสา’’ติฯ

๑๑๒โย เม ธมฺมมเทเสสิ, สนฺทิฏฺฐิกมกาลิกํ;
ตณฺหกฺขยมนีติกํ , ยสฺส นตฺถิ อุปมา กฺวจิฯ

โย เม ธมฺมมเทเสสีติ โย โส ภควา สยมฺภู อนาจริยโก ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ สามํ สจฺจานิ อภิสมฺพุชฺฌิ, ตตฺถ จ สพฺพญฺญุตํ ปโตฺต พเลสุ จ วสีภาวํฯ **ธมฺมมเทเสสี**ติฯ **ธมฺมน**ฺติ อาทิกลฺยาณํ มเชฺฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ, จตฺตาโร สติปฏฺฐาเน จตฺตาโร สมฺมปฺปธาเน จตฺตาโร อิทฺธิปาเท ปญฺจินฺทฺริยานิ ปญฺจ พลานิ สตฺต โพชฺฌเงฺค อริยํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ นิพฺพานญฺจ นิพฺพานคามินิญฺจ ปฏิปทํ อาจิกฺขิ เทเสสิ ปญฺญเปสิ ปฏฺฐเปสิ วิวริ วิภชิ อุตฺตานีอกาสิ ปกาเสสีติ – โย เม ธมฺมมเทเสสิฯ

สนฺทิฏฺฐิกมกาลิกนฺติ สนฺทิฏฺฐิกํ อกาลิกํ เอหิปสฺสิกํ โอปเนยฺยิกํ ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺพํ วิญฺญูหีติ, เอวํ สนฺทิฏฺฐิกํฯ อถ วา, โย ทิเฏฺฐว ธเมฺม อริยํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ ภาเวติ, ตสฺส มคฺคสฺส อนนฺตรา สมนนฺตรา อธิคจฺฉเตว ผลํ วินฺทติ ปฏิลภตีติ, เอวมฺปิ สนฺทิฏฺฐิกํฯ **อกาลิกน**ฺติ ยถา มนุสฺสา กาลิกํ ธนํ ทตฺวา อนนฺตรา น ลภนฺติ, กาลํ อาคเมนฺติ, เนวายํ ธโมฺมฯ โย ทิเฏฺฐว ธเมฺม อริยํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ ภาเวติ, ตสฺส มคฺคสฺส อนนฺตรา สมนนฺตรา อธิคจฺฉเตว ผลํ วินฺทติ ปฏิลภติ, น ปรตฺถ น ปรโลเก, เอวํ อกาลิกนฺติ – สนฺทิฏฺฐิกมกาลิกํฯ

ตณฺหกฺขยมนีติกนฺติ ฯ **ตณฺหา**ติ รูปตณฺหา…เป.… ธมฺมตณฺหาฯ **ตณฺหกฺขยน**ฺติ ตณฺหกฺขยํ ราคกฺขยํ โทสกฺขยํ โมหกฺขยํ คติกฺขยํ อุปปตฺติกฺขยํ ปฏิสนฺธิกฺขยํ ภวกฺขยํ สํสารกฺขยํ วฏฺฏกฺขยํฯ **อนีติกน**ฺติ อีติ วุจฺจนฺติ กิเลสา จ ขนฺธา จ อภิสงฺขารา จฯ อีติปฺปหานํ อีติวูปสมํ อีติปฏินิสฺสคฺคํ อีติปฏิปฺปสฺสทฺธิํ อมตํ นิพฺพานนฺติ – ตณฺหกฺขยมนีติกํฯ

ยสฺส นตฺถิ อุปมา กฺวจีติฯ **ยสฺสา**ติ นิพฺพานสฺสฯ **นตฺถิ อุปมา**ติ อุปมา นตฺถิ, อุปนิธา นตฺถิ, สทิสํ นตฺถิ, ปฏิภาโค นตฺถิ น อตฺถิ น สํวิชฺชติ นุปลพฺภติฯ **กฺวจี**ติ กฺวจิ กิมฺหิจิ กตฺถจิ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา อชฺฌตฺตพหิทฺธา วาติ – ยสฺส นตฺถิ อุปมา กฺวจิฯ เตนาห เถโร ปิงฺคิโย –

> ‘‘โย เม ธมฺมมเทเสสิ, สนฺทิฏฺฐิกมกาลิกํ;

ตณฺหกฺขยมนีติกํ, ยสฺส นตฺถิ อุปมา กฺวจี’’ติฯ

๑๑๗.ปสฺสามิ นํ มนสา จกฺขุนาว, รตฺตินฺทิวํ พฺราหฺมณ อปฺปมตฺโต;
นมสฺสมาโน วิวเสมิ [นมสฺสมาโนว วเสมิ (สี. อฏฺฐ.) ... วิวสามิ (สฺยา.)] **รตฺตึ, เตเนว มญฺญามิ อวิปฺปวาสํฯ**

ปสฺสามิ นํ มนสา จกฺขุนาวาติ ยถา จกฺขุมา ปุริโส อาโลเก รูปคตานิ ปเสฺสยฺย ทเกฺขยฺย โอโลเกยฺย นิชฺฌาเยยฺย อุปปริเกฺขยฺย, เอวเมวาหํ พุทฺธํ ภควนฺตํ มนสา ปสฺสามิ ทกฺขามิ โอโลเกมิ นิชฺฌายามิ อุปปริกฺขามีติ – ปสฺสามิ นํ มนสา จกฺขุนาวฯ

รตฺตินฺทิวํ พฺราหฺมณ อปฺปมตฺโตติ รตฺติญฺจ ทิวา จ พุทฺธานุสฺสตึ มนสา ภาเวนฺโต อปฺปมตฺโตติ – รตฺตินฺทิวํ พฺราหฺมณ อปฺปมตฺโตฯ

นมสฺสมาโน วิวเสมิ รตฺตินฺติฯ **นมสฺสมาโน**ติ กาเยน วา นมสฺสมาโน, วาจาย วา นมสฺสมาโน, จิเตฺตน วา นมสฺสมาโน, อนฺวตฺถปฏิปตฺติยา วา นมสฺสมาโน, ธมฺมานุธมฺมปฏิปตฺติยา วา นมสฺสมาโน สกฺการมาโน ครุการมาโน มานยมาโน ปูชยมาโน รตฺตินฺทิวํ วิวเสมิ อตินาเมมิ อติกฺกเมมีติ – นมสฺสมาโน วิวเสมิ รตฺตึฯ

เตเนว มญฺญามิ อวิปฺปวาสนฺติ ตาย พุทฺธานุสฺสติยา ภาเวนฺโต อวิปฺปวาโสติ ตํ มญฺญามิ, อวิปฺปวุโฏฺฐติ ตํ มญฺญามิ ชานามิฯ เอวํ ชานามิ เอวํ อาชานามิ เอวํ วิชานามิ เอวํ ปฏิวิชานามิ เอวํ ปฏิวิชฺฌามีติ – เตเนว มญฺญามิ อวิปฺปวาสํฯ เตนาห เถโร ปิงฺคิโย –

“ปสฺสามิ นํ มนสา จกฺขุนาว, รตฺตินฺทิวํ พฺราหฺมณ อปฺปมตฺโต;
นมสฺสมาโน วิวเสมิ รตฺตึ, เตเนว มญฺญามิ อวิปฺปวาส’’นฺติฯ

๑๑๘.สทฺธา จ ปีติ จ มโน สติ จ, นาเปนฺติเม โคตมสาสนมฺหา;
ยํ ยํ ทิสํ วชติ ภูริปโญฺญ, ส เตน เตเนว นโตหมสฺมิฯ

สทฺธา จ ปีติ จ มโน สติ จาติฯ **สทฺธา**ติ ยา จ ภควนฺตํ อารพฺภ สทฺธา สทฺทหนา [สทฺธหนา (ก.)] โอกปฺปนา อภิปฺปสาโท สทฺธา สทฺธินฺทฺริยํ สทฺธาพลํฯ **ปีตี**ติ ยา ภควนฺตํ อารพฺภ ปีติ ปาโมชฺชํ [ปามุชฺชํ (สฺยา.)] โมทนา อาโมทนา ปโมทนา หาโส ปหาโส วิตฺติ ตุฏฺฐิ โอทคฺยํ อตฺตมนตา จิตฺตสฺสฯ **มโน**ติ ยญฺจ ภควนฺตํ อารพฺภ จิตฺตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺฑรํ มโน มนายตนํ มนินฺทฺริยํ วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขโนฺธ ตชฺชา มโนวิญฺญาณธาตุฯ **สตี**ติ ยา ภควนฺตํ อารพฺภ สติ อนุสฺสติ สมฺมาสตีติ – สทฺธา จ ปีติ จ มโน สติ จฯ

นาเปนฺติเม โคตมสาสนมฺหาติ อิเม จตฺตาโร ธมฺมา โคตมสาสนา พุทฺธสาสนา ชินสาสนา ตถาคตสาสนา อรหนฺตสาสนา นาเปนฺติ น คจฺฉนฺติ น วิชหนฺติ น วินาเสนฺตีติ – นาเปนฺติเม โคตมสาสนมฺหาฯ

ยํ ยํ ทิสํ วชติ ภูริปโญฺญติฯ **ยํ ยํ ทิส**นฺติ ปุรตฺถิมํ วา ทิสํ ปจฺฉิมํ วา ทิสํ ทกฺขิณํ วา ทิสํ อุตฺตรํ วา ทิสํ วชติ คจฺฉติ กมติ อภิกฺกมติฯ **ภูริปโญฺญ**ติ ภูริปโญฺญ มหาปโญฺญ ติกฺขปโญฺญ ปุถุปโญฺญ หาสปโญฺญ ชวนปโญฺญ นิเพฺพธิกปโญฺญ ฯ ภูริ วุจฺจติ ปถวีฯ ภควา ตาย ปถวิสมาย ปญฺญาย วิปุลาย วิตฺถตาย สมนฺนาคโตติ – ยํ ยํ ทิสํ วชติ ภูริปโญฺญฯ

ส เตน เตเนว นโตหมสฺมีติ โส เยน พุโทฺธ เตน เตเนว นโต ตนฺนิโนฺน ตโปฺปโณ ตปฺปพฺภาโร ตทธิมุโตฺต ตทธิปเตโยฺยติ – ส เตน เตเนว นโตหมสฺมิฯ เตนาห เถโร ปิงฺคิโย –

> “สทฺธา จ ปีติ จ มโน สติ จ, นาเปนฺติเม โคตมสาสนมฺหา;
> ยํ ยํ ทิสํ วชติ ภูริปโญฺญ, ส เตน เตเนว นโตหมสฺมี”ติฯ

๑๑๕. ชิณฺณสฺส เม ทุพฺพลถามกสฺส, เตเนว กาโย น ปเลติ ตตฺถ;
สงฺกปฺปยนฺตาย วชามิ นิจฺจํ, มโน หิ เม พฺราหฺมณ เตน ยุโตฺตฯ

ชิณฺณสฺส เม ทุพฺพลถามกสฺสาติ ชิณฺณสฺส วุฑฺฒสฺส มหลฺลกสฺส อทฺธคตสฺส วโย อนุปฺปตฺตสฺสฯ **ทุพฺพลถามกสฺสา**ติ ทุพฺพลถามกสฺส อปฺปถามกสฺส ปริตฺตถามกสฺสาติ – ชิณฺณสฺส เม ทุพฺพลถามกสฺสฯ

เตเนว กาโย น ปเลติ ตตฺถาติ กาโย เยน พุโทฺธ เตน น ปเลติ น วชติ น คจฺฉติ นาติกฺกมตีติ – เตเนว กาโย น ปเลติ ตตฺถฯ

สงฺกปฺปยนฺตาย วชามิ นิจฺจนฺติ สงฺกปฺปคมเนน วิตกฺกคมเนน ญาณคมเนน ปญฺญาคมเนน พุทฺธิคมเนน วชามิ คจฺฉามิ อติกฺกมามีติ – สงฺกปฺปยนฺตาย วชามิ นิจฺจํฯ

มโน หิ เม พฺราหฺมณ เตน ยุโตฺตติฯ **มโน**ติ ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ...เป.... ตชฺชา มโนวิญฺญาณธาตุฯ **มโน หิ เม พฺราหฺมณ เตน ยุโตฺต**ติ มโน เยน พุโทฺธ เตน ยุโตฺต ปยุโตฺต สํยุโตฺตติ – มโน หิ เม พฺราหฺมณ เตน ยุโตฺตฯ เตนาห เถโร ปิงฺคิโย –

> “ชิณฺณสฺส เม ทุพฺพลถามกสฺส, เตเนว กาโย น ปเลติ ตตฺถ;
> สงฺกปฺปยนฺตาย วชามิ นิจฺจํ, มโน หิ เม พฺราหฺมณ เตน ยุโตฺต”ติฯ

๑๑๖. ปงฺเก สยาโน ปริผนฺทมาโน, ทีปา ทีปํ อุปลฺลวึ;
อถทฺทสาสึ สมฺพุทฺธํ, โอฆติณฺณมนาสวํฯ

ปงฺเก สยาโน ปริผนฺทมาโนติฯ **ปงฺเก สยาโน**ติ กามปงฺเก กามกทฺทเม กามกิเลเส กามพฬิเส กามปริฬาเห กามปลิโพเธ เสมาโน สยมาโน วสมาโน อาวสมาโน ปริวสมาโน [อวเสมาโน ปริเสมาโน (สฺยา.)] ติ – ปงฺเก สยาโนฯ **ปริผนฺทมาโน**ติ ตณฺหาผนฺทนาย ผนฺทมาโน, ทิฏฺฐิผนฺทนาย ผนฺทมาโน , กิเลสผนฺทนาย ผนฺทมาโน, ปโยคผนฺทนาย ผนฺทมาโน, วิปากผนฺทนาย ผนฺทมาโน, มโนทุจฺจริตผนฺทนาย ผนฺทมาโน, รโตฺต ราเคน ผนฺทมาโน, ทุโฎฺฐ โทเสน ผนฺทมาโน, มูโฬฺห โมเหน ผนฺทมาโน, วินิพโนฺธ มาเนน ผนฺทมาโน, ปรามโฎฺฐ ทิฎฺฐิยา ผนฺทมาโน, วิเกฺขปคโต อุทฺธเจฺจน ผนฺทมาโน, อนิฎฺฐงฺคโต วิจิกิจฺฉาย ผนฺทมาโน, ถามคโต อนุสเยหิ ผนฺทมาโน, ลาเภน ผนฺทมาโน, อลาเภน ผนฺทมาโน, ยเสน ผนฺทมาโน, อยเสน ผนฺทมาโน, ปสํสาย ผนฺทมาโน, นินฺทาย ผนฺทมาโน, สุเขน ผนฺทมาโน, ทุเกฺขน ผนฺทมาโน, ชาติยา ผนฺทมาโน, ชราย ผนฺทมาโน, พฺยาธินา ผนฺทมาโน, มรเณน ผนฺทมาโน, โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาเสหิ ผนฺทมาโน, เนรยิเกน ทุเกฺขน ผนฺทมาโน, ติรจฺฉานโยนิเกน ทุเกฺขน ผนฺทมาโน, เปตฺติวิสยิเกน ทุเกฺขน ผนฺทมาโน, มานุสิเกน ทุเกฺขน... เป.... คโพฺภกฺกนฺติมูลเกน ทุเกฺขน... คพฺภฎฺฐิติมูลเกน ทุเกฺขน... คพฺภวุฎฺฐานมูลเกน ทุเกฺขน... ชาตสฺสูปนิพนฺธเกน ทุเกฺขน... ชาตสฺส ปราเธยฺยเกน ทุเกฺขน... อตฺตูปกฺกเมน ทุเกฺขน... ปรูปกฺกเมน ทุเกฺขน... สงฺขารทุเกฺขน... วิปริณามทุเกฺขน... จกฺขุโรเคน ทุเกฺขน...

โสตโรเคน ทุกฺขน… ฆานโรเคน ทุกฺขน… ชิวฺหาโรเคน ทุกฺขน… กายโรเคน ทุกฺขน… สีสโรเคน ทุกฺขน… กณฺณโรเคน ทุกฺขน… มุขโรเคน ทุกฺขน… ทนฺตโรเคน ทุกฺขน… โอฏฺฐโรเคน ทุกฺขน… กาเสน… สาเสน… ปินาเสน… ฑาเหน [ทาเหน (ก.) มหานิ. ๑๑] … ชเรน… กุจฺฉิโรเคน… มุจฺฉาย… ปกฺขนฺทิกาย… สูลาย… วิสูจิกาย… กุเฏฺฐน… คเณฺฑน… กิลาเสน… โสเสน… อปมาเรน … ททฺทุยา… กณฺฑุยา… กจฺฉุยา… รขสาย… วิตจฺฉิกาย… โลหิตปิเตฺตน [โลหิเตนฯ ปิเตฺตน (สฺยา. ก.)] … มธุเมเหน… อํสาย… ปิฬกาย… ภคนฺทเลน [ภคนฺทลาย (สฺยา.)] … ปิตฺตสมุฏฺฐาเนน อาพาเธน… เสมฺหสมุฏฺฐาเนน อาพาเธน… วาตสมุฏฺฐาเนน อาพาเธน… สนฺนิปาติเกน อาพาเธน… อุตุปริณามเชน อาพาเธน… วิสมปริหารเชน อาพาเธน… โอปกฺกมิเกน อาพาเธน… กมฺมวิปากเชน อาพาเธน… สีเตน… อุเณฺหน… ชิฆจฺฉาย … ปิปาสาย… อุจฺจาเรน… ปสฺสาเวน… ฑํสมกสวาตาตปสรีสปสมฺผเสฺสน ทุกฺขน… มาตุมรเณน ทุกฺขน… ปิตุมรเณน ทุกฺขน… ปุตฺตมรเณน ทุกฺขน… ธีตุมรเณน ทุกฺขน… ญาติพฺยสเนน ทุกฺขน… โภคพฺยสเนน ทุกฺขน… โรคพฺยสเนน ทุกฺขน… สีลพฺยสเนน ทุกฺขน… ทิฏฺฐิพฺยสเนน ทุกฺขน ผนฺทมาโน ปริผนฺทมาโน ปเวธมาโน สมฺปเวธมาโนติ – ปเงฺก สยาโน ปริผนฺทมาโนฯ

ทีปา ทีปํ อุปลฺลวินฺติ สตฺถารโต สตฺถารํ ธมฺมกฺขานโต ธมฺมกฺขานํ คณโต คณํ ทิฏฺฐิยา ทิฏฺฐึ ปฏิปทาย ปฏิปทํ มคฺคโต มคฺคํ ปลฺลวึ อุปลฺลวึ สมฺปลฺลวินฺติ – ทีปา ทีปํ อุปลฺลวึฯ

อถทฺทสาสึ สมฺพุทฺธนฺติฯ **อถา**ติ ปทสนฺธิ ปทสํสโคฺค ปทปาริปูรี อกฺขรสมวาโย พฺยญฺชนสิลิฏฺฐตา ปทานุปุพฺพตาเปตํ – อถาติฯ **อทฺทสาสินฺ**ติ อทฺทสํ อทฺทกฺขึ อปสฺสึ ปฏิวิชฺฌึฯ **พุโทฺธ**ติ โย โส ภควา สยมฺภู อนาจริยโก…เป.… สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ พุโทฺธติ – อถทฺทสาสึ สมฺพุทฺธํฯ

โอฆติณฺณมนาสวนฺติฯ **โอฆติณฺณนฺ**ติ ภควา กาโมฆํ ติโณฺณ, ภโวฆํ ติโณฺณ, ทิโฏฺฐฆํ ติโณฺณ, อวิโชฺชฆํ ติโณฺณ, สพฺพสํสารปถํ ติโณฺณ อุตฺติโณฺณ นิตฺถิโณฺณ อติกฺกโนฺต สมติกฺกโนฺต วีติวโตฺต, โส วุฏฺฐวาโส จิณฺณจรโณ…เป.… ชาติมรณสํสาโร, นตฺถิ ตสฺส ปุนพฺภโวติ – โอฆติณฺณํฯ **อนาสวนฺ**ติ จตฺตาโร อาสวา – กามาสโว, ภวาสโว, ทิฏฺฐาสโว, อวิชฺชาสโวฯ เต อาสวา พุทฺธสฺส ภควโต ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมาฯ ตสฺมา พุโทฺธ อนาสวาติ – โอฆติณฺณมนาสวํฯ เตนาห เถโร ปิงฺคิโย –

> “ปเงฺก สยาโน ปริผนฺทมาโน, ทีปา ทีปํ อุปลฺลวึ;
> อถทฺทสาสึ สมฺพุทฺธํ, โอฆติณฺณมนาสว”นฺติฯ

๑๑๗. **ยถา อหู วกฺกลิ มุตฺตสโทฺธ, ภทฺราวุโธ อาฬวิโคตโม จ;**
เอวเมว ตฺวมฺปิ ปมุญฺจสฺสุ สทฺธํ, คมิสฺสสิ ตฺวํ ปิงฺคิย มจฺจุเธยฺยสฺส ปารํฯ

ยถา อหู วกฺกลิ มุตฺตสโทฺธ, ภทฺราวุโธ อาฬวิโคตโม จาติ ยถา วกฺกลิเตฺถโร [วกฺกลิ (สฺยา.)] สโทฺธ สทฺธาครุโก สทฺธาปุพฺพงฺคโม สทฺธาธิมุโตฺต สทฺธาธิปเตโยฺย อรหตฺตปฺปโตฺต, ยถา ภทฺราวุโธ เถโร สโทฺธ สทฺธาครุโก สทฺธาปุพฺพงฺคโม สทฺธาธิมุโตฺต สทฺธาธิปเตโยฺย อรหตฺตปฺปโตฺต, ยถา อาฬวิโคตโม เถโร สโทฺธ สทฺธาครุโก สทฺธาปุพฺพงฺคโม สทฺธาธิมุโตฺต สทฺธาธิปเตโยฺย อรหตฺตปฺปโตฺตติ – ยถา อหู วกฺกลิ มุตฺตสโทฺธ ภทฺราวุโธ อาฬวิโคตโม จฯ

เอวเมว ตฺวมฺปิ ปมุญฺจสฺสุ สทฺธนฺติ เอวเมว ตฺวํ สทฺธํ มุญฺจสฺสุ ปมุญฺจสฺสุ สมฺปมุญฺจสฺสุ อธิมุญฺจสฺสุ โอกปฺเปหิฯ “สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา”ติ สทฺธํ มุญฺจสฺสุ ปมุญฺจสฺสุ สมฺปมุญฺจสฺสุ อธิมุญฺจสฺสุ โอกปฺเปหิฯ “สเพฺพ สงฺขารา ทุกฺขา”ติ…เป.… “สเพฺพ ธมฺมา อนตฺตา”ติ สทฺธํ มุญฺจสฺสุ ปมุญฺจสฺสุ สมฺปมุญฺจสฺสุ อธิมุญฺจสฺสุ โอกปฺเปหิ… “ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม”นฺติ สทฺธํ มุญฺจสฺสุ ปมุญฺจสฺสุ, สมฺปมุญฺจสฺสุ อธิมุญฺจสฺสุ โอกปฺเปหีติ – เอวเมว ตฺวมฺปิ ปมุญฺจสฺสุ สทฺธํฯ

คมิสฺสสิ ตฺวํ ปิงฺคิย มจฺจุเธยฺยสฺส ปารนฺติ มจฺจุเธยฺยํ วุจฺจนฺติ กิเลสา จ ขนฺธา จ อภิสงฺขารา จฯ มจฺจุเธยฺยสฺส ปารํ วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํ, โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสโคฺค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํฯ **คมิสฺสสิ ตฺวํ ปิงฺคิย มจฺจุเธยฺยสฺส ปาร**นฺติ ตฺวํ ปารํ คมิสฺสสิ, ปารํ อธิคมิสฺสสิ, ปารํ ผสฺสิสฺสสิ, ปารํ สจฺฉิกริสฺสสีติ – คมิสฺสสิ ตฺวํ ปิงฺคิย มจฺจุเธยฺยสฺส ปารํฯ เตนาห ภควา –

> “ยถา อหู วกฺกลิ มุตฺตสโทฺธ, ภทฺราวุโธ อาฬวิโคตโม จ;
> เอวเมว ตฺวมฺปิ ปมุญฺจสฺสุ สทฺธํ,
> คมิสฺสสิ ตฺวํ ปิงฺคิย มจฺจุเธยฺยสฺส ปาร”นฺติฯ

๑๑๘. **เอส ภิโยฺย ปสีทามิ, สุตฺวาน มุนิโน วโจ;**
วิวฏจฺฉโท [วิวฏจฺฉทโน (ก.) สทฺทนีติปทมาลา โอโลเกตพฺพา] **สมฺพุโทฺธ,**
อขิโล ปฏิภานวา [ปฏิภาณวา (สฺยา.)] **ฯ**

เอส ภิโยฺย ปสีทามีติ เอส ภิโยฺย ปสีทามิ, ภิโยฺย ภิโยฺย สทฺทหามิ, ภิโยฺย ภิโยฺย โอกปฺเปมิ, ภิโยฺย ภิโยฺย อธิมุจฺจามิ; “สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา”ติ ภิโยฺย ภิโยฺย ปสีทามิ, ภิโยฺย ภิโยฺย สทฺทหามิ , ภิโยฺย ภิโยฺย โอกปฺเปมิ, ภิโยฺย ภิโยฺย อธิมุจฺจามิ; “สเพฺพ สงฺขารา ทุกฺขา”ติ ภิโยฺย ภิโยฺย ปสีทามิ…เป.… “สเพฺพ ธมฺมา อนตฺตา”ติ ภิโยฺย ภิโยฺย ปสีทามิ…เป.… “ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม”นฺติ ภิโยฺย ภิโยฺย ปสีทามิ, ภิโยฺย ภิโยฺย สทฺทหามิ, ภิโยฺย ภิโยฺย โอกปฺเปมิ, ภิโยฺย ภิโยฺย อธิมุจฺจามีติ – เอส ภิโยฺย ปสีทามิฯ

สุตฺวาน มุนิโน วโจติฯ **มุนี**ติ โมนํ วุจฺจติ ญาณํ…เป.… สงฺคชาลมติจฺจ โส มุนิฯ **สุตฺวาน มุนิโน วโจ**ติ ตุยฺหํ วจนํ พฺยปฺปถํ เทสนํ อนุสาสนํ อนุสิฏฺฐํ สุตฺวาน อุคฺคเหตฺวาน อุปธารยิตฺวาน อุปลกฺขยิตฺวานาติ – สุตฺวาน มุนิโน วโจฯ

วิวฏจฺฉโท สมฺพุโทฺธติฯ **ฉทน**นฺติ ปญฺจ ฉทนานิ – ตณฺหาฉทนํ, ทิฏฺฐิฉทนํ, กิเลสฉทนํ, ทุจฺจริตฉทนํ, อวิชฺชาฉทนํฯ ตานิ ฉทนานิ พุทฺธสฺส ภควโต วิวฏานิ วิทฺธํสิตานิ สมุคฺฆาฏิตานิ ปหีนานิ สมุจฺฉินฺนานิ วูปสนฺตานิ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ อภพฺพุปฺปตฺติกานิ ญาณคฺคินา ทฑฺฒานิฯ ตสฺมา พุโทฺธ วิวฏจฺฉโทฯ **พุโทฺธ**ติ โย โส ภควา…เป.… สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ, ยทิทํ พุโทฺธติ – วิวฏจฺฉโท สมฺพุโทฺธฯ

อขิโล ปฏิภานวาติฯ **อขิโล**ติ ราโค ขิโล, โทโส ขิโล, โมโห ขิโล, โกโธ ขิโล, อุปนาโห…เป.… สพฺพากุสลาภิสงฺขารา ขิลาฯ เต ขิลา พุทฺธสฺส ภควโต ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมาฯ ตสฺมา พุโทฺธ อขิโลฯ

ปฏิภานวาติ ตโย ปฏิภานวนฺโต – ปริยตฺติ ปฏิภานวา, ปริปุจฺฉาปฏิภานวา, อธิคมปฏิภานวา ฯ กตโม ปริยตฺติปฏิภานวา? อิเธกจฺจสฺส พุทฺธวจนํ [ปกติยา (ก.)] ปริยาปุตํ [ปริยาปุฏํ (สฺยา. ก.)] โหติ สุตฺตํ เคยฺยํ เวยฺยากรณํ คาถา อุทานํ อิติวุตฺตกํ ชาตกํ อพฺภุตธมฺมํ เวทลฺลํ ฯ ตสฺส ปริยตฺตึ นิสฺสาย ปฏิภาติ [ปฏิภายติ (ก.)] – อยํ ปริยตฺติปฏิภานวา ฯ

กตโม ปริปุจฺฉาปฏิภานวา? อิเธกโจฺจ ปริปุจฺฉิตา โหติ อเตฺถ จ ญาเย จ ลกฺขเณ จ การเณ จ ฐานาฐาเน จ ฯ ตสฺส ปริปุจฺฉํ นิสฺสาย ปฏิภาติ – อยํ ปริปุจฺฉาปฏิภานวา ฯ

กตโม อธิคมปฏิภานวา? อิเธกจฺจสฺส อธิคตา โหนฺติ จตฺตาโร สติปฏฺฐานา, จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา, จตฺตาโร อิทฺธิปาทา, ปญฺจินฺทฺริยานิ, ปญฺจ พลานิ, สตฺต โพชฺฌงฺคา, อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค, จตฺตาโร อริยมคฺคา, จตฺตาริ สามญฺญผลานิ, จตโสฺส ปฏิสมฺภิทาโย, ฉ อภิญฺญาโย ฯ ตสฺส อโตฺถ ญาโต, ธโมฺม ญาโต, นิรุตฺติ ญาตา ฯ อเตฺถ ญาเต อโตฺถ ปฏิภาติ, ธเมฺม ญาเต ธโมฺม ปฏิภาติ, นิรุตฺติยา ญาตาย นิรุตฺติ ปฏิภาติ ฯ อิเมสุ ตีสุ ญาเณสุ ญาณํ ปฏิภานปฏิสมฺภิทา ฯ ภควา อิมาย ปฏิภานปฏิสมฺภิทาย อุเปโต สมุเปโต อุปาคโต สมุปาคโต อุปปโนฺน สมุปปโนฺน สมนฺนาคโต ฯ ตสฺมา พุโทฺธ ปฏิภานวา ฯ ยสฺส ปริยตฺติ นตฺถิ, ปริปุจฺฉา นตฺถิ, อธิคโม นตฺถิ, กึ ตสฺส ปฏิภายิสฺสตีติ – อขิโล ปฏิภานวา ฯ เตนาห เถโร ปิงฺคิโย –

“เอส ภิโยฺย ปสีทามิ, สุตฺวาน มุนิโน วโจ;
วิวฏจฺฉโท สมฺพุโทฺธ, อขิโล ปฏิภานวา”ติ ฯ

๑๑๙. **อธิเทเว** [อติเทเว (ก.)] **อภิญฺญาย, สพฺพํ เวทิ ปโรปรํ** [ปโรวรํ (สี. อฏฺฐ.)] **;**
ปญฺหานนฺตกโร สตฺถา, กงฺขีนํ ปฏิชานตํ ฯ

อธิเทเว อภิญฺญายาติ ฯ **เทวา**ติ ตโย เทวา – สมฺมุติเทวา [สมฺมติเทวา (สฺยา.)], อุปปตฺติเทวา, วิสุทฺธิเทวา ฯ กตเม สมฺมุติเทวา? สมฺมุติเทวา วุจฺจนฺติ ราชาโน [กตเม สมฺมติเทวา ราชาโน (สฺยา.) เอวมุปริปิ] จ ราชกุมาโร จ เทวิโย จ ฯ อิเม วุจฺจนฺติ สมฺมุติเทวา ฯ กตเม อุปปตฺติเทวา? อุปปตฺติเทวา วุจฺจนฺติ จาตุมหาราชิกา เทวา ตาวตึสา เทวา...เป.... พฺรหฺมกายิกา เทวา, เย จ เทวา ตทุตฺตริ ฯ อิเม วุจฺจนฺติ อุปปตฺติเทวา ฯ กตเม วิสุทฺธิเทวา? วิสุทฺธิเทวา วุจฺจนฺติ ตถาคตา ตถาคตสาวกา อรหโนฺต ขีณาสวา, เย จ ปเจฺจกสมฺพุทฺธา ฯ อิเม วุจฺจนฺติ วิสุทฺธิเทวา ฯ ภควา สมฺมุติเทเว อธิเทวาติ อภิญฺญาย อุปปตฺติเทเว อธิเทวาติ อภิญฺญาย, วิสุทฺธิเทเว อธิเทวาติ อภิญฺญาย ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ – อธิเทเว อภิญฺญาย ฯ

สพฺพํ เวทิ ปโรปรนฺติ ภควา อตฺตโน จ ปเรสญฺจ อธิเทวกเร ธเมฺม เวทิ อญฺญาสิ อผสฺสิ ปฏิวิชฺฌิ ฯ กตเม อตฺตโน อธิเทวกรา ธมฺมา? สมฺมาปฏิปทา อนุโลมปฏิปทา อปจฺจนีกปฏิปทา อนฺวตฺถปฏิปทา ธมฺมานุธมฺมปฏิปทา สีเลสุ ปริปูรการิตา อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารตา โภชเน มตฺตญฺญุตา ชาคริยานุโยโค สติสมฺปชญฺญํ จตฺตาโร สติปฏฺฐานา...เป.... อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค ฯ อิเม วุจฺจนฺติ อตฺตโน อธิเทวกรา ธมฺมา ฯ

กตเม ปเรสํ อธิเทวกรา ธมฺมา? สมฺมาปฏิปทา...เป.... อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค ฯ อิเม วุจฺจนฺติ ปเรสํ อธิเทวกรา ธมฺมา ฯ เอวํ ภควา อตฺตโน จ ปเรสญฺจ อธิเทวกเร ธเมฺม เวทิ อญฺญาสิ อผสฺสิ ปฏิวิชฺฌีติ – สพฺพํ เวทิ ปโรปรํ ฯ

ปญฺหานุตฺตโร สตฺถาติ ภควา ปารายนิกปญฺหานํ อนุตฺตโร ปริยนฺตกโร ปริจฺเฉทกโร ปริวฏุมกโร; สภิยปญฺหานํ [ปริสปญฺหานํ (สฺยา.), ปิงฺคิยปญฺหานํ (ก.)] อนุตฺตโร ปริยนฺตกโร ปริจฺเฉทกโร ปริวฏุมกโร; สกฺกปญฺหานํ…เป…. สุยามปญฺหานํ… ภิกฺขุปญฺหานํ… ภิกฺขุนีปญฺหานํ… อุปาสกปญฺหานํ… อุปาสิกาปญฺหานํ… ราชปญฺหานํ… ขตฺติยปญฺหานํ… พฺราหฺมณปญฺหานํ… เวสฺสปญฺหานํ… สุทฺทปญฺหานํ… เทวปญฺหานํ… พฺรหฺมปญฺหานํ อนุตฺตโร ปริยนฺตกโร ปริจฺเฉทกโร ปริวฏุมกโรติ – ปญฺหานุตฺตโรฯ **สตฺถา**ติ ภควา สตฺถวาโหฯ ยถา สตฺถวาโห สตฺเต กนฺตารํ ตาเรติ, โจรกนฺตารํ ตาเรติ, วาฬกนฺตารํ ตาเรติ, ทุพฺภิกฺขกนฺตารํ ตาเรติ, นิรุทกกนฺตารํ ตาเรติ อุตฺตาเรติ นิตฺถาเรติ [นิตฺตาเรติ (สฺยา. ก.)] ปตาเรติ, เขมนฺตภูมิํ สมฺปาเปติ; เอวเมว ภควา สตฺถวาโห สตฺเต กนฺตารํ ตาเรติ, ชาติกนฺตารํ ตาเรติ, ชรากนฺตารํ…เป…. พฺยาธิกนฺตารํ… มรณกนฺตารํ… โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสกนฺตารํ ตาเรติ, ราคกนฺตารํ ตาเรติ, โทสกนฺตารํ… โมหกนฺตารํ… มานกนฺตารํ… ทิฏฺฐิกนฺตารํ… กิเลสกนฺตารํ… ทุจฺจริตกนฺตารํ ตาเรติ, ราคคหนํ ตาเรติ, โทสคหนํ ตาเรติ, โมหคหนํ… ทิฏฺฐิคหนํ… กิเลสคหนํ… ทุจฺจริตคหนํ ตาเรติ อุตฺตาเรติ นิตฺถาเรติ ปตาเรติ; เขมนฺตํ อมตํ นิพฺพานํ สมฺปาเปตีติ – เอวมฺปิ ภควา สตฺถวาโหฯ

อถ วา, ภควา เนตา วิเนตา อนุเนตา ปญฺญเปตา นิชฺฌาเปตา เปกฺขตา ปสาเทตาติ, เอวํ ภควา สตฺถวาโหฯ อถ วา, ภควา อนุปฺปนฺนสฺส มคฺคสฺส อุปฺปาเทตา, อสญฺชาตสฺส มคฺคสฺส สญฺชเนตา, อนกฺขาตสฺส มคฺคสฺส อกฺขาตา, มคฺคญฺญู มคฺควิทู มคฺคโกวิโท มคฺคานุคา จ ปน เอตรหิ สาวกา วิหรนฺติ ปจฺฉา สมนฺนาคตาติ, เอวมฺปิ ภควา สตฺถวาโหติ – ปญฺหานุตฺตโร สตฺถาฯ

กงฺขีนํ ปฏิชานตนฺติ สกงฺขา อาคนฺตฺวา นิกฺกงฺขา สมฺปชฺชนฺติ, สเลฺลขา อาคนฺตฺวา นิเลฺลขา สมฺปชฺชนฺติ, สเทฺวฬฺหกา อาคนฺตฺวา นิเทฺวฬฺหกา สมฺปชฺชนฺติ, สวิจิกิจฺฉา อาคนฺตฺวา นิพฺพิจิกิจฺฉา สมฺปชฺชนฺติ, สราคา อาคนฺตฺวา วีตราคา สมฺปชฺชนฺติ, สโทสา อาคนฺตฺวา วีตโทสา สมฺปชฺชนฺติ, สโมหา อาคนฺตฺวา วีตโมหา สมฺปชฺชนฺติ, สกิเลสา อาคนฺตฺวา นิกฺกิเลสา สมฺปชฺชนฺตีติ – กงฺขีนํ ปฏิชานตํฯ เตนาห เถโร ปิงฺคิโย –

> ‘‘อธิเทเว อภิญฺญาย, สพฺพํ เวทิ ปโรปรํ;
> ปญฺหานนฺตกโร สตฺถา, กงฺขีนํ ปฏิชานต’’นฺติฯ

๑๒๐. **อสํหีรํ อสํกุปฺปํ, ยสฺส นตฺถิ อุปมา กฺวจิ;**
อทฺธา คมิสฺสามิ น เมตฺถ กงฺขา, เอวํ มํ ธาเรหิ อธิมุตฺตจิตฺตํฯ

อสํหีรํ อสํกุปฺปนฺติ อสํหีรํ วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํฯ โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสโคฺค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํฯ **อสํหีรนฺ**ติ ราเคน โทเสน โมเหน โกเธน อุปนาเหน มเกฺขน ปฬาเสน อิสฺสาย มจฺฉริเยน มายาย สาเฐเยฺยน ถเมฺภน สารเมฺภน มาเนน อติมาเนน มเทน ปมาเทน สพฺพกิเลเสหิ สพฺพทุจฺจริเตหิ สพฺพปริฬาเหหิ สพฺพาสเวหิ สพฺพทรเถหิ สพฺพสนฺตาเปหิ สพฺพากุสลาภิสงฺขาเรหิ อสํหาริยํ นิพฺพานํ นิจฺจํ ธุวํ สสฺสตํ อวิปริณามธมฺมนฺติ – อสํหีรํฯ

อสํกุปฺปนฺติ อสํกุปฺปํ วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํฯ โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ…เป…. นิโรโธ นิพฺพานํฯ นิพฺพานสฺส [ยสฺส (สฺยา.)] น อุปฺปาโท ปญฺญายติ, วโย นตฺถิ, น ตสฺส อญฺญถตฺตํ

[ตสฺส อญฺญทตฺถุ (สฺยา.)] ปญฺญายติฯ นิพฺพานํ นิจฺจํ ธุวํ สสฺสตํ อวิปริณามธมฺมนฺติ – อสํหีรํ อสํกุปฺปํฯ

ยสฺส นตฺถิ อุปมา กฺวจีติฯ **ยสฺสาติ** นิพฺพานสฺสฯ **นตฺถิ อุปมาติ** อุปมา นตฺถิ, อุปนิธา นตฺถิ, สทิสํ นตฺถิ, ปฏิภาโค นตฺถิ, น สติ น สํวิชฺชติ นุปลพฺภติฯ **กฺวจีติ** กฺวจิ กิมฺหิจิ กตฺถจิ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา อชฺฌตฺตพหิทฺธา วาติ – ยสฺส นตฺถิ อุปมา กฺวจิฯ

อทฺธา คมิสฺสามิ น เมตฺถ กงฺขาติฯ **อทฺธาติ** เอกํสวจนํ นิสฺสํสยวจนํ นิกฺกงฺขวจนํ อเทฺวชฺฌวจนํ อเทฺวฬฺหกวจนํ นิโยควจนํ อปณฺณกวจนํ อวิรทฺธวจนํ อวตฺถาปนวจนเมตํ – อทฺธาติฯ **คมิสฺสามีติ** คมิสฺสามิ อธิคมิสฺสามิ ผสฺสิสฺสามิ สจฺฉิกริสฺสามีติ – อทฺธา คมิสฺสามิฯ **น เมตฺถ กงฺขาติ**ฯ **เอตฺถาติ** นิพฺพาเน กงฺขา นตฺถิ, วิจิกิจฺฉา นตฺถิ, เทฺวฬฺหกํ นตฺถิ, สํสโย นตฺถิ, น สติ น สํวิชฺชติ นุปลพฺภติ, ปหีโน สมุจฺฉินฺโน วูปสนฺโต ปฏิปฺปสฺสทฺโธ อภพฺพุปฺปตฺติโก ญาณคฺคินา ทฑฺฒติ – อทฺธา คมิสฺสามิ น เมตฺถ กงฺขาฯ

เอวํ มํ ธาเรหิ อธิมุตฺตจิตฺตนฺติฯ **เอวํ มํ ธาเรหีติ** เอวํ มํ อุปลกฺเขหิฯ **อธิมุตฺตจิตฺตนฺติ** นิพฺพานนินฺนํ นิพฺพานโปณํ นิพฺพานปพฺภารํ นิพฺพานาธิมุตฺตนฺติ – เอวํ มํ ธาเรหิ อธิมุตฺตจิตฺตนฺติฯ เตนาห เถโร ปิงฺคิโย –

> ‘‘อสํหีรํ อสํกุปฺปํ, ยสฺส นตฺถิ อุปมา กฺวจิ;
> อทฺธา คมิสฺสามิ น เมตฺถ กงฺขา, เอวํ มํ ธาเรหิ อธิมุตฺตจิตฺต’’นฺติฯ

ปารายนานุคีติคาถานิเทฺทโส อฏฺฐารสโมฯ

ปารายนวโคฺค สมตฺโตฯ

ขคฺควิสาณสุตฺต

ขคฺควิสาณสุตฺตนิเทฺทโส

ปฐมวโคฺค

๑๒๑. **สเพฺพสุ ภูเตสุ นิธาย ทณฺฑํ, อวิเหฐยํ อญฺญตรมฺปิ เตสํ;**
น ปุตฺตมิเจฺฉยฺย กุโต สหายํ, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปฯ

สเพฺพสุ ภูเตสุ นิธาย ทณฺฑนฺติฯ **สเพฺพสู**ติ สเพฺพน สพฺพํ สพฺพถา สพฺพํ อเสสํ นิเสฺสสํ ปริยาทิยนวจนเมตํ – สเพฺพสูติฯ **ภูเตสู**ติ ภูตา วุจฺจนฺติ ตสา จ ถาวรา จฯ **ตสา**ติ เยสํ ตสิตตณฺหา อปฺปหีนา, เยสญฺจ ภยเภรวา อปฺปหีนาฯ กึการณา วุจฺจนฺติ ตสา? เต ตสนฺติ อุตฺตสนฺติ ปริตสนฺติ ภาสนฺติ สนฺตาสํ อาปชฺชนฺติ, ตํการณา วุจฺจนฺติ ตสาฯ **ถาวรา**ติ เยสํ ตสิตตณฺหา ปหีนา, เยสญฺจ ภยเภรวา ปหีนาฯ กึการณา วุจฺจนฺติ ถาวรา? เต น ตสนฺติ น อุตฺตสนฺติ น ปริตสนฺติ น ภายนฺติ น สนฺตาสํ อาปชฺชนฺติ, ตํการณา วุจฺจนฺติ ถาวราฯ **ทณฺฑ**นฺติ ตโย ทณฺฑา – กายทโณฺฑ วจีทโณฺฑ มโนทโณฺฑฯ ติวิธํ กายทุจฺจริตํ กายทโณฺฑ, จตุพฺพิธํ วจีทุจฺจริตํ วจีทโณฺฑ, ติวิธํ มโนทุจฺจริตํ มโนทโณฺฑฯ **สเพฺพสุ ภูเตสุ นิธาย ทณฺฑ**นฺติ สเพฺพสุ ภูเตสุ ทณฺฑํ นิธาย นิทหิตฺวาฯ

อวิเหฐยํ อญฺญตรมฺปิ เตสนฺติ เอกเมกมฺปิ สตฺตํ ปาณินา วา เลฑฺฑุนา วา ทเณฺฑน วา สเตฺถน วา อนฺทุยา [อรุยา (สฺยา.), อทฺทุยา (ก.)] วา รชฺชุยา วา อวิเหฐยโนฺต, สเพฺพปิ สเตฺต ปาณินา วา เลฑฺฑุนา วา ทเณฺฑน วา สเตฺถน วา อนฺทุยา วา รชฺชุยา วา อวิเหฐยโนฺตติ – อวิเหฐยํ อญฺญตรมฺปิ เตสํฯ

น ปุตฺตมิเจฺฉยฺย กุโต สหายนฺติฯ **นา**ติ ปฏิเกฺขโป; **ปุตฺตา**ติ จตฺตาโร ปุตฺตา – อตฺรโช ปุโตฺต, เขตฺตโช ปุโตฺต, ทินฺนโก ปุโตฺต, อเนฺตวาสิโก ปุโตฺตฯ **สหาย**นฺติ สหายา วุจฺจนฺติ เยหิ สห อาคมนํ ผาสุ, คมนํ ผาสุ, คมนาคมนํ ผาสุ, ฐานํ ผาสุ, นิสชฺชนํ ผาสุ, สยนํ [นิปชฺชนํ (สฺยา.)] ผาสุ, อาลปนํ ผาสุ, สลฺลปนํ ผาสุ, อุลฺลปนํ ผาสุ, สมุลฺลปนํ ผาสุ ฯ **น ปุตฺตมิเจฺฉยฺย กุโต สหาย**นฺติ ปุตฺตมฺปิ น อิเจฺฉยฺย น สาทิเยยฺย น ปตฺถเยยฺย น ปิหเยยฺย นาภิชเปฺปยฺย, กุโต มิตฺตํ วา สนฺทิฏฺฐํ วา สมฺภตฺตํ วา สหายํ วา อิเจฺฉยฺย [อิจฺฉิสฺสติ (สฺยา.) เอวมีทิเสสุ ปเทสุ อนาคตวิภตฺติยา] สาทิเยยฺย ปตฺถเยยฺย ปิหเยยฺย อภิชเปฺปยฺยาติ – น ปุตฺตมิเจฺฉยฺย กุโต สหายํฯ

เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺปติฯ **เอโก**ติ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ ปพฺพชฺชาสงฺขาเตน เอโก, อทุติยเฏฺฐน เอโก, ตณฺหาย ปหานเฏฺฐน [ตณฺหาปหานเฏฺฐน (สฺยา.) มหานิ. ๑๙๑] เอโก, เอกนฺตวีตราโคติ เอโก, เอกนฺตวีตโทโสติ เอโก, เอกนฺตวีตโมโหติ เอโก, เอกนฺตนิกฺกิเลโสติ เอโก, เอกายนมคฺคํ คโตติ เอโก, เอโก อนุตฺตรํ ปเจฺจกสโมฺพธึ อภิสมฺพุโทฺธติ เอโกฯ

กถํ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ ปพฺพชฺชาสงฺขาเตน เอโก? โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ สพฺพํ ฆราวาสปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา ปุตฺตทารปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา ญาติปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา สนฺนิธิปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพ

ชิตฺวา อกิญฺจนภาวํ อุปคนฺตฺวา เอโก จรติ วิหรติ อิริยติ วตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปตีติ – เอวํ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ ปพฺพชฺชาสงฺขาเตน เอโกฯ

กถํ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ อทุติยเฎฺฐน เอโก? โส เอวํ ปพฺพชิโต สมาโน เอโก อรญฺญวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏิเสวติ อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิโคฺฆสานิ วิชนวาตานิ มนุสฺสราหเสฺสยฺยกานิ ปฏิสลฺลานสารุปฺปานิฯ โส เอโก คจฺฉติ, เอโก ติฎฺฐติ, เอโก นิสีทติ, เอโก เสยฺยํ กเปฺปติ, เอโก คามํ ปิณฺฑาย ปวิสติ, เอโก อภิกฺกมติ, เอโก ปฏิกฺกมติ, เอโก รโห นิสีทติ, เอโก จงฺกมํ อธิฎฺฐาติ, เอโก จรติ วิหรติ อิริยติ วตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปตีติ – เอวํ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ อทุติยเฎฺฐน เอโกฯ

กถํ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ ตณฺหาย ปหานเฎฺฐน เอโก? โส เอวํ เอโก อทุติโย อปฺปมโตฺต อาตาปี ปหิตโตฺต วิหรโนฺต มหาปธานํ ปทหโนฺต มารํ สเสนกํ นมุจิํ กณฺหํ ปมตฺตพนฺธุํ วิธเมตฺวา จ ตณฺหาชาลินิํ วิสริตํ วิสตฺติกํ ปชหิ วิโนเทสิ พฺยนฺตีอกาสิ อนภาวํคเมสิฯ

> ‘‘ตณฺหาทุติโย ปุริโส, ทีฆมทฺธาน สํสรํ;
> อิตฺถภาวญฺญถาภาวํ, สํสารํ นาติวตฺตติฯ
>
> ‘‘เอตมาทีนวํ ญตฺวา, ตณฺหํ ทุกฺขสฺส สมฺภวํ;
> วีตตโณฺห อนาทาโน, สโต ภิกฺขุ ปริพฺพเช’’ติฯ

เอวํ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ ตณฺหาย ปหานเฎฺฐน เอโกฯ

กถํ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ เอกนฺตวีตราโคติ เอโก? ราคสฺส ปหีนตฺตา เอกนฺตวีตราโคติ เอโก, โทสสฺส ปหีนตฺตา เอกนฺตวีตโทโสติ เอโก, โมหสฺส ปหีนตฺตา เอกนฺตวีตโมโหติ เอโก, กิเลสานํ ปหีนตฺตา เอกนฺตนิกฺกิเลโสติ เอโกฯ เอวํ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ เอกนฺตวีตราโคติ เอโกฯ

กถํ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ เอกายนมคฺคํ คโตติ เอโก? เอกายนมโคฺค วุจฺจติ จตฺตาโร สติปฎฺฐานา, จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา, จตฺตาโร อิทฺธิปาทา, ปญฺจินฺทฺริยานิ, ปญฺจ พลานิ, สตฺต โพชฺฌงฺคา อริโย อฎฺฐงฺคิโก มโคฺคฯ

> ‘‘เอกายนํ ชาติขยนฺตทสฺสี, มคฺคํ ปชานาติ หิตานุกมฺปี;
> เอเตน มเคฺคน ตริํสุ ปุเพฺพ, ตริสฺสนฺติ เย จ ตรนฺติ โอฆ’’นฺติฯ

เอวํ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ เอกายนมคฺคํ คโตติ เอโกฯ

กถํ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ เอโก อนุตฺตรํ ปเจฺจกสโมฺพธิํ อภิสมฺพุโทฺธติ เอโก? โพธิ วุจฺจติ จตูสุ มเคฺคสุ ญาณํฯ ปญฺญา ปญฺญินฺทฺริยํ ปญฺญาพลํ ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌโงฺค วีมํสา วิปสฺสนา สมฺมาทิฎฺฐิฯ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ มคฺคปเจฺจกสมฺพุโทฺธ ญาณปเจฺจกสมฺพุโทฺธ ‘‘สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา’’ติ พุชฺฌิ, ‘‘สเพฺพ สงฺขารา ทุกฺขา’’ติ พุชฺฌิ, ‘‘สเพฺพ ธมฺมา อนตฺตา’’ติ พุชฺฌิ, ‘‘อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา’’ติ พุชฺฌิ, ‘‘สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณ’’นฺติ พุชฺฌิ, ‘‘วิญฺญาณปจฺจยา นามรูป’’นฺติ พุชฺฌิ, ‘‘นามรูปปจฺจยา สฬายตน’’นฺติ พุชฺฌิ, ‘‘สฬายตนปจฺจยา ผโสฺส’’ติ พุชฺฌิ, ‘‘ผสฺสปจฺจยา เวทนา’’ติ พุชฺฌิ, ‘‘เวทนาปจฺจยา ตณฺหา’’ติ พุชฺฌิ, ‘‘ตณฺหาปจฺจยา อุปาทาน’’นฺติ พุชฺฌิ, ‘‘อุปาทานปจฺจยา ภโว’’ติ พุชฺฌิ, ‘‘ภวปจฺจยา ชาตี’’ติ

พุชฺฌิ, ‘‘ชาติปจฺจยา ชรามรณ’’นฺติ พุชฺฌิ; ‘‘อวิชฺชานิโรธา สงฺขารนิโรโธ’’ติ พุชฺฌิ, ‘‘สงฺขารนิโรธา วิญฺญาณนิโรโธ’’ติ พุชฺฌิ, ‘‘วิญฺญาณนิโรธา นามรูปนิโรโธ’’ติ พุชฺฌิ, ‘‘นามรูปนิโรธา สฬายตนนิโรโธ’’ติ พุชฺฌิ, ‘‘สฬายตนนิโรธา ผสฺสนิโรโธ’’ติ พุชฺฌิ, ‘‘ผสฺสนิโรธา เวทนานิโรโธ’’ติ พุชฺฌิ, ‘‘เวทนานิโรธา ตณฺหานิโรโธ’’ติ พุชฺฌิ, ‘‘ตณฺหานิโรธา อุปาทานนิโรโธ’’ติ พุชฺฌิ, ‘‘อุปาทานนิโรธา ภวนิโรโธ’’ติ พุชฺฌิ, ‘‘ภวนิโรธา ชาตินิโรโธ’’ติ พุชฺฌิ, ‘‘ชาตินิโรธา ชรามรณนิโรโธ’’ติ พุชฺฌิ; ‘‘อิทํ ทุกฺข’’นฺติ พุชฺฌิ, ‘‘อยํ ทุกฺขสมุทโย’’ติ พุชฺฌิ, ‘‘อยํ ทุกฺขนิโรโธ’’ติ พุชฺฌิ, ‘‘อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา’’ติ พุชฺฌิ; ‘‘อิเม อาสวา’’ติ พุชฺฌิ, ‘‘อยํ อาสวสมุทโย’’ติ พุชฺฌิ…เป…. ‘‘อยํ อาสวนิโรธคามินี ปฏิปทา’’ติ พุชฺฌิ; ‘‘อิเม ธมฺมา อภิเญฺญยฺยา’’ติ พุชฺฌิ, ‘‘อิเม ธมฺมา ปหาตพฺพา’’ติ พุชฺฌิ, ‘‘อิเม ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา’’ติ พุชฺฌิ, ‘‘อิเม ธมฺมา ภาเวตพฺพา’’ติ พุชฺฌิ; ฉนฺนํ ผสฺสายตนานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ พุชฺฌิ, ปญฺจนฺนํ อุปาทานกฺขนฺธานํ สมุทยญฺจ…เป…. นิสฺสรณญฺจ พุชฺฌิ, จตุนฺนํ มหาภูตานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ พุชฺฌิ, ‘‘ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม’’นฺติ พุชฺฌิฯ

อถ วา, ยํ พุชฺฌิตพฺพํ อนุพุชฺฌิตพฺพํ ปฏิพุชฺฌิตพฺพํ สมฺพุชฺฌิตพฺพํ อธิคนฺตพฺพํ ผสฺสิตพฺพํ สจฺฉิกาตพฺพํ, สพฺพํ ตํ เตน ปเจฺจกโพธิญาเณน พุชฺฌิ อนุพุชฺฌิ ปฏิพุชฺฌิ สมฺพุชฺฌิ อธิคจฺฉิ ผเสฺสสิ สจฺฉากาสีติ เอวํ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ เอโก อนุตฺตรํ ปเจฺจกสโมฺพธึ อภิสมฺพุโทฺธติ – เอโกฯ

จเรติ อฏฺฐ จริยาโย – อิริยาปถจริยา, อายตนจริยา, สติจริยา, สมาธิจริยา, ญาณจริยา, มคฺคจริยา, ปตฺติจริยา, โลกตฺถจริยาฯ อิริยาปถจริยาติ จตูสุ อิริยาปเถสุฯ อายตนจริยาติ ฉสุ อชฺฌตฺติกพาหิเรสุ อายตเนสุฯ สติจริยาติ จตูสุ สติปฏฺฐาเนสุฯ สมาธิจริยาติ จตูสุ ฌาเนสุฯ ญาณจริยาติ จตูสุ อริยสเจฺจสุฯ มคฺคจริยาติ จตูสุ อริยมเคฺคสุฯ ปตฺติจริยาติ จตูสุ สามญฺญผเลสุฯ โลกตฺถจริยาติ ตถาคเตสุ อรหเนฺตสุ สมฺมาสมฺพุเทฺธสุ ปเทสโต ปเจฺจกสมฺพุเทฺธสุ ปเทสโต สาวเกสุฯ อิริยาปถจริยา จ ปณิธิสมฺปนฺนานํ, อายตนจริยา จ อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารานํ , สติจริยา จ อปฺปมาทวิหารีนํ, สมาธิจริยา จ อธิจิตฺตมนุยุตฺตานํ, ญาณจริยา จ พุทฺธิสมฺปนฺนานํ, มคฺคจริยา จ สมฺมาปฏิปนฺนานํ, ปตฺติจริยา จ อธิคตผลานํ, โลกตฺถจริยา จ ตถาคตานํ อรหนฺตานํ สมฺมาสมฺพุทฺธานํ ปเทสโต ปเจฺจกพุทฺธานํ ปเทสโต สาวกานํฯ อิมา อฏฺฐ จริยาโยฯ อปราปิ อฏฺฐ จริยาโย – อธิมุจฺจโนฺต สทฺธาย จรติ, ปคฺคณฺหโนฺต วีริเยน จรติ, อุปฏฺฐเปโนฺต สติยา จรติ, อวิเกฺขปํ กโรโนฺต สมาธินา จรติ, ปชานโนฺต ปญฺญาย จรติ, วิชานโนฺต วิญฺญาณจริยาย จรติฯ เอวํ ปฏิปนฺนสฺส กุสลา ธมฺมา อายาเปนฺตีติ – อายตนจริยาย จรติฯ เอวํ ปฏิปโนฺน วิเสสมธิคจฺฉตีติ – วิเสสจริยาย จรติฯ อิมา อฏฺฐ จริยาโยฯ

อปราปิ อฏฺฐ จริยาโย – ทสฺสนจริยา จ สมฺมาทิฏฺฐิยา, อภิโรปนจริยา จ สมฺมาสงฺกปฺปสฺส , ปริคฺคหจริยา จ สมฺมาวาจาย, สมุฏฺฐานจริยา จ สมฺมากมฺมนฺตสฺส, โวทานจริยา จ สมฺมาอาชีวสฺส, ปคฺคหจริยา จ สมฺมาวายามสฺส, อุปฏฺฐานจริยา จ สมฺมาสติยา, อวิเกฺขปจริยา จ สมฺมาสมาธิสฺสฯ อิมา อฏฺฐ จริยาโยฯ

ขคฺควิสาณกโปฺปติ ยถา ขคฺคสฺส นาม วิสาณํ เอกํ โหติ อทุติยํ, เอวเมว โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ ตกฺกโปฺป ตสฺสทิโส ตปฺปฏิภาโคฯ ยถา อติโลณํ วุจฺจติ โลณกโปฺป, อติติตฺตกํ วุจฺจติ ติตฺตกโปฺป, อติมธุรํ วุจฺจติ มธุรกโปฺป, อติอุณฺหํ วุจฺจติ อคฺคิกโปฺป , อติสีตลํ วุจฺจติ

หิมกโปฺป, มหาอุทกกฺขโนฺธ วุจฺจติ สมุทฺทกโปฺป, มหาภิญฺญาพลปฺปโตฺต สาวโก วุจฺจติ สตฺถุกโปฺปติ; เอวเมว โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ ตตฺถ ตกฺกโปฺป ตสฺสทิโส ตปฺปฏิภาโค เอโก อทุติโย มุตฺตพนฺธโน สมฺมา โลเก จรติ วิหรติ อิริยติ วเตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปตีติ – เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

> “สเพฺพสุ ภูเตสุ นิธาย ทณฺฑํ, อวิเหฐยํ อญฺญตรมฺปิ เตสํ;
> น ปุตฺตมิเจฺฉยฺย กุโต สหายํ, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺป”ติฯ

๑๒๕. สํสคฺคชาตสฺส ภวนฺติ เสฺนหา, เสฺนหนฺวยํ ทุกฺขมิทํ ปโหติ;
อาทีนวํ เสฺนหชํ เปกฺขมาโน, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ

สํสคฺคชาตสฺส ภวนฺติ เสฺนหาติฯ **สํสคฺคา**ติ เทฺว สํสคฺคา – ทสฺสนสํสโคฺค จ สวนสํสโคฺค จฯ กตโม ทสฺสนสํสโคฺค? อิเธกโจฺจ ปสฺสติ อิตฺถิํ วา กุมาริํ วา อภิรูปํ ทสฺสนียํ ปาสาทิกํ ปรมาย วณฺณโปกฺขรตาย สมนฺนาคตํฯ ทิสฺวา ปสฺสิตฺวา อนุพฺยญฺชนโส นิมิตฺตํ คณฺหาติ – เกสา วา โสภนา [โสภณา (สฺยา.)] มุขํ วา โสภนํ อกฺขี วา โสภนา กณฺณา วา โสภนา นาสา วา โสภนา โอฏฺฐา วา โสภนา ทนฺตา วา โสภนา มุขํ วา โสภนํ คีวา วา โสภนา ถนา วา โสภนา อุรํ วา โสภนํ อุทรํ วา โสภนํ กฏิ วา โสภนา อูรู วา โสภนา ชงฺฆา วา โสภนา หตฺถา วา โสภนา ปาทา วา โสภนา องฺคุลิโย วา โสภนา นขา วา โสภนาติฯ ทิสฺวา ปสฺสิตฺวา อภินนฺทติ อภิวทติ อภิปเตฺถติ อนุปฺปาเทติ [อนุสฺสรติ (ก.)] อนุพนฺธติ ราคพนฺธนํ – อยํ ทสฺสนสํสโคฺคฯ

กตโม สวนสํสโคฺค? อิเธกโจฺจ สุณาติ – “อสุกสฺมิํ นาม คาเม วา นิคเม วา อิตฺถี วา กุมารี วา อภิรูปา ทสฺสนียา ปาสาทิกา ปรมาย วณฺณโปกฺขรตาย สมนฺนาคตา”ติ ฯ สุตฺวา สุณิตฺวา อภินนฺทติ อภิวทติ อภิปเตฺถติ อนุปฺปาเทติ อนุพนฺธติ ราคพนฺธนํ – อยํ สวนสํสโคฺคฯ

เสฺนหาติ เทฺว เสฺนหา – ตณฺหาเสฺนโห จ ทิฏฺฐิเสฺนโห จฯ กตโม ตณฺหาเสฺนโห? ยาวตา ตณฺหาสงฺขาเตน สีมกตํ [สีมกตํ มริยาทิกตํ (สฺยา.)] โอธิกตํ ปริยนฺติกตํ ปริคฺคหิตํ มมายิตํ – “อิทํ มมํ, เอตํ มมํ, เอตฺตกํ มมํ, เอตฺตาวตา มมํ”ฯ รูปา สทฺทา คนฺธา รสา โผฏฺฐพฺพา อตฺถรณา ปาวุรณา ทาสิทาสา อเชฬกา กุกฺกุฏสูกรา หตฺถิควาสฺสวฬวา เขตฺตํ วตฺถุ หิรญฺญํ สุวณฺณํ คามนิคมราชธานิโย รฏฺฐญฺจ ชนปโท จ โกโส จ โกฏฺฐาคารญฺจ, เกวลมฺปิ มหาปถวิํ ตณฺหาวเสน มมายติ, ยาวตา อฏฺฐสตตณฺหาวิจริตํ – อยํ ตณฺหาเสฺนโหฯ

กตโม ทิฏฺฐิเสฺนโห? วีสติวตฺถุกา สกฺกายทิฏฺฐิ, ทสวตฺถุกา มิจฺฉาทิฏฺฐิ, ทสวตฺถุกา อนฺตคฺคาหิกาทิฏฺฐิฯ ยา เอวรูปา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ ทิฏฺฐิคหนํ ทิฏฺฐิกนฺตาโร ทิฏฺฐิวิสูกายิกํ ทิฏฺฐิวิปฺผนฺทิตํ ทิฏฺฐิสํโยชนํ คาโห ปฏิคฺคาโห [ปติฏฺฐาโห (ก.)] อภินิเวโส ปรามาโส กุมฺมโคฺค มิจฺฉาปโถ มิจฺฉตฺตํ ติตฺถายตนํ วิปริยาสคฺคาโห วิปรีตคฺคาโห วิปลฺลาสคฺคาโห มิจฺฉาคาโห อยาถาวกสฺมิํ ยาถาวกนฺติ คาโห, ยาวตา ทฺวาสฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตานิ – อยํ ทิฏฺฐิเสฺนโหฯ

สํสคฺคชาตสฺส ภวนฺติ เสฺนหาติ ทสฺสนสํสคฺคปจฺจยา จ สวนสํสคฺคปจฺจยา จ ตณฺหาเสฺนโห จ ทิฏฺฐิเสฺนโห จ ภวนฺติ สมฺภวนฺติ ชายนฺติ สญฺชายนฺติ นิพฺพตฺตนฺติ อภินิพฺพตฺตนฺติ ปาตุภวนฺตีติ – สํสคฺคชาตสฺส ภวนฺติ เสฺนหาฯ

เสฺนหนฺวยํ ทุกฺขมิทํ ปโหตีติฯ **เสฺนโห**ติ เทว เสฺนหา – ตณฺหาเสฺนโห จ ทิฏฺฐิเสฺนโห จ...เป.... อยํ ตณฺหาเสฺนโห...เป.... อยํ ทิฏฺฐิเสฺนโหฯ **ทุกฺขมิทํ ปโหตี**ติ อิเธกโจฺจ กาเยน ทุจฺจริตํ จรติ, วาจาย ทุจฺจริตํ จรติ, มนสา ทุจฺจริตํ จรติ, ปาณมฺปิ หนติ, อทินฺนมฺปิ อาทิยติ, สนฺธิมฺปิ ฉินฺทติ, นิโลฺลปมฺปิ [วิโลปมฺปิ (สฺยา.) ปสฺส มหานิ. ๑๗๐] หรติ, เอกาคาริกมฺปิ กโรติ, ปริปเนฺถปิ ติฏฺฐติ, ปรทารมฺปิ คจฺฉติ, มุสาปิ ภณติฯ ตเมนํ คเหตฺวา รโญฺญ ทเสฺสนฺติ – ‘‘อยํ, เทว, โจโร อาคุจารีฯ อิมสฺส ยํ อิจฺฉสิ ตํ ทณฺฑํ ปเณหี’’ติฯ ตเมนํ ราชา ตํ ปริภาสติฯ โส ปริภาสปจฺจยาปิ ทุกฺขํ โทมนสฺสํ [ทุกฺขโทมนสฺสํ (สฺยา.)] ปฏิสํเวเทติฯ เอตํ ภยํ ทุกฺขํ โทมนสฺสํ กุโต ชาตํ? ตสฺส เสฺนหปจฺจยา จ นนฺทิปจฺจยา จ ราคปจฺจยา จ นนฺทิราคปจฺจยา จ ชาตํฯ

เอตฺตเกนปิ ราชา น ตุสฺสติฯ ตเมนํ ราชา พนฺธาเปติ – อนฺทุพนฺธเนน วา รชฺชุพนฺธเนน วา สงฺขลิกพนฺธเนน วา เวตฺตพนฺธเนน วา ลตาพนฺธเนน วา ปเกฺขปพนฺธเนน วา ปริเกฺขปพนฺธเนน วา คามพนฺธเนน วา นิคมพนฺธเนน วา รฏฺฐพนฺธเนน วา ชนปทพนฺธเนน วา, อนฺตมโส สวจนียมฺปิ กโรติ – ‘‘น เต ลพฺภา อิโต ปกฺกมิตุ’’นฺติฯ โส พนฺธนปจฺจยาปิ ทุกฺขํ โทมนสฺสํ ปฏิสํเวเทติฯ เอตํ ภยํ ทุกฺขํ โทมนสฺสํ กุโต ชาตํ? ตสฺส เสฺนหปจฺจยา จ นนฺทิปจฺจยา จ ราคปจฺจยา จ นนฺทิราคปจฺจยา จ ชาตํฯ

เอตฺตเกนปิ ราชา น ตุสฺสติฯ ตเมนํ ราชา ตเสฺสว [ตสฺส (สฺยา.)] ธนํ อาหราเปติ – สตํ วา สหสฺสํ วา สตสหสฺสํ วาฯ โส ธนชานิปจฺจยาปิ ทุกฺขํ โทมนสฺสํ ปฏิสํเวเทติฯ เอตํ ภยํ ทุกฺขํ โทมนสฺสํ กุโต ชาตํ? ตสฺส เสฺนหปจฺจยา จ นนฺทิปจฺจยา จ ราคปจฺจยา จ นนฺทิราคปจฺจยา จ ชาตํฯ

เอตฺตเกนปิ ราชา น ตุสฺสติฯ ตเมนํ ราชา วิวิธา กมฺมการณา [วิวิธานิ กมฺมกรณานิ (ก.)] การาเปติ – กสาหิปิ ตาเฬติ, เวเตฺตหิปิ ตาเฬติ, อฑฺฒทเณฺฑหิปิ ตาเฬติ, หตฺถมฺปิ ฉินฺทติ, ปาทมฺปิ ฉินฺทติ, หตฺถปาทมฺปิ ฉินฺทติ, กณฺณมฺปิ ฉินฺทติ, นาสมฺปิ ฉินฺทติ, กณฺณนาสมฺปิ ฉินฺทติ, พิลงฺคถาลิกมฺปิ กโรติ, สงฺขมุณฺฑิกมฺปิ กโรติ , ราหุมุขมฺปิ กโรติ, โชติมาลิกมฺปิ กโรติ, หตฺถปโชฺชติกมฺปิ กโรติ, เอรกวตฺติกมฺปิ [เอรกวฏฺฏิกมฺปิ (สฺยา. ก.) ปสฺส ม. นิ. ๑.๑๖๙] กโรติ, จีรกวาสิกมฺปิ กโรติ, เอเณยฺยกมฺปิ กโรติ, พฬิสมํสิกมฺปิ กโรติ, กหาปณิกมฺปิ กโรติ, ขาราปตจฺฉิกมฺปิ [ขาราปฏิจฺฉิกมฺปิ (ก.)] กโรติ, ปลิฆปริวตฺติกมฺปิ กโรติ, ปลาลปีฐกมฺปิ กโรติ, ตเตฺตนปิ เตเลน โอสิญฺจติ, สุนเขหิปิ ขาทาเปติ, ชีวนฺตมฺปิ สูเล อุตฺตาเสติ, อสินาปิ สีสํ ฉินฺทติฯ โส กมฺมการณปจฺจยาปิ ทุกฺขํ โทมนสฺสํ ปฏิสํเวเทติฯ เอตํ ภยํ ทุกฺขํ โทมนสฺสํ กุโต ชาตํ? ตสฺส เสฺนหปจฺจยา จ นนฺทิปจฺจยา จ ราคปจฺจยา จ นนฺทิราคปจฺจยา จ ชาตํฯ ราชา อิเมสํ จตุนฺนํ ทณฺฑานํ อิสฺสโรฯ

โส สเกน กเมฺมน กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติฯ ตเมนํ นิรยปาลา ปญฺจวิธพนฺธนํ นาม กมฺมการณํ กโรนฺติ [กาเรนฺติ (สฺยา. ก.) ปสฺส ม. นิ. ๓.๒๖๗] – ตตฺตํ อโยขิลํ หเตฺถ คเมนฺติ, ตตฺตํ อโยขิลํ ทุติเย หเตฺถ คเมนฺติ, ตตฺตํ อโยขิลํ ปาเท คเมนฺติ, ตตฺตํ อโยขิลํ ทุติเย ปาเท คเมนฺติ, ตตฺตํ อโยขิลํ มเชฺฌ อุรสฺมึ คเมนฺติฯ โส ตตฺถ ทุกฺขา ติพฺพา [ติปฺปา (สฺยา.)] ขรา กฏุกา เวทนา เวเทติ; น จ ตาว กาลํ กโรติ ยาว น ตํ ปาปกมฺมํ พฺยนฺตีโหติฯ เอตํ ภยํ ทุกฺขํ โทมนสฺสํ กุโต ชาตํ? ตสฺส เสฺนหปจฺจยา จ นนฺทิปจฺจยา จ ราคปจฺจยา จ นนฺทิราคปจฺจยา จ ชาตํฯ

ตเมนํ นิรยปาลา สํเวเสตฺวา [สํเวสิตฺวา (สฺยา. ก.) ปสฺส ม. นิ. ๓.๒๖๗] กุฐารีหิ [กุธารีหิ (สฺยา. ก.)] ตจฺฉนฺติ…เป…. ตเมนํ นิรยปาลา อุทฺธํปาทํ อโธสิรํ คเหตฺวา วาสีหิ ตจฺฉนฺติฯ ตเมนํ นิรยปาลา รเถ โยเชตฺวา อาทิตฺตาย ปถวิยา สมฺปชฺชลิตาย สโชติภูตาย [สโฌชติภูตาย (สฺยา.)] สาเรนฺติปิ ปจฺจาสาเรนฺติปิฯ ตเมนํ นิรยปาลา มหนฺตํ องฺคารปพฺพตํ อาทิตฺตํ สมฺปชฺชลิตํ สโชติภูตํ อาโรเปนฺติปิ โอโรเปนฺติปิฯ ตเมนํ นิรยปาลา อุทฺธํปาทํ อโธสิรํ คเหตฺวา ตตฺตาย โลหกุมฺภิยา ปกฺขิปนฺติ อาทิตฺตาย สมฺปชฺชลิตาย สโชติภูตายฯ โส ตตฺถ เผณุทฺเทหกํ ปจฺจติฯ โส ตตฺถ เผณุทฺเทหกํ ปจฺจมาโน สกิมฺปิ อุทฺธํ คจฺฉติ, สกิมฺปิ อโธ คจฺฉติ, สกิมฺปิ ติริยํ คจฺฉติฯ โส ตตฺถ ทุกฺขา ติพฺพา ขรา กฏุกา เวทนา เวเทติ; น จ ตาว กาลงฺกโรติ ยาว น ตํ ปาปกมฺมํ พฺยนฺตีโหติฯ เอตํ ภยํ ทุกฺขํ โทมนสฺสํ กุโต ชาตํ? ตสฺส เสฺนหปจฺจยา จ นนฺทิปจฺจยา จ ราคปจฺจยา จ นนฺทิราคปจฺจยา จ ชาตํฯ

ตเมนํ นิรยปาลา มหานิรเย ปกฺขิปนฺติฯ โส โข ปน มหานิรโย –

จตุกฺกโณฺณ จตุทฺวาโร, วิภตฺโต ภาคโส มิโต;
อโยปาการปริยนฺโต, อยสา ปฏิกุชฺชิโตฯ

ตสฺส อโยมยา ภูมิ, ชลิตา เตชสา ยุตา;
สมนฺตา โยชนสตํ, ผริตฺวา ติฏฺฐติ สพฺพทาฯ

กทริยาตปนา [กทริยา ตาปนา (ก.) มหานิ. ๑๗๐] โฆรา, อจฺจิมนฺโต ทุราสทา;
โลมหํสนรูปา จ, เภสฺมา ปฏิภยา ทุขาฯ

ปุรตฺถิมาย จ ภิตฺติยา, อจฺจิกฺขนฺโธ สมุฏฺฐิโต;
ฑหนฺโต ปาปกมฺมนฺเต, ปจฺฉิมาย ปฏิหญฺญติฯ

ปจฺฉิมาย จ ภิตฺติยา, อจฺจิกฺขนฺโธ สมุฏฺฐิโต;
ฑหนฺโต ปาปกมฺมนฺเต, ปุริมาย ปฏิหญฺญติฯ

ทกฺขิณาย จ ภิตฺติยา, อจฺจิกฺขนฺโธ สมุฏฺฐิโต;
ฑหนฺโต ปาปกมฺมนฺเต, อุตฺตราย ปฏิหญฺญติฯ

อุตฺตราย จ ภิตฺติยา, อจฺจิกฺขนฺโธ สมุฏฺฐิโต;
ฑหนฺโต ปาปกมฺมนฺเต, ทกฺขิณาย ปฏิหญฺญติฯ

เหฏฺฐโต จ สมุฏฺฐาย, อจฺจิกฺขนฺโธ ภยานโก;
ฑหนฺโต ปาปกมฺมนฺเต, ฉทนสฺมิํ ปฏิหญฺญติฯ

ฉทนมฺหา สมุฏฺฐาย, อจฺจิกฺขนฺโธ ภยานโก;
ฑหนฺโต ปาปกมฺมนฺเต, ภูมิยํ ปฏิหญฺญติฯ

อโยกปาลมาทิตฺตํ, สนฺตตฺตํ ชลิตํ ยถา;
เอวํ อวีจินิรโย, เหฏฺฐา อุปริ ปสฺสโตฯ

ตตฺถ สตฺตา มหาลุทฺทา, มหากิพฺพิสการิโน;

อจฺจนฺตปาปกมฺมนฺตา, ปจฺจนฺติ น จ มิยฺยเร [มียเร (ก.)]ฯ

ชาตเวทสโม กาโย, เตสํ นิรยวาสินํ;
ปสฺส กมฺมานํ ทฬฺหตฺตํ, น ภสฺมา โหติ นปิ มสิฯ

ปุรตฺถิเมนปิ ธาวนฺติ, ตโต ธาวนฺติ ปจฺฉิมํ;
อุตฺตเรนปิ ธาวนฺติ, ตโต ธาวนฺติ ทกฺขิณํฯ

ยํ ยํ ทิสํ ปธาวนฺติ, ตํ ตํ ทฺวารํ ปิธียติ;
อภินิกฺขมิตาสา เต, สตฺตา โมกฺขคเวสิโนฯ

น เต ตโต นิกฺขมิตุํ, ลภนฺติ กมฺมปจฺจยา;
เตสญฺจ ปาปกมฺมนฺตํ, อวิปกฺกํ กตํ พหุนฺติฯ

เอตํ ภยํ ทุกฺขํ โทมนสฺสํ กุโต ชาตํ? ตสฺส เสฺนหปจฺจยา จ นนฺทิปจฺจยา จ ราคปจฺจยา จ นนฺทิราคปจฺจยา จ ชาตํฯ

ยานิ จ เนรยิกานิ ทุกฺขานิ ยานิ จ ติรจฺฉานโยนิกานิ ทุกฺขานิ ยานิ จ เปตฺติวิสยิกานิ ทุกฺขานิ ยานิ จ มานุสิกานิ ทุกฺขานิ, ตานิ กุโต ชาตานิ กุโต สญฺชาตานิ กุโต นิพฺพตฺตานิ กุโต อภินิพฺพตฺตานิ กุโต ปาตุภูตานิ? ตสฺส เสฺนหปจฺจยา จ นนฺทิปจฺจยา จ ราคปจฺจยา จ นนฺทิราคปจฺจยา จ ภวนฺติ สมฺภวนฺติ ชายนฺติ สญฺชายนฺติ นิพฺพตฺตนฺติ อภินิพฺพตฺตนฺติ ปาตุภวนฺตีติ – เสฺนหนฺวยํ ทุกฺขมิทํ ปโหติฯ

อาทีนวํ เสฺนหชํ เปกฺขมาโนติฯ **เสฺนโห**ติ เทฺว เสฺนหา – ตณฺหาเสฺนโห จ ทิฏฺฐิเสฺนโห จ…เป.… อยํ ตณฺหาเสฺนโห…เป.… อยํ ทิฏฺฐิเสฺนโหฯ **อาทีนวํ เสฺนหชํ เปกฺขมาโน**ติ ตณฺหาเสฺนโห จ ทิฏฺฐิเสฺนโห จ อาทีนวํ เสฺนหชํ เปกฺขมาโน ทกฺขมาโน โอโลกยมาโน นิชฺฌายมาโน อุปปริกฺขมาโนติ – อาทีนวํ เสฺนหชํ เปกฺขมาโน, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุทฺโธ –

“สํสคฺคชาตสฺส ภวนฺติ เสฺนหา, เสฺนหนฺวยํ ทุกฺขมิทํ ปโหติ;
อาทีนวํ เสฺนหชํ เปกฺขมาโน, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโป”ติฯ

๑๒๗. **มิเตฺต สุหเชฺช อนุกมฺปมาโน, หาเปติ อตฺถํ ปฏิพทฺธจิโตฺต** [ปฏิพนฺธจิโตฺต (ก.)] **;**
เอตํ ภยํ สนฺถเว [สนฺธเว (ก.)] **เปกฺขมาโน, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปฯ**

มิเตฺต สุหเชฺช อนุกมฺปมาโน, หาเปติ อตฺถํ ปฏิพทฺธจิโตฺตติฯ **มิตฺตา**ติ เทฺว มิตฺตา – อคาริกมิโตฺต จ อนาคาริกมิโตฺต [ปพฺพชิตมิโตฺต (ก.) เอวมุปริปิ] จฯ กตโม อคาริกมิโตฺต? อิเธกโจฺจ ทุทฺททํ ททาติ, ทุจฺจชํ จชติ, ทุกฺกรํ กโรติ, ทุกฺขมํ ขมติ, คุยฺหมสฺส อาจิกฺขติ, คุยฺหมสฺส ปริคูหติ [ปริคุยฺหติ (สฺยา. ก.)], อาปทาสุ น วิชหติ, ชีวิตมฺปิสฺส อตฺถาย ปริจฺจตฺตํ โหติ, ขีเณ นาติมญฺญติ – อยํ อคาริกมิโตฺตฯ

กตโม อนาคาริกมิโตฺต? อิธ ภิกฺขุ ปิโย จ โหติ มนาโป จ ครุ จ ภาวนีโย จ วตฺตา จ วจนกฺขโม จ คมฺภีรญฺจ กถํ กตฺตา, โน จ อฏฺฐาเน นิโยเชติ อธิสีเล สมาทเปติ, จตุนฺนํ สติปฏฺ

ฐานานํ ภาวนานุโยเค สมาทเปติ, จตุนฺนํ สมฺมปฺปธานานํ…เป.… จตุนฺนํ อิทฺธิปาทานํ… ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ… ปญฺจนฺนํ พลานํ… สตฺตนฺนํ โพชฺฌงฺคานํ… อริยสฺส อฏฺฐงฺคิกสฺส มคฺคสฺส ภาวนานุโยเค สมาทเปติ – อยํ อนาคาริกมิโตฺตฯ

สุหชฺชา วุจฺจนฺติ เยหิ สห อาคมนํ ผาสุ คมนํ ผาสุ ฐานํ ผาสุ นิสชฺชนํ [นิสชฺชา (ก.)] ผาสุ สยนํ ผาสุ อาลปนํ ผาสุ สลฺลปนํ ผาสุ อุลฺลปนํ ผาสุ สมุลฺลปนํ ผาสุฯ **มิเตฺต สุหเชฺช อนุกมฺปมาโน หาเปติ อตฺถน**ฺติ มิเตฺต จ สุหเชฺช จ สนฺทิเฏฺฐ จ สมฺภเตฺต จ สหาเย จ อนุกมฺปมาโน อนุเปกฺขมาโน อนุคณฺหมาโน อตฺตตฺถมฺปิ ปรตฺถมฺปิ อุภยตฺถมฺปิ หาเปติ, ทิฏฺฐธมฺมิกมฺปิ อตฺถํ หาเปติ, สมฺปรายิกมฺปิ อตฺถํ หาเปติ, ปรมตฺถมฺปิ หาเปติ ปหาเปติ ปริหาเปติ ปริธํเสติ ปริวเชฺชติ [ปริสเชฺชติ (สฺยา.)] อนฺตรธาเปตีติ – มิเตฺต สุหเชฺช อนุกมฺปมาโน หาเปติ อตฺถํฯ

ปฏิพทฺธจิโตฺตติ ทฺวีหิ การเณหิ ปฏิพทฺธจิโตฺต โหติ – อตฺตานํ วา นีจํ ฐเปโนฺต ปรํ อุจฺจํ ฐเปโนฺต ปฏิพทฺธจิโตฺต โหติ, อตฺตานํ วา อุจฺจํ ฐเปโนฺต ปรํ นีจํ ฐเปโนฺต ปฏิพทฺธจิโตฺต โหติฯ กถํ อตฺตานํ นีจํ ฐเปโนฺต ปรํ อุจฺจํ ฐเปโนฺต ปฏิพทฺธจิโตฺต โหติ? ตุเมฺห เม พหูปการา, อหํ ตุเมฺห นิสฺสาย ลภามิ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํฯ ยมฺปิ [เยปิ (ก.) เอวํ จูฬนิ. ขคฺควิสาณสุตฺตนิเทฺทส ๑๕๑] เม อเญฺญ ทาตุํ วา กาตุํ วา มญฺญนฺติ ตุเมฺห นิสฺสาย ตุเมฺห สมฺปสฺสนฺตาฯ ยมฺปิ เม โปราณํ มาตาเปตฺติกํ นามโคตฺตํ, ตมฺปิ เม อนฺตรหิตํฯ ตุเมฺหหิ อหํ ญายามิ – อสุกสฺส กุลุปโก, อสุกาย กุลุปโกติ ฯ เอวํ อตฺตานํ นีจํ ฐเปโนฺต ปรํ อุจฺจํ ฐเปโนฺต ปฏิพทฺธจิโตฺต โหติฯ

กถํ อตฺตานํ อุจฺจํ ฐเปโนฺต ปรํ นีจํ ฐเปโนฺต ปฏิพทฺธจิโตฺต โหติ? อหํ ตุมฺหากํ พหูปกาโร, ตุเมฺห มํ อาคมฺม พุทฺธํ สรณํ คตา, ธมฺมํ สรณํ คตา, สงฺฆํ สรณํ คตา, ปาณาติปาตา ปฏิวิรตา, อทินฺนาทานา ปฏิวิรตา, กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรตา, มุสาวาทา ปฏิวิรตา, สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา ปฏิวิรตา; อหํ ตุมฺหากํ อุเทฺทสํ เทมิ, ปริปุจฺฉํ เทมิ, อุโปสถํ อาจิกฺขามิ, นวกมฺมํ อธิฏฺฐามิฯ อถ ปน ตุเมฺห มํ อุชฺฌิตฺวา [ปริจฺจชิตฺวา (สฺยา.)] อเญฺญ สกฺกโรถ ครุํ กโรถ มาเนถ ปูเชถาติฯ เอวํ อตฺตานํ อุจฺจํ ฐเปโนฺต ปรํ นีจํ ฐเปโนฺต ปฏิพทฺธจิโตฺต โหตีติ – มิเตฺต สุหเชฺช อนุกมฺปมาโน, หาเปติ อตฺถํ ปฏิพทฺธจิโตฺตฯ

เอตํ ภยํ สนฺถเว เปกฺขมาโนติฯ **ภย**นฺติ ชาติภยํ ชราภยํ พฺยาธิภยํ มรณภยํ ราชภยํ โจรภยํ อคฺคิภยํ อุทกภยํ อตฺตานุวาทภยํ ปรานุวาทภยํ ทณฺฑภยํ ทุคฺคติภยํ อูมิภยํ กุมฺภิลภยํ อาวฏฺฏภยํ สุสุมารภยํ [สุํสุมารภยํ (สฺยา.)] อาชีวิกภยํ อสิโลกภยํ ปริสสารชฺชภยํ มทนภยํ ภยานกํ ฉมฺภิตตฺตํ โลมหํโส เจตโส อุเพฺพโค อุตฺราโสฯ **สนฺถเว**ติ เทฺว สนฺถวา – ตณฺหาสนฺถโว จ ทิฏฺฐิสนฺถโว จ…เป.… อยํ ตณฺหาสนฺถโว…เป.… อยํ ทิฏฺฐิสนฺถโวฯ **เอตํ ภยํ สนฺถเว เปกฺขมาโน**ติ เอตํ ภยํ สนฺถเว เปกฺขมาโน ทกฺขมาโน โอโลกยมาโน นิชฺฌายมาโน อุปปริกฺขมาโนติ – เอตํ ภยํ สนฺถเว เปกฺขมาโน, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

“มิเตฺต สุหเชฺช อนุกมฺปมาโน, หาเปติ อตฺถํ ปฏิพทฺธจิโตฺต;
เอตํ ภยํ สนฺถเว เปกฺขมาโน, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺป”ติฯ

๑๒๘. **วํโส วิสาโลว ยถา วิสโตฺต, ปุเตฺตสุ ทาเรสุ จ ยา อเปกฺขา;**
วํสกฺกฬีโรว [วํเส กฬีโรว (ก.)] **อสชฺชมาโน, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ**

วํโส วิสาโลว ยถา วิสโตฺตติ วํโส วุจฺจติ เวฬุคุโมฺพฯ ยถา เวฬุคุมฺพสฺมึ โปราณกา วํสา สตฺตา [เวฬุคุมฺพสฺมึ กณฺฏกา ชฏิตา สํสิพฺพิตา (สฺยา.)] วิสตฺตา อาสตฺตา ลคฺคา ลคฺคิตา ปลิพุทฺธา, เอวเมว วิสตฺติกา วุจฺจติ ตณฺหาฯ โย ราโค สาราโค อนุนโย อนุโรโธ นนฺที นนฺทิราโค จิตฺตสฺส สาราโค อิจฺฉา มุจฺฉา อโชฺฌสานํ เคโธ ปลิเคโธ สโงฺค ปโงฺก เอชา มายา ชนิกา สญฺชนนี สิพฺพินี ชาลินี สริตา วิสตฺติกา สุตฺตํ วิสฏา อายูหนี ทุติยา ปณิธิ ภวเนตฺติ วนํ วนโถ สนฺถโว สิเนโห อเปกฺขา ปฏิพนฺธุ อาสา อาสีสนา อาสีสิตตฺตํ รูปาสา สทฺทาสา คนฺธาสา รสาสา โผฏฺฐพฺพาสา ลาภาสา ธนาสา ปุตฺตาสา ชีวิตาสา ชปฺปา ปชปฺปา อภิชปฺปา ชปฺปนา ชปฺปิตตฺตํ โลลุปฺปํ โลลุปฺปายนา โลลุปฺปายิตตฺตํ ปุจฺฉญฺชิกตา สาธุกมฺยตา อธมฺมราโค วิสมโลโภ นิกนฺติ นิกามนา ปตฺถนา ปิหนา สมฺปตฺถนา กามตณฺหา ภวตณฺหา วิภวตณฺหา รูปตณฺหา อรูปตณฺหา นิโรธตณฺหา รูปตณฺหา สทฺทตณฺหา คนฺธตณฺหา รสตณฺหา โผฏฺฐพฺพตณฺหา ธมฺมตณฺหา โอโฆ โยโค คโนฺถ อุปาทานํ อาวรณํ นีวรณํ ฉทนํ พนฺธนํ อุปกฺกิเลโส อนุสโย ปริยุฏฺฐานํ ลตา เววิจฺฉํ ทุกฺขมูลํ ทุกฺขนิทานํ ทุกฺขปฺปภโว มารปาโส มารพฬิสํ มารวิสโย มารนิวาโส มารพนฺธนํ ตณฺหานที ตณฺหาชาลํ ตณฺหาคทฺทุลํ ตณฺหาสมุโทฺท อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํฯ

วิสตฺติกาติ เกนเฏฺฐน วิสตฺติกา? วิสาลาติ วิสตฺติกา วิสตาติ วิสตฺติกา, วิสฏาติ วิสตฺติกา, วิสมาติ วิสตฺติกา, วิสกฺกตีติ วิสตฺติกา, วิสํหรตีติ วิสตฺติกา, วิสํวาทิกาติ วิสตฺติกา, วิสมูลาติ วิสตฺติกา, วิสผลาติ วิสตฺติกา, วิสปริโภคาติ วิสตฺติกาฯ วิสาลา วา ปน ตณฺหา รูเป สเทฺท คเนฺธ รเส โผฏฺฐเพฺพ กุเล คเณ อาวาเส ลาเภ ยเส ปสํสาย สุเข จีวเร ปิณฺฑปาเต เสนาสเน คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเร กามธาตุยา รูปธาตุยา อรูปธาตุยา กามภเว รูปภเว อรูปภเว สญฺญาภเว อสญฺญาภเว เนวสญฺญานาสญฺญาภเว เอกโวการภเว จตุโวการภเว ปญฺจโวการภเว อตีเต อนาคเต ปจฺจุปฺปเนฺน ทิฏฺฐสุตมุตวิญฺญาตเพฺพสุ ธเมฺมสุ วิสตา วิตฺถตาติ – วิสตฺติกาติ – วํโส วิสาโลว ยถา วิสโตฺตฯ

ปุเตฺตสุ ทาเรสุ จ ยา อเปกฺขาติฯ **ปุตฺตา**ติ จตฺตาโร ปุตฺตา – อตฺรโช ปุโตฺต, เขตฺตโช ปุโตฺต, ทินฺนโก ปุโตฺต, อเนฺตวาสิโก ปุโตฺตฯ ทารา วุจฺจนฺติ ภริยาโยฯ อเปกฺขา วุจฺจนฺติ ตณฺหาฯ โย ราโค สาราโค…เป.… อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลนฺติ – ปุเตฺตสุ ทาเรสุ จ ยา อเปกฺขาฯ

วํสกฺกฬีโรว อสชฺชมาโนติ วํโส วุจฺจติ เวฬุคุโมฺพฯ ยถา เวฬุคุมฺพสฺมึ ตรุณกา กฬีรกา [ตรุณกฬีรา (สฺยา.)] อสตฺตา อลคฺคา อคธิตา [อปลิเวฐิตา (สฺยา.)] อปลิพุทฺธา นิกฺขนฺตา นิสฺสฏา วิปฺปมุตฺตา เอวเมวฯ **สชฺชา**ติ เทฺว สชฺชนา – ตณฺหาสชฺชนา จ ทิฏฺฐิสชฺชนา จ…เป.… อยํ ตณฺหาสชฺชนา…เป.… อยํ ทิฏฺฐิสชฺชนาฯ ตสฺส ปเจฺจกสมฺพุทฺธสฺส ตณฺหาสชฺชนา ปหีนา, ทิฏฺฐิสชฺชนา ปฏินิสฺสฏฺฐาฯ ตณฺหาสชฺชนาย ปหีนตฺตา ทิฏฺฐิสชฺชนาย ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ รูเป น สชฺชติ สเทฺท น สชฺชติ คเนฺธ น สชฺชติ รเส น สชฺชติ โผฏฺฐเพฺพ น สชฺชติ กุเล…เป.… คเณ… อาวาเส… ลาเภ… ยเส… ปสํสาย… สุเข… จีวเร… ปิณฺฑปาเต… เสนาสเน… คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเร… กามธาตุยา… รูปธาตุยา… อรูปธาตุยา… กามภเว… รูปภเว… อรูปภเว… สญฺญาภเว… อสญฺญาภเว… เนวสญฺญานาสญฺญาภเว… เอกโวการภเว… จตุโวการภเว… ปญฺจโวการภเว… อตีเต… อนาคเต… ปจฺจุปฺปเนฺน… ทิฏฺฐสุตมุตวิญฺญาตเพฺพสุ ธเมฺมสุ น สชฺชติ น คณฺหาติ น พชฺฌติ น ปลิพชฺฌติ น มุจฺฉติ; นิกฺขโนฺต นิสฺสโฏ วิปฺปมุโตฺต วิสญฺญุโตฺต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ – วํสกฺกฬีโรว อสชฺชมาโน, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

‘‘วํโส วิสาโลว ยถา วิสโตฺต, ปุเตฺตสุ ทาเรสุ จ ยา อเปกฺขา;
วํสกฺกฬีโรว อสชฺชมาโน, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโป’’ติฯ

๑๒๕. **มิโค อรญฺญมฺหิ ยถา อพนฺโธ** [อพโนฺธ (สฺยา. ก.)], **เยนิจฺฉกํ คจฺฉติ โคจราย;**
วิญฺญู นโร เสริตํ เปกฺขมาโน, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปฯ

มิโค อรญฺญมฺหิ ยถา อพนฺโธ, เยนิจฺฉกํ คจฺฉติ โคจรายาติฯ **มิโค**ติ เทฺว มิคา – เอณิมิโค จ ปสทมิโค จฯ ยถา อารญฺญิโก [อารญฺญโก (สฺยา. ก.)] มิโค อรเญฺญ ปวเน จรมาโน [อรเญฺญ วสมาโน (สฺยา.)] วิสฺสโตฺถ คจฺฉติ วิสฺสโตฺถ ติฎฺฐติ วิสฺสโตฺถ นิสีทติ วิสฺสโตฺถ เสยฺยํ กเปฺปติฯ

วุตฺตเญฺหตํ ภควตา – ‘‘เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, อารญฺญิโก มิโค อรเญฺญ ปวเน จรมาโน วิสฺสโตฺถ คจฺฉติ วิสฺสโตฺถ ติฎฺฐติ วิสฺสโตฺถ นิสีทติ วิสฺสโตฺถ เสยฺยํ กเปฺปติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? อนาปาถคโต, ภิกฺขเว, ลุทฺทสฺสฯ เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ วิวิเจฺจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธเมฺมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, ‘ภิกฺขุ อนฺธมกาสิ มารํ, อปทํ [ปรํ (ก.) ม. นิ. ๑.๒๗๑] วธิตฺวา มารจกฺขุํ อทสฺสนํ คโต ปาปิมโต’ฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ฯ อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, ‘ภิกฺขุ อนฺธมกาสิ มารํ, อปทํ วธิตฺวา มารจกฺขุํ อทสฺสนํ คโต ปาปิมโต’ฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ปีติยา จ วิราคา อุเปกฺขโก จ วิหรติ สโต จ สมฺปชาโน สุขญฺจ กาเยน ปฎิสํเวเทติ, ยํ ตํ อริยา อาจิกฺขนฺติ ‘อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารี’ติ ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, ‘ภิกฺขุ อนฺธมกาสิ มารํ, อปทํ วธิตฺวา มารจกฺขุํ อทสฺสนํ คโต ปาปิมโต’ฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุเพฺพว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสุขํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธิํ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, ‘ภิกฺขุ อนฺธมกาสิ มารํ, อปทํ วธิตฺวา มารจกฺขุํ อทสฺสนํ คโต ปาปิมโต’ฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา ปฎิฆสญฺญานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการา ‘อนโนฺต อากาโส’ติ อากาสานญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, ‘ภิกฺขุ อนฺธมกาสิ มารํ, อปทํ วธิตฺวา มารจกฺขุํ อทสฺสนํ คโต ปาปิมโต’ฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว , ภิกฺขุ สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘อนนฺตํ วิญฺญาณ’นฺติ วิญฺญาณญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ…เป.…ฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘นตฺถิ กิญฺจี’ติ อากิญฺจญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ…เป.…ฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ…เป.…ฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, สพฺพโส เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม สญฺญาเวทยิตนิโรธํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, ปญฺญาย จสฺส ทิสฺวา อาสวา ปริกฺขีณา โหนฺติฯ อยํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, ‘ภิกฺขุ อนฺธมกาสิ มารํ, อปทํ วธิตฺวา มารจกฺขุํ อทสฺสนํ คโต ปาปิมโต’, ติโณฺณ โลเก วิสตฺติกํฯ โส วิสฺสโตฺถ คจฺฉติ วิสฺสโตฺถ ติฏฺฐติ วิสฺสโตฺถ นิสีทติ วิสฺสโตฺถ เสยฺยํ กเปฺปติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? อนาปาถคโต, ภิกฺขเว, ปาปิมโต’’ติ – มิโค อรญฺญมฺหิ ยถา อพโทฺธ, เยนิจฺฉกํ คจฺฉติ โคจรายฯ

วิญฺญู นโร เสริตํ เปกฺขมาโนติฯ **วิญฺญู**ติ ปณฺฑิโต ปญฺญวา พุทฺธิมา ญาณี วิภาวี เมธาวีฯ **นโร**ติ สโตฺต มาณโว โปโส ปุคฺคโล ชีโว ชาคุ ชนฺตุ อินฺทคุ มนุโชฯ **เสรี**ติ เทฺว เสรี – ธโมฺมปิ เสรี ปุคฺคโลปิ เสรีฯ กตโม ธโมฺม เสรี? จตฺตาโร สติปฏฺฐานา จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ปญฺจินฺทฺริยานิ ปญฺจ พลานิ สตฺต โพชฺฌงฺคา อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค – อยํ ธโมฺม เสรีฯ กตโม ปุคฺคโล เสรี? โย อิมินา เสรินา ธเมฺมน สมนฺนาคโต, โส วุจฺจติ ปุคฺคโล เสรีฯ **วิญฺญู นโร เสริตํ เปกฺขมาโน**ติ วิญฺญู นโร เสริตํ ธมฺมํ เปกฺขมาโน, ทกฺขมาโน โอโลกยมาโน นิชฺฌายมาโน อุปปริกฺขมาโนติ – วิญฺญู นโร เสริตํ เปกฺขมาโน, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

‘‘มิโค อรญฺญมฺหิ ยถา อพโทฺธ, เยนิจฺฉกํ คจฺฉติ โคจราย;
วิญฺญู นโร เสริตํ เปกฺขมาโน, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺป’’ติฯ

๑๒๖. **อามนฺตนา โหติ สหายมเชฺฌ, วาเส ฐาเน คมเน จาริกาย;**
อนภิชฺฌิตํ เสริตํ เปกฺขมาโน, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ

อามนฺตนา โหติ สหายมเชฺฌ, วาเส ฐาเน คมเน จาริกายาติ สหายา วุจฺจนฺติ เยหิ สห อาคมนํ ผาสุ คมนํ ผาสุ คมนาคมนํ ผาสุ ฐานํ ผาสุ นิสชฺชนํ ผาสุ สยนํ ผาสุ อาลปนํ ผาสุ สลฺลปนํ ผาสุ อุลฺลปนํ ผาสุ สมุลฺลปนํ ผาสุฯ **อามนฺตนา โหติ สหายมเชฺฌ, วาเส ฐาเน คมเน จาริกายา**ติ สหายมเชฺฌ วาเสปิ ฐาเนปิ คมเนปิ จาริกายปิ อตฺตตฺถมนฺตนา ปรตฺถมนฺตนา อุภยตฺถมนฺตนา ทิฏฺฐธมฺมิกตฺถมนฺตนา สมฺปรายิกตฺถมนฺตนา ปรมตฺถมนฺตนา [อุภยตฺถมนฺตนา (ก.)] ติ – อามนฺตนา โหติ สหายมเชฺฌ, วาเส ฐาเน คมเน จาริกายฯ

อนภิชฺฌิตํ เสริตํ เปกฺขมาโนติ อนภิชฺฌิตํ เอตํ วตฺถุ พาลานํ อสปฺปุริสานํ ติตฺถิยานํ ติตฺถิยสาวกานํ, ยทิทํ – ภณฺฑุกาสายวตฺถวสนตาฯ อภิชฺฌิตํ เอตํ วตฺถุ ปณฺฑิตานํ สปฺปุริสานํ พุทฺธสาวกานํ ปเจฺจกพุทฺธานํ, ยทิทํ – ภณฺฑุกาสายวตฺถวสนตาฯ **เสรี**ติ เทฺว เสรี – ธโมฺมปิ เสรี ปุคฺคโลปิ เสรีฯ กตโม ธโมฺม เสรี? จตฺตาโร สติปฏฺฐานา ...เป.... อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค – อยํ ธโมฺม เสรีฯ กตโม ปุคฺคโล เสรี? โย อิมินา เสรินา ธเมฺมน สมนฺนาคโต, โส วุจฺจติ ปุคฺคโล เสรีฯ **อนภิชฺฌิตํ เสริตํ เปกฺขมาโน**ติ เสริตํ ธมฺมํ เปกฺขมาโน ทกฺขมาโน โอโลกยมาโน นิชฺฌายมาโน อุปปริกฺขมาโนติ – อนภิชฺฌิตํ เสริตํ เปกฺขมาโน, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

‘‘อามนฺตนา โหติ สหายมเชฺฌ, วาเส ฐาเน คมเน จาริกาย;
อนภิชฺฌิตํ เสริตํ เปกฺขมาโน, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺป’’ติฯ

๑๒๗. **ขิฑฺฑา** [ขิฏฺฐา (ก.)] **รตี โหติ สหายมเชฺฌ, ปุเตฺตสุ จ วิปุลํ โหติ เปมํ;**
ปิยวิปฺปโยคํ [วิปฺปโยคมฺปิ (ก.)] **วิชิคุจฺฉมาโน, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ**

ขิฑฺฑา รตี โหติ สหายมชฺฌติฯ **ขิฑฺฑา**ติ เทฺว ขิฑฺฑา – กายิกา จ ขิฑฺฑา วาจสิกา จ ขิฑฺฑาฯ กตมา กายิกา ขิฑฺฑา? หตฺถีหิปิ กีฬนฺติ, อเสฺสหิปิ กีฬนฺติ, รเถหิปิ กีฬนฺติ, ธนูหิปิ กีฬนฺติ, ถรูหิปิ กีฬนฺติ, อฏฺฐปเทหิปิ กีฬนฺติ, ทสปเทหิปิ กีฬนฺติ, อากาเสปิ กีฬนฺติ, ปริหารปเถปิ กีฬนฺติ, สนฺติกายปิ กีฬนฺติ, ขลิกายปิ กีฬนฺติ, ฆฏิกายปิ กีฬนฺติ, สลากหตฺเถนปิ กีฬนฺติ, อกฺเขนปิ กีฬนฺติ, ปงฺคจีเรนปิ กีฬนฺติ, วงฺกเกนปิ กีฬนฺติ, โมกฺขจิกายปิ กีฬนฺติ, จิงฺคุลเกนปิ กีฬนฺติ, ปตฺตาฬฺหเกนปิ กีฬนฺติ, รถเกนปิ กีฬนฺติ, ธนุเกนปิ กีฬนฺติ, อกฺขริกายปิ กีฬนฺติ, มเนสิกายปิ กีฬนฺติ, ยถาวชฺชนปิ กีฬนฺติฯ อยํ กายิกา ขิฑฺฑาฯ

กตมา วาจสิกา ขิฑฺฑา? มุขเภริกํ มุขาลมฺพรํ มุขฑิณฺฑิมกํ [มุขเทณฺฑิมกํ (สฺยา.), มุขทินฺทิมกํ (ก.)] มุขจลิมกํ มุขเกรกํ [มุขเภรุกํ (สฺยา.)] มุขททฺทริกํ นาฏกํ ลาสํ คีตํ ทวกมฺมํฯ อยํ วาจสิกา ขิฑฺฑาฯ

รตีติ อนุกฺกณฺฐิตาธิวจนเมตํ รตีติฯ สหายา วุจฺจนฺติ เยหิ สห อาคมนํ ผาสุ คมนํ ผาสุ คมนาคมนํ ผาสุ ฐานํ ผาสุ นิสชฺชนํ ผาสุ สยนํ ผาสุ อาลปนํ ผาสุ สลฺลปนํ ผาสุ อุลฺลปนํ ผาสุ สมุลฺลปนํ ผาสุฯ **ขิฑฺฑา รตี โหติ สหายมชฺฌ**ติ ขิฑฺฑา จ รติ จ สหายมชฺฌ โหตีติ – ขิฑฺฑา รตี โหติ สหายมชฺฌฯ

ปุตฺเตสุ จ วิปุลํ โหติ เปมนฺติฯ **ปุตฺตา**ติ จตฺตาโร ปุตฺตา – อตฺรโช ปุตฺโต, เขตฺตโช ปุตฺโต , ทินฺนโก ปุตฺโต, อเนฺตวาสิโก ปุตฺโตฯ **ปุเตฺตสุ จ วิปุลํ โหติ เปม**นฺติ ปุเตฺตสุ จ อธิมตฺตํ โหติ เปมนฺติ – ปุเตฺตสุ จ วิปุลํ โหติ เปมํฯ

ปิยวิปฺปโยคํ วิชิคุจฺฉมาโนติ เทฺว ปิยา – สตฺตา วา สงฺขารา วาฯ กตเม สตฺตา ปิยา? อิธ ยสฺส เต โหนฺติ อตฺถกามา หิตกามา ผาสุกามา โยคกฺเขมกามา มาตา วา ปิตา วา ภาตา วา ภคินี วา ปุตฺโต วา ธีตา วา มิตฺตา วา อมจฺจา วา ญาตี วา สาโลหิตา วา, อิเม สตฺตา ปิยาฯ

กตเม สงฺขารา ปิยา? มนาปิกา รูปา มนาปิกา สทฺทา มนาปิกา คนฺธา มนาปิกา รสา มนาปิกา โผฏฺฐพฺพา, อิเม สงฺขารา ปิยาฯ **ปิยวิปฺปโยคํ วิชิคุจฺฉมาโน**ติ ปิยานํ วิปฺปโยคํ วิชิคุจฺฉมาโน อฏฺฏิยมาโน หรายมาโนติ – ปิยวิปฺปโยคํ วิชิคุจฺฉมาโน, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

“ขิฑฺฑา รตี โหติ สหายมชฺฌ, ปุเตฺตสุ จ วิปุลํ โหติ เปมํ;
ปิยวิปฺปโยคํ วิชิคุจฺฉมาโน, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺป”ติฯ

๑๒๘. จาตุทฺทิโส อปฺปฏิโฆ จ โหติ, สนฺตุสฺสมาโน อิตรีตเรน;
ปริสฺสยานํ สหิตา อฉมฺภี, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปฯ

จาตุทฺทิโส อปฺปฏิโฆ จ โหตีติฯ **จาตุทฺทิโส**ติ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ เมตฺตาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรติ, ตถา ทุติยํ, ตถา ตติยํ, ตถา จตุตฺถํฯ อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ เมตฺตาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปเชฺชน [อพฺยาปชฺฌน (สฺยา.) ปสฺส ที. นิ. ๓.๓๐๘] ผริตฺวา วิหรติฯ กรุณาสหคเตน…เป…. มุทิตาสหคเตน…เป…. อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรติ, ตถา ทุติยํ, ตถา ตติยํ…เป…. อพฺยาปเชฺชน ผริตฺวา วิหรติฯ **จาตุทฺทิโส อปฺปฏิโฆ จ**

โหตีติ เมตฺตาย ภาวิตตฺตา เย ปุรตฺถิมาย ทิสาย สตฺตา เต อปฺปฏิกูลา [อปฺปฏิกุลา (พหูสุ)] โหนฺติ, เย ทกฺขิณาย ทิสาย สตฺตา เต อปฺปฏิกูลา โหนฺติ , เย ปจฺฉิมาย ทิสาย สตฺตา เต อปฺปฏิกูลา โหนฺติ, เย อุตฺตราย ทิสาย สตฺตา เต อปฺปฏิกูลา โหนฺติ, เย ปุรตฺถิมาย อนุทิสาย สตฺตา เต อปฺปฏิกูลา โหนฺติ, เย ทกฺขิณาย อนุทิสาย สตฺตา เต อปฺปฏิกูลา โหนฺติ, เย ปจฺฉิมาย อนุทิสาย สตฺตา เต อปฺปฏิกูลา โหนฺติ, เย อุตฺตราย อนุทิสาย สตฺตา เต อปฺปฏิกูลา โหนฺติ, เย เหฏฺฐิมาย ทิสาย สตฺตา เต อปฺปฏิกูลา โหนฺติ, เย อุปริมาย ทิสาย สตฺตา เต อปฺปฏิกูลา โหนฺติ, เย ทิสาสุ วิทิสาสุ สตฺตา เต อปฺปฏิกูลา โหนฺติ; กรุณาย ภาวิตตฺตา มุทิตาย ภาวิตตฺตา อุเปกฺขาย ภาวิตตฺตา เย ปุรตฺถิมาย ทิสาย สตฺตา เต อปฺปฏิกูลา โหนฺติ…เป. … เย ทิสาสุ วิทิสาสุ สตฺตา เต อปฺปฏิกูลา โหนฺตีติ – จาตุทฺทิโส อปฺปฏิโฆ จ โหติฯ

สนฺตุสฺสมาโน อิตรีตเรนาติ โส ปเจฺจกสมฺพุทฺโธ สนฺตุโฏฺฐ โหติ อิตรีตเรน จีวเรน, อิตรีตรจีวรสนฺตุฏฺฐิยา จ วณฺณวาที, น จ จีวรเหตุ อเนสนํ อปฺปติรูปํ [อปฺปฏิรูปํ (สฺยา.)] อาปชฺชติฯ อลทฺธา จ จีวรํ น ปริตสฺสติ, ลทฺธา จ จีวรํ อคธิโต อมุจฺฉิโต อนชฺฌาปสโนฺน [อนโชฺฌปโนฺน (สฺยา.)] อาทีนวทสฺสาวี นิสฺสรณปโญฺญ ปริภุญฺชติฯ ตาย จ ปน อิตรีตรจีวรสนฺตุฏฺฐิยา เนวตฺตานุกฺกํเสติ น ปรํ วเมฺภติฯ โย หิ ตตฺถ ทโกฺข อนลโส สมฺปชาโน ปติสฺสโต, อยํ วุจฺจติ ปเจฺจกสมฺพุทฺธ โปราเณ อคฺคเญฺญ อริยวํเส ฐิโตฯ สนฺตุโฏฺฐ โหติ อิตรีตเรน ปิณฺฑปาเตน…เป.…

สนฺตุโฏฺฐ โหติ อิตรีตเรน เสนาสเนน…เป.… สนฺตุโฏฺฐ โหติ อิตรีตเรน คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเรน, อิตรีตรคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารสนฺตุฏฺฐิยา จ วณฺณวาที, น จ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารเหตุ อเนสนํ อปฺปติรูปํ อาปชฺชติฯ อลทฺธา จ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานํ น ปริตสฺสติฯ ลทฺธา จ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ อคธิโต อมุจฺฉิโต อนชฺฌาปโนฺน อาทีนวทสฺสาวี นิสฺสรณปโญฺญ ปริภุญฺชติฯ ตาย จ อิตรีตรคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารสนฺตุฏฺฐิยา เนวตฺตานุกฺกํเสติ น ปรํ วเมฺภติฯ โย หิ ตตฺถ ทโกฺข อนลโส สมฺปชาโน ปติสฺสโต, อยํ วุจฺจติ ปเจฺจกสมฺพุทฺธ โปราเณ อคฺคเญฺญ อริยวํเส ฐิโตติ – สนฺตุสฺสมาโน อิตรีตเรนฯ

ปริสฺสยานํ สหิตา อฉมฺภีติฯ **ปริสฺสยา**ติ เทฺว ปริสฺสยา – ปากฏปริสฺสยา จ ปฏิจฺฉนฺนปริสฺสยา จฯ กตเม ปากฏปริสฺสยา? สีหา พฺยคฺฆา ทีปี อจฺฉา ตรจฺฉา โกกา มหิํสา [โคมหิสา (สฺยา.) มหานิ. ๕] หตฺถี อหี วิจฺฉิกา สตปที, โจรา วา อสฺสุ มานวา วา กตกมฺมา วา อกตกมฺมา วา, จกฺขุโรโค โสตโรโค ฆานโรโค ชิวฺหาโรโค กายโรโค สีสโรโค กณฺณโรโค มุขโรโค ทนฺตโรโค กาโส สาโส ปินาโส ฑาโห ชโร กุจฺฉิโรโค มุจฺฉา ปกฺขนฺทิกา สูลา วิสูจิกา กุฏฺฐํ คโณฺฑ กิลาโส โสโส อปมาโร ททฺทุ กณฺฑุ กจฺฉุ รขสา วิตจฺฉิกา โลหิตปิตฺตํ มธุเมโห อํสา ปิฬกา ภคนฺทลา, ปิตฺตสมุฏฺฐานา อาพาธา เสมฺหสมุฏฺฐานา อาพาธา วาตสมุฏฺฐานา อาพาธา สนฺนิปาติกา อาพาธา อุตุปริณามชา อาพาธา วิสมปริหารชา อาพาธา โอปกฺกมิกา อาพาธา กมฺมวิปากชา อาพาธา, สีตํ อุณฺหํ ชิฆจฺฉา ปิปาสา อุจฺจาโร ปสฺสาโว ฑํสมกสวาตาตปสรีสปสมฺผสฺสา อิติ วาฯ อิเม วุจฺจนฺติ ปากฏปริสฺสยาฯ

กตเม ปฏิจฺฉนฺนปริสฺสยา? กายทุจฺจริตํ วจีทุจฺจริตํ มโนทุจฺจริตํ กามจฺฉนฺทนีวรณํ พฺยาปาทนีวรณํ ถินมิทฺธนีวรณํ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจนีวรณํ วิจิกิจฺฉานีวรณํ ราโค โทโส โมโห โกโธ อุปนาโห มโกฺข ปฬาโส อิสฺสา มจฺฉริยํ มายา สาเฐยฺยํ ถโมฺภ สารโมฺภ มาโน อติมาโน มโท

ปมาโท, สเพฺพ กิเลสา สเพฺพ ทุจฺจริตา สเพฺพ ทรถา สเพฺพ ปริฬาหา สเพฺพ สนฺตาปา สพฺพากุสลาภิสงฺขาราฯ อิเม วุจฺจนฺติ ปฎิจฺฉนฺนปริสฺสยาฯ

ปริสฺสยาติ เกนฏฺเฐน ปริสฺสยา? ปริสหนฺตีติ ปริสฺสยา, ปริหานาย สํวตฺตนฺตีติ ปริสฺสยา, ตตฺราสยาติ ปริสฺสยาฯ กถํ ปริสหนฺตีติ ปริสฺสยา? เต ปริสฺสยา ตํ ปุคฺคลํ สหนฺติ ปริสหนฺติ อภิภวนฺติ อโชฺฌตฺถรนฺติ ปริยาทิยนฺติ มทฺทนฺติฯ เอวํ ปริสหนฺตีติ – ปริสฺสยาฯ

กถํ ปริหานาย สํวตฺตนฺตีติ ปริสฺสยา? เต ปริสฺสยา กุสลานํ ธมฺมานํ อนฺตรายาย ปริหานาย สํวตฺตนฺติฯ กตเมสํ กุสลานํ ธมฺมานํ? สมฺมาปฏิปทาย อนุโลมปฏิปทาย อปจฺจนีกปฏิปทาย อนฺวตฺถปฏิปทาย ธมฺมานุธมฺมปฏิปทาย สีเลสุ ปริปูรการิตาย อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารตาย โภชเน มตฺตญฺญุตาย ชาคริยานุโยคสฺส สติสมฺปชญฺญสฺส จตุนฺนํ สติปฏฺฐานานํ ภาวนานุโยคสฺส, จตุนฺนํ สมฺมปฺปธานานํ… จตุนฺนํ อิทฺธิปาทานํ… ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ… ปญฺจนฺนํ พลานํ… สตฺตนฺนํ โพชฺฌงฺคานํ… อริยสฺส อฏฺฐงฺคิกสฺส มคฺคสฺส ภาวนานุโยคสฺส – อิเมสํ กุสลานํ ธมฺมานํ อนฺตรายาย ปริหานาย สํวตฺตนฺติฯ เอวํ ปริหานาย สํวตฺตนฺตีติ – ปริสฺสยาฯ

กถํ ตตฺราสยาติ ปริสฺสยา? ตเตฺถเต [ตตฺร เต (ก.)] ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อุปฺปชฺชนฺติ อตฺตภาวสนฺนิสฺสยาฯ ยถา พิเล พิลาสยา ปาณา สยนฺติ, ทเก ทกาสยา [อุทเก อุทกาสยา (สฺยา.)] ปาณา สยนฺติ, วเน วนาสยา ปาณา สยนฺติ , รุเกฺข รุกฺขาสยา ปาณา สยนฺติ; เอวเมว ตเตฺถเต ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อุปฺปชฺชนฺติ อตฺตภาวสนฺนิสฺสยาติฯ เอวมฺปิ ตตฺราสยาติ – ปริสฺสยาฯ

วุตฺตเญฺหตํ ภควตา – ‘‘สาเนฺตวาสิโก, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สาจริยโก ทุกฺขํ น ผาสุ วิหรติฯ กถญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สาเนฺตวาสิโก สาจริยโก ทุกฺขํ น ผาสุ วิหรติ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา อุปฺปชฺชนฺติ เย ปาปกา อกุสลา ธมฺมา, สรสงฺกปฺปา สํโยชนียา [สโญฺญชนิกา (ก.)], ตฺยสฺส อโนฺต วสนฺติ อนฺวาสฺสวนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมาติฯ ตสฺมา สาเนฺตวาสิโก วุจฺจติฯ เตน สมุทาจเรน สมุทาจรนฺติ นํ ปาปกา อกุสลา ธมฺมาติฯ ตสฺมา สาจริยโกติ วุจฺจติฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน โสเตน สทฺทํ สุตฺวา…เป…. ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา…เป…. ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา…เป…. กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา…เป…. มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย อุปฺปชฺชนฺติ เย ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สรสงฺกปฺปา สํโยชนียา, ตฺยสฺส อโนฺต วสนฺติ อนฺวาสฺสวนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมาติฯ ตสฺมา สาเนฺตวาสิโกติ วุจฺจติฯ เตน สมุทาจเรน สมุทาจรนฺติ นํ ปาปกา อกุสลา ธมฺมาติฯ ตสฺมา สาจริยโกติ วุจฺจติฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สาเนฺตวาสิโก สาจริยโก ทุกฺขํ น ผาสุ วิหรตี’’ติฯ เอวมฺปิ, ตตฺราสยาติ – ปริสฺสยาฯ

วุตฺตเญฺหตํ ภควตา – ‘‘ตโยเม, ภิกฺขเว, อนฺตรามลา อนฺตราอมิตฺตา อนฺตราสปตฺตา อนฺตราวธกา อนฺตราปจฺจตฺถิกาฯ กตเม ตโย ? โลโภ, ภิกฺขเว, อนฺตรามโล [อนฺตรามลํ (สฺยา. ก.) ปสฺส อิติวุ. ๘๘] อนฺตราอมิโตฺต อนฺตราสปโตฺต อนฺตราวธโก อนฺตราปจฺจตฺถิโก, โทโส, ภิกฺขเว…เป…. โมโห, ภิกฺขเว, อนฺตรามโล อนฺตราอมิโตฺต อนฺตราสปโตฺต อนฺตราวธโก อนฺตราปจฺจตฺถิโกฯ อิเม โข, ภิกฺขเว, ตโย อนฺตรามลา อนฺตราอมิตฺตา อนฺตราสปตฺตา อนฺตราวธกา อนฺตราปจฺจตฺถิกา’’ติฯ

อนตฺถชนโน โลโภ, โลโภ จิตฺตปฺปโกปโน;
ภยมนฺตรโต ชาตํ, ตํ ชโน นาวพุชฺฌติฯ

ลุโทฺธ อตฺถํ น ชานาติ, ลุโทฺธ ธมฺมํ น ปสฺสติ;
อนฺธตมํ ตทา โหติ, ยํ โลโภ สหเต นรํฯ

อนตฺถชนโน โทโส, โทโส จิตฺตปฺปโกปโน;
ภยมนฺตรโต ชาตํ, ตํ ชโน นาวพุชฺฌติฯ

ทุโฏฺฐ อตฺถํ น ชานาติ, ทุโฏฺฐ ธมฺมํ น ปสฺสติ;
อนฺธตมํ ตทา โหติ, ยํ โทโส สหเต นรํฯ

อนตฺถชนโน โมโห, โมโห จิตฺตปฺปโกปโน;
ภยมนฺตรโต ชาตํ, ตํ ชโน นาวพุชฺฌติฯ

มูโฬฺห อตฺถํ น ชานาติ, มูโฬฺห ธมฺมํ น ปสฺสติ;
อนฺธตมํ ตทา โหติ, ยํ โมโห สหเต นรนฺติฯ

เอวมฺปิ, ตตฺราสยาติ – ปริสฺสยาฯ

วุตฺตเญฺหตํ ภควตา – ‘‘ตโย โข, มหาราช, ปุริสสฺส ธมฺมา อชฺฌตฺตํ อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชนฺติ อหิตาย ทุกฺขาย อผาสุวิหาราย ฯ กตเม ตโย? โลโภ โข, มหาราช, ปุริสสฺส ธโมฺม อชฺฌตฺตํ อุปฺปชฺชมาโน อุปฺปชฺชติ อหิตาย ทุกฺขาย อผาสุวิหาราย; โทโส โข, มหาราช… เป…. โมโห โข, มหาราช, ปุริสสฺส ธโมฺม อชฺฌตฺตํ อุปฺปชฺชมาโน อุปฺปชฺชติ อหิตาย ทุกฺขาย อผาสุวิหารายฯ อิเม โข, มหาราช, ตโย ปุริสสฺส ธมฺมา อชฺฌตฺตํ อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชนฺติ อหิตาย ทุกฺขาย อผาสุวิหารายฯ

‘‘โลโภ โทโส จ โมโห จ, ปุริสํ ปาปเจตสํ;
หิํสนฺติ อตฺตสมฺภูตา, ตจสารํว สมฺผล’’นฺติ [สผลนฺติ (ก.) ปสฺส อิติวุ. ๕๐]ฯ

เอวมฺปิ, ตตฺราสยาติ – ปริสฺสยาฯ

วุตฺตเญฺหตํ ภควตา –

‘‘ราโค จ โทโส จ อิโตนิทานา, อรตี รตี โลมหํโส อิโตชา;
อิโต สมุฎฺฐาย มโนวิตกฺกา, กุมารกา ธงฺกมิโวสฺสชนฺตี’’ติ [จงฺกมิโวสฺสชฺชนฺตีติ (สฺยา. ก.) ปสฺส สุ. นิ. ๒๗๓-๒๗๔]ฯ

เอวมฺปิ, ตตฺราสยาติ – ปริสฺสยาฯ

ปริสฺสยานํ สหิตาติ ปริสฺสเย สหิตา อาราธิตา อโชฺฌตฺถริตา ปริยาทิตา ปฎินิสฺสตาติ – ปริสฺสยานํ สหิตาฯ **อฉมฺภี**ติ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ อภีรู อจฺฉมฺภี อนุตฺราสี อปลายี ปหีนภยเภรโว วิคตโลมหํโส วิหรตีติ – ปริสฺสยานํ สหิตา อจฺฉมฺภี, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

‘‘จาตุทฺทิโส อปฺปฎิโฆ จ โหติ, สนฺตุสฺสมาโน อิตรีตเรน;
ปริสฺสยานํ สหิตา อฉมฺภี, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺป’’ติฯ

๑๒๙.**ทุสฺสงฺคหา ปพฺพชิตาปิ เอเก, อโถ คหฏฺฐา ฆรมาวสนฺตา;**
อโปฺปสฺสุโกฺก ปรปุเตฺตสุ หุตฺวา, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ

ทุสฺสงฺคหา ปพฺพชิตาปิ เอเกติ ปพฺพชิตาปิ อิเธกเจฺจ นิสฺสเยปิ ทิยฺยมาเน อุเทฺทเสปิ ทิยฺยมาเน ปริปุจฺฉายปิ [ปริปุเจฺฉปิ (ก.)] ทิยฺยมาเน จีวเรปิ ทิยฺยมาเน ปเตฺตปิ ทิยฺยมาเน โลหถาลเกปิ ทิยฺยมาเน ธมฺมกรเณปิ [ธมฺมกรเกปิ (สฺยา.)] ทิยฺยมาเน ปริสฺสาวเนปิ ทิยฺยมาเน ถวิเกปิ ทิยฺยมาเน อุปาหเนปิ ทิยฺยมาเน กายพนฺธเนปิ ทิยฺยมาเน น สุณนฺติ น โสตํ โอทหนฺติ น อญฺญาจิตฺตํ อุปฏฺฐเปนฺติ, อนสฺสวา อวจนกรา ปฏิโลมวุตฺติโน อเญฺญเนว มุขํ กโรนฺตีติ – ทุสฺสงฺคหา ปพฺพชิตาปิ เอเกฯ

อโถ คหฏฺฐา ฆรมาวสนฺตาติ คหฏฺฐาปิ อิเธกเจฺจ หตฺถิมฺหิปิ ทิยฺยมาเน…เป…. รเถปิ เขเตฺตปิ วตฺถุมฺหิปิ หิรเญฺญปิ สุวเณฺณปิ ทิยฺยมาเน คาเมปิ…เป…. นิคเมปิ นคเรปิ… รเฏฺฐปิ… ชนปเทปิ ทิยฺยมาเน น สุณนฺติ น โสตํ โอทหนฺติ น อญฺญาจิตฺตํ อุปฏฺฐเปนฺติ, อนสฺสวา อวจนกรา ปฏิโลมวุตฺติโน อเญฺญเนว มุขํ กโรนฺตีติ – อโถ คหฏฺฐา ฆรมาวสนฺตาฯ

อโปฺปสฺสุโกฺก ปรปุเตฺตสุ หุตฺวาติ อตฺตานํ ฐเปตฺวา สเพฺพ อิมสฺมึ อเตฺถ ปรปุตฺตาฯ เตสุ ปรปุเตฺตสุ อโปฺปสฺสุโกฺก หุตฺวา อพฺยาวโฏ หุตฺวา อนเปโกฺข หุตฺวาติ – อโปฺปสฺสุโกฺก ปรปุเตฺตสุ หุตฺวา, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

“ทุสฺสงฺคหา ปพฺพชิตาปิ เอเก, อโถ คหฏฺฐา ฆรมาวสนฺตา;
อโปฺปสฺสุโกฺก ปรปุเตฺตสุ หุตฺวา, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺป”ติฯ

๑๓๐.**โอโรปยิตฺวา** [โวโรปยิตฺวา (สฺยา.)] **คิหิพฺยญฺชนานิ, สญฺฉินฺนปโตฺต** [สํสีนป โตฺต (สี. อฏฺฐ.)] **ยถา โกวิฬาโร;**
เฉตฺวาน วีโร คิหิพนฺธนานิ, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ

โอโรปยิตฺวา คิหิพฺยญฺชนานีติ คิหิพฺยญฺชนานิ วุจฺจนฺติ เกสา จ มสฺสู จ มาลา จ คนฺธญฺจ วิเลปนญฺจ อาภรณญฺจ ปิลนฺธนญฺจ วตฺถญฺจ ปารุปนญฺจ เวฐนญฺจ อุจฺฉาทนํ ปริมทฺทนํ นฺหาปนํ [นหาปนํ (สฺยา.)] สมฺพาหนํ อาทาสํ อญฺชนํ มาลาคนฺธวิเลปนํ มุขจุณฺณํ มุขเลปนํ หตฺถพนฺธํ สิขาพนฺธํ ทณฺฑํ นาฬิกํ [นาลิกํ (ก.) ปสฺส ที. นิ. ๑.๑๖] ขคฺคํ ฉตฺตํ จิตฺรุปาหนํ อุณฺหีสํ มณึ วาฬพีชนึ โอทาตานิ วตฺถานิ ทีฆทสานิ [ทีฆรสฺสานิ (สฺยา.)] อิติ วาฯ **โอโรปยิตฺวา คิหิพฺยญฺชนานี**ติ คิหิพฺยญฺชนานิ โอโรปยิตฺวา สโมโรปยิตฺวา นิกฺขิปิตฺวา ปฏิปสฺสมฺภยิตฺวาติ – โอโรปยิตฺวา คิหิพฺยญฺชนานิฯ

สญฺฉินฺนปโตฺต ยถา โกวิฬาโรติ ยถา โกวิฬารสฺส ปตฺตานิ ฉินฺนานิ สญฺฉินฺนานิ ปติตานิ ปริปติตานิ, เอวเมว ตสฺส ปเจฺจกสมฺพุทฺธสฺส คิหิพฺยญฺชนานิ ฉินฺนานิ สญฺฉินฺนานิ ปติตานีติ – สญฺฉินฺนปโตฺต ยถา โกวิฬาโรฯ

เฉตฺวาน วีโร คิหิพนฺธนานีติฯ **วีโร**ติ วีริยวาติ วีโร, ปหูติ วีโร, วิสวีติ วีโร, อลมโตฺตติ วีโร, สูโรติ วีโร, วิกฺกโนฺต อภีรู อจฺฉมฺภี อนุตฺราสี อปลายี ปหีนภยเภรโวติ วีโร, วิคตโลมหํโสติ วีโรฯ

วิรโต อิธ [อารโต อิเธว (สฺยา.) ปสฺส สุ. นิ. ๕๓๖] สพฺพปาเกหิ, นิรยทุกฺขํ อติจฺจ วีริยวา โส;

โส วีริยวา ปธานวา, ธีโร [วีโร (สฺยา. ก.) ปสฺส สุ. นิ. ๕๓๖] ตาทิ ปวุจฺจเต ตถตฺตาฯ

คิหิพนฺธนานิ วุจฺจนฺติ ปุตฺตา จ ภริยา จ ทาสา จ ทาสี จ อเชฬกา จ กุกฺกุฏสูกรา จ หตฺถิควาสฺสวฬวา จ เขตฺตญฺจ วตฺถุ จ หิรญฺญญฺจ สุวณฺณญฺจ คามนิคมราชธานิโย จ รฏฺฐญฺจ ชนปโท จ โกโส จ โกฏฺฐาคารญฺจ, ยํ กิญฺจิ รชนียวตฺถุฯ

เฉตฺวาน วีโร คิหิพนฺธนานีติ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ วีโร คิหิพนฺธนานิ ฉินฺทิตฺวา สมุจฺฉินฺทิตฺวา ชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวาติ – เฉตฺวาน วีโร คิหิพนฺธนานิ, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

‘‘โอโรปยิตฺวา คิหิพฺยญฺชนานิ, สญฺฉินฺนปโตฺต ยถา โกวิฬาโร,
เฉตฺวาน วีโร คิหิพนฺธนานิ;
เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺป’’ติฯ

ปฐโม วโคฺคฯ

ทุติยวโคฺค

๑๓๑. **สเจ ลเภถ นิปกํ สหายํ, สทฺธิํ จรํ สาธุวิหาริ ธีรํ;**
อภิภุยฺย สพฺพานิ ปริสฺสยานิ, จเรยฺย เตนตฺตมโน สตีมาฯ

สเจ ลเภถ นิปกํ สหายนฺติ สเจ นิปกํ ปณฺฑิตํ ปญฺญวนฺตํ พุทฺธิมนฺตํ ญาณิํ วิภาวิํ เมธาวิํ สหายํ ลเภยฺย ปฏิลเภยฺย อธิคเจฺฉยฺย วินฺทยฺยาติ – สเจ ลเภถ นิปกํ สํหายํฯ

สทฺธิํ จรํ สาธุวิหาริ ธีรนฺติฯ **สทฺธิํ จร**นฺติ เอกโต จรํฯ **สาธุวิหาริ**นฺติ ปฐเมนปิ ฌาเนน สาธุวิหาริํ, ทุติเยนปิ ฌาเนน... ตติเยนปิ ฌาเนน... จตุเตฺถนปิ ฌาเนน สาธุวิหาริํ, เมตฺตายปิ เจโตวิมุตฺติยา สาธุวิหาริํ, กรุณายปิ...เป.... มุทิตายปิ... อุเปกฺขายปิ เจโตวิมุตฺติยา สาธุวิหาริํ, อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยาปิ สาธุวิหาริํ , วิญฺญาณญฺจ อายตนสมาปตฺติยาปิ...เป.... อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยาปิ...เป.... เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยาปิ สาธุวิหาริํ, นิโรธสมาปตฺติยาปิ สาธุวิหาริํ, ผลสมาปตฺติยาปิ สาธุวิหาริํฯ **ธีร**นฺติ ธีรํ ปณฺฑิตํ ปญฺญวนฺตํ พุทฺธิมนฺตํ ญาณิํ วิภาวิํ เมธาวินฺติ – สทฺธิํ จรํ สาธุวิหาริ ธีรํฯ

อภิภุยฺย สพฺพานิ ปริสฺสยานีติฯ **ปริสฺสยา**ติ เทฺว ปริสฺสยา – ปากฏปริสฺสยา จ ปฏิจฺฉนฺนปริสฺสยา จ...เป.... อิเม วุจฺจนฺติ ปากฏปริสฺสยา...เป.... อิเม วุจฺจนฺติ ปฏิจฺฉนฺนปริสฺสยา...เป.... เอวมฺปิ, ตตฺราสยาติ – ปริสฺสยาฯ **อภิภุยฺย สพฺพานิ ปริสฺสยานี**ติ สเพฺพ ปริสฺสเย อภิภุยฺย อภิภวิตฺวา อโชฺฌตฺถริตฺวา ปริยาทิยิตฺวา มทฺทิตฺวาติ – อภิภุยฺย สพฺพานิ ปริสฺสยานิฯ

จเรยฺย เตนตฺตมโน สตีมาติ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ เตน นิปเกน ปณฺฑิเตน ปญฺญวเนฺตน พุทฺธิมเนฺตน ญาณินา วิภาวินา เมธาวินา สหาเยน สทฺธิํ อตฺตมโน ตุฏฺฐมโน หฏฺฐมโน ปหฏฺฐมโน อุทคฺคมโน มุทิตมโน จเรยฺย วิหเรยฺย อิริเยยฺย วเตฺตยฺย ปาเลยฺย ยเปยฺย ยาเปยฺยาติ – จเรยฺย เตนตฺตมโนฯ **สตีมา**ติ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ สติมา โหติ ปรเมน สติเนปเกฺกน

สมนฺนาคโต, จิรกตมฺปิ จิรภาสิตมฺปิ สริตา อนุสฺสริตาติ – จเรยฺย เตนตฺตมโน สตีมาฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

“สเจ ลเภถ นิปกํ สหายํ, สทฺธึ จรํ สาธุวิหาริ ธีรํ;
อภิภุยฺย สพฺพานิ ปริสฺสยานิ, จเรยฺย เตนตฺตมโน สตีมา”ติฯ

๑๓๒. โน เจ ลเภถ นิปกํ สหายํ, สทฺธึ จรํ สาธุวิหาริ ธีรํ;
ราชาว รฎฺฐํ วิชิตํ ปหาย, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ

โน เจ ลเภถ นิปกํ สหายนฺติ โน เจ นิปกํ ปณฺฑิตํ ปญฺญวนฺตํ พุทฺธิมนฺตํ ญาณึ วิภาวึ เมธาวึ สหายํ ลเภยฺย ปฎิลเภยฺย อธิคเจฺฉยฺย วินฺทยฺยาติ – โน เจ ลเภถ นิปกํ สหายํฯ

สทฺธึ จรํ สาธุวิหาริ ธีรนฺติฯ **สทฺธึ จร**นฺติ เอกโต จรํฯ **สาธุวิหาริ**นฺติ ปฐเมนปิ ฌาเนน สาธุวิหารึ…เป.… นิโรธสมาปตฺติยาปิ สาธุวิหารึ, ผลสมาปตฺติยาปิ สาธุวิหารึฯ **ธีร**นฺติ ธีรํ ปณฺฑิตํ ปญฺญวนฺตํ พุทฺธิมนฺตํ ญาณึ วิภาวึ เมธาวินฺติ – สทฺธึ จรํ สาธุวิหาริ ธีรํฯ

ราชาว รฎฺฐํ วิชิตํ ปหายาติ ราชา ขตฺติโย มุทฺธาภิสิโตฺต วิชิตสงฺคาโม นิหตปจฺจามิโตฺต ลทฺธาธิปฺปาโย ปริปุณฺณโกสโกฎฺฐาคาโร รฎฺฐญฺจ ชนปทญฺจ โกสญฺจ โกฎฺฐาคารญฺจ ปหูตหิรญฺญสุวณฺณํ นครญฺจ ปริจฺจชิตฺวา เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตฺวา อกิญฺจนภาวํ อุปคนฺตฺวา เอโก จรติ วิหรติ อิริยติ วเตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติฯ เอวํ ปเจฺจกสมฺพุโทฺธปิ สพฺพํ ฆราวาสปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา ปุตฺตทารปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา ญาติปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา มิตฺตามจฺจปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตฺวา อกิญฺจนภาวํ อุปคนฺตฺวา เอโก จรติ วิหรติ อิริยติ วเตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปตีติ – ราชาว รฎฺฐํ วิชิตํ ปหาย, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

“โน เจ ลเภถ นิปกํ สหายํ, สทฺธึ จรํ สาธุวิหาริ ธีรํ;
ราชาว รฎฺฐํ วิชิตํ ปหาย, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺป”ติฯ

๑๓๓. อทฺธา ปสํสาม สหายสมฺปทํ, เสฎฺฐา สมา เสวิตพฺพา สหายา;
เอเต อลทฺธา อนวชฺชโภชี, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ

อทฺธา ปสํสาม สหายสมฺปทนฺติฯ **อทฺธา**ติ เอกํสวจนํ นิสฺสํสยวจนํ นิกฺกงฺขวจนํ อเทฺวชฺฌวจนํ อเทฺวฬฺหกวจนํ นิโยควจนํ อปณฺณกวจนํ อวิรทฺธวจนํ อวตฺถาปนวจนเมตํ – อทฺธาติฯ **สหายสมฺปท**นฺติ สหายสมฺปทา วุจฺจติ โย โส สหาโย อเสเกฺขน สีลกฺขเนฺธน สมนฺนาคโต โหติ, อเสเกฺขน สมาธิกฺขเนฺธน… อเสเกฺขน ปญฺญากฺขเนฺธน … อเสเกฺขน วิมุตฺติกฺขเนฺธน… อเสเกฺขน วิมุตฺติญาณทสฺสนกฺขเนฺธน สมนฺนาคโต โหติฯ **อทฺธา ปสํสาม สหายสมฺปท**นฺติ สหายสมฺปทํ ปสํสาม โถเมม กิเตฺตม วเณฺณมาติ – อทฺธา ปสํสาม สหายสมฺปทํฯ

เสฎฺฐา สมา เสวิตพฺพา สหายาติ เสฎฺฐา โหนฺติ สหายา สีเลน สมาธินา ปญฺญาย วิมุตฺติยา วิมุตฺติญาณทสฺสเนน; สมา สทิสา โหนฺติ สหายา สีเลน สมาธินา ปญฺญาย วิมุตฺติยา วิมุตฺติญาณทสฺสเนนฯ เสฎฺฐา วา สหายา สทิสา วา สหายา เสวิตพฺพา ภชิตพฺพา ปยิรุปาสิตพฺพา ปริปุจฺฉิตพฺพา ปริปญฺหิตพฺพาติ – เสฎฺฐา สมา เสวิตพฺพา สหายาฯ

เอเต อลทฺธา อนวชฺชโภชีติ อตฺถิ ปุคฺคโล สาวชฺชโภชี อตฺถิ ปุคฺคโล อนวชฺชโภชีติฯ กตโม จ ปุคฺคโล สาวชฺชโภชี? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล กุหนาย ลปนาย เนมิตฺติกตาย นิเปฺปสิกตาย ลาเภน ลาภํ นิชิคีสนตาย [นิชิคิํสนตาย (สฺยา.)] ทารุทาเนน เวฬุทาเนน ปตฺตทาเนน ปุปฺผทาเนน ผลทาเนน สินานทาเนน จุณฺณทาเนน มตฺติกาทาเนน ทนฺตกฎฺฐทาเนน มุโขทกทาเนน จาฎุกมฺยตาย [ปาตุกมฺยตาย (สฺยา.) มหานิ. ๑๕๙] มุคฺคสูปฺยตาย [มุคฺคสูปตาย (สฺยา.)] ปาริภฏฺยตาย ปีฐมทฺทิกตาย วตฺถุวิชฺชาย ติรจฺฉานวิชฺชาย องฺควิชฺชาย นกฺขตฺตวิชฺชาย ทูตคมเนน ปหิณคมเนน ชงฺฆเปสนิเยน เวชฺชกมฺเมน นวกมฺเมน [ทูตกมฺเมน (สฺยา. ก.) มหานิ. ๑๕๙] ปิณฺฑปฏิปิณฺฑเกน ทานานุปฺปทาเนน , อธเมฺมน วิสเมน ลทฺธา ลภิตฺวา อธิคนฺตฺวา วินฺทิตฺวา ปฏิลภิตฺวา ชีวิกํ [ชีวิตํ (ก.)] กเปฺปติฯ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล สาวชฺชโภชีฯ

กตโม จ ปุคฺคโล อนวชฺชโภชี? อิเธกโจฺจ ปุคฺคโล น กุหนาย น ลปนาย น เนมิตฺติกตาย น นิเปฺปสิกตาย น ลาเภน ลาภํ นิชิคีสนตาย น ทารุทาเนน น เวฬุทาเนน น ปตฺตทาเนน น ปุปฺผทาเนน น ผลทาเนน น สินานทาเนน น จุณฺณทาเนน น มตฺติกาทาเนน น ทนฺตกฎฺฐทาเนน น มุโขทกทาเนน น จาฎุกมฺยตาย น มุคฺคสูปฺยตาย น ปาริภฏฺยตาย น ปีฐมทฺทิกตาย น วตฺถุวิชฺชาย น ติรจฺฉานวิชฺชาย น องฺควิชฺชาย น นกฺขตฺตวิชฺชาย น ทูตคมเนน น ปหิณคมเนน น ชงฺฆเปสนิเยน น เวชฺชกมฺเมน น นวกมฺเมน น ปิณฺฑปฏิปิณฺฑเกน น ทานานุปฺปทาเนน, ธเมฺมน สเมน ลทฺธา ลภิตฺวา อธิคนฺตฺวา วินฺทิตฺวา ปฏิลภิตฺวา ชีวิกํ กเปฺปติฯ อยํ วุจฺจติ ปุคฺคโล อนวชฺชโภชีฯ

เอเต อลทฺธา อนวชฺชโภชีติ เอเต อนวชฺชโภชี อลทฺธา อลภิตฺวา อนธิคนฺตฺวา อวินฺทิตฺวา อปฺปฏิลภิตฺวาติ – เอเต อลทฺธา อนวชฺชโภชี, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

> ‘‘อทฺธา ปสํสาม สหายสมฺปทํ, เสฎฺฐา สมา เสวิตพฺพา สหายา;
> เอเต อลทฺธา อนวชฺชโภชี, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺป’’ติฯ

> ๑๓๔. **ทิสฺวา สุวณฺณสฺส ปภสฺสรานิ, กมฺมารปุเตฺตน สุนิฏฺฐิตานิ;**
> **สงฺฆฎฺฎยนฺตานิ** [สํฆฎฺฎมานานิ (สุ. นิ. ๔๘)] **ทุเว ภุชสฺมิํ, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ**

ทิสฺวา สุวณฺณสฺส ปภสฺสรานีติ ทิสฺวา ปสฺสิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาฯ **สุวณฺณสฺสา**ติ ชาตรูปสฺสฯ **ปภสฺสรานี**ติ ปริสุทฺธานิ ปริโยทาตานีติ – ทิสฺวา สุวณฺณสฺส ปภสฺสรานิฯ

กมฺมารปุเตฺตน สุนิฏฺฐิตานีติ กมฺมารปุโตฺต วุจฺจติ สุวณฺณกาโรฯ **กมฺมารปุเตฺตน สุนิฏฺฐิตานี**ติ กมฺมารปุเตฺตน สุนิฏฺฐิตานิ สุกตานิ สุปริกมฺมกตานีติ – กมฺมารปุเตฺตน สุนิฏฺฐิตานิฯ

สงฺฆฎฺฎยนฺตานิ ทุเว ภุชสฺมินฺติ ภุโช วุจฺจติ หโตฺถฯ ยถา เอกสฺมิํ หเตฺถ เทฺว นูปุรานิ [ธุวรานิ (สฺยา.)] ฆเฎฺฎนฺติ [ฆเฎนฺติ (สฺยา.)]; เอวเมว สตฺตา ตณฺหาวเสน ทิฎฺฐิวเสน นิรเย ฆเฎฺฎนฺติ, ติรจฺฉานโยนิยํ ฆเฎฺฎนฺติ, เปตฺติวิสเย ฆเฎฺฎนฺติ, มนุสฺสโลเก ฆเฎฺฎนฺติ, เทวโลเก ฆเฎฺฎนฺติ, คติยา คติํ อุปปตฺติยา อุปปตฺติํ ปฏิสนฺธิยา ปฏิสนฺธิํ ภเวน ภวํ สํสาเรน สํสารํ วเฎฺฎน วฎฺฎํ ฆเฎฺฎนฺติ สงฺฆเฎฺฎนฺติ สงฺฆเฎฺฎนฺตา จรนฺติ วิหรนฺติ อิริยนฺติ วเตฺตนฺติ ปาเลนฺติ

ยเปนฺติ ยาเปนฺตีติ – สงฺฆฏฺฏยนฺตานิ ทุเว ภุชสฺมึ, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

> “ทิสฺวา สุวณฺณสฺส ปภสฺสรานิ, กมฺมารปุเตฺตน สุนิฏฺฐิตานิ;
> สงฺฆฏฺฏยนฺตานิ ทุเว ภุชสฺมึ, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโป”ฯ

๑๓๕. **เอวํ ทุตีเยน สหา มมสฺส, วาจาภิลาโป อภิสชฺชนา วา;**
เอตํ ภยํ อายตึ เปกฺขมาโน, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปฯ

เอวํ ทุตีเยน สหา มมสฺสาติ ตณฺหาทุติโย วา โหติ ปุคฺคลทุติโย วาฯ กถํ ตณฺหาทุติโย โหติ? ตณฺหาติ รูปตณฺหา…เป.… ธมฺมตณฺหาฯ ยเสฺสสา ตณฺหา อปฺปหีนา, โส วุจฺจติ ตณฺหาทุติโยฯ

> ตณฺหาทุติโย ปุริโส, ทีฆมทฺธาน สํสรํ;
> อิตฺถภาวญฺญถาภาวํ, สํสารํ นาติวตฺตตีติฯ

เอวํ ตณฺหาทุติโย วา โหติฯ

กถํ ปุคฺคลทุติโย โหติ? อิเธกโจฺจ น อตฺถเหตุ [อตฺตเหตุ (สฺยา.)] น การณเหตุ อุทฺธโต อวูปสนฺตจิโตฺต เอกสฺส วา ทุติโย โหติ, ทฺวินฺนํ วา ตติโย โหติ, ติณฺณํ วา จตุโตฺถ โหติฯ ตตฺถ พหุํ สมฺผปฺปลาปํ ปลปติ; เสยฺยถิทํ – ราชกถํ โจรกถํ มหามตฺตกถํ เสนากถํ ภยกถํ ยุทฺธกถํ อนฺนกถํ ปานกถํ วตฺถกถํ สยนกถํ มาลากถํ คนฺธกถํ ญาติกถํ ยานกถํ คามกถํ นิคมกถํ นครกถํ ชนปทกถํ อิตฺถิกถํ [อิตฺถิกถํ ปุริสกถํ (สฺยา. ก.) ที. นิ. ๑.๑๗, ๒๐๑; สํ. นิ. ๕.๑๐๘๐ ปสฺสิตพฺพํ] สูรกถํ วิสิขากถํ กุมฺภฏฺฐานกถํ ปุพฺพเปตกถํ นานตฺตกถํ โลกกฺขายิกํ สมุทฺทกฺขายิกํ อิติภวาภวกถํ กเถติฯ เอวํ ปุคฺคลทุติโย โหตีติ – เอวํ ทุตีเยน สหา มมสฺสฯ

วาจาภิลาโป อภิสชฺชนา วาติ วาจาภิลาโป วุจฺจติ พาตฺตึส ติรจฺฉานกถา, เสยฺยถิทํ – ราชกถํ…เป.… อิติภวาภวกถํฯ **อภิสชฺชนา วา**ติ เทฺว สชฺชนา – ตณฺหาสชฺชนา จ ทิฏฺฐิสชฺชนา จ…เป.… อยํ ตณฺหาสชฺชนา…เป.… อยํ ทิฏฺฐิสชฺชนาติ – วาจาภิลาโป อภิสชฺชนา วาฯ

เอตํ ภยํ อายตึ เปกฺขมาโนติฯ **ภย**นฺติ ชาติภยํ ชราภยํ พฺยาธิภยํ มรณภยํ ราชภยํ โจรภยํ อคฺคิภยํ อุทกภยํ อตฺตานุวาทภยํ ปรานุวาทภยํ ทณฺฑภยํ ทุคฺคติภยํ อูมิภยํ กุมฺภิลภยํ อาวฏฺฏภยํ สุสุมารภยํ อาชีวกภยํ อสิโลกภยํ ปริสสารชฺชภยํ มทนภยํ ภยานกํ ฉมฺภิตตฺตํ โลมหํโส เจตโส อุเพฺพโค อุตฺราโสฯ **เอตํ ภยํ อายตึ เปกฺขมาโน**ติ เอตํ ภยํ อายตึ เปกฺขมาโน ทกฺขมาโน โอโลกยมาโน นิชฺฌายมาโน อุปปริกฺขมาโนติ – เอตํ ภยํ อายตึ เปกฺขมาโน, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

> “เอวํ ทุตีเยน สหา มมสฺส, วาจาภิลาโป อภิสชฺชนา วา;
> เอตํ ภยํ อายตึ เปกฺขมาโน, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโป”ฯ

๑๓๖. **กามา หิ จิตฺรา มธุรา มโนรมา, วิรูปรูเปน มเถนฺติ จิตฺตํ;**
อาทีนวํ กามคุเณสุ ทิสฺวา, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปฯ

กามา หิ จิตฺรา มธุรา มโนรมาติฯ **กามา**ติ อุทฺทานโต เทฺว กามา – วตฺถุกามา จ กิเลสกามา จ...เป.... อิเม วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา...เป.... อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามาฯ **จิตฺรา**ติ นานาวณฺณา รูปา นานาวณฺณา สทฺทา นานาวณฺณา คนฺธา นานาวณฺณา รสา นานาวณฺณา โผฏฺฐพฺพา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสํหิตา รชนียาฯ **มธุรา**ติ วุตฺตเญฺหตํ ภควตา [ม. นิ. ๑.๑๖๗ ปสฺสิตพฺพํ] – "ปญฺจิเม , ภิกฺขเว, กามคุณาฯ กตเม ปญฺจ? จกฺขุวิญฺเญยฺยา รูปา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสํหิตา รชนียา, โสตวิญฺเญยฺยา สทฺทา...เป.... ฆานวิญฺเญยฺยา คนฺธา... ชิวฺหาวิญฺเญยฺยา รสา... กายวิญฺเญยฺยา โผฏฺฐพฺพา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสํหิตา รชนียาฯ อิเม โข, ภิกฺขเว, ปญฺจ กามคุณาฯ ยํ โข, ภิกฺขเว, อิเม ปญฺจ กามคุเณ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สุขํ โสมนสฺสํ, อิทํ วุจฺจติ กามสุขํ มิฬฺหสุขํ [มีฬฺหสุขํ (ปสฺส ม. นิ. ๓.๓๒๘)] ปุถุชฺชนสุขํ อนริยสุขํ, น เสวิตพฺพํ น ภาเวตพฺพํ น พหุลีกาตพฺพํ, 'ภายิตพฺพํ เอตสฺส สุขสฺสา'ติ วทามี"ติ – กามา หิ จิตฺรา มธุรา **มโนรมา**ติฯ **มโน**ติ ยํ จิตฺตํ...เป.... ตชฺชา มโนวิญฺญาณธาตุฯ มโน รเมนฺติ โถเมนฺติ โตเสนฺติ ปหาเสนฺตีติ – กามา หิ จิตฺรา มธุรา มโนรมาฯ

วิรูปรูเปน มเถนฺติ จิตฺตนฺติ นานาวเณฺณหิ รูเปหิ...เป.... นานาวเณฺณหิ โผฏฺฐเพฺพหิ จิตฺตํ มเถนฺติ โตเสนฺติ ปหาเสนฺตีติ – วิรูปรูเปน มเถนฺติ จิตฺตํฯ

อาทีนวํ กามคุเณสุ ทิสฺวาติฯ วุตฺตเญฺหตํ ภควตา – "โก จ, ภิกฺขเว, กามานํ อาทีนโว? อิธ, ภิกฺขเว, กุลปุโตฺต เยน สิปฺปฏฺฐาเนน ชีวิกํ กเปฺปติ, ยทิ มุทฺทาย ยทิ คณนาย ยทิ สงฺขาเนน ยทิ กสิยา ยทิ วณิชฺชาย ยทิ โครเกฺขน ยทิ อิสฺสเตฺถน [อิสฺสเฏฺฐน (สฺยา.), อิสฺสเตฺตน (ก.) ปสฺส ม. นิ. ๑.๑๖๗] ยทิ ราชโปริเสน ยทิ สิปฺปญฺญตเรน, สีตสฺส ปุรกฺขโต อุณฺหสฺส ปุรกฺขโต ฑํสมกสวาตาตปสรีสปสมฺผเสฺสหิ สมฺผสฺสมาโน [ริสฺสมาโน (ม. นิ. ๑.๑๖๗)] ขุปฺปิปาสาย มียมาโน; อยํ, ภิกฺขเว, กามานํ อาทีนโว สนฺทิฏฺฐิโก ทุกฺขกฺขโนฺธ กามเหตุ กามนิทานํ กามาธิกรณํ กามานเมว เหตุฯ

"ตสฺส เจ, ภิกฺขเว, กุลปุตฺตสฺส เอวํ อุฏฺฐหโต ฆฏโต วายมโต เต โภคา นาภินิปฺผชฺชนฺติ, โส โสจติ กิลมติ ปริเทวติ อุรตฺตาฬิ กนฺทติ, สโมฺมหํ อาปชฺชติ – 'โมฆํ วต เม อุฏฺฐานํ, อผลํ วต เม วายาโม'ติฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, กามานํ อาทีนโว สนฺทิฏฺฐิโก ทุกฺขกฺขโนฺธ กามเหตุ กามนิทานํ กามาธิกรณํ กามานเมว เหตุฯ

"ตสฺส เจ, ภิกฺขเว, กุลปุตฺตสฺส เอวํ อุฏฺฐหโต ฆฏโต วายมโต เต โภคา อภินิปฺผชฺชนฺติ, โส เตสํ โภคานํ อารกฺขาธิกรณํ ทุกฺขํ โทมนสฺสํ [ทุกฺขโทมนสฺสํ (สฺยา. ก.)] ปฏิสํเวเทติ – 'กินฺติ เม โภเค เนว ราชาโน หเรยฺยุํ, น โจรา หเรยฺยุํ, น อคฺคิ ฑเหยฺย, น อุทกํ วเหยฺย, น อปฺปิยา ทายาทา หเรยฺยุ'นฺติฯ ตสฺส เอวํ อารกฺขโต โคปยโต เต โภเค ราชาโน วา หรนฺติ โจรา วา หรนฺติ อคฺคิ วา ฑหติ อุทกํ วา วหติ อปฺปิยา วา ทายาทา หรนฺติฯ โส โสจติ...เป.... สโมฺมหํ อาปชฺชติ – 'ยมฺปิ เม อโหสิ ตมฺปิ โน นตฺถี'ติฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, กามานํ อาทีนโว สนฺทิฏฺฐิโก ทุกฺขกฺขโนฺธ กามเหตุ กามนิทานํ กามาธิกรณํ กามานเมว เหตุฯ

"ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, กามเหตุ กามนิทานํ กามาธิกรณํ กามานเมว เหตุ ราชาโนปิ ราชูหิ วิวทนฺติ, ขตฺติยาปิ ขตฺติเยหิ วิวทนฺติ, พฺราหฺมณาปิ พฺราหฺมเณหิ วิวทนฺติ, คหปตีปิ คหปตีหิ วิวทนฺติ, มาตาปิ ปุเตฺตน วิวทติ, ปุโตฺตปิ มาตรา วิวทติ, ปิตาปิ ปุเตฺตน วิวทติ, ปุโตฺตปิ ปิตรา วิวทติ, ภาตาปิ ภคินิยา วิวทติ, ภคินีปิ ภาตรา วิวทติ, สหาโยปิ สหาเยน วิวทติฯ เต ตตฺถ กลหวิคฺคหวิวาทาปนฺนา อญฺญมญฺญํ ปาณีหิปิ อุปกฺกมนฺติ เลฑฺฑูหิปิ อุปกฺกมนฺติ

ทเณฺฑหิปิ อุปกฺกมนฺติ สเตฺถหิปิ อุปกฺกมนฺติฯ เต ตตฺถ มรณมฺปิ นิคจฺฉนฺติ มรณมตฺตมฺปิ ทุกฺขํฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, กามานํ อาทีนโว สนฺทิฏฺฐิโก ทุกฺขกฺขโนฺธ กามเหตุ กามนิทานํ กามาธิกรณํ กามานเมว เหตุฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, กามเหตุ กามนิทานํ กามาธิกรณํ กามานเมว เหตุ อสิจมฺมํ คเหตฺวา ธนุกลาปํ สนฺนยฺหิตฺวา อุภโตพฺยูฬฺหํ [อุภโตวิยูฬฺหํ (สฺยา.) ปสฺส ม. นิ. ๑.๑๖๘] สงฺคามํ ปกฺขนฺทนฺติ, อุสูสุปิ ขิปฺปมาเนสุ สตฺตีสุปิ ขิปฺปมานาสุ อสีสุปิ วิโชฺชตลเนฺตสุฯ เต ตตฺถ อุสูหิปิ วิชฺฌนฺติ สตฺตีหิปิ [สตฺติยาปิ (ม. นิ. ๑.๑๖๗, ๑๗๘)] วิชฺฌนฺติ อสินาปิ สีสํ ฉินฺทนฺติฯ เต ตตฺถ มรณมฺปิ นิคจฺฉนฺติ มรณมตฺตมฺปิ ทุกฺขํฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, กามานํ อาทีนโว สนฺทิฏฺฐิโก ทุกฺขกฺขโนฺธ กามเหตุ กามนิทานํ กามาธิกรณํ กามานเมว เหตุฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, กามเหตุ กามนิทานํ กามาธิกรณํ กามานเมว เหตุ อสิจมฺมํ คเหตฺวา ธนุกลาปํ สนฺนยฺหิตฺวา อทฺทาวเลปนา [อทฺธาวเลปนา (สฺยา.)] อุปการิโย ปกฺขนฺทนฺติ, อุสูสุปิ ขิปฺปมาเนสุ สตฺตีสุปิ ขิปฺปมานาสุ, อสีสุปิ วิโชฺชตลเนฺตสุฯ เต ตตฺถ อุสูหิปิ วิชฺฌนฺติ สตฺตีหิปิ วิชฺฌนฺติ ฉกณกายปิ [ฉกณฏิยาปิ (สฺยา.), ปกฺกฏฺฐิยา (สี. อฏฺฐ.) ปสฺส ม. นิ. ๑.๑๖๘] โอสิญฺจนฺติ อภิวเคฺคนปิ โอมทฺทนฺติ อสินาปิ สีสํ ฉินฺทนฺติฯ เต ตตฺถ มรณมฺปิ นิคจฺฉนฺติ มรณมตฺตมฺปิ ทุกฺขํฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, กามานํ อาทีนโว สนฺทิฏฺฐิโก ทุกฺขกฺขโนฺธ กามเหตุ กามนิทานํ กามาธิกรณํ กามานเมว เหตุฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, กามเหตุ กามนิทานํ กามาธิกรณํ กามานเมว เหตุ สนฺธิมฺปิ ฉินฺทนฺติ นิโลฺลปมฺปิ หรนฺติ เอกาคาริกมฺปิ กโรนฺติ ปริปเนฺถปิ ติฏฺฐนฺติ ปรทารมฺปิ คจฺฉนฺติฯ ตเมนํ ราชาโน คเหตฺวา วิวิธา กมฺมการณา กาเรนฺติ – กสาหิปิ ตาเฬนฺติ, เวเตฺตหิปิ ตาเฬนฺติ, อฑฺฒทณฺฑเกหิปิ ตาเฬนฺติ, หตฺถมฺปิ ฉินฺทนฺติ…เป.… อสินาปิ สีสํ ฉินฺทนฺติฯ เต ตตฺถ มรณมฺปิ นิคจฺฉนฺติ มรณมตฺตมฺปิ ทุกฺขํฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, กามานํ อาทีนโว สนฺทิฏฺฐิโก ทุกฺขกฺขโนฺธ กามเหตุ กามนิทานํ กามาธิกรณํ กามานเมว เหตุฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, กามเหตุ กามนิทานํ กามาธิกรณํ กามานเมว เหตุ กาเยน ทุจฺจริตํ จรนฺติ วาจาย ทุจฺจริตํ จรนฺติ มนสา ทุจฺจริตํ จรนฺติฯ เต กาเยน ทุจฺจริตํ จริตฺวา วาจาย ทุจฺจริตํ จริตฺวา มนสา ทุจฺจริตํ จริตฺวา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคติํ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชนฺติฯ อยมฺปิ, ภิกฺขเว, กามานํ อาทีนโว สมฺปรายิโก ทุกฺขกฺขโนฺธ กามเหตุ กามนิทานํ กามาธิกรณํ กามานเมว เหตุ’’ฯ

อาทีนวํ กามคุเณสุ ทิสฺวาติ กามคุเณสุ อาทีนวํ ทิสฺวา ปสฺสิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ – อาทีนวํ กามคุเณสุ ทิสฺวา, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

‘‘กามา หิ จิตฺรา มธุรา มโนรมา, วิรูปรูเปน มเถนฺติ จิตฺตํ;
อาทีนวํ กามคุเณสุ ทิสฺวา, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺป’’ติฯ

๑๓๗. **อีตี จ คโณฺฑ จ อุปทฺทโว จ, โรโค จ สลฺลญฺจ ภยญฺจ เมตํ;**
เอตํ ภยํ กามคุเณสุ ทิสฺวา, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ

อีตี จ คโณฺฑ จ อุปทฺทโว จ, โรโค จ สลฺลญฺจ ภยญฺจ เมตนฺติ วุตฺตเญฺหตํ ภควตา – “ภยนฺติ, ภิกฺขเว, กามานเมตํ อธิวจนํฯ ทุกฺขนฺติ, ภิกฺขเว, กามานเมตํ อธิวจนํฯ โรโคติ, ภิกฺขเว, กามานเมตํ อธิวจนํฯ คโณฺฑติ, ภิกฺขเว, กามานเมตํ อธิวจนํฯ สลฺลนฺติ, ภิกฺขเว, กามานเมตํ อธิวจนํฯ สโงฺคติ, ภิกฺขเว, กามานเมตํ อธิวจนํฯ ปโงฺกติ, ภิกฺขเว, กามานเมตํ อธิวจนํฯ คโพฺภติ, ภิกฺขเว, กามานเมตํ อธิวจนํฯ กสฺมา จ, ภิกฺขเว, ภยนฺติ กามานเมตํ อธิวจนํ? ยสฺมา จ กามราครตฺตายํ, ภิกฺขเว, ฉนฺทราควินิพโทฺธ [ฉนฺทราควินิพโนฺธ (สฺยา. ก.) ปสฺส อ. นิ. ๘.๕๖] ทิฎฺฐธมฺมิกาปิ ภยา น ปริมุจฺจติ, สมฺปรายิกาปิ ภยา น ปริมุจฺจติ, ตสฺมา ภยนฺติ กามานเมตํ อธิวจนํฯ กสฺมา จ, ภิกฺขเว, ทุกฺขนฺติ…เป…. โรโคติ… คโณฺฑติ… สลฺลนฺติ… สโงฺคติ… ปโงฺกติ… คโพฺภติ กามานเมตํ อธิวจนํ? ยสฺมา จ กามราครตฺตายํ, ภิกฺขเว, ฉนฺทราควินิพโทฺธ ทิฎฺฐธมฺมิกาปิ คพฺภา น ปริมุจฺจติ, สมฺปรายิกาปิ คพฺภา น ปริมุจฺจติ, ตสฺมา คโพฺภติ กามานเมตํ อธิวจน”นฺติฯ

ภยํ ทุกฺขญฺจ โรโค จ, คโณฺฑ สลฺลญฺจ สโงฺค จ;
ปโงฺก คโพฺภ จ อุภยํ, เอเต กามา ปวุจฺจนฺติ;
ยตฺถ สโตฺต ปุถุชฺชโนฯ

โอติโณฺณ สาตรูเปน, ปุน คพฺภาย คจฺฉติ;
ยโต จ ภิกฺขุ อาตาปี, สมฺปชญฺญํ น ริจฺจติ [น ริญฺจติ (สฺยา. ก.) สํ. นิ. ๔.๒๕๑]ฯ

โส อิมํ ปลิปถํ ทุคฺคํ, อติกฺกมฺม ตถาวิโธ;
ปชํ ชาติชรูเปตํ, ผนฺทมานํ อเวกฺขตีติฯ

อีตี จ คโณฺฑ จ อุปทฺทโว จ, โรโค จ สลฺลญฺจ ภยญฺจ เมตํฯ

เอตํ ภยํ กามคุเณสุ ทิสฺวาติ เอตํ ภยํ กามคุเณสุ ทิสฺวา ปสฺสิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ – เอตํ ภยํ กามคุเณสุ ทิสฺวา, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

“อีตี จ คโณฺฑ จ อุปทฺทโว จ, โรโค จ สลฺลญฺจ ภยญฺจ เมตํ;
เอตํ ภยํ กามคุเณสุ ทิสฺวา, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺป”ติฯ

๑๓๘. **สีตญฺจ อุณฺหญฺจ ขุทํ ปิปาสํ, วาตาตเป ฑํสสรีสเป** [ฑํสสิรึสเป (สฺยา.), ฑํสมกสสรีสเป (ก.)] **จ;**
สพฺพานิเปตานิ อภิสมฺภวิตฺวา, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ

สีตญฺจ อุณฺหญฺจ ขุทํ ปิปาสนฺติฯ **สีต**นฺติ ทฺวีหิ การเณหิ สีตํ โหติ – อพฺภนฺตรธาตุปฺปโกปวเสน วา สีตํ โหติ พหิทฺธา อุตุวเสน วา สีตํ โหติฯ **อุณฺห**นฺติ ทฺวีหิ การเณหิ อุณฺหํ โหติ – อพฺภนฺตรธาตุปฺปโกปวเสน วา อุณฺหํ โหติ พหิทฺธา อุตุวเสน วา อุณฺหํ โหติฯ ขุทา [ขุทฺทา (สฺยา. ก.)] วุจฺจติ ฉาตโกฯ ปิปาสา วุจฺจติ อุทกปิปาสาติ – สีตญฺจ อุณฺหญฺจ ขุทํ ปิปาสํฯ

วาตาตเป ฑํสสรีสเป จาติฯ **วาตา**ติ ปุรตฺถิมา วาตา ปจฺฉิมา วาตา อุตฺตรา วาตา ทกฺขิณา วาตา สรชา วาตา อรชา วาตา สีตา วาตา อุณฺหา วาตา ปริตฺตา วาตา อธิมตฺตา วาตา เวรมฺภวาตา ปกฺขวาตา สุปณฺณวาตา ตาลปณฺณวาตา [ตาลวณฺฑวาตา (ก.) จูฬนิ. อุปสีว

มาณวปุจฺฉานิเทฺทส ๔๓] วิธูปนวาตาฯ อาตโป วุจฺจติ สูริยสนฺตาโปฯ ฑํสา วุจฺจนฺติ ปิงฺคลมกฺขิกาฯ สรีสปา วุจฺจนฺติ อหีติ – วาตาตเป ฑํสสรีสเป จฯ

สพฺพานิเปตานิ อภิสมฺภวิตฺวาติ อภิภวิตฺวา อโชฺฌตฺถริตฺวา ปริยาทิยิตฺวา มทฺทิตฺวาติ – สพฺพานิเปตานิ อภิสมฺภวิตฺวา, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

“สีตญฺจ อุณฺหญฺจ ขุทํ ปิปาสํ, วาตาตเป ฑํสสรีสเป จ;
สพฺพานิเปตานิ อภิสมฺภวิตฺวา, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺป”ติฯ

๑๓๙. **นาโคว ยูถานิ วิวชฺชยิตฺวา, สญฺชาตขโนฺธ ปทุมี อุฬาโร;**
ยถาภิรนฺตํ วิหเร [วีหรํ (สุ. นิ. ๕๓)] **อรเญฺญ, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ**

นาโคว ยูถานิ วิวชฺชยิตฺวาติ นาโค วุจฺจติ หตฺถินาโคฯ ปเจฺจกสมฺพุโทฺธปิ นาโคฯ กึการณา ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ นาโค? อาคุํ น กโรตีติ นาโค; น คจฺฉตีติ นาโค; น อาคจฺฉตีติ นาโคฯ กถํ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ อาคุํ น กโรตีติ นาโค? อาคุ วุจฺจติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สํกิเลสิกา โปโนภวิกา สทรา ทุกฺขวิปากา อายตึ ชาติชรามรณิยาฯ

อาคุํ น กโรติ กิญฺจิ โลเก, สพฺพสํโยเค วิสชฺช พนฺธนานิ;
สพฺพตฺถ น สชฺชติ วิมุโตฺต, นาโค ตาทิ ปวุจฺจเต ตถตฺตาฯ

เอวํ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ อาคุํ น กโรตีติ นาโคฯ

กถํ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ น คจฺฉตีติ นาโค? โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ น ฉนฺทาคตึ คจฺฉติ, น โทสาคตึ คจฺฉติ, น โมหาคตึ คจฺฉติ, น ภยาคตึ คจฺฉติ, น ราควเสน คจฺฉติ, น โทสวเสน คจฺฉติ, น โมหวเสน คจฺฉติ, น มานวเสน คจฺฉติ, น ทิฎฺฐิวเสน คจฺฉติ, น อุทฺธจฺจวเสน คจฺฉติ, น วิจิกิจฺฉาวเสน คจฺฉติ, น อนุสยวเสน คจฺฉติ, น วเคฺคหิ กเปฺปหิ ยายติ นียติ [นิยฺยติ (สฺยา. ก.)] วุยฺหติ สํหรียติฯ เอวํ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ น คจฺฉตีติ นาโคฯ

กถํ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ น อาคจฺฉตีติ นาโค? โสตาปตฺติมเคฺคน เย กิเลสา ปหีนา เต กิเลเส น ปุเนติ น ปเจฺจติ น ปจฺจาคจฺฉติ, สกทาคามิมเคฺคน…เป.… อนาคามิมเคฺคน…เป.… อรหตฺตมเคฺคน เย กิเลสา ปหีนา เต กิเลเส น ปุเนติ น ปเจฺจติ น ปจฺจาคจฺฉติฯ เอวํ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ น อาคจฺฉตีติ นาโคฯ

นาโคว ยูถานิ วิวชฺชยิตฺวาติ ยถา โส หตฺถินาโค ยูถานิ วิวเชฺชตฺวา ปริวเชฺชตฺวา อภินิวเชฺชตฺวา เอโกว อรญฺญวนมโชฺฌคาเหตฺวา [อรเญฺญ วนมชฺฌสฺส อโชฺฌคาเหตฺวา (สฺยา.)] จรติ วิหรติ อิริยติ วเตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติ, ปเจฺจกสมฺพุโทฺธปิ คณํ วิวเชฺชตฺวา ปริวเชฺชตฺวา อภิวเชฺชตฺวา เอโก [เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺป (สฺยา.)] อรญฺญวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฎิเสวติ อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิโคฺฆสานิ วิชนวาตานิ มนุสฺสราหเสฺสยฺยกานิ ปฎิสลฺลานสารุปฺปานิฯ โส เอโก คจฺฉติ เอโก ติฎฺฐติ เอโก นิสีทติ เอโก เสยฺยํ กเปฺปติ เอโก คามํ ปิณฺฑาย ปวิสติ เอโก ปฎิกฺกมติ เอโก รโห นิสีทติ เอโก จงฺกมํ อธิฎฺฐาติ เอโก จรติ วิหรติ อิริยติ วเตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปตีติ – นาโคว ยูถานิ วิวชฺชยิตฺวาฯ

สญฺชาตขโนฺธ ปทุมี อุฬาโรติ ยถา โส หตฺถินาโค สญฺชาตกฺขโนฺธ สตฺตรตโน วา โหติ อฎฺฐรตโน วา, ปเจฺจกสมฺพุโทฺธปิ สญฺชาตกฺขโนฺธ อเสเกฺขน สีลกฺขเนฺธน อเสเกฺขน

สมาธิกฺขเนฺธน อเสเกฺขน ปญฺญากฺขเนฺธน อเสเกฺขน วิมุตฺติกฺขเนฺธน อเสเกฺขน วิมุตฺติญาณทสฺสนกฺขเนฺธน ฯ ยถา โส หตฺถินาโค ปทุมี, ปเจฺจกสมฺพุโทฺธปิ สตฺตหิ โพชฺฌงฺคปุปฺเผหิ ปทุมี, สติสโมฺพชฺฌงฺคปุปฺเผน ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌงฺคปุปฺเผน วีริยสโมฺพชฺฌงฺคปุปฺเผน ปีติสโมฺพชฺฌงฺคปุปฺเผน, ปีติสโมฺพชฺฌงฺคปุปฺเผน ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌงฺคปุปฺเผน สมาธิสโมฺพชฺฌงฺคปุปฺเผน อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌงฺคปุปฺเผน ฯ ยถา โส หตฺถินาโค อุฬาโร ถาเมน พเลน ชเวน สูเรน, ปเจฺจกสมฺพุโทฺธปิ อุฬาโร สีเลน สมาธินา ปญฺญาย วิมุตฺติยา วิมุตฺติญาณทสฺสเนนาติ – สญฺชาตขโนฺธ ปทุมี อุฬาโร ฯ

ยถาภิรนฺตํ วิหเร อรเญฺญติ ยถา โส หตฺถินาโค ยถาภิรนฺตํ อรเญฺญ วิหรติ, ปเจฺจกสมฺพุโทฺธปิ ยถาภิรนฺตํ อรเญฺญ วิหรติ ฯ ปฐเมนปิ ฌาเนน ยถาภิรนฺตํ อรเญฺญ วิหรติ, ทุติเยนปิ ฌาเนน...เป.... ตติเยนปิ ฌาเนน... จตุเตฺถนปิ ฌาเนน ยถาภิรนฺตํ อรเญฺญ วิหรติ; เมตฺตายปิ เจโตวิมุตฺติยา ยถาภิรนฺตํ อรเญฺญ วิหรติ, กรุณายปิ เจโตวิมุตฺติยา... มุทิตายปิ เจโตวิมุตฺติยา... อุเปกฺขายปิ เจโตวิมุตฺติยา ยถาภิรนฺตํ อรเญฺญ วิหรติ; อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยาปิ ยถาภิรนฺตํ อรเญฺญ วิหรติ, วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติยาปิ... อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยาปิ... เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยาปิ... นิโรธสมาปตฺติยาปิ... ผลสมาปตฺติยาปิ ยถาภิรนฺตํ อรเญฺญ วิหรตีติ – ยถาภิรนฺตํ วิหเร อรเญฺญ, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺป ฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

> ‘‘นาโคว ยูถานิ วิวชฺชยิตฺวา, สญฺชาตขโนฺธ ปทุมี อุฬาโร;
> ยถาภิรนฺตํ วิหเร อรเญฺญ, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺป’’ติ ฯ

๑๘๐. **อฏฺฐานตํ สงฺคณิการตสฺส, ยํ ผสฺสเย** [ผุสฺสเย (สฺยา. ก.)] **สามยิกํ** [อาสามายิกํ (ก.)] **วิมุตฺติํ;**
อาทิจฺจพนฺธุสฺส วโจ นิสมฺม, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺป ฯ

อฏฺฐานตํ สงฺคณิการตสฺส, ยํ ผสฺสเย สามยิกํ วิมุตฺตินฺติ วุตฺตเมฺหตํ ภควตา – ‘‘ยาวตานนฺท [โส วตานนฺท (ม. นิ. ๓.๑๘๖)], ภิกฺขุ สงฺคณิการาโม สงฺคณิกรโต สงฺคณิการามตํ อนุยุโตฺต, คณาราโม คณรโต คณสมฺมุทิโต (คณารามตํ อนุยุโตฺต) [( ) นตฺถิ ม. นิ. ๓.๑๘๖], ยํ ตํ เนกฺขมฺมสุขํ ปวิเวกสุขํ อุปสมสุขํ สโมฺพธิสุขํ, ตสฺส สุขสฺส นิกามลาภี ภวิสฺสติ อกิจฺฉลาภี อกสิรลาภีติ – เนตํ ฐานํ วิชฺชติ ฯ โย จ โข โส, อานนฺท, ภิกฺขุ เอโก คณสฺมา วูปกโฏฺฐ วิหรติ, ตเสฺสตํ ภิกฺขุโน ปาฏิกงฺขํ ฯ ยํ ตํ เนกฺขมฺมสุขํ ปวิเวกสุขํ อุปสมสุขํ สโมฺพธิสุขํ, ตสฺส สุขสฺส นิกามลาภี ภวิสฺสติ อกิจฺฉลาภี อกสิรลาภีติ – ฐานเมตํ วิชฺชติ ฯ ยาวตานนฺท, ภิกฺขุ สงฺคณิการาโม สงฺคณิกรโต สงฺคณิการามตํ อนุยุโตฺต, คณาราโม คณรโต คณสมฺมุทิโต (คณารามตํ อนุยุโตฺต,) สามายิกํ [สามยิกํ (สฺยา. ก.)] วา กนฺตํ เจโตวิมุตฺติํ อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสติ, อสามายิกํ วา อกุปฺปนฺติ – เนตํ ฐานํ วิชฺชติ ฯ โย จ โข โส, อานนฺท, ภิกฺขุ เอโก คณสฺมา วูปกโฏฺฐ วิหรติ, ตเสฺสตํ ภิกฺขุโน ปาฏิกงฺขํ สามายิกํ วา กนฺตํ เจโตวิมุตฺติํ อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสติ, อสามายิกํ วา อกุปฺปนฺติ, ฐานเมตํ วิชฺชตี’’ติ – อฏฺฐานตํ สงฺคณิการตสฺส, ยํ ผสฺสเย สามยิกํ วิมุตฺติํ ฯ

อาทิจฺจพนฺธุสฺส วโจ นิสมฺมาติ อาทิโจฺจ วุจฺจติ สูริโย ฯ โส โคตโม โคเตฺตน ฯ ปเจฺจกสมฺพุโทฺธปิ โคตโม โคเตฺตน ฯ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ สูริยสฺส โคตฺตญาตโก โคตฺตพนฺธุ, ตสฺมา ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ อาทิจฺจพนฺธุ ฯ **อาทิจฺจพนฺธุสฺส วโจ นิสมฺมา**ติ อาทิจฺจพนฺธุสฺส วจนํ

พฺยปฺปถํ เทสนํ อนุสาสนํ อนุสิฏฺฐํ สุตฺวา สุณิตฺวา อุคฺคเหตฺวา อุปธารยิตฺวา อุปลกฺขยิตฺวาติ – อาทิจฺจพนฺธุสฺส วโจ นิสมฺม, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปฯ เตนาห โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ –

> ‘‘อฏฺฐานตํ สงฺคณิการตสฺส, ยํ ผสฺสเย สามยิกํ วิมุตฺติํ;
> อาทิจฺจพนฺธุสฺส วโจ นิสมฺม, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโป’’ติฯ

ทุติโย วคฺโคฯ

ตติยวคฺค

๑๔๗. ทิฏฺฐีวิสูกานิ อุปาติวตฺโต, ปตฺโต นิยามํ ปฏิลทฺธมคฺโค;
อุปฺปนฺนญาโณมฺหิ อนญฺญเนยฺโย, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปฯ

ทิฏฺฐีวิสูกานิ อุปาติวตฺโตติ ทิฏฺฐิวิสูกานิ วุจฺจนฺติ วีสติวตฺถุกา สกฺกายทิฏฺฐีฯ อิธ อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน อริยานํ อทสฺสาวี อริยธมฺมสฺส อโกวิโท อริยธมฺเม อวินีโต สปฺปุริสานํ อทสฺสาวี สปฺปุริสธมฺมสฺส อโกวิโท สปฺปุริสธมฺเม อวินีโต รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ รูปวนฺตํ วา อตฺตานํ อตฺตนิ วา รูปํ รูปสฺมิํ วา อตฺตานํ, เวทนํ…เป.… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ วิญฺญาณวนฺตํ วา อตฺตานํ อตฺตนิ วา วิญฺญาณํ วิญฺญาณสฺมิํ วา อตฺตานํฯ ยา เอวรูปา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ ทิฏฺฐิคหนํ ทิฏฺฐิกนฺตาโร ทิฏฺฐิวิสูกายิกํ ทิฏฺฐิวิปฺผนฺทิตํ ทิฏฺฐิสํโยชนํ คาโห ปฏิคฺคาโห อภินิเวโส ปรามาโส กุมฺมคฺโค มิจฺฉาปโถ มิจฺฉตฺตํ ติตฺถายตนํ วิปริเยสคฺคาโห วิปรีตคฺคาโห วิปลฺลาสคฺคาโห มิจฺฉาคาโห, อยาถาวกสฺมิํ ยาถาวกนฺติ คาโห, ยาวตา ทฺวาสฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตานิ – อิมานิ ทิฏฺฐิวิสูกานิฯ **ทิฏฺฐิวิสูกานิ อุปาติวตฺโต**ติ ทิฏฺฐิวิสูกานิ อุปาติวตฺโต อติกฺกนฺโต สมติกฺกนฺโต วีติวตฺโตติ – ทิฏฺฐีวิสูกานิ อุปาติวตฺโตฯ

ปตฺโต นิยามํ ปฏิลทฺธมคฺโคติ นิยามา วุจฺจนฺติ จตฺตาโร มคฺคา; อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค, เสยฺยถิทํ – สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมนฺโต สมฺมาอาชีโว สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิฯ จตูหิ อริยมคฺเคหิ สมนฺนาคโต นิยามํ ปตฺโต สมฺปตฺโต อธิคโต ผสฺสิโต สจฺฉิกโตติ – ปตฺโต นิยามํฯ **ปฏิลทฺธมคฺโค**ติ ลทฺธมคฺโค ปฏิลทฺธมคฺโค อธิคตมคฺโค ผสฺสิตมคฺโค สจฺฉิกตมคฺโคติ – ปตฺโต นิยามํ ปฏิลทฺธมคฺโคฯ

อุปฺปนฺนญาโณมฺหิ อนญฺญเนยฺโยติ ตสฺส ปจฺเจกสมฺพุทฺธสฺส ญาณํ อุปฺปนฺนํ สมุปฺปนฺนํ นิพฺพตฺตํ อภินิพฺพตฺตํ ปาตุภูตํฯ ‘‘สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา’’ติ ญาณํ อุปฺปนฺนํ สมุปฺปนฺนํ นิพฺพตฺตํ อภินิพฺพตฺตํ ปาตุภูตํ, ‘‘สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา’’ติ…เป.… ‘‘สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา’’ติ… ‘‘ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม’’นฺติ ญาณํ อุปฺปนฺนํ สมุปฺปนฺนํ นิพฺพตฺตํ อภินิพฺพตฺตํ ปาตุภูตนฺติ – อุปฺปนฺนญาโณมฺหิฯ **อนญฺญเนยฺโย**ติ โส ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ น ปรเนยฺโย

น ปรปฺปตฺติโย น ปรปฺปจฺจโย น ปรปฏิพทฺธคู, ยถาภูตํ [ตํ (ก.)] ชานาติ ปสฺสติ อสมฺมูฬฺโห สมฺปชาโน ปฏิสฺสโตฯ ‘‘สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา’’ติ น ปรเนยฺโย น ปรปฺปตฺติโย น ปรปฺปจฺจโย น ปรปฏิพทฺธคู, ยถาภูตํ ชานาติ ปสฺสติ อสมฺมูฬฺโห สมฺปชาโน ปฏิสฺสโตฯ ‘‘สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา’’ติ…เป.… ‘‘สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา’’ติ…เป.… ‘‘ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม’’นฺติ น ปรเนยฺโย น ปรปฺปตฺติโย น ปรปฺปจฺจโย น ปรปฏิพทฺธคู, ยถาภูตํ ชานาติ

ปสฺสติ อสมฺมูโฬฺห สมฺปชาโน ปฏิสฺสโตติ – อุปฺปนฺนญาโณมฺหิ อนญฺญเนยฺโย, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุทฺโธ –

> ‘‘ทิฏฺฐีวิสูกานิ อุปาติวโตฺต, ปโตฺต นิยามํ ปฏิลทฺธมโคฺค;
> อุปฺปนฺนญาโณมฺหิ อนญฺญเนยฺโย, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโป’’ติฯ

๑๔๒. **นิโลฺลลุโป นิกฺกุโห นิปฺปิปาโส, นิมฺมโกฺข นิทฺธนฺตกสาวโมโห;**
นิราสโส [นิราสโย (สี. อฏฺฐ.) สุ. นิ. ๕๖] **สพฺพโลเก ภวิตฺวา, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปฯ**

นิโลฺลลุโป นิกฺกุโห นิปฺปิปาโสติ โลลุปฺปํ วุจฺจติ ตณฺหาฯ โย ราโค สาราโค…เป.… อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํฯ สา โลลุปฺปา ตณฺหา ตสฺส ปเจฺจกสมฺพุทฺธสฺส ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมาฯ ตสฺมา ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ นิโลฺลลุโปฯ

นิกฺกุโหติ ตีณิ กุหนวตฺถูนิ – ปจฺจยปฏิเสวนสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ, อิริยาปถสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ, สามนฺตชปฺปนสงฺขาตํ กุหนวตฺถุฯ

กตมํ ปจฺจยปฏิเสวนสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ? อิธ คหปติกา ภิกฺขุํ [ภิกฺขู (ก.) มหานิ. ๘๗] นิมเนฺตนฺติ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเรหิ, โส ปาปิโจฺฉ อิจฺฉาปกโต อตฺถิโก จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารานํ ภิโยฺยกมฺยตํ อุปาทาย จีวรํ ปจฺจกฺขาติ, ปิณฺฑปาตํ ปจฺจกฺขาติ, เสนาสนํ ปจฺจกฺขาติ, คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ ปจฺจกฺขาติฯ โส เอวมาห – ‘‘กึ สมณสฺส มหเคฺฆน จีวเรน! เอตํ สารุปฺปํ ยํ สมโณ สุสานา วา สงฺการกูฏา วา ปาปณิกา วา นนฺตกานิ อุจฺจินิตฺวา สงฺฆาฏิกํ กริตฺวา ธาเรยฺยฯ กึ สมณสฺส มหเคฺฆน ปิณฺฑปาเตน! เอตํ สารุปฺปํ ยํ สมโณ อุญฺฉาจริยาย ปิณฺฑิยาโลเปน ชีวิกํ กเปฺปยฺยฯ กึ สมณสฺส มหเคฺฆน เสนาสเนน! เอตํ สารุปฺปํ ยํ สมโณ รุกฺขมูลิโก วา อสฺส โสสานิโก วา อโพฺภกาสิโก วาฯ กึ สมณสฺส มหเคฺฆน คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเรน! เอตํ สารุปฺปํ ยํ สมโณ ปูติมุเตฺตน วา หริตกีขเณฺฑน วา โอสธํ กเรยฺยา’’ติฯ ตทุปาทาย ลูขํ จีวรํ ธาเรติ ลูขํ ปิณฺฑปาตํ ปริภุญฺชติ ลูขํ เสนาสนํ ปฏิเสวติ ลูขํ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ ปฏิเสวติฯ ตเมนํ คหปติกา เอวํ ชานนฺติ – ‘‘อยํ สมโณ อปฺปิโจฺฉ สนฺตุโฎฺฐ ปวิวิโตฺต อสํสโฎฺฐ อารทฺธวีริโย ธุตวาโท’’ติฯ ภิโยฺย ภิโยฺย นิมเนฺตนฺติ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเรหิฯ โส เอวมาห – ‘‘ติณฺณํ สมฺมุขีภาวา สโทฺธ กุลปุโตฺต พหุํ ปุญฺญํ ปสวติ, สทฺธาย สมฺมุขีภาวา สโทฺธ กุลปุโตฺต พหุํ ปุญฺญํ ปสวติ, เทยฺยธมฺมสฺส สมฺมุขีภาวา สโทฺธ กุลปุโตฺต พหุํ ปุญฺญํ ปสวติ, ทกฺขิเณยฺยานํ สมฺมุขีภาวา สโทฺธ กุลปุโตฺต พหุํ ปุญฺญํ ปสวติฯ ตุมฺหากเญฺจวายํ สทฺธา อตฺถิ, เทยฺยธโมฺม จ สํวิชฺชติ, อหญฺจ ปฏิคฺคาหโกฯ สเจหํ น ปฏิคฺคเหสฺสามิ, เอวํ ตุเมฺห ปุเญฺญน ปริพาหิรา ภวิสฺสถ [ภวิสฺสนฺติ (มหานิ. ๘๗)]ฯ น มยฺหํ อิมินา อโตฺถฯ อปิ จ, ตุมฺหากํเยว อนุกมฺปาย ปฏิคฺคณฺหามี’’ติฯ ตทุปาทาย พหุมฺปิ จีวรํ ปฏิคฺคณฺหาติ, พหุมฺปิ ปิณฺฑปาตํ ปฏิคฺคณฺหาติ, พหุมฺปิ เสนาสนํ ปฏิคฺคณฺหาติ, พหุมฺปิ คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ ปฏิคฺคณฺหาติฯ ยา เอวรูปา ภากุฎิกา ภากุฎิยํ กุหนา กุหายนา กุหิตตฺตํ – อิทํ ปจฺจยปฏิเสวนสงฺขาตํ กุหนวตฺถุฯ

กตมํ อิริยาปถสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ? อิเธกโจฺจ ปาปิโจฺฉ อิจฺฉาปกโต สมฺภาวนาธิปฺปาโย ‘‘เอวํ มํ ชโน สมฺภาเวสฺสตี’’ติ คมนํ สณฺฐเปติ ฐานํ สณฺฐเปติ นิสชฺชํ [นิสชฺชนํ (ก.)] สณฺฐเปติ สยนํ สณฺฐเปติ, ปณิธาย คจฺฉติ ปณิธาย ติฎฺฐติ ปณิธาย นิสีทติ ปณิธาย เสยฺยํ กเปฺปติ

สมาหิโต วิย คจฺฉติ สมาหิโต วิย ติฏฺฐติ สมาหิโต วิย นิสีทติ สมาหิโต วิย เสยฺยํ กปฺเปติ, อาปาถกชฺฌายีว [อาปาตกชฺฌายี จ (ก.)] โหติฯ ยา เอวรูปา อิริยาปถสฺส อาฐปนา ฐปนา สณฺฐปนา ภากุฏิกา ภากุฏิยํ กุหนา กุหายนา กุหิตตฺตํ [กุหายิตตฺตํ (สฺยา. ก.), วิสุทฺธิมคฺคฏีกาโอโลเกตพฺพา] – อิทํ อิริยาปถสงฺขาตํ กุหนวตฺถุฯ

กตมํ สามนฺตชปฺปนสงฺขาตํ กุหนวตฺถุ? อิเธกโจฺจ ปาปิโจฺฉ อิจฺฉาปกโต สมฺภาวนาธิปฺปาโย "เอวํ มํ ชโน สมฺภาเวสฺสตี"ติ อริยธมฺม สนฺนิสฺสิตวาจํ ภาสติฯ "โย เอวรูปํ จีวรํ ธาเรติ โส สมโณ มเหสโกฺข"ติ ภณติ; โย เอวรูปํ ปตฺตํ ธาเรติ…เป.… โลหถาลกํ ธาเรติ… ธมฺมกรณํ ธาเรติ… ปริสฺสาวนํ ธาเรติ… กุญฺจิกํ ธาเรติ… อุปาหนํ ธาเรติ… กายพนฺธนํ ธาเรติ… อาโยคํ [อาโยคพนฺธนํ (สฺยา. ก.) มหานิ. ๘๗] ธาเรติ โส สมโณ มเหสโกฺข"ติ ภณติ; "ยสฺส เอวรูปา อุปชฺฌาโย โส สมโณ มเหสโกฺข"ติ ภณติ; ยสฺส เอวรูโป อาจริโย …เป.… เอวรูปา สมานุปชฺฌายกา… สมานาจริยกา… มิตฺตา… สนฺทิฏฺฐา… สมฺภตฺตา… สหายา โส สมโณ มเหสโกฺขติ ภณติ; โย เอวรูเป วิหาเร วสติ… อฑฺฒโยเค วสติ… ปาสาเท วสติ… หมฺมิเย วสติ… คุหายํ วสติ… เลเณ วสติ… กุฏิยํ วสติ… กูฏาคาเร วสติ… อฏฺเฏ วสติ… มาเฬ วสติ… อุทฺทเณฺฑ [อุฏฺฏเณฺฑ (ก.)] วสติ… อุปฏฺฐานสาลายํ วสติ… มณฺฑเป วสติ… รุกฺขมูเล วสติ โส สมโณ มเหสโกฺข"ติ ภณติฯ

อถ วา, โกรชิกโกรชิโก ภากุฏิกภากุฏิโก กุหกกุหโก ลปกลปโก มุขสมฺภาวิโก "อยํ สมโณ อิมาสํ เอวรูปานํ สนฺตานํ วิหารสมาปตฺตีนํ ลาภี"ติ ตาทิสํ คมฺภีรํ คูฬฺหํ นิปุณํ ปฏิจฺฉนฺนํ โลกุตฺตรํ สุญฺญตาปฏิสญฺญุตฺตํ กถํ กเถติฯ ยา เอวรูปา ภากุฏิกา ภากุฏิยํ กุหนา กุหายนา กุหิตตฺตํ, อิทํ สามนฺตชปฺปนสงฺขาตํ กุหนวตฺถุฯ ตสฺส ปเจฺจกสมฺพุทฺธสฺส อิมานิ ตีณิ กุหนวตฺถูนิ ปหีนานิ สมุจฺฉินฺนานิ วูปสนฺตานิ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ อภพฺพุปฺปตฺติกานิ ญาณคฺคินา ทฑฺฒานิฯ ตสฺมา โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ นิกฺกุโหฯ

นิปฺปิปาโสติ ปิปาสา วุจฺจติ ตณฺหาฯ โย ราโค สาราโค…เป.… อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํฯ สา ปิปาสา ตณฺหา ตสฺส ปเจฺจกสมฺพุทฺธสฺส ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมาฯ ตสฺมา ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ นิปฺปิปาโสติ – นิโลฺลลุโป นิกฺกุโห นิปฺปิปาโสฯ

นิมฺมโกฺข นิทฺธนฺตกสาวโมโหติฯ **มโกฺข**ติ โย มโกฺข มกฺขายนา [มกฺขิยนา (ก.) ปสฺส วิภ. ๘๙๒] มกฺขายิตตฺตํ นิฏฺฐุริยํ นิฏฺฐุริยกมฺมํฯ **กสาโว**ติ ราโค กสาโว, โทโส กสาโว, โมโห กสาโว, โกโธ…เป.… อุปนาโห… มโกฺข… ปฬาโส… สพฺพากุสลาภิสงฺขารา กสาวาฯ **โมโห**ติ ทุเกฺข อญฺญาณํ, ทุกฺขสมุทเย อญฺญาณํ, ทุกฺขนิโรเธ อญฺญาณํ, ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย อญฺญาณํ, ปุพฺพเนฺต อญฺญาณํ, อปรเนฺต อญฺญาณํ, ปุพฺพนฺตาปรเนฺต อญฺญาณํ, อิทปฺปจฺจยตาปฏิจฺจสมุปฺปเนฺนสุ ธเมฺมสุ อญฺญาณํฯ ยํ เอวรูปํ อญฺญาณํ อทสฺสนํ อนภิสมโย อนนุโพโธ อปฺปฏิเวโธ อสํคาหนา อปริโยคาหนา อสมเปกฺขนา อปจฺจเวกฺขณา อปจฺจกฺขกมฺมํ ทุเมฺมชฺฌํ พาลฺยํ อสมฺปชญฺญํ โมโห ปโมโห สโมฺมโห อวิชฺชา อวิโชฺฌโฆ อวิชฺชาโยโค อวิชฺชานุสโย อวิชฺชาปริยุฏฺฐานํ อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํฯ ตสฺส ปเจฺจกสมฺพุทฺธสฺส มโกฺข จ กสาโว จ โมโห จ วนฺตา สํวนฺตา นิทฺธนฺตา ปหีนา สมุจฺฉินฺนา วูปสนฺตา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒาติฯ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ นิมฺมโกฺข นิทฺธนฺตกสาวโมโหฯ

นิราสโส สพฺพโลเก ภวิตฺวาติ อาสา วุจฺจติ ตณฺหาฯ โย ราโค สาราโค…เป.… อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํฯ **สพฺพโลเก**ติ สพฺพอปายโลเก สพฺพมนุสฺสโลเก สพฺพเทวโลเก สพฺพขนฺธโลเก สพฺพธาตุโลเก สพฺพอายตนโลเกฯ **นิราสโส สพฺพโลเก ภวิตฺวา**ติ สพฺพโลเก นิราสโส ภวิตฺวา นิตฺตโณฺห ภวิตฺวา นิปฺปิปาโส ภวิตฺวาติ – นิราสโส สพฺพโลเก ภวิตฺวา, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

> ‘‘นิโลฺลลุโป นิกฺกุโห นิปฺปิปาโส, นิมฺมโกฺข นิทฺธนฺตกสาวโมโห;
> นิราสโส สพฺพโลเก ภวิตฺวา, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโป’’ติฯ

๑๔๗.ปาปํ สหายํ ปริวชฺชเยถ, อนตฺถทสฺสึ วิสเม นิวิฏฺฐํ;
สยํ น เสเว ปสุตํ ปมตฺตํ, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปฯ

ปาปํ สหายํ ปริวชฺชเยถาติฯ ปาปสหาโย วุจฺจติ โย โส สหาโย ทสวตฺถุกาย มิจฺฉาทิฏฺฐิยา สมนฺนาคโต – นตฺถิ ทินฺนํ, นตฺถิ ยิฏฺฐํ, นตฺถิ หุตํ, นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก, นตฺถิ อยํ โลโก, นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ มาตา, นตฺถิ ปิตา, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ โลเก สมณพฺราหฺมณา สมฺมคฺคตา สมฺมาปฏิปนฺนา เย อิมญฺจ โลกํ ปรญฺจ โลกํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทนฺตีติฯ อยํ ปาปสหาโยฯ ปาปํ สหายํ ปริวชฺชเยถาติฯ ปาปํ สหายํ วเชฺชยฺย ปริวเชฺชยฺยาติ – ปาปํ สหายํ ปริวชฺชเยถฯ

อนตฺถทสฺสึ วิสเม นิวิฏฺฐนฺติ อนตฺถทสฺสี วุจฺจติ โย โส สหาโย ทสวตฺถุกาย มิจฺฉาทิฏฺฐิยา สมนฺนาคโต – นตฺถิ ทินฺนํ, นตฺถิ ยิฏฺฐํ…เป.… เย อิมญฺจ โลกํ ปรญฺจ โลกํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทนฺตีติฯ **วิสเม นิวิฏฺฐ**นฺติ วิสเม กายกเมฺม นิวิฏฺฐํ, วิสเม วจีกเมฺม นิวิฏฺฐํ, วิสเม มโนกเมฺม นิวิฏฺฐํ, วิสเม ปาณาติปาเต นิวิฏฺฐํ, วิสเม อทินฺนาทาเน นิวิฏฺฐํ, วิสเม กาเมสุมิจฺฉาจาเร นิวิฏฺฐํ, วิสเม มุสาวาเท นิวิฏฺฐํ, วิสมาย ปิสุณาย วาจาย [ปิสุณวาจาย (ก.)] นิวิฏฺฐํ, วิสมาย ผรุสาย วาจาย [ผรุสวาจาย (ก.)] นิวิฏฺฐํ, วิสเม สมฺผปฺปลาเป นิวิฏฺฐํ, วิสมาย อภิชฺฌาย นิวิฏฺฐํ, วิสเม พฺยาปาเท นิวิฏฺฐํ, วิสมาย มิจฺฉาทิฏฺฐิยา นิวิฏฺฐํ, วิสเมสุ สงฺขาเรสุ นิวิฏฺฐํ วิสเมสุ ปญฺจสุ กามคุเณสุ นิวิฏฺฐํ, วิสเมสุ ปญฺจสุ นีวรเณสุ นิวิฏฺฐํ วินิวิฏฺฐํ สตฺตํ อลฺลีนํ อุปคตํ อโชฺฌสิตํ อธิมุตฺตนฺติ – อนตฺถทสฺสึ วิสเม นิวิฏฺฐํฯ

สยํ น เสเว ปสุตํ ปมตฺตนฺติฯ **ปสุต**นฺติ โยปิ กาเม เอสติ คเวสติ ปริเยสติ ตจฺจริโต ตพฺพหุโล ตคฺครุโก ตนฺนิโน ตโปฺปโณ ตปฺปพฺภาโร ตทธิมุโตฺต ตทธิปเตโยฺย, โสปิ กามปฺปสุโตฯ โยปิ ตณฺหาวเสน รูเป ปริเยสติ, สเทฺท…เป.… คเนฺธ… รเส… โผฏฺฐเพฺพ ปริเยสติ ตจฺจริโต ตพฺพหุโล ตคฺครุโก ตนฺนิโนฺน ตโปฺปโณ ตปฺปพฺภาโร ตทธิมุโตฺต ตทธิปเตโยฺย, โสปิ กามปฺปสุโตฯ โยปิ ตณฺหาวเสน รูเป ปฏิลภติ, สเทฺท…เป.… คเนฺธ… รเส… โผฏฺฐเพฺพ ปฏิลภติ ตจฺจริโต ตพฺพหุโล ตคฺครุโก ตนฺนิโนฺน ตโปฺปโณ ตปฺปพฺภาโร ตทธิมุโตฺต ตทธิปเตโยฺย, โสปิ กามปฺปสุโตฯ โยปิ ตณฺหาวเสน รูเป ปริภุญฺชติ, สเทฺท…เป.… คเนฺธ… รเส… โผฏฺฐเพฺพ ปริภุญฺชติ ตจฺจริโต ตพฺพหุโล ตคฺครุโก ตนฺนิโนฺน ตโปฺปโณ ตปฺปพฺภาโร ตทธิมุโตฺต ตทธิปเตโยฺย, โสปิ กามปฺปสุโตฯ ยถา กลหการโก กลหปฺปสุโต, กมฺมการโก กมฺมปฺปสุโต, โคจเร จรโนฺต โคจรปฺปสุโต, ฌายี ฌานปฺปสุโต; เอวเมว โย กาเม เอสติ คเวสติ ปริเยสติ ตจฺจริโต ตพฺพหุโล ตคฺครุโก ตนฺนิโนฺน ตโปฺปโณ ตปฺปพฺภาโร ตทธิมุโตฺต ตทธิปเตโยฺย, โสปิ กามปฺปสุโตฯ โยปิ ตณฺหาวเสน รูเป ปริเยสติ…เป.… โยปิ ตณฺหาวเสน รูเป ปฏิลภติ…เป.… โยปิ ตณฺหาวเสน รูเป ปริภุญฺชติ, สเทฺท…เป.… คเนฺธ… รเส… โผฏฺฐเพฺพ ปริภุญฺชติ ตจฺจริโต ตพฺพหุโล ตคฺครุโก ตนฺนิโนฺน ตโปฺปโณ ตปฺปพฺภาโร ตทธิมุโตฺต ต

ทธิปเตโยฺย, โสปิ กามปฺปสุโตฯ **ปมตฺต**นฺติฯ ปมาโท วตฺตพฺโพ กายทุจฺจริเต วา วจีทุจฺจริเต วา มโนทุจฺจริเต วา ปญฺจสุ กามคุเณสุ วา จิตฺตสฺส โวสโคฺค โวสคฺคานุปฺปทานํ กุสลานํ ธมฺมานํ ภาวนาย อสกฺกจฺจกิริยตา อสาตจฺจกิริยตา อนฏฺฐิตกิริยตา โอลีนวุตฺติตา นิกฺขิตฺตจฺฉนฺทตา นิกฺขิตฺตธุรตา อนาเสวนา อภาวนา อพหุลีกมฺมํ อนธิฏฺฐานํ อนนุโยโค, โย เอวรูโป ปมาโท ปมชฺชนา ปมชฺชิตตฺตํ – อยํ วุจฺจติ ปมาโทฯ

สยํ น เสเว ปสุตํ ปมตฺตนฺติ ปสุตํ น เสเวยฺย ปมตฺตญฺจ สยํ น เสเวยฺย สามํ น เสเวยฺย น นิเสเวยฺย น สํเสเวยฺย น ปริสํเสเวยฺย น อาจเรยฺย น สมาจเรยฺย น สมาทาย วเตฺตยฺยาติ – สยํ น เสเว ปสุตํ ปมตฺตํ, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

“ปาปํ สหายํ ปริวชฺชเยถ, อนตฺถทสฺสึ วิสเม นิวิฏฺฐํ;
สยํ น เสเว ปสุตํ ปมตฺตํ, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปฯ

๑๘๔. **พหุสฺสุตํ ธมฺมธรํ ภเชถ, มิตฺตํ อุฬารํ ปฏิภานวนฺตํ;**
อญฺญาย อตฺถานิ วิเนยฺย กงฺขํ, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปฯ

พหุสฺสุตํ ธมฺมธรํ ภเชถาติ พหุสฺสุโต โหติ มิโตฺต สุตธโร สุตสนฺนิจโยฯ เย เต ธมฺมา อาทิกลฺยาณา มเชฺฌกลฺยาณา ปริโยสานกลฺยาณา สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ [สตฺถา สพฺยญฺชนา (สฺยา.) ปสฺส ม. นิ. ๓.๘๒] เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ อภิวทนฺติ, ตถารูปาสฺส ธมฺมา พหุสฺสุตา โหนฺติ ธาตา [ธตา (สฺยา.)] วจสา ปริจิตา มนสานุเปกฺขิตา ทิฏฺฐิยา สุปฺปฏิวิทฺธาฯ **ธมฺมธร**นฺติ ธมฺมํ ธาเรนฺตํ [ธาเรติ (ก.)] – สุตฺตํ เคยฺยํ เวยฺยากรณํ คาถํ อุทานํ อิติวุตฺตกํ ชาตกํ อพฺภุตธมฺมํ เวทลฺลํฯ **พหุสฺสุตํ ธมฺมธรํ ภเชถา**ติ พหุสฺสุตญฺจ ธมฺมธรญฺจ มิตฺตํ ภเชยฺย สํภเชยฺย เสเวยฺย นิเสเวยฺย สํเสเวยฺย ปฏิเสเวยฺยาติ – พหุสฺสุตํ ธมฺมธรํ ภเชถฯ

มิตฺตํ อุฬารํ ปฏิภานวนฺตนฺติ อุฬาโร โหติ มิโตฺต สีเลน สมาธินา ปญฺญาย วิมุตฺติยา วิมุตฺติญาณทสฺสเนฯ **ปฏิภานวนฺต**นฺติ ตโย ปฏิภานวโนฺต – ปริยตฺติปฏิภานวา, ปริปุจฺฉาปฏิภานวา, อธิคมปฏิภานวาฯ กตโม ปริยตฺติปฏิภานวา? อิเธกจฺจสฺส พุทฺธวจนํ ปริยาปุตํ [ปริยาปุฏํ (สฺยา. ก.) ปสฺส ที. นิ. ๓.๒๘๒] โหติ สุตฺตํ เคยฺยํ เวยฺยากรณํ คาถา อุทานํ อิติวุตฺตกํ ชาตกํ อพฺภุตธมฺมํ เวทลฺลํฯ ตสฺส ปริยตฺตึ นิสฺสาย ปฏิภาติ – อยํ ปริยตฺติปฏิภานวาฯ

กตโม ปริปุจฺฉาปฏิภานวา? อิเธกโจฺจ ปริปุจฺฉิโตปิ โหติ อเตฺถ จ ญาเย จ ลกฺขเณ จ การเณ จ ฐานาฐาเน จฯ ตสฺส ปริปุจฺฉํ นิสฺสาย ปฏิภาติ – อยํ ปริปุจฺฉาปฏิภานวาฯ

กตโม อธิคมปฏิภานวา? อิเธกจฺจสฺส อธิคตา โหนฺติ จตฺตาโร สติปฏฺฐานา จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ปญฺจินฺทฺริยานิ ปญฺจ พลานิ สตฺต โพชฺฌงฺคา อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค จตฺตาโร อริยมคฺคา จตฺตาริ สามญฺญผลานิ จตโสฺส ปฏิสมฺภิทาโย ฉ อภิญฺญาโย [ฉฬภิญฺญาโย (สฺยา.)]ฯ ตสฺส อโตฺถ ญาโต ธโมฺม ญาโต นิรุตฺติ ญาตาฯ อเตฺถ ญาเต อโตฺถ ปฏิภาติ, ธเมฺม ญาเต ธโมฺม ปฏิภาติ, นิรุตฺติยา ญาตาย นิรุตฺติ ปฏิภาติฯ อิเมสุ ตีสุ ญาณํ ปฏิภานปฏิสมฺภิทาฯ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ อิมาย ปฏิภานปฏิสมฺภิทาย อุเปโต สมุเปโต อุปาคโต สมุปาคโต อุปปโนฺน สมุปปโนฺน สมนฺนาคโตฯ ตสฺมา ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ ปฏิภานวา ฯ ยสฺส ปริยตฺติ นตฺถิ ปริปุจฺฉา นตฺถิ อธิคโม นตฺถิ, กึ ตสฺส ปฏิภายิสฺสตีติ – มิตฺตํ อุฬารํ ปฏิภานวนฺตํฯ

อญฺญาย อตฺถานิ วิเนยฺย กงฺขนฺติ อตฺตตฺถํ อญฺญาย ปรตฺถํ อญฺญาย อุภยตฺถํ อญฺญาย ทิฏฺฐธมฺมิกตฺถํ อญฺญาย สมฺปรายิกตฺถํ อญฺญาย ปรมตฺถํ อญฺญาย อภิญฺญาย ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา กงฺขํ วิเนยฺย ปฏิวิเนยฺย ปชเหยฺย วิโนเทยฺย พฺยนฺตีกเรยฺย อนภาวํ คเมยฺยาติ – อญฺญาย อตฺถานิ วิเนยฺย กงฺขํ, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺป ฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

> ‘‘พหุสฺสุตํ ธมฺมธรํ ภเชถ, มิตฺตํ อุฬารํ ปฏิภานวนฺตํ;
> อญฺญาย อตฺถานิ วิเนยฺย กงฺขํ, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺป’’ติฯ

> ๑๔๕. **ขิฑฺฑํ รตึ** [รตี (สฺยา.)] **กามสุขญฺจ โลเก, อนลงฺกริตฺวา อนเปกฺขมาโน;**
> **วิภูสฏฺฐานา** [วิภูสนฏฺฐานา (สฺยา. ก.), วิภูสณฏฺฐานา (สี. อฏฺฐ.)] **วิรโต สจฺจวาที, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ**

ขิฑฺฑํ รตึ กามสุขญฺจ โลเกติฯ **ขิฑฺฑา**ติ เทฺว ขิฑฺฑา – กายิกา ขิฑฺฑา จ วาจสิกา ขิฑฺฑา จ…เป.… อยํ กายิกา ขิฑฺฑา…เป.… อยํ วาจสิกา ขิฑฺฑาฯ **รตี**ติ อนุกฺกณฺฐิตาธิวจนเมตํ – รตีติฯ **กามสุข**นฺติ วุตฺตเญฺหตํ ภควตา [ปสฺส ม. นิ. ๒.๒๘๐] – ‘‘ปญฺจิเม, ภิกฺขเว, กามคุณาฯ กตเม ปญฺจ? จกฺขุวิเญฺญยฺยา รูปา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสํหิตา รชนียา, โสตวิเญฺญยฺยา สทฺทา…เป.… ฆานวิเญฺญยฺยา คนฺธา… ชิวฺหาวิเญฺญยฺยา รสา… กายวิเญฺญยฺยา โผฏฺฐพฺพา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสํหิตา รชนียาฯ อิเม โข, ภิกฺขเว, ปญฺจ กามคุณาฯ ยํ โข, ภิกฺขเว, อิเม ปญฺจ กามคุเณ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สุขํ โสมนสฺสํ, อิทํ วุจฺจติ กามสุขํ’’ฯ **โลเก**ติ มนุสฺสโลเกติ – ขิฑฺฑํ รตึ กามสุขญฺจ โลเกฯ

อนลงฺกริตฺวา อนเปกฺขมาโนติ ขิฑฺฑญฺจ รติญฺจ กามสุขญฺจ โลเก อนลงฺกริตฺวา อนเปโกฺข หุตฺวา ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวาติ – อนลงฺกริตฺวา อนเปกฺขมาโนฯ

วิภูสฏฺฐานา วิรโต สจฺจวาทีติฯ **วิภูสา**ติ เทฺว วิภูสา – อตฺถิ อคาริกวิภูสา [อคาริกสฺส วิภูสา (ก.) เอวมุปริปิ] อตฺถิ อนาคาริกวิภูสาฯ กตมา อคาริกวิภูสา? เกสา จ มสฺสู จ มาลาคนฺธญฺจ วิเลปนญฺจ อาภรณญฺจ ปิลนฺธนญฺจ วตฺถญฺจ ปารุปนญฺจ [ปสาธนญฺจ (สฺยา.), สยนาสนญฺจ (ก.) จูฬนิ. ขคฺควิสาณสุตฺตนิเทฺทส ๑๓๐ นตฺถิ ปาฐนานตฺตํ] เวฐนญฺจ อุจฺฉาทนํ ปริมทฺทนํ นฺหาปนํ สมฺพาหนํ อาทาสํ อญฺชนํ มาลาคนฺธวิเลปนํ มุขจุณฺณํ มุขเลปนํ หตฺถพนฺธํ สิขาพนฺธํ ทณฺฑํ นาฬิกํ ขคฺคํ ฉตฺตํ จิตฺรุปาหนํ อุณฺหีสํ มณึ วาฬพีชนึ โอทาตานิ วตฺถานิ ทีฆทสานิ อิติ วา – อยํ อคาริกวิภูสาฯ

กตมา อนาคาริกวิภูสา? จีวรมณฺฑนา ปตฺตมณฺฑนา เสนาสนมณฺฑนา อิมสฺส วา ปูติกายสฺส พาหิรานํ วา ปริกฺขารานํ มณฺฑนา วิภูสนา เกฬนา ปริเกฬนา คทฺธิกตา คทฺธิกตฺตํ [เคธิกตา เคธิกตฺตํ (สฺยา.) ปสฺส วิภ. ๘๕๔] จปลตา [จปลนา (สฺยา.)] จาปลฺยํ – อยํ อนาคาริกวิภูสาฯ

สจฺจวาทีติ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ สจฺจวาที สจฺจสโนฺธ เถโต ปจฺจยิโก อวิสํวาทโก โลกสฺส, วิภูสฏฺฐานา อารโต วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขโนฺต นิสฺสโฏ วิปฺปมุโตฺต วิสญฺญุโตฺต, วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ – วิภูสฏฺฐานา วิรโต สจฺจวาที, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

“ขิฑฺฑํ รตึ กามสุขญฺจ โลเก, อนลงฺกริตฺวา อนเปกฺขมาโน;
วิภูสฏฺฐานา วิรโต สจฺจวาที, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโป”ติฯ

๑๘๖. **ปุตฺตญฺจ ทารํ ปิตรญฺจ มาตรํ, ธนานิ ธญฺญานิ จ พนฺธวานิ;**
หิตฺวาน กามานิ ยโถธิกานิ, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปฯ

ปุตฺตญฺจ ทารํ ปิตรญฺจ มาตรนฺติฯ **ปุตฺตา**ติ จตฺตาโร ปุตฺตา – อตฺรโช ปุตฺโต, เขตฺตโช [เขตฺรโช (สฺยา. ก.)] ปุตฺโต, ทินฺนโก ปุตฺโต, อเนฺตวาสิโก ปุตฺโตฯ ทารา วุจฺจนฺติ ภริยาโยฯ **ปิตา**ติ โย โส ชนโกฯ **มาตา**ติ ยา สา ชนิกาติ – ปุตฺตญฺจ ทารํ ปิตรญฺจ มาตรํฯ

ธนานิ ธญฺญานิ จ พนฺธวานีติ ธนานิ วุจฺจนฺติ หิรญฺญํ สุวณฺณํ มุตฺตา มณิ เวฬุริโย สงฺโข สิลา ปวาฬํ รชตํ ชาตรูปํ โลหิตงฺโค [โลหิตโก (?)] มสารคลฺลํฯ ธญฺญานิ วุจฺจนฺติ ปุพฺพณฺณํ อปรณฺณํฯ ปุพฺพณฺณํ นาม สาลิ วีหิ ยโว โคธุโม กงฺคุ วรโก กุทฺรูสโก [กุทฺรุสโก (สฺยา.)]ฯ อปรณฺณํ นาม สูเปยฺยํฯ **พนฺธวานี**ติ จตฺตาโร พนฺธวา – ญาติพนฺธวาปิ พนฺธุ, โคตฺตพนฺธวาปิ พนฺธุ, มิตฺตพนฺธวาปิ พนฺธุ, สิปฺปพนฺธวาปิ พนฺธูติ – ธนานิ ธญฺญานิ จ พนฺธวานิฯ

หิตฺวาน กามานิ ยโถธิกานีติฯ **กามา**ติ อุทฺทานโต เทฺว กามา – วตฺถุกามา จ กิเลสกามา จ…เป.… อิเม วุจฺจนฺติ วตฺถุกามา…เป.… อิเม วุจฺจนฺติ กิเลสกามาฯ **หิตฺวาน กามานี**ติ วตฺถุกาเม ปริชานิตฺวา, กิเลสกาเม ปหาย ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวาฯ **หิตฺวาน กามานิ ยโถธิกานี**ติ โสตาปตฺติมคฺเคน เย กิเลสา ปหีนา, เต กิเลเส น ปุเนติ น ปเจฺจติ น ปจฺจาคจฺฉติ; สกทาคามิมคฺเคน เย กิเลสา ปหีนา…เป.… อนาคามิมคฺเคน เย กิเลสา ปหีนา… อรหตฺตมคฺเคน เย กิเลสา ปหีนา, เต กิเลเส น ปุเนติ น ปเจฺจติ น ปจฺจาคจฺฉตีติ – หิตฺวาน กามานิ ยโถธิกานิ, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

“ปุตฺตญฺจ ทารํ ปิตรญฺจ มาตรํ, ธนานิ ธญฺญานิ จ พนฺธวานิ;
หิตฺวาน กามานิ ยโถธิกานิ, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโป”ติฯ

๑๘๗. **สงฺโค เอโส ปริตฺตเมตฺถ โสขฺยํ, อปฺปสฺสาโท ทุกฺขเมตฺถ ภิโยฺย;**
คโฬ เอโส อิติ ญตฺวา มติมา [มุตีมา (สุ. นิ. ๖๑)], **เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปฯ**

สงฺโค เอโส ปริตฺตเมตฺถ โสขฺยนฺติ สงฺโคติ วา พฬิสนฺติ วา อามิสนฺติ วา ลคฺคนนฺติ วา ปลิโพโธติ วา, ปญฺจเนฺนตํ กามคุณานํ อธิวจนํฯ **ปริตฺตเมตฺถ โสขฺย**นฺติ วุตฺตเญฺหตํ ภควตา – “ปญฺจิเม, ภิกฺขเว, กามคุณาฯ กตเม ปญฺจ? จกฺขุวิเญฺญยฺยา รูปา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสํหิตา รชนียา…เป.… กายวิเญฺญยฺยา โผฏฺฐพฺพา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสํหิตา รชนียาฯ อิเม โข, ภิกฺขเว, ปญฺจ กามคุณาฯ ยํ โข, ภิกฺขเว, อิเม ปญฺจ กามคุเณ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สุขํ โสมนสฺสํ, อิทํ วุจฺจติ กามสุขํฯ อปฺปกํ เอตํ สุขํ , ปริตฺตกํ เอตํ สุขํ, โถกกํ เอตํ สุขํ, โอมกํ เอตํ สุขํ, ลามกํ เอตํ สุขํ, ฉตฺตกฺกํ เอตํ สุข”นฺติ – สงฺโค เอโส ปริตฺตเมตฺถ โสขฺยํฯ

อปฺปสฺสาโท ทุกฺขเมตฺถ ภิโยฺยติ อปฺปสฺสาทา กามา วุตฺตา ภควตา [ปสฺส ม. นิ. ๑.๒๓๗] พหุทุกฺขา พหุปายาสา [พหูปายาสา (สฺยา.)]; อาทีนโว เอตฺถ ภิโยฺยฯ อฏฺฐิกงฺกลู

ปมา กามา วุตฺตา ภควตา, มํสเปสูปมา กามา วุตฺตา ภควตา, ติณุกฺกูปมา กามา วุตฺตา ภควตา, องฺคารกาสูปมา กามา วุตฺตา ภควตา , สุปินกูปมา กามา วุตฺตา ภควตา, ยาจิตกูปมา กามา วุตฺตา ภควตา, รุกฺขผลูปมา กามา วุตฺตา ภควตา, อสิสูนูปมา กามา วุตฺตา ภควตา, สตฺติสูลูปมา กามา วุตฺตา ภควตา, สปฺปสิรูปมา กามา วุตฺตา ภควตา พหุทุกฺขา พหุปายาสา, อาทีนโว เอตฺถ ภิโยฺยติ – อปฺปสฺสาโท ทุกฺขเมตฺถ ภิโยฺยฯ

คโฬฺ เอโส อิติ ญตฺวา มติมาติ คโฬฺติ วา พฬิสนฺติ วา อามิสนฺติ วา ลคฺคนนฺติ วา พนฺธนนฺติ วา ปลิโพโธติ วา, ปญฺจเนฺนตํ กามคุณานํ อธิวจนํฯ **อิตี**ติ ปทสนฺธิ ปทสํสโคฺค ปทปาริปูรี อกฺขรสมวาโย พฺยญฺชนสิลิฏฺฐตา ปทานุปุพฺพตาเปตํ อิตีติฯ **มติมา**ติ ปณฺฑิโต ปญฺญวา พุทฺธิมา ญาณี วิภาวี เมธาวีฯ **คโฬฺ เอโส อิติ ญตฺวา มติมา**ติ มติมา คโฬฺติ ญตฺวา พฬิสนฺติ ญตฺวา อามิสํ ติ ญตฺวา ลคฺคนนฺติ ญตฺวา พนฺธนนฺติ ญตฺวา ปลิโพโธติ ญตฺวา ชานิตฺวา ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวาติ – คโฬฺ เอโส อิติ ญตฺวา มติมา, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

‘‘สโงฺค เอโส ปริตฺตเมตฺถ โสขฺยํ, อปฺปสฺสาโท ทุกฺขเมตฺถ ภิโยฺย;
คโฬฺ เอโส อิติ ญตฺวา มติมา, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺป’’ติฯ

๑๔๘. **สนฺทาลยิตฺวาน สํโยชนานิ, ชาลํว เภตฺวา สลิลมฺพุจารี;**
อคฺคีว ทฑฺฒํ อนิวตฺตมาโน, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ

สนฺทาลยิตฺวาน สํโยชนานีติ ทส สํโยชนานิ – กามราคสํโยชนํ, ปฏิฆสํโยชนํ, มานสํโยชนํ, ทิฏฺฐิสํโยชนํ, วิจิกิจฺฉาสํโยชนํ, สีลพฺพตปรามาสสํโยชนํ, ภวราคสํโยชนํ, อิสฺสาสํโยชนํ, มจฺฉริยสํโยชนํ, อวิชฺชาสํโยชนํฯ **สนฺทาลยิตฺวาน สํโยชนานี**ติ ทส สํโยชนานิ ทาลยิตฺวา สนฺทาลยิตฺวา ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวาติ – สนฺทาลยิตฺวาน สํโยชนานิฯ

ชาลํว เภตฺวา สลิลมฺพุจารีติ ชาลํ วุจฺจติ สุตฺตชาลํฯ สลิลํ วุจฺจติ อุทกํฯ อมฺพุจารี วุจฺจติ มโจฺฉฯ ยถา มโจฺฉ ชาลํ ภินฺทิตฺวา ปภินฺทิตฺวา ทาลยิตฺวา ปทาลยิตฺวา สมฺปทาลยิตฺวา จรติ วิหรติ อิริยติ วเตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติ, เอวเมว เทฺว ชาลา – ตณฺหาชาลญฺจ ทิฏฺฐิชาลญฺจ…เป.… อิทํ ตณฺหาชาลํ…เป.… อิทํ ทิฏฺฐิชาลํฯ ตสฺส ปเจฺจกสมฺพุทฺธสฺส ตณฺหาชาลํ ปหีนํ, ทิฏฺฐิชาลํ ปฏินิสฺสฏฺฐํฯ ตณฺหาชาลสฺส ปหีนตฺตา ทิฏฺฐิชาลสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ รูเป น สชฺชติ สเทฺท น สชฺชติ คเนฺธ น สชฺชติ…เป.… ทิฏฺฐสุตมุตวิญฺญาตเพฺพสุ ธเมฺมสุ น สชฺชติ น คณฺหาติ น พชฺฌติ น ปลิพชฺฌติ, นิกฺขโนฺต นิสฺสโฏ วิปฺปมุโตฺต วิสญฺญุโตฺต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ – ชาลํว เภตฺวา สลิลมฺพุจารีฯ

อคฺคีว ทฑฺฒํ อนิวตฺตมาโนติ ยถา อคฺคิ ติณกฏฺฐุปาทานํ ทหโนฺต คจฺฉติ อนิวตฺตโนฺต, เอวเมว ตสฺส ปเจฺจกสมฺพุทฺธสฺส โสตาปตฺติมเคฺคน เย กิเลสา ปหีนา เต กิเลเส น ปุเนติ น ปเจฺจติ น ปจฺจาคจฺฉติ, สกทาคามิมเคฺคน…เป.… อนาคามิมเคฺคน… อรหตฺตมเคฺคน เย กิเลสา ปหีนา เต กิเลเส น ปุเนติ น ปเจฺจติ น ปจฺจาคจฺฉตีติ – อคฺคีว ทฑฺฒํ อนิวตฺตมาโน, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

‘‘สนฺทาลยิตฺวาน สํโยชนานิ, ชาลํว เภตฺวา สลิลมฺพุจารี;
อคฺคีว ทฑฺฒํ อนิวตฺตมาโน, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺป’’ติฯ

๑๘๙โอกฺขิตฺตจกฺขุ น จ ปาทโลโล, คุตฺตินฺทฺริโย รกฺขิตมานสาโน;
อนวสฺสุโต อปริฑยฺหมาโน [อปริทยฺหมาโน (ก.)], **เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโป**ฯ

โอกฺขิตฺตจกฺขุ น จ ปาทโลโลติ กถํ ขิตฺตจกฺขุ โหติ? อิเธกโจฺจ ภิกฺขุ [นตฺถิ สฺยา. โปตฺถเก มหานิ. ๑๕๗] จกฺขุโลโล จกฺขุโลลิเยน สมนฺนาคโต โหติฯ อทิฏฺฐํ ทกฺขิตพฺพํ ทิฏฺฐํ สมติกฺกมิตพฺพนฺติ – อาราเมน อารามํ อุยฺยาเนน อุยฺยานํ คาเมน คามํ นิคเมน นิคมํ นคเรน นครํ รฏฺเฐน รฏฺฐํ ชนปเทน ชนปทํ ทีฆจาริกํ อนวฏฺฐิตจาริกํ [อนวตฺถจาริกํ (สฺยา.)] อนุยุโตฺต โหติ รูปทสฺสนายฯ เอวํ ขิตฺตจกฺขุ โหติฯ

อถ วา, ภิกฺขุ อนฺตรฆรํ ปวิโฏฺฐ วีถิํ ปฏิปโนฺน อสํวุโต คจฺฉติฯ หตฺถิํ โอโลเกโนฺต อสฺสํ โอโลเกโนฺต รถํ โอโลเกโนฺต ปตฺติํ โอโลเกโนฺต กุมารเก โอโลเกโนฺต กุมาริกาโย โอโลเกโนฺต อิตฺถิโย โอโลเกโนฺต ปุริเส โอโลเกโนฺต อนฺตราปณํ โอโลเกโนฺต ฆรมุขานิ โอโลเกโนฺต อุทฺธํ โอโลเกโนฺต อโธ โอโลเกโนฺต ทิสาวิทิสํ วิเปกฺขมาโน [เปกฺขมาโน (สฺยา. ก.)] คจฺฉติฯ เอวมฺปิ ขิตฺตจกฺขุ โหติฯ

อถ วา, ภิกฺขุ จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา นิมิตฺตคฺคาหี โหติ อนุพฺยญฺชนคฺคาหีฯ ยตฺวาธิกรณเมนํ จกฺขุนฺทฺริยํ อสํวุตํ วิหรนฺตํ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุํ, ตสฺส สํวราย น ปฏิปชฺชติ, น รกฺขติ จกฺขุนฺทฺริยํ, จกฺขุนฺทฺริเย น สํวรํ อาปชฺชติฯ เอวมฺปิ ขิตฺตจกฺขุ โหติฯ

ยถา วา ปเนเก โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปํ วิสูกทสฺสนํ อนุยุตฺตา วิหรนฺติ, เสยฺยถิทํ – นจฺจํ คีตํ วาทิตํ เปกฺขํ อกฺขานํ ปาณิสฺสรํ เวตาฬํ กุมฺภถูณํ โสภนกํ [โสภนครกํ (สฺยา.), โสภนกรณํ (ก.)] จณฺฑาลํ วํสํ โธวนํ หตฺถิยุทฺธํ อสฺสยุทฺธํ มหิํสยุทฺธํ [มหิสยุทฺธํ (สฺยา.)] อุสภยุทฺธํ อชยุทฺธํ เมณฺฑยุทฺธํ กุกฺกุฏยุทฺธํ วฏฺฏกยุทฺธํ ทณฺฑยุทฺธํ มุฏฺฐิยุทฺธํ นิพฺพุทฺธํ อุยฺโยธิกํ พลคฺคํ เสนาพฺยูหํ อนีกทสฺสนํ อิติ วาฯ อิติ เอวรูปํ วิสูกทสฺสนํ อนุยุโตฺต โหติฯ เอวมฺปิ ขิตฺตจกฺขุ โหติฯ

กถํ โอกฺขิตฺตจกฺขุ โหติ? อิเธกโจฺจ ภิกฺขุ น จกฺขุโลโล น จกฺขุโลลิเยน สมนฺนาคโต โหติฯ อทิฏฺฐํ ทกฺขิตพฺพํ ทิฏฺฐํ สมติกฺกมิตพฺพนฺติ – น อาราเมน อารามํ น อุยฺยาเนน อุยฺยานํ น คาเมน คามํ น นิคเมน นิคมํ น นคเรน นครํ น รฏฺเฐน รฏฺฐํ น ชนปเทน ชนปทํ ทีฆจาริกํ อนวฏฺฐิตจาริกํ อนุยุโตฺต โหติ รูปทสฺสนายฯ เอวํ โอกฺขิตฺตจกฺขุ โหติฯ

อถ วา, ภิกฺขุ อนฺตรฆรํ ปวิโฏฺฐ วีถิํ ปฏิปโนฺน สํวุโต คจฺฉติฯ น หตฺถิํ โอโลเกโนฺต น อสฺสํ โอโลเกโนฺต น รถํ โอโลเกโนฺต น ปตฺติํ โอโลเกโนฺต น กุมารเก โอโลเกโนฺต น กุมาริกาโย โอโลเกโนฺต น อิตฺถิโย โอโลเกโนฺต น ปุริเส โอโลเกโนฺต น อนฺตราปณํ โอโลเกโนฺต น ฆรมุขานิ โอโลเกโนฺต น อุทฺธํ โอโลเกโนฺต น อโธ โอโลเกโนฺต น ทิสาวิทิสํ วิเปกฺขมาโน คจฺฉติฯ เอวมฺปิ โอกฺขิตฺตจกฺขุ โหติฯ

อถ วา, ภิกฺขุ จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ นานุพฺยญฺชนคฺคาหีฯ ยตฺวาธิกรณเมนํ จกฺขุนฺทฺริยํ อสํวุตํ วิหรนฺตํ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุํ, ตสฺส สํวราย ปฏิปชฺชติ, รกฺขติ จกฺขุนฺทฺริยํ, จกฺขุนฺทฺริเย สํวรํ อาปชฺชติฯ เอวมฺปิ โอกฺขิตฺตจกฺขุ โหติฯ

ยถา วา ปเนเก โภโนฺต สมณพฺราหฺมณา สทฺธาเทยฺยานิ โภชนานิ ภุญฺชิตฺวา เต เอวรูปํ วิสูกทสฺสนํ อนุยุตฺตา วิหรนฺติ, เสยฺยถิทํ – นจฺจํ คีตํ วาทิตํ…เป…. อนีกทสฺสนํ อิติ วาฯ อิติ เอวรูปา วิสูกทสฺสนา ปฏิวิรโตฯ เอวมฺปิ โอกฺขิตฺตจกฺขุ โหติฯ

น จ ปาทโลโลติ กถํ ปาทโลโล โหติ? อิเธกจฺโจ ภิกฺขุ ปาทโลโล ปาทโลลิเยน สมนฺนาคโต โหติ – อาราเมน อารามํ อุยฺยาเนน อุยฺยานํ คาเมน คามํ นิคเมน นิคมํ นคเรน นครํ รเฏฺฐน รฏฺฐํ ชนปเทน ชนปทํ ทีฆจาริกํ อนวฏฺฐิตจาริกํ อนุยุโตฺต โหติฯ เอวมฺปิ ปาทโลโล โหติฯ

อถ วา, ภิกฺขุ อโนฺตสงฺฆาราเม [อโนฺตปิ สํฆาราเม (ก.)] ปาทโลโล ปาทโลลิเยน สมนฺนาคโต โหติ, น อตฺถเหตุ น การณเหตุ อุทฺธโต อวูปสนฺตจิโตฺต ปริเวณโต ปริเวณํ คจฺฉติ, วิหารโต วิหารํ คจฺฉติ, อฑฺฒโยคโต อฑฺฒโยคํ คจฺฉติ, ปาสาทโต ปาสาทํ คจฺฉติ, หมฺมิยโต หมฺมิยํ คจฺฉติ, คุหโต คุหํ คจฺฉติ, เลณโต เลณํ คจฺฉติ, กุฏิยา กุฏึ คจฺฉติ, กูฏาคารโต กูฏาคารํ คจฺฉติ, อฏฺฏโต อฏฺฏํ คจฺฉติ, มาฬโต มาฬํ คจฺฉติ, อุทฺทณฺฑโต อุทฺทณฺฑํ คจฺฉติ [อุทฺทณฺฑํ คจฺฉติ, อุโทฺทสิตโต อุโทฺทสิตํ คจฺฉติ (สฺยา.) ปสฺส มหานิ. ๑๗], อุปฏฺฐานสาลโต อุปฏฺฐานสาลํ คจฺฉติ, มณฺฑปโต มณฺฑปํ คจฺฉติ, รุกฺขมูลโต รุกฺขมูลํ คจฺฉติ, ยตฺถ วา ปน ภิกฺขู นิสีทนฺติ วา คจฺฉนฺติ วา, ตตฺถ เอกสฺส วา ทุติโย โหติ, ทฺวินฺนํ วา ตติโย โหติ, ติณฺณํ วา จตุโตฺถ โหติฯ ตตฺถ พหุํ สมฺผปฺปลาปํ ปลปติ, เสยฺยถิทํ – ราชกถํ โจรกถํ…เป…. อิติ ภวาภวกถํ กเถติฯ เอวมฺปิ ปาทโลโล โหติฯ

น จ ปาทโลโลติ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ ปาทโลลิยา อารโต วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขโนฺต นิสฺสโฏ วิปฺปมุโตฺต วิสญฺญุโตฺต วิมริยาทิกเตน เจตสา ปฏิสลฺลานาราโม โหติ ปฏิสลฺลานรโต อชฺฌตฺตํ เจโตสมถมนุยุโตฺต อนิราคตชฺฌาโน วิปสฺสนาย สมนฺนาคโต พฺรูเหตา สุญฺญาคารํ ฌายี ฌานรโต เอกตฺตมนุยุโตฺต สทตฺถครุโกติ – โอกฺขิตฺตจกฺขุ น จ ปาทโลโลฯ

คุตฺตินฺทฺริโย รกฺขิตมานสาโนติฯ **คุตฺตินฺทฺริโย**ติ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ นานุพฺยญฺชนคฺคาหีฯ ยตฺวาธิกรณเมนํ จกฺขุนฺทฺริยํ อสํวุตํ วิหรนฺตํ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุํ, ตสฺส สํวราย ปฏิปชฺชติ, รกฺขติ จกฺขุนฺทฺริยํ, จกฺขุนฺทฺริเย สํวรํ อาปชฺชติฯ โสเตน สทฺทํ สุตฺวา…เป…. ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา… ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา… กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา … มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ นานุพฺยญฺชนคฺคาหี ฯ ยตฺวาธิกรณเมนํ มนินฺทฺริยํ อสํวุตํ วิหรนฺตํ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุํ, ตสฺส สํวราย ปฏิปชฺชติ, รกฺขติ มนินฺทฺริยํ, มนินฺทฺริเย สํวรํ อาปชฺชตีติ – คุตฺตินฺทฺริโยฯ **รกฺขิตมานสาโน**ติ โคปิตมานสาโนติ – คุตฺตินฺทฺริโย รกฺขิตมานสาโนฯ

อนวสฺสุโต ปริฑยฺหมาโนติ วุตฺตเญฺหตํ อายสฺมตา มหาโมคฺคลฺลาเนน – ‘‘อวสฺสุตปริยายญฺจ [ปสฺส สํ. นิ. ๔.๒๔๓] โว, อาวุโส, เทเสสฺสามิ อนวสฺสุตปริยายญฺจฯ ตํ สุณาถ, สาธุกํ มนสิกโรถ; ภาสิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เอวมาวุโส’’ติ โข เต ภิกฺขู อายสฺมโต มหาโมคฺคลฺลานสฺส ปจฺจโสฺสสุํฯ อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน [มหาโมคฺคลาโน (ก.)] เอตทโวจ –

‘‘กถํ จาวุโส, อวสฺสุโต โหติ? อิธาวุโส, ภิกฺขุ จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา ปิยรูเป รูเป อธิมุจฺจติ, อปฺปิยรูเป รูเป พฺยาปชฺชติ, อนุปฏฺฐิตกายสฺสติ [อนุปฏฺฐิตกายสติ (สฺยา. ก.)] จ วิหรติ ปริตฺตเจตโสฯ ตญฺจ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ยตฺถสฺส [ตตฺถ เย (ก.) ปสฺส

สํ. นิ. ๔.๒๔๓] เต อุปฺปนฺนา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติฯ โสเตน สทฺทํ สุตฺวา…เป.… มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย ปิยรูเป ธมฺเม อธิมุจฺจติ, อปฺปิยรูเป ธมฺเม พฺยาปชฺชติ, อนุปฏฺฐิตกายสฺสติ จ วิหรติ ปริตฺตเจตโสฯ ตญฺจ เจโตวิมุตฺติํ ปญฺญาวิมุตฺติํ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ยตฺถสฺส เต อุปฺปนฺนา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติฯ อยํ วุจฺจตาวุโส, ภิกฺขุ อวสฺสุโต จกฺขุวิญฺญेยฺเยสุ รูเปสุ…เป.… อวสฺสุโต มโนวิญฺญेยฺเยสุ ธมฺเมสุฯ เอวํวิหาริํ จาวุโส, ภิกฺขุํ จกฺขุโต เจปิ นํ มาโร อุปสงฺกมติ, ลเภเถว [ลภเตว (สฺยา. ก.) เอวมุปริปิ] มาโร โอตารํ ลเภถ [ลภติ (สฺยา. ก.) เอวมุปริปิ] มาโร อารมฺมณํ, โสตโต เจปิ นํ…เป.… มนโต เจปิ นํ มาโร อุปสงฺกมติ, ลเภเถว มาโร โอตารํ ลเภถ มาโร อารมฺมณํฯ

‘‘เสยฺยถาปิ, อาวุโส, นฬาคารํ วา ติณาคารํ วา สุกฺขํ โกฬาปํ [โกลาปํ (สฺยา.) สํ. นิ. ๔.๒๔๓] เตโรวสฺสิกํฯ ปุรตฺถิมาย เจปิ นํ ทิสาย ปุริโส อาทิตฺตาย ติณุกฺกาย อุปสงฺกเมยฺย, ลเภเถว อคฺคิ โอตารํ ลเภถ อคฺคิ อารมฺมณํ; ปจฺฉิมาย เจปิ นํ ทิสาย…เป.… อุตฺตราย เจปิ นํ ทิสาย… ทกฺขิณาย เจปิ นํ ทิสาย… เหฏฺฐิมโต [ปจฺฉโต (สฺยา.), เหฏฺฐิมาย (ก.)] เจปิ นํ ทิสาย… อุปริมโต [อุปริโต (สฺยา.), อุปริมาย (ก.)] เจปิ นํ ทิสาย… ยโต กุโตจิ เจปิ นํ ปุริโส อาทิตฺตาย ติณุกฺกาย อุปสงฺกเมยฺย, ลเภเถว อคฺคิ โอตารํ ลเภถ อคฺคิ อารมฺมณํฯ เอวเมว โข, อาวุโส, เอวํวิหาริํ ภิกฺขุํ จกฺขุโต เจปิ นํ มาโร อุปสงฺกมติ, ลเภเถว มาโร โอตารํ ลเภถ มาโร อารมฺมณํ, โสตโต เจปิ นํ…เป.… มนโต เจปิ นํ มาโร อุปสงฺกมติ, ลเภเถว มาโร โอตารํ ลเภถ มาโร อารมฺมณํฯ

‘‘เอวํวิหาริํ จาวุโส, ภิกฺขุํ รูปา อธิภํสุ [อภิภวิํสุ (สฺยา.), อภิภํสุ (ก.) เอวมุปริปิ], น ภิกฺขุ รูเป อธิโภสิ; สทฺทา ภิกฺขุํ อธิภํสุ, น ภิกฺขุ สทฺเท อธิโภสิ; คนฺธา ภิกฺขุํ อธิภํสุ, น ภิกฺขุ คนฺเธ อธิโภสิ; รสา ภิกฺขุํ อธิภํสุ, น ภิกฺขุ รเส อธิโภสิ; โผฏฺฐพฺพา ภิกฺขุํ อธิภํสุ, น ภิกฺขุ โผฏฺฐพฺเพ อธิโภสิ; ธมฺมา ภิกฺขุํ อธิภํสุ, น ภิกฺขุ ธมฺเม อธิโภสิฯ อยํ วุจฺจตาวุโส, ภิกฺขุ รูปาธิภูโต สทฺทาธิภูโต คนฺธาธิภูโต รสาธิภูโต โผฏฺฐพฺพาธิภูโต ธมฺมาธิภูโต อธิภู อนธิภูโต อธิภํสุ นํ ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สํกิเลสิกา โปโนภวิกา สทรา ทุกฺขวิปากา อายติํ ชาติชรามรณิยาฯ เอวํ โข, อาวุโส, อวสฺสุโต โหติฯ

‘‘กถํ จาวุโส, อนวสฺสุโต โหติ? อิธาวุโส, ภิกฺขุ จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา ปิยรูเป รูเป นาธิมุจฺจติ, อปฺปิยรูเป รูเป น พฺยาปชฺชติ, อุปฏฺฐิตกายสฺสติ จ วิหรติ อปฺปมาณเจตโสฯ ตญฺจ เจโตวิมุตฺติํ ปญฺญาวิมุตฺติํ ยถาภูตํ ปชานาติ, ยตฺถสฺส เต อุปฺปนฺนา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติ; โสเตน สทฺทํ สุตฺวา…เป.… มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย ปิยรูเป ธมฺเม นาธิมุจฺจติ, อปฺปิยรูเป ธมฺเม น พฺยาปชฺชติ, อุปฏฺฐิตกายสฺสติ จ วิหรติ อปฺปมาณเจตโสฯ ตญฺจ เจโตวิมุตฺติํ ปญฺญาวิมุตฺติํ ยถาภูตํ ปชานาติ, ยตฺถสฺส เต อุปฺปนฺนา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อปริเสสา นิรุชฺฌนฺติฯ อยํ วุจฺจตาวุโส, ภิกฺขุ อนวสฺสุโต จกฺขุวิญฺญेยฺเยสุ รูเปสุ…เป.… อนวสฺสุโต มโนวิญฺญेยฺเยสุ ธมฺเมสุฯ เอวํวิหาริํ จาวุโส, ภิกฺขุํ จกฺขุโต เจปิ นํ มาโร อุปสงฺกมติ, เนว ลเภถ มาโร โอตารํ, น ลเภถ มาโร อารมฺมณํ; โสตโต เจปิ นํ…เป.… มนโต เจปิ นํ มาโร อุปสงฺกมติ, เนว ลเภถ มาโร โอตารํ, น ลเภถ มาโร อารมฺมณํฯ

‘‘เสยฺยถาปิ, อาวุโส, กูฏาคารา วา กูฏาคารสาลา [สนฺถาคารสาลา (สฺยา.) ปสฺส สํ. นิ. ๔.๒๔๓] วา พหลมตฺติกา อทฺทาวเลปนา [อลฺลาวเลปนา (สฺยา.)] ปุรตฺถิมาย เจปิ นํ ทิสาย ปุริโส อาทิตฺตาย ติณุกฺกาย อุปสงฺกเมยฺย, เนว ลเภถ อคฺคิ โอตารํ, น ลเภถ อคฺคิ อารมฺมณํ; ปจฺฉิมาย เจปิ นํ ทิสาย… อุตฺตราย เจปิ นํ ทิสาย… ทกฺขิณาย เจปิ นํ ทิสาย… เหฏฺฐิมโต

เจปิ นํ ทิสาย… อุปริมโต เจปิ นํ ทิสาย… ยโต กุโตจิ เจปิ นํ ปุริโส อาทิตฺตาย ติณุกฺกาย อุปสงฺกเมยฺย, เนว ลเภถ อคฺคิ โอตารํ น ลเภถ อคฺคิ อารมฺมณํฯ เอวเมว โข, อาวุโส, เอวํวิหารึ ภิกฺขุํ จกฺขุโต เจปิ นํ มาโร อุปสงฺกมติ, เนว ลเภถ มาโร โอตารํ น ลเภถ มาโร อารมฺมณํ; โสตโต เจปิ นํ…เป.… มนโต เจปิ นํ มาโร อุปสงฺกมติ เนว ลเภถ มาโร โอตารํ น ลเภถ มาโร อารมฺมณํฯ

“เอวํวิหารี จาวุโส, ภิกฺขุ รูเป อธิโภสิ [อภิภวิํสุ (สฺยา.), อภิโภสิ (ก.) ปสฺส สํ. นิ. ๔.๒๔๓], น รูปา ภิกฺขุํ อธิภํสุ; สเทฺท ภิกฺขุ อธิโภสิ, น สทฺทา ภิกฺขุํ อธิภํสุ; คเนฺธ ภิกฺขุ อธิโภสิ, น คนฺธา ภิกฺขุํ อธิภํสุ; รเส ภิกฺขุ อธิโภสิ, น รสา ภิกฺขุํ อธิภํสุ; โผฏฺฐเพฺพ ภิกฺขุ อธิโภสิ, น โผฏฺฐพฺพา ภิกฺขุํ อธิภํสุ; ธเมฺม ภิกฺขุ อธิโภสิ, น ธมฺมา ภิกฺขุํ อธิภํสุฯ อยํ วุจฺจตาวุโส , ภิกฺขุ รูปาธิภู สทฺทาธิภู คนฺธาธิภู รสาธิภู โผฏฺฐพฺพาธิภู ธมฺมาธิภู อธิภู อนธิภูโต [อนภิภูโต เกหิ จิ กิเลเสหิ (ก.) ปสฺส สํ. นิ. ๔.๒๔๓]ฯ อธิโภสิ เต ปาปเก อกุสเล ธเมฺม สํกิเลสิเก โปโนภวิเก สทเร ทุกฺขวิปาเก อายติํ ชาติชรามรณิเยฯ เอวํ โข, อาวุโส, อนวสฺสุโต โหตี”ติ – อนวสฺสุโตฯ

อปริฑยฺหมาโนติ ราคเชน ปริฬาเหน อปริฑยฺหมาโน, โทสเชน ปริฬาเหน อปริฑยฺหมาโน, โมหเชน ปริฬาเหน อปริฑยฺหมาโนติ – อนวสฺสุโต อปริฑยฺหมาโน, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

> “โอกฺขิตฺตจกฺขุ น จ ปาทโลโล, คุตฺตินฺทฺริโย รกฺขิตมานสาโน;
> อนวสฺสุโต อปริฑยฺหมาโน, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺป”ติฯ

๑๕๐. โอหารยิตฺวา คิหิพฺยญฺชนานิ, สญฺฉนฺนปโตฺต ยถา ปาริฉตฺตโก;
กาสายวโตฺถ อภินิกฺขมิตฺวา, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ

โอหารยิตฺวา คิหิพฺยญฺชนานีติ คิหิพฺยญฺชนานิ วุจฺจนฺติ เกสา จ มสฺสู จ…เป.… ทีฆทสานิ อิติ วาฯ **โอหารยิตฺวา คิหิพฺยญฺชนานี**ติ คิหิพฺยญฺชนานิ โอโรปยิตฺวา สโมโรปยิตฺวา นิกฺขิปิตฺวา ปฏิปฺปสฺสมฺภิตฺวาติ – โอหารยิตฺวา คิหิพฺยญฺชนานิฯ

สญฺฉนฺนปโตฺต ยถา ปาริฉตฺตโกติ ยถา โส ปาริฉตฺตโก โกวิฬาโร พหลปตฺตปลาโส [สาขปตฺตปลาโส (ก.)] สนฺทจฺฉาโย [สณฺฑจฺฉาโย (สฺยา.), สนฺตจฺฉาโย (ก.) ปสฺส ม. นิ. ๑.๑๕๔], เอวเมว โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ ปริปุณฺณปตฺตจีวรธโรติ – สญฺฉนฺนปโตฺต ยถา ปาริฉตฺตโกฯ

กาสายวโตฺถ อภินิกฺขมิตฺวาติ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ สพฺพํ ฆราวาสปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา ปุตฺตทารํ ปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา ญาติปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา มิตฺตามจฺจปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา สนฺนิธิปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา [โอหารยิตฺวา (สฺยา. ก.)] กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตฺวา อกิญฺจนภาวํ อุปคนฺตฺวา เอโก จรติ วิหรติ อิริยติ วเตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปตีติ – กาสายวโตฺถ อภินิกฺขมิตฺวา, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

> “โอหารยิตฺวา คิหิพฺยญฺชนานิ, สญฺฉนฺนปโตฺต ยถา ปาริฉตฺตโก;
> กาสายวโตฺถ อภินิกฺขมิตฺวา, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺป”ติฯ

จตุตฺถวโคฺค

๑๕๑. รเสสุ เคธํ อกรํ อโลโล, อนญฺญโปสี สปทานจารี;
กุเล กุเล อปฺปฏิพทฺธจิโตฺต, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ

รเสสุ เคธํ อกรํ อโลโลติฯ **รโส**ติ มูลรโส ขนฺธรโส ตจรโส ปตฺตรโส ปุปฺผรโส ผลรโส, อมฺพิลํ มธุรํ ติตฺตกํ กฏุกํ โลณิกํ ขาริกํ ลมฺพิกํ [ลมฺพิลํ (สฺยา. ก.) ปสฺส อายตนวิภเงฺค] กสาโว สาทุ อสาทุ สีตํ อุณฺหํฯ สเนฺตเก สมณพฺราหฺมณา รสคิทฺธาฯ เต ชิวฺหเคฺคน รสคฺคานิ ปริเยสนฺตา อาหิณฺฑนฺติฯ เต อมฺพิลํ ลภิตฺวา อนมฺพิลํ ปริเยสนฺติ, อนมฺพิลํ ลภิตฺวา อมฺพิลํ ปริเยสนฺติ; มธุรํ ลภิตฺวา อมธุรํ ปริเยสนฺติ, อมธุรํ ลภิตฺวา มธุรํ ปริเยสนฺติ; ติตฺตกํ ลภิตฺวา อติตฺตกํ ปริเยสนฺติ, อติตฺตกํ ลภิตฺวา ติตฺตกํ ปริเยสนฺติ; กฏุกํ ลภิตฺวา อกฏุกํ ปริเยสนฺติ, อกฏุกํ ลภิตฺวา กฏุกํ ปริเยสนฺติ; โลณิกํ ลภิตฺวา อโลณิกํ ปริเยสนฺติ, อโลณิกํ ลภิตฺวา โลณิกํ ปริเยสนฺติ; ขาริกํ ลภิตฺวา อขาริกํ ปริเยสนฺติ, อขาริกํ ลภิตฺวา ขาริกํ ปริเยสนฺติ; กสาวํ ลภิตฺวา อกสาวํ ปริเยสนฺติ, อกสาวํ ลภิตฺวา กสาวํ ปริเยสนฺติ; ลมฺพิกํ ลภิตฺวา อลมฺพิกํ ปริเยสนฺติ, อลมฺพิกํ ลภิตฺวา ลมฺพิกํ ปริเยสนฺติ; สาทุํ ลภิตฺวา อสาทุํ ปริเยสนฺติ, อสาทุํ ลภิตฺวา สาทุํ ปริเยสนฺติ; สีตํ ลภิตฺวา อุณฺหํ ปริเยสนฺติ, อุณฺหํ ลภิตฺวา สีตํ ปริเยสนฺติ ฯ เต ยํ ยํ ลภนฺติ เตน เตน น ตุสฺสนฺติ, อปราปรํ ปริเยสนฺติฯ มนาปิเกสุ รเสสุ รตฺตา คิทฺธา คถิตา มุจฺฉิตา อโชฺฌสนฺนา ลคฺคา ลคฺคิตา ปลิพุทฺธาฯ สา รสตณฺหา ตสฺส ปเจฺจกสมฺพุทฺธสฺส ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมาฯ ตสฺมา โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ ปฏิสงฺขา โยนิโส อาหารํ อาหาเรติ – ‘‘เนว ทวาย น มทาย น มณฺฑนาย น วิภูสนาย; ยาวเทว อิมสฺส กายสฺส ฐิติยา ยาปนาย วิหิํสูปรติยา พฺรหฺมจริยานุคฺคหายฯ อิติ ปุราณญฺจ เวทนํ ปฏิหงฺขามิ, นวญฺจ เวทนํ น อุปฺปาเทสฺสามิ, ยาตฺรา จ เม ภวิสฺสติ อนวชฺชตา จ ผาสุวิหาโร จา’’ติฯ

ยถา วณํ อาลิเมฺปยฺย ยาวเทว อารุหณตฺถาย [โรปนตฺถาย (สฺยา.)], ยถา วา อกฺขํ อพฺภเญฺชยฺย ยาวเทว ภารสฺส นิตฺถรณตฺถาย, ยถา ปุตฺตมํสํ อาหารํ อาหเรยฺย ยาวเทว กนฺตารสฺส นิตฺถรณตฺถาย; เอวเมว โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ ปฏิสงฺขา โยนิโส อาหารํ อาหาเรติ – ‘‘เนว ทวาย น มทาย น มณฺฑนาย น วิภูสนาย; ยาวเทว อิมสฺส กายสฺส ฐิติยา ยาปนาย วิหิํสูปรติยา พฺรหฺมจริยานุคฺคหายฯ อิติ ปุราณญฺจ เวทนํ ปฏิหงฺขามิ, นวญฺจ เวทนํ น อุปฺปาเทสฺสามิ, ยาตฺรา จ เม ภวิสฺสติ อนวชฺชตา จ ผาสุวิหาโร จา’’ติฯ รสตณฺหาย อารโต วิรโต ปฏิวิรโต นิกฺขโนฺต นิสฺสโฎ วิปฺปมุโตฺต วิสญฺญุโตฺต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ – รเสสุ เคธํ อกรํฯ

อโลโลติ โลลุปฺปํ วุจฺจติ ตณฺหาฯ โย ราโค สาราโค…เป.… อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํฯ สา โลลุปฺปา ตณฺหา ตสฺส ปเจฺจกสมฺพุทฺธสฺส ปหีนา อุจฺฉินฺนมูลา ตาลาวตฺถุกตา อนภาวํกตา อายตึ อนุปฺปาทธมฺมาฯ ตสฺมา ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ อโลโลติ – รเสสุ เคธํ อกรํ อโลโลฯ

อนญฺญโปสี สปทานจารีติ **อนญฺญโปสี**ติ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ อตฺตานเญฺญว โปเสติ, น ปรนฺติฯ

อนญฺญโปสิมญฺญาตํ , ทนฺตํ สาเร ปติฏฺฐิตํ [สาเรสุ สุปติฏฺฐิตํ (สฺยา. ก.) ปสฺส อุทา. ๖];
ขีณาสวํ วนฺตโทสํ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณนฺติฯ

อนญฺญโปสี สปทานจารีติ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ ปุพฺพณฺหสมยํ [ปุพฺพนฺหสมยํ (ก.)] นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย ปวิสติ รกฺขิเตเนว กาเยน รกฺขิตาย วาจาย รกฺขิเตน จิเตฺตน อุปฏฺฐิตาย สติยา สํวุเตหิ อินฺทฺริเยหิฯ โอกฺขิตฺตจกฺขุ อิริยาปถสมฺปโนฺน กุลา กุลํ อนติกฺกมโนฺต ปิณฺฑาย จรตีติ – อนญฺญโปสี สปทานจารีฯ

กุเล กุเล อปฺปฏิพทฺธจิโตฺตติ ทฺวีหิ การเณหิ ปฏิพทฺธจิโตฺต โหติ – อตฺตานํ วา นีจํ ฐเปโนฺต ปรํ อุจฺจํ ฐเปโนฺต ปฏิพทฺธจิโตฺต โหติ, อตฺตานํ วา อุจฺจํ ฐเปโนฺต ปรํ นีจํ ฐเปโนฺต ปฏิพทฺธจิโตฺต โหติฯ กถํ อตฺตานํ นีจํ ฐเปโนฺต ปรํ อุจฺจํ ฐเปโนฺต ปฏิพทฺธจิโตฺต โหติ? ‘‘ตุเมฺห เม พหูปการา, อหํ ตุเมฺห นิสฺสาย ลภามิ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํฯ ยมฺปิ เม อเญฺญ ทาตุํ วา กาตุํ วา มญฺญนฺติ ตุเมฺห นิสฺสาย ตุเมฺห ปสฺสนฺตาฯ ยมฺปิ เม โปราณํ มาตาเปตฺติกํ นามโคตฺตํ ตมฺปิ เม อนฺตรหิตํ ตุเมฺหหิ อหํ ญายามิ – ‘อสุกสฺส กุลุปโก, อสุกาย กุลุปโก’’’ติฯ เอวํ อตฺตานํ นีจํ ฐเปโนฺต ปรํ อุจฺจํ ฐเปโนฺต ปฏิพทฺธจิโตฺต โหติฯ

กถํ อตฺตานํ อุจฺจํ ฐเปโนฺต ปรํ นีจํ ฐเปโนฺต ปฏิพทฺธจิโตฺต โหติ? ‘‘อหํ ตุมฺหากํ พหูปกาโร, ตุเมฺห มํ อาคมฺม พุทฺธํ สรณํ คตา ธมฺมํ สรณํ คตา สงฺฆํ สรณํ คตา, ปาณาติปาตา ปฏิวิรตา, อทินฺนาทานา ปฏิวิรตา, กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรตา, มุสาวาทา ปฏิวิรตา, สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา ปฏิวิรตา, ตุมฺหากํ อหํ อุเทฺทสํ เทมิ ปริปุจฺฉํ เทมิ อุโปสถํ อาจิกฺขามิ นวกมฺมํ อธิฏฺฐามิ; อถ จ ปน ตุเมฺห มํ อุชฺฌิตฺวา อเญฺญ สกฺกโรถ ครุํ กโรถ มาเนถ ปูเชถา’’ติฯ เอวํ อตฺตานํ อุจฺจํ ฐเปโนฺต ปรํ นีจํ ฐเปโนฺต ปฏิพทฺธจิโตฺต โหติฯ

กุเล กุเล อปฺปฏิพทฺธจิโตฺตติ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ กุลปลิโพเธน อปฺปฏิพทฺธจิโตฺต โหติ, คณปลิโพเธน อปฺปฏิพทฺธจิโตฺต โหติ, อาวาสปลิโพเธน อปฺปฏิพทฺธจิโตฺต โหติ, จีวรปลิโพเธน อปฺปฏิพทฺธจิโตฺต โหติ, ปิณฺฑปาตปลิโพเธน อปฺปฏิพทฺธจิโตฺต โหติ, เสนาสนปลิโพเธน อปฺปฏิพทฺธจิโตฺต โหติ, คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารปลิโพเธน อปฺปฏิพทฺธจิโตฺต โหตีติ – กุเล กุเล อปฺปฏิพทฺธจิโตฺต, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

‘‘รเสสุ เคธํ อกรํ อโลโล, อนญฺญโปสี สปทานจารี;
กุเล กุเล อปฺปฏิพทฺธจิโตฺต, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺป’’ติฯ

๑๕๗. **ปหาย ปญฺจาวรณานิ เจตโส, อุปกฺกิเลเส พฺยปนุชฺช สเพฺพ;**
อนิสฺสิโต เฉตฺว [เฉตฺวา (สฺยา. ก.)] **สิเนหโทสํ** [เสฺนหโทสํ (สฺยา. ก.)], **เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ**

ปหาย ปญฺจาวรณานิ เจตโสติ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ กามจฺฉนฺทนีวรณํ ปหาย ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวา, พฺยาปาทนีวรณํ… ถินมิทฺธนีวรณํ… อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจนีวรณํ… วิจิกิจฺฉานีวรณํ ปหาย ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวา วิวิเจฺจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธเมฺมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรตีติ – ปหาย ปญฺจาวรณานิ เจตโสฯ

อุปกฺกิเลเส พฺยปนุชฺช สเพฺพติ ราโค จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส, โทโส จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส, โมโห จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลโส, โกโธ... อุปนาโห...เป.... สพฺพากุสลาภิสงฺขารา จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลสาฯ **อุปกฺกิเลเส พฺยปนุชฺช สเพฺพ**ติ สเพฺพ จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลเส พฺยปนุชฺช ปนุทิตฺวา ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวาติ – อุปกฺกิเลเส พฺยปนุชฺช สเพฺพฯ

อนิสฺสิโต เฉตฺว สิเนหโทสนฺติฯ **อนิสฺสิโต**ติ เทฺว นิสฺสยา – ตณฺหานิสฺสโย จ ทิฏฺฐินิสฺสโย จ...เป.... อยํ ตณฺหานิสฺสโย...เป.... อยํ ทิฏฺฐินิสฺสโยฯ **สิเนโห**ติ เทฺว เสฺนหา – ตณฺหาเสฺนโห จ ทิฏฺฐิเสฺนโห จ...เป.... อยํ ตณฺหาเสฺนโห...เป.... อยํ ทิฏฺฐิเสฺนโหฯ **โทโส**ติ โย จิตฺตสฺส อาฆาโต ปฏิฆาโต ปฏิฆํ ปฏิวิโรโธ โกโป ปโกโป สมฺปโกโป โทโส ปโทโส สมฺปโทโส จิตฺตสฺส พฺยาปตฺติ มโนปโทโส โกโธ กุชฺฌนา กุชฺฌิตตฺตํ โทโส ทุสฺสนา ทุสฺสิตตฺตํ พฺยาปตฺติ พฺยาปชฺชนา พฺยาปชฺชิตตฺตํ จณฺฑิกฺกํ อสุโรโป อนตฺตมนตา จิตฺตสฺส ฯ **อนิสฺสิโต เฉตฺว สิเนหโทส**นฺติ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ ตณฺหาเสฺนหญฺจ ทิฏฺฐิเสฺนหญฺจ โทสญฺจ เฉตฺวา อุจฺฉินฺทิตฺวา สมุจฺฉินฺทิตฺวา ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวา จกฺขุํ อนิสฺสิโต, โสตํ อนิสฺสิโต...เป.... ทิฏฺฐสุตมุตวิญฺญาตเพฺพ ธเมฺม อนิสฺสิโต อนลฺลีโน อนุปคโต อนโชฺฌสิโต อนธิมุโตฺต นิกฺขโนฺต นิสฺสโฏ วิปฺปมุโตฺต วิสญฺญุโตฺต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ – อนิสฺสิโต เฉตฺว สิเนหโทสํ, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

> “ปหาย ปญฺจาวรณานิ เจตโส, อุปกฺกิเลเส พฺยปนุชฺช สเพฺพ;
> อนิสฺสิโต เฉตฺว สิเนหโทสํ, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺป”ติฯ

๑๕๓. **วิปิฏฺฐิกตฺวาน สุขํ ทุขญฺจ, ปุเพฺพว จ โสมนสฺสโทมนสฺสํ;**
ลทฺธานุเปกฺขํ สมถํ วิสุทฺธํ, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ

วิปิฏฺฐิกตฺวาน สุขํ ทุขญฺจ, ปุเพฺพว จ โสมนสฺสโทมนสฺสนฺติ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุเพฺพว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสุขํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธึ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรตีติ – วิปิฏฺฐิกตฺวาน สุขํ ทุขญฺจ, ปุเพฺพว จ โสมนสฺสโทมนสฺสํฯ

ลทฺธานุเปกฺขํ สมถํ วิสุทฺธนฺติฯ **อุเปกฺขา**ติ ยา จตุตฺถชฺฌาเน อุเปกฺขา อุเปกฺขนา อชฺฌุเปกฺขนา จิตฺตสมตา จิตฺตปฺปสฺสทฺธตา [จิตฺตวิสฏตา (ก.) ปสฺส มหานิ. ๒๐๗] มชฺฌตฺตตา จิตฺตสฺสฯ **สมโถ**ติ ยา จิตฺตสฺส ฐิติ สณฺฐิติ อวฏฺฐิติ อวิสาหาโร [อวิสํหาโร (ก.) ปสฺส ธ. ส. ๑๑, ๑๕] อวิเกฺขโป อวิสาหฏมานสตา [อวิสํหฏมานสตา (ก.)] สมโถ สมาธินฺทฺริยํ สมาธิพลํ สมฺมาสมาธิ; จตุตฺถชฺฌาเน อุเปกฺขา จ สมโถ จ สุทฺธา โหนฺติ วิสุทฺธา ปริโยทาตา อนงฺคณา วิคตูปกฺกิเลสา มุทุภูตา กมฺมนิยา ฐิตา อาเนญฺชปฺปตฺตาฯ **ลทฺธานุเปกฺขํ สมถํ วิสุทฺธ**นฺติ จตุตฺถชฺฌานํ อุเปกฺขญฺจ สมถญฺจ ลทฺธา ลภิตฺวา วินฺทิตฺวา ปฏิลภิตฺวาติ – ลทฺธานุเปกฺขํ สมถํ วิสุทฺธํ, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

> “วิปิฏฺฐิกตฺวาน สุขํ ทุขญฺจ, ปุเพฺพว จ โสมนสฺสโทมนสฺสํ;
> ลทฺธานุเปกฺขํ สมถํ วิสุทฺธํ, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺป”ติฯ

๑๕๔. **อารทฺธวีริโย ปรมตฺถปตฺติยา, อลีนจิโตฺต อกุสีตวุตฺติ;**

ทฬฺหนิกฺกโม ถามพลูปปโนฺน, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปฯ

อารทฺธวีริโย ปรมตฺถปตฺติยาติ ปรมตฺถํ วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํฯ โย โส สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสโคฺค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํฯ ปรมตฺถสฺส ปตฺติยา ลาภาย ปฏิลาภาย อธิคมาย ผสฺสนาย สจฺฉิกิริยาย อารทฺธวีริโย วิหรติ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย กุสลานํ ธมฺมานํ สมฺปทาย ถามวา [ถามสา (ก.)] ทฬฺหปรกฺกโม อนิกฺขิตฺตธุโร กุสเลสุ ธเมฺมสูติ – อารทฺธวีริโย ปรมตฺถปตฺติยาฯ

อลีนจิโตฺต อกุสีตวุตฺตีติ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ อนุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ อนุปฺปาทาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, อุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย…เป…. อนุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ อุปฺปาทาย…เป…. อุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ ฐิติยา อสโมฺมสาย ภิโยฺยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา [ภาวนาปาริปูริยา (สฺยา.)] ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหตีติ – เอวํ อลีนจิโตฺต อกุสีตวุตฺติฯ

อถ วา, ‘‘กามํ ตโจ จ นฺหารุ จ อฎฺฐิ จ อวสิสฺสตุ [อวสุสฺสตุ (สฺยา.) ม. นิ. ๒.๑๘๔; สํ. นิ. ๒.๒๒ ปสฺสิตพฺพํ], สรีเร อุปสุสฺสตุ มํสโลหิตํ, ยํ ตํ ปุริสถาเมน ปุริสพเลน ปุริสวีริเยน ปุริสปรกฺกเมน ปตฺตพฺพํ น ตํ อปาปุณิตฺวา วีริยสฺส สณฺฐานํ [วิริยสฺส ฐานํ (สฺยา.)] ภวิสฺสตี’’ติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติฯ เอวมฺปิ อลีนจิโตฺต อกุสีตวุตฺติฯ

นาสิสฺสํ น ปิวิสฺสามิ, วิหารโต น นิกฺขเม;
นปิ ปสฺสํ นิปาเตสฺสํ, ตณฺหาสเลฺล อนูหเตติฯ

จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติฯ เอวมฺปิ อลีนจิโตฺต อกุสีตวุตฺติฯ

‘‘น ตาวาหํ อิมํ ปลฺลงฺกํ ภินฺทิสฺสามิ ยาว เม น อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุจฺจิสฺสตี’’ติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติฯ เอวมฺปิ อลีนจิโตฺต อกุสีตวุตฺติฯ

‘‘น ตาวาหํ อิมมฺหา อาสนา วุฎฺฐหิสฺสามิ ยาว เม น อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุจฺจิสฺสตี’’ติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติฯ เอวมฺปิ อลีนจิโตฺต อกุสีตวุตฺติฯ

‘‘น ตาวาหํ อิมมฺหา จงฺกมา โอโรหิสฺสามิ…เป…. วิหารา นิกฺขมิสฺสามิ… อฑฺฒโยคา นิกฺขมิสฺสามิ… ปาสาทา นิกฺขมิสฺสามิ… หมฺมิยา นิกฺขมิสฺสามิ… คุหาย นิกฺขมิสฺสามิ… เลณา นิกฺขมิสฺสามิ… กุฎิยา นิกฺขมิสฺสามิ… กูฎาคารา นิกฺขมิสฺสามิ… อฎฺฎา นิกฺขมิสฺสามิ… มาฬา นิกฺขมิสฺสามิ… อุทฺทณฺฑา นิกฺขมิสฺสามิ … อุปฎฺฐานสาลาย นิกฺขมิสฺสามิ… มณฺฑปา นิกฺขมิสฺสามิ… รุกฺขมูลา นิกฺขมิสฺสามิ ยาว เม น อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุจฺจิสฺสตี’’ติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติฯ เอวมฺปิ อลีนจิโตฺต อกุสีตวุตฺติฯ

‘‘อิมสฺมิํเยว ปุพฺพณฺหสมเย [ปุพฺพณฺหสมยํ (ก.) มหานิ. ๑๗] อริยธมฺมํ อาหริสฺสามิ สมาหริสฺสามิ อธิคจฺฉิสฺสามิ ผสฺสยิสฺสามิ สจฺฉิกริสฺสามี’’ติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติฯ เอวมฺปิ อลีนจิโตฺต อกุสีตวุตฺติฯ อิมสฺมิํเยว มชฺฌนฺหิกสมเย…เป…. สายนฺหสมเย …เป…. ปุเรภตฺตํ… ปจฺฉาภตฺตํ… ปุริมยามํ… มชฺฌิมยามํ… ปจฺฉิมยามํ… กาเฬ… ชุเณฺห… วเสฺส… เหมเนฺต … คิเมฺห… ปุริเม วโยขเนฺธ… มชฺฌิเม วโยขเนฺธ… ปจฺฉิเม วโยขเนฺธ อริยธมฺมํ อา

หริสฺสามิ สมาหริสฺสามิ อธิคจฺฉิสฺสามิ ผสฺสยิสฺสามิ สจฺฉิกริสฺสามีติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติฯ เอวมฺปิ อลีนจิโตฺต อกุสีตวุตฺติฯ

ทฬฺหนิกฺกโม ถามพลูปปโนฺนติ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ ทฬฺหสมาทาโน อโหสิ กุสเลสุ ธเมฺมสุ อวฏฺฐิตสมาทาโน กายสุจริเต วจีสุจริเต มโนสุจริเต ทานสํวิภาเค สีลสมาทาเน อุโปสถุปวาเส มเตฺตยฺยตาย [เมเตฺตยฺยตาย (สฺยา. ก.) โมคฺคลฺลานพฺยากรเณ ๔.๓๙ สุตฺตํ โอโลเกตพฺพํ] เปเตฺตยฺยตาย สามญฺญตาย พฺรหฺมญฺญตาย กุเลเชฎฺฐาปจายิตาย อญฺญตรญฺญตเรสุ อธิกุสเลสุ ธเมฺมสูติ – ทฬฺหนิกฺกโมฯ **ถามพลูปปโนฺน**ติ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ ถาเมน จ พเลน จ วีริเยน จ ปรกฺกเมน จ ปญฺญาย จ อุเปโต โหติ สมุเปโต อุปาคโต สมุปาคโต อุปปโนฺน สมุปปโนฺน สมนฺนาคโตติ – ทฬฺหนิกฺกโม ถามพลูปปโนฺน, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

> ‘‘อารทฺธวีริโย ปรมตฺถปตฺติยา, อลีนจิโตฺต อกุสีตวุตฺติ;
> ทฬฺหนิกฺกโม ถามพลูปปโนฺน, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺป’’ติฯ

๑๕๕. **ปฏิสลฺลานํ ฌานมริญฺจมาโน, ธเมฺมสุ นิจฺจํ อนุธมฺมจารี;**
อาทีนวํ สมฺมสิตา ภเวสุ, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ

ปฏิสลฺลานํ ฌานมริญฺจมาโนติ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ ปฏิสลฺลานาราโม โหติ ปฏิสลฺลานรโต อชฺฌตฺตํ เจโตสมถมนุยุโตฺต อนิราภตชฺฌาโน วิปสฺสนาย สมนฺนาคโต พฺรูเหตา สุญฺญาคารํ ฌายี ฌานรโต เอกตฺตมนุยุโตฺต สทตฺถครุโกติ ปฏิสลฺลานํฯ **ฌานมริญฺจมาโน**ติ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ ทฺวีหิ การเณหิ ฌานํ น ริญฺจติ – อนุปฺปนฺนสฺส วา ปฐมสฺส ฌานสฺส อุปฺปาทาย ยุโตฺต ปยุโตฺต สํยุโตฺต อายุโตฺต สมายุโตฺต, อนุปฺปนฺนสฺส วา ทุติยสฺส ฌานสฺส...เป.... อนุปฺปนฺนสฺส วา ตติยสฺส ฌานสฺส... อนุปฺปนฺนสฺส วา จตุตฺถสฺส ฌานสฺส อุปฺปาทาย ยุโตฺต ปยุโตฺต สํยุโตฺต อายุโตฺต สมายุโตฺตติ – เอวมฺปิ ฌานํ น ริญฺจติฯ

อถ วา, อุปฺปนฺนํ วา ปฐมํ ฌานํ อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรติ, อุปฺปนฺนํ วา ทุติยํ ฌานํ...เป.... อุปฺปนฺนํ วา ตติยํ ฌานํ... อุปฺปนฺนํ วา จตุตฺถํ ฌานํ อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรติฯ เอวมฺปิ ฌานํ น ริญฺจตีติ – ปฏิสลฺลานํ ฌานมริญฺจมาโนฯ

ธเมฺมสุ นิจฺจํ อนุธมฺมจารีติ ธมฺมา วุจฺจนฺติ จตฺตาโร สติปฏฺฐานา...เป.... อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺคฯ กตเม อนุธมฺมา? สมฺมาปฏิปทา อปจฺจนีกปฏิปทา อนฺวตฺถปฏิปทา ธมฺมานุธมฺมปฏิปทา สีเลสุ ปริปูรการิตา อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารตา โภชเน มตฺตญฺญุตา ชาคริยานุโยโค สติสมฺปชญฺญํ – อิเม วุจฺจนฺติ อนุธมฺมาฯ **ธเมฺมสุ นิจฺจํ อนุธมฺมจารี**ติ ธเมฺมสุ นิจฺจกาลํ ธุวกาลํ สตตํ สมิตํ อโวกิณฺณํ โปงฺขานุโปงฺขํ อุทกูมิกชาตํ [อุทกุมฺมิชาตํ (สฺยา.), อุทกุมฺมิกชาตํ (ก.)]

อวีจิสนฺตติสหิตํ ผสฺสิตํ ปุเรภตฺตํ ปจฺฉาภตฺตํ ปุริมยามํ มชฺฌิมยามํ ปจฺฉิมยามํ กาเฬ ชุเณฺห วเสฺส เหมเนฺต คิเมฺห ปุริเม วโยขเนฺธ มชฺฌิเม วโยขเนฺธ ปจฺฉิเม วโยขเนฺธ จรติ วิหรติ อิริยติ วเตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปตีติ – ธเมฺมสุ นิจฺจํ อนุธมฺมจารีฯ

อาทีนวํ สมฺมสิตา ภเวสูติ ‘‘สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา’’ติ อาทีนวํ สมฺมสิตา ภเวสุ, ‘‘สเพฺพ สงฺขารา ทุกฺขา’’ติ...เป.... ‘‘สเพฺพ ธมฺมา อนตฺตา’’ติ...เป.... ‘‘ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ,

สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม’’นฺติ อาทีนวํ สมฺมสิตา ภเวสูติ – อาทีนวํ สมฺมสิตา ภเวสุ, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

> ‘‘ปฏิสลฺลานํ ฌานมริญฺจมาโน, ธเมฺมสุ นิจฺจํ อนุธมฺมจารี;
> อาทีนวํ สมฺมสิตา ภเวสุ, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺป’’ติฯ

๑๕๖. **ตณฺหกฺขยํ ปตฺถยมปฺปมโตฺต, อเนฬมูโค** [อเนลมูโค (สฺยา. ก.)] **สุตวา สตีมา;**
สงฺขาตธโมฺม นิยโต ปธานวา, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปฯ

ตณฺหกฺขยํ ปตฺถยมปฺปมโตฺตติฯ **ตณฺหา**ติ รูปตณฺหา…เป.… ธมฺมตณฺหาฯ **ตณฺหกฺขย**นฺติ ราคกฺขยํ โทสกฺขยํ โมหกฺขยํ คติกฺขยํ อุปปตฺติกฺขยํ ปฏิสนฺธิกฺขยํ ภวกฺขยํ สํสารกฺขยํ วฏฺฏกฺขยํ ปตฺถยโนฺต อิจฺฉโนฺต สาทิยโนฺต ปิหยโนฺต อภิชปฺปโนฺตติ – ตณฺหกฺขยํ ปตฺถยํฯ **อปฺปมโตฺต**ติ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ สกฺกจฺจการี สาตจฺจการี…เป.… อปฺปมาโท กุสเลสุ ธเมฺมสูติ – ตณฺหกฺขยํ ปตฺถยมปฺปมโตฺตฯ

อเนฬมูโค สุตวา สตีมาติฯ **อเนฬมูโค**ติ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ ปณฺฑิโต ปญฺญวา พุทฺธิมา ญาณี วิภาวี เมธาวีฯ **สุตวา**ติ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ พหุสฺสุโต โหติ สุตธโร สุตสนฺนิจฺจโยฯ เย เต ธมฺมา อาทิกลฺยาณา มเชฺฌกลฺยาณา ปริโยสานกลฺยาณา สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ อภิวทนฺติ, ตถารูปาสฺส ธมฺมา พหุสฺสุตา โหนฺติ ธาตา วจสา ปริจิตา มนสานุเปกฺขิตา ทิฏฺฐิยา สุปฺปฏิวิทฺธาฯ **สตีมา**ติ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ สติมา โหติ ปรเมน สติเนปเกฺกน สมนฺนาคตตฺตา จิรกตมฺปิ จิรภาสิตมฺปิ สริตา อนุสฺสริตาติ – อเนฬมูโค สุตวา สตีมาฯ

สงฺขาตธโมฺม นิยโต ปธานวาติ สงฺขาตธโมฺม วุจฺจติ ญาณํฯ ยา ปญฺญา ปชานนา…เป.… อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิฯ **สงฺขาตธโมฺม**ติ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ สงฺขาตธโมฺม ญาตธโมฺม ตุลิตธโมฺม ตีริตธโมฺม วิภูตธโมฺม วิภาวิตธโมฺม ‘‘สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา’’ติ สงฺขาตธโมฺม…เป.… ‘‘ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม’’นฺติ สงฺขาตธโมฺม ญาตธโมฺม ตุลิตธโมฺม ตีริตธโมฺม วิภูตธโมฺม วิภาวิตธโมฺมฯ อถ วา, ตสฺส ปเจฺจกสมฺพุทฺธสฺส จ ขนฺธา สํขิตฺตา ธาตุโย สํขิตฺตา อายตนานิ สํขิตฺตานิ คติโย สํขิตฺตา อุปปตฺติโย สํขิตฺตา ปฏิสนฺธิโย สํขิตฺตา ภวา สํขิตฺตา สํสารา สํขิตฺตา วฏฺฏา สํขิตฺตาฯ อถ วา, โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ ขนฺธปริยเนฺต ฐิโต ธาตุปริยเนฺต ฐิโต อายตนปริยเนฺต ฐิโต คติปริยเนฺต ฐิโต อุปปตฺติปริยเนฺต ฐิโต ปฏิสนฺธิปริยเนฺต ฐิโต ภวปริยเนฺต ฐิโต สํสารปริยเนฺต ฐิโต วฏฺฏปริยเนฺต ฐิโต สงฺขารปริยเนฺต ฐิโต อนฺติมภเว [อนฺติเม ภเว (ก.) จูฬนิ. เมตฺตคูมาณวปุจฺฉานิเทฺทส ๒๘] ฐิโต อนฺติมสมุสฺสเย ฐิโต อนฺติมเทหธโร ปเจฺจกสมฺพุโทฺธฯ

> ตสฺสายํ ปจฺฉิมโก ภโว, จริโมยํ สมุสฺสโย;
> ชาติมรณสํสาโร [ชาติชรามรณสํสาโร (สฺยา.) เอวมีทิเสสุ ฐาเนสุ], นตฺถิ ตสฺส ปุนพฺภโวติฯ

ตํการณา ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ สงฺขาตธโมฺมฯ **นิยโต**ติ นิยามา วุจฺจนฺติ จตฺตาโร อริยมคฺคาฯ จตูหิ อริยมเคฺคหิ สมนฺนาคโตติ นิยโตฯ นิยามํ ปโตฺต สมฺปโตฺต อธิคโต ผสฺสิโต สจฺฉิกโต ปโตฺต นิยามํฯ **ปธานวา**ติ ปธานํ วุจฺจติ วีริยํฯ โส เจตโส วีริยารโมฺภ นิกฺกโม ปรกฺกโม

อุยฺยาโม วายาโม อุสฺสาโห อุโสฺสฬฺหี ถาโม ธิติ อสิถิลปรกฺกโม อนิกฺขิตฺตจฺฉนฺทตา อนิกฺขิตฺตธุรตา ธุรสมฺปคฺคาโห วีริยํ วีริยินฺทฺริยํ วีริยพลํ สมฺมาวายาโมฯ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ อิมินา ปธาเนน อุเปโต สมุเปโต อุปาคโต สมุปาคโต อุปปโนฺน สมุปปโนฺน สมนฺนาคโตฯ ตสฺมา โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ ปธานวาติ – สงฺขาตธโมฺม นิยโต ปธานวา, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

> “ตณฺหกฺขยํ ปตฺถยมปฺปมโตฺต, อเนฬมูโค สุตวา สตีมา;
> สงฺขาตธโมฺม นิยโต ปธานวา, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺป”ติฯ

๑๕๗. **สีโหว สเทฺทสุ อสนฺตสโนฺต, วาโตว ชาลมฺหิ อสชฺชมาโน;**
ปทุมํว โตเยน อลิมฺปมาโน [อลิปฺปมาโน, สุ. นิ. ๗๑], **เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ**

สีโหว สเทฺทสุ อสนฺตสโนฺตติ ยถา สีโห มิคราชา สเทฺทสุ อสนฺตาสี อปริสนฺตาสี อนุตฺราสี อนุพฺพิโคฺค อนุสฺสงฺกี [อนุสฺสุกี (สฺยา.)] อนุตฺราโส อภีรู อจฺฉมฺภี อนุตฺราสี อปลายี, ปเจฺจกสมฺพุโทฺธปิ สเทฺทสุ อสนฺตาสี อปริสนฺตาสี อนุตฺราสี อนุพฺพิโคฺค อนุสฺสงฺกี อนุตฺราโส อภีรู อจฺฉมฺภี อนุตฺราสี อปลายี ปหีนภยเภรโว วิคตโลมหํโส วิหรตีติ – สีโหว สเทฺทสุ อสนฺตสโนฺตฯ

วาโตว ชาลมฺหิ อสชฺชมาโนติฯ **วาโต**ติ ปุรตฺถิมา วาตา ปจฺฉิมา วาตา อุตฺตรา วาตา ทกฺขิณา วาตา สรชา วาตา อรชา วาตา สีตา วาตา อุณฺหา วาตา ปริตฺตา วาตา อธิมตฺตา วาตา เวรมฺภวาตา ปกฺขวาตา [ปกฺขิวาตา (สฺยา.) จูฬนิ. อุปสีวมาณวปุจฺฉานิเทฺทส ๔๓, ขคฺควิสาณสุตฺตนิเทฺทส ๑๓๘ นตฺถิ ปาฐนานตฺตํ] สุปณฺณวาตา ตาลปณฺณวาตา วิธูปนวาตาฯ ชาลํ วุจฺจติ สุตฺตชาลํฯ ยถา วาโต ชาลมฺหิ น สชฺชติ น คณฺหาติ น พชฺฌติ น ปลิพชฺฌติ, เอวเมว เทฺว ชาลา – ตณฺหาชาลญฺจ ทิฏฺฐิชาลญฺจ…เป.… อิทํ ตณฺหาชาลํ…เป.… อิทํ ทิฏฺฐิชาลํฯ ตสฺส ปเจฺจกสมฺพุทฺธสฺส ตณฺหาชาลํ ปหีนํ ทิฏฺฐิชาลํ ปฏินิสฺสฏฺฐํ, ตณฺหาชาลสฺส ปหีนตฺตา ทิฏฺฐิชาลสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ รูเป น สชฺชติ สเทฺท น สชฺชติ…เป.… ทิฏฺฐสุตมุตวิญฺญาตเพฺพสุ ธเมฺมสุ น สชฺชติ น คณฺหาติ น พชฺฌติ น ปลิพชฺฌติ นิกฺขโนฺต นิสฺสโฏ วิปฺปมุโตฺต วิสญฺญุโตฺต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ – วาโตว ชาลมฺหิ อสชฺชมาโนฯ

ปทุมํว โตเยน อลิมฺปมาโนติ ปทุมํ วุจฺจติ ปทุมปุปฺผํฯ โตยํ วุจฺจติ อุทกํฯ ยถา ปทุมปุปฺผํ โตเยน น ลิมฺปติ น ปลิมฺปติ น อุปลิมฺปติ, อลิตฺตํ อปลิตฺตํ อนุปลิตฺตํ, เอวเมว เทฺว เลปา – ตณฺหาเลโป จ ทิฏฺฐิเลโป จ…เป.… อยํ ตณฺหาเลโป…เป.… อยํ ทิฏฺฐิเลโปฯ ตสฺส ปเจฺจกสมฺพุทฺธสฺส ตณฺหาเลโป ปหีโน, ทิฏฺฐิเลโป ปฏินิสฺสโฏฺฐฯ ตณฺหาเลปสฺส ปหีนตฺตา ทิฏฺฐิเลปสฺส ปฏินิสฺสฏฺฐตฺตา โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ รูเป น ลิมฺปติ สเทฺท น ลิมฺปติ…เป.… ทิฏฺฐสุตมุตวิญฺญาตเพฺพสุ ธเมฺมสุ น ลิมฺปติ น ปลิมฺปติ น อุปลิมฺปติ, อลิโตฺต อปลิโตฺต อนุปลิโตฺต นิกฺขโนฺต นิสฺสโฏ วิปฺปมุโตฺต วิสญฺญุโตฺต วิมริยาทิกเตน เจตสา วิหรตีติ – ปทุมํว โตเยน อลิมฺปมาโน, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺปฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

> “สีโหว สเทฺทสุ อสนฺตสโนฺต, วาโตว ชาลมฺหิ อสชฺชมาโน;
> ปทุมํว โตเยน อลิมฺปมาโน, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺป”ติฯ

๑๕๘. สีโห ยถา ทาฐพลี ปสยฺห, ราชา มิคานํ อภิภุยฺย จารี;
เสเวถ ปนฺตานิ เสนาสนานิ, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปฯ

สีโห ยถา ทาฐพลี ปสยฺห, ราชา มิคานํ อภิภุยฺย จารีติ ยถา สีโห มิคราชา ทาฐพลี ทาฐาวุโธ สเพฺพ ติรจฺฉานคเต ปาเณ อภิภุยฺย อภิภวิตฺวา อโชฺฌตฺถริตฺวา ปริยาทิยิตฺวา มทฺทิตฺวา จรติ วิหรติ อิริยติ วเตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติ, ปเจฺจกสมฺพุโทฺธปิ ปญฺญาพลี ปญฺญาวุโธ สพฺพปาณภูเต ปุคฺคเล ปญฺญาย อภิภุยฺย อภิภวิตฺวา อโชฺฌตฺถริตฺวา ปริยาทิยิตฺวา มทฺทิตฺวา จรติ วิหรติ อิริยติ วเตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปตีติ – สีโห ยถา ทาฐพลี ปสยฺห, ราชา มิคานํ อภิภุยฺย จารีฯ

เสเวถ ปนฺตานิ เสนาสนานีติ ยถา สีโห มิคราชา อรญฺญวนมโชฺฌคาเหตฺวา จรติ วิหรติ อิริยติ วเตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติ, ปเจฺจกสมฺพุโทฺธปิ อรญฺญวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏิเสวติ อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิโคฺฆสานิ วิชนวาตานิ มนุสฺสราหเสฺสยฺยกานิ ปฏิสลฺลานสารุปฺปานิฯ โส เอโก คจฺฉติ เอโก ติฎฺฐติ เอโก นิสีทติ เอโก เสยฺยํ กเปฺปติ เอโก คามํ ปิณฺฑาย ปวิสติ เอโก ปฏิกฺกมติ เอโก รโห นิสีทติ เอโก จงฺกมํ อธิฏฺฐาติ เอโก จรติ วิหรติ อิริยติ วเตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปตีติ – เสเวถ ปนฺตานิ เสนาสนานิ, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

“สีโห ยถา ทาฐพลี ปสยฺห, ราชา มิคานํ อภิภุยฺย จารี;
เสเวถ ปนฺตานิ เสนาสนานิ, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโป”ติฯ

๑๕๙. เมตฺตํ อุเปกฺขํ กรุณํ วิมุตฺตึ, อาเสวมาโน มุทิตญฺจ กาเล;
สเพฺพน โลเกน อวิรุชฺฌมาโน, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปฯ

เมตฺตํ อุเปกฺขํ กรุณํ วิมุตฺตึ, อาเสวมาโน มุทิตญฺจ กาเลติ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ เมตฺตาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรติ ตถา ทุติยํ ตถา ตติยํ ตถา จตุตฺถํ, อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ เมตฺตาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปเชฺชน ผริตฺวา วิหรติ; กรุณาสหคเตน เจตสา…เป.… มุทิตาสหคเตน เจตสา…เป.… อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปเชฺชน ผริตฺวา วิหรตีติ – เมตฺตํ อุเปกฺขํ กรุณํ วิมุตฺตึ, อาเสวมาโน มุทิตญฺจ กาเลฯ

สเพฺพน โลเกน อวิรุชฺฌมาโนติ เมตฺตาย ภาวิตตฺตา เย ปุรตฺถิมาย ทิสาย สตฺตา เต อปฺปฏิกูลา โหนฺติ, เย ปจฺฉิมาย ทิสาย สตฺตา…เป.… เย อุตฺตราย ทิสาย สตฺตา… เย ทกฺขิณาย ทิสาย สตฺตา… เย ปุรตฺถิมาย อนุทิสาย สตฺตา… เย ปจฺฉิมาย อนุทิสาย สตฺตา… เย อุตฺตราย อนุทิสาย สตฺตา… เย ทกฺขิณาย อนุทิสาย สตฺตา… เย เหฎฺฐิมาย [อโธคมาย (สฺยา.)] ทิสาย สตฺตา… เย อุปริมาย ทิสาย สตฺตา… เย ทสสุ ทิสาสุ สตฺตา เต อปฺปฏิกูลา โหนฺติฯ กรุณาย ภาวิตตฺตา… มุทิตาย ภาวิตตฺตา… อุเปกฺขาย ภาวิตตฺตา เย ปุรตฺถิมาย ทิสาย สตฺตา…เป.… เย ทสสุ ทิสาสุ สตฺตา เต อปฺปฏิกูลา โหนฺติฯ **สเพฺพน โลเกน อวิรุชฺฌมาโน**ติ สเพฺพน โลเกน อวิรุชฺฌมาโน, อปฺปฏิวิรุชฺฌมาโน อนาฆาติยมาโน [อฆฎฺฎิยมาโน (สฺยา.)] อปฺปฏิหญฺญมาโนติ – สเพฺพน โลเกน อวิรุชฺฌมาโน, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

“เมตฺตํ อุเปกฺขํ กรุณํ วิมุตฺตึ, อาเสวมาโน มุทิตญฺจ กาเล;

สเพฺพน โลเกน อวิรุชฺฌมาโน, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโป’’ติฯ

๑๖๐.ราคญฺจ โทสญฺจ ปหาย โมหํ, สนฺทาลยิตฺวาน สํโยชนานิ [สํโยชนานิ (ก.)] **;**
อสนฺตสํ ชีวิตสงฺขยมฺหิ, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปฯ

ราคญฺจ โทสญฺจ ปหาย โมหนฺติฯ **ราโค**ติ โย ราโค สาราโค…เป.… อภิชฺฌา โลโภ อกุสลมูลํฯ **โทโส**ติ โย จิตฺตสฺส อาฆาโต…เป.… จณฺฑิกฺกํ อสุโรโป อนตฺตมนตา จิตฺตสฺสฯ **โมโห**ติ ทุเกฺข อญฺญาณํ…เป.… อวิชฺชาลงฺคี โมโห อกุสลมูลํฯ **ราคญฺจ โทสญฺจ ปหาย โมหนฺติ** โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ ราคญฺจ โทสญฺจ โมหญฺจ ปหาย ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตี กริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวาติ – ราคญฺจ โทสญฺจ ปหาย โมหํฯ

สนฺทาลยิตฺวาน สํโยชนานีติฯ ทส สํโยชนานิ – กามราคสํโยชนํ ปฏิฆสํโยชนํ…เป.… อวิชฺชาสํโยชนํฯ **สนฺทาลยิตฺวาน สํโยชนานี**ติ ทส สํโยชนานิ สนฺทาลยิตฺวา ปทาลยิตฺวา สมฺปทาลยิตฺวา ปชหิตฺวา วิโนเทตฺวา พฺยนฺตีกริตฺวา อนภาวํ คเมตฺวาติ – สนฺทาลยิตฺวาน สํโยชนานิฯ

อสนฺตสํ ชีวิตสงฺขยมฺหีติ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ ชีวิตปริโยสาเน อสนฺตาสี อนุตฺราสี อนุพฺพิโคฺค อนุสฺสงฺกี อนุตฺราโส อภีรู อจฺฉมฺภี อนุตฺราสี อปลายี ปหีนภยเภรโว วิคตโลมหํโส วิหรตีติ – อสนฺตสํ ชีวิตสงฺขยมฺหิ, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

‘‘ราคญฺจ โทสญฺจ ปหาย โมหํ, สนฺทาลยิตฺวาน สํโยชนานิ;
อสนฺตสํ ชีวิตสงฺขยมฺหิ, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโป’’ติฯ

๑๖๑.ภชนฺติ เสวนฺติ จ การณตฺถา, นิกฺการณา ทุลฺลภา อชฺช มิตฺตา;
อตฺตตฺถปญฺญา [อตฺตฎฺฐปญฺญา (ก.)] **อสุจี มนุสฺสา, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปฯ**

ภชนฺติ เสวนฺติ จ การณตฺถาติ อตฺตตฺถการณา ปรตฺถการณา อุภยตฺถการณา ทิฎฺฐธมฺมิกตฺถการณา สมฺปรายิกตฺถการณา ปรมตฺถการณา ภชนฺติ สมฺภชนฺติ เสวนฺติ นิเสวนฺติ สํเสวนฺติ ปฏิเสวนฺตีติ – ภชนฺติ เสวนฺติ จ การณตฺถาฯ

นิกฺการณา ทุลฺลภา อชฺช มิตฺตาติ เทฺว มิตฺตา – อคาริกมิโตฺต จ อนาคาริกมิโตฺต จ…เป.… อยํ อคาริกมิโตฺต…เป.… อยํ อนาคาริกมิโตฺตฯ **นิกฺการณา ทุลฺลภา อชฺช มิตฺตา**ติ อิเม เทฺว มิตฺตา อการณา นิกฺการณา อเหตู อปฺปจฺจยา ทุลฺลภา (ทุลฺลทฺธา สุทุลฺลทฺธา) [( ) นตฺถิ สฺยา. โปตฺถเก] ติ – นิกฺการณา ทุลฺลภา อชฺช มิตฺตาฯ

อตฺตตฺถปญฺญา อสุจี มนุสฺสาติฯ **อตฺตตฺถปญฺญา**ติ อตฺตโน อตฺถาย อตฺตโน เหตุ อตฺตโน ปจฺจยา อตฺตโน การณา ภชนฺติ สมฺภชนฺติ เสวนฺติ นิเสวนฺติ สํเสวนฺติ ปฏิเสวนฺติ อาจรนฺติ สมาจรนฺติ ปยิรุปาสนฺติ ปริปุจฺฉนฺติ ปริปญฺหนฺตีติ – อตฺตตฺถปญฺญาฯ **อสุจี มนุสฺสา**ติ อสุจินา กายกเมฺมน สมนฺนาคตาติ อสุจี มนุสฺสา, อสุจินา วจีกเมฺมน สมนฺนาคตาติ อสุจี มนุสฺสา, อสุจินา มโนกเมฺมน สมนฺนาคตาติ อสุจี มนุสฺสา, อสุจินา ปาณาติปาเตน…เป.… อสุจินา อทินฺนาทาเนน… อสุจินา กาเมสุมิจฺฉาจาเรน… อสุจินา มุสาวาเทน… อสุจิยา ปิสุณาย วาจาย สมนฺนาคตา… อสุจิยา ผรุสาย วาจาย สมนฺนาคตา… อสุจินา สมฺผปฺปลาเปน สมนฺนาคตา… อสุจิยา อภิชฺฌาย สมนฺนาคตา… อสุจินา พฺยาปาเทน สมนฺนาคตาติ อสุจี มนุสฺ

สา, อสุจิยา มิจฺฉาทิฏฺฐิยา สมนฺนาคตาติ อสุจี มนุสฺสา, อสุจิยา เจตนาย สมนฺนาคตาติ อสุจี มนุสฺสา, อสุจิยา ปตฺถนาย สมนฺนาคตาติ อสุจี มนุสฺสา, อสุจินา ปณิธินา สมนฺนาคตาติ อสุจี มนุสฺสา, อสุจี หีนา นิหีนา โอมกา ลามกา ฉตุกฺกา ปริตฺตาติ – อตฺตตฺถปญฺญา อสุจี มนุสฺสาฯ

เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปติฯ **เอโก**ติ โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ ปพฺพชฺชาสงฺขาเตน เอโก…เป.… **จเร**ติ อฏฺฐ จริยาโย…เป.… **ขคฺควิสาณกปฺโป**ติ ยถา ขคฺคสฺส นาม วิสาณํ เอกํ โหติ อทุติยํ…เป.… เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปฯ เตนาห โส ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ –

“ภชนฺติ เสวนฺติ จ การณตฺถา, นิกฺการณา ทุลฺลภา อชฺช มิตฺตา;
อตฺตตฺถปญฺญา อสุจี มนุสฺสา, เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโป”ติฯ

จตุโตฺถ วโคฺคฯ

ขคฺควิสาณสุตฺตนิเทฺทโส นิฏฺฐิโตฯ

อชิโต ติสฺสเมตฺตโยฺย, ปุณฺณโก อถ เมตฺตคู;
โธตโก อุปสีโว จ, นโนฺท จ อถ เหมโกฯ

โตเทยฺย-กปฺปา ทุภโย, ชตุกณฺณี จ ปณฺฑิโต;
ภทฺราวุโธ อุทโย จ, โปสาโล จาปิ พฺราหฺมโณ;
โมฆราชา จ เมธาวี, ปิงฺคิโย จ มหาอิสิฯ

โสฬสานํ [โสฬสนฺนํ (สฺยา. ก.)] ปเนเตสํ, พฺราหฺมณานํว สาสนํ;
ปารายนานํ นิเทฺทสา, ตตฺตกา จ ภวนฺติ หิ [วา (ก.)]ฯ
ขคฺควิสาณสุตฺตานํ, นิเทฺทสาปิ ตเถว จ;
นิเทฺทสา ทุวิธา เญยฺยา, ปริปุณฺณา สุลกฺขิตาติฯ

จูฬนิเทฺทสปาฬิ นิฏฺฐิตาฯ